IO. FRANCISCI BUDDEI, P.P. ELEMENTA PHILOSOPHIAE PRACTICAE

Johann Franz Buddeus

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
2 E
30

C. 4
S. C
O. 8
N. 20

Digitized by Google

14-12-D-11

Digitized by Google

IO. FRANCISCI BVDDEI,
P. P.

ELEMENTA PHILOSOPHIAE PRACTICAE.

EDITIO NOVISSIMA
auctior & correctior.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

HALAE MAGDEBVRGICAE
Sumptibus IO. ERNESTI FRITSCHII,
AN. M DCC XXXIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

LECTORI BENEVOLO S.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA A. VITTORIO EMANUELE

QVae me induxerint rationes, vt elementa haec philoſophiae practicae in lucem proferrem, in praefatione priori editioni praemiſſa expoſui. Sed reliqua etiam, quae de hoc meo inſtituto aliis ſignificanda exiſtimaui, ibidem retuli. Nonnulla tamen fateor in hac immutaui, meamque in quibusdam correxi ſententiam, quod illis, quibus veritate nihil prius eſt, nihilque antiquius, vitio verti non poteſt. Aſt pauca ea ſunt, nec omnia adeo magni momenti, multo minus hic indicanda, cum ſi quis operae pretium duxerit, huncce libellum perluſtrare, ſi quidem quae antea docui illi perſpecta fue-

Digitized by Google

rint, et facile ea deprehenſurus ſit, et intellecturus etiam, nihil ſine graviſſimis me feciſſe rationibus.

Praecipuum forte momentum trahit qualiscunque ordinis, in ſecunda et tertia parte, mutatio. Quod non tantum ideo feci, vt in omnibus practicae philoſophiae partibus, eadem methodus, eademque tractandi ratio obſeruaretur, qualem & in inſtrumentali philoſophia adhibui, vtque adeo cuncta inter ſe conſentirent melius, atque conſpirarent, ſed quod intelligerem, hanc, quam hic ſecutus ſum, tractandi methodum rebus ipſis perquam eſſe accommodatam.

Superſtitioſius itaque obſeruati ordinis ſuſpicionem plane deprecor, cum probe ſciam, et alibi etiam docuerim, methodum accommodandam eſſe rebus, non res methodo. Moralium autem ciuiliumque rerum naturae nihil conuenientius,

quam

Digitized by Google

quam indole humanarum actionum ex ipſa conditione humani generis explorata, vitiisque et perfectionibus intellectis, de mediis illa removendi, has acquirendi, eſſe ſollicitum. Accedit, quod ita ſtatim intellectus adſuefiat ex ipſa rerum conſideratione principia ſibi efformandi, quibus ſuas ſuperſtruat ratiocinationes, quam veram et genuinam eſſe philoſophandi rationem, cordati omnes et rerum harum intelligentes, mecum conſentiunt.

Praeterea et in eo a priori haec editio differt, quod in illa ius gentium ſeparatim a iure naturae tradiderim, in hac autem in ipſa iuris naturalis tractatione, ſtatim vnicuique capiti, vbi quidem res ipſa hoc aut permittebat, aut exigebat, ſtatim applicationem ad integras gentes, ſubiunxerim. Hac ratione enim facilius me illorum errori, qui neſcio quod ius gentium a iure natu-

rae diſtinctum comminiſcuntur, omnia hoc ipſo turbantes, & leges cum moribus, mores cum legibus, ciuilia cum naturalibus inficete admodum confundentes, obuiam iturum intellexi. Luculentius etiam mea in oculos incurrit hypotheſis, ius gentium, ſi modo hoc nomine verum ius intelligamus, nihil aliud quam ius naturae eſſe, ſi quidem integrarum gentium atque rerum publicarum facta ad illud exigantur.

Vltimam denique prioris editionis partem, ſeu commentationem de ſtatu Imperii Romano-Germanici, plane omiſi. Erat enim delineatio potius quam iuſta tam nobilis argumenti pertractatio. Addere autem, quae deſunt, ſi voluiſſem, inſtitutionum philoſophicarum modum, haec commentatio excesſiſſet; quod tamen facile fuiſſet, praeſertim cum in meis praelectionibus, iam multa, quae huc pertinent, con-

Digitized by Google

congeſſerim. Quare rectius me facturum ſpero, ſi aliquando ſeorſim, ampliorem commentationem de *ſtatu ciuili et eccleſiaſtico imperii Romano-Germanici* in lucem emiſerim, in qua quicquid paucis et in compendio, in vltima iſta elementorum practicae philoſophiae parte complexus ſum, vberius proſequi, ſi Deus annuerit, animus eſt.

Ceterum vt cuncta eo a me deſtinata ſunt, vt academicae pubis, cuius ſalus vnice mihi curae cordique eſt, commodis quam rectiſſime proſpiciatur, ita DEum etiam ſupplex veneror, vt illa vberrimos ex qualibuscunque meis laboribus ferat fructus. Halae Magdeburgicae, Idibus April. A. MDCCIII.

):(o):(

PRAEFATIO PRIORI EDITIONI PRAEMISSA.

PHiloſophiam tradere, eiusque ſummam præceptionibus complecti, res adeo frequens eſt, vt, ſi quis ſupra vulgus ſapere geſtiat, libellos eiusmodi ſuis oculis plane indignos iudicet, tantum abeſt, vt ipſemet hocce defungi labore cupiat. Et fateor ſane, laboramus horum ſcriptorum copia, qua tamen adeo nulla lux rebus obſcuris affunditur, vt ſaepius claris etiam perſpicuisque adimatur, et quae plana ſunt atque aperta, difficilia, & impedita reddantur. Quod cum olim mecum expenderem, firmiter decernebam, aetatem omnem ſilentio potius tranſigere, quam eiusmodi ſubire laborem, quo vt longe plurimi iam pridem ſe ſatis praeclare perfunctos eſſe arbitrantur, ita qui eundem in poſterum ſuſcepturi ſint, nunquam defuturi eſſent. Nec mutaſſem ſententiam, niſi ſumma, quam muneris mihi demandati attulit, neceſſitas, alias conſiliorum meorum inire rationes, iuſſiſſet. Idque non ſine cauſa a me factum eſſe, vt Te edoceam, *humaniſſime Lector*, omnino mea magnopere refert.

Poſtquam Hugo Grotius, vir ſummus & plane incomparabilis, magno auſu & feliciſſimo ſucceſſu eam moralis doctrinae partem, quae de officiis praecipit, quamque Iuris natura-

turalis nomine insignire moris est, restauravit, suoque reddidit nitori, certatim quotquot ingenio atque doctrina floruerunt, eam sibi tractandam colendamque sumpserunt. Taedium hinc sensim ipsos quoque iuuenes subiit, legendi aut audiendi ieiunas de summo bono, & virtutibus, quibus Aristoteles, vir cetera suo merito maximopere suspiciendus, suos imbutos voluit, formisque rerumpublicarum, commentationes, quibus augustissima artium liberalium sacraria personabant, quibusque moralis pariter ac ciuilis doctrinae ambitus circumscribebatur. Quod quidem tanto magis auctum est, quanto insigniores ad hanc moralis doctrinae partem, doctissimorum virorum ope fiebant accessiones, quibus effectum, vt siue quis prolixis & amplis dissertationibus, siue libellis summam rei exhibentibus delectetur, affatim scriptorum reperiat, quibus suam explere cupiditatem, discendique satisfacere desiderio possit. Interim omnibus ita iurisprudentiae naturali operantibus, ceterae practicae philosophiae partes, tum ea quae de summa hominis felicitate, mentisque, morbis & vitiis, medelaque illis adhibenda exponit, tum etiam quae ciuilem homines erudit prudentiam, fere negligebantur, certe non adeo diligenter excolebantur, plerisque ita existimantibus, iurisprudentiae naturalis ambitu omne illud quod in practica philosophiae parte scitu dignum aut necessarium est, con-

tineri. Accedebat vero, quod multi nesci-
rent, quem demum locum iurisprudentia na-
turalis inter philosophiae practicae partes
occupare debeat: vnde quidem contigit, vt
nonnulli partem ad ethicam, partem ad poli-
ticam referrent, plerique autem iurisprudeu-
tiam naturalem separatim, nulla habita cete-
rarum partium ratione, exhiberent.

Mihi itaque ex muneris mei lege de mori-
bus exposituro, praesto quidem erant libelli
elegantissimi, quos etiam non sine insigni, vt
credo, audientium emolumento publicis pri-
vatisque praelectionibus pertractaui, sed
omnibus aut vna, aut aliquot practicae phi-
losophiae partes deerant, plerisque de offi-
ciis saltem ad naturae legem exigendis, prae-
cipientibus. Qui autem ethicam politicamque
ex antiquioribus tradiderunt, praeterquam
quod ne in hisce quidem ita, vt decet, versati
sunt, de naturae iure aut nihil, aut talia attule-
runt, quae cordatioribus profecto probari
nequeunt. Ergo aut pars quaedam istius
doctrinae quam edisserere explicareque, mu-
neris ratio iubebat, praetermittenda erat, aut
ex alio auctore addenda, in quo nec tractan-
di modus, nec res ipsa, cum priori consen-
tiebat, nexus autem ille partium, qui magnum
vtique momentum trahit, plane nullus erat.
Interea animaduertebam, a doctissimis viris
eam quoque moralis philosophiae partem,
quae de summa veraque hominis felicitate,
deque affectibus, eorumque remediis agit,

in-

indies magis magisque perpoliri, et aliam induere faciem. Prudentiae enim ciuili iam pridem Lipſius, Bœclerus, Conringiusque ſtrenuam nauaverant operam. Vnde facile intelligebam, diſcentium commodis magnopere conſultum iri, ſi quis per clariſſimos ſcriptores ſparſa colligeret, et in unum rite coire corpus iuberet. Nihil ergo magis in votis erat, quam vt alii, quibus exactius iudicium, doctrinaeque vberior obtigit copia, literatam pubem, eosque, quorum intereſt, hanc rite fingi formarique, inſigni hocce ſibi obſtringerent beneficio. Sed cum votis parum proficerem, et tamen magna cupiditate iuuenum in meam diſciplinam ſubinde ſe tradentium, ſtudia rite promovendi flagrarem, tandem ipſe ingenii periclitari vires mecum conſtitui, aliorum iudicia eo minus extimeſcens, quod nec doctrinae oſtentandae, nec gloriolae captandae, (ita enim longe alia mihi ingredienda fuiſſet via) ſed aliorum commodis inſeruiendi cauſa, haſce me delegiſſe partes, certus eſſem.

Nec pœnituit me hactenus conſilii mei. Dum enim accuratiori meditatione praecipua doctrinae, quam pertractandam ſumpſeram, capita proſequebar, ſubinde deprehendebam, quaedam a praeſtantiſſimis etiam viris perperam dicta eſſe. Ita enim eſt, dum primum praeclara inuenta in lucem proferuntur, nondum ſtatim maturitatem, ſummumque faſtigium, conſequuntur, quippe

ad

ad quod ſenſim, et velut per gradus deducenda ſunt. Atque vt omnium conſenſione immortali laude digni ſunt, qui primum artes ſcientiasque inueniunt, aut atra caligine obfuſcatas in lucem reuocant: ita meo iudicio, non contemnendus quoque illorum labor eſt, qui inuentis aliquid addunt, aut naeuos quosdam, pulcherrimo ceteroquin corpori adſperſos, abſtergunt. Quod vt eo felicius cedat, id quidem quemque anniti decet, ne vllius hominis abripiatur auctoritate. Ego ſane ſemper ita exiſtimaui, maximas laudes viris ingenii et doctrinae laude conſpicuis deberi ab omnibus, a nemine obſequium. Atque vt ingenuo homine parum dignum cenſeo, de aliorum gloria aliquid detrahere, aut ob quaedam minus recte aſſerta, acri eos inſectari cenſura, ita plane illiberale eſt, in vnius viri iurare verba, illepidiſſimosque mortalium, qui illud faciunt, ſed qui exigunt, plane intolerabiles eſſe puto. Solam ergo rationem ſecutus ſum, et ad eius praeſcriptum me compoſui: idque cum primis operam dedi, vt ex euidentisſimis principiis, ceu fontibus limpidisſimis cuncta deducerentur, et apte inter ſe colligarentur.

Damnant quidem, qui certae ſectae addicti ſunt, hanc philoſophandi rationem, qua Potamon ille Alexandrinus primus vſus eſt, quamque eclecticam vocant, & qua me plurimum delectari lubens fateor: eamque vel hoc nomine non tolerandam putant, quod quae

ex

ex diuersis decerpuntur auctoribus, vix inter se iungi, aut apte connecti possint, vnde tandem corpus, quod monstro haud absimile sit, enasci contendunt. Contra quae vnius magistri approbat placita, eam, licet forte naevis non destituatur, hoc tamen nomine commendandam putant, quod omnium partium mirifica sit conspiratio, et vt Plinii voce vtar, quidam veluti concentus. Quibus haud difficulter suffragari possum, cum eiusmodi animo concipere videantur philosophandi modum, quo nonnulli aliorum saltem congerunt placita, deque partium iunctura parum sunt solliciti. Falluntur autem turpiter, si sibi persuadeant, non posse cuncta inter se apte iungi, nisi in vnius magistri militemus castris. Nimirum inuestigare primum vera principia decet, ex quibus cetera deinceps ordine deriuentur: quo ipso saepius contingit, vt mox ad illum, mox ad alium propius accedere videamur, vel plane cum illis consentire, licet ideo saltem aliquid aut probemus, aut reiiciamus, quod cum ratione conueniat, aut eidem refragetur. Quo ipso non potest non in corpus concinnum et aptissime constructum efflorescere philosophia, vt tamen libertas, qua quisque gaudet, illibata maneat.

Atque haec est illa philosophandi via, quam quisque, quo generosior est magisque ingenuus, eo libentius ingreditur. Quam dum et ego secutus sum, nihil asserui, quod

non

non prompte ex his profluat fontibus: et ſimul tamen in plerisque maximos praeſtantisſimosque auctores, mecum conſentientes habeo. Potuiſſem ſane, ſi auctoritate potius quam rationum momentis vti libuiſſet, tum veterum, tum recentiorum effatis, abunde ea, quae aſſerui, comprobare. Sed ab inſtituti mei ratione hoc plane alienum fuit. Interim ea quoque, in quibus maxime ab aliorum placitis recedere videor, ita comparata ſunt, vt mihi valde pronum ſit, antiquisſimorum philoſophorum conſenſu ea firmare. Quae in Ethica de ſumma hominis felicitate docui, eam in amore Numinis poſitam eſſe, non tantum cum Pythagorae et Platonis, ſed aliorum etiam ſententia conueniunt, vt doctisſimis viris noſtra aetate eſt comprobatum. Atque hoc caput eſt totius doctrinae moralis. Nec quae de morbis mentis, praecipue voluntatis, attuli, ſecus ſe habent. Certe nihil frequentius, quam amorem ſui prauum, vt fontem ſcaturiginemque omnivm malorum accuſare. Huius autem tres praecipue riuos eſſe, ambitionem, auaritiam, et voluptatis cupiditatem, iam ex veteribus obſeruauit Hugo Grotius. Aſt quod in iurisprudentia naturali praecipuum eſt, ipſum, vt vocant iuris naturalis principium, ita inveſtigaui, vt veterum ſimul mentem ab aliorum vindicauerim corruptelis. Certe qui hominem ad ſocietatem natum dixerunt, iis nihil aliud conſtitutum fuit, quam officio-

rum,

rum, quae homo erga alios praeſtare tenetur, rite deſignare fontem. Qua quidem ſententia nihil verius, nihil planius, aut euidentius eſſe, mihi perſuadeo. Eſt tamen, vbi a recepta omnium ſententia mihi diſcedendum putaui, quemadmodum ex iis, quae de iuſtitiae partitione aſſerui, intelligere licet: ſed nec id ſine ratione feci, prorſus exiſtimans, non tam pulchrum eſſe alios ſecum conſentientes habere, quam turpe eſt, ne ab aliis diſſentire videamur, veritatem in minimis ponere. In ceteris ſaepius Samuelem Pufendorffium ſecutus ſum, cui quantum literatus orbis in hac doctrinae moralis parte debeat, nemo neſcit: nec tamen religioni mihi duxi in aliam ire ſententiam, quoties cum veritate illi non bene conuenire arbitratus ſum. Aſt in iurisprudentia gentium Grotium ſelegi ducem, identidem ea ratione, vt vbi a recto deflectere tramite videtur, illi neutiquam ſuffragarer. Certe ambages atque anfractus illi, in quos ſe immiſit, vt ex moribus gentium ius aliquod exſculperet, vt nemini cordatiorum probantur, ita ſimul inde patuit, quam facile magnorum virorum auctoritas, alios det praecipites. Quod ſi vero aliquis me rem ſuperuacaneam egiſſe exiſtimaverit, gentium leges ſeorſim tradendo, quae mea tamen confeſſione a naturae legibus aliter non differant, quam quod eaedem leges mox ſingulos homines, mox integras obligent gentes, eum res ipſa rectius

ſapere

ſapere docebit. In ciuili denique prudentia id cumprimis egi, vt quae de officiis imperantium et parentium, non ſine confuſione quadam hic tradi ſolent, ad ſuas referrem ſedes. In quo quidem magnorum virorum et monita et exempla ſecutus ſum. Certe Hugo Grotius grauiter redarguit Ioannem Bodinum, quod diſceptationes, quae de vtilitate et commodo inſtituuntur, miſcuiſſet cum illis, quibus quid ius fasque ſit, explicatur, cum tamen hae ab illis toto differant cœlo: vnde et mea opinione omnino ſeparatim pertractandae ſunt. Addidi etiam ea, quae in libellis Politicis, qui mihi quidem innotuerunt, fruſtra quaeſiui, idque omni opera anniſus ſum, vt nihil, quod momentum trahit, praetermitterem, & cuncta ſuo loco propriaque ſede deſignarem. Quod reliquum eſt, id quisque meminerit, me elementa ſcripſiſſe, adeoque ſi non vbique pleniorem tractationem deprehenderit, inſtituti mei cogitet modum. Id autem ex qualicunque hocce opere me conſecuturum ſpero, vt probi omnes intellecturi ſint, ſaltem animum ſpartam meam maſcule ornandi, mihi non deeſſe. Tu interim *humaniſſime Lector* vale, conatibusque meis faue.

):(o):(

PHILOSOPHIAE PRACTICAE
PARS PRIMA

DE

RATIONE PERVENIENDI
AD SVMMAM FELICITATEM.

Digitized by Google

BIBLIOTECA
ROMA
VITTORIO

BIBLIOTECA
ROMANA
VITTORIO EMANUELE

CAP. I.

de

NATVRA ET INDOLE TVM PHILOSOPHIAE PRACTICAE, TVM MAXIME ETHICAE.

Σύνοψις.

Philoſophia practica quid? §. I.

Eius pars vna de ſummo bono, altera de officiis praecipit, §. II.

In officiis vel honeſtas ſpectatur, vel vtilitas, §. III.

Hinc tum iurisprudentia, tum prudentia ſtatus reſultat, §. IV.

Sed iurisprudentia intelligitur naturalis, §. V.

Quae & hominum in diuerſis ſtatibus viuentium officia complectitur, §. VI.

Imo & integrarum gentium, §. VII.

Prudentia ſtatus in varias iterum ſpecies abit, §. VIII.

Speciatim & oeconomiam ſub ſe complectitur, §. IX.

Ethica quid? §. X.

Num recte pro ſcientia habeatur, §. XI.

Certitudini eius non obſtat, quod circa res contingentes verſatur, §. XII.

Cur dicatur pars philoſophiae practicae, §. XIII.

Ethices obiectum, §. XIV.

Finis, §. XV.

Quo pacto differat a iurisprudentia naturali, §. XVI. XVII.

A politica & oeconomica, §. XVIII.
Differt quoque tota philosophia practica a theologia morali, §. XIX.
Nulla autem inter vtramque datur pugna, quia eumdem habent auctorem, §. XX.
Quia haec pugna nullo exemplo probari potest, §. XXI XXII.
Imo in plerisque eleganter conspirant, §. XXIII.
Differunt autem quoad cognoscendi principium, §. XXIV.
Quoad media perueniendi ad summam felicitatem, §. XXV.
Quoad morborum mentis accuratam designationem, §. XXVI.
Quoad subiectum, §. XXVII.
Quoad officiorum normam, §. XXVIII.
Eorundemque formam, §. XXIX.
Insigni tamen Ethica gaudet vsu in diuinae reuelationis veritate comprobanda, §. XXX.
In animis ad disciplinam Christianam praeparandis, §. XXXI.
Iurisprudentia & Politica Ethicam semper supponunt, §. XXXII. XXXIII.
Philosophiae practicae dignitas ac necessitas, §. XXXIV.
Ratio tractandi Ethicam, §. XXXV.
Ceteraque practicae philosophiae partes, §. XXXVI.

§. I.

PHilosophiae practicae nomine eam intelligo philosophiae partem, quae & viam ad veram felicitatem mortalibus pandit, & actiones etiam huc pertinentes dirigit.

§. II.

Duae ergo eius praecipuae sunt partes, sed vnum tamen habitum integrum constituentes, quarum altera de summo bono, & modo illud consequendi, quam *Ethicam*, in arctiori significatu accepta voce, appellitare liceat, altera autem de *officiis* praecipit. §. III.

Digitized by Google

§. III.

Officia mihi ipſas actiones denotant, quae vel ad legem componendae ſunt, vt *honeſtas* illis conſtet, vel ad conſeruationem noſtram ſpectant, *vtilesque* vocari ſolent.

§. IV.

Hinc rurſus in duos velut ramos practica philoſophia abit, quorum priorem *iurisprudentiae*, alterum per eminentiam *prudentiae* voce deſignabimus.

§. V.

Aſt cum leges non ſint vnius generis, hîc tamen eas intelligimus, quas a praepotenti Numine hominibus datas, ipſa nos hominum natura condocet. Ergo iurisprudentia, quam *vniuerſalem*, itemque *naturalem* vocant, huius demum loci eſt.

§. VI.

Et haec quidem non tantum quae Deo, quae nobis ipſis debemus, docet, ſed & officia tum hominis erga hominem, tum gentis erga gentem, coniugis quoque erga coniugem, parentum erga liberos, & liberorum erga parentes; praeterea dominorum & ſeruorum, ſubditorum pariter ac imperantium, ex rationis praeſcripto naturaeque lege, rite deſignat.

§. VII.

Equidem gentis erga gentem eadem fere officia ſunt, quae hominis erga hominem: non ea tamen ratione, qua ſingulorum homi-

num actiones ad leges naturae referuntur, hae quoque integris attemperari gentibus poſſunt. Vnde non improbo illorum morem, qui *iurisprudentiam gentium* ſeparatim exhibent, aut diſtincte ſaltem oſtendunt, quo pacto leges naturae ad integras gentes & respublicas, adplicari queant. Eam vero a iurisprudentia naturali, eo modo, vt vulgo docetur, diſtinctam eſſe, plane abnuo.

§. IIX.

Vtile aliquid identidem eſt vel ſingulis hominibus, vel integris ſocietatibus, iisque tum maioribus, tum minoribus, vnde rurſus variae *prudentiae* ſpecies conſtitui poſſent. Aſt quid ſingulis aut hominibus, aut ſocietatibus vtile ſit, praeceptis tradere, res infiniti negotii foret. Quare ſuffecerit, ciuilis ſocietatis habere rationem, & quod illi expedit definire, id quod *prudentiae ciuilis* ſiue Politicae munus eſt.

§. IX.

Ex minoribus ſocietatibus nonnulli familiam addunt. Et huius quidem vtilitati quae inuigilat prudentia, *oeconomica* appellitari ſolet.

§. X.

Ethica ergo, quae principem iure ſibi vendicat locum, eſt pars philoſophiae practicae, tradens rationem ad ſummam felicitatem perueniendi.

§. XI.

§. XI.

Dum philoſophiae partem dixi, palam eſt, quod, quae in philoſophiam generatim ſpectatam cadunt, hic quoque locum inueniant. Datur nimirum & in Ethica notitia maximam quidem partem, & quod ad caput cauſae attinet, certa, ob clariſſima euidentiſſimaque, quibus paſſim abundat, principia: adeoque & hoc nomine, vti & reliquae philoſophiae practicae partes, ſcientiae nomen titulumque promeretur. Nonnulla tamen & hic occurrere, quae veroſimili ſaltem quadam cognitione explorata habemus, ipſa experientia magiſtra edocemur.

§. XII.

Quod autem de ſubiecto nonnulli regerunt, aſſerentes, neceſſarium & ſempiternum in ſcientiis requiri, id, vt ad ceteras quoque moralis philoſophiae partes pertinet, ita nos minime ferit, cum ſufficiat ſubiectum ex hypotheſi neceſſarium, & ratione principiorum & cauſarum, aeternum.

§. XIII.

Practicae autem philoſophiae pars vocatur pracipue quidem ideo, quod circa actiones hominum occupata eſt: deinde vero, quod illud, quod ceteroquin philoſophiae generatim quoque ſpectatae proprium eſt, peculiari quadam ratione ſibi vendicat. Nimirum neutiquam hic intra cognitionis limites eſt ſubſi-

ſtendum, ſed quaecunque traduntur, in vſum quoque conuertenda ſunt. Parum proderit aegroto, morbi aut ſanitatis indolem, aut vim medicaminum, exploratam habere, niſi idem ſanitati reſtituatur. Mecum ergo conſentiunt, qui Ethicam per *prudentiam*, prout haec non tantum circa ſingularia, ſed & vniuerſalia verſatur, aut per *ſcientium de prudentia* definiunt.

§. XIV.

Et iſtud quidem Ethicae cum ceteris philoſophiae partibus eſt commune, quippe quae iunctim prudentiae habitum conſtituunt. Hoc autem proprium ſibi & peculiare habet, quod circa ſummum bonum, & ex eius poſſeſſione fluentem felicitatem, verſatur.

§. XV.

Hanc non tantum deſignat, ſed viam etiam rationemque ad eam perueniendi demonſtrat, in quo quidem *finis* Ethicae eluceſcit.

§. XVI.

Differt ergo a *iurisprudentia naturali*, quippe quae actiones ad legem componit, vt homo, qui rectae rationis praeſcriptum ſequi ſecum conſtituit, quid agere, quidue intermittere debeat, cognoſcere poſſit.

§. XVII.

Nimirum poſtquam eiectis & exturbatis vitiis, omnis miſeriae cauſis, tranquillitati veraeque felicitati redditus eſt animus noſter, & quod inde conſequi neceſſe eſt, diuinae volun-

voluntati in omnibus parere, rationisque obtemperare legibus, decreuit, neceſſe quoque eſt, vt accurate quid ratio agere iubeat, aut vetet, edoceatur. Hoc vero *iurisprudentia vniverſalis* praeſtat.

§. XIIX.

Politica & Oeconomica **ab** ***Ethica*** **eadem ratione vt** *pars* **a** *parte* **differunt.** Vtraque enim circa actiones vtiles occupatur; & illa quidem ciuitatis & hominum in ciuitate viuentium, haec autem familiae felicitatem reſpicit. Sed tamen Ethicae vtraque inſeruit, incommoda multa, quae hominem ſapientem quoque premunt, ab eodem remouendo.

§. XIX.

Ceterum inter Ethicam, quin totam philoſophiam practicam, & *Theologiam Moralem* ingens intercedit diſcrimen. Non enim minus errant, qui haſce ſcientias inter ſe miſcent, quam qui eas ita ſibi oppoſitas cenſent, vt conciliari nequeant.

§. XX.

Eas ſibi inuicem non aduerſari inde probo, quod vtraque Deum habeat auctorem. Qui ergo hic pugnam quandam comminiſcitur, is ipſum Deum non ſine inſigni impietate ſecum committit. Praeclare Auguſtinus: ***abſit, vt hoc in nobis Deus oderit, in quo reliquis animantibus excellentiores creauit. Epiſt. CCXXVI. quae eſt ad Conſentium.***

§. XXI.

Idem exinde quoque conſtat, quod nullo hactenus id comprobari potuerit documento. Licet enim tota quacunque patet theologia, multa ſubinde tradat, quae vim omnem humanae mentis quam longiſſime ſuperant; hinc tamen nondum ſequitur, eandem cum ratione pugnare.

§. XXII.

Sed *rectam* rationem intelligo. Etſi enim ratio, ſiue, quod mihi nunc perinde eſt, intellectus humanus, multis magnisque infirmitatibus obnoxius ſit, vt ſuo demonſtrabitur loco: nihilo ſecius, prout eorum errorum, quae humana induſtria euitari poſſunt, eſt immunis, omnino *rectus* dici poteſt.

§. XXIII.

Quin tantum abeſt, vt inter ſe pugnent, vt potius in plerisque amice conſpirent. De officiis res certa eſt, & nulla indiget demonſtratione. Ethica ſaltem eousque cum theologia conſpirat, quod idem ſummum bonum, iidem morbi & imperfectiones, vtrobique deſignentur.

§. XXIV.

In multis tamen differunt. Primo enim ipſum, vt vocant, *cognoſcendi principium*, ratio & reuelatio, toto coelo diuerſum, haud exiguum inter vtramque interuallum ponit.

§. XXV.

Deinde licet philoſophia veram felicitatem vtcun-

Digitized by Google

vtcunque deſignet, media tamen, quae ad eam conſequendam ſufficiant, haudquaquam ſuppeditat.

§. XXVI.

Morbos quoque mentis philoſophia pandit quidem, cauſam tamen ignorat, nec eorum profunditatem aſſequitur.

§. XXVII.

Ipſum etiam ſubiectum vtriusque ſcientiae diſcrimen luculentiſſimum omnibus commonſtrat. In philoſophia enim homo ſolis naturae, corruptae vtique, & infinitum in modum depravatae, viribus inſtructus; in theologia autem homo coeleſti lumine colluſtratus,& diuini Spiritus adiutus gratia, tantum adgreditur opus.

§. XXIIX.

Ad officia autem quod attinet, & ea quidem, quae ad honeſtatem ſpectant, haec ipſa norma differunt,cum theologia non tantum ad naturae legem, ſed ad *poſitiuam* quoque *vniuerſalem*, hominum actiones exigat. Vnde porro conſequitur, theologum officia quaedam tradere, quae philoſophus plane ignorat.

§. XXIX.

Accedit vero, quod chriſtianorum officia, vitam velut & ſpiritum, & vt in ſcholis loqui amant, ipſam *formam*, a fide ſortiantur, quam itidem, eo quidem ſenſu, philoſophia neſcit.

§. XXX.

Multis ergo & infinitis modis theologia mo-

moralis philoſophia praeſtat: ſed haec tamen ideo non omni deſtituitur vſu. Primo namque ad theologiam nos manuducit, reuelationis diuinae veritatem inuicto argumentandi genere comprobat, & ad impios ipſosque gentiles conuincendos, telum nobis ſubminiſtrat. Quo ipſo fructum longe vberrimum omnibus praebet.

§. XXXI.

Deinde, dum vera ſolidaque philoſophia hominem ſuae infirmitatis & miſeriae prorſus conuincit, animum quoque eius ad diſciplinam chriſtianam quodammodo praeparat: ne quid nunc de eo dicam, quod religionis chriſtianae regulae non facilius feliciusque adplicari ad cuiusuis ſtatum & indolem queant, quam ſi moralis doctrinae accuratior notitia acceſſerit.

§. XXXII.

Porro de *Iurisprudentiae & Politicae* inſigni in vita ciuili vſu, nemo dubitauerit. Has vero ſi ab Ethica ſeparaueris, philoſophiae nomine dignas eſſe plane abnuo.

§. XXXIII.

Qui enim animi vitia Ethicae ope nondum exuit, eius officia quantumuis honeſta & laudabilia videantur, ſplendida ſunt ſcelera. Politicam vero ſine Ethica, fallendi ſaltem & decipiendi artem eſſe, illi puto intellexere, qui eum ciuem bonum eſſe negant, qui non & vir bonus eſt.

§. XXXIV.

Digitized by Google

§. XXXIV.

Ad dignitatem neceſſitatemque totius practicae philoſophiae rite agnoſcendam, hoc ſufficit, quod animi morbis medeatur, viam ad felicitatem pandat, actionesque hominis dirigat.

§. XXXV.

In tractandi ratione Medicorum filios imitabimur, & primo hominem, deinde morbos, quibus vexatur, ſummamque eius miſeriam, conſiderabimus. Hinc ſanitatem mentis, hoc eſt ſummam veramque felicitatem ediſſeremus: ſigna quoque indicabimus, ex quibus mentis conſtitutio, & propenſio ad bona aut mala, diiudicari poſſit. Tandem quae ratio ſit morbos mentis, praecipuae voluntatis, expellendi, veramque felicitatem conſequendi, ſubiungemus. Et hiſce quidem Ethica abſoluitur.

§. XXXVI.

Aſt vero medica ars non tantum aegrotos ſanitati reſtituit, ſed ſanis etiam, habita ratione aetatis, ſexus, aliarumque περιστάσεων, viuendi regulas praeſcribit, partim ad ſanitatem conſeruandam, partim ad morbos imminentes euitandos. Quod qua ratione ceterae practicae philoſophiae partes exequantur, ſuo loco docebimus.

CAP.

CAP. II.
de
NATVRA HOMINIS.
SECT. I.
de
PRIMA ET PRAECIPVA HOMINIS PARTE, QVAM MENTEM VOCANT, EIVSQVE FACVLTATIBVS.

Σύνοψις.

Hominis partes essentiales quot? §. I.
Mens hominis est materiae expers, §. II.
Adeoque & interitus, §. III. IV.
Facultates eius vel purae sunt, vel mixtae, §. V.
Ad puras referuntur intellectus, voluntas, & memoria mentalis, §. VI.
Intellectus quaenam sint operationes, §. VII.
Ex his in morum doctrina, in censum venit secunda operatio, §. VIII.
Itemque tertia, §. IX.
Scientia, opinio, fides, §. X.
Coniecturae, praesumptiones, diuinatio, §. XI.
Quid conscientia? § XII.
Eius partes, §. XIII.
Diuersitas eius vnde? §. XIV.
Est vel bona, vel mala: item vel rei praeteritae, vel rei futurae, §. XV.
Porro vel recta est, vel erronea, & illa vel certa vel probabilis, §. XVI.
Quid recta? quid erronea: §. XVII.
Quid certa? quid probabilis? §. XVIII.
Erronea non recte vocatur probabilis, §. XIX.
Quid dubia, & scrupulosa? §. XX.
Cur conscientia libri, regulae, testis, iudicis, nomine veniat, §. XXI.
Quo sensu illi tribuatur vis obligandi, §. XXII.
De consultatione, §. XXIII.
Et hinc orta prudentia, §. XXIV.
Tum iuris, tum status, §. XXV.
De habitibus intellectus reliquis, §. XXVI.
De iudicio & ingenio, §. XXVII.
Altera mentis facultas pura dicitur voluntas, §. XXVIII.

Ea

Ea quandoque praecedit, quandoque ſequitur intellectum, §. XXIX.

Per libertatem ab intellectu differre vulgo dicitur, §. XXX. XXXI.

Sed perperam, §. XXXII.

Quo ſenſu libertas illi tribui poſſit, §. XXXIII.

Et quidem reſpectu actionum externarum, §. XXXIV.

Neutiquam autem internarum, §. XXXV.

Libertas hominis non tollitur per concurſum diuinum, §. XXXVI.

Nec per Numinis praeſcientiam, §. XXXVII.

Nec per fatum, §. XXXVIII.

Praeterea voluntas ſemper adpetit bonum, §. XXXIX.

Licet non ſemper idem, vnde inclinationes oriuntur, §. XL.

Et mores, §. XLI.

Actus voluntatis varii, §. XLII.

Sunt vel eliciti vel imperati, §. XLIII.

Actus voluntatis nihil aliud ſunt quam affectus, & quidem mentales, §. XLIV. XLV.

§. I.

PRimo itaque hominem contemplanti non licet ſecus ſentire, quam ex duabus ſubſtantiis, diuerſiſſimis quidem, aſt arctiſſimo quodam vinculo & foedere inter ſe colligatis, *mente* ſcilicet & *corpore*, illud exurgere & efflorescere, quod nos hominem appellitamus. Nec reipſa diſſentire videntur, qui tres hominis partes conſtituunt: cum media, quocunque demum nomine vocetur, ceu materialis, ad ipſum corpus haud incommode referri poſſit.

§. II.

Mente varias res percipimus, non tantum corporeas, ſed omnis etiam materiae expertes, rationes numerorum, virtutumque, & id genus alia, quae nec ſenſus vllus aſſequi, nec phan-

phantaſma exprimere poteſt. Percipimus ordinem rerum, variosque reſpectus; quae multa ſunt, mente ad vnitatem reuocamus, confuſa diſtinguimus, diuiſa coniungimus. Hinc tandem veroſimili quadam ratione colligere licet, eam *materiae omnis & corporis eſſe expertem.*

§. III.

Praeterea cum nihil intereat, niſi quod ſecernitur in partes dirimiturque, aut in nihilum redigitur; & vero nihil in partes dirimi aut ſecerni poſſit, niſi quod ex partibus eſt compoſitum: *mentem noſtram finis quoque omnis interitusque expertem* eſſe, merito inde concludimus.

§. IV.

Namque vt in nihilum redigatur, non eſt metuendum. Deum hoc facere poſſe, non abnuo. Aſt eum hoc facere velle, id vero nulla ratione prodari poteſt, & cum bonitate inſuper Numinis palam pugnat. Interim hoc extra dubium poſitum eſſe, noſtra magnopere refert, cum inter praecipua totius moralis doctrinae fundamenta mentis immortalitas ſit referenda.

§. V.

Dum vero porro mentem conſidero, varias in ea deprehendo potentias, ſiue facultates, ex operationibus metiendas. Has enim qui accuratius ſecum expenderit, intelliget, eam quandoque pure & ſine corporis commercio operari, aliquando autem organis corporeis, ſpiritibus ſcilicet animalibus uti. Hinc duae facul-

facultates primariae conſtitui ſolent, quarum *puram* alteram, alteram *mixtam* dixeris.

§. VI.

Quibusdam autem res haec nondum adeo expedita videtur, tum quod mentis ſeu praecipuae, quae in homine eſt, partis operationes puras, paulo obſcuriores in ſe deprehendere ſibi videntur, quas alii contra clariſſimas eſſe putant, tum quod alterius facultatis, quae circa materiales conceptus occupatur, operationes mediae illi parti adſignant. Quemadmodum nec id ſatis patet, quae purae, vt vocant, mentis facultati, tribuendae ſint operationes, licet plerique & *intellectum* & *voluntatem*, nonnulli inſuper *memoriam mentalem* in ea admittant.

§. VII.

Atque ad intellectum quidem quod attinet, eo res varias nos percipere, atque cognoſcere, conſtat fere inter omnes. Quae autem addi ſolent operationes, iudicandi & ratiocinandi, an intellectui puro, an imaginationi, an vero vtrique, aut ſeparatim, aut coniunctim conueniant, rurſus non videtur adeo exploratum eſſe. Id quod nobis quidem nunc perinde eſt, quibus ſufficit, obſervaſſe id, quod omnes etiam fateri neceſſe eſt, eſſe in homine non *percipiendi* modo, ſed *iudicandi* etiam, & *ratiocinandi* facultatem.

§. VIII.

Et de his quidem ea disciplina praecipit, cuius est, ex instituto intellectus vitiis mederi. Sed ea tamen, quae ad moralem doctrinam pertinent, delibasse iuuabit. *Iudicium* ergo, dum circa res morales versatur, *practicum* vocari solet, omniumque περιστάσεων, quae actionem comitantur, accuratam notitiam connotat. Saepius etiam tertiam intellectus operationem hac voce simul indigitare solent.

§. IX.

Ratiocinatio in multas iterum abit species, quae etiam in morum doctrina ob diuersam & multiplicem ad actiones humanas σχέσιν, diuersas sortiuntur adpellationes.

§. X.

Et primo quidem ob ipsorum principiorum, quibus innititur, diuersitatem, non est vniusmodi ratiocinatio. Haec enim vel firma sunt & extra omnem dubitationem posita, vnde *scientia*, vel verosimilia saltem, vnde *opinio* gignitur. Quandoque & principii locum subit auctoritas aut Dei aut hominum, aliquid asserentium, vnde *fides* enascitur, aut diuina, aut humana.

§. XI.

Et ex opinione quidem rursus proueniunt *coniecturae & praesumptiones*. Coniectura est ratiocinatio, quae ex signo proprio & certo procedit.

cedit. Praesumptio autem, quae ex signo communi probabili quadam ratione concludit. Quod si quis siue per naturam, siue per habitum, in hac ex signis argumentandi ratione promptus & exercitatus sit, illi εὐστοχία & ἀγχίνοια tribui solet. Huius supremus velut gradus est *diuinatio*, cum ex signis futura, eaque singularia, colliguntur.

§. XII.

Argumentatio de actionibus, praesertim iam perpetratis, prout legem respicit, & hinc earum aut bonitatem aut prauitatem colligit, peculiari nomine *conscientia* vocatur.

§. XIII.

Nonnulli assumptum huius syllogismi practici, & quidem si vim vocis spectes accuratius, *conscientiae* siue συνειδήσεως nomine indigitant: maiorem vero propositionem, siue notitiam legum principiorumque συνθήρησιν dicunt.

§. XIV.

Quod autem conscientia varie dispescatur, partim ex ipsa actionum varietate, partim ex diversis ratiocinandi modis oritur.

§. XV.

Si enim actio cum lege conueniat, conscientia *bona*, sin ei repugnet, *mala*: si actio sit patranda, conscientia *rei futurae*, si iam sit patrata, conscientia *rei praeteritae* vocatur.

§. XVI.

Ast quando *conscientia* in *rectam* & *erroneam*, &

illa iterum in *certam* & *probabilem* diſpeſcitur, id vnice ex ratiocinationis modo prouenit.

§. XVII.

Nimirum in argumentationibus hiſce aut rite procedimus, veram concluſionem ex praemiſſis elicientes, aut contra decipimur, & errore nouo locupletamur. Prius ſi fiat, conſcientia *recta*, ſin poſterius, *erronea* gaudes.

§. XVIII.

Rurſus argumentatio bona vel ex certis atque inuictis principiis procedit, vt ſupra commonſtratum, ſcientiamque gignit, quae conſcientiae *certae* reſpondet, vel διαλεκτικῶς ex probabilibus principiis opinionem elicit, quae cum conſcientia *probabili* pari paſſu ambulat.

§. XIX.

Vnde in maximo verſantur errore, qui eam conſcientiam probabilem vocant, quae erronea eſt, cum omnis conſcientia probabilis etiam recta eſſe debeat.

§. XX.

Contingit quoque, vt in ipſa argumentatione mens noſtra fluctuet, idque tum ratione propoſitionis, ſi dubitemus, num hoc vel illud praeceptum aut veritum ſit, tum ratione aſſumpti, ſi an actio a nobis ſit patrata, vel an lex ad hanc actionem quadret, ancipites haereamus. Hinc namque dubitationem vel fluctuationem in ipſam concluſionem propagari, conſcientiamque *dubiam* reddi neceſſe eſt. Quod

ſi

si autem dubium non magni fuit momenti, *scrupulosa* dicitur.

§. XXI.

Atque hinc intelligitur, quo pacto conscientia mox *libri* & *regulae*, interdum *testis* & *iudicis*, quandoque etiam *tortoris* nomine veniat. Namque hisce nominibus non tota argumentatio, quae conscientiam absoluit, sed aut propositio, aut assumptum, aut conclusio indicatur.

§. XXII.

Minus quoque accurate loquuntur, qui conscientiam pro norma actionum humanarum venditant, aut illi vim obligandi tribuunt, quae tantum legi competit. Qua de re cum de officiis actionum que humanarum principiis agetur, praecipiemus.

§. XXIII.

Praeterea, quando rationes inimus sit ne actio suscipienda, an intermittenda, *consultatio* vocatur: cuius ratiocinationis conclusio, si adprobatio voluntatis accesserit, *decreti* nomine venit, & cum electione vnius, ac reiectione alterius sententiae coniuncta esse solet.

§. XXIV.

Qui autem facultate singulari recte consultandi pollet, *prudens* audit. Namque non minus de actu, quam habitu consultandi, prudentiae vocem vsurpant.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

§. XXV.

Hinc & ratio patet, quare ſupra alia *prudentia in re*, alia prudentia, per eminentiam, ſiue *prudentia ſtatus* fuerit conſtituta. De qualibet enim actione duo inquiri & poſſunt & ſolent, ſitne *honeſta* an *turpis*, itemque *vtilis* an *inutilis*.

§. XXVI.

Solet vero & ſaepius de opere quodam efficiendo ratiocinatio inſtitui, quae ſi in habitum fuerit traducta, *ars* dicitur. Nec ceteris ratiocinationum modis ſi in habitum transferantur, ſua nomina deſunt, quae prolixius hic exequi, plane ſuperuacaneum foret.

§. XXVII.

Id potius adhuc obſeruandum, generatim in intellectu dari aut facultatem res oblatas accurate a ſe inuicem diſcernendi & velut ſeparandi, aut rurſus eas componendi apteque & ordinate inter ſe combinandi. Prior facultas *iudicii*, poſterior *ingenii* nomine venit: ſed vtraque a diverſa corporis ac materiae conſtitutione quodammodo dependet: hinc rurſus non tam menti, quam iuxta alios mediae hominis parti, aut menti ſaltem, quatenus cum corpore agit, videntur adſignari poſſe. Multo itaque minus iudicium cum *intellectu*, quem vocant *puro*, ac ingenium, cum *imaginatione*, confundere par eſt, quod nonnullis tamen ſolenne admodum eſt.

§. XXVIII.

§. XXVIII.

Altera mentis, quatenus pure agere creditur, facultas censetur *voluntas*, qua bonum & malum primo percipimus, deinde illud appetimus, hoc autem auersamur. Nec tamen aliter nisi munere & operatione voluntatem ab intellectu differre, vero videtur simile esse, creditumque hactenus a quamplurimis fuit.

§. XXIX.

Nunquam autem aliquid appetimus aut auersamur nisi idem vtcunque nobis cognitum atque perspectum fuerit. Ignoti enim nulla est cupido. Sed vero vt accurate & distincte res ab intellectu prius cognita sit, quam eandem aut appetamus aut auersemur, minime requiritur. Vnde & manifestum est, quod voluntas aliquando sequatur intellectum, aliquando eundem praecedat, & ad hoc aut illud accuratius cognoscendum, determinet.

§. XXX.

Solet ceteroquin inter intellectum & voluntatem hoc discrimen constitui, quod a modo rationeque operandi desumptum est. Intellectum nimirum vocant *potentiam necessariam*, quae positis omnibus ad intelligendum requisitis, non possit non intelligere, iudicare, ratiocinari.

§. XXXI.

Ast a voluntate, inquiunt, homo habet tum

quod *sponte* agat, i. e. vt non per internam aliquam necessitatem ad agendum determinetur, sed actionis suae ipse auctor sit : tum quod *libere* agat, i. e. vt vno obiecto proposito, possit agere & non agere, idemque eligere vel respuere, aut pluribus obiectis propositis, vnum eligere, cetera respuere.

§. XXXII.

Mihi voluntas aeque ac intellectus omni prorsus libertate, eo quidem sensu, quo hactenus vox ista intelligitur destitui videtur. Quamprimum enim voluntas, bonum aliquod aut ab intellectu aut ab imaginatione, vel ipsis etiam sensibus externis repraesentatum percepit, non potest non illud amare atque appetere, sicut malum, quod vt malum percepit, necessario fugit & auersatur.

§. XXXIII.

Quod si autem plura bona voluntati offerantur, quorum vnum vehementius eam afficiat, quam alterum, tum quidem omnino voluntas, misso altero in illud fertur: vt corpus quoddam illi cedit, quod maiori vi illud mouendi atque impellendi gaudet. Atque de malis, quae diuersimode voluntatem afficiunt, eadem ratione censendum. Cumque in hominis arbitrio quodammodo positum sit, si forte voluntas in vnam partem nimis propendet, obiectorum, quae in contrariam eam flectant, repraesentatione, illam vtcunque retrahere &

ad

ad aequilibrium reducere, hactenus *libertas* quaedam homini tribui potest.

§. XXXIV.

Id vero tantum intelligendum est de actionibus externis, quas ita temperare homo potest, vt licet necessario appetat, ad quae per suas cupiditates fertur, poenarum tamen & praemiorum cognitione moueat voluntatem in alteram partem, & sic a criminum perpetratione eandem retrahat. Ex quo patet, quomodo sublata licet omni libertate, leges nihilominus, poenae atque praemia locum habere queant.

§. XXXV.

Multo itaque minus homo libertate gaudet virtuti verae operandi, saltem quam diu sibi relictus, nec diuino lumine colluſtratus est. Rerum enim huius seculi, & per naturae corruptionem, & per consuetudinem etiam, aliasue causas, dulcedine captus, ad eas amandas & appetendas ineluctabili impetu fertur, aut potius misere a rerum istarum varietate, mox huc, mox illuc rapitur. Cui calamitati finis modusque non ponitur, nisi cum veri summique boni gustu voluntas afficitur, & ita per praestantioris boni maiorem efficaciam ab illis rebus, quae captiuum velut eum tenebant, retrahitur.

§. XXXVI.

Ceterum qui diuini Numinis *concursum* ad

res creatas, aut eiusdem *omniscientiam*, cum humanae voluntatis libertate propugnare putaut, oppido falluntur. Concurrit enim quidem Deus cum omnibus *causis secundis*, sed modo cuilibet conuenienti. Adeoque cum voluntate humana ita etiam concurrit, vt illa tamen sua constet libertas, si qua gaudet. Quin si haec aliunde non infringereturg non posset non in homine summa & plane illibata esse.

§. XXXVII.

Ex *praescientia* autem Numinis non maior homini iniicitur necessitas, quam solis aut lunae defectui, quod ab homine astrorum leges edocto, praeuideatur.

§. XXXVIII.

Porro, qui ipsis astris, aut nescio cui fato, voluntatem humanam ita subiiciunt, vt omni eam libertate priuent, mea quidem opinione non rectius sapiunt. Fatum enim praeter prouidentiam diuinam nullum agnosco, siderum autem vtut magna in corpora vis sit, cum spiritibus tamen, quibus mens hominum annumeranda, nihil illis per se intercedit commercii.

§. XXXIX.

Quod vero voluntatem maxime ab intellectu distinguit, illique plane proprium est, & praecipuum totius philosophiae moralis caput constituit, hoc est, quod semper propensione, quadam ineffabili in bonum aliquod fertur.

fertur. Hinc etiam nonnullis philoſophorum τὸ ἀγαθοειδὲς τῆς ψυφῆς, *facultas animae boniformis* audit.

§. XL.

Et ita quidem in omnibus hominibus voluntas ſe habet, vt bonum ſemper ſine vlla intermiſſione appetat, licet non ſemper omnes idem appetant. Quin magna appetituum eſt varietas, qui & *inclinationum* nomine veniunt, & ſi per conſuetudinem aliisque de cauſis fuerint firmatae, in *mores* tandem abeunt.

§. XLI.

Per *mores* enim nihil aliud quam voluntatis inclinationes, quae homini tum per naturam inſunt, tum ab aliis cauſis inducuntur, ſimul tamen firmatae ſunt & corroboratae, intelligo.

§. XLII.

Actus voluntatis varii ſunt, & varias ſortiuntur denominationes. Namque ſi bonum, ad quod tendit, finis inſtar concipiatur, & ſeorſim media, quibus nos vti decet, vt boni huius compotes reddamur, conſiderentur, ſex voluntatis actus enumerari ſolent: *velleio*, *intentio*, *fruitio*, *electio*, *conſenſus*, & *vſus*.

§. XLIII.

Et tres quidem priores ad *finem*, poſteriores ad *media* pertinent. Primo enim finem cognitum voluntas adprobat, deinde ad eundem conſequendum efficaciter ſe mouet, & tandem eo obtento fruitur, placideque adquieſcit.

Sic

Sic & media primo probantur, tum quae maxime idonea visa fuerint, eliguntur, & demum vsui adplicantur.

§. XLIV.

Et hi quidem actus omnes *eliciti* vocari solent, eo quod ab ipsa voluntate producuntur, & ab eadem recipiuntur. Distincti ab illis sunt *imperati*, qui ab aliis hominis facultatibus a voluntate motis, proueniunt.

§. XLV.

Magis ad nostrum institutum pertinet alia actuum voluntatis distinctio, vtut minus vsitata. Etenim sicut voluntas nostra semper bonum appetit, ita si quid illa a facultate quadam cognoscente offeratur, quod vt malum percipit, non potest non illud auersari. Quos quidem actus voluntatis nonnulli *affectus mentales* vocant, quorum duo praecipui sunt *appetitus* & *auersatio*, siue *amor* & *odium*, sed qui in varios iterum ramos abeunt, distinctius deinceps enumerandos.

§. XLVI.

Namque & affectus sensuales vocantur motus voluntatis, sed quibus iam cum corpore aliquid commercii intercedit. Vnde si ab eo discesseris, quod de his suo loco dicetur, de illis etiam certa ratione intelligi potest.

SECT.

SECT. II.

de

MEDIA HOMINIS PARTE, SEV MENTE VNA CVM CORPORE AGENTE, ET FACVLTATIBVS HINC RESVLTANTIBVS.

Σύνοψις.

Tractationis ordo, §. I.
Facultatum mixtarum principium, §. II.
Numerus, §. III.
Quid imaginatio, §. IV.
Quod in ea secundum quosdam mens concurrat & passiue, §. V.
Et actiue, §. VI. VII.
Intellectus puri & imaginationis quodnam sit discrimen, §. VIII. *seqq.*
Actus imaginandi an cogitationes constituant? §. XI.
Discrimen inter imaginationem & ingenium §. XII.
Ingeniorum diuersitas §. XIII
In disciplinis & scientiis maxime conspicitur, §. XIV.
Causa huius rei, §. XV. XVI.
Altera facultas mixta est appetitus sensitiuus, §. XVII.
An differat a voluntate, §. XVIII.
Pugna rationis & appetitus sensitiui, §. XIX.
Ab ea differt lucta carnis & spiritus, §. XX. XXI.
Habet appetitus sensitiuus suos affectus, §. XXII.
Quid sint affectus sensuales, §. XXIII.
Quo pacto a mentalibus differant, §. XXIV.
Propria illorum sedes, §. XXV
Quo pacto affectus sensuales differant ab affectibus §. XXVI.
Et a motibus pure corporeis, §. XXVII.
Sedem illorum neutiquam constitui posse in intellectu, §. XXVIII. *seq.*
Sunt affectus sensuales commotiones voluntatis, passiuae & actiuae, §. XXX.
Quos praecedunt certi motus in corpore, §. XXXI.
Motus illi voluntatis suos habent gradus, §. XXXII. *sqq.*
In iis obseruandus terminus a quo & terminus ad quem, §. XXXV. *seq.*
Vnde concluditur ferri affectum in bonum aut malum aliquod futurum, §. XXXVII.
Item, perperam inter affectus referri

Digitized by Google

referri dolorem & voluptatem, §. XXXVIII.
Famem & sitim, §. XXXIX.
Terrorem, §. XL.
Sympathiam & antipathiam, §. XLI.
Causae affectuum vel proximae sunt vel remotae, §. XLII.
Ad has repraesentatio obiecti pertinet, quae fit vel intrinsecus, vel extrinsecus, §. XLIII.
Interdum etiam per imagines fictas, §. XLIV.
Bonum aut malum, quod repraesentatur, ad nos referri debet, §. XLV.
Infertur ex dictis, admirationem ad affectus non esse referendam. §. XLVI.
Affectus in mente sequitur, procliuitas perperam iudicandi, §. XLVII.
Determinatio intellectus, §. XLVIII.
Corruptio phantasiae § XLIX
Et totius tandem intellectus, cessantibus licet affectibus, §. L.
In corpore motus extraordinarius sanguinis, § LI.
Membrorum quo undam positus singularis, § LII
Dilatatio & contractio organorum, §. LIII.
In omni quoque affectu inest delectatio quaedam, §. LIV.
Vsus affectuum, §. LV. LVI.
Eorundem incommoda, §. LVII.
Affectuum diuisio, §. LVIII.
Duo sunt affectus principes, amor & odium, §. LIX.
Qui licet coniuncti sint, differunt tamen a se inuicem, §. LX.
Amor, quid? §. LXI.
Quid odium? §. LXII.
Ob accedens iudicium amor est vel beneuolentiae, vel amicitiae, vel deuotionis, §. LXIII.
Differentiae affectuum derivatiuorum, ratione boni amabilis, §. LXIV *seq.*
In odio eodem modo se rem habere, §. LXVI.
Ex facilitate aut difficultate bonum obtinendi, oritur spes, fiducia, § LXVII.
Ex eodem ad malum respectu, metus, desperatio, §. LXVIII.
Quid laetitia, tristitia? §. LXIX.
Consternatio, terror, §. LXX.
Affectuum, tum circa finem, tum circa medium versantium, diuersi gradus, §. LXXI.

Auda-

Audacia, pusillanimitas, aemulatio, §. LXXII.
Indignatio, ira, §. LXXIII.
Si bonum aut malum nos mediate tangut, quinam inde oriatur affectus? quidne commiseratio? §. LXXIV.
Congratulatio, §. LXXV.
Fauor, gratitudo, § LXXVI.
Irrisio, inuidia, §. LXXVII.
Ex affectibus derivatiuis iterum fluere alios affectus, §. LXXVIII.
Speciatim ex affectu ambitionis amorem laudis, it. pudorem, § LXXIX.
Ex affectu auaritiae, cum aliis sordities, §. LXXX.
Ex voluptatis cupiditate, cum alios, tum maxime curiositatem, §. LXXXI.
Existimatio & contemptus non sunt affectus, licet eos comitentur, §. LXXXII.
Quid veneratio, item dedignatio? §. LXXXIII.
Affectus mixti exemplum, zelotypia, §. LXXXIV.
De certorum affectuum nexu, §. LXXXV.
Satisfactionem, & hilaritatem esse tantum consequentia quorundam affectuum, §. LXXXVI.
Quid fastidium, desiderium poenitentia, &c. §. LXXXVII.
Vltima, quae huc spectat, facultas est memoria: haec quid sit? § LXXXVIII.
Quid obliuio? §. LXXXIX.
Quod mens iuxta quosdam hic se habeat vel passive, §. XC.
Vel actiue, §. XCI.
Ex multarum rerum memoria exurgere experientiam, §. XCII.

§. I.

ET hactenus quidem mentem pure operantem consideravimus. Nunc & illae operationes, quae ex eius cum corpore commercio fluunt, *immediate* tamen a mente edi creduntur, facultatesque hinc promanantes, contemplandae sunt.

§. II.

Non equidem nescio, quod & supra iam monui, nonnullos hodie hic secus sentire, ac ad mediam

istam

istam, quam in homine constituunt partem, quamve quidam ex ipsis astris deriuant, ea omnia referre, quae de mixtis, vt vocantur, mentis facultatibus, disputari solent, nec abnuo, posse & hac ratione pleraque, quae hic occurrunt, phaenomena explicari: nihilosecius cum nec illorum sententia, qui ex mentis corporisue commercio cuncta deriuant, abhorrere adeo ab omni verosimilitudinis specie videatur, paucis eam referemus, cum & ita haud difficulter pleraque ad priorem hypothesin accommodari queant, modo mentis directio ceteraeque functiones, ipsi huic principio medio, qualecunque demum istud sit, tribuantur, quamuis perceptio saltem, menti denegari nequeat.

§. III.

Solent itaque mentis cum corpore ita operantis tres iterum facultates, facultatibus mentis puraе respondentes, identidem constitui, *imaginatio* scilicet, *appetitus sensitiuus*, & *memoria sensualis*.

§. IV.

Nimirum, cum mens nostra, inquiunt, spiritibus animalibus, ad res corporeas in cerebro repraesentandas, variasque imagines rerum sensibus externis perceptarum depingendas, vtitur, *imaginatio*, siue *vis imaginandi*, vel *phantasia* vocari solet.

§. V.

Quod vt recte intelligatur, porro docent, mentem nostram in imaginando, vel *actiue* vel *passiue* se habere. Passiue, quando scilicet imagines per sensus externos in cerebrum delatas

latas necessario percipit, ad eum modum prout ipsae haec picturae, organaque se habent. Vnde menti inuitae etiam quasdam obseruari imagines, experientia docet.

§. VI.

Actiue autem mens imaginando se habet, cum imagines intra cerebri tenuissima filamenta custoditas, vi foederis, quod inter corpus & animam intercedit, & ex cuius lege ad certos motus mentis certi motus corporis sequuntur, ope spirituum animalium, iterum prodire iubet, easque attentius contemplatur.

§. VII.

Quin non tantum mens nostra iuxta illos hasce imagines in cerebro excitat, & contemplatur, sed eas etiam componere inter se atque diuidere potest, idque opera spirituum animalium, quorum diuerso fluxui id vnice tribuendum esse, naturae consultis est obseruatum. Interim & illud constat, vim illam mentis non eousque procedere, vt non aliquando impediatur, quo minus quaslibet producere & excitare imagines possit.

§. VIII.

Atque hinc nonnulli discrimen, quod maximum omnino inter intellectum & imaginationem intercedere aiunt, deriuare annituntur: qui & contendunt, magnorum grauiumque errorum se exponere periculo, qui vtramque non rite discernere facultatem didicere.

§. IX.

Nimirum vtriusque & intellectus & imaginationis vel ex eo intelligi discrimen dicunt, quod ea, quae sensibus hauriuntur, ad hanc pertineant, ille autem quae sensus fugiunt, & omnis materiae sunt expertia, sibi vindicet. Vnde & intellectum plura, quam imaginationem, assequi necesse est.

§. X.

Accedere aiunt, quod rei intelligentia omnibus sit eadem, ast imaginatio pro aetate, sexu, vitae instituto, gentium moribus, mirum in modum variet in variis. Quibus non equidem prorsus refragatus fuero, modo id addatur, intellectus puri, nullisque symbolis corporeis vtentis, perceptiones neutiquam adeo claras ac euidentes esse, vt vulgo quidem sibi persuadent: quemadmodum & in eo nonnulli peccare videntur, quod perceptiones voluntatis cum perceptionibus intellectus confundunt.

§. XI.

Actus imaginandi, quatenus sunt inter se connexi, a nonnullis *cogitationes* vocantur, sumpta voce specialiter: ceteroquin enim omnes tum intellectus, tum phantasiae operationes hac voce denotari possunt.

§. XII.

Differre ab imaginatione *ingenium*, iam ex supra dictis constat: licet haud raro & ingenium

nium ſpecialiter ſic dictum, *imaginationis* nomine veniat. Nimirum ea facultas intellectus, quae a corpore quodammodo dependet, iterum & facultatem res ſecernendi, ſeu *iudicium*, & facultatem eas componendi, ſeu *ingenium* complectitur. Vſu tamen receptum eſt, vt ſpeciatim facultas ideas rerum componendi inter ſe, quae & *ingenium* dicitur, *imaginatio* quoque appellitetur. Rurſus autem ingenii vox latius quandoque, imo v. plurimum, ſumitur, omnes intellectus facultates, quibus praecipue ad bonas artes addiſcendas opus eſt, comprehendens. Et hoc quidem ſenſu dicitur, quod *ingenium* ſumpta voce in ſignificatione generaliori, conſtet ex *iudicio*, *imaginatione* ſeu *ingenio* ſpecialiter ſic dicto, & *memoria*.

§. XIII.

Prout ergo hae facultates diuerſimode inter ſe ſunt compoſitae, ita & ingenium ipſum variat. Nonnunquam enim contingit, vt iudicium primum, imaginatio ſecundum, memoria tertium obtineat locum. Rurſus aliquando imaginatio primum, ſecundum iudicium, & vltimum memoria occupat. Porro in nonnullis iudicium imaginationem, vtramque facultatem memoria, ſuperat, vt ceteros, quibus inter ſe combinantur, modos taceam.

§. XIV.

Quae quidem ingeniorum diuerſitas, tum alias ſaepe, tum maxime in diſciplinis ſcien-

tiisque conſpicitur. Namque nec orator, nec poeta, nec mathematicus, nec politicus, ingenio deſtituitur, alio tamen modo in oratore, alio in poeta, alio in mathematico, & rurſus alio in politico ſe ſe habet.

§. XV.

Cauſam huius diuerſitatis ex hactenus dictis intelligere pronum eſt. Cum enim hae mentis facultates iuxta ea, quae hactenus diſſeruimus, ope ſpirituum animalium munere ſuo fungantur, & vero ſpiritus mox ſubtiliores, mox craſſiores ſint, interdum quoque tardius, interdum celerius moueantur, ratio diuerſitatis luculenter patet.

§. XVI.

Accedit vero cerebri conformatio, figura, magnitudo, partium textura, & denique corporis totius habitus, & temperamentum, pluribus deinceps ediſſerendum.

§. XVII.

Alteram, quae huc pertinet, facultatem, *appetitum ſenſitiuum*, non eodem tamen omnes ſenſu, appellitant. Nonnulli enim ipſi mediae hominis parti, ſeu ſpiritui, quem cum brutis homo communem habet, appetendi & auerſandi facultatem ineſſe contendunt; alii ipſam mentis facultatem hoc nomine deſignant, quam voluntatem ſupra diximus, res corporeas appetentem, & ſpiritibus animalibus v-tentem, illorumque rurſus incurſionibus &

in-

insultibus ita obnoxiam, vt mox ad hoc, mox ad illud appetendum irritetur. Et hi quidem quo pacto hac de re philosophari soleant, nunc porro explicabimus.

§. XVIII.

Ita namque statuunt: voluntas nostra non tantum motibus corporeis vtitur, agitque, appetendo aut auersando aliquid, quod sensibus gratum aut ingratum est: sed etiam saepius patitur, ita quidem, vt velut invita ad aliquid appetendum, vel auersandum, a motibus corporeis stimuletur.

§. XIX.

Hinc pugnam istam *rationis & appetitus sensitiui*, vel *partis inferioris* ac *superioris animae*, in morum doctrina, veteribus praesertim adeo celebrata, facile intelligi putant. Saepius enim contingit, inquiunt, vt vel ab obiectis in sensus incurrentibus, vel etiam ab ipsa phantasia motus quidam ope spirituum animalium excitentur. Hos motus mens non tantum sentit, sed iidem voluntati etiam adblandiuntur, eamque in suas velut rapiunt partes, voluntate quoque ad motus hosce adprobandos valde prona: sed dum ratio siue intellectus accedit, & eos motus quantumuis gratos, minime tamen bonos esse dictitat, voluntas eosdem omni modo a se amoliri annititur, viribusque velut collectis illis it obuiam, vt pugnare & confligere cum illis videatur.

§. XX.

Quicquid huius sit, a pugna haec *rationis & appetitus sensitiui*, sedulo distinguenda est *luctae carnis & spiritus*, quam theologi in regenitis observant. Namque vt alia taceam, in pugna *rationis & appetitus sensitiui* voluntatem humanam ad meliora trahit intellectus humanus, sibi relictus, multis vitiis imbutus, & ea adhuc bona iudicans, quae saepius nihil minus quam bona sunt. Ast in lucta *spiritus & carnis*, voluntatem a peccatis retrahit intellectus diuina gratia collustratus.

§. XXI.

Praeterea alii vtrobique sunt hostes. In *pugna rationis & appetitus sensitiui*, voluntas sibi relicta, sed a dictamine rectae rationis excitata, pugnat cum propensionibus maximam partem a motibus corporeis excitatis: ast in *lucta carnis & spiritus* voluntas, gratia diuina perfusa, & a spiritu sancto adiuta, pugnat cum propensionibus istis, quae a peccato originali proueniunt, cuius vis licet in regenitis imminuatur, penitus tamen, dum inter mortales versantur, illud non tollitur.

§. XXII.

Habet & appetitus iste, quem sensitiuum vocauimus, suos motus, aeque ac voluntas pura, quos *affectus*, itemque *passiones*, vt & *animi perturbationes*, vocare solent, nos autem, ad confusionem euitandam, *affectus sensuales* dicemus. Hosce

Hoſce autem diſtinctius conſiderare, noſtra magnopere refert.

§. XXIII.

Sunt autem affectus ſenſuales, vt illorum, quos hactenus fere ſecuti ſumus, principiis porro inſiſtamus, commotiones voluntatis ex repraeſentatione obiectorum, cum relatione quadam ad nos ſpectatorum, ſub ratione grati aut ingrati, & hinc ſpirituum animalium excitata agitatione ortae, & iterum ſpirituum animalium ſanguinisque motum extraordinarium efficientes, ad hominis conſeruationem comparatae.

§. XXIV.

Quae vt rite intelligantur, obſeruandum, affectus ſenſuales non tantum a mentalibus differre, ſed ipſorum ſenſualium etiam, vt nonnullis videtur, duas velut claſſes poſſe conſtitui. Alii enim affectus originem a corpore habent, & hinc ad mentem tranſeunt: alii rurſus in mente oriuntur, ſed ob arctiſſimam mentis vnionem, fluxus ordinarius ſanguinis, & ſpirituum animalium aliquantisper mutatur. Exiſtimo tamen, hos ipſos affectus etiam recte ad mentales referri, licet ob ſummum eorum gradum, in corpore etiam aliqui motus excitentur, ſiue quod perinde eſt, ab iis affectibus mentalibus, ad quos nullus motus in corpore ſequitur, non niſi *gradu* differunt.

§. XXV.

Sedem affectibus propriam *voluntatem* assignamus, quam & *appetitum sensitiuum*, in quantum cum motibus corporeis concurrit, adpellare nonnulli solent. Qua in re forte iterum, vt & in multis aliis, dissentiunt, qui praeter mentem & corpus, spiritum non tantum in homine admittunt, sed praeter cognoscendi, facultate quoque appetendi eundem instruunt. Sed vt illorum affectuum, qui nobis cum brutis communes sint, sedem huc referri posse concedam, si cetera recte se habeant: ita in hominibus per illius etiam spiritus motus, ipsam voluntatem moueri, palam est: adeoque nec illi refragari amplius poterunt, quo minus voluntati praecipuo quodam iure affectus vindicentur.

§. XXVI.

Est enimuero hic probe obseruandum, & a brutorum affectibus, & a mentalibus, maximopere differre illos, quos sensuales diximus. Brutorum affectus nonnulli in solo motu extraordinario sanguinis & spirituum animalium constituunt. Sed esse insuper in illis aliquid, quodcunque demum illud sit, quod aliquid percipiat, quod appetat bonum, fugiat malum, negari nulla ratione potest. In homine autem si eiusmodi motus excitentur, quos in brutis affectus vocamus, mens tamen itidem simul mouetur, & ad id, quod corpori mo-

motuumque corporeorum principio gratum aut ingratum eſt, aut appetendum, aut auerſandum incitatur, indeque adeo ille affectus, quem ſenſualem vocamus, reſultat.

§ XXVII.

Quare & illud patet, quod motus, qui tantum in corpore excitantur, nondum affectuum nomine tituloue digni ſint, prout quidem hic vocem iſtam capimus: cum praecipuum, quod affectum abſoluit, ſit voluntatis commotio. Nec motus illi, qui in corpore fiunt, quiue affectum aut praecedunt, aut conſequuntur, pro ipſo affectu ſunt habendi.

§. XXVIII.

Multo magis illi falluntur, qui non in voluntate, ſed in intellectu ſedem propriam affectuum quaerunt: vniuerſali hominum iudicio, qui non intellectu, ſed corde ac voluntate ſe amare, odiſſe, quam luculentiſſime ſentiunt, & ipſa experientia conuincuntur, repugnantes. Id quod iſtis, qui praeiudicatarum opinionum vacui ſunt, non magis perſuadebunt, quam illud, quod fundamenti loco ponunt, intellectum tantum pati voluntatem agere, affectusque nihil aliud quam paſſiones eſſe.

§. XXIX.

Accidit, quod quilibet etiam ſe ipſum explorans, facile deprehendit, voluntatem tantum bonis & malis, eorumque repraeſentatio-

Digitized by Google

ne affici & moueri, seu ad agendum stimulari. Quae & supra voluntatem, *facultatem bomiformem*, a nonnullis dictam obseruauimus. Certe longe aliud quid in se geri, quando rem aliquam cognoscit, longe aliud, quando bonum aut malum percipit, quilibet fateri necesse habet: id quod sufficit, vt intelligamus, bona & mala, quorum repraesentatio affectum producit, ad voluntatem pertinere.

§. XXX.

Iam quod ad rem ipsam attinet, communi fere consensione philosophi docent, affectus esse *commotiones*. Nec male, si intelligantur *actiuae*. Etenim & quoad hosce motus corporis, qui ab obiectis gratis aut ingratis excitantur, voluntas vel *passiue* se habet, motus hosce excipiendo, vel *actiue*, appetendo scilicet aliquid & auersando. Et hae commotiones actiuae demum affectum constituunt, licet passio quaedam siue motus exceptio semper praecedat. Vnde & quo sensu affectus *passiones* vocari possint, liquet.

§. XXXI.

Sunt etiam in corpore motus, qui omnem affectum comitantur, quorum alii tamen mentis commotionem praecedunt, alii sequuntur. Primo enim (ordine namque affectuum generationem delineare iuuat) quoties obiectum aliquod affectum excitare aptum, sensibus excipitur, statim spiritus animales agitantur, se-

que

que in cerebrum recipiunt, mentem velut de rei nouitate certiorem reddituri.

§. XXXII.

Hinc itaque voluntati noſtrae imago iſtius rei offertur, & ad appetitum aut auerſationem ſollicitatur, quae ipſa eſt voluntatis paſſio. Cum vero voluntas ex foederis, quo mens corpori iuncta eſt, lege, & aliis etiam de cauſis, motibus corporeis facile obtemperet, hinc in omni affectu, quamprimum imago iſta obiecti, voluntati exhibetur, ſequitur *propenſio* voluntatis. Haec propenſio, ſaltem in hocce hominum ſtatu, maxime naturalis eſt, & non poteſt tolli aut eradicari. Seneca eam *primum gradum* affectus vocat, a quo tamen plerique Stoicorum diſſentiunt, qui eam plane non pro affectu reputant.

§. XXXIII.

Si haec propenſio non ſtatim in prima herba ſuffocetur, vires acquirit affectus, & voluntas non amplius propendet ad id, ad quod a motu corporis impellitur, ſed approbat etiam hunc motum, & plane cum eo conſentit. Stoici alterum huncce affectus gradum *συγκατάθεσιν* vocant, & communiter pro affectus initio venditant. Perperam quidem, cum iam ipſa propenſio ſit quaedam voluntatis commotio.

§. XXXIV.

Tandem vltimus quandoque gradus ſequitur,

Digitized by Google

tur, Stoicis ὁρμὴ dictus, quando voluntas iam citato cursu in praecipitia ruit, spretoque omni rationis dictamine, omnia ea approbat, & vehementer cupit, ad quae per corporis motus abripitur.

§. XXXV.

Sed ipse voluntatis motus, in quo praecipue affectus consistit, distinctius nobis explicandus est. Nimirum quemadmodum in omni motu *terminus a quo* & *terminus ad quem* considerari potest, ita quoque in hac voluntatis commotione transitus fit a *malo* ad *bonum*, siue verum illud sit siue apparens. Saepius enim fit, vt id, quod vere bonum est, nobis vt malum repraesentetur, adeoque voluntas ab eo ad aliud, quod illi vt bonum exhibetur, sed reuera malum est, transeat.

§. XXXVI.

Ita sane est, cum voluntati, quod illi gratum est, exhibetur priuatio huius grati, mala videtur: ab ea itaque transit ad bonum siue gratum consequendum, illud appetendo. Contra si ingratum sit, quod illi offertur, bonum illi videtur hoc amoliri, adeoque illud auersatur. Transit itaque a praesentia mali, ad eius absentiam.

§. XXXVII.

Non inepte ergo hinc infertur, affectus semper in bonum, aut malum aliquod futurum, tendere. Ceteroquin enim non possent commotio-

motiones vocari, cum omnis motus fiat a *termino a quo* ad *terminum ad quem*. Hoc autem obtento, motus ceſſat.

§. XXXVIII.

Praeterea & illud ſequitur, perperam nonnullos *dolorem* & *voluptatem* ipſis affectibus annumerare, licet illud certum ſit, quod affectus comitentur, eosque conſequantur.

§. XXXIX.

Non magis etiam *fames*, *ſitis*, & alii motus corporis, qui appetituum naturalium nomine veniunt, affectibus ſunt annumerandi. Non enim ſunt commotiones voluntatis. Interim affectibus occaſionem ſuppeditare poſſunt.

§. XL.

Idem ſentiendum de ſubitaneo *terrore*, ex ſonitu vehementiori, ſimilibusque de cauſis nos percellente. Hic enim voluntas nihil agit, licet ſpirituum animalium vehementiſſima ſit agitatio. Poteſt tamen & hinc facile oriri affectus, ſi accedat obiecti cuiusdam ſub ratione boni aut mali, repraeſentatio.

§. XLI.

Denique nec eos motus, qui *ſympathiae* & *antipathiae* nomine veniunt, & ab effluviis ex obiecto hoſce motus excitare apto, in corpus noſtrum tranſeuntibus, motumque ſanguinis & ſpirituum animalium ordinarium turbantibus, oriuntur, ad effectus referre licet. Namque & hic mens noſtra ſaltem aliquid patitur,

adeo-

adeoque illud, quod maxime affectum absoluit, voluntatis actio, deest.

§. XLII.

Ad causas affectuum rite diiudicandas obseruandum, vocem istam vel strictiori significatu, solam voluntatis commotionem indicare, vel laxiori, ipsos etiam motus corporeos praecedentes, connotare. Si priori modo sumatur, causa proxima affectus erit ipsa *spirituum animalium agitatio:* sin posteriori modo capiatur, causa proxima erit ipsa *obiecti cuiusdam, sub ratione boni aut mali repraesentatio*, remota autem, praeter alias corporis dispositiones, cumprimis *temperamentum*, quo quisque gaudet. Qua de re deinceps pluribus exponemus.

§. XLIII.

Repraesentatio autem, quam pro causa proxima venditauimus, vel *extrinsecus* ab obiecto in sensus incurrente, vehementiusque nobis impresso: vel *intrinsecus* ab *obiecti* renouatione, vel plane non cuiusdam fictione, opera *imaginationis* facta, prouenit.

§. XLIV.

Nimirum non tantum a veris imaginibus, perceptionibusque naturae rerum ipsarum congruentibus, sed a *falsis etiam fictisue imaginibus* affectus excitari posse, ipsa quemuis docet experientia. Id quod tum maxime contingit, cum mens aliunde impedita, de veritate

tate vel falſitate rei, quam ſibi imaginatio ſiſtit, non eſt ſollicita: vel ab ipſa voluntate, quo minus ſollicita ſit, prohibetur.

§. XLV.

Bonum vero & malum, quod nobis repraeſentatur, ita conſiderari debet, prout ad nos refertur. Si enim ad alium referatur, & nos exiſtimemus, parum noſtra intereſſe, ſitne huic male an bene, nullus inde excitabitur affectus.

§. XLVI.

Atque hinc iſtud etiam intelligere licet, male a nonnullis *admirationi* locum inter affectus concedi. Namque vt alia taceam, primo admiratio, vt deinceps docebitur, eſt operatio intellectus, non autem voluntatis. Deinde admiratio ab eiusmodi etiam excitari obiectis poteſt, quae nec bona nec mala ſunt. Id quod in affectibus ſecus ſe habet. Accedit denique, quod admirationem nulla ſequatur in corde & ſanguine mutatio.

§. XLVII.

Quae affectus conſequuntur, partim ad mentem, partim ad corpus pertinent, licet eorum, quae ad hoc ſpectant, mentio ſaltem in definitione facta fuerit. In mente conſpicitur *proclivitas perperam iudicandi*, quamdiu affectus durat. Non enim poteſt rem conſiderare, prout in ſe eſt, obſtantibus, quibus a voluntate repletur, praeiudiciis.

§. XLVIII.

§. XLIIX.

Accedit intellectus determinatio. Cum enim, vt ſupra probatum, intellectus quoque voluntatis iuſſui obtemperet, fieri in vehementiori voluntatis commotione aliter nequit, quam vt intellectus obiectum illud, quod paſſionem excidat, acriter & ſedulo contempletur, ſed eo modo, quo hoc vult conſiderari voluntas. Hinc hominum affectu abreptorum abſurdiſſima iudicia, quae ipſi motibus conſopitis, & tempeſtate ſedata, magnopere deteſtantur.

§. XLIX.

A phantaſia autem ſiue intellectu imaginibus vtente nihil ſane hic expectari poteſt, cum vehementiſſimus ſpirituum animalium motus omnia in cerebro conturbet, & menti facultatem imaginibus rite vtendi, plane adimat.

§. L.

Vt vero ex affectibus ſaepius repetitis proclivitas quaedam & propenſio, facilitasque enaſcitur, ita vt quo ſaepius homo eo affectu abreptus eſt, eo facilius abripiatur in poſterum: ita & ipſi menti habitus quidam perperam de rebus ad hunc affectum pertinentibus iudicandi, inducitur, vt adeo tum quoque, cum mens vehementiori motu non agitatur, minime tamen verum videat, ſed id bonum iudicet, quod propenſioni ſuae ex affectibus ſaepius iteratis ortae, eſt conveniens.

§. LI.

§. LI.

In corpore autem ſequitur *motus extraordinarius ſanguinis*, hoc eſt, vel *efferueſcentia* & *ebullitio*, vel *frigus* quoddam & *torpor*, prout maior aut minor ſpirituum animalium praeſto eſt copia.

§. LII.

Quin accedit etiam *membrorum quorundam poſitus ſingularis*, affectui reſpondens. Plerique enim ſpiritus animales in muſculos faciei, brachiorum, crurum, &c. citato deriuantur curſu, vt corpus in eum componant habitum, qui acquiſitioni boni, & fugae mali inſeruit. Nonnunquam etiam, praeſertim, vbi corporis vires ad finem paſſionis obtinendum non ſufficiunt, ſpiritus animales certam illi exprimunt vocem, certumque vultum & habitum corpori inducunt, quibus alii ad ſimilem affectum facile commoveri queant, vt laborantibus auxilio eſſe velint. Quod ipſum diuinae prouidentiae luculentiſſimum eſt argumentum.

§. LIII.

Denique & *dilatatio* quaedam & *expanſio* organorum verſus grata & iucunda. *contractio* autem & *fuga* ab obiectis ingratis & moleſtis, interuentu ſpirituum animalium & ſanguinis facta, ad paſſionum effectus iure meritoque referetur.

§. LIV.

Nec praetermittendum eſt, in omni affectu

esse quandam *delectationem*, etiam in iis, qui ab obiecto ingrato excitantur. Id quod inde prouenire arbitror, quod partim in omni motu sanguinis & spirituum animalium extraordinario, sit quaedam velut titillatio, partim quod intellectus, vt antea dictum, a voluntate in partes tractus, motum illum, ab obiecto hoc excitatum, conuenientem tamen iudicet. Atque haec haud extrema causa est, quod affectus orientes non statim reprimantur, aut in ipsa, quod aiunt, suffocentur herba.

§. LV.

Tandem & vsum affectuum, in definitione paucis indicatum, vel tribus edisserere verbis iuuabit. Primo itaque constat, affectus ad hominis facere conseruationem, sanitatem eius fouendo. Non male nonnulli spirituum agitationem in homine idem praestare dicunt, quod venti in hoc terrarum orbe praestant. Quemadmodum enim hi aerem purgant, ita illi sanguinem quasi ventilant, ne stagnans putrescat.

§. LVI.

Habent vero affectus & alios vsus, quos vnico complectar fasce. Extimulatur nimirum iis homo ad ea expetenda, quae ratio vtilia & salutaria esse dictitat, praeterea ad praesentis vitae felicitatem, aut miseriam, non alia magis res quicquam confert, quam affectus: maximopere etiam ad vitam socialem conducunt,

cunt, quia nullum fere virtutis eſt officium, ad quod prompte praeſtandum affectus nos non impellant.

§. LVII.

Habent tamen, praeſertim ſi nimii ſint, modumque excredant, & ſua incommoda, quae iam ex ſupra dictis patent. Tenebras videlicet intellectui offundunt, iudicium corrumpunt, rationem de throno deiiciunt, & ad varia ſaepius crimina homines impellunt. Sed hac de re ſuo loco ex inſtituto dicetur.

§. LVIII.

Diuidi affectus varie a philoſophis ſolent, ſed mihi rem facillime & rectiſſime expedire videntur, qui ex *obiecti* & *modi*, quo circa illud affectus verſatur, varietate, diſcrimen aliquod inter eos conſtituunt.

§. LIX.

Nimirum verſatur voluntas noſtra aut circa *bonum*, aut circa *malum*, illud appetendo, hoc fugiendo & auerſando, vnde duos principes affectus, ex quibus etiam ceteri omnes commode deriuari poſſunt, *appetitum* ſiue *amorem*, & *auerſationem* ſiue *odium*, conſtituere placet.

§. LX.

Equidem eo ipſo, dum rem gratam ſiue bonam appetimus, non poſſumus non abſentiam eius odiſſe, & vice verſa, dum rem ingratam auerſamur, non poſſumus non abſentiam eius amare: nihiloſecius cum alteruter motus alte-

ro ſemper præponderet, mentemque aliter afficiat, recte hi motus a ſe inuicem diſcernuntur, & diuerſis inſigniuntur nominibus.

§. LXI.

Amoris itaque nomine intelligo motum voluntatis, rem quandam a ſenſibus aut phantaſia, ſub ratione boni aut grati, repraeſentatam appetentis, quem ſanguinis & ſpirituum animalium agitatio, motui huic conformis, ſequitur. Recte autem amorem ita a nobis definiri, is intelliget, qui ſecum expenderit, amoris nomine nunc nobis neutiquam *perpetuam* voluntatis *inclinationem* aut *propenſionem*, aut *habitum*, vt nonnulli vocant, ſed affectum, eumque non *mentalem*, nec *corporeum*, ſed *ſenſualem*, denotari.

§. LXII.

Similiter & *odium* eſt motus voluntatis, rem a ſenſibus, aut phantaſia, ſub ratione mali, aut ingrati, repraeſentatam, auerſantis, quem itidem ſanguinis & ſpirituum animalium agitatio, motui huic conformis, conſequitur.

§. LXIII.

Poſſunt autem hi affectus diuerſimode conſiderari, prout diuerſa voluntatis circa bonum aut malum eſt operatio, vnde & ceteri affectus, quos *deriuatiuos* vocant, progignuntur. Et primo quidem ſpectari poteſt iudicium, quod de re amata menti noſtrae ſedet. Aut enim amans rem amatam pluris aeſtimat, quam ſe ipſum,

aut

aut minoris, aut amatum apud amantem tantidem est, atque ipse sibi. Hinc nonnulli alium amorem *beneuolentiae*, alium *amicitiae*, alium *deuotionis*, constituunt. Fateor tamen, hasce voces affectibus illis exprimendis parum aptas esse.

§. LXIV.

Deinde secundum boni amabilis differentiam amor quoque variat. Aliud enim bonum *verum* est, vt suo tempore demonstrabitur, aliud *apparens*. Et apparens quidem prout aut aestimationem, quam homo de se habet, aut sensus eius externos speciali quadam ratione mouet, aut ipsi ad eius conseruationem facere videtur, iterum vel *decorum*, vel *iucundum*, vel *vtile* est.

§. LXV.

Hinc itaque alius amor boni veri, quem *honestum* dixeris, alius boni decori, qui *amor gloriae & honoris* vocari poterit, alius denique boni iucundi, siue *amor voluptatis*, & boni vtilis, siue *amor diuitiarum*. Hi autem affectus cum ipsis propensionibus, & naturalibus inclinationibus, ad haec bona, neutiquam sunt confundendi.

§. LXVI.

Quod de amore dictum, idem & de odio intelligendum. Namque & illud vel secundum opinionem, quam de re, quam odio prosequimur, habemus, vel secundum mali, quod

odium in nobis excitat, differentiam, eadem plane ratione diuidi poteſt.

§. LXVII.

Praeterea prout bonum aliquod facile aut difficulter obtineri poteſt, rurſus alii inde oriuntur affectus. Nimirum amor alicuius boni, quod facile a nobis obtineri poſſe credimus, *ſpes* vocatur. Cum autem ſpes ita firma eſt, vt nulli plane dubitemus, nos bonum iſtud conſecuturos, *fiducia*, atque *ſecuritas* inde oritur.

§. LXVIII.

Auerſatio mali nobis imminentis, ſed quod nos adhuc declinare poſſe putamus, *metus* vocatur: contra ſi nulla nobis praeſto ſit ratio illud euitandi, *deſperatio*.

§. LXIX.

Cum non tantum nos bonum aliquod facile conſecuturos videmus, ſed etiam poſſeſſionem eius aut poſſeſſionis continuationem inſtare animaduertimus, *laetitia* inde enaſcitur: *triſtitia* contra, cum mali imminentis & iam iam praeſto futuri, aut vlterius continuandi, auertendi aut declinandi, nullam plane videmus rationem.

§. LXX.

Si laetitia cum vehementiori motu ſit coniuncta, cauſa eius inopinato nobis oblata, *conſternatio* gignitur: *terror* autem & *trepidatio*, ſi idem in triſtitia contingat.

§. LXXI.

§. LXXI.

Vt vero ipſum bonum & malum maius aut minus eſt, ita etiam affectus, tum qui circa finem, tum qui circa media finem conſequendi verſantur, vehementiores aut minus vehementes ſunt. Hinc primo ipſius amoris & odii diuerſi gradus ſunt, quos propriis nominibus diſcernere, difficile fuerit.

§. LXXII.

Quod ſi autem vehementiori amoris motu inflammemur, media ad bonum conſequendum neceſſaria adhibendi, *audacia* vel *animoſitas*, ſin languidiori, *puſillanimitas* inde oritur. Aſt ſi aliorum, quibus idem feliciter cedere videmus, exemplis excitemur, *aemulatio* dicitur.

§. LXXIII.

Rurſus ſi ad malum imminens propulſandum languidiori motu feramur, *indignatio*, ſi concitatiori, *ira* vocatur, quae prout cito tranſit, aut firmius animo inſidet, aut etiam ob alias τερισάσεις, alias ſortitur denominationes.

§. LXXIV.

Porro bonum aut malum, amorem odiumve excitare aptum, aut *immediate* nos tangit, *aut mediate*. Si *immediate*, tum ſpecies affectuum hactenus recenſitae inde oriuntur: ſin *mediate*, tertio, cui aliquid bonum aut malum contingit, aut bene aut male cupimus. Si illi bene, ſaltem non male cupiamus, eique aliquid malio bueniat, naſcitur inde *commiſe-*

ratio, quippe quae nihil aliud eſt, quam odium mali, quod homini, cui bene cupimus, accidit.

§. LXXV.

Si eidem, cui bene cupimus, aliquid boni accidat, oritur inde ſpecies laetitiae, qua huius boni continuationem exoptamus, quam nonnulli *congratulationem* vocant.

§. LXXVI.

Aſt ſi bonum nondum adſit, quod vt tertio obveniat optamus, *fauor* appellatur: accedente autem cauſa peculiari, quare hoc optemus, v. g. quod magna ab eo in nos profecta ſint beneficia, *gratitudo* inde reſultat.

§. LXXVII.

Vice verſa, ſi alicui, cui male, ſaltem non adeo bene, cupimus, aliquid mali euenit, *irriſio* progignitur: quemadmodum ſi bono quodam idem potiatur, *inuidiam* inde oriri conſtat.

§. LXXVIII.

Et hi quidem affectus ſunt, qui ex amore & odio ceu primis fontibus facili negotio, & quidem *immediate*, deducuntur. Sunt vero & alii, qui mediate hinc fluunt, aut ſaltem ita comparati ſunt, vt cum affectibus quibusdam deriuatiuis, peculiaris illis intercedat cognatio.

§. LXXIX.

Sic ad amorem honoris & gloriae refertur quoque amor laudis, ſiue cupiditas, vt alii bene

ne de nobis ſentiant. Hanc enim nonnulli pro affectu peculiari venditant, & minus accurate *gloriam* vocant. Spectat huc etiam *pudor*, qui nihil aliud eſt, quam metus vituperii, ſiue metus, ne alii minus honorifice de nobis ſentiant.

§. LXXX.

Amor diuitiarum cum itidem varia obiecta habeat, in varias etiam abire poteſt ſpecies, quae ſuis tamen nominibus non ſolent diſcerni, nec poſſunt. Saltem ſummum eius gradum, *ſorditiem* ſumpta hac voce pro affectu, nonnulli appellitant.

§. LXXXI.

De voluptatis deſiderio idem cenſendum, niſi quod cibi, & potus, veneris, otiique cupiditatem, (prout hi motus ad affectus referri poſſunt, voluntatisque commotionem ſecum coniunctam habent, nam prout appetitus mere naturales ſunt, huc non ſpectant) ſigillatim commemorari videas. Ego addo amorem voluptatis eruditae, cuius perpetua aut comes aut filia eſt *curioſitas*, hoc eſt cupiditas animum variarum rerum cognitione oblectandi.

§. LXXXII.

Ceterum vt admirationem merito e numero affectuum eiecimus, ita & de *exiſtimatione* ac *contemptu* non aliter poſſumus ſentire. Nimirum neutiquam ſunt affectus, ſed tantum iudicia intellectus de valore ac pretio rerum,

quae aliquando cum admiratione ſunt coniuncta. Et per ſe quidem hiſce vocibus nihil aliud, quam iudicium aliquod, ſeu opinio indicatur: ſaepius tamen contingit, vt haec iudicia non tantum admirationem, ſed ceteros quoque affectus comitentur.

§. LXXXIII.

In ſpecie autem ſi cum amore coniuncta ſit *exiſtimatio*, enaſcitur inde *veneratio*: quemadmodum vice verſa, ſi odium comitetur *contemptus*, non poteſt non inde prouenire *dedignatio*.

§. LXXXIV.

In mixti ſiue compoſiti affectus exemplum *zelotypia* adferri ſolet, quippe quae ex odio & amore erga diuerſos tamen homines, aut erga vnum quidem hominem, ſed diuerſo reſpectu nobis conſideratum, conflata eſſe videtur.

§. LXXXV.

Nec illud praetermittendum, quosdam affectus certa ratione inter ſe iunctos eſſe, vt vnus fere alterum comitetur. Sic cum gloriae cupiditate *iram*, *audaciam*, *aemulationem*, cum diuitiarum amore *inuidiam*, cum amore voluptatis *metum*, *puſillanimitatem*, *commiſerationem*, ſimilesque affectus coniunctos eſſe, recte nonnullis obſervatum eſt. Cuius aſſerti vſus & cauſa in ſequentibus patebit.

§. LXXXVI.

De voluptate, quae affectus in voluntate ſequi-

ſequitur, illud tandem obſeruandum, quod in animi quadam tranquillitate conſiſtat, quae ſequitur, ſi bonum ipſum ſimus conſecuti, & ſimul certi ſimus, poſſeſſionem huius boni aut perpetuam, aut diuturnam fore. Huc referunt nonnulli *ſatisfactionem*, h. e. voluptatem mentis in recte factorum conſcientia placide acquieſcentis. Quae autem ex recordatione alicuius boni, quod habuimus, oritur voluptas, hilaritas nuncupatur.

§. LXXXVII.

Dolor contra, voluptati ita conſideratae oppoſitus, eſt perceptio moleſtiae, quam malum praeſens affert. Quae moleſtia ſi ex eadem re, quam antea vt bonam appetiuimus, procedat, *faſtidium*, ſin ex abſentia boni, quod ante poſſedimus, *deſiderium* vocatur. Quod ſi ex factis, quae non perpetraſſe noſtra intereſt, oriatur, *poenitentia*, ſin vero dubitemus, rectene an perperam egerimus, *morſus conſcientiae*, appellitatur. Sed haec maximam partem ad voluntatem puram pertinent.

§. LXXXVIII.

Vltima, quae menti, quatenus cum corpore agit, tribuitur facultas, eſt memoria *ſenſualis*. Huius vt explicent naturam indolemue, nonnulli ſequenti ratione philoſophantur. Ponunt, ſpiritus animales cum particulis ab obiectis prouenientibus, per cerebri fibras transeuntes, certa in illis relinquere veſtigia, & mea-

meatus, quos deinceps iterum longe facilius quam alios ingrediantur. Hinc quo saepius particulae ab obiectis prouenientes cerebrum intrant, vel quo vehementius spiritus animales concitantur, eo patentiores etiam fieri meatus, per quos processerunt, & ipsas cellulas magis magisque distendi, vt spiritus animales eo facilius deinceps in eos meatus & particulas obiecti, quae cerebrum ingressae, in illis velut hospitantur, incidant.

§. LXXXIX.

Haec vestigia, inquiunt, si iterum deleantur, id quod particulis istis sensim discedentibus fieri necesse est, vocatur *obliuio*. Vnde patet, quo saepius obiecti in cerebrum facta est impressio, eo firmiorem quoque fore memoriam. Sed cerebri tamen constitutio plurimum quoque huc confert. Prout enim eius substantia magis aut minus fuerit fluida, viscosa, sicca, firmius etiam vestigia haec illi inhaerebunt, aut citius delebuntur. Sed istud quidem de memoria, quam corpoream vocant, est intelligendum.

§. XC.

Mens nostra, si hos porro audias, ratione memoriae huius corporeae dupliciter se habet, vel *passiue* vel *actiue*. *Passiue* quidem se habet, si idem aut simile obiectum cerebro impressum, eandem imaginem, quae illi oblata fuit, cum prima vice cerebro imprimeretur, illi obiiciat.

Id

Id quod tum quoque fieri poteſt, cum mens nihil minus, quam iſtud expetit, quin cum ſerio optat, vt veſtigia iſtius rei plane deleantur, & imago nunquam recurrat. Et hoc modo obliuio quoque non ita in noſtra poſita eſt poteſtate, vt ſemper alicuius rei nobis obliuiſci liceat. Quin ſaepius contingit, vt quo magis delere rem ex memoria annitimur, eo ſaepius recurrat, & aliquando fortius illi imprimatur.

§. XCI.

Actiue mens circa memoriam verſatur rem attentius conſiderando, vel ſaepius eandem imaginem reuocando, vnde fortius eandem cerebro imprimi neceſſe eſt. Contra quarum vult obliviſci, earum imagines remouet, quod tamen, vt ante diximus, non ſemper aeque feliciter illi cedit. Recordamur autem alicuius rei, cum mens beneficio ſpirituum animalium veſtigia & meatus in cerebro exiſtentes reſerat, & imagines in illis latitantes, iterum prodire iubet. Vbi ſi ſpiritus animales non ſtatim in veram imaginem, quam mens noſtra quaerit, incidunt, porro ad omnia rerum impreſſarum, & cum illa, quae quaeritur, conuenientiam quandam habentium, veſtigia excutienda eos determinat, donec tandem vera imago producatur.

§. XCII.

Multarum rerum memoria, hoc eſt facultas mul-

multas res siue auditu, siue visu perceptas in memoriam sibi reuocandi, peculiari nomine *experientia* vocatur, cuius in morali & ciuili doctrina, prout circa singularia versatur, maximus vsus est. Equidem cum ex multis experimentis per inductionem concluſio quaedam vniuersalis formatur, itidem experientia vocari solet, sed haec est species quaedam ratiocinationis, & cum experientia priori modo accepta neutiquam est confundenda.

SECT. III.

de

CORPORE EIVSQVE PARTIBVS VT ET REBVS EXTRA HOMINEM POSITIS, QVAE AD MORES ALIQVID CONFERVNT.

Σύνοψις.

Cur de corpore, rebusque extra hominem positis, hic agendum, §. I.

Mentem corpore esse praestantiorem, §. II.

Nec tamen corpus tantum pro organo aut ergastulo mentis esse habendum, III.

Partium corporis distinctiones variae, §. IV.

Speciatim partium fluidarum ratio, §. V.

De circulatione sanguinis, & vita vegetatiua, §. VI.

De natura sanguinis, §. VII.

Vnde quatuor oriantur temperamenta, §. VIII.

Pro temperamentorum varietate, affectus moresque hominum variant, §. IX.

Mores temperamenti sanguinei, §. X.

Cholerici, §. XI.

Melancholici, §. XII.

Phlegmatici, §. XIII.

Temperamentorum mistio, §. XIV.

Corporis humani nutritio, accretio, multiplicatio, §. XV.

De praerogatiua sexus, XVI.

Androgyni, Eunuchi, XVII.

Diuersitas morum ratione aetatis, §. XVIII.

Me-

Mores puerorum, §. XIX.
Quid iuuentus, & adoleſcentia, §. XX.
Mores iuuenum, §. XXI.
Virorum, §. XXII.
Senum, §. XXIII.
Per aetatem mutari mores, non quoad ſpeciem, ſed quoad gradum, §. XXIV.
Vita corporis ſenſualis, in quo conſiſtat? XXV.
Senſus vel interni ſunt, vel externi, §. XXVI.
Quid ſenſus externi, §. XXVII.
De appetitibus corporis naturalibus, §. XXVIII.
De facultate eius loco motiva, ſpeciatim loquela, §. XXIX.
De ſermone, §. XXX.
De ſomno, vigilia, ſomniis, §. XXXI.
Ratio, cur in ſomniis repraeſententur res praeteriae, XXXII.
Et futurae quoque, XXXIII.
Quod ſomniorum in morum doctrina habenda ſit ratio, §. XXXIV.
De ſanitate & morbo, §. XXXV.
Quod hinc certa mentis diſpoſitio pendeat, §. XXXVI.
De formoſitate & deformitate, §. XXXVII.
Quae formoſitatis quoad mores vis ſit, §. XXXVIII.
Itemque deformitatis, §. XXXIX.
Quod de rebus extra hominem poſitis etiam agendum ſit, §. XL.
Illae ſunt vel naturales, vel ciuiles, §. XLI.
Quae temporis quoad mores vis ſit, §. XLII.
Et locorum, §. XLIII.
Quid res ciuiles ſeu entia moralia? §. XLIV.
Secundum ſtatum, homines vel nobiles ſunt vel plebeii, §. XLV.
Mores Nobilium, §. XLVI.
Plebeiorum, §. XLVII.
Imperantium, §. XLVIII.
Subditorum, §. XLIX.
Potentium, & minus potentium, §. L.
Quod mores quoad ſingula vitae genera varient, LI.
Quae laudis, vituperii, poenae, praemii, in mores hominum vis ſit, §. LII.
De rerum quantitate & qualitate, §. LIII.
Diuitiarum quae in mores hominum vis ſit, §. LIV. LV. LVI.
Mores pauperum, §. LVII.
Cur honores & opes, fortunae munera audiant, §. LVIII.

Quid

Quid fortuna & fatum, §. LIX.
Quo sensu quilibet fortunae suae faber dicatur, §. LX.
Mores fortunatorum & infortunatorum, §. LXI.
Hominis in hunc mundum introitus, §. LXII.
An matri plus quam patri debeat, §. LXIII.

§. I.

EST haec hominum conditio, vt non tantum internis motibus diuersimode agitentur, sed vt ipsa etiam corporis constitutio, resue, quae extra nos positae sunt, variis cupiditatibus propensionibusue, quae aut miserum aut felicem hominem reddunt, occasionem praebeant. Quare de corpore quoque hominis, rebusque, quae hominem circumstant, quaedam afferenda in medium sunt.

§. II.

Equidem si corpus cum mente contendamus, deprehendemus, mentem corpore longe praestantiorem nobiloremque esse, quin cum ea sola brutis praestet, *hominis dignitatem* hinc vnice esse metiendam. Neutiquam ergo illis suffragari possum, qui corpori plus quam menti deferunt.

§. III.

Nec tamen cum illis facio, qui corpus saltem pro instrumento nudo animae, aut eius ergastulo habent, & sola mente hominem absolui contendunt. Hoc enim si esset, nunquam sapientissimus rerum conditor, mentem corpori iunxisset.

§. IV.

Ceterum in corpore humano primo consi-

derari

derari possunt partes, ex quibus componitur, quatum aliae sunt *integrantes*, & *essentiales*, aliae *accidentales*, & *accessoriae*: rursus nonnullae sunt *consistentes* & *solidae*, aliae autem *fluidae*, aliae denique ex fluentibus & solidis *compositae*.

§. V.

Ad partes fluidas referri solent tum *liquores*, tum *vapores*. Liquorum varia sunt genera, vt saliua, limpha, bilis, succus pancreaticus, sed nobilissimus praestantissimusque inter omnes est sanguis. Ad vapores autem pertinent *spiritus*, quos a diuersis functionibus nonnulli in diuersas iterum classes dispescunt, alii autem prorsus non admittunt.

§. VI.

Sanguis autem motu automatico per totum corpus mouetur, dum ex vena caua in dextrum cordis ventriculum defluit, & ab eo per arteriam pulmonariam in pulmones defertur, ex pulmonibus autem per venam pulmonariam in sinistrum cordis ventriculum redit, & hinc denique per aortam seu arteriam magnam ad reliquas corporis partes deuehitur. Et in eo quidem sanguinis motu fundamentum vitae vegetatiuae consistit.

§. VII.

Praeterea componitur sanguis ex particulis diuersi generis. Namque & serum, & crassiores quasdam seu terrestres partes, & aliquid oleaginosum cum salibus in eo se depre-

hendisse, naturalium rerum periti testantur. Quae si diuersa ratione inter se mistae sint, oritur inde ista temperamentorum diuersitas, quae non tantum diuersum admodum corporum habitum, sed mores quoque & propensiones diuersissimas in animos inducit.

§. VIII.

Nimirum, si firmo, quae hactenus supponimus, nitantur talo, *phlegmaticum* quidem resultabit temperamentum, si prae reliquis sanguinis partibus serum abundauerit: ast si terrestrium particularum maior fuerit copia, tùm quod *melancholicum* dicitur, inde orietur. Rursus *cholerico*, materiae oleaginosae & inflammabilis copia occasionem praebebit, vt salium abundantia, *sanguineo*.

§. IX.

Patet ergo causa remota affectuum, qaum supra indicauimus. Pro temperamentorum enim diuersitate homines etiam ad hos aut alios affectus, procliuiores esse solent, cum etiam mens ipsa, saltem in operationibus mixtis, corporis constitutionem facile sequatur. Sed praecipua causa haec est, quod per temperamenti indolem facilius certi corporis motus excitentur, qui mentem secum abripiant.

§. X.

Scilicet, qui *temperamento sanguineo* gaudent, vt vegeto plerumque sunt corpore, & quendam in vultu ruborem praeferunt: ita ad vo-

lupta-

Digitized by Google

luptates per naturam ſunt procliues. Nihil rei ſeriae pene meditantur, ſed in iocos, cantilenas, & dicteria effuſi, nihil niſi delicias affectant. Quoad ingenium, phantaſiam ſiue vim imaginatricem primum fere locum in hominibus eiusmodi obtinere, videas. Hinc & ad poëſin, artesque, quibus imaginandi facultas dominatur, cumprimis apti ſunt.

§. XI.

Bilioſi contra, ſeu qui multa bile abundant, feruidi, animoque concitato ſunt. Hoſce homines ambitio vexat, ſuntque adeo ad iram etiam procliues, quippe qua ob materiae oleaginoſae ſubtilitatem; & repentinam incenſionem impotentius accenduntur, ſed absque mora tamen feruor deferueſcit. Ratione ingenii, iudicio maxime pollent, adeoque ad eas artes ſcientiasque, in quibus iudicium primas tenet, per naturam ſunt apti. Cumprimis viros politicos, & magnis rebus gerendis idoneos, hac indole praeditos eſſe videas.

§. XII.

Melancholici autem, in quibus atra bilis ſeu terreſtris materia dominatur, ſegnius quidem efferueſcunt, multumque temporis exigunt, vt ad furorem adigantur: verum irritatis furor ſeneſcit, manetque alta mente repoſita iniuria. Auaritia quoque horum pectoribus inſidet, adeoque & ad inuidiam, ceterosque affectus hanc comitantes, ſunt procliues. Ex in-

genio si eos metiri placeat, memoria illos valere deprehendemus, hinc & artes, quae excellentem memoriam exigunt, vt historia in se spectata, & iurisprudentia, quatenus legum & canonum notitia absoluitur, cultores, tali ingenio instructos, postulant.

§. XIII.

Phlegmatici, cum frigida humentique sint indole, vix aliquo animi affectu facile concitantur. Sunt contra tardi, somnolenti, pigri, & omnis irae aculeis destituti. Quo fit, vt magnorum quidem scelerum vix sint capaces, & hactenus patientia sua virtutis quandam speciem prae se ferre videantur. Sed ignauia tandem, & quiduis potius quam virtus est, si res accuratius consideretur. Ingenii etiam viribus fere destituuntur, adeoque ad literas quoque tractandas inepti sunt.

§. XIV.

Ast semper hic meminisse iuuabit, neminem mortalium aequali temperamento gaudere, sed omnes de hactenus enumeratis, sed diuerso admodum modo, pro mixturae & graduum diuersitate, participare. Nec istud praetermittendum, aetatem, fortunam, aliasque causas saepius obstare, quo minus temperamentum suas exerere vires, aut eo modo eas exerere queat, quo ceteroquin exerere solebat ac poterat.

§. XV.

§. XV.

Solent & motus vitales in corpore humano conſtitui, quibus itidem ſanguinis motus inſervit, videlicet, *nutritio*, *accretio*, & *multiplicatio* corporis viuentis, quae & generatio, ſiue propagatio dicitur, ad quam in homine quidem, vt & aliis animalibus, mas & foemina requiruntur. Hinc *diuerſitas ſexus*.

§. XVI.

De *ſexu* itaque illud obſeruandum, *naturaliter* nullam vnius prae altero eſſe praerogatiuam, niſi quod foeminae ob corporis conditionem non ad quosvis labores & negotia, idoneae eſſe videantur. Quod autem ratione animi inter mares & foeminas intercedere diſcrimen videtur, licet ex temperamenti qualitate etiam dependeat, (quo ipſo tamen minime vniuerſale erit) maxima pars tamen ab educatione prouenit.

§. XVII.

In *androgynis* licet ſit aliquis naturae exceſſus, ex eo tamen homines eſſe non deſinunt, cum partes eſſentiales hominis omnino adſit. Id quod de *eunuchis* etiam & *caſtratis* cenſendum. Abortus autem hoc eſt foetus ante tempus ſuum in lucem editus, tum demum hominibus annumerari ſolet, ſi viuat, aut ſigna adſint, illum vixiſſe. Quod ſi autem aſſeramus, organorum efformationem ad eſſentiam hominis non requiri, quilibet *embryo* pro homine erit reputandus.

§. XVIII.

Digitized by Google

§. XVIII.

In homine in lucem edito *aetates* quoque distinctius considerari solent, nec sine ratione, cum singulae aetates quandam propensionum, ipsorumque adeo morum (non quoad speciem, sed quoad gradus) mutationem, secum coniunctam habeant.

§. XIX.

Prima aetas *pueritia* est, quae secundum nonnullos Iure consultos ad annum decimum quartum in pueris, in puellis ad duodecimum excurrit. Sed certus annus definiri nequit, cum alii citius, alii tardius pro locorum, & temperamentorum, & educationis diuersitate, pubescant, & rationis quoque vsum consequantur. Ob copiam humoris aetati puerili temperamentum phlegmaticum fere proprium est, hinc magnorum vitiorum non sunt capaces pueri, nisi quod otiositas & somnolentia illis tribui soleat.

§ XX.

Altera aetas *iuuentus* est quo nomine & *adolescentiam* designo. Sunt tamen, qui hanc ab illa discernunt, & per adolescentiam illud spatium designant, quod a decimo octauo ad vigesimum quintum annum extenditur; per iuuentutem autem, quod a vigesimo quinto ad trigesimum quintum, protenditur. Sed moribus non videntur adeo ab adolescentibus differre iuuenes. Hinc vtramque aetatem coniunximus.

§. XXI.

§. XXI.

Nimirum *iuuentus* fere temperamento ſanguineo reſpondet. Hinc ad voluptates ſunt procliues, eosque affectus, qui hinc oriuntur. Ratione ingenii imaginandi facultas in illis dominatur, iudicii autem defectus vbique ſe exerit. Hinc imprudentia, & praecipitantia, vitia ſunt huic aetati propria.

§. XXII.

Iuuentutem excipit *aetas virilis*, quae, vt nonnulli putant, ab anno trigeſimo quinto, vsque ad quinquageſimum ſe extendit. Sed mea opinione, certis annis, vti nec ceterae aetates, definiri nequit. Accedit autem virilis aetas proxime ad temperamentum cholericum, hinc ambitioni obnoxii ſunt, qui ad hanc aetatem peruenerunt, iraeque non minus ac certis affectibus ambitionem comitantibus, ſunt dediti. Ratione ingenii iudicium apud eos eminet, & imaginandi facultatem ſuperat.

§. XXIII.

Superuenit tandem *ſenectus*, aetas arida & frigida. Diuerſi tamen ſenectutis gradus ſolent conſtitui, hinc alia *viridis*, alia *media*, alia *decrepita*. Quoad mores multa ſenectus communia habet cum temperamento melancholico, hinc auaritia, & qui hinc fluunt affectus, ſenibus exprobrari ſolent.

§. XXIV.

Quae autem hactenus de aetatum differen-

Digitized by Google

tia dicta sunt, ita omnino sunt intelligenda, vt pro ipsorum temperamentorum diuersitate, diversimode quoque se habeant. Ætas enim temperamentum mutat quoad *gradum*, non quoad *speciem*. Sic neutiquam omnes iuuenes aeque voluptatum appetentes esse videmus, in quibusdam etiam vix voluptatum cupiditatem deprehendere licet. Id quod euenire necesse est, si v. g. temperamento aut in summo, aut medio, aut infimo gradu, cholerico, vel melancholico gaudeant. Quod si quem in summo gradu sanguineum esse contingat, hunc in iuuentute voluptatum adeo cupidum esse necesse est, vt iis modum ponere nesciat.

§. XXV.

Et haec quidem omnia ad vitam corporis vegetatiuam spectant. Vita sensualis consistit in facultate locomotiua spirituum animalium, quatenus per eosdem, etiam partes corporis, tum fluidae, tum solidae, mouentur.

§. XXVI.

Huc itaque pertinent sensus, tum *interni*, tum *externi*. Et de internis quidem ex hactenus dictis constat. Qui non aliud operationum naturalium principium quam corpus & mentem admittunt, internos sensus saltem continuationes sensuum externorum in cerebro esse contendunt; ad quos si actio quaedam peculiaris mentis accedat, oriantur inde facultates mentis mixtae, supra prolixius enumeratae.

§. XXVII.

Digitized by Google

§. XXVII.

Sensus autem *externi* sunt motus spirituum animalium, in aliqua parte corporis solida, per aliud corpus tacta, excitati, & ope spirituum animalium per neruos, ad cerebri partem intimam, delati. Tales sunt quinque; *visus, auditus, olfactus, gustus, tactus.*

§. XXVIII.

Tribui & corpori *appetitus* quidem *naturales* solent, qui in motus ad vitam vegetatiuam conseruandam pertinentes, desinunt. Eiusmodi appetitus quatuor sunt, duo scilicet ingerendi alimenta, vt *fames* & *sitis*, & duo egerendi, vt *libido* & *excernendi* appetitus. Mentem autem hi appetitus ita afficiunt, vt *dolorem* & *voluptatem* corporis, itidem percipiat. Vnde denuo patet, inter affectus sensuales eos locum non promereri.

§. XXIX.

Praeterea ad vitam corporis *sensitiuam* pertinet *facultas locomotiua externa*, qua aut pars corporis aut totum corpus mouetur, cuius species nobilissima est *loquela*, quae in motu linguae partiumque oris & vicinarum, ope aeris repercussi sonos articulatos producente, consistit.

§. XXX.

Sed vt sermo inde formetur, & eiusmodi proferantur voces, quae vim significandi ha-

bent, eaeque apte inter se iungantur, necesse est, vt mens concurrat. Firmissimo itaque argumentandi genere hinc concluditur, bruta ratione destitui, cum, quoad organa, nihil obster, quo minus loqui possint. Quod ergo non loquantur, non aliunde, quam a rationis prouenit defectu.

§. XXXI.

Cum autem sensus non semper operentur, sed aliquando quiescant, hinc duplex eorum status oritur, *somnus* & *vigilia*. In somno hominibus obtingunt *somnia*, quae sunt imagines ab agitatione spirituum animalium aut *naturali*, aut *non naturali*, ceteris sensibus quiescentibus, excitatae.

§. XXXII.

Solent quippe imagines rerum aut *praeteritarum*, aut *futurarum* nobis dormientibus exhiberi. Illas repraesentari mirum non est. Cum enim vigilantibus iam saepius haec imagines sint oblatae, spiritus animales in eadem cerebri loca incidentes, eandem imaginem facile nobis etiam inuitis & nescientibus, iterum prodire iubent.

§. XXXIII.

Ast ad res futuras quod attinet, nos earum imaginibus, dum similia aliquando cogitando nobis repraesentauimus, occasionem suppeditamus, aut non suppeditamus. Prius si fiat, causa horum somniorum manifesta est. Sin autem

autem posterius contingat, causa non naturalis, hoc est, vel *diuina*, vel *angelica*, vel naturalis quidem, ast *occulta & abscondita* erit.

§. XXXIV.

Ad somnia autem omnino mores suos rite formaturo attendendum est, partim vt inde temperamenti sui indolem rationemque condiscat, partim ne prauis somniis occasionem suppeditando, somniando etiam crimine se obstringat.

§. XXXV.

Denique & totius corporis, cum omnibus potentiis & facultatibus considerati, duplex status est, *sanitas & morbus*. Sanitas est status corporis, in quo omnes eius potentiae munus suum, vt par est, obire possunt; siue, est certa quaedam corporis dispositio, & partium eius harmonia, qua aptum redditur ad functiones suas persolvendas. Morbus contra est certus partium corporis nostri status, quo impediuntur, ne rite functiones suas obire possint.

§. XXXVI.

Atque hinc etiam certa mentis nostrae dispositio pendet, eum qui sanitate integra & intemerata vtuntur, mente ipsa quoque valere, affectumque, quos morbi quandoque secum trahunt, immunes haud immerito esse censeantur.

§. XXXVII.

Ratione formae externae autem, qua corpus gau-

gaudet, *formositas* & *deformitas* illi tribui solet. Illa quidem iusta proportione membrorum, eorumque figura, & situ, & quorundam colore absoluitur: ex his autem vbi vnum aut quaedam desunt, deformitas dicitur. Formositatis proprium est, affectum amoris, deformitatis autem, odium siue auersationem excitare.

§. XXXVIII.

Quando itaque ratione formositatis, aut deformitatis, certi hominum mores constituuntur, ita hoc capiendum arbitror, quod occasio certos affectus exerendi, & propensionem quandam animo inducendi, illis hinc enascatur. Namque quod iuuenes formosi voluptates sectari creduntur, inde est, quod passim homines voluptatibus dediti eorum amicitiam ambiant. Accedit tamen quandoque temperamentum sanguineum, quod non raro in hominibus formosis praevalet.

§. XXXIX.

Deformes contra & corporis quodam defectu insignes, audaces, inuidi, & irrisores esse creduntur: non alia quidem de causa, quam quod, cum vtplurimum se contemni videant, hinc illis enascatur occasio, nihil non tentandi, vt omnem contemptum a se amoliantur. Hinc & illos in id strenue anniti videas, vt praeclaris actionibus existimationem sibi compaerent.

§. XL.

§. XL.

Considerauimus hactenus hominem, tum quoad mentem, tum quoad corpus. Nunc etiam de iis, quae illum in hocce mundi theatro circumstant, & ad effectus moresque multum conferunt, nobis est exponendum.

§. XLI.

Haec autem non sunt vnius generis. Nos tamen ad duo summa capita cuncta reuocabimus, *naturalia* scilicet & *ciuilia*, hoc est ab hominibus ipsis introducta & constituta.

§. XLII.

Ad priorem classem licet & Deus, & genii, & alii homines, & cunctae res creatae referri possunt, duo tamen praecipue considerabimus, *tempus* & *locum*. Et temporum quidem quendam velut genium peculiarem esse, qui & mores & ingenia hominum vtcunque inflectat, & ad certa studia trahat, ipsa experientia adeo edocti sumus, vt quanto minus huius rei nobis patent causae, tanto illud certius sit & exploratius. Aegyptiorum, Graecorum, quin totius Asiae, & Europae, fata haec loquuntur.

§. XLIII.

Nec magis de locis dubitandum. Singulis nationibus suos esse mores, suumque ingenium, neminem fugit. Et huius quidem diuersitatis, vt aliae quoque causae esse possunt, ita praeter educationem, & viuendi rationem, a-

limen-

limentorumque indolem, haud poſtrema eſt *aëris circumfuſi*, & ex ſoli conditione varie temperati, *qualitas*. Ipſae enim aëris particulae cum ore naribusque attrahantur, & ſanguini adeo immiſceantur, non poſſunt non temperamenti rationem vtcunque mutare, & hinc ad mores multum conferre. Vnde & experientia docet, in eadem gente alios eſſe mores, alia ingenia montes incolentium, alios contra loca plana inhabitantium.

§. XLIV.

De illis autem, quae ab hominibus introducta & conſtituta ſunt, ita cenſeo: cum genus humanum ſine ſocietatibus conſeruari non poſſit, & vero ſocietatum haec ſit conditio, vt ſubſiſtere nequeant, niſi communi conſenſu modi quidam, tum ipſis hominibus, tum etiam eorum actionibus, quin rebus ipſis, ad dirigendam potiſſimum & temperandam actuum hominis voluntariorum libertatem imponantur, certa inde oriuntur *entia*, quae *moralia* vocari ſolent, quorum tum ceteroquin magnus in vita ciuili vſus, tum maxime in mores, & affectus hominum, magna vis eſt. Non quidem quod pro cauſa morum, aut propenſionum, reputari debeant: ſed quod hominibus occaſionem affectus ſaepius exerendi, & propenſionem quandam contrahendi, praebeant.

§. XLV.

Qui hominibus ergo imponuntur modi, vocan-

cantur *ſtatus*. Secundum ſtatum itaque, in genere ſpectatum, homines in *nobiles* & *plebeios* dividi ſolent.

§. XLVI.

Et *nobiles* quidem, hoc eſt, ſi deſcendunt a maioribus virtute factisque notis, adeoque honore gentilitio praeeminent, aut etiam ab imperante ſummo ad huncce dignitatis gradum ſunt euecti, ad *ambitionem* procliues eſſe ſolent. Honores enim aut maiorum, aut proprii, ſemper illis obuerſantur, adeoque ambitionem magis magisque excitant.

§. XLVII.

Plebeii contra partim ad voluptatem, partim ad auaritiam proni ſunt, ita tamen vt voluptatis cupiditas primas fere teneat partes. Cum enim mentem parum colant, non poſſunt non corpori ſe totos dedere, eiusque cupiditatibus obſequi. Hinc & *inconſtantia* fluit, quae paſſim ab hiſtoriarum conditoribus in plebe notatur. Ludis ſcenicis, & id genus rebus ad voluptatem pertinentibus, maxime demulceri plebem, itidem videas. Sed cum acquirendis inſuper rebus vnice ſint intenti, *auaritia* quoque illorum animos occupat. Hanc comitatur *inuidia*, quae itidem plebi, vt vitium illi proprium, exprobrari ſolet. Haec vero ita capienda ſunt, vt aliis cauſis, ad alias propenſiones vehementiori inſtinctu homines impellentibus, locus concedatur.

§. XLVIII.

§. XLVIII.

Praeterea ratione ſtatus alii ſunt *imperantes*, alii *ſubditi*: ex imperantibus alii *monarchae*, alii *proceres* in ſtatu ariſtocratico. Monarchae vel *tyranni* ſunt, vel *legitimi principes*: & hi rurſus vel per *electionem*, vel per *ſucceſſionem*, ad ſummam rerum peruenerunt. Ambitio, & affectus propenſionesque hanc comitantes, omnibus videntur eſſe communes, ſaltem ad illam maxime ſollicitantur: pro ipſorum imperantium tamen diuerſitate, haec aut diuerſos habet gradus, aut cum aliis propenſionibus miſcetur, & hinc diuerſimode ſeſe exerit. Et hinc omnino fit, vt alii tyrannorum, alii legitimorum principum, alii eorum, qui eliguntur, & rurſus alii eorum, qui ſuccedunt &c. mores eſſe dicantur.

§. XLIX.

Subditorum non alii videntur eſſe mores ac hominum plebeiorum, quippe qui maximam ſubditorum partem conſtituunt. Cum tamen ipſa imperium adminiſtrandi ratio laxior, aut adſtrictior, aliquando occaſionem ambitionem magis magisque exerendi illis ſuppeditet, & conſuetudo propenſiones hominum aut mutet, aut valde confirmet, hinc alii mores in ſtatu *monarchico*, alii in ſtatu *ariſtocratico*, alii denique in ſtatu *democratico*, &c. illis tribuuntur.

§. L.

Diſpeſcuntur etiam homines ratione ſtatus

in

in *potentes* & *minus potentes*. *Potentes* vocantur, qui imperium administrant, aut multos ex sua voluntate pendentes, habent, (quorsum tamen & saepius diuitiae conducunt.) Qui contra in imperii administratione nullas partes habent, & qui aut neminem, aut paucos, a sua voluntate pendentes habent illi *minus potentes* sunt. Vt ergo potentium moribus pleraque cum imperantium propensionibus communia sunt: ita minus potentium, nisi fortunam plane aduersam habuerint, a plebeiorum moribus haud adeo differre, merito dixeris.

§. LI.

Si nunc ad singula descendere liberet, nullum fere vitae genus deprehenderemus, quod non affectibus moribusque certis occasionem subministret. Huc pertinet, quod vulgo dici solet, alios esse mores theologorum, iureconsultorum, philosophorum: itidem alios esse militum, alios mercatorum & rursus alios opificum. De quibus haud difficulter iudicium ferri potest, si obseruetur, alias artes ad voluptatem, ad diuitias alias, alias ad honores, (non quidem per se, sed ex ingenio hominum illis abutentium) ducere.

§. LII.

Actionibus hominum certi superadduntur modi, dum illis *quantitates* & *qualitates* morales imponuntur. Praecipui horum effectus sunt *laus & vituperium, praemium & poena*. Atque hisce

varie hominum animos affici, est extra dubitationem positum. Quin si saepius hi effectus iterentur, noua propensio induci, aut naturalis valde vel augeri vel imminui potest. Laude & vituperio homines ceteroquin ad voluptates propensos, ad ambitionem vehementer inflammari, ipsa quemlibet docet experientia.

§. LIII.

Rebus denique dum imponuntur modi, certae inde oriuntur rerum *quantitates* & *qualitates*. Sed illae, siue pretia rerum, praecipue homines afficiunt, & moribus, propensionibusque occasionem praebent. *Diuitias* huc referre licet, quippe quo nomine indigitatur copia rerum, pretio aliquo gaudentium.

§. LIV.

Sed non vna eademque ratione diuitiae mortalium voluntatem mouent. Nonnulli enim eas ideo cupiunt, vt diuites sint, hoc est, quoniam per se copia rerum pretio gaudentium, delectantur. Alii autem diuitiis vt instrumentis gloriam consequendi, vel voluptatibus litandi, vtuntur.

§. LV.

Et sane de honore, gloria, potentia, idem dicendum, nonnullos illis per se delectari, alios autem hisce velut instrumentis ad opes congerendas, & cupiditates suas explendas vti. Sed vt istud quidem per accidens fit, ita prae-

Digitized by Google

praecipua, quae hiſce fortunae bonis inſidet, vis, non ſtatim exſpirat, ſed vtcunque pro hominum indole ſeſe exerit.

§. LVI.

Atque ita etiam in diuitiis ſe res habet. Poſſunt vt gloriae & honoris, itemque vt voluptatum inſtrumenta vſurpari. Atque hinc factum arbitror, vt paſſim homines opibus florentes, vt ſuperbi, audaces, contumelioſi, aut delicias ac voluptates ſectantes exhibeantur. Sed per ſe tamen habendi, & plura acquirendi ſitim valde excitare videntur: vnde non adeo forte aberraverit, qui diuitiis ad auaritiam homines propenſiores reddi, autumauerit.

§. LVII.

Pauperum mores hinc facile aeſtimare licet. Sane per ſe paupertas non videtur certam propenſionem aut fauere, aut excitare. Naturales tamen inclinationes varie temperat. Sic in hominibus ad auaritiam pronis, penuria rerum eo magis ſitim diuitiarum accendet. Ambitioſi vero & voluptatibus dediti, cum vbique rem anguſtam domi ſibi obſtare vident, ſemper cum metu colluctabuntur, eruntque animo triſti, abiecto, deſperabundo.

§. LVIII.

Ceterum dum honores & opes *fortunae* munera vocantur, non ita hoc capiendum eſt, vt gentilium idolo, quod fortunae nomine de-

ſignarunt, locus concedatur: ſed potius ad divinam prouidentiam eſt recurrendum, quae vt neutiquam ineuitabili neceſſitati homines obnoxios reddit, ita hic cumprimis mirifice ſe prodit.

§. LIX.

Nimirum *fortunae* vt & fati nomine nihil aliud intelligo, quam ipſam diuinam prouidentiam, arcana quadam ratione actiones mortalium diſpenſantem. Et huius quidem praecipuum munus eſt, quod homines certis locis, tempore certo, ab his aut aliis parentibus, in hoc aut illo rerum ſtatu, naſcantur, adeoque varias occaſiones ingenii & voluntatis vires exerendi, nanciſcantur: vnde ſane maximae rerum conuerſiones, commutationesque, pendent.

§. LX.

Sed vt homini in externis actionibus libertatem ſupra vindicauimus: ita & dubium non eſt, quin ipſe media conuenientia adhibendo, multum, vt haec, quae fortunae vocantur, munera conſequatur, conferre poſſit. Vnde & quo pacto quod vulgo dicitur: *quemlibet fortunae ſuae eſſe fabrum*, capiendum ſit, intelligitur.

§. LXI.

Simul & illud patet, quinam *fortunati* aut *infortunati* dicantur. Nimirum qui aut omnibus, aut ſaltem iis fortunae muneribus, quibus

bus praecipue capiuntur, abundant, illi aut ſuo aut aliorum iudicio, ſunt *fortunati*: qui illis deſtituuntur, *infortunati* vocantur. Mores ergo fortunatorum a moribus illorum, qui aut honoribus fulgent, vel potentia, aut opibus florent, non differunt: infortunatorum autem mores, cum moribus pauperum in vnam redigere claſſem licebit. Etenim defectus bonorum fortunae ad certam propenſionem homines per ſe non concitat: ſed metum, triſtitiam, deſperationem, diuerſimode tamen, pro naturalium inclinationum diuerſitate affert.

§. LXII.

Supereſt, vt vnico adhuc verbo addamus, quo demum pacto homo in hocce mundi theatrum prodeat. Hic vero ſiue mentem, ſiue corpus, ſiue vtriusque operationes quis ſecum expendat, prouidam Numinis vbique agnoſcet curam, intelligetque a Deo ſe in hac vitae ſtatione collocatum, eidemque adeo & ius eſſe exinde reuocandi.

§. LXIII.

Simul tamen & iſtud manifeſtum eſt, vt in lucem homo ederetur, parentum concurriſſe operam: idque ita, vt tum pater, tum mater ad generationem aliquid contulerint, licet, vt medicorum filii tradunt, haec plus, quam ille. Quare illud iure conſultorum effatum, *partum ſequi conditionem ventris*, non adeo abſurdum eſſe puto.

CAP. III.

de

MORBIS MENTIS HVMANAE CVM-PRIMIS VOLVNTATIS.

Σύνοψις.

Miseriae humanae causa in ipse homine est quaeronda, §. I.
Quid morbus mentis, §. II.
Imbecillitates intellectus, III.
Quoad primam operationem, §. IV.
Et secundam, §. V.
Inter has & dubitatio referenda, §. VI. VII.
Ad quam proxime accedit admiratio, §. VIII.
An admiratio in bruta cadat, §. IX.
In quo consistat admiratio hominis, §. X.
Obiectum eius est res insolita, §. XI.
Est admiratio morbus intellectus, §. XII.
Certo modo tamen vtilis est & salutaris, §. XIII.
Cur nil admirari pars felicitatis censeatur, §. XIV.
Itemque fines philosophiae, §. XV.
Imbecillitates intellectus quoad tertiam eius operationem, §. XVI.
Suspicio, credulitas, incredulitas, §. XVII.
Calliditas, imprudentia, §. XVIII.
Vitia conscientiae, §. XIX.
Quod imbecillitates vnius operationis in alteram propagentur, §. XX.
Causae imbecillitatum intellectus, connata omnibus labes, §. XXI.
Educatio, conuersatio, &c. §. XXII.
Praeiudicia, quae tamen ex ipsa voluntate oriuntur, §. XXIII.
Quod ex corpore etiam quaedam mentis imbecillitates oriantur; quid fatuitas? §. XXV.
Stultitia, §. XXVI.
Infamia, furor, §. XXVII.
Morbi voluntatis, §. XXIIX.
Fons illorum, philautia prava, §. XXIX.
Quae ad amorem, vt recte se habeat, requirantur, XXX.
Amor sui in se & abstracte spectatus, nullum inuoluit vitium, §. XXXI. *seq.*
Licet etiam ad corpus se extendat, §. XXXIII.

Vnde

Vnde amor sui prauus fiat, §. XXXIV. *seq.*
Amorem sui, concrete spectatum, semper prauum esse, §. XXXVI.
Eundem & recte pro morbo voluntatis haberi, quia eius operationes turbat, §. XXXVII. *seq.*
Et reliqua vitia progignit, §. XXXIX.
Nec animum tranquillum esse sinit, §. LX.
Causae prauae philautiae; labes originalis, §. XLI.
Constitutio corporis, § XLII.
Educatio & consuetudo, §. XLIII.
Aliorum hominum imitatio, §. XLIV.
Praeiudicia & errores intellectus, §. XLV.
Quod illi, qui hoc morbo laborant, nihil quod rectum sit, cupiant, § XLVI.
Quod propensiones prauae, quae hinc oriuntur, ad certa reuocari capita queant, §. XLVII.
Scilicet ad voluptatis cupiditatem, ambitionem, & auaritiam, §. XLVIII. XLIX.
Cum propensionibus istis non sunt confundendi affectus, §. L.
Quod tria sint vitia cardinalia, probatur ex triplici nostrarum propensionum obiecto, §. LI.
Ex temperamentis hominum, §. LII.
Ex eo, quod omnia vitia ad ista reuocari queant, §. LIII.
Quod tria ista vitia cardinalia oriantur ex philautia praua, §. LIV. LV.
An hae propensiones menti soli quoque insint? §. LVI.
Vnde magna ista propensionum in hominibus oriatur varietas? LVII.
Quis ordo in speciali illarum consideratione obseruandus? §. LVIII.
Voluptatis cupiditas in quo consistat, §. LIX.
Qui hoc morbo laborant, quo pacto se gerant erga Deum, §. LX. LXI.
Erga se ipsos, §. LXII.
Erga alios, §. LXIII.
Quo sensu hominibus hisce vitiis laborantibus, virtutes tribuantur, §. LXIV.
Qualis eorum sit amicitia, §. LXV.
Quo pacto, qui voluptatibus dediti sunt, in statu coniugali, paterno, &c. se gerant, §. LXVI.
Item ratione decori, qui illo-

rum mores sint, §. LXVII.
Ambitionis indoles, §. LXVIII.
Ambitioni deditus, quo pacto se gerat erga Deum, § LXIX. LXX.
Erga se ipsum, §. LXXI.
Erga alios, §. LXXII.
In statu coniugali, paterno, &c. §. LXXIII.
Ratione decori, §. LXXIV.
Auaritiae indoles, §. LXXV.
Auarus quo pacto se gerat erga Deum, §. LXXVI. LXXVII.
Erga se ipsum, §. LXXVIII.
Erga alios, §. LXXIX.
In statu coniugali, paterno, &c. §. LXXX.
Ratione decori, §. LXXXI.
Cur non in omnibus eodem modo hae propensiones se habeant? §. LXXXII.
Cur in quibusdam magis se prodant, in aliis magis lateant? §. LXXXIII.
Quo pacto intellectus per hasce propensiones corrumpatur, §. LXXXIV.
Speciatim quae in intellectum redundent incommoda ex ambitione, §. LXXXV.
Ex voluptatis cupiditate, LXXXVI.
Ex auaritia, §. LXXXVII.
Quae ex iisdem vitiis redundent incommoda in phantasiam, §. LXXXVIII *sq.*
Item, in iudicium, ingeniumque, §, CX.
Affectuum quae hic sit ratio, §. CXI.
Quo modo ex propensionibus oriantur affectus? §. XCII.
An affectus pro morbis voluntatis habendi? §. XCIII.
Stoicorum & peripateticorum hac in re controuersia componitur, §. XCIV.
Affectus duplici ratione considerari posse, §. XCV.
Ratione essentiae quosdam esse indifferentes, §. XCVI.
Quosdam per se prauos, §. XCVII.
Ratione existentiae, in homine nondum emendato omnes esse prauos, §. XCVIII.
Quid de affectibus hominum virtuti operantium, censendum, §. XCIX.
Ex dictis miseria voluntatis exhibetur, §. C.
Quae augetur per conscientiae terrores, §. CI.
Calamitates externas aut a prauis propensionibus oriri, aut ab iisdem augeri, §. CII.

§. I.

§. I.

HOminem multis miseriis obnoxium esse, eiusque rei causam in ipso homine esse quaerendam, apud omnes in confesso est. Ipsi quippe, quibus mens nostra infecta est, morbi hominem miserum reddunt. Hosce ergo paulo accuratius contemplari iuuabit.

§. II.

Per *morbos mentis* autem intelligo certam eius dispositionem qua impeditur eas operationes edere, quas ceteroquin edere poterat & debebat.

§. III.

Primo itaque intellectus vitia siue morbi sese nobis offerunt, alibi quidem ex instituto considerandi, hic tamen vel ideo non praetermittendi, quod ad morbos voluntatis multum conferant, & vice versa ab illis oriantur aut augeantur.

§. IV.

Et *percipiendi* quidem facultatem accuratius considerantes, eandem adeo angustis limitibus circumscriptam esse deprehendimus, vt multa omnino sint, quae homo plane cognitione sua assequi nequit. Praeterea nonnulla quidem assequi potest, at admodum imperfecte, ita vt caligine velut obiecta, & per nubem saltem, ea intueri videatur. Nec multa simul percipere potest, vno eodemque tempore: sed si multa intellectui nostro offerantur, temporis quodam interuallo eidem opus est. Saepissime autem rem secus, ac se habet, percipimus. Primam perceptionis imbecillitatem, *ignorantiam*, vltimam *errorem* vocare solent.

§. V.

Iudicii defectus sunt, quando intellectus noster ea iungit, quae separanda erant, aut separat, quae erant iungenda, & quando haesitat fluctuatque, an res, circa quas versatur, iungi an separari debeant. Aliquando recte quidem iungenda iungit, separanda separat, sed causas rationesque, cur hoc fieri debeat, non habet exploratas. Id quod ratione *honesti* saepissime fit, ratione *decori*, cum ibi defectus facilius in oculos incurrat, frequentius obseruatur.

§. VI.

Inter hosce iudicii defectus eminet *fluctuatio* siue *dubitatio*, quae nihil aliud est, quam iudicii suspensio, dum intellectus incertus haeret, debeatne ideas iungere, an separare.

§. VII.

Per se itaque dubitatio est morbus, & imperfectio intellectus: sed cum aliquando minus malum censeatur iudicium suspendere, quam temere iudicando errores grauissimos admittere, hinc dubitatio rite & tempestiue adhibita, laudari solet.

§. VIII.

Ad dubitationem quodammodo accedit *admiratio*. Haec enim primo aeque ex ignorantia procedit, ac illa. Res enim, quarum causae nobis patent, non admiramur. Praeterea & iudicii suspensionem denotat. Quamdiu enim aliquid

aliquid admiramur, nec affirmare aliquid de re ista, nec negare nobis licet. Sed accedit in admiratione obiectum *insolitum* & *extraordinarium*, quod intellectum speciali ratione mouet.

§. IX.

Sed obseruandum, cum ipsis brutis etiam obiecta insolita aliquando offerantur, quae motum extraordinarium spirituum animalium in illorum cerebro efficere possint, in illis quoque imaginem quandam admirationis reperiri. Quin & cum in homine quoque obiecti insoliti impressio extraordinarium spirituum animalium motum efficiat, non incommode quaedam admirationis species constituitur, quae ad solum corpus pertineat, vti vice versa alia est, quae soli menti est propria.

§. X.

Ast in homine, qui mente simul & corpore absoluitur, admirationem ita se habere puto: primo obiectum aliquod per sensus menti offertur. Deinde mens insolitum & extraordinarium illud esse deprehendit, & acriori quodam impetu ad illud considerandum se mouet, indeque motus quidam corporei, qui obiecta insolita consequi solent, sequuntur.

§. XI.

Nihil itaque admirationem excitare aptum est, nisi *insolitum* sit. Quicquid aut raritate, aut magnitudine, aut eminentia quadam, &

per-

perfectione se commendat, hoc ipso admirationem excitat, quod sit insolitum.

§. XII.

Dum vero simul omnis admiratio ignorantiam quandam secum coniunctam habet, nemo mirabitur, quod inter intellectus morbos eam referamus. Sed quemadmodum non omnis ignorantia in vitio ponitur, ita nec omnis admiratio. Si enim ea ignoremus, quae ob suam sublimitatem a nulla re creata capi possunt, non est, quod intellectus nostri accusemus imbecillitatem, quemadmodum hanc iure arguimus, si ea nesciamus, quae per obiecti conditionem poteramus cognoscere. Ita vero & admiratio est comparata. Morbus vtique & imbecillitas intellectus est, ea admirari, quarum causa intellectum, si rite se haberet, fugere non poterat.

§. XIII.

Interim quod de dubitatione dictum, eam quandoque laudandam, illud etiam de admiratione repetendum. Haec ipsa enim cum mentem saepius excitet ad rem accuratius cognoscendam, indeque nouam scientiam nobis pariat, non potest non vtilis & valde salutaris esse. Ita ergo capiendum, quod dici solet, admirationem philosophiae matrem esse. Id quod tamen de omnibus philosophiae partibus non admiserim.

§. XIV.

Digitized by Google

§. XIV.

Praeterea cum admiratio affectibus haud raro admixta sit, aut iis occasionem praebeat, & vero affectibus, vt deinceps dicetur, modum ponere difficile sit, quo minus mentis inde conturbetur tranquillitas, non male a Venusino vate dictum, nihil admirari, praecipuam esse beatitudinis partem.

§. XV.

Qui autem finem philosophiae esse dixerunt *nihil admirari*, sine dubio probe habuerunt perspectum, admirationis comitem esse ignorantiam. Hanc autem cum philosophia pellat, admirationem quoque desinere, necesse est. Quenquam philosophorum autem hunc finem in omnibus partibus obtinuisse, aut quae est intellectus nostri imbecillitas, obtinere posse, dubito, quin plane abnuo.

§. XVI.

In ratiocinatione intellectus imbecillitatem suam prodit, cum in demonstratione ex principiis falsis, sed quae pro veris & necessariis reputat, colligit conclusionem apparenter necessariam, vt in *pseudo-graphemate* siue syllogismo *apatetico* contingit. Deinde itidem intellectus imperfecto est, cum per varia fallaciarum genera, pro vera, falsa, in nobis excitatur opinio: & in specie, cum diuinae auctoritati nimis tarde & lente, humanae nimis facile fidem adhibemus.

§. XVII.

Digitized by Google

§. XVII.

Hinc etiam quid *ſuſpicio*, *credulitas* & *incredulitas* ſit, intelligitur, quae intellectus vitia in morum doctrina ſubinde commemorari videas. Suſpicio enim vocatur, cum ad argumentationem incertam, & ex ſignis procedentem, accedit determinatio in ſequiorem partem: incredulitas, cum fidem ei denegamus, cui maxime nos credere oportebat: credulitas, cum illi etiam adhibemus fidem, cui eam denegare prudentia iubet.

§. XVIII.

Praeterea in argumentationibus practicis, vt vitia intellectus ſeſe nobis offerunt, *calliditas* & *imprudentia*, quae prudentiae opponuntur. Illa finem malum ſibi conſtituit, & media huc pertinentia ſolerter excogitat: haec ad finem bonum quidem tendit, aſt ea, quae ad eum conſequendum faciunt, minime attendit, nec media aut obſeruat, aut recte adhibet.

§. XIX.

Quoad conſcientiam, vitia ratiocinationis in conſcientia *dubia*, *ſcrupuloſa*, *erronea* ſatis conſpicua ſunt. Conſcientia *ſtupefacta* & *cauteriata*, vt vocant, profundam principiorum practicorum ignorantiam, aut proteruam negationem, ex malitia ſumma voluntatis ortam, ſubinnuit.

§. XX.

De omnibus hiſce intellectus morbis illud adhuc

adhuc obseruandum, morbos & imperfectiones primae operationis, in secundam, secundae in tertiam quoque redundare, & velut propagari.

§. XXI.

Causa communis & vniuersalis harum imbecillitatum est connata mortalibus omnibus labes, quae naturam humanam ita permeat, vt in ea nihil sanum sit. Sed causam huius mali, vt deinceps dicetur, aeque ac profunditatem, philosophia ignorat.

§. XXII.

Accedit educatio, conuersatio, consuetudo, & cumprimis hominum ignauia. Fieri enim aliter non potest, quam vt multa ignorent, multa etiam secus, ac decebat, percipiant, si non eam, quam debebant, ad res cognoscendas adhibeant industriam. Ex quo etiam patet, quod ignorantia pariter ac error, *inuincibilis* alius sit, alius vero *vincibilis*, vt loqui solent.

§. XXIII.

Nec praetermittenda sunt *praeiudicia*, ex quibus quippe foecunda errorum, prauorumque iudiciorum, vt & falsarum rationum seges efflorescit. Praeiudiciorum autem licet iterum variae sint occasiones & causae; praecipua tamen eorum scaturigo in ipsa voluntate est quaerenda, vt alibi ex instituto demonstratur.

§. XXIV.

§. XXIV.

Sic praeiudicia, & *auctoritatis* & *praecipitantiae*, quae infinitos fere in morali doctrina, totaque hominum vita, errores progignunt, non alivnde, quam ex voluptatis cupiditate originem ducunt: sicut nec alia desunt, quae aut ex auaritia, aut ex ambitione mortalium fluunt.

§. XXV.

Est vero & hoc obseruandum, haec vitia aut coniunctim, aut sigillatim, in maiori aut minori gradu mortalibus inhaerere. Et licet per se intellectus etiam hisce morbis laboret, ex corporis tamen & organorum dispositione, interdum mirum in modum augentur. Non enim aliunde arcessendum, quod nonnulli homines adeo obtusi atque hebetis ingenii sint, vt nec facile aliquid percipere, nec iudicare promte, aut ratiocinari possint. Si quis ergo ita comparatus sit, & crebro eiusmodi actiones edat, in quibus hi mentis defectus conspicui sint, is *fatuus* appellitatur.

§. XXVI.

Fatuum enim a stulto omnino differre, arbitror. Qui enim intellectu eiusque facultatibus non rite vtitur, & hinc, accedente malitia voluntatis, actiones contra rationis & sensus dictata crebro perpetrat, is *stultitia* laborare merito censebitur.

§. XXVII.

Fatuitas itaque facile in *insaniam* degenerat, ad

ad quam si vehemens motus & agitatio spirituum animalium accedat, fit *furor*. Hosce enim mentis morbos, non nisi gradu a se inuicem differre, arbitror.

§. XXVIII.

Iam ad morbos voluntatis, in quibus curandis & corrigendis moralis doctrina praecipue laborat, pedem promouemus. De quibus tamen, si a recentioribus quibusdam discesseris, aut pauca, aut plane nihil, philosophi tradiderunt. Nos ergo illorum, qui haud male de hac philosophiae parte meriti sunt, vestigiis insistentes, per summa rerum ibimus capita.

§. XXIX.

Vnicus autem, & fere immedicabilis est voluntatis morbus, ex quo ceu ex fonte ceteri omnes proueniunt, isque simul imperscrutabilis est, nimirum *amor* ille prauus, quo homo in se ipsum fertur, quem Graeci, sumpta hac voce in malam partem, *Φιλαυτίαν* vocant.

§. XXX.

Enimuero voluntas hominis, vt supra demonstratum, est *facultas boniformis*, adeoque cum plura omnino bona sese hominis voluntati offerant, necesse est, vt primo in hisce appetendis certum seruet ordinem, nec bona minus praestantia praestantioribus praeferat; deinde, vt diligenter prius exploret, num istud,

quod appetit, reuera sibi bonum sit, an vero speciem saltem boni prae se ferat, & re ipsa plus noceat, quam prosit.

§. XXXI.

Praeterea sedulo obseruandum, *amorem sui* in se & abstracte spectatum, praesertim in mentibus, nihil aliud esse quam appetitum se conseruandi & perficiendi: & hunc appetitum non tantum a sapientissimo Numine rebus creatis, praesertim hominibus, esse inditum, sed illum etiam omnium propensionum, affectuum, quin omnium actionum humanarum fontem & scaturiginem esse. Id quod si opus esset, inductione facta, facile comprobari posset.

§. XXXII.

Hinc porro infero, *amorem sui* in se & abstracte spectatum, nullum inuoluere vitium. Primo quidem, quia studium & appetitus se conseruandi, per se neutiquam malus est. Deinde si malus esset, Deus neutiquam istum aut homini, aut vlli rei creatae indidisset.

§. XXXIII.

In homine autem iste appetitus se conseruandi, non tantum ad mentem, sed etiam ad corpus se extendit. Non enim mente solum, sed etiam corpore, vt supra demonstratum, homo absolnitur.

§. XXXIV.

Quod autem *amor* iste *sui* in vitio ponitur, pri-

Digitized by Google

primo inde fit, quod homo amoris circulos a Deo praescriptos turbet. Etenim cum, vt antea dictum, certus in amando ordo seruari debeat, ob multitudinem obiectorum, quae hominem in sui amorem impellunt, & vero hic ordo alius esse non possit, quam vt inter haec obiecta primus locus ipsi Numini, bonitatis omnis fonti & scaturigini, tribuatur, sane palam est, hominem iustum & rectum amoris ordinem inuertere, quotiescunque in amore vllum aliud obiectum Deo praefert. In ceteris autem obiectis cum itidem ad amorem Dei, velut ad centrum respiciendum sit, omnis in amando ordo ex voluntate Dei metiendus est. Quod si non fiat, amor inordinatus fit & vitiosus.

§. XXXV.

Deinde accedit, quod homines non semper explorent, num istud bonum, ad quod appetitu feruntur, reuera bonum sit. Vtque hinc altera causa patet, quare amor sui vitiosus euadat: si scilicet homines appetitu insano & intempestiuo in illa bona ferantur, quae non bona sunt, sed illos potius destruunt, tantum abest, vt conseruent, aut perficiant. Vnde patet, amorem sui vitiosum reuera esse *odium sui*.

§. XXXVI.

Et vero est ea hominum conditio, vt nemo hodie reperiatur, qui non per naturae suae, sed corruptae, rationem, ordinem amoris in-

teruerta', & in ea eum ferat, quae mala potius quam bona sint, cuius rei rationem deinceps videbimus. Quare & omnem amorem sui, prout in hominibus, qui vitam moresque suos nondum emendarunt, reperitur, *vitiosum* esse concludo. Atque haec cum ita se habeant, nemo etiam mirabitur, philautiam communi fere consensu inter vitia referri.

§. XXXVII.

Haec si quis secum rite expenderit, de praecipuo voluntatis morbo recte nos pronuntiasse, animaduerteret. Operae tamen pretium erit, pluribus haec demonstrare.

§. XXXVIII.

Nimirum amor in se spectatus ad essentiam voluntatis pertinet: & aequae ac intellectui proprium est percipere, iudicare, ratiocinari, voluntati quoque proprium est, *amare*. Quemadmodum autem intellectus morbo quodam laborat, si non recte percipit, iudicat, ratiocinatur, ita & voluntas vitium suum prodit, si non recte amat. Per morbum corporis constitutio turbatur, vt suas non rite edere possit operationes: sic & prauo isto sui amore voluntas hominis turbatur, quo minus operationes suas rite edat.

§. XXXIX.

Philautiam autem, quam vitiosam diximus, esse morbum voluntatis, siue constitutionem naturalem voluntatis euertere, licet ipsa quem-

libet

libet doceat experientia, luculenter tamen probari potest. Et primo quidem inde illud euinco, quod omnia vitia moralia & peccata, ea etiam, quae hominum, maxime improborum, confessione talia sunt, vt impietas, superbia, iniustitia &c. hinc fluant. Effectus ergo vitiosus talem omnino ponit causam. Philautia autem, ex qua haec omnia fluunt, voluntati non potest esse naturalis, ceteroquin enim Deus, dum ita eam condidisset, omnium vitiorum esset causa. Ergo statum praeternaturalem, siue morbum voluntatis, clarissime arguit.

§. XL.

Deinde, idem ex eo probari potest, quod motus ex philautia vitiosa procedentes animum nunquam tranquillum reddant. Si enim voluntas boni istius, ad quod appetendum per philautiam vitiosam incitatur, compos reddatur, non tantum metu illud amittendi, qui istiusmodi bona semper comitatur, angitur, sed cum horum bonorum perpetua possessio esse nequeat, noua cupiditate aliud consequendi accenditur, aut etiam taedio & fastidio istius boni, quod possidet, repletur. Sin bonum, quod cupit, obtinere nequeat, quod itidem saepius contingit, rursus nouo & irrito appetitu misere excruciatur. Quicquid autem animum angit & excruciat, illud neutiquam illi bonum esse potest. Voluntas autem nostra

talia per vitiosam philautiam appetens, morbum suum palam prodit.

§. XLI.

Atque hoc morbo voluntatem nostram laborare, quilibet rationis rectae ductum sequens, facile intelligit. Causam tamen primam, & ipsum huius mali fontem, philosophia ignorat: diuinae tamen literae nos docent, eum non alium esse, quam connatam nobis omnibus, & omnium hominum pectoribus insidentem *labem*.

§. XLII.

Nec tamen diffitendum, per *corporis* constitutionem & temperamentum, partim ad certam boni apparentis speciem hanc ad mala propensionem determinari, partim etiam augeri, & magis inexpugnabilem reddi.

§. XLIII.

Accedit *educatio*, & *consuetudo*, per quam haec voluntatis nostrae propensio mirifice roboratur. adeo vt vel per hanc solam in alteram degenerare naturam possit.

§. XLIV.

Huic consuetudini tum alia, tum maxime *aliorum* hominum *mores*, & occasionem, & alimentum, subministrant. Quamprimum enim in amplissimum hocce mundi theatrum prodimus, statim quod alios agere videmus, id nobis quoque imitandum esse, arbitramur.

§. XLV.

Digitized by Google

§. XLV.

Intellectus quoque *praeiudicia*, & errores practici, inter philautiae, & vitiorum hinc propullulantium causas, suum sibi vindicant locum, Cumprimis praeiudicium, quod *auctoritatis* vocant, longe pernicioſiſſimum eſt, & plerosque mortalium dat praecipites. Cum enim, quod viros, fama, eruditione, auctoritate florentes, facere videmus, ſtatim bonum eſſe, iudicemus, coeco in ea ferimur impetu, & philautiae noſtrae prauae vires & robur addimus.

§ XLVI.

Et hoc quidem voluntatis morbo, omnes homines ita infecti ſunt, vt nihil niſi quod prauo huic amori conueniens ſit, quamdiu diuina gratia non ſunt colluſtrati, velint, cogitent, agant, loquantur. Fallunturque, qui ab eiusmodi ſuſcipi quidquam, quod rectum ſit, Deoque placeat, poſſe, ſibi perſuadent.

§. XLVII.

Ceterum licet hic amor ſui prauus in vitia infinita fere abeat, poſſunt tamen malae iſtae, quae hinc oriuntur propenſiones ad certa quaedam reuocari capita, vt adeo reliqui voluntatis morbi ordine hinc deriuentur.

§. XLVIII.

Et nonnulli quidem tres praecipuas ad mala propenſiones, hoſtesque virtutum capitales conſtituunt, *carnem* ſiue *voluptatis deſiderium*,

mundum, hoc est, *gloriae & honoris cupiditatem*, & *diabolum*, hoc est, *pertinaciam*.

§. XLIX.

Sed cum pertinacia in omnibus propensionibus malis esse possit, & vltimum supremumque gradum constituat, contra vero peculiari quadam propensione homines nonnulli ad opes ferantur, rectius in eius locum *auaritia* substituitur.

§. L.

Hic vero eumprimis sedulo obseruandum est, cum hisce propensionibus & inclinationibus voluntatis non esse confundendos ipsos affectus, quos in capite praecedenti iisdem nominibus designauimus. Affectus enim isti commotiones transeuntes sunt: ast hae inclinationes perpetuo nobis insunt, & difficulter imminui possunt, tantum abest, vt penitus erui & extirpari queant.

§ LII.

Recte autem tres has animi praecipuas ad mala inclinationes statui inde probo: primo quia omnia bona apparentia, quae hominem ad philautiae abusum commouent, ad tres classes, diuitias, honores & ea bona quae iucunda sunt & voluptatem excitant, reuocari possunt quibus adeo voluntatis nostrae propensiones, peculiari quadam ratione, respondent.

§. LII.

Deinde, quia in homine tria praecipue sunt tem-

temperamenta, quae & ad affectus, & propensiones certas eundem impellunt & concitant, sanguineum, cholericum, melancholicum. Phlegmaticum enim peculiarem propensionem per se non producere, supra obseruatum est.

§. LIII.

Accedit, quod omnia vitia & morbi voluntatis ad vnam ex hisce propensionibus, & per eas ad ipsam philautiam vitiosam reuocari possint. Id quod deinceps luculentius patebit.

§. LIV.

Ex philautia autem praua hasce ad mala propensiones oriri, vel potius nihil aliud esse, quam diuersos philautiae prauae modos, haud difficulter comprobari potest. Omnis amor tendit in obiectum, quatenus ad hominem refertur. Id experientia constat. Hinc & res externae a nemine per se amantur, nisi quatenus σχέσιν habent ad ipsum hominem. Ergo & opes, honores, res iucundae, non per se amantur, sed quatenus hominem afficiunt, & ad eius esse aut bene esse aliquid conferre censentur.

§. LV.

Nimirum qui opes amat, ideo eas amat, quod eas ad sui conseruationem maxime pertinere putat. Voluptati deditus res iucundas sensibus suis, adeoque sibi delectationem af-

ſerentes appetit. Honoribus nemo afficitur, niſi in quantum ſe ipſum aliis praeſtare, ſeque iis digniorem eſſe putat. In philautiae itaque centro cuncta concurrunt.

§. LVI.

Hi autem morbi & propenſiones voluntati inſunt, quatenus mens cum corpore eſt vnita, & id, quod ad corpus pertinet, ad ſe quoque pertinere credit. Nimirum non tantum ex lege vnionis, commotiones mentis & corporis ſe mutuo impellunt, ſed mens etiam ſingulari voluptate perfunditur ex commotionibus, quae corpori gratae ſunt, ſicut vice verſa commotiones menti gratae ſuauitatem quandam in corpus transfundunt. Interim & mentem pure & ſine corpore ſpectatam, propenſionis ad mala in genere conſideratae, minime expertem eſſe, pro explorato habeo.

§. LVII.

Praeterea licet tres iſtae praecipuae ad mala propenſiones, cum ἀταξία phlegmatica in omnibus hominibus reperiantur, non eundem tamen ſingulae in omnibus obtinent gradum, ſed in aliis voluptatis, in aliis diuitiarum, in aliis honorum cupiditas eminet, & primas tenet partes. Diuerſimode etiam hae propenſiones inter ſe ſunt commixtae, prout quaelibet ad alteram relata, diuerſum obtinet gradum. Vnde magnam propenſionum & inclinationum varietatem prouenire, neceſſe eſt.

§. LVIII.

§. LVIII.

Vt autem eo rectius, quae singularum propensionum sit indoles, cognoscatur, sigillatim eas perlustrare, & quae ex iis profluant vitia, tum ratione *honesti*, in officiis hominis erga Deum, erga se ipsum, erga alios, tum ratione *decori*, quod in conformatione actionum externarum ad sensus aliorum consistit, praeterea quae earum ratione *iudicii*, *ingenii* & *affectuum* vis sit, vberius exponere iuuabit.

§. LIX.

Qui ergo *voluptatum* cupiditate laborant, magnâ propensione in ea omnia feruntur, quae sensus externos delectant. Praecipue tamen ea, quae *gustum* & *tactum* afficiunt, vt maxime bona sectantur, & *otio* dediti sunt. Et licet nonnulli magis veneri, alii gulae, litare videantur, si tamen accuratius rem aestimes, illi nemo operatur, qui huic quoque deditus non sit; licet ob causas externas, aut alterius propensionis admixtionem, saepius contingat, vt voluptatis cupiditas interdum hoc, quandoque alio modo sese exerat.

§. LX.

Hinc si officia horum hominum, & primo quidem erga DEVM spectes, pietatem fictam & ad externam speciem compositam, in illis deprehendes. Magna in rebus ad religionem pertinentibus sunt incuria, hinc nunquam aut saltem non serio religionis, quam profitentur, veri-

veritatem sub examen reuocant. Si noua circa doctrinam de Deo oriatur sententia vel disceptatio, eandem noxitatis odioso titulo oneratam, repudiant, aut nunquam, penes quam partem sit veritas, serio inquirunt. Ita ergo maiorum placitis adhaerentes, quod desidiae nunquam expiandae, & ex voluptate ortae erat imputandum, specioso constantiae nomine honestant, aut pacis & tranquillitatis amorem prae se ferunt. Eadem desidia & ignauia eos pronos reddit ad aliorum diuersas opiniones, siquidem voluptati non adeo aduersentur, facile tolerandas, aut conciliandas, vnde & a *syncretismo*, vt vocant, eos non adeo abhorrere videas.

§. LXI.

In cultu autem Numinis languidi sunt, & remissi, & inconstantes. Saepius impetu quodam ad vitam emendandam rapiuntur, qui mox deferuescit, praesertim si occasio voluptatum cupiditatibus sese polluendi, illis se offerat. Cultus externi tamen obseruantiores sunt, quam interni, eo quod ad aliorum mores & consuetudinem vitam facile componant, nec prò impiis haberi cupiant.

§. LXII.

In officiis, quae homines erga se ipsos praestare tenentur, haec ad voluptates propensio maxime se exerit. Qui enim ista laborant, libidinosi sunt, gulosi, vigilantiae ac laborum impa-

impatientes, incurii externorum, inconstantes, emaces, & bona sua facile dilapidant. Animae nullam, corporis nimiam curam gerunt, si modo istud curare censendi sunt, dum morbos, paupertatem, & infinita saepius sibi attrahunt mala, & mortem, quam tantopere exhorrescunt, sibi accelerant.

§. LXIII.

Erga alios equidem benevoli, & ad misericordiam ceteraque humanitatis officia exercenda, proni videntur, nec temere quenquam palam laedunt, ad iniuriis quoque, sive verbis sive factis inferendae sint, abhorrent: nihilosecius, clandestinis artibus in aliorum grassari perniciem, quandoque non detrectabunt, fidem etiam fallere, pacta violare, mentiri, non sibi ducent religioni. A manifestis iniuriis metus & ignauia illos abstinent: a clandestinis, cum neminem sincere ament, sed ad voluptatem suam cuncta referant, nihil est, quod eos arcere possit. Amicitiam, praesertim cum hominibus sibi similibus, facile & cum impetu ineunt, sed eadem facilitate etiam abrumpunt.

§. LXIV.

Hinc semel monuisse sufficiat, cum virtutum nomina id genus hominibus tribuuntur, more hactenus recepto nos loqui, & non ipsas virtutes, sed virtutum species, quae re ipsa vitia sunt, vt suo loco docebimus, indicare. Sic quae homini voluptatibus dedito tribuitur libera-

beralitas, profusio, & quiduis potius quam liberalitas est, cum eam non rationis praescripto, sed praua inclinatione & summa rerum suarum incuria, exerceat. In cetéris officiis eadem ratione sese res habet.

§. LXV.

De amicitia etiam obseruandum, licet non sit inter officia, & non nisi inter homines, qui iam vitam moresque emendarunt, reperiatur: nihilosecius cum inter prauos etiam species & imago quaedam amicitiae deprehendatur, quo pacto in ea colenda se gerant, haud immerito a nobis indicatur.

§. LXVI.

Porro si in statu tum coniugali, tum paterno, tum herili, vt & ciuili eos spectes, si sint inferiores, iugi quidem erunt patientes, sed qui ob ignauiam superiorum iussa raro exacte exequantur: sin vero sint superiores, ad delicta inferiorum facile conniuebunt, & hinc ad liberos, seruos, ciues regendos inepti erunt.

§. LXVII.

Tandem ad decorum quod attinet, homines ad voluptatem propensi, humanitatis laudem facile sibi conciliant: amant munditiem ad excessum vsque: vestibus mollibus, & nitidis, delectantur: in iocos facile soluuntur, eosque non adeo ineptos, sed quo minus, quae obscoena sunt, illis admisceant, vix sibi temperare possunt: praeterea loquaces sunt, & ar-

& arcanorum proditores: tandem in geſtibus vt & ipſo inceſſu, mollitiem quandam prae ſe ferunt.

§. LXVIII.

Quos vana vexat *ambitio*, hoc vnice in votis habent, vt aliis imperent, vel ſaltem vt ceteris digniores praeſtantioresque videantur. Obſequium, reuerentiam, laudes, ab omnibus exigunt, quibus ipſi blandiri non neceſſe habent. Metui inſuper malunt quam amari, quod metus ſit potentiae & imperii quaedam confeſſio, id quod in amore ſecus ſe habet. Famam, gloriamque, vbique ſectantur, & ab omnibus digito monſtrari cupiunt.

§. LXIX.

Quoad officia erga Deum, pertinax illis inſidet impietas. Singulares in doctrina de Numine ſententias aut ipſi inueniunt, aut ab aliis inuentas facile amplectuntur, & ſectantur, vt ſupra vulgus ſapere videantur. Quin ſi ambitioni ſuae nullum inde poſitum iri obſtaculum vident, ſuam palam profiteri, aut ſcriptis etiam tueri impietatem, non dubitant. Ex hac ambitioſorum hominum cohorte athei, & id genus profani homines prodeunt, qui ad res manifeſtas impugnandas non alia ratione adducuntur, quam vt ingenii & eruditionis gloriam ab imperitioribus referant. Sectarum quoque, & haereſium conditores, eodem morbo laborant. Hinc ambitionem praecipuam

cipuam haereſium eſſe cauſam, prudentiſſimis viris eſt obſeruatum. Pruritus alios vellicandi, contradicendi ſtudium, pertinacia in ſententia ſemel arrepta defendenda, pugnacitas, & id genus alia vitia, quae in eiusmodi hominibus conſpiciuntur, ex eodem oriuntur fonte.

§. LXX.

Cum ergo ita de Numine ſentiant, quo pacto illud colant, facile diiudicari poterit. Internum cultum plane negligunt: externum, ſi rebus ſuis id expedire intelligant, ſummo ſtudio oſtentant, ſin ſua parum intereſſe cenſeant, quid alii de pietate ſua ſentiant, palam contemnunt. Hinc homines ambitioſiſſimos, ſaepius pro religioſiſſimis mortalium habitos fuiſſe, mirum non eſt.

§. LXXI.

Erga ſe ipſos ita ſe gerunt: ſunt laborioſi, vigilantes, parci victus & veneris, conſtantes, quasvis moleſtias, vt ambitioni ſuae litent, ſubire parati: animum magis quam corpus colunt, ſed ea ratione, vt artibus ſcientiisque, quas ad gloriam, honorem, potentiam comparandam aptas eſſe cenſent, cumprimis illum inſtruant.

§. LXXII.

Aliis plane ſunt intolerabiles. Atrociſſimis iniuriis eos afficere, quos ſuis cupiditatibus obſtare putant, nulli dubitant: ſunt crudeles, con-

contumelioſi, contemptores, imperium, & dignitatem, ac eminentiam prae aliis, vbique affectantes, diſſimulatores, ingrati, & vt paucis omnia dicam, per cuncta quamuis nefanda ſcelera ad imperium, aut gloriam & honorem graſſari, pulchrum ducunt. Amicitiam ex ſtatus ſui ratione colunt, hinc non temere eam ineunt, initam tamen, ſi expediat, conſtanter ſeruant.

§. LXXIII.

In ſtatu coniugali, paterno, herili & ciuili, ſi inferiores ſint, immorigeri ſunt, & iugi impatientes, & ſaepius frena mordent. Videas hic, praeſertim in ſtatu ciuili, haud raro praeclaro libertatis nomine turpiſſimam, & male ſanam ambitionem regi. Sin ſuperiores ſint, tyrannorum vſurpant mores, ſuntque aſperi, inclementes, rigidi iuſſorum ſuorum exactores, veniam raro impertiunt, quaeuis delicta grauiſſime puniunt, & ſemper metui volunt.

§. LXXIV.

Decori ſunt obſeruantiſſimi, quoniam ad exiſtimationem apud alios conciliandam hoc apprime facit, aſt citra mollitiem & oſtentationem. Munditiem vbique amant: corpus ornant, ſed maſcule, nec effoeminati quid in illorum veſtitu temere conſpicitur: in inceſſu obſeruant grauitatem: ſunt praeterea taciturni, ſed tamen, ſi res ſeria agatur, verba apte faciunt: arcana non temere produnt: ſimulan-

di, & dissimulandi artem exacte callent: quin decori leges. si a paucis discesseris, accurate fere obseruant, saltem illos, qui aut ad voluptatem, aut auaritiam, propensi sunt, multis modis superant.

§. LXXV.

Auaritia denique, quae itidem multorum animis insidet, non tantum pecuniae, sed aliarum quoque rerum, quae pretio comparari possunt, cupiditatem mihi denotat. Hisce enim vnice delectatur auarus, harum possessione recreatur, hisce vnice adhaeret.

§. LXXVI.

In officiis erga Deum ad idololatriam, & superstitionem, maxime procliuis est homo auarus. Cum enim rebus a Numine creatis vnice delectetur, facile inducitur, vt credat, hisce aliquid diuini inesse. Iudicii praeterea defectus multum confert, vt eiusmodi errores facile admittat. Nec enim curae rerum domesticarum permittunt, vt quid Deus sit, aut quo pacto coli deceat, serio inquirere possit.

§. LXXVII.

Colit quidem Deum, etiam cultu interno, sed peruerse. Ideo enim eum colit, vt fortunarum suarum ab eo impetret incrementa. Hinc & cultus externi pertinax est defensor, & quam semel de Numine imbibit sententiam, aegre dimittit. Sed ad magiam tamen simul pro-

procliuis eſt, eo quod haec modum ſubito diteſcendi, plerisque promittere videatur.

§. LXXVIII.

Sibi ipſi homo auarus parum aut nihil indulget. Laborum ac vigiliarum eſt patiens, voluptatum contemptor, nec animae nec corporis magnam curam gerit, cum opes vtrique praeferat: hinc & ſi magnam fortunarum iacturam faciat, facile, vt violentas ſibi inferat manus, adducitur.

§. LXXIX.

Erga alios inhumanus eſt, & immiſericors, idemque calumniator & inuidus, fraudulentus etiam, & perfidus: praeterea litigioſus, & vel leuiſſima de cauſa iudicem fatigat: beneficia vt nemini confert, ita in ſe collata grato agnoſcere animo neſcit: ad amicitiam, etiam talem, quae inter homines, qui vitam nondum emendarunt, initur, plane ineptus eſt.

§. LXXX.

In ſtatu coniugali, paterno, herili, & ciuili inferioris perſonam, ſi externas actiones ſpectes, non male ſuſtinere videtur. Eſt enim iugi patiens, laborum inſuper tolerans, ad rem familiarem, quod ſeruorum & vxorum eſt, augendam non ineptus, ſed idem tamen fraudulentus, & commodi ſui cum detrimento ſuperioris promouendi, non temere vllam negliget occaſionem. Sed ad alios regendos nemo eſt ineptior. Vxoribus, liberis, & ſeruis etiam ea denegabit, quae ad vitam honeſte tran-

ſigendam ſunt neceſſaria, aut ad liberos liberaliter educandos & inſtituendos requiruntur. Si princeps hoc vitio laboret, grauiſſimis & non tolerandis exactionibus vexabit ſubditos, miniſtris ſeruisque fidelibus raro vtetur, cum lautis ſtipendiis praeſtantes & claros viros allicere, aut eos ſibi obſtringere negligat, hinc & bella infeliciter geret, nec pacis conſilia ſaepius proſperum ſortientur euentum.

§. LXXXI.

Decori plane eſt negligens. Namque morioſus eſt, & inepte taciturnus, praeterea inhumanus, & inurbanus: veſtibus ſordidis viliſſimisque corpus tegit: querulus inſuper eſt, & temporis praeſentis calamitatem vbique loquitur, aut parſimoniae inculcat praecepta: citatis ſemper incedit paſſibus, & ore ac cunctis corporis geſtibus ſollicitudinem quandam, & neſcio, quam curarum, quae pectus obſideant, praefert molem.

§. LXXXII.

Ceterum cum vitae genus, & aliae res extra hominem poſitae, moribus occaſionem praebeant, vt in capite praecedenti eſt demonſtratum, quiuis facile intelligit, haſce animi propenſiones exinde vtcunque aut imminui, aut augeri, aut etiam effici, vt aliter in hoc, aliter in alio homine, iſta propenſio ſe exerat. Sic alia ratione miles, alia aulicus, alia eruditus,

Digitized by Google

ditus, alia denique mercator, ſuam ambitionem prodit.

§. LXXXIII.

Cum etiam ſupra dictum ſit, haſce propenſiones diuerſimode inter ſe commiſceri, hic ſaltem obſeruandum, huius commixtionis duplicem cumprimis eſſe effectum. Interdum enim propenſio praecipua per alteram ita temperatur, vt vitia, quae hinc oriuntur, minus conſpicua fiant, & ſpeciem virtutum induant, e. g. cum ambitio temperatur per voluptatum cupiditatem, aut per auaritiam. Quandoque autem vitia magis ſe produnt, omniumque oculis offeruntur, vt ſi ſupremum gradum auaritia teneat, ad eam autem proxime accedat voluptatis cupiditas. Sed haec vt rite obſeruentur, ipſi harum propenſionum gradus ſedulo diiudicandi, & inter ſe conferendi ſunt.

§. LXXXIV.

Supereſt, vt ex promiſſi lege morbos ex hiſce voluntatis propenſionibus in ceteras mentis facultates redundantes enumeremus. Et ad *intellectum* quidem quod attinet, quibus per ſe obnoxius ſit morbis, iam indicauimus. Ex voluntatis autem propenſionibus omnino pendet, vt iſti morbi augeantur, aut in hoc vel illo homine aliter aliterque ſe habeant.

§ LXXXV.

Nimirum qui ad ambitionem procliues ſunt, vt attentius accuratiusue res quasuis conſi-

derant, & ad eas cognoſcendas maiorem adferunt induſtriam, ita & errores in percipiendo, iudicando, & ratiocinando facilius euitant, non temere dubitant, aut haeſitant, nec quod admiratione dignum non ſit, admirantur: increduli tamen ſunt, & vix quicquam ſibi perſuadent, niſi cauſas eius rei habeant perſpectas, & ſuſpicione laborant: ratione ratiocinationis practicae, vt fere iudicio practico pollent, ita calliditas potius quam imprudentia in illis merito reprehenditur: quoad conſcientiam autem, cum legum principiorumque notitiam per ſummam malitiam velut ſuffocent, haud immerito conſcientia laxa, ſecura, calloſa, & cauteriata illis tribuitur.

§. LXXXVI.

Contra qui voluptatibus indulgent, vt per ignauiam & incuriam rebus conſiderandis raro diu incumbunt, minus accurate earum notiones ſibi formant, adeoque in omnibus mentis operationibus facile labuntur, haeſitant, dubitant, admirantur: creduli quidem ſunt, ſed quam admiſerunt opinionem, aeque facile dimittunt: iudicio practico valde mediocri ſunt, cum praecipitantia & inaduertentia, qua maxime laborant, rerum actionumque περιςάσεις accurate cognoſcere non permittat. Ex ratiocinatione practica ſi eos aeſtimes, imprudentes potius erunt quam callidi, conſcientiam habebunt dubiam & haeſitantem, ſed qua minime obſtante, ſi occaſio illis

illis se obtulerit, criminibus ex voluptatis propensione fluentibus, facile se obstringent.

§. LXXXVII.

De illis autem, quorum animis auaritia sedet, ita habendum: maiori quidem in rebus cognoscendis vtuntur industria, quam voluptatibus dediti, non tamen ob ingenii defectum feliciori successu. Hinc aeque facile in omnibus intellectus operationibus errores admittunt, sed longe pertinacius eos defendunt, atque hinc etiam minus dubitant. Cum etiam omnia ad vtilitatem referant, pauca admirantur. Sunt etiam credvli, sed errorem, quem ex credulitate hauserunt, pertinacius defendunt: sollicitudo quoque, quae illos occupat, ne vllam rerum suarum iacturam faciant, eos valde suspicaces reddit: in rebus ad congerendas opes pertinentibus, callidi sunt, in ceteris, ob iudicii practici defectum imprudentes: superstitio denique, quam supra illis vindicauimus, conscientiam illorum *angustam* ac *timidam* reddit.

§. LXXXVIII.

Phantasia hominis per se quidem satis corrupta est, non tantum quod intellectus legibus non semper obtemperet, sed quod etiam quaedam in ea sit procliuitas, ad res malas nobis vt bonas repraesentandas. Maxima etiam eius imbecillitas in eo conspicitur, quod in

ſuis operationibus non iuſtum teneat ordinem, ſed mox in illud, mox in aliud obiectum feratur. Hinc tanta cogitationum humanarum vanitas, prauitas, abſurditas, vt nemo facile omnes ſuas cogitationes publicae luci exponi velit.

§. LXXXIX.

Nihiloſecius a voluntatis morbis hanc phantaſiae imbecillitatem inſigniter augeri, extra omnem dubitationem poſitum eſſe arbitror. Quin procliuitatem ad certa obiecta repraeſentanda, & ſimul inconſtantiam, quae in eius operationibus deprehenditur, ſi non vnice, certe maximam partem hinc dependere arbitror. Quae enim ſaepius cerebro impr muntur imagines, facilius recurrunt. Ergo & hominis voluptatibus dediti imaginationem valde pronam & facilem reddi, ad res voluptatem corpori afferre ſolitas, repraeſentandas, mirum non eſt. Eadem ratione in ceteris ſeſe res habet.

§. XC.

Praeterea vt facultatum, quae *ingenium* conſtituunt, vt iudicii, ingenii ſpecialiter ſic dicti, & memoriae, non ſint inter ſe aequatae vires, licet ex corporis conſtitutione praecipue proveniat, voluntatis propenſione reſpondente: nihiloſecius tamen ipſae illae voluntatis inclinationes multum eo conferunt. Namque auarus memoriam, iudicium ambitioſus, voluptati dedi-

deditus ingenium, praecipua quadam ratione exercet. Fieri ergo aliter nequit, quam vt eminente vltra modum vna facultate, ceterae negligantur & deprimantur.

§. XCI.

Tandem vt intelligitur etiam, quo pacto istae propensiones ratione *affectuum* comparatae sint, primo illud denuo inculcandum, affectus ab istis propensionibus non aliter ac actum ab habitu differre.

§. XCII.

Deinde, nec illud praetermittendum, propensiones voluntatis non tantum in affectus directo illis respondentes, sed etiam in affectus cognatos atque connexos facile erumpere. Qui ambitione vexatur, non tantum, si obiectum conueniens adsit, ad affectum ambitionis excitatur facile, sed ad iram etiam, audaciam, similesque affectus est procliuis. Voluptati deditus meticulosus est, sperat & metuit, affectibusque huc proxime accedentibus expositus est. Auarum contra inuidia vrit, tristis idem est, ac desperabundus.

§. XCIII.

Sed video hic dubitari posse, annon affectus per se pro mentis morbis sint habendi? Constat enim, non aliam magis quaestionem inter Stoicos & Peripateticos olim fuisse agitatam.

§. XCIV.

Equidem Stoicos cum Peripateticis reuera

pugnasse, abnuo, cum illi secundum & tertium in commotione voluntatis gradum, hi vero primum, affectus nomine designauerint. Diuerso itaque sensu poterat asseri, affectus esse motus naturales & voluntarios, bonos & malos, extirpandos & non extirpandos. Sed vlteriori explicatione rem istam dignam, arbitror.

§. XCV.

Ego, missis ambagibus, assero, affectus dupliciter posse considerari, vel ratione *essentiae* siue *abstracte*, vel ratione *existentiae* siue *concrete*.

§. XCVI.

Ratione *essentiae* affectus in se indifferentes esse arbitror, nisi ipsum nomen aliquid, quod moraliter bonum aut malum sit, connotet. Prius inde patet, quod affectus nihil aliud sint, quam mentis commotiones. Motus autem mentis & voluntatis, in se spectatus, non magis malus & bonus est, quam motus manus aut pedis.

§. XCVII.

Posterius autem sic intelligo: nonnulli affectus iam denominationem sortiti sunt a certo obiecto, circa quod si eo modo versentur, non potest non illis adhaerere quaedam *ατα ξία*, adeoque neutiquam sunt indifferentes. Huc refero *inuidiam*, quae odium hominis, cui bonum aliquod obtingit, semper secum coniunctum habet. Tale odium cum citra controversiam illicitum sit, sequitur, ipsum inuidiae

affe-

affectum omnino malum esse. Et ita in aliis quoque se res habet.

§. XCVIII.

Si autem affectus considerentur ratione *existentiae*, subiecta & gradus sunt discernendi. In homine enim nondum emendato, sed suae vnice libidini, voluptati, ambitioni litanti, quales omnes homines per naturam sunt, omnes quoque affectus malos esse necesse est, cum nec in obiectum legitimum ferantur, nec modus obseruetur.

§. XCIX.

In homine autem iam emendato, & rectae rationis praescriptum sequente, prima quidem voluntatis propensio, siue primus gradus, vitio quidem non caret; interim quoad eam imputandi rationem, quae in foro humano obtinet, cum motus ille naturalis sit, homini non potest imputari. Idem tamen suis affectibus certos limites ponit, ne vnquam vltra secundum gradum excedant, & praeterea in obiectum legitimum iusto ordine & proportione obseruata eos dirigit, & ita quidem affectus, hisce limitibus circumscriptos, neutiquam moraliter malos esse arbitror.

§. C.

Ex hactenus autem dictis, quanta sit voluntatis & mentis nondum emendatae miseria, abunde intelligitur. Namque primo ex hisce propensionibus prauis *quietis* & *tranquillitatis defectum*,

Digitized by Google

fectum in voluntate oriri, neceſſe eſt. Id quod iam ſupra demonſtratum eſt.

§. CI.

Deinde augetur haec miſeria per *conſcientiae terrorem.* Cum enim vnicuique etiam rationis ductum ſequenti, conſtet, mentem noſtram eſſe immortalem, Deumque vt iuſtum iudicem, vitae bene aut male actae rationem eſſe exacturum, ſane homo infinitis vitiis ex prauo ſui amore profluentibus, obrutus, non poteſt non aeternos exquiſitiſſimosque cruciatus, ſibi polliceri.

§. CII.

Quae autem ceteroquin hominem circumſtant *miſeriae*, aut maximam partem hinc oriuntur, aut ſaltem augentur. Paupertas multis non futura eſſet moleſta, niſi diuitiarum, aut voluptatis, aut honorum cupiditate flagrarent. Sed nonne plerique paupertatem, morbos, & id genus alia mala ſuismet ſibi attrahunt vitiis? Sed & quae ab aliis hominibus nobis inferuntur mala, ita vt plurimum comparata ſunt, vt aut noſtra ſaltem opinione mala ſint, aut noſtris vitiis, vt hoc faciant, eos adducamus. Detecto igitur omnis miſeriae fonte, ad felicitatem veram, mentisque ſanitatem, peruenemus.

CAP.

CAP. IV.

de

SANITATE MENTIS HVMANAE, CVMPRIMIS VOLVNTATIS, SIVE DE SVMMA HOMINIS FELICITATE.

Σύνοψις.

Fons summae felicitatis in hominis voluntate quaerendus, §. I. II.

Summa felicitas differt a summo bono, §. III.

Summum bonum est vltimus finis, non autem summa felicitas, §. IV.

Bonum est vel absolutum, vel relatiuum, §. V.

Hoc est vel indiuiduale, vel communionis, §. VI.

Bonum est vel actiuum, vel passiuum, § VII.

Aliae boni diuisiones, §. VIII.

Porro bonum est vel verum, vel apparens, §. IX.

Illud vnum, hoc multiplex est, §. X.

Dantur quoque certi bonorum gradus, §. XI.

Axiomata generalia de bono, §. XII.

An vita & mors inter bona, an mala referenda? §. XIII.

Quo censu sanitas, pulchritudo, &c. veniant? §. XIV.

Quod res extra hominem positae, exceptis malis genitis, non nisi per accidens malae sint, §. XV.

De cibo & potu, honore, diuitiis, &c. §. XVI.

Hominem homini bonum potius quam malum esse, § XVII.

Solus Deus summum bonum est, §. XVIII.

Characteres summi boni, §. XIX.

Demonstrantur §. XX. XXI.

Ex iis colligitur, summum bonum non consistere in diuitiis, honoribus, voluptatibus, §. XXII.

Nec in animi tranquillitate, iuxta Epicurum, §. XXIII.

Nec in habitu virtutis, aut operatione secundum rectam rationem, §. XXIV.

Nec in eruditione, §. XXV.

Aut sanitate corporis, §. XXVI.

Aut aliis rebus quibusuis praeter Deum, §. XXVII.

Esse Deum, supponitur, §. XXVIII.

Eum esse summum bonum, probatur, quia vitam hominis

minus praestantissimam perficit, §. XXIX.
Quia voluntatem sanitati restituit, §. XXX.
quia animum hominis tranquillum reddit, §. XXXI.
quia perenne & aeternum bonum est, §. XXXII.
quia eius possessio ab omnibus obtineri potest, §. XXXIII.
et per se etiam expetenda est, §. XXXIV.
quo pacto bocce summum bonum possideatur, §. XXXV.
Ex parte hominis ad hoc non sufficere operationes intellectus, §. XXXVI.
Sed requiri operationem voluntatis, seu amorem, §. XXXVII.
quia est vel concupiscentiae, §. XXXVIII.
vel complacentiae, XXXIX.
et hic vel amicitiae vel obedientiae, XL.
Deus pro perfectionum, quibus gaudet, diuersitate, diuersimode nobis exhibetur, §. XLI.
Cur amandus sit amore concupiscentiae? §. XLII.
cur amore amicitiae? XLIII.
Cur amore obedientiae? §. XLIV.
An omnino amore concupiscentiae Deus amandus sit? §. XLV.
Quod tres istae amoris species certo ordine inter se coniunctae esse debeant, §. XLVI.
Quae Dei erga hominem sit operatio, §. XLVII.
Quid amor Dei? §. XLVIII.
Amoris huius effectus, vt homo Deo similis euadat, §. XLIX.
Quae hominis cum DEO coniunctionem consequantur, §. L.
Inter ea primum locum obtinet virtus, §. LI.
Virtutis verae proprietates, § LII.
Diligentia, §. LIII. LIV. LV.
Obedientia, §. LVI. LVII.
Iustitia correctrix, §. LIX. LIX.
Humilitas, §. LX. LXI. LXII.
Quod vnica tantum sit virtus, §. LXIII.
quae tamen per diuersa officia se exserit, §. LXIV.
& ab obiectis diuersas sortitur denominationes: hinc tres virtutes cardinales, §. LXV.
De iustitia monitum, LXVI.
Decorum quo pacto ad virtutem spectet, §. LXVII.
De Stoicorum effato: omnes virtutes inter se vinculo inseparabili connexas esse, §. LXVIII.

Quod

Quod per virtutem mentis reliquae facultates emendentur, §. LXIX.
Speciatim intellectus, LXX.
Quoad singulas operationes, §. LXXI.
Conscientia hominis virtuti dediti, qualis? §. LXXII.
Propria quoque ei est prudentia, quae quatuor absoluitur partibus, §. LXXIII.
Attentione, §. LXXIV.
Circumspectione, §. LXXV.
Prouidentia, §. LXXVI.
Discretione, §. LXXVII.
Emendatio ingenii & iudicii, §. LXXVIII.
Affectuum, §. LXXIX.
Nemo nisi virtute dedituς reliquis extra se positis recte vtitur, §. LXXX.
Nec per fortunam aduersam miser euadit, §. LXXXI.
Multo minus mortem metuit, §. LXXXII.
Alter summae felicitatis effectus est animi tranquillitas, §. LXXXIII.
Quam comitatur ineffabilis suauitas, siue gaudium animi, §. LXXXIV.
Itemque libertas, LXXXV.
Tertius effectus est amicitia bonorum cum bonis, §. LXXXVI.
Quae hanc felicitatem mirifice auget, §. LXXXVII.
Conclusio huius doctrinae, §. LXXXVIII.

§. I.

VT fontem & scaturiginem omnis mali in voluntate hominis, & quaesiuimus, & inuenimus: ita & dubium non est, quin fons verae & summae felicitatis in eadem sede sit quaerendus.

§. II.

Et nimirum, vt iam saepius dictum, voluntas nostra *facultas boniformis*, quae infinito appetitu in bonum aliquod fertur. Si ergo in bonum eiusmodi incidat, quod dum amat, operationes suas naturales, hoc est, naturae suae perfectae conuenientes, edit, quod etiam reuera eam exsatiare, mentemque tranquillam reddere potest, vera hinc oritur *felicitas*.

§. III.

§. III.

Vera enim & ſumma felicitas veri & ſummi boni poſſeſſione abſoluitur. Ita enim merito *ſumma felicitas* a *ſummo bono* diſcernitur, quod haec ſit illius cauſa, dum eius poſſeſſio nos felices reddit, licet vulgo, vtut perperam, haec confundantur.

§. IV.

Summum bonum etiam recte dicitur *vltimus finis*, cum omnes hominum actiones non poſſint non collimare ad illud obtinendum, quod pro ſummo bono reputant. Aſt *ſumma felicitas* ſi pro vltimo fine habeatur, homo non tam ſummum bonum, quam potius ſe ipſum amare videtur, vtut ſummi boni poſſeſſio ſit ipſa ſumma felicitas.

§. V.

Quodnam ergo ſummum bonum ſit, ordine eſt inquirendum. Non vna enim ratione aliquid *bonum* dicitur. Namque vt bonitatem, quae actionibus tribuitur, taceam, aliud *bonum eſt abſolute tale*, aliud autem *relatiuum*. Illud eſt, quod habet eſſentiam ſibi conuenientem. Et hoc ſenſu quaelibet res bona, vna tamen melior altera, ob perfectiorem eſſentiam, Deus autem optimus recte dicitur.

§. VI.

Bonum relatiuum a nonnullis iterum in bonum *indiuiduale*, & *communionis* diſpeſcitur. Indiuiduale eſt, quod naturae huius vel illius homi-

hominis conſeruandae, & perficiendae, aptum eſt. Communionis quod naturae alicuius ſocietatis, conſeruandae, & perficiendae eſt conueniens.

§. VII.

Homo etiam illud, quod ſibi bonum eſt, vel nude tantum recipit, vel agendo promouet, atque ſibi attrahit. Hinc aliud bonum *actiuum*, aliud *paſſiuum* vocari ſolet. *Boni actiui* nomine veniunt omnes actiones noſtrae, quae ad noſtram conſeruationem & perfectionem ſpectant: *paſſiui* autem, vſus & perceptio rerum naturae noſtrae conſeruandae & perficiendae vtilium.

§. VIII.

Praeterea cum aliud bonum minus, aliud magis, ad noſtri conſeruationem faciat: idque vel deſtructionem ſaltem auertendo, vel reipſa aliquid conferendo; nos etiam in ſtatu naturae noſtrae conuenienti, vel non conuenienti, viuamus, diuerſimode iterum *bonum* diſpeſci ſolet.

§. IX.

Saepius etiam contingit, vt nonnulli aliquid naturae ſuae perficiendae & conſeruandae aptum putent, quod tamen eandem deſtruit, & deteriorem reddit. Hinc bonum in *verum*, atque *apparens*, diuiditur.

§. X.

Vt autem *bonum verum* vnum eſt, licet ob di-

versos respectus mox *honestum*, mox *vtile*, mox *iucundum*, dici possit: ita bonum apparens contra multiplex est, & prout aliam aliamque in homine partem afficit, aliud *decorum*, aliud *vtile*, aliud autem *iucundum* appellitari potest.

§. XI.

Obseruandum praeterea, cum homo ex mente & corpore constet, in corpore autem vita tum vegetatiua, tum sensitiua sit, tria etiam in eodem esse, quae perfici & conseruari possunt, *vitam* scilicet *vegetatiuam*, *sensitiuam*, & *rationalem*, quarum una altera est praestantior, unde & ipsorum bonorum certi gradus merito constituuntur.

§. XII.

Ex hactenus dictis de *bono indiuiduali*, de hoc enim praecipue sermo est, eoque *passiuo*, certas formare licebit conclusiones, tam manifestas, vt a nemine negari possint. Nimirum: quo magis aliquid ad nostri conseruationem & perfectionem confert, eo *praestantius bonum* est: quod nostram destructionem a nobis auertit: *praestantius bonum* quidem est, quam quod nobis aliquid confert: sed quod hoc ipso dum aliquid nobis confert, simul impedit, ne destruamur, adhuc longe *praestantius bonum* est: bonum apparens, malum potius quam bonum est: quicquid vitam hominis aut vegetatiuam aut sensitiuam, aut rationalem reuera perficit, & conseruat, *verum bonum* est: praestantius bonum

num eſt, quod vitam rationalem conſeruat, & perficit, quam quod vitam ſenſitiuam perficit: ſi bonum aliquod minus praeſtans nos vſu & fruitione boni praeſtantioris priuet, non amplius *bonum* eſt, ſed pro malo reputari debet: contra ſi boni minus praeſtantis priuatio, maius bonum ſecum trahat, pro malo reputari non debet.

§. XIII.

Hiſce ita rite poſitis, quae homini aut bona aut mala ſint, facile diiudicari poteſt. Ibimus per praecipuas rerum claſſes. Et primo quidem in ipſo homine ſeſe nobis offert *vita*, quam hoc ipſo quod fundamentum omnis boni ſit, nemo inter res malas reputauerit. *Mors* ergo in ſe ſpectata, quatenus vitae cuiusdam deſtructionem denotat, omnino mala eſt: ſed cum per eam ſola vita corporis deſtruatur, & hoc ipſo ſaepius vita animi inſigniter perficiatur, pro mala profecto haberi nequit. In illis autem, quorum mens per mortem maioribus cruciatibus exponitur, ſecus ſe res habet.

§. XIV.

Sanitas, formoſitas, robur, ſcientia, & id genus alia, itidem ad ipſum hominem pertinent & partim pro corporis, partim pro mentis perfectionibus merito habentur. Hinc etiam *bonis* ea annumerare non dubito, ſed ita vt etiam in mala haec degenerare poſſe, fatear, propter allatas rationes: Vnde & quid de de-

formitate, morbis, ignorantia &c. ſentiendum ſit, patet, cum contrariorum contraria ſit ratio.

§. XV.

Iam ſi res extra hominem poſitas conſideramus, eas ita comparatas eſſe cenſeo, vt, ſi a malis geniis diſceſſeris, de quibus tamen philoſophia certi quid edfinire nequit, nulla per ſe mala dici queat, niſi quod quaedam ex vſu vel abuſu potius malae fiant.

§. XVI.

Hoc cumprimis conſpicuum eſt in iis rebus, quibus homines ad cibum & potum vtuntur. Eae, cum per ſe ad naturam humanam conſervandam aptae ſint, malae tamen fiunt, naturamque hominis deſtruunt, dum homines iis non rite vtuntur. Idem & de honore, diuitiisque, & id genus aliis rebus, extra hominem poſitis, cenſendum eſt, quippe quibus homines aut ad ſui conſeruationem, aut deſtructionem vti poſſunt.

§. XVII.

Equidem alii homines, quibuscum nobis commercium intercedit, ea videntur indole eſſe, vt cum non raro nobis noceant, pro malis cenſeri debeant. Sed re accuratius expenſa, deprehendes, eos a ſapientiſſimo Numine ita conditos eſſe, vt ex naturae ſuae conditione ſibi inuicem prodeſſe, & aliorum commoda promouere debeant. Ergo dum nobis nocent,

Digitized by Google

cent, & adeo *mali* fiunt, hoc ipso naturae ordo inuertitur, quin homines esse desinunt.

§. XIIX.

Supereſt itaque ipſe *Deus*, qui vt ſolus nobis ſpiritum largitur, ſolus quoque vitam omnem conſeruat, quin omnibus iis, quae bona vocamus, affatim nos cumulat, ita nemo adeo omnis mentis expers erit, qui eum pro malo reputare audeat.

§. XIX.

Multa itaque homini obuerſantur bona: ſed quodnam in hiſce omnibus ſummum ſit, vt adeo eius poſſeſſio homines vere felices reddat, id nobis nunc accuratius inueſtigandum & explicandum erit.

§. XX.

Nimirum ſi vlla res *ſummi boni* titulo eſt condecoranda, eius hae ſint proprietates neceſſe eſt: vt vitam hominis nobiliſſimam, rationalem ſcilicet, conſeruet & perficiat: vt voluntatem hominis tot morbis infectam, ſanitati ſuae reſtituat, vt adeo operationes ſibi conuenientes edere poſſit: adeoque, quod hinc conſequi neceſſe eſt, vt mentem hominis quietam atque tranquillam reddat: vt bonum iſtud perenne ſit, cuius amittendi non ſit metus: vt ab omnibus ſerio illud expetentibus poſſit obtineri: denique, vt tale ſit, quod per ſe & propter ſe ita expetatur, vt ſui perceptione fruentem perfecte beet.

§. XXI.

Atque haec omnia iunctim ad ſummum bonum requiri, facile demonſtratur. Quoad primam, ſecundam, & tertiam conditionem res vel ex definitione boni manifeſta eſt. Quartum autem requiſitum ex tertio fluit, cum mens noſtra tranquilla eſſe nequeat, ſi metus bonum, quo delectatur, amittendi eam agitet. De quinto nemo dubitauerit, cum nubes & inania prenſent, qui tale bonum hominibus depingunt, cuius nemo poſſit fieri compos. Vltimum denique ex eo intelligitur, quod ſummum bonum etiam vltimus mortalium ſit finis, id quod itidem ſupra commonſtratum eſt.

§. XXII.

Quae cum ita ſint, in manifeſto verſantur errore, qui aut in *honoribus*, aut *diuitis*, aut *corporis voluptatibus*, ſummum bonum poſitum eſſe arbitrantur. Praeterquam enim quod haec omnia ne ſemper quidem bona ſint, omnibus etiam ſummi boni requiſitis deſtituuntur.

§. XXIII.

Rectius quidem Epicurus *animi voluptatem* huc aduocauit, ſi vera ſunt, quae eius propugnatores diſſerunt: cum tamen iſta animi voluptas ſaltem conſequens, atque effectus ſummi boni ſit, ex eius poſſeſſione fluens, perperam cum ipſo ſummo bono confunditur.

§. XXIV.

Sic nec illorum probare ſententiam poſſum, qui

qui aut in *habitu virtutis*, aut *operatione ſecundum rectam rationem*, ſummum bonum quaerunt. Namque vt virtus ſemper ſummum bonum, vel potius eius poſſeſſionem aut conſequitur, aut comitatur, ita ſane falluntur, qui eam pro ipſo ſummo bono habent.

§. XXV.

Multo minus *eruditio* aut *multarum rerum ſcientia*, ſummum bonum conſtituunt. Namque nec voluntatis morbis medentur, nec animum tranquillum atque quietum reddunt. Et hinc adeo ſecundum, tertium, quin etiam quartum, quintum, & ſextum requiſitum deeſt.

§. XXVI.

In *ſanitate* corporis itidem ſummum bonum fruſtra quaeritur. Licet enim ſanitas bona ſit, pro ſummo bono tamen haberi nequit, cum etiam qui ſanus eſt, miſer eſſe poſſit. Contra qui ſummi boni factus eſt compos, licet aegrotans dolores ſentiat, iis tamen non adeo turbatur, vt inde miſer vel infelix dici debeat.

§. XXVII.

Atque idem de ceteris rebus omnibus, ſi a Deo diſceſſeris, eſt pronuntiandum. Vnde tandem concludo, *ſolum Deum* pro ſummo bono, quod mortalibus obtingere poteſt, eſſe reputandum.

§. XXVIII.

Ceterum & eſſe Deum, & iis cum gaudere perfectionibus, vt eius amor ſolus nos beatos

reddere possit, suo tempore ex instituto demonstrabitur, nunc autem tantisper hoc supponere liceat, cum nec vllus sanae mentis homo hac de re dubitare possit. Id ergo potius dispiciendum, an omnia summi boni requisita accurate in ipsum quadrent.

§. XXIX.

Vita hominum praecipua rationalis est, cuius operationes, vt supra commonstrauimus, sunt intelligere & velle. Cum ergo homo nec recte intelligit, nec recte vult, operationes istae corruptae, vitam ipsam corruptam, & deprauatam arguunt. Tum autem recte vult, cum amore ordinato aliquid amat. Hic autem amor ordinatus alius esse non potest, ut itidem iam euictum, quam amor Dei. Ergo solus Deus obiectum legitimum est, per quod voluntas a morbo & corruptione sua liberari, & adeo conseruari, ac perfici potest. Hinc autem cum & ipse intellectus perficiatur, vt porro probabitur, soli Deo primum summi boni requisitum conuenire, clarissime patet.

§. XXX.

Quemadmodum etiam, vt itidem ostensum, vitiosae voluntatis operationes de ipso eius morbo testantur: ita contra bonae operationes, vt iustitia, temperantia, pietas, ceteraeque virtutes & officia, non possunt non sanitatis documentum praebere. Iam vero hae ope-

operationes ex ſolo amore Dei fluunt, id quod, eundo per ſingulas, euincere poſſumus, ergo in amore Dei ſanitatem voluntatis conſiſtere, & ipſum Deum ſummum eſſe bonum, neceſſe eſt.

§. XXXI.

Quod autem nulla res, praeter ſolum Deum animum hominis quietum & tranquillum reddere poſſit, aut boni perennis titulum promereatur, apud omnes, vt puto, in confeſſo eſt. Eundo per omnes rerum, quas homines vt bonas appetunt, claſſes, demonſtrare poſſumus, nullam eſſe, quae non aut faſtidium afferat, aut metum, vel aliud quid, quod animum turbet, ſecum conjunctum habeat, praeter ſolum Deum. Nihil enim praeter eum perenne eſſe, is ignorauerit, qui quam caducae & fragiles res omnes ſint, quibus homines delectantur, plane neſciuerit. Saltem per mortem, quae ineuitabilis eſt, quodcunque demum fuerit bonum, eodem tamen privamur. Aſt Deo tantum abeſt, vt per mortem priuemur, vt potius cum eodem arctius vniamur.

§. XXXII.

Namque ita omnino de ſummo bono cenſeo, quod aeternum eſſe debeat. Ergo vt eius poſſeſſio poſt mortem quoque continuetur, neceſſe eſt. Iam vero vt de Deo nemo dubitat, eum aeternum eſſe: ita ex parte hominum etiam requiritur, vt ſummo bono ſem-

non alia erit, quam amor, ſumta hac voce non pro affectu, ſed pro propenſione, ſaepius in actum, ſiue affectum, erumpente. Sed cum amor non ſit vnius generis, quo demum amore voluntas Deum proſequi debeat, rite definiendum eſt.

§. XXXVIII.

Non male amor a nonnullis in amorem *concupiſcentiae* & *complacentiae* diſpeſcitur. Amor concupiſcentiae eſt propenſio voluntatis ad obiecta, cum quibus ad ſui conſeruationem & perfectionem vniri cupit. Nimirum amore concupiſcentiae aliquid amamus ideo, quoniam nobis prodeſt, ſiue vt paucis dicam, eſt ipſe amor ſui, in obiectum extra nos poſitum ideo tendens, quia homo ad ſui perfectionem hoc pertinere putat.

§. XXXIX.

Aſt amor complacentiae vocatur, cum alium ob bonum aliquod amamus, non tamen praecipue ideo, quod ad noſtram perfectionem, & conſeruationem, hoc pertineat. Unde patet, amoris iſtam diſtinctionem vnice ex obiecti diverſitate prouenire. Id quod luculentius patet, ſi nobiscum expendamus, bonum aliud abſolute tale, aliud relatiuum eſſe: & in illud quidem praecipua quadam ratione *amorem complacentiae*, in hoc autem *amorem concupiſcentiae* ferri.

§. XL.

Digitized by Goo

§. XL.

Amor complacentiae iterum diuidi ſolet in *amorem amicitiae*, & *amorem obedientiae*, quem & *amorem denotionis* dicunt. *Amor amicitiae* denotat amorem hominis erga hominem, aut mentis erga mentem mutuum. Sed *amor obedientiae* denotat amorem, qui tendit in obiectum, cuius tantam praeſtantiam & excellentiam eſſe agnoſcimus, & a quo tot in nos profecta ſunt beneficia, vt voluntatem noſtram eius voluntati plane ſubiicere, par ſit. Si tertiam amoris ſpeciem addas, erga inferiorem, reſpondebit haec amoris diſtinctio illi, quam ſupra de affectu amoris propoſuimus.

§. LXI.

Iam porro obſeruandum, Deum ob multiplices & infinitas, quibus gaudet perfectiones, non vna ratione nobis repraeſentari. Quandoque enim vt ipſa *bonitas* nobis exhibetur, hoc eſt, qui & poſſit & velit nobis ea omnia conferre, quae nos beatiſſimos feliciſſimosque reddant, niſi ipſi reluctemur; aliquando autem vt ipſa *perfectio*, hoc eſt, qui omnes, quae cogitari poſſunt perfectiones, in ſummo & eminentiſſimo gradu poſſideat: interdum etiam vt *auctor conditorque* tum huius vniuerſi, tum maxime hominum, conſiderari poteſt, qui ex creationis iure perfectam numerisque omnibus abſolutam obedientiam ab omnibus exigere poſſit.

§. XLII.

verſos reſpectus mox *honeſtum*, mox *vtile*, mox *iucundum*, dici poſſit: ita bonum apparens contra multiplex eſt, & prout aliam aliamque in homine partem afficit, aliud *decorum*, aliud *vtile*, aliud autem *iucundum* appellitari poteſt.

§. XI.

Obſeruandum praeterea, cum homo ex mente & corpore conſtet, in corpore autem vita tum vegetatiua, tum ſenſitiua ſit, tria etiam in eodem eſſe, quae perfici & conſervari poſſunt, *vitam* ſcilicet *vegetatiuam*, *ſenſitiuam*, & *rationalem*, quarum una altera eſt praeſtantior, unde & ipſorum bonorum certi gradus merito conſtituuntur.

§. XII.

Ex hactenus dictis de *bono indiuiduali*, de hoc enim praecipue ſermo eſt, eoque *paſſiuo*, certas formare licebit concluſiones, tam manifeſtas, vt a nemine negari poſſint. Nimirum: quo magis aliquid ad noſtri conſeruationem & perfectionem confert, eo *praeſtantius bonum* eſt: quod noſtram deſtructionem a nobis auertit: *praeſtantius bonum* quidem eſt, quam quod nobis aliquid confert: ſed quod hoc ipſo dum aliquid nobis confert, ſimul impedit, ne deſtruamur, adhuc longe *praeſtantius bonum* eſt: bonum apparens, malum potius quam bonum eſt: quicquid vitam hominis aut vegetatiuam aut ſenſitiuam, aut rationalem reuera perficit, & conſeruat, *verum bonum* eſt: praeſtantius bonum

num eſt, quod vitam rationalem conſeruat, & perficit, quam quod vitam ſenſitiuam perficit: ſi bonum aliquod minus praeſtans nos vſu & fruitione boni praeſtantioris priuet, non amplius *bonum* eſt, ſed pro malo reputari debet: contra ſi boni minus praeſtantis priuatio, maius bonum ſecum trahat, pro malo reputari non debet.

§. XIII.

Hiſce ita rite poſitis, quae homini aut bona aut mala ſint, facile diiudicari poteſt. Ibimus per praecipuas rerum claſſes. Et primo quidem in ipſo homine ſeſe nobis offert *vita*, quam hoc ipſo quod fundamentum omnis boni ſit, nemo inter res malas reputauerit. *Mors* ergo in ſe ſpectata, quatenus vitae cuiusdam deſtructionem denotat, omnino mala eſt: ſed cum per eam ſola vita corporis deſtruatur, & hoc ipſo ſaepius vita animi inſigniter perficiatur, pro mala profecto haberi nequit. In illis autem, quorum mens per mortem maioribus cruciatibus exponitur, ſecus ſe res habet.

§. XIV.

Sanitas, formoſitas, robur, ſcientia, & id genus alia, itidem ad ipſum hominem pertinent & partim pro corporis, partim pro mentis perfectionibus merito habentur. Hinc etiam *bonis* ea annumerare non dubito, ſed ita vt etiam in mala haec degenerare poſſe, fatear, propter allatas rationes: Vnde & quid de de-

formitate, morbis, ignorantia &c. sentiendum sit, patet, cum contrariorum contraria sit ratio.

§. XV.

Iam si res extra hominem positas considera-mus, eas ita comparatas esse censeo, vt, si a malis geniis discesseris, de quibus tamen philosophia certi quid edfinire nequit, nulla per se mala dici queat, nisi quod quaedam ex vsu vel abusu potius malae fiant.

§. XVI.

Hoc cumprimis conspicuum est in iis rebus, quibus homines ad cibum & potum vtuntur. Eae, cum per se ad naturam humanam conser-vandam aptae sint, malae tamen fiunt, naturam-que hominis destruunt, dum homines iis non ri-te vtuntur. Idem & de honore, diuitiisque, & id genus aliis rebus, extra hominem positis, cen-sendum est, quippe quibus homines aut ad sui conseruationem, aut destructionem vti possunt.

§. XVII.

Equidem alii homines, quibuscum nobis commercium intercedit, ea videntur indole esse, vt cum non raro nobis noceant, pro ma-lis censeri debeant. Sed re accuratius expen-sa, deprehendes, eos a sapientissimo Numine ita conditos esse, vt ex naturae suae conditio-ne sibi inuicem prodesse, & aliorum commo-da promouere debeant. Ergo dum nobis no-

cent,

cent, & adeo *mali* fiunt, hoc ipso naturae ordo inuertitur, quin homines esse desinunt.

§. XIIX.

Supereſt itaque ipſe *Deus*, qui vt ſolus nobis ſpiritum largitur, ſolus quoque vitam omnem conſeruat, quin omnibus iis, quae bona vocamus, affatim nos cumulat, ita nemo adeo omnis mentis expers erit, qui eum pro malo reputare audeat.

§. XIX.

Multa itaque homini obuerſantur bona: ſed quodnam in hiſce omnibus ſummum ſit, vt adeo eius poſſeſſio homines vere felices reddat, id nobis nunc accuratius inueſtigandum & explicandum erit.

§. XX.

Nimirum ſi vlla res *ſummi boni* titulo eſt condecoranda, eius hae ſint proprietates neceſſe eſt: vt vitam hominis nobiliſſimam, rationalem ſcilicet, conſeruet & perficiat: vt voluntatem hominis tot morbis infectam, ſanitati ſuae reſtituat, vt adeo operationes ſibi conuenientes edere poſſit: adeoque, quod hinc conſequi neceſſe eſt, vt mentem hominis quietam atque tranquillam reddat: vt bonum iſtud perenne ſit, cuius amittendi non ſit metus: vt ab omnibus ſerio illud expetentibus poſſit obtineri: denique, vt tale ſit, quod per ſe & propter ſe ita expetatur, vt ſui perceptione fruentem perfecte beet.

§. XXI.

Atque haec omnia iunctim ad ſummum bonum requiri, facile demonſtratur. Quoad primam, ſecundam, & tertiam conditionem res vel ex definitione boni manifeſta eſt. Quartum autem requiſitum ex tertio fluit, cum mens noſtra tranquilla eſſe nequeat, ſi metus bonum, quo delectatur, amittendi eam agitet. De quinto nemo dubitauerit, cum nubes & inania prenſent, qui tale bonum hominibus depingunt, cuius nemo poſſit fieri compos. Vltimum denique ex eo intelligitur, quod ſummum bonum etiam vltimus mortalium ſit finis, id quod itidem ſupra commonſtratum eſt.

§. XXII.

Quae cum ita ſint, in manifeſto verſantur errore, qui aut in *honoribus*, aut *diuitis*, aut *corporis voluptatibus*, ſummum bonum poſitum eſſe arbitrantur. Praeterquam enim quod haec omnia ne ſemper quidem bona ſint, omnibus etiam ſummi boni requiſitis deſtituuntur.

§. XXIII.

Rectius quidem Epicurus *animi voluptatem* huc aduocauit, ſi vera ſunt, quae eius propugnatores differunt: cum tamen iſta animi voluptas ſaltem conſequens, atque effectus ſummi boni ſit, ex eius poſſeſſione fluens, perperam cum ipſo ſummo bono confunditur.

§. XXIV.

Sic nec illorum probare ſententiam poſſum, qui

qui aut in *habitu virtutis*, aut *operatione ſecundum rectam rationem*, ſummum bonum quaerunt. Namque vt virtus ſemper ſummum bonum, vel potius eius poſſeſſionem aut conſequitur, aut comitatur, ita ſane falluntur, qui eam pro ipſo ſummo bono habent.

§. XXV.

Multo minus *eruditio* aut *multarum rerum ſcientia*, ſummum bonum conſtituunt. Namque nec voluntatis morbis medentur, nec animum tranquillum atque quietum reddunt. Et hinc adeo ſecundum, tertium, quin etiam quartum, quintum, & ſextum requiſitum deeſt.

§. XXVI.

In *ſanitate* corporis itidem ſummum bonum fruſtra quaeritur. Licet enim ſanitas bona ſit, pro ſummo bono tamen haberi nequit, cum etiam qui ſanus eſt, miſer eſſe poſſit. Contra qui ſummi boni factus eſt compos, licet aegrotans dolores ſentiat, iis tamen non adeo turbatur, vt inde miſer vel infelix dici debeat.

§. XXVII.

Atque idem de ceteris rebus omnibus, ſi a Deo diſceſſeris, eſt pronuntiandum. Vnde tandem concludo, *ſolum Deum* pro ſummo bono, quod mortalibus obtingere poteſt, eſſe reputandum.

§. XXVIII.

Ceterum & eſſe Deum, & iis eum gaudere perfectionibus, vt eius amor ſolus nos beatos

reddere poſſit, ſuo tempore ex inſtituto demonſtrabitur, nunc autem tantiſper hoc ſupponere liceat, cum nec vllus ſanae mentis homo hac de re dubitare poſſit. Id ergo potius diſpiciendum, an omnia ſummi boni requiſita accurate in ipſum quadrent.

§. XXIX.

Vita hominum praecipua rationalis eſt, cuius operationes, vt ſupra commonſtrauimus, ſunt intelligere & velle. Cum ergo homo nec recte intelligit, nec recte vult, operationes iſtae corruptae, vitam ipſam corruptam, & deprauatam arguunt. Tum autem recte vult, cum amore ordinato aliquid amat. Hic autem amor ordinatus alius eſſe non poteſt, ut itidem iam euictum, quam amor Dei. Ergo ſolus Deus obiectum legitimum eſt, per quod voluntas a morbo & corruptione ſua liberari, & adeo conſeruari, ac perfici poteſt. Hinc autem cum & ipſe intellectus perficiatur, vt porro probabitur, ſoli Deo primum ſummi boni requiſitum conuenire, clariſſime patet.

§. XXX.

Quemadmodum etiam, vt itidem oſtenſum, vitioſae voluntatis operationes de ipſo eius morbo teſtantur: ita contra bonae operationes, vt iuſtitia, temperantia, pietas, ceteraeque virtutes & officia, non poſſunt non ſanitatis documentum praebere. Iam vero hae ope-

operationes ex ſolo amore Dei fluunt, id quod, eundo per ſingulas, euincere poſſumus, ergo in amore Dei ſanitatem voluntatis conſiſtere, & ipſum Deum ſummum eſſe bonum, neceſſe eſt.

§. XXXI.

Quod autem nulla res, praeter ſolum Deum animum hominis quietum & tranquillum reddere poſſit, aut boni perennis titulum promereatur, apud omnes, vt puto, in confeſſo eſt. Eundo per omnes rerum, quas homines vt bonas appetunt, claſſes, demonſtrare poſſumus, nullam eſſe, quae non aut faſtidium afferat, aut metum, vel aliud quid, quod animum turbet, ſecum conjunctum habeat, praeter ſolum Deum. Nihil enim praeter eum perenne eſſe, is ignorauerit, qui quam caducae & fragiles res omnes ſint, quibus homines delectantur, plane neſciuerit. Saltem per mortem, quae ineuitabilis eſt, quodcunque demum fuerit bonum, eodem tamen privamur. Aſt Deo tantum abeſt, vt per mortem priuemur, vt potius cum eodem arctius vniamur.

§. XXXII.

Namque ita omnino de ſummo bono cenſeo, quod aeternum eſſe debeat. Ergo vt eius poſſeſſio poſt mortem quoque continuetur, neceſſe eſt. Iam vero vt de Deo nemo dubitat, eum aeternum eſſe: ita ex parte hominum etiam requiritur, vt ſummo bono ſem-

per frui possint. Hic vero omnino suppono, quod alibi ex instituto euincitur, mentem nostram esse immortalem. Praeterea suppono, quod ab omnibus facile conceditur, Deum non velle, vt homines miseri sint praeter suam culpam, sed potius cum infinitae bonitatis sit, recte & praeclare facta, cum raro admodum in hac vita istud fiat, post mortem remunerari. Hinc porro concludo, Deum non posse mentem, quae ipsum amando, statum suum naturalem iterum in hac vita acquisiuit, post mortem illo priuare, & miseram reddere. Si autem statum suum naturalem retinet animus, non potest non post mortem etiam Deum, vt summum bonum, amare: adeoque Deus pro bono perenni merito habetur. Hoc equidem ex ratione cognoscimus: sed cum peccata nostra & crimina hic se ingerant, media vera & sufficientia, aut statum istum naturalem mentis, aut eius post mortem continuationem, consequendi, philosophia ignorat. Qua de re suo loco ex instituto.

§. XXXIII.

Atque hinc etiam intelligitur, quo pacto in Deum quadret, quod porro ad summum bonum requiritur, vt ab omnibus serio eius possessionem expetentibus, possit obtineri. Potest enim & Dei possessio ab omnibus obtineri, non per media, quae philosophia subministrat; sed per aa, quae reuelatio suppeditat,

ad

ad quam tamen philoſophia nos manuducit.

§. XXXIV.

Denique cum etiam Deus omnes perfectiones, &, vt ita dicam, bonitates in gradu longe eminentiſſimo in ſe contineat, palam etiam eſt, eum per ſe & propter ſe expetendum eſſe. Si enim propter aliud expeteretur, ſequeretur, hoc ipſum Deo melius eſſe, quod ineptum, aut ſaltem a nobis iſtud Deo praeferri, quod philautiae prauae argumentum eſſet.

§. XXXV.

Poſtquam itaque demonſtrauimus, ſolum Deum ſummum bonum eſſe: nunc porro quo pacto iſtud bonum poſſideatur, vt hinc felices reddamur, eſt declarandum. Quod vt rite fiat, primo quae hominis hic ſint partes, deinde quid Deus nobis conferat, ordine eſt ediſſerendum.

§. XXXVI.

In homine cum praeter corpus etiam mens ſit, & haec rurſus variis facultatibus gaudeat, ſola tamen voluntas, vt *facultas boniformis*, ad bonum hoc recipiendum, apta eſt. Licet enim actio quaedam intellectus concurrat, aut praecedat, non tamen qui Deum recte cognoſcit, ſtatim pro felice eſt reputandus: id quod experientia docet.

§. XXXVII.

Voluntati proprium eſt, amare. Ergo & operatio voluntatis, quae circa Deum verſatur, non

non alia erit, quam amor, ſumta hac voce non pro affectu, ſed pro propenſione, ſaepius in actum, ſiue affectum, erumpente. Sed cum amor non ſit vnius generis, quo demum amore voluntas Deum proſequi debeat, rite definiendum eſt.

§. XXXVIII.

Non male amor a nonnullis in amorem *concupiſcentiae* & *complacentiae* diſpeſcitur. Amor concupiſcentiae eſt propenſio voluntatis ad obiecta, cum quibus ad ſui conſeruationem & perfectionem vniri cupit. Nimirum amore concupiſcentiae aliquid amamus ideo, quoniam nobis prodeſt, ſiue vt paucis dicam, eſt ipſe amor ſui, in obiectum extra nos poſitum ideo tendens, quia homo ad ſui perfectionem hoc pertinere putat.

§. XXXIX.

Aſt amor complacentiae vocatur, cum alium ob bonum aliquod amamus, non tamen praecipue ideo, quod ad noſtram perfectionem, & conſeruationem, hoc pertineat. Unde patet, amoris iſtam diſtinctionem vnice ex obiecti diverſitate prouenire. Id quod luculentius patet, ſi nobiscum expendamus, bonum aliud abſolute tale, aliud relatiuum eſſe: & in illud quidem praecipua quadam ratione *amorem complacentiae*, in hoc autem *amorem concupiſcentiae* ferri.

§. XL.

Digitized by Google

§. XL.

Amor complacentiae iterum diuidi solet in *amorem amicitiae*, & *amorem obedientiae*, quem & *amorem denotionis* dicunt. *Amor amicitiae* denotat amorem hominis erga hominem, aut mentis erga mentem mutuum. Sed *amor obedientiae* denotat amorem, qui tendit in obiectum, cuius tantam praestantiam & excellentiam esse agnoscimus, & a quo tot in nos profecta sunt beneficia, vt voluntatem nostram eius voluntati plane subiicere, par sit. Si tertiam amoris speciem addas, erga inferiorem, respondebit haec amoris distinctio illi, quam supra de affectu amoris proposuimus.

§. LXI.

Iam porro obseruandum, Deum ob multiplices & infinitas, quibus gaudet perfectiones, non vna ratione nobis repraesentari. Quandoque enim vt ipsa *bonitas* nobis exhibetur, hoc est, qui & possit & velit nobis ea omnia conferre, quae nos beatissimos felicissimosque reddant, nisi ipsi reluctemur; aliquando autem vt ipsa *perfectio*, hoc est, qui omnes, quae cogitari possunt perfectiones, in summo & eminentissimo gradu possideat: interdum etiam vt *auctor conditorque* tum huius vniuersi, tum maxime hominum, considerari potest, qui ex creationis iure perfectam numerisque omnibus absolutam obedientiam ab omnibus exigere possit.

§. XLII.

Si ergo eum vt fontem omnis bonitatis & ſufficientiae, ex quo omnis noſtra felicitas & beatitudo promanet, ſpectamus, non poteſt non amari *amore concupiſcentiae.* Cumque ipſa felicitas, & beatitudo, quam nobis conferre poteſt & vult, ſumma & infinita ſit, amorem etiam iſtum ſummum eſſe, neceſſe eſt. Ex obiecti enim conditione amor quoque augetur, aut imminuitur.

§. XLIII.

Quod ſi autem eum vt ens perfectiſſimum, & quicquid pulchrum ac praeſtans eſt, in ſe continens, contemplemur, non poſſumus non *amore amicitiae* eum proſequi. Licet enim amor amicitiae vt plurimum ita capiatur, vt amantium aequalitatem denotet, hic tamen vocem iſtam ita accipimus, prout amorem eius, quod in ſe bonum & perfectum eſt, & quod iterum nos amat, denotat. Hunc amorem itidem ſummum eſſe debere, nemo, qui perfectiones infinitas, quibus Deus gaudet, conſideraverit, dubitabit.

§. XLIV.

Tandem etiam *amore obedientiae* Deus eſt complectendus. Nos enim tum quoad corpus, tum quoad mentem, plane a Deo pendere, nemini, ſe ipſum conſideranti, dubium eſſe poteſt. Ergo ut omnibus viribus in id incumbamus, ne voluntati noſtri conditoris, & conſer-

ſeruatoris, reluctemur, neceſſe eſt. Atque ex hoc amore, ceu ex primo fonte, omnes obligationes, omnia officia hominis fluunt.

§. XLV.

De amore concupiſcentiae, an eo amandus Deus ſit, nonnullos dubitare video. Sed cum amor concupiſcentiae, in ſe ſpectatus, nihil aliud quam amor ſui ipſius ſit, hic autem quamdiu ordinatus eſt, non ſit illicitus, patet omnino, Deum amore concupiſcentiae, ſi ordine hoc fiat, amari poſſe. Quod vt recte intelligatur, obſeruandum, in amore concupiſcentiae duo velut obiecta concurrere, ipſum Deum, & felicitatem quam Deus confert. Equidem felicitatem, quam Deus confert, amare, neutiquam illicitum eſt, cum hoc ex amore ſui, quem Deus rebus omnibus indidit, proueniat. Sed ſi felicitas haec & beatitudo plus quam ipſe Deus, aut Deus propter hanc felicitatem ametur, iam ordo, quem in amando tenere debebamus, migratur. Ergo ne amor concupiſcentiae in philautiam prauam degeneret, primario quidem Deus, quatenus noſtra conſeruatio & felicitas ab eo pendet, ſecundario autem ipſa felicitas eſt amanda.

§. XLVI.

Praeterea tres iſtae amoris ſpecies, *concupiſcentiae*, *amicitiae*, & *obedientiae*, vt ſemper inter ſe coniunctae ſint, neceſſe eſt. Amor enim amicitiae, aut concupiſcentiae, ſine amore obedi-

bedientiae, fictus ſaltem & fucatus amor eſt. Contra amor obedientiae ſine amore amicitiae, & concupiſcentiae, ad metum ſeruilem vtcunque accedere videtur. Eſt tamen & hic obſervandus ordo, vt amor amicitiae quidem primum, obedientiae ſecundum, concupiſcentiae tertium locum occupet. Hoc ordine enim, ſi rem accurate aeſtimes, attributa Numinis, quorum conſideratio diuerſas amoris ſpecies efficit, ſeſe excipiunt.

§. XLVII.

Expoſitis ita voluntatis operationibus, quae Dei operationes erga hominem ſint, eſt edisſerendum. Licet enim Deus bonum paſſiuum vocari poſſit, dum ab hominis voluntate velut recipitur, idem tamen & actiuum recte dicitur, cum & ipſe ſi ab homine ametur, eundem rurſus amet. Hic vero cogitandum, quaecunque Deo tribuimus, infinitae perfectionis eſſe, adeoque cum homo ſe amantem non poſſit non redamare, multo minus fieri poſſe, vt non Deus ſe amantes rurſus amore infinito, & ineffabili, iterum proſequatur.

§. XLVIII.

Equidem quid amor Dei ſit, rectius ex effectibus intelligitur, quam deſcriptione exprimitur: videtur tamen in ſumma & immutabili voluntatis erga rem amatam propenſione conſiſtere. Et licet amor obedientiae concupi-

cupiſcentiae, & amicitiae in Deo locum non inveniant, propius tamen ad amorem amicitiae amorem Numinis accedere, recte nonnulli arbitrantur. Pro diuerſa obiectorum conditione, diverſa etiam ſortitur nomina, & mox *amor* in genere, interdum *gratia*, quandoque *miſericordia*, dicitur.

§. XLIX.

Effectus autem huius amoris alius eſſe non poteſt, quam vt hominem felicem reddat. Aſt non poteſt hominem feliciorem reddere, quam ſi eum ſibi ſimilem reddat. Ipſe enim Deus eſt beatiſſimus, feliciſſimusque. Reddit autem hominem ſibi ſimilem, tum intellectum, praecipue voluntatem, ab omnibus vitiis & morbis purgat, ſiue intellectui diuinum lumen, amorem puriſſimum voluntati, aut impertit, aut ſi haec iam adſint, magis magisque auget. Atque in eo ſanitas mentis, praecipue voluntatis, & ipſum ſummae felicitatis centrum conſiſtit. Quare autem homines huius felicitatis, praeſertim in hac vita plane non reddantur, (ſi reuelatione fuerint deſtituti) aut reddi plene non poſſint, participes, in ſequentibus vberius ediſſeretur.

§. L.

Effectus, qui hanc mentis per amorem cum Deo coniunctionem, ſummamque felicitatem conſequuntur, tres ſunt: maximum & indefeſſum ſtudium omnes ſuas actiones ad vo-

luntatem diuinam componendi, ſumma & ineffabilis animi tranquillitas; amicitia bonorum cum bonis.

§. LI.

Studium iſtud ſe, & ſuas actiones, ad voluntatem Numinis componendi, ceteroquin *virtus* appellitari ſolet. Ita enim virtutem definio. Et verbis ſaltem, non re ipſa, a nobis diſſentiunt, qui virtutem per amorem rationis, aut per conſtans animi propoſitum vitam ad legem componendi, aut ſimili ratione definiunt.

§. LII.

Ne cui autem falſa virtutis illudat imago, verae virtutis proprietates ſedulo ſunt obſeruandae. Eiusmodi proprietates quatuor eſſe puto, *diligentiam*, *obedientiam*, *iuſtitiam correctricem*, & *humilitatem*. In quo quidem recentiorum quorundam placida, haud immerito ſequor.

§. LIII.

Diligentia eſt ſtudium toto animo attendendi ad voluntatem diuinam, & in eam inquirendi. Niſi enim hanc fuerimus edocti, non etiam noſtras ad eam componere poſſumus actiones.

§. LIV.

Hoc vt rite fiat, primo animus auertendus eſt ab iis rebus, quae hanc cognitionem impedire poſſunt, quales ſunt, quae ſenſus externos

nos mouent, & prauas propenſiones in nobis excitant. Huc praeiudicia, errores, opiniones vulgo receptae, & alia eiusmodi obſtacula, fortiter remouenda, ſpectant.

§. LV.

Deinde vox ipſius Dei, de ſua voluntate nos certiores reddentis, ſedulo eſt auſcultanda. Manifeſtat autem Deus ſuam voluntatem, primo per rectam rationem, deinde per diuinas literas, ad quas recta ratio nos ducit, vt ſuo tempore demonſtrabitur. Ergo & ratione recte vtendum, &, quod inde conſequi neceſſe eſt, quae nobis impertitur reuelatio, ſummo & indefeſſo ſtudio eſt pertractanda.

§. LVI.

Altera virtutis proprietas eſt *obedientia*, hoc eſt, executio eius, quod voluntati diuinae conforme eſſe, ſiue ex dictamine rectae rationis, ſiue ex verbo reuelato, accepimus.

§. LVII.

Duae obedientiae huius partes ſunt: primo, facere ea, quae Deus vult & praecipit; deinde omittere ea, quae non vult & vetat. Vnde & ſequitur, nihil ex conſuetudine, aut ideo, quia mores recepti ita ferunt, omnia autem ideo agenda vel omittenda eſſe, quia diuinae voluntati ſint conformia.

§. LVIII.

Tertia virtutis proprietas eſt *iuſtitia correctrix*, hoc eſt, ſtudium actiones ad voluntatem diui-

Digitized by Google

nam tam accurate conformandi, vt nec in defectu, nec in exceſſu peccetur.

§. LIX.

Nimirum bonitas actionum moralium conſiſtit in puncto, adeo, vt ſi vel minimum a lege & voluntate diuina deflectas, non amplius ſit bona, ſed euadat mala. Et hoc ſenſu verum eſt, vnam actionem non magis bonam aut malam eſſe, altera. Iuſtitia ergo correctrice opus eſt, vt haec conuenientia cum voluntate diuina accurate obſeruetur.

§. LX.

Quarta virtutis proprietas eſt *humilitas*, hoc eſt, incuria & neglectus ſui prae amore diuino. Ita enim nos actiones noſtras ad voluntatem diuinam componere decet, vt huc omnes cogitationes, omnia conſilia referamus. Qui enim ſui ipſius, non Dei, cauſa virtuti operatur, φίλαυτος eſt, & ſe ipſum potius, quam Deum amat.

§. LXI.

Abſoluitur *humilitas* itidem duabus partibus, *inſpectione ſui*, & *deſpectione ſui*. Illa hominem ad ſui ipſius notitiam ducit. Deprehendet autem homo, ſeipſum conſiderans, ſe multis & infinitis miſeriis circumuallatum, quicquid boni habet, id bonitati diuinae eſſe imputandum.

§. LXII.

Hinc ſequitur deſpectio ſui, qua homo imbecil

becillitatis & miseriae suae conuictus, nihil omnino sibi tribuit, sed ad bonitatem diuinam se vnice recipit, seque per eam solam saluum & incolumem esse, semper grate agnoscit.

§. LXIII.

Ceterum ex hactenus dictis liquido constat, *vnicam* saltem esse *virtutem*. Vnicum enim est studium, se & suas actiones ad voluntatem diuinam componendi. Ast haec virtus tamen per actiones varias sese exerit, quae a iurisprudentia tum naturali, tum diuina diriguntur, & *officia* appellitari solent.

§. LXIV.

Patet itaque, quodnam inter *virtutem* & *officium* intercedat discrimen. Obseruandum tamen vocabulum officii (quin ipsius virtutis, quatenus pro officio, quod multis solenne est, sumitur) iis aliquando actionibus tribui, quae tamen ex virtute, hoc est, studio suas actiones ad voluntatem diuinam componendi, non fluunt. Sic si quis voluptati deditus offensae det veniam, & vindicta abstineat, quia natura mollis, effoeminatus, timidus, & famae prodigus est, actio quidem legi conformis videbitur, quia tamen non procedit ex studio se & suas actiones ad voluntatem diuinam componendi, quiduis potius quam officium erit. Eadem ratione sese res habet cum temperantia, & vigilantia hominis auari, aut superbi, similibusque officiorum imaginibus.

Digitized by Google

errores, voluntatis ſanitatem promoueat: nihiloſecius vt multi & praecipui morbi, quibus laborat, a voluntate originem trahunt, ita voluntate emendata intellectum etiam emendari, & corrigi, neceſſe eſt.

§. LXXI.

Nimirum emendatae voluntatis homo, conſtanter & diligenter, & ſine praeiudiciis, in veritatem inquirit, hinc & ignorantiam, quae illi vi io verti poterat, facile depellit, erroremque exuit. Praecipitantiam & inaduertentiam, & auctoritatis opinionem, & ſi quid praeterea caliginis pravae, quibus hominis voluntas laborat, propenſiones, intellectui offundunt, dum fugit, iudicium emendat, & nihil quidem quod non habeat exploratum, adfirmat aut negat, nec tamen ſine ratione dubitat, aut temere quid admiratur. Suſpicio in illum plane non cadit: hominibus tum credit, cum illis credere oportet: diuinae autem auctoritati fidem ſine mora adhibet.

§. LXXII.

Conſcientia gaudet tenera, cum valde ſollicitus ſit, ne quid, quod diuinae aduerſetur voluntati, admittat: ſimul tamen laeta & tranquilla, cum certus ſit, cuncta eo ſe egiſſe animi propoſito, conſilioue, vt diuinae voluntati fieret ſatis.

§. LXXIII.

Cumprimis autem in eo eluceſcit *prudentia*, ſum-

ſumpta hac voce non pro actu practice ratiocinandi, aut pro habitu, ſed pro virtute, quae voluntatis correctionem ſequitur, & quatuor velut partibus, *attentione*, *circumſpectione*, *prouidentia*, & *diſcretione* abſoluitur.

§. LXXIV.

Attendit nimirum vir prudens ſemper ad regulam vitae, voluntatem ſcilicet diuinam: itemque ad facta praeterita, obſeruando, quo ſucceſſu hoc vel illud fuerit ſuſceptum, & denique ad vires ſuas, ne onus ſubeat, cui ferundo par non ſit.

§. LXXV.

Circumſpectio περιϛάσεων omnium habet rationem, idque in omnibus actionibus, ne ex earum neglectu aliquid admittatur, quod diuinae repugnet voluntati.

§. LXXVI.

Prouidentia autem actionis euentum, & quid ex ea tum ſibi, tum aliis futurum ſit, proſpicit.

§. LXXVII.

Diſcretio denique bona a malis accurate diſtinguit, ea etiam, quae ſpeciem ſaltem boni prae ſe ferunt, ſcrutatur, illorumque malitiam detegit. Cuncta vero eo tendunt, vt finis bonus ſit, & media etiam, fini huic conſequendo conuenientia, adhibeantur.

§. LXXVIII.

Praeterea dum homo virtuti operans animi viribus, ſecundum rectam rationem vtitur,

§. XLII.

Si ergo eum vt fontem omnis bonitatis & ſufficientiae, ex quo omnis noſtra felicitas & beatitudo promanet, ſpectamus, non poteſt non amari *amore concupiſcentiae.* Cumque ipſa felicitas, & beatitudo, quam nobis conferre poteſt & vult, ſumma & infinita ſit, amorem etiam iſtum ſummum eſſe, neceſſe eſt. Ex obiecti enim conditione amor quoque augetur, aut imminuitur.

§. XLIII.

Quod ſi autem eum vt ens perfectiſſimum, & quicquid pulchrum ac praeſtans eſt, in ſe continens, contemplemur, non poſſumus non *amore amicitiae* eum proſequi. Licet enim amor amicitiae vt plurimum ita capiatur, vt amantium aequalitatem denotet, hic tamen vocem iſtam ita accipimus, prout amorem eius, quod in ſe bonum & perfectum eſt, & quod iterum nos amat, denotat. Hunc amorem itidem ſummum eſſe debere, nemo, qui perfectiones infinitas, quibus Deus gaudet, conſideraverit, dubitabit.

§. XLIV.

Tandem etiam *amore obedientiae* Deus eſt complectendus. Nos enim tum quoad corpus, tum quoad mentem, plane a Deo pendere, nemini, ſe ipſum conſideranti, dubium eſſe poteſt. Ergo ut omnibus viribus in id incumbamus, ne voluntati noſtri conditoris, & conſer-

ſeruatoris, reluctemur, neceſſe eſt. Atque ex hoc amore, ceu ex primo fonte, omnes obligationes, omnia officia hominis fluunt.

§. XLV.

De amore concupiſcentiae, an eo amandus Deus ſit, nonnullos dubitare video. Sed cum amor concupiſcentiae, in ſe ſpectatus, nihil aliud quam amor ſui ipſius ſit, hic autem quamdiu ordinatus eſt, non ſit illicitus, patet omnino, Deum amore concupiſcentiae, ſi ordine hoc fiat, amari poſſe. Quod vt recte intelligatur, obſeruandum, in amore concupiſcentiae duo velut obiecta concurrere, ipſum Deum, & felicitatem quam Deus confert. Equidem felicitatem, quam Deus confert, amare, neutiquam illicitum eſt, cum hoc ex amore ſui, quem Deus rebus omnibus indidit, proueniat. Sed ſi felicitas haec & beatitudo plus quam ipſe Deus, aut Deus propter hanc felicitatem ametur, iam ordo, quem in amando tenere debebamus, migratur. Ergo ne amor concupiſcentiae in philautiam prauam degeneret, primario quidem Deus, quatenus noſtra conſeruatio & felicitas ab eo pendet, ſecundario autem ipſa felicitas eſt amanda.

§. XLVI.

Praeterea tres iſtae amoris ſpecies, *concupiſcentiae*, *amicitiae*, & *obedientiae*, vt ſemper inter ſe coniunctae ſint, neceſſe eſt. Amor enim amicitiae, aut concupiſcentiae, ſine amore obedi-

bedientiae, fictus ſaltem & fucatus amor eſt. Contra amor obedientiae ſine amore amicitiae, & concupiſcentiae, ad metum ſeruilem vtcunque accedere videtur. Eſt tamen & hic obſervandus ordo, vt amor amicitiae quidem primum, obedientiae ſecundum, concupiſcentiae tertium locum occupet. Hoc ordine enim, ſi rem accurate aeſtimes, attributa Numinis, quorum conſideratio diuerſas amoris ſpecies efficit, ſeſe excipiunt.

§. XLVII.

Expoſitis ita voluntatis operationibus, quae Dei operationes erga hominem ſint, eſt edisſerendum. Licet enim Deus bonum paſſiuum vocari poſſit, dum ab hominis voluntate velut recipitur, idem tamen & actiuum recte dicitur, cum & ipſe ſi ab homine ametur, eundem rurſus amet. Hic vero cogitandum, quaecunque Deo tribuimus, infinitae perfectionis eſſe, adeoque cum homo ſe amantem non poſſit non redamare, multo minus fieri poſſe, vt non Deus ſe amantes rurſus amore infinito, & ineffabili, iterum proſequatur.

§. XLVIII.

Equidem quid amor Dei ſit, rectius ex effectibus intelligitur, quam deſcriptione exprimitur: videtur tamen in ſumma & immutabili voluntatis erga rem amatam propenſione conſiſtere. Et licet amor obedientiae concupi-

cupiſcentiae, & amicitiae in Deo locum non inveniant, propius tamen ad amorem amicitiae amorem Numinis accedere, recte nonnulli arbitrantur. Pro diuerſa obiectorum conditione, diverſa etiam ſortitur nomina, & mox *amor* in genere, interdum *gratia*, quandoque *miſericordia*, dicitur.

§. XLIX.

Effectus autem huius amoris alius eſſe non poteſt, quam vt hominem felicem reddat. Aſt non poteſt hominem feliciorem reddere, quam ſi eum ſibi ſimilem reddat. Ipſe enim Deus eſt beatiſſimus, feliciſſimusque. Reddit autem hominem ſibi ſimilem, tum intellectum, praecipue voluntatem, ab omnibus vitiis & morbis purgat, ſiue intellectui diuinum lumen, amorem puriſſimum voluntati, aut impertit, aut ſi haec iam adſint, magis magisque auget. Atque in eo ſanitas mentis, praecipue voluntatis, & ipſum ſummae felicitatis centrum conſiſtit. Quare autem homines huius felicitatis, praeſertim in hac vita plane non reddantur, (ſi reuelatione fuerint deſtituti) aut reddi plene non poſſint, participes, in ſequentibus vberius ediſſeretur.

§. L.

Effectus, qui hanc mentis per amorem cum Deo coniunctionem, ſummamque felicitatem conſequuntur, tres ſunt: maximum & indefeſſum ſtudium omnes ſuas actiones ad vo-

luntatem diuinam componendi, ſumma & ineffabilis animi tranquillitas; amicitia bonorum cum bonis.

§. LI.

Studium iſtud ſe, & ſuas actiones, ad voluntatem Numinis componendi, ceteroquin *virtus* appellitari ſolet. Ita enim virtutem definio. Et verbis ſaltem, non re ipſa, a nobis diſſentiunt, qui virtutem per amorem rationis, aut per conſtans animi propoſitum vitam ad legem componendi, aut ſimili ratione definiunt.

§. LII.

Ne cui autem falſa virtutis illudat imago, verae virtutis proprietates ſedulo ſunt obſeruandae. Eiusmodi proprietates quatuor eſſe puto, *diligentiam*, *obedientiam*, *iuſtitiam correctricem*, & *humilitatem*. In quo quidem recentiorum quorundam placida, haud immerito ſequor.

§. LIII.

Diligentia eſt ſtudium toto animo attendendi ad voluntatem diuinam, & in eam inquirendi. Niſi enim hanc fuerimus edocti, non etiam noſtras ad eam componere poſſumus actiones.

§. LIV.

Hoc vt rite fiat, primo animus auertendus eſt ab iis rebus, quae hanc cognitionem impedire poſſunt, quales ſunt, quae ſenſus externos

Digitized by Google

nos mouent, & prauas propenſiones in nobis excitant. Huc praeiudicia, errores, opiniones vulgo receptae, & alia eiusmodi obſtacula, fortiter remouenda, ſpectant.

§. LV.

Deinde vox ipſius Dei, de ſua voluntate nos certiores reddentis, ſedulo eſt auſcultanda. Manifeſtat autem Deus ſuam voluntatem, primo per rectam rationem, deinde per diuinas literas, ad quas recta ratio nos ducit, vt ſuo tempore demonſtrabitur. Ergo & ratione recte vtendum, &, quod inde conſequi neceſſe eſt, quae nobis impertitur reuelatio, ſummo & indefeſſo ſtudio eſt pertractanda.

§. LVI.

Altera virtutis proprietas eſt *obedientia*, hoc eſt, executio eius, quod voluntati diuinae conforme eſſe, ſiue ex dictamine rectae rationis, ſiue ex verbo reuelato, accepimus.

§. LVII.

Duae obedientiae huius partes ſunt: primo, facere ea, quae Deus vult & praecipit; deinde omittere ea, quae non vult & vetat. Vnde & ſequitur, nihil ex conſuetudine, aut ideo, quia mores recepti ita ferunt, omnia autem ideo agenda vel omittenda eſſe, quia diuinae voluntati ſint conformia.

§. LVIII.

Tertia virtutis proprietas eſt *iuſtitia correctrix*, hoc eſt, ſtudium actiones ad voluntatem diui-

nam tam accurate conformandi, vt nec in defectu, nec in exceſſu peccetur.

§. LIX.

Nimirum bonitas actionum moralium conſiſtit in puncto, adeo, vt ſi vel minimum a lege & voluntate diuina deflectas, non amplius ſit bona, ſed euadat mala. Et hoc ſenſu verum eſt, vnam actionem non magis bonam aut malam eſſe, altera. Iuſtitia ergo correctrice opus eſt, vt haec conuenientia cum voluntate diuina accurate obſeruetur.

§. LX.

Quarta virtutis proprietas eſt *humilitas*, hoc eſt, incuria & neglectus ſui prae amore diuino. Ita enim nos actiones noſtras ad voluntatem diuinam componere decet, vt huc omnes cogitationes, omnia conſilia referamus. Qui enim ſui ipſius, non Dei, cauſa virtuti operatur, φίλαυτος eſt, & ſe ipſum potius, quam Deum amat.

§. LXI.

Abſoluitur *humilitas* itidem duabus partibus, *inſpectione ſui*, & *deſpectione ſui*. Illa hominem ad ſui ipſius notitiam ducit. Deprehendet autem homo, ſeipſum conſiderans, ſe multis & infinitis miſeriis circumuallatum, quicquid boni habet, id bonitati diuinae eſſe imputandum.

§. LXII.

Hinc ſequitur deſpectio ſui, qua homo imbecil

becillitatis & miseriae suae conuictus, nihil omnino sibi tribuit, sed ad bonitatem diuinam se vnice recipit, seque per eam solam saluum & incolumem esse, semper grate agnoscit.

§. LXIII.

Ceterum ex hactenus dictis liquido constat, *vnicam* saltem esse *virtutem*. Vnicum enim est studium, se & suas actiones ad voluntatem diuinam componendi. Ast haec virtus tamen per actiones varias sese exerit, quae a iurisprudentia tum naturali, tum diuina diriguntur, & *officia* appellitari solent.

§. LXIV.

Patet itaque, quodnam inter *virtutem* & *officium* intercedat discrimen. Obseruandum tamen vocabulum officii (quin ipsius virtutis, quatenus pro officio, quod multis solenne est, sumitur) iis aliquando actionibus tribui, quae tamen ex virtute, hoc est, studio suas actiones ad voluntatem diuinam componendi, non fluunt. Sic si quis voluptati deditus offensae det veniam, & vindicta abstineat, quia natura mollis, effoeminatus, timidus, & famae prodigus est, actio quidem legi conformis videbitur, quia tamen non procedit ex studio se & suas actiones ad voluntatem diuinam componendi, quiduis potius quam officium erit. Eadem ratione sese res habet cum temperantia, & vigilantia hominis auari, aut superbi, similibusque officiorum imaginibus.

§. LXV.

Nihilosecius, licet virtus vnica sit, non tamen obstat, quo minus a diuersis, circa quae versatur, obiectis diuersa sortiatur nomina. Obiectum autem personale virtutis cum triplex sit, Deus, homo ipse, qui secundum virtutem viuit, & alii homines: non improbo illorum sententiam, qui *tres virtutes cardinales, pietatem, temperantiam, & iustitiam*, constituunt.

§. LXVI.

Iustitiae autem vocem, in latiori hic accipio ambitu, prout tum in genere officia erga alios, siue perfecte, siue imperfecte ad ea obligemur, tum in specie officia ex certo statu resultantia, denotat. Si enim rite capiatur, non adeo ineptum est Stoicorum effatum, solum sapientem, hoc est, ex studio suas actiones ad voluntatem Dei componendi, cuncta agentem, regem & principem, addo & dominum, & seruum, & subditum, & patrem, & matrem, & filium, esse.

§. LXVII.

Sed decori quoque non est negligens homo virtuti deditus, quin, quantum honestatis & diuini amoris ratio permittit, eius est obseruantissimus, citra omnem ostentationem aut affectationem. Probe enim scit, quaedam officia ita comparata esse, vt hoc vehiculo indigeant. Humanus itaque est, & comis, vrbanus, affabilis, in vestitu & cultu munditiem, sed non

ad

ad exceſſum, in inceſſu grauitatem, ſed citra ſuperbiam, obſeruat. In ceteris eodem modo ſe res habet.

§. LXVIII.

Ex hactenus allatis etiam patet, non male Stoicos docuiſſe, virtutes eſſe inter ſe inſeparabili vinculo connexas. Plures enim ſunt virtutes, dum vna eademque virtus plures ſortitur denominationes: eae tamen ſunt inter ſe colligatae, quia ſtudium ſuas actiones ad voluntatem diuinam componendi, omnes continet. Et qui vel in vnica actione non ſtudet, ſe ad voluntatem diuinam componere, is omnem virtutem amiſit. Pugnant quippe haec ſecum, voluntati diuinae obtemperare velle, & eidem tamen repugnare. Qui autem de officiis externis, & virtute vacuis, hoc effatum capiunt, non poſſunt non iſtud prolonge ineptiſſimo habere.

§. LXIX.

Quemadmodum autem praua voluntatis propenſio, vt demonſtrauimus, ceteras mentis facultates corrumpit: ita vice verſa voluntate ſanitati reſtituta, ſerioque ſecum decernente, voluntati diuinae in omnibus obſequi, ceterae etiam mentis facultates conualeſcunt.

§. LXX.

Equidem ad intellectum quod attinet, licet quandoque voluntatis operationes praecedat, & exuendo praeiudicatas opiniones, atque

errores, voluntatis ſanitatem promoueat: nihiloſecius vt multi & praecipui morbi, quibus laborat, a voluntate originem trahunt, ita voluntate emendata intellectum etiam emendari, & corrigi, neceſſe eſt.

§. LXXI.

Nimirum emendatae voluntatis homo, conſtanter & diligenter, & ſine praeiudiciis, in veritatem inquirit, hinc & ignorantiam, quae illi vi io verti poterat, facile depellit, erroremque exuit. Praecipitantiam & inaduertentiam, & auctoritatis opinionem, & ſi quid praeterea caliginis pravae, quibus hominis voluntas laborat, propenſiones, intellectui offundunt, dum fugit, iudicium emendat, & nihil quidem quod non habeat exploratum, adfirmat aut negat, nec tamen ſine ratione dubitat, aut temere quid admiratur. Suſpicio in illum plane non cadit: hominibus tum credit, cum illis credere oportet: diuinae autem auctoritati fidem ſine mora adhibet.

§. LXXII.

Conſcientia gaudet tenera, cum valde ſollicitus ſit, ne quid, quod diuinae aduerſetur voluntati, admittat: ſimul tamen laeta & tranquilla, cum certus ſit, cuncta eo ſe egiſſe animi propoſito, conſilioue, vt diuinae voluntati fieret ſatis.

§. LXXIII.

Cumprimis autem in eo eluceſcit *prudentia*, ſum-

ſumpta hac voce non pro actu practice ratiocinandi, aut pro habitu, ſed pro virtute, quae voluntatis correctionem ſequitur, & quatuor velut partibus, *attentione*, *circumſpectione*, *prouidentia*, & *diſcretione* abſoluitur.

§. LXXIV.

Attendit nimirum vir prudens ſemper ad regulam vitae, voluntatem ſcilicet diuinam: itemque ad facta praeterita, obſeruando, quo ſucceſſu hoc vel illud fuerit ſuſceptum, & denique ad vires ſuas, ne onus ſubeat, cui ferundo par non ſit.

§. LXXV.

Circumſpectio πεϱιςάσεων omnium habet rationem, idque in omnibus actionibus, ne ex earum neglectu aliquid admittatur, quod diuinae repugnet voluntati.

§. LXXVI.

Prouidentia autem actionis euentum, & quid ex ea tum ſibi, tum aliis futurum ſit, proſpicit.

§. LXXVII.

Diſcretio denique bona a malis accurate diſtinguit, ea etiam, quae ſpeciem ſaltem boni praeſe ferunt, ſcrutatur, illorumque malitiam detegit. Cuncta vero eo tendunt, vt finis bonus ſit, & media etiam, fini huic conſequendo conuenientia, adhibeantur.

§. LXXVIII.

Praeterea dum homo virtuti operans animi viribus, ſecundum rectam rationem vtitur,

Digitized by Google

phantasia quoque intra iustos reuocatur limites. Non enim amplius imaginibus rerum, prauis voluntatis propensionibus gratarum, cerebrum fatigatur. Hinc & iis facile ingenii & iudicii morbis, qui aut ex praua consuetudine, aut ipsis illis propensionibus voluntatis, quibus homo in transuersum agitur, originem ducunt, medelam affert.

§. LXXIX.

Tandem & affectibus suis imperat, iisque leges dat, & limites ponit, & eos, qui in se nihil mali continent, ad finem & obiectum bonum adhibita iusta proportione, dirigit. Illos autem, qui aliquid mali secum vehunt, quantum potest, eradicare annititur.

§. LXXX.

Res extra hominem positae, cum hominis nondum emendati miseriam multis modis augeant, mox cupiditatem, mox metum, mox alias animi perturbationes in eo excitando, homini ad Dei voluntatem suas actiones componenti, nihil plane nocent. Diuitias enim & honores, & quae sensibus grata sunt, si illis carendum sit, non concupiscit: sin sua sponte illi obueniant, iis ita vtitur, prout Deus, vt iis vteretur, iussit.

§. LXXXI.

Si fortuna aduersa ingruat, si cum paupertate, morbis, infamia, colluctandum sit, prompto haec excipit animo, probe sciens, inuito Numi-

Numine nihil horum ſibi contingere potuiſſe. Aſt quae volente Deo ſibi obueniunt, cum ſciat nihil niſi boni ab eo ſibi immitti, neutiquam mala eſſe firmiter credit, & hinc placide diuinae voluntati adquieſcit, & nullo modo commouetur.

§. LXXXII.

Quin ſi ipſa mors ſit ſubeunda, non contremiſcit, ſed praeſenti animo vocem imperatoris, ex ſtatione diſcedere iubentis, expectat. Namque inuito Numine ſe neutiquam mori poſſe, plane perſuaſus eſt. Cum vero iubente Numine in hoc vitae theatrum prodierit, nullam cauſam videt, cur non eodem iubente, prompte hinc excedat. Et quidni excederet, cum & mentem eſſe immortalem, & poſt mortem felicitatem ſuam & auctum, & continuatum iri, ſciat.

§. LXXXIII.

Atque hinc ſtatim alter ſummae felicitatis effectus, *ſumma* ſcilicet & *ineffabilis animi tranquillitas*, ſeſe nobis offert. Cum enim nec extra hominem, nec in illo quicquam ſit, quod animum eius turbare poſſit, ſumma profecto tranquillitate illum gaudere neceſſe eſt. Accedit, quod amor Numinis animum ita exſatiet, vt tamen neminem vllum eius faſtidium ſubeat, cumque perennis & perpetua huius boni ſit poſſeſſio, metus omnis, & quicquid animum turbare poteſt, procul aberit.

§. LXXXIV.

§. LXXXIV.

Haec tranquillitas secum vehit *suauitatem* quandam ineffabilem, quam gaudium animi nunnulli dicunt, non male quidem, si placidum istud, & sine omni commotione animum perfundens, intelligatur.

§. LXXXV.

Comitem etiam habet *libertatem*, qua non tantum vitiorum & affectuum durissimum iugum *a mente* depulsum est, sed cuncta etiam libenter agit, & patitur, quae sibi agenda, & patienda nouit.

§. LXXXVI.

Tertius denique summae felicitatis effectus est *amicitia bonorum cum bonis*. Cum enim boni omnes ad vnum finem tendant, maximaque morum inter eos sit similitudo, causae etiam, quae alios homines ad mutua odia & inimicitias impellunt, auaritia scilicet, ambitio, & voluptatis cupiditas, cessent, non potest non maxima & arctissima animorum inter eos oriri coniunctio.

§. LXXXVII.

Haec coniunctio, cum per se homini, ad societatem quippe nato, & societatem semper appetenti, admodum iucunda sit, & suauitatem ineffabilem adferat, magna tamen exinde etiam sentit commoda. Opera enim & consilia sibi inuicem inseruiunt: quin nihil tam molestum est,

Digitized by Google

eſt, quod non vir bonus amici gratia ſemper ſubire paratus ſit.

§. LXXXIIX.

Et haec eſt illa mentis ſanitas, haec eſt illa felicitas, quam omnes nauibus atque quadrigis petunt, ſed quam pauci conſequuntur; quin, quae eſt humani generis infelicitas, quam ex ſolo rationis praeſcripto nemo conſequi poteſt. Interim monſtrat, tamen ratio ſcopum, & ſatis clare monſtrat omnesque, adeo excitat, vt de vera via & ratione ad illum pertingendi, ſolliciti ſint.

CAP. V.

de

SIGNIS EX QVIBVS LATENTES HOMINVM MORES, ET PROPENSIONES, COGNOSCI POSSVNT.

Σύνοψις.

Quid per mores intelliga, tur, §. I.
Sunt vel boni, vel mali, §. II.
Mores latitantes difficulter cognoſcuntur, §. III.
Tum in aliis? §. IV.
Tum in nobis ipſis, §. V.
Cognoſci tamen poſſunt per certa ſigna, §. VI.
Quae ſunt varia, §. VII.
Ad ſigna cauſalia tum cauſae morum, tum occaſiones pertinent, §. VIII.
Ad illas temperamentum refertur, §. IX. X.
In quo tamen caute procedendum, §. XI.
Praeſertim ſi aliorum mores inueſtigemus, §. XII.
In temperamento diiudicando ſimul ad aetatem reſpiciendum, §. XIII.
Occaſiones morum, quo iure inter

inter signa referantur, §. XIV. XV.
Seorsim spectatae parum probeant, §. XVI.
Signa non causalia, vel naturalia sunt, vel moralia; ad illa signa physiognomica pertinent, §. XVII.
Quae referuntur, §. XIIX.
Ad certa capita reuocantur, §. XIX.
Quo pacto ex colore faciei, documentum morum capi queat, §. XX.
Et. ex motibus tum corporis, tum faciei, §. XXI. XXII.
Ex incessu, §. XXIII.
Ex voce, §. XXIV.
Ex figura corporis, conformatione partium, ceterisque signis physiognomicis, §. XXV. XXVI. XXVII.
Signa moralia, §. XXIIX.
Huc pertinent verba & facta §. XXIX.
Ad illa non tam singulae voces, quam integra oratio. §. XXX.
Ex sermone mores colliguntur vel indirecte, vel directe, §. XXXI.
Quo pacto ex sermone intelliguntur, an quis polleat iudicio, §. XXXII. XXXIII.
Aut ingenio, §. XXXIV. XXXV.
Aut memoria, §. XXXVI.
Quo pacto ex scriptis mores alicuius indagentur, §. XXXVII.
Quo pacto sermo directe hominum mores indicet, §. XXXIIX.
Et quidem si aperte loquantur, §. XXXIX.
Item si animi vitia dissimulent, §. XL. XLI. XLII.
Ex factis itidem hominum mores cognoscuntur, §. XLIII.
Et quidem vel indirecte, §. XLIV. XLV.
Vel directe, §. XLVI.
Vbi cauendum, ne vitia, quae per naturam insunt, confundamus cum iis, quae per consuetudinem insunt, §. XLVII.
Ne in praecipua propensione designanda aberremus, §. XLIIX. XLIX. L.
Adplicatio primo in nostris moribus est instituenda, §. LI.
In aliis primo inquirendum, an vitam iam emendauerint, §. LII.
Quid de illis, qui iam virtuti dediti sunt, obseruandum, §. LIII.
Item de illis qui adhuc vitiis sunt immersi, §. LIV.

§. I.

Digitized by Google

§. I.

MOres hominum, vt ex ſupra dictis patet, nobis nihil aliud ſunt, quam diſpoſitiones ſiue propenſiones, & inclinationes voluntatis, ab bene aut male agendum, ſiue per naturam inſint, ſiue per actus ſaepius iteratos, vel alia ratione, acquirantur.

§. II.

Cum vero in homine duplex propenſio vel inclinatio ſit, alia ad bona, alia ad mala, ſpeciem tamen boni prae ſe ferentia, vel potius duplex amor, rectus Dei, & prauus ſui ipſius: hinc etiam duplicis generis mores, *boni* & *mali* inde oriuntur. Et mali quidem pro diuerſitate morborum, quibus voluntas noſtra laborat, itidem varii ſunt: alii enim ſunt hominum auarorum, alii ambitioſorum, alii voluptati deditorum.

§. III.

Praeterea hoſce mores & propenſiones difficulter cognoſcimus, & diiudicamus, non tantum in *aliis*, ſed & in *nobis ipſis*.

§. IV.

Et ad alios quidem homines quod attinet, cum illorum actiones externae nobis ſaltem offerantur, & praeterea ipſi data opera vitia ſua diſſimulent, ſpeciemque virtutis induant, haud facile de illorum propenſionibus iudicium ferri poſſe, mirum non eſt.

§. V.

§. V.

Re tamen accuratius expensa, non minori difficultate nostras, quam aliorum, propensiones detegimus. Cuius rei non alia est causa, quam praua, quae omnibus insidet, *φιλαυτία*. Ex hac enim tum ceterae propensiones malae, tum illud quoque fluit, quod ad nostra vitia excusanda valde simus proni, quin vt vix animum ad mores nostros serio examinandos inducere queamus.

§. VI.

Interim nostra magnopere refert, vt tum aliorum, tum praecipue nostros mores, & propensiones, accurate exploratos habeamus. Adeoque hunc in finem certa obseruanda sunt signa, quae in latentium propensionum cognitionem nos deducant.

§. VII.

Signa haec commode in *causalia* & *non causalia*, & haec iterum in *naturalia* seu secundaria, & *moralia* seu primaria, dispesci possunt.

§. VIII.

Signa causalia, quae & aliis *a priori* vocantur, sumpta voce in laxiori ambitu, partim ipsas morum propensionumque *causas*, partim res, quae moribus & propensionibus contrahendis *occasionem* suppeditant, mihi denotant. Cognita enim causa, non amplius nos latere effectus potest,

§. IX.

Digitized by Google

§. IX.

Ad ſigna cauſalia primi ordinis praecipue refero *temperamentum* cuiusque hominis. Licet enim temperamentum non ſit cauſa adaequata & vnica propenſionis, & inclinationis, quae in homine conſpicitur, multum tamen ad eam confert, partim ad certum obiectum amandum, aut auerſandum, mentem hominis determinando, partim connatam ad praua propenſionem augendo, & fouendo.

§. X.

Quod ſi ergo mihi conſtiterit, corporis temperamento in ſupremo gradu ſanguineo aliquem gaudere, haud male inde colligo, illum praecipua quadam propenſione ad voluptates ferri, & ad eos affectus actionesque, quae ex eo fluunt, valde procliuem eſſe. Si de me ipſo hoc mihi conſtiterit, eadem ratione argumentari licebit.

§. XI.

Aſt vero cum nemo mortalium temperamento puro vtatur, ſed diuerſimode quatuor iſta temperamenta inter ſe ſint permixta, magna hic opus eſt circumſpectione, ne iudicium feramus, priusquam certi ſimus, quoto gradu circiter v. g. ſanguineum temperamentum ſuperet cholericum, hoc phlegmaticum, & hoc rurſus melancholicum, & vice verſa.

§. XII.

Aſt aliorum hominum temperamentum tam

accurate explorare, non ſemper nobis conceſſum eſt: vnde patet, huncce modum latentes mores indagandi facilius in noſtris, quam aliorum propenſionibus diiudicandis, vſurpari.

§. XIII.

Cum etiam pro diuerſitate aetatis ipſum temperamentum aut imminuatur, aut augeatur, ad hanc quoque attendendum eſſe, quiuis facile intelligit. Hinc ſi ſigna temperamenti cholerici, aut melancholici in aetate iuuenili ſe ſe prodant, probali ratione inde colligere licet, cholericum vel melancholicum temperamentum primas in eo tenere partes, eiusque propenſiones, & mores, hinc etiam eſſe metiendos.

§. XIV.

Praeterea ad ſigna cauſalia refero res externas, quae non quidem per ſe cauſae morum ſunt, ſed tamen ad eos alendos, fouendos, & excitandos, occaſionem ſuppeditant. Vnde & ſimul patet, veroſimili & probabili ſaltem ratione ex hiſce ſignis aliquid colligi, cum inter ſignum, & rem ſigno denotatam, nullus ſit nexus neceſſarius.

§. XV.

Huc pertinet, quod nonnulli dicunt, nobilitatem eſſe ſignum ambitionis. Quin omnia, quae de moribus nobilium & plebeiorum, imperantium & ſubditorum, diuitum & pauperum, fortunatorum & miſerorum, diſputaui-

mus,

mus, commode huc referri poſſunt. Vt enim honores, diuitiae, & id genus res aliae, excitandae & fouendae certae propenſioni aptae ſunt, ita veroſimili quadam argumentatione, homines, qui eas poſſident, iſta etiam propenſione gaudere, recte inde colligitur.

§. XVI.

Equidem fateor, haec ſigna ſeorſim ſumpta, parum probare: nihiloſecius tamen, ſi cum aliis iungantur, ſuo robore pollent, & minime ſunt contemnenda.

§. XVII.

Signa non cauſalia, in naturalia, & moralia diuiſi. Ad naturalia omnia ea refero, quae phyſiognomi recenſere ſolent, quae naturalem & neceſſarium nexum cum temperamento hominis, adeoque & eius propenſione habent, licet cauſa eius rei omnes forte, qui in hoc campo deſudarunt, fugiat.

§. XVIII.

Ariſtoteles nouem ſigna recenſet, quae huc referri poſſunt. Colligere enim phyſiognomos aliquid dicit ex motibus; ex figuris; ex coloribus; ex motibus in facie apparentibus; ex laeuitate; ex voce; ex carne; ex partibus; ex figura corporis.

§. XIX.

Scipio Claramontius autem haec omnia ad tria reuocat capita, *temperamenta* ſcilicet & eorum varietatem, *conformationes partium*, & *motus*

denique corporis. Temperamentum autem & quae huc pertinent, ad ſigna cauſalia iam retulimus.

§. XX.

Refert tamen idem Claramontius ad temperamentum colorem, laeuitatem, carnem: de quibus adeo obſeruandum, quod, quatenus de ipſo temperamento nos certiores reddunt, mores quoque hominum & inclinationes indicant. Sic viuidus & rubicundus color in facie pro ſigno temperamenti ſanguinei habetur; vnde & mores hoc temperamentum ſequentes, exinde coniicere licet. Atque ita intelligitur, quo pacto horum ſignorum eadem ſit ratio, ac ipſius temperamenti.

§. XXI.

Motus autem tum in genere, tum qui in facie apparent, vt etiam vox ipſa, ad vnam merito reuocantur claſſem, & ſi accuratius rem metiri velis, non tam morum, quam affectuum ſigna ſunt. Nihiloſecius cum affectus, vt ſupra probatum, inter ſe ſint colligati, ſigna affectuum, etiam eo vsque ſigna morum erunt, ſi inde intelligamus, aliquem ad hunc vel illum affectum valde proclivem eſſe. De colore aliisque ſignis phyſiognomicis eadem ratione eſt cenſendum.

§. XXII.

Sic ſi & motibus in facie, vel colore collegeris, hominem ſubinde in irae affectum erumpere,

re,

re, quem tamen eousque cohibere sciat, ne per verba aut facta se prodat, probabili quadam ratione inde colligere licet, ad ambitionem & ad mores hinc promanantes, eum procliuem esse.

§. XXIII.

Quin & fieri potest, vt haec signa, praesertim motus corporis, immediate propensionem & inclinationem mentis denotent, cumprimis si celeritas aut tarditas in illo obseruetur. Veterum scitum est, ex incessu dignoscendum esse virum. Sic incessus grauis ac lentus signum est ambitionis. Homines enim ambitiosi vt nihil non agunt, quo auctoritatem & dignationem sibi concilient, a leuitate omni, adeoque celeri & incitato incessu, abhorrent. Quemadmodum vice versa inconstans & mollis motus, atque incessus, pro signo animi effoeminati & mollis, voluptatibusque dediti; incompositus autem, & incurius, pro signo animi, opibus diuitiisque inhiantis habetur.

§. XXIV.

De voce itidem nonnulli obseruant, eius qualitatem animi propensionem indicare. Sic vocem acutam pro signo animi mollis, & voluptatibus dediti, habent. Grauem contra animum fortem, intrepidum, adeoque ad ambitionem propensum significare. Sed experientia repugnat, turpiterque falluntur, qui semper rem ita se habere putant.

§. XXV.

Tertia classis partium scilicet conformatio, figuram quoque tum totius corporis, tum singularum partium, sub se complectitur. Haec prolixe Claramontius exequitur, & si quae ab eo traduntur, recte se habent, (maximam partem autem sola obseruatione, & experientia constant) facile ad nostras hypotheses accommodari possunt.

§. XXVI.

Attendendum nimirum tum ad affectuum, tum ad morum & ingenii, & tum huius, tum illorum, cum temperamento corporis, connexionem. Namque si partium conformatio, aut huius vel illius partis figura, audaciam & fortitudinem arguit, probabili quadam ratione inde inferre licet, eosdem homines ad ambitionem, & mores hinc consequentes, esse propensos.

§. XXVII.

Rursus si signa physiognomica ibi recensita insigne & excellens arguunt iudicium, iterum haud male inde collegeris, eosdem homines ambitione agitari, & ad mores hinc resultantes magna propensione ferri.

§. XXVIII.

Et haec quidem sunt signa, quae naturalia vocauimus. Restant praecipua, scilicet *moralia*. Haec vero licet itidem a posteriori sumantur, cum sint effectus propensionum animi, ce-

tera

tera omnia tamen & certitudine, & euidentia, vincunt: sed maius adhuc robur, si reliqua etiam signa conspirent, accipiunt.

§. XXIX.

Pertinent huc *verba* & *facta*. Per verba autem non tam singulas voces, multo minus sonum, & pronuntiationem, quam totam sermonis structuram, intelligo.

§. XXX.

Nimirum *singulae* quidem voces interdum de affectu testantur, notitia autem crebrioris affectus, in notitiam propensionis nos ducit: sed integra tamen sermonis structura, clarius & euidentius, animi inclinationem nobis pandit.

§. XXXI.

Fit autem hoc duplici ratione, *indirecte* aut *directe*. Indirecte, dum ex habitu sermonis colligitur, an in ingenio iudicium praestet, an vero vis imaginandi, an denique memoria praeponderet. Hinc enim rursus, ob arctissimam ingenii cum moribus connexionem, de animi propensione facile iudicare licebit.

§. XXXII.

Nimirum qui iudicio pollent, sermonis genere vtuntur breui, neruoso, accurato, & paucis verbis profundissimos sensus occultante.

§. XXXIII.

Praeterea iidem dum magna vbique vtuntur circumspectione, aliis non temere credunt, & hinc suspicaces fiunt, neue se ipsos aliis prodant

dant, occultare & tegere ſenſus ſueti ſunt, vnde facile in obſcurum & ambigum dicendi genus incidunt. Quanquam & alia huius rei cauſa eſſe poſſit: cum & qui melancholico temperamento gaudent, & ſuſpicaces ſint, & in loquendo obſcuri haud raro, ambiguique.

§. XXXIV.

Contra qui voluptatibus dediti ſunt, vt imaginatione florent, ita vt plurimum vtantur ſermonis genere aperto, plano, perſpicuo, profluenti: interdum ſectantur acumina, & ſuauitate vbique ſe commendant.

§. XXXV.

Quod ſi eiusmodi homines iudicio plane deſtituantur, in ineptam garrulitatem omnis eorum eloquentia abit.

§. XXXVI.

Quibus autem excellens contigit memoria, vix vnquam ex ſuo fundo, quod laude dignum ſit, proferunt: dicta, verba, ſententiaeque aliorum, vtramque apud eos faciunt paginam. Haec autem cum non ſemper aeque feliciter inter ſe iungant, ſermonis genus hiulcum, praeceps, male cohaerens, nec ſibi conſtans, inde oriri neceſſe eſt.

§. XXXVII.

Quae cum ita ſint, patet, quo pacto etiam ex ſcriptis, cuiusque mores & propenſiones indagari poſſint. Si enim via hactenus expoſita procedatur, facile quaenam ingenii pars in

in eo excellat, ceterisque praestet, intelligitur, vnde rursus morum capere documentum licet.

§. XXXVIII.

Et ita quidem indirecte ex verbis mores indagamus. Directe idem fit, si ad obiectum sermonis diligenter attendamus. Hic autem obseruandum, quod nonnunquam aperte homines loquantur, aliquando autem aliud verbis prae se ferant, aliud autem mente premant.

§. XXXIX.

Si prius fiat, sine ambagibus in mores aliorum penetrare licet. Sic qui nihil aliud quam conuiuia, compotationes, delicias, voluptatesque venereas loquuntur, de iis haud difficulter iudicaueris, eos voluptatum cupiditate teneri.

§. XL.

Quod si autem ita loquantur, vt sua celare vitia annitantur, ad duo attendendum: primo ad ea, quae ipsi quidem pro non turpibus, aut plane honestis habent, sed quae tamen cum rebus ad hanc aut illam propensionem pertinentibus, arctissimo quodam vinculo colligantur.

§. XLI.

Multos videlicet reperies, qui scortationes, vagasque libidines, & compotationes vehementer palam detestantur: interim sibi temperare nequeunt, quo minus choreas, honesta

vt vocant, cum foeminis commercia, & id genus alia, vt ingenuo homine non indigna, aut laudent, aut probent.

§. XLII.

Deinde attendendum ad ea, quae enixiori ſtudio a ſe amoliri annituntur. Vitiorum haec eſt indoles, vt quo altius pectoribus inſident, eo maiori contentione, qui ea diſſimulant, ſuſpicionem eorum effugere annitantur. Hinc homines impuris libidinibus deditos, ſubinde acerbe in eas inuehere, aut ſuam etiam palam depraedicare caſtitatem, videas.

§. XLIII.

Ex *factis* denique documentum morum certiſſimum capitur, idque identidem duplici ratione *indirecte* & *directe*.

§. XLIV.

Indirecte quidem, cum videmus aliquem iis actionibus aut vitae genere delectari, ad quod aut excellens iudicium, aut inſignis memoria, aut ſingularis vis imaginandi requiritur.

§. XLV.

Eodem modo ex factis iſtud colligitur, cum videmus homines admodum propenſos eſſe in certos affectus, qui hanc aut illam animi propenſionem comitantur. Qui crebro irascitur, & vindictae cupiditatem paelam prodit, eum ambitione vexari credas. Qui ad amorem aut foeminarum, aut cibi, & potus, facile inflammatur, aut otium ſectatur, is voluptatibus

bus deditus cenſebitur. Rurſus quem inuidia vrit, is hoc ipſo auaritiae ſe non immunem eſſe, profitetur.

§. XLVI.

Directe denique ex factis hoc intelligitur, ſi quis palam ea omnia agat, ad quae praua ſua propenſione impellitur. Qui in popinis latitat, compotationibus, ſcortationibus nec finem nec modum ponit, hunc nemo non pro homine voluptatibus immerſo reputat. De ceteris animi propenſionibus idem iudicium eſto.

§. XLVII.

Aſt magna hic opus eſt cautione. Primo namque inquirendum, an per naturae propenſionem, an vero per conſuetudinem, & habitum inuita etiam natura contractum, hiſce quis indulgeat vitiis.

§. XLIIX.

Deinde, ſi omnia aut quaedam temperamenta, aequali fere aut non multum a ſe diſtanti proportione, inter ſe ſint permixta, adeoque non facile etiam diſcerni queat, quaenam eminens ceteriſque praeſtans ſit propenſio, ſedulo cauendum, ne tali propenſioni primas demus partes, cui ſecundus, aut tertius locus erat tribuendus.

§. XLIX.

Nimirum eiusmodi hominum actiones colore quodam ſunt dilutae, & ex vtraque propen-

penſione aliquid trahunt, vnde & non raro contingit, vt ſpeciem quandam virtutis prae ſe ferant. Sed a vera tamen virtute facile eas diſcernas, modo attendas ad finem, ſiue vt alii loqui amant, ſi *materiale* actionis a *formali* ſepares. Statim enim patebit, iſtas ex ſtudio ſe componendi ad voluntatem diuinam, minime eſſe ſuſceptas, adeoque nec pro virtutibus eas haberi poſſe.

§. L.

Ad certam autem propenſionum claſſem tum demum eas referes, ſi multas actiones eiusdem hominis ſedulo conſideraueris, & de praecipuo, ad quem pleraeque tendunt, ſcopo, certis quoque ſignis non neglectis, ſolicite diſpexeris.

§. LI.

Haec ſigna itaque primo rite ad tuos applices mores, omni φιλαυτία procul faceſſere iuſſa, idque ſaepius, ſingula cogitata, ſingulasque actiones accurate ſub examen reuocando. Facilius enim in aliis negotium procedet, ſi tuum prius rite exploraueris genium.

§. LII.

In aliis ita procedendum, vt primum, ſintne vitae emendatae homines, an vero prauis ſuis inclinationibus adhuc morem gerant, inquiratur. Hoc rite fiet, ſi verae virtutes a falſis virtutum imaginibus accurate diſcernantur.

§. LIII.

Digitized by Google

§. LIII.

Equidem in hominibus, qui vitam emendarunt, nihil aliud quam ardens ſtudium ſe ſuasque actiones ad voluntatem diuinam conformandi, deprehendere licet: nihiloſecius hoc ipſum ſtudium non vno apud omnes ſeſe exſerit modo. Temperamentum enim, corporisque conſtitutio tolli nequit, ſed ad bonum finem ab illii dirigitur. Hinc alii ad manſuetudinem, alii ad iuſtitiam accurate colendam, alii ad alias virtutes (quae ipſa varietas tamen pulcherrima harmonia mirifice ſecum conſentit) propenſiores deprehenduntur. Et illud itidem ex ſignis, hactenus recenſitis, intelligere licebit.

§. LIV.

Sed plerique mortalium ſuis delectantur vitiis, nec mentem ſuam vllam emendandae vitae curam ſubire patiuntur. Horum propenſiones ſi hac ratione exploraueris, ab iis tibi rite cavebis, quin ita erga illos te geres, vt facile voluntates illorum flectas. Cumprimis autem ſi ſpes emendationis in illis effulgeat, plana & facili via ad miſeriae ſuae agnitionem, vitamque meliorem, eos adduces.

CAP.

CAP. VI.
de
REMEDIIS MORBORVM, QVIBVS MENS, CVMPRIMIS VOLVNTAS LABORAT, SIVE DE MEDIIS SVMMAM FELICITATEM CONSEQVENDI.

Σύνοψις.

Summa felicitas aequiritur, ſi voluntas ſanitati reſtituatur, §. I. II.
An medicinae voluntatis, praemittenda medicina intellectus? §. III.
Quo pacto medela afferenda primae intellectus operationi, §. IV. V.
Secundae & tertiae, §. VI.
Speciatim ratiocinationibus practicis, §. VII.
Ipſae cauſae harum imbecillitatum unopacto tollendae, §. VIII.
De praeiudiciis practicis monitum, §. IX.
Ad emedationem voluntatis primo commendatur notitia ſui ipſius, §. X.
Quae nimis hactenus neglecta eſt, §. XI.
Quo pacto haec rite inſtituenda, §. XII.
In ea attendendum primo ad vitia noſtra, §. XIII.
Deinde ad primum eorum fontem, §. XIV.
Porro ad omnes facultates mentis, omnesque actiones, §. XV.
Miſeria quoque hinc reſultans, & poenae ſecuturae cogitandae, §. XVI.
Propenſio quoque eminens inueſtiganda, §. XVII.
Quo pacto haec explorari queat, §. XVIII XIX.
Notitiae ſui ipſius ſuccedat ſerium propoſitum ſe emendandi, §. XX.
Quod vt rite fiat, prauarum propenſionum incommoda ſunt meditanda, §. XXI.
Speciatim voluptatis, §. XXII. XXIII.
Ambitionis, §. XXIV. XXV.
Auaritiae, §. XXVI. XXVII.
Meditanda quoque praeſtantia ſummi boni, §. XXIIX.
Imo eius neceſſitas, §. XXIX.
Animo ita praeparato, praui motus ſupprimendi ſunt §. XXX.
Quod quo ſaepius fit, eo magis praua imminuitur propenſio, §. XXXII XXXIII.

Vbi

Vbi constantia tamen opus est & patientia, §. XXXIII.
Itemque temporis quodam interuallo, §. XXXIV.
Sed euitanda quoque sunt pravarum cupiditatum irritamenta, §. XXXV. XXXVI.
Sectanda contra conuersatio cum viris probis, §. XXXVII.
Et libri, qui ad virtutem excitant, legendi, §. XXXIIX.
Horum quoque, qui virtuti dediti fuerunt, exempla imitanda, § XXXIX.
Vitae porro examen quotidianum est instituendum, §. XL.
Nec a studio isto virtutis vnquam quicquam remittendum, §. XLI.
Quo pacto reliquarum animi facultatum emendatio hinc fluat, §. XLII.
Quae ad imaginationis emendationem pertineant, §. XLIII.
Quod cogitationes semper ad res honestas conuertendae sint, §. XLIV.
Quod per voluntatis emendationem imaginatio, & per hanc rursus voluntas emendetur, §. XLV.
Affectuum quoque sua sponte hanc sequitur moderamen, §. XLVI.
Quae denique corporis hic habenda sit ratio, §. XLVII.
Remedia, quae philosophia proponit, ad voluntatis emendationem nondum sufficiunt, §. XLVIII.
Ideoque frustra a nonnullis naturae vires extolluntur, §. XLIX.
Rectius ab aliis virtus habetur pro dono Dei, §. L.
Modo ita, vt decet, hoc intelligatur, §. LI. LII.
Namque ipsi homini imputandum, si miser maneat, § LIII.
Philosophia equidem medio perueniendi ad felicitatem sufficientia, non monstrat, §. LIV.
Imo imperfecta est, quoad doctrinam de origine mali, §. LV.
It. de Deo hominisque cum eo coniunctione, §. LVI.
Vt & mediis emendandi voluntatem, §. LVII.
Maxime tum ignorat modum iratum Deum placandi, §. LIIX. LIX.
Vnde sequitur, aliam esse rationem perueniendi ad felicitatem, §. LX.
Quam reuelatio ostendat, §. LXI.
Rite inuestiganda, §. LXII.
Per certa signa, §. LXIII.
Quae docent solam reuelationem quae in scriptura con-

continetur veram esse, §. LXIV.
Vnde & haec sedulo est scrutanda, §. LXV.
Alter vsus Ethices se exserit in aliorum directione, §. LXVI.
Qui vel vitam iam emendarunt, §. LXVII.
Vel non emendarunt, §. LXIIX.
Quo pacto circa illos versandum, quos ipsi emendare cupimus, §. LXIX.
Et circa illos, quorum animos ad certum finem flectere cupimus, §. LXX.
Idque ratione intellectus, §. LXXI.
Imaginationis, §. LXXII.
Voluntatis, §. LXXIII.
Affectuum, §. LXXIV.

§. I.

QVi aegrotant, sanitatem non aliter, ac per morborum expulsionem, recuperare possunt. Ita cum summa hominis felicitas in mentis sanitate, siue amore Dei consistat, ad eam consequendam non aliam viam esse, quam si morbis mentis afferatur medela, patet.

§. II.

Quo magis enim praua ista mentis ad voluptatem, opes, honores, propensio supprimitur, eo magis incrementum amor Numinis capit: & vice versa, quo magis hicce amor crescit, eo magis praua ista propensio imminuitur.

§. III.

Vt vero intellectus praecipue a voluntate corrumpitur, ita voluntate sanitati restituta, illi etiam medela affertur: nihilosecius cum & propriis morbis vexetur, multumque ad voluntatis sanitatem conferat, si intellectus iis fuerit liberatus, paucis pro instituti ratione

mo-

modum intellectum ſanitati reſtituendi, indicabimus.

§. IV.

Aduerſus ignorantiam itaque in genere parabitur medicina, ſi nullam occaſionem eam exuendi, animoque abſtergendi, praetermittamus, id quod fit meditando, legendo, monita & praecepta ſapientum conſultando, & ad rationis leges ea exigendo.

§. V.

Errori obviam ibitur, ſi in rebus, quae clare & diſtincte concipi poſſunt, nihil temere admittamus, niſi quod clare & diſtincte fuerit conceptum. Sed addidi : *in rebus quae clare & diſtincte concipi poſſunt*, vt indicarem, res diuinas & myſteria, quae credenda ſunt, huc non pertinere. Iuuabit etiam, intellectus functiones probe diſcernere a functionibus phantaſiae : item, res, quae nobis facillimae videntur, & quae quotidie nobis obuerſantur, non minus accurate conſiderare, quam res, quae pro difficillimis reputantur, & rariores ſunt. Denique & externa impedimenta, quae mentis operationem ſufflaminare poſſunt, omni opera ſunt remouenda.

§. VI.

Praeterea, conſiderate & circumſpecte vt vbique feramus ſententiam, opera danda, nec cum impetu aliquid pronuntiandum, ſed mora quaedam interponenda, vt rebus omnibus pro-

be exploratis demum iudicemus, & ratiocinemur. Nec inutile fuerit, ad bene ratiocinandi leges, quae alibi exponuntur vberius, diligenter attendere.

§. VII.

Prudentia autem acquiretur, si in omnibus actionibus suis homo rite attendat ad ea, ex quibus prudentiam componi, supra docuimus. Sed si dicendum quod res est, correcta prius & emendata rite voluntate, tum haec intellectus virtus, tum aliae quoque sua sponte sequuntur. De conscientiae bonitate & tranquillitate, cui altera ratiocinationis practicae specie, idem est censendum.

§. VIII.

De causis errorum & imbecillitatum intellectus, praesertim de praeiudiciis tollendis, vt quidquam moneamus, necesse non est. Nam & his per voluntatis emendationem, quam rectissime obviam itur: qua non praemissa, frustra sunt, qui exuenda praeiudicia, falsasque notiones, quae animo sedent, eiiciendas esse, magna voce clamitant.

§. IX.

Interim certum, quod ad virtutis studium plurimum conferat de bonis & malis, de virtute & vitio, rectas habere opiniones: illorum contra praeiudiciorum, quae a recto virtutis tramite mortales auocant, falsitatem cognitam perspectamque habere. Cuiusmodi quidem prae-

praeiudicatarum opinionum magna est, quae mortalium animos obsidet, copia, sed ideo eo diligentius & obseruandae sunt, & excutiendae.

§. X.

Ita ergo repurgato quadantenus intellectu, ipsa voluntas, fons & origo omnis mali, est aggredienda. Huius autem emendatio, & repurgatio, vt rite procedat, primum monitum esto: *cognosce te ipsum.*

§. XI.

Videntur sane veteres intellexisse, quantum momentum in cognitione sui positum sit, vnde non immerito, eam in morum doctrina, vtramque facere paginam, autumarunt. Quod intempestiue profecto a recentioribus neglectum est.

§. XII.

Haec autem cognitio, & exploratio sui, non ita est instituenda, vt in illis, in quibus brutis praestamus, aut etiam aliis hominibus nos praestare putamus, haereamus, vt inde forte ad nostri admirationem, & maiorem ambitionem excitemur. Ita enim haec cognitio, non modo nobis non esset profutura, sed maioribus etiam vitiis immersura.

§. XIII.

Ergo primo ad vitia morbosque nostros, & summam qua obruti sumus miseriam, summo studio atque rigore est attendendum. Nemo hic sibi blandiatur, aut vel minimum vitium

excuſet, ſed iudicem rigidiſſimum, ſeueriſſimumque agat.

§. XIV.

Cumprimis ad fontem omnis miſeriae & vitiorum eſt reſpiciendum, & conſiderandum, quo pacto omnia vitia ex praua philautia proueniant. Dici non poteſt, quam hoc virtutis ſtudium promoueat, vltimos & intimos receſſus, primamque ſcaturiginem omnium actionum, & cogitationum, habere exploratam.

§. XV.

Deinde per ſingulas eatur partes. Intellectus, voluntas, iudicium, ingenium, affectus, officia erga Deum, erga nos ipſos, erga alios, tum ratione honeſti, tum ratione decori, diſtincte conſiderentur, & quibus in his omnibus obnoxii ſimus morbis, accurate inquiratur.

§. XVI.

Porro iuuabit etiam expendiſſe, non tantum quanta animi perturbatio, & miſeria, in hac vita inde ad nos redundet, ſed quod animus ſit immortalis, quodque Deus ſit ſeuerus malorum iudex, qui cum raro admodum improbos in hac vita puniat, non poſſit non poenas grauiſſimas & aeternas poſt mortem ab omnibus exigere.

§. XVII.

Hinc ad ſpecialia deſcendendum, & quaenam propenſio eminens ad mala menti noſtrae inſi-

Digitized by Google

insideat, explorandum. Vbi magna tamen opus est cautione, ne decipiamur, cum Φιλαυτία vtplurimum nos impellat, ad magna vitia extenuanda, parua autem exaggeranda. Expediet autem, vt felici successu haec exploratio instituatur, signa, suo loco enumerata, rite sibi accommodare.

§. XVIII.

Nec contemnendum, quod nonnulli suggerunt, consilium, obiecta varia, tum voluptatis, tum honoris, tum denique opum cupiditatem, excitare apta, sibi serio, & iusta inter ea seruata proportione, proponendi, vt hinc diiudicetur, ad quodnam, si vnum ex illis eligendum foret, praecipua propensione mens nostra impelleretur.

§. XIX.

Quemadmodum nec istud reiicio, quod itidem nonnulli suadent, ad omnes videlicet cogitationes, quas etiam aliud agendo interdum formamus, diligenter esse attendendum, tum enim facile praecipuam animi propensionem sese manifestaturam.

§. XX.

Postquam ita homo se ipsum cognoscere, & in intimos animi sui introspicere recessus, didicit, alterum succedat monitum : *serio tecum decerne, vitiis omnibus nuntium mittere, Deum amare, omnesque actiones tuas ad diuinam voluntatem componere.*

§. XXI.

Hoc vt eo felicius procedat, praecipuae istius propensionis, quae nobis insidet, deformitatem, incommoda quoque infinita, & miserias, quas secum trahit, serio secum expendere iuuabit.

§. XXII.

Nimirum homini voluptatibus dedito subinde cogitandum, voluptatibus nihil esse turpius, destrui & euerti per compotationes, & amores impuros, sanitatem, foediſſimos contra morbos, quin mortem ipsam attrahi, dilapidari opes, & facile in magnam nos coniici paupertatem.

§. XXIII.

Expediet etiam rerum, quae nos afficiunt, natura, accuratius detecta, intelligere, eas reuera tales non esse, quales nobis videntur. Huc pertinet sapientissimum M. Aurelii Antonini monitum: *quam praeclarum illud est, ciborum & eduliorum quorumcunque, tales in animo notiones impressas, & consignatas habere: hoc est piscis cadauer, illud auis, aut porci, item, falernum succus est exiguus vuluae, purpura capilli ouiculae modico testudinis sanguine imbuti: tum coitus intestini parui affrictio, mucique excretio non sine conuulsione. Cogitationes hae praeclarae sunt: nam rem ipsam attingunt, & totam peruadunt, vt qualis ea sit, cerni possit. Lib. VI. de se ipso ad se ipsum §. X.*

§. XXIV.

Digitized by Google

§. XXIV.

Illi autem, qui ambitionis oeſtro percitus eſt, ſubinde expendendum, quam miſera ſeruitute prematur, quot moleſtiae, quot incommoda ſubeunda ſint, vt aliquid honoris conſequatur, quam inde animus omni quiete ac tranquillitate priuetur.

§. XXV.

Gloriae quoque & honoris vanitas illi ſedulo eſt meditanda. Praeclare iterum Antoninus: *exiguum ſane tempus, quod viuit quisque: perexiguus etiam terrae, in quo viuitur, angulus: etiam longiſſima poſt obitum fama, exigua res: quae & ipſa per ſucceſſionem conſeruatur homunculorum mox moriturorum, ac ne ſe quidem ipſos cognoſcentium, nedum eum, qui iam pridem fato conceſſit. lib. III. §. VIII.*

§. XXVI.

Opum ac diuitiarum eadem eſt ratio. Quid iuuant ſuperflua? Natura hominis paucis contenta eſt. Cetera oneri ſunt, & animum infinitis curis excruciant. Mox metus, ne aufferantur, mox dolor, ſi ablatae ſint, mox triſtitia, ſi obtineri nequeant, mox alii affectus, animum hominis opibus inhiantis, agitant.

§. XXVII.

Quam vero non in noſtra poſitae ſunt poteſtate opes? Irritae & vanae ſunt omnes curae, quae te, vt aliquid acquiras, angunt, niſi propitiam habueris fortunam. Quam facile perduntur? aut ſi tibi ex vita diſcedendum

ſit, quid iuuat fuiſſe diuitem ? Nonne ergo ſumma ſtultitia eſt, rebus adeo caducis, & vanis, ſe totum dedere ?

§. XXIIX.

Praeterea praeſtantiam ſummi boni, veraeque felicitatis dulcedinem, & ſuauitatem, crebro ſibi reuocaſſe in memoriam iuuabit. Quanti vero illud eſt, Deum habere amicum, animumque noſtrum ſumma eius bonitate ita exſatiari, vt nullum tamen nos ſubrepat faſtidium ? quanti eſt, nullis curis angi, non commoueri, ſecurum ſemper, quietum, atque tranquillum, quin ſupra omnes fortunae caſus poſitum eſſe ? quanti eſt, nec paupertatem, nec morbum, nec mortem extimeſcere, in perenni verſari gaudio, ſibi ipſi dominari, vereque liberum eſſe? Aſt haec, & id genus alia, amor Numinis, ſtudiumque ad voluntatem Dei ſe componendi, ſecum vehit.

§. XXIX.

Nec tantum cogitandum, quod hoc expediat, ſed quod plane neceſſarium ſit. Intelligit nimirum homo, rationis praeſcripta ſequens, ſe a Deo conditum eſſe, ſeque vnice a Deo pendere : facile etiam videt, ſe non ideo conditum eſſe, & tam immenſis beneficiis ab eodem augeri, vt Deum odio proſequatur, ſed potius vt eundem amet. Hinc porro colligit, Deum hoc velle, & ſerio exigere, nec amplius in ſuo poſitum

ſitum eſſe arbitrio, velitne Deum amare nec ne, ſed lege inuiolabili ſe ad hoc obſtringi.

§. XXX.

Ita ergo munito, praeparato animo, in aciem procedat, viresque periclitetur tiro, ſeduloque ad omnes voluntatis ſuae motus attendat, & quamprimum propenſionem ſuam ſentit, eamque in affectum aut actum erupturam animaduertit, omnes animi colligat vires, vt motum hunc ſupprimat.

§. XXXI.

Nimirum licet propenſio ad mala per naturam nobis inſit, eadem tamen per conſuetudinem, & affectus ſaepe reiteratos, aucta fuit & corroborata. Dubium ergo non eſt, quin per actus contrarios, & per ſuppreſſionem affectuum, in quos haec propenſio eruptura ceteroquin erat, valde poſſit imminui. Vnde quae affectibus coercendis, regendisque parari remedia ſolent, hic quoque locum inueniunt.

§. XXXII.

Certandum itaque eſt cum prauis iſtis affectibus. Quo ſaepius enim aliquis ex hoc certamine ſuperior diſceſſerit, eo magis propenſio praua imminuetur, maioresque vires amor Numinis capiet.

§. XXXIII.

Sed ſumma hic opus eſt conſtantia, & patientia. Si quis enim videat, difficulter negotium

tium procedere, pugnam saepius ambiguam aut ancipitem esse, non illico animus est abiiciendus: quin nouae colligendae vires, maiorique & vehementiori impetu hostis est adoriendus, vt tandem prosternatur.

§. XXXIV.

Vnde & sua sponte sequitur, temporis hic quodam opus esse interuallo. Quemadmodum enim non vno impetu morbi, praesertim pertinaciores pelluntur, sed saepius iteranda medicamina, quibus vis eorum infringatur, vt ita sensim sanitas recuperetur: ita etiam non vno actu, & impetu quodam, voluntas emendatur, sed diu multumque in ea corrigenda est elaborandum.

§. XXXV.

Vt vero omni modo imbecillitati nostrae succurratur, iuuabit, praesertim animo nondum satis firmato, omnes occasiones, quae nostras propensiones irritare possunt, summo euitare studio.

§. XXXVI.

Sic si quis suae ad voluptates & libidines propensioni obuiam iturus, frequentaret ludos scenicos, in commercia & colloquia cum foeminis, ad amorem impurum eum pellicere aptis, descenderet, is aegrotis istis haud absimilis esset, qui stomacho nondum firmato, eos deglutiunt cibos, quos morbos, a quibus vix conualuere, non

non posse non rursus sibi attrahere, certo persuasi sunt.

§. XXXVII.

Contra cum probis & emendatae vitae viris saepius esse, cumque iis colloqui, multum iuuat. *Nulla res*, inquit Seneca, *magis animis honesta induit, dubiosque & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quam bonorum virorum conuersatio. Paulatim enim descendit in pectora, & vim praeceptorum obtinet, frequenter audiri, aspici frequenter. Epist. XCIV.*

§. XXXVIII.

Proderit etiam eiusmodi continuo legisse & euoluisse libros, qui nos ad virtutem & honestatem excitant: quemadmodum contra scripta libidinem & alia vitia alere apta, angue & cane peius fugienda sunt.

§. XXXIX.

Non minus & exempla virorum, verae & solidae virtutis gloria conspicuorum, contemplanda sunt. Mirifice enim animus inde erigitur, & confirmatur.

§. XL.

Nec contemnenda Pythagoreorum & Stoicorum, quotidie examen vitae instituentium, consuetudo. Plurimum enim bonae frugis habet, & ad emendandos mores apprime conducit. Qui ergo rite proficere cupit, quotidie omnia facta, dicta, & cogitata sua ad normam

mam exigat, iudicemque & censorem seueriſſimum agat.

§. XLI.

Denique, si quis iam progressus aliquos hac ratione secerit, acriter instet, secumque cogitet, tum se iam deficere & retrorsum ferri, cum non proficit.

§. XLII.

Haec praecepta ad voluntatem, eiusque propensiones emendandas, philosophia suggerit. Ceterarum facultatum emendatio maximam partem inde pendet. Cum vero de intellectu iam supra dictum sit, de reliquis paucis dispiciamus.

§. XLIII.

Ad phantasiam quod attinet, certi limites summa industria illi sunt statuendi. Ad omnes igitur cogitationes est attendendum, ne quod intellectus munus est, phantasia sibi vindicet.

§. XLIV.

Cumque phantasia pariter ac intellectus semper obiectum aliquod circa quod versentur, requirant, is demum rite sibi consulet, qui cogitationes suas ad res serias, pias, honestas, conuertit: imprudentiae autem notam non effugiet, qui res inanes, friuolas, aut plane inhonestas cogitationibus suis subiecerit.

§. XLV.

Istud vero vt praecipue a voluntate dependet,

det, ita rursus in voluntatem maximum inde redundat emolumentum. Si enim phantasia non temere res vllas voluat, quae propensiones pravas irritare possunt, hoc ipso materies, quae alere huncce ignem solebat, illi velut subtrahitur.

§. XLVI.

De affectibus nunc peculiares praeceptiones tradere, superuacaneum foret, partim quod hactenus dicta huc maxime spectent, vt affectus prauos suffocando, & opprimendo, malae propensionis vis imminuatur, partim quod causa omnis prauitatis, quae in affectibus conspicitur, sublata aut infracta, ipsos quoque affectus corrigi, & emendari necesse sit.

§. XLVII.

Denique, cum & corpus eiusque constitutio, vt saepe dictum, ad propensionem voluntatis, moresque, multum conferat, eius quoque habenda est ratio, & si quid medicamina possunt, excedens nimium temperamentum corrigendum, & ad mediocritatem reuocandum. Sed hac de re videant medicorum filii.

§. XLIIX.

Ceterum, vt dicam quod res est, quae hactenus allata sunt, vt & omnia, quae philosophia subministrat remedia, ita comparata sunt, vt, quae est mali nobis insidentis pertinacia, vim propensionum prauarum vix imminuere

& leuiter immutare possint, tantum abest, vt voluntatem penitus emendare queant.

§ XLIX.

Quare quod Stoici, & nonnulli recentiorum, inter virtutis parandae remedia referunt, cogitandum nimirum subinde esse, quod in nostris viribus positum sit, virtuti operari, Deumque amare, id mihi neutiquam probatur. Vt enim nullus dubito, magnum ad vitia exuenda momentum in eo positum esse, si credere nobis hoc liceret, in viribus nostris hoc esse positum: ita experientiae refragatur, hominem sibi relictum, & gratia divina destitutum, huncce finem obtinere posse.

§. L.

Videntur quidem nonnulli veterum philosophorum hoc agnouisse, dum virtutem non a natura nobis inesse, nec exercitatione comparari, sed vnice a Deo prouenire, & pro Numinis munere esse reputandam, pie & prudenter asseruerunt, quos inter Platonem quoque fuisse constat.

§. LI.

Sed notandi duos errores sunt, qui hanc sententiam vt plurimum comitantur. Primus hic est, quod gratia diuina alia via, quam per verbum diuinum, nobis obueniat.

§. LII.

Alter hic est: quod cum virtus vnice a voluntate diuina pendeat, boni necessario boni, mali

mali neceſſario mali ſint. Si enim vel maxime concedam, bonitati & felicitati hominis nihil decedere, etiamſi neceſſario bonus aut felix ſit, nihiloſecius tamen cum res omnis tandem ad fatum Stoicum redeat, hoc vero in Deum palam iniurium ſit, admitti profecto haec ſententia nequit.

§. LIII.

Rectius itaque aſſeritur, omnem virtutem & felicitatem a Deo quidem eſſe : aſt quod nonnulli homines a mentis ſuae morbis, & ſumma miſeria non liberentur, id penes eos ſolos, quod media quae illis offeruntur reſpuant, non autem penes Deum ſtare. Sed media, per quae hoc obtineri poſſit, philoſophia minime ſubminiſtrat.

§. LIV.

Quid igitur ? ſi virtutis cultor rationis ductum ſecutus, omnia haecce media, quae philoſophia ſubminiſtrat, fruſtra tentauerit, num deſperabundus abiiciet animum, & ad priſtinos redibit mores ? Minime gentium.

§. LV.

Nimirum hic demum vſum ſuum Ethica exerit, plenius nobis ediſſerendum. Primo itaque virtutis & veritatis cultor, rationis ductum ſequens, incredibilem & imperſcrutabilem ad quaeuis mala propenſionem, pectori ſuo inſidere videt. Sed dum & originem, & modum eius diligentius explorat, rationis ſuae depre-

deprehendit coecitatem, eamque admirabundus deplorat.

§. LVI.

Dum progreditur, cognoſcit quidem, in amore Dei maximam poſitam eſſe felicitatem : ſed accuratius iterum cuncta expendens, in ipſa natura Dei cognoſcenda, rationem ſuam ſtupidam, & coecam eſſe, miſeriae ſuae ingemiſcens, videt : tantum abeſt, vt coniunctionis iſtius, quae inter Deum hominemque intercedit, modum, indoleunque penitus intelligat.

§. LVII.

Sed ad media, quibus felicitas obtineri poſſit, ſe conuertenti, plane aqua haeret. Videt, conſilia & praecepta philoſophorum ſatis bene ſe habere : ſed experientia ipſum mox edocet, quantumuis accurate cuncta obſeruet, omnesque vires ad vitam emendandam intendat, parum tamen ad rei ſummam ſe proficere.

§. LVIII.

Ad deſperationem autem propemodum agitur, dum porro ſecum cogitat, Deum ſumme quidem bonum, aſt eundem iuſtiſſimum quoque eſſe, & peccatoribus tam proterue legem migrantibus, niſi ſatisfactio intercedat, veniam impertire non poſſe. Ergone, inquit, eius amorem & amicitiam mihi pollicebor, quem toties, tam enormiter, criminibus meis offendi ?

di ? Perii, cum non videam qua ratione expiari possint, & ex mea nunquam eluctabor miseria.

§. LIX.

Perget secum hunc in modum ratiocinari: fingam, Deum ea bonitate & clementia esse, vt gratis, nulla accedente expiatione, veniam mihi impertire velit: num statim eum perfectionis gradum consequi possum, vt nunquam in posterum eum offendam ? Profecto naturae meae refragatur conditio. Si ergo denuo eum offendam, & ex gratia semel mihi impertita excidam, quid tum ? sine dubio perii.

§. LX.

Nihil ergo supereſt, quam vt concludatur, aut aeternam & nunquam finiendam esse, quae mortalibus incumbit, miseriam, aut praeter rationem, aliam, eamque certiorem, tutioremque, ad felicitatem viam esse. Tanta enim Deus est bonitate, vt plane credendum non sit, eum mortalibus nullum modum, rationemque ex summa miseria eluctandi, monstrasse.

§. LXI.

Ratio autem cum hic plane caecutiat, necesse est, dari reuelationem quandam, quae hos rationis defectus emendet. Hanc ergo quaerendam & inuestigandam esse, sua sponte inde consequitur.

Digitized by Google

§. LXII.

Sed hic demum periculoſum admodum, & infinitis illuſionibus, impoſturis, & fraudibus circumſeptum iter homo ingreditur. Quam multi enim turpiſſimique errores, quanta deliria, reuelationis titulo ſuperbiunt!

§. LXIII.

Iuuabit ergo ſigna, quae veram diuinamque reuelationem demonſtrant, eamque a falſa diſcernunt, ſedulo obſeruare. Praecipua autem haec ſunt: vt omnia ea beatitudinis verae conſequendae media, quae ratio ignorat, ſufficienter exponat: vt vsquequaque Deo digna ſit: vt modus, quo mortalibus panditur, Deum non dedeceat, adeoque vt verba ſiue ore proferantur, ſiue literis ſint conſignata, nihil niſi diuinum quid ſpirent: vt vi quadam & efficacia ſingulari polleat, quae ipſum Deum auctorem prodat, & luculenter teſtetur: vt antiquitate ſe commendet: vt promulgatio, propagatio, & conſeruatio eius diuinitatem arguat, vt hinc facile conſtet, ceteras reuelationes falſas eſſe, & meras impoſturas.

§. LXIV.

Ex hiſce rite conſideratis ſua ſponte fluit, & gentilium, & Muhammedis illepidiſſima figmenta, reuelationum diuinarum titulo plane indigna eſſe: contra diuinas literas, quibus chriſtianus coetus regitur, ſolas a DEO profectas

ctas esse, easque veram ad summam ac solidam felicitatem nobis monstrare viam.

§. LXV.

Hasce ergo si indefesso scrutetur studio virtutis alumnus, rectae rationis ductum sequens, harumque decreta ambabus amplectatur manibus, & ita praeparato ac rite munito animo ad haec sacra accedat, diuina, quam precibus a Numine impetrare conabitur, gratia adiutus tuta certissimaque via, ad veram semperque duraturam felicitatem perueniet.

§. LXVI.

Est alius Ethicae vsus, quem secundarium merito dixeris, vtut insignis sit, & longe amplissimus, in actionibus scilicet & moribus aliorum dirigendis. Pertinet equidem specialior huius doctrinae explicatio ad prudentiam status, sed generaliora fundamenta paucis hic attingenda sunt.

§. LXVII.

Primo itaque despiciendum, an is, cuius actiones dirigere cupimus, iam vitam suam moresque emendauerit, an vero prauis suis propensionibus adhuc sit immersus. Si prius sit, non alia ratione voluntas illorum flecti, aut affectus excitari potest, quam si reuera demonstretur, hoc aut illud honestati, aut diuinae voluntati, esse conueniens. Sicut vice versa, si demonstretur, repugnare aliquid diuinae voluntati, in contrariam mutantur par-

tem, & ita pro re nata etiam affectus illorum sedari possunt. Sed cum iidem prudentes sint, veris & luculentis argumentis vt illis aliquid persuadeatur, opus est.

§. LXVIII.

Ast circa homines prauis propensionibus adhuc immersos, duplici ratione haec directio instituitui potest. Primo, vt emendentur, quo pacto parentes, domini praeceptores, circa illorum, quorum curam gerunt, mores versari solent: deinde, vt ad bonum finem, si corrigi a nobis nequeant, dirigantur.

§. LXIX.

Si mores aliorum a nobis emendandi sint, primo quidem quae praecipua in illis ad praua propensio sit, per signa a nobis recensita, exploretur. Deinde, omnis opera impendatur, vt ad sui notitiam perueniant, & status sui miseriam intelligant: & hinc denique curetur, vt remedia, tum a diuinis literis, tum a saniori philosophia suppeditata, rite ipsi adhibeant.

§. LXX.

Quod si autem non emendandi, sed dirigendi sint aliorum mores, primo iterum praecipua ad mala propensio, quae illis insidet, exploranda. Hac enim probe intellecta, tum intellectus, tum voluntatis actus, commode ad nostrum scopum dirigi possunt.

§. LXXI.

§. LXXI.

Diriguntur autem actus intellectus, si opinionem quandam in intellectu alterius excitemus, aut ei eripiamus, occasionem illi suppeditando, vt hoc aut alio modo rem percipiat, iudicet, ratiocinetur. Hinc enim porro & prudentiae & conscientiae actus pendent.

§ LXXII.

Imaginatio, a qua & iudicium, & ingenium, pendent, eodem modo se habet. Huic enim prout diuersum a nobis propositum fuerit obiectum, diuersimode quoque afficitur Sic praesens obiectum magis eandem mouet, quam absens: eadem etiam excitatur, si tale quid repraesentetur, quod cum obiecto, quod certa ratione nos affecit, conuenientiam quandam habet, siue cum similis imago rei praeteritae alicui sistitur: quemadmodum vice versa imminuitur, si obiectum remoueatur, si alia vel contraria imago producatur, &c.

§. LXXIII.

Ipsae autem voluntatis propensiones diriguntur, si obiecta illis conuenientia, aut minus conuenientia, proponantur. Nimirum augentur, si obiectum certam propensionem alere aptum, illi subministretur: quod si illi subtrahatur, magis magisque eam imminui necesse est. Si autem sola obiecti subtractio nobis parum proficere videatur, iuuabit etiam alterius propensionis obiectum illis suppedi-

tare, vt hac adeo aucta, illius vires sensim imminuantur.

§. LXXIV.

Affectus autem excitare, hisce obseruatis, facillimum fuerit. Nimirum dispiciendum, an affectus a nobis in aliis excitandi, connexionem habeant, cum propensione, quae in illis praecipua est, an non habeant. Si prius sit, etiam qualiscunque obiecti, affectum excitare apti, repraesentatio sufficit. Sin posterius, maiori labore opus. Sed cum causa affectuum praecipua sit obiecti alicuius repraesentatio, ad quemlibet affectum aut concitandum, aut flectendum, & sedandum, maximopere profuerit, viuida repraesentatione phantasiam mouere. Hoc autem non tantum ea ratione fit, quam antea exposui, sed gestus etiam, verba vim singularem habentia, membrorum & vultus positus habitusque, facta inusitata, & id genus alia, huc multum conferunt. Sed haec delibasse sufficiat.

S. D. G.

PHI-

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

PHILOSOPHIAE PRACTICAE
PARS SECVNDA
DE
OFFICIIS HOMINVM GENTIVMQVE INTEGRARVM AD LEGEM NATVRAE COMPONENDIS.

Digitized by Google

Q. D. B. V.

BIBLIOTECA NAZ
ROMA
VITTORIO EMANUELE

CAP. I.

de

NATVRA ET INDOLE IVRISPRV-DENTIAE NATVRALIS ET GENTIVM.

Σύνοψις.

Iurisprudentia naturalis quid? §. I.
An detur, §. II.
Est pars philosophiae practicae, §. III.
Obiectum eius, § IV.
Scilicet officia, §. V.
Quae sunt vel perfecta, vel media, §. VI. VII.
Media non sunt virtutes, §. VIII.
Nec tamen ideo hic negligenda; eo quo duplex disciplinae huius finis est, primarius & secundarius, IX.
Secundarius interdum sufficit, §. X.
Non tamen semper, §. XI.
In officiis integrarum gentium tantum attenditur, §. XII.
Quis finis iuris gentium? §. XIII.
Non detur ius gentium a iure naturae distinctum, §. XIV.
Vocis: ius gentium, variae significationes, §. XV.
Quaenam ex iis hic in censum veniant? §. XVI.
Ratio praecipua, cur non detur ius gentium stricte sic dictum, §. XVII.
Consensus gentium non facit ius gentium, §. XVIII.
Quod lex nulla sit, quae non lata est a superiore, §. XIX.
Respondetur ad exempla, §. XX.
Discrimen iurisprudentiae naturalis & gentium, a reliquis practicae philosophiae partibus, eiusdemque dignitas, §. XXI.
Ratio methodusque eam tractandi, §. XXII.

§. I.

IVrisprudentia *naturalis*, vel vt ab aliis vocari solet, *uniuersalis*, est pars philosophiae practicae, actiones hominum ad legem naturae componere, docens.

§. II.

Dari autem iurisprudentiam naturalem ex eo probatur, quia dantur leges naturales, ad quas actiones hominum sunt componendae. Leges autem naturales dari, ex ipsa hominum natura demonstrari potest.

§. III.

Eam *philosophiae*, & quidem *practicae* partem esse, extra omnem dubitationem positum esse arbitror. Nec enim aut generatim quidquam de philosophia, aut speciatim de practica philosophia dicitur, quod non accurate in iurisprudentiam naturalem quadret.

§. IV.

Occupatur circa *actiones* hominum non quaslibet, sed eas quae ad *legem* componi possunt, & debent, & quidem ad legem *naturalem*. Non ergo huc pertinent actiones hominum, quae vt a voluntate illorum non dependent, ita & a nulla lege dirigi possunt, nec eae, quae a ciuili aut alia quam naturali lege diriguntur.

§. V.

Has actiones cum Stoicis *officia*, sumpta voce in specialiori significatu, dicere nonnullis moris

moris est. Est enim officium actio hominis, pro ratione obligationis, ad legem naturalem attemperata.

§. VI.

Solebant Stoici officia varie dispescere, cumprimis tamen celebris est officiorum in *perfecta* siue κατορθώματα, & *media* vel *communia* siue καθήκοντα, distinctio. Quae ita capiantur, vt perfecta dicantur, quae ab homine secundum conscientiam certam agente eduntur, media autem siue communia, quae ab homine, ex conscientia probabili agente, exercentur, omnino tolerari potest: sin vero perfecta ad solum sapientem Stoicum, cetera ad alios homines referantur, vsu caret.

§. VII.

Nos autem eandem officiorum distinctionem, Stoicorum decreta non curantes, rite ad nostrum accommodabimus institutum. Nimirum perfecta vocabimus, quae ab homine qui vitam suam emendauit, & omnes suas actiones ad voluntatem Numinis componere decreuit, eduntur. Media autem, quae ab hominibus prauis suis propensionibus indulgentibus, proficiscuntur.

§. VIII.

Sed haec ipsa, quae media dicimus, si rem accurate metiaris, nulla sunt officia. Cum enim homines, qui nondum vitam emendarunt, nihil agant ex studio se ad voluntatem Nu-

Numinis componendi, sed aut necessitate adducti, aut prauis sui propensionibus abrepti, praecipua officii requisita desunt.

§. IX.

Nihilosecius hic non sunt negligenda. Finis enim iurisprudentiae naturalis duplex est: *primarius* alius, alius *secundarius*. *Primarius* isque Ethicae subordinatus est, vt homines Deum amantes, normam habeant, ad quam suas actiones componant. *Secundarius* est, vt externa totius humani generis felicitas, tranquillitasque, conseruetur & promoueatur.

§. X.

Ad secundarium autem finem *externa actio*, siue in statu naturali, siue ciuili homines viuant, saepius sufficit: & hinc omnino contingit, vt subinde *officii* nomen illi imponatur.

§. XI.

Interim pernicioſissimus error est, qui multorum animos afflauit, ac si iurisprudentiae naturalis non alius finis sit, quam externa humani generis tranquillitas. Hinc enim consequi necesse est, illum, cuius externa actio cum lege conuenit, ei satisfeciſſe: quod falsissimum est; vtut ille, qui ius habet, officium ab altero exigendi, nihil amplius exigere possit.

§. XII.

Quod si vero leges naturales considerentur, prout ad integras applicantur gentes, fa-

ten-

tendum, quod ſecundarius finis tantum attendatur, qui tamen primarium in ſingulis hominibus ſupponit. Ad veram & internam felicitatem homines perducuntur, non qua gentem conſtituunt, ſed qua homines ſunt.

§. XIII.

Quare recte ſtatuunt, qui finem iuris gentium, *externam gentium tranquillitatem & felicitatem* eſſe, aſſerunt. Hunc enim Deus leges naturae ferendo, non minus, vtut ſecundario, intendit, quam priorem. Vnde & patet, vtile & neceſſarium eſſe gentibus, vt haſce leges obſeruent, ſi ſe conſeruare velint, nec tamen inde ſequitur, vtilitatem & neceſſitatem, gentes vt haſce leges ferrent, impuliſſe. Perinde enim hoc eſſet, ac ſi quis diceret, homines ſingulos ſibi ius naturae dediſſe, quoniam ad illorum conſeruationem vtile & plane neceſſarium eſt, vt eius legibus viuant.

§. XIV.

Nimirum non aliud admittimus *ius gentium*, quam ipſum ius naturae, prout per illud integrarum gentium actiones diriguntur: quo ſenſu recte nonnulli *ius naturale ciuitatum*, a iure naturali ſingulorum hominum, diſcernunt.

§. XV.

Falluntur vtique turpiter, qui ius gentium, a iure naturae, ciuili, & poſitiuo diuino diverſum, comminiſcuntur. Quorum error vt manifeſtus fiat, obſeruandum, vocem *ius gentium*,

tium, non vna gaudere significatione. Sumitur namque, vel pro *attributo personae*, siue facultate morali, per quam gentes licite aliquid agere possunt, quae equidem facultas a lege naturae prouenit: vel pro *moribus* plurium gentium: vel pro *lege* & quidem *naturali*, quatenus integras gentes dirigit: vel pro *iure ciuili* multarum gentium: vel denique pro *iure gentium proprie sic dicto*, hoc est, pro lege gentes obligante, & a lege naturae, diuina positiua, & ciuili distincta.

§. XVI.

De primo, & quarto significatu, nulla lis est. Secundum subinde vrgeri videas ab illis, qui quod moribus gentium comprobatur, id iuris gentium dicunt. Perperam sane. Nulla enim hinc progigni potest obligatio. Tertia significatio ea est, quam nos adprobamus. Sed in quinto significatu ius aliquod gentium dari, a reliquis legibus diuinis, & humanis, distinctum, id vero est, quod plane abnuo.

§. XVII.

Probo hoc exinde, quod sine legislatore, hoc est, imperante a quo data sit, nulla lex proprie sic dicta, cogitari queat. Gentes autem inter se aequales sunt: adeoque vna alteri leges dare nequit: si autem coniunctim sumantur, longe ineptius erit asserere, quod sibi ipsis iura praescribant, multo minus, quando aut qua ratione hoc fecerint, poterit commonstrari.

§. XVIII.

Digitized by Google

§. XVIII.

Nec eſt, vt conſenſus, aut conuentiones, vel pacta gentium, tantopere a nonnullis iactitata, nos morentur. Namque primo pacta non ſunt leges. Hic autem de legibus diſceptatur. Deinde pactum vniuerſale inter omnes gentes iniri nequit, multo minus initum eſt. Imo ne quidem probari poteſt, plerasque gentes, ſaltem in vno capite, quod iuris gentium dicitur, accurate conſentire.

§. XIX.

Qui autem negant, ad legem, & ad obligationem, voluntatem ſuperioris requiri, non ſatis quid *lex*, quid *ius*, quid *obligatio* ſit, mihi intelligere videntur. Nulla lex eſt ſine obligatione, nulla obligatio ſine neceſſitate morali: hanc autem tantum imperans imponere poteſt.

§. XX.

Exempla, quae afferri ſolent, vt inde euincatur, leges gentium, a legibus naturae diſtinctas dari, partim ad ius naturae, partim ad ius ciuile quarundam gentium, partim denique ad mores referri poſſunt: id quod eundo per ſingula facile demonſtrari poteſt.

§. XXI.

Ceterum quo pacto iurisprudentia naturalis & gentium a ceteris philoſophiae practicae partibus differat, ex hactenus dictis liquet. Dignitas quoque & praeſtantia eius hinc ſatis elu-

ce-

ceſcit: nullisque encomiis haec practicae philoſophiae diſciplina indiget.

§. XXII.

In tractandi vero ratione iterum medicorum filios, regulas diaeteticas, aut ad conſeruandam ſanitatem, aut morbos grauiores auertendos praeſcribentes imitabimur, actionumque humanarum ad recipiendam directionem conſiderata aptitudine, de earundem imperfectionibus, & hinc reſultante directionis neceſſitate, tum vero de ipſa norma dirigente ſeu lege & tandem de mediis, quibus ad obſeruandas leges homines inducuntur, dicemus.

CAP. II.
de
ACTIONIBVS HOMINVM PROVT DIRECTIONIS CVIVSDAM SVNT CAPACES.

Σύνοψις.

Homo ſine lege viuere nequit, §. I.
Quid lex? §. II.
Cur dicatur: decretum imperantis, §. III.
Quis recipere obligationem poſſit? §. IV.
Quid obligatio? §. V. VI. VII.
Legis cauſa impulſiua, & promulgatio, §. VIII.
Interpretatio, §. IX.
Diſpenſatio & priuilegium, §. X.
Eſt vel perfecta, vel imperfecta, §. XI.
Vel diuina vel humana, & illa vel naturalis vel poſitiua, & haec vel vniuerſalis vel particularis, §. XII.
Quid lex diuina poſitiua vniuerſalis? §. XIII.
Quid particularis? §. XIV.

Leges

Leges particulares quem hodie vſum habeant, §. XV.
Actiones hominis ad legem exigi poſſunt, quia intellectu & voluntate praeditus eſt §. XVI.
Quae vis ſit intellectus? §. XVII.
Quid conſcientia? §. XVIII.
Regulae de eius obligatione. §. XIX.
De conſcientia erronea, XX.
De ignorantia, §. XXI.
Voluntas an ad legem flecti poſſit? §. XXII.
An affectus, conſuetudo, ebrietas imputationem impediant? §. XXIII.
Actio inuita, mixta, XXIV.
Quod aliquis etiam poſſit eſſe actionis cuiusdam cauſa moralis, §. XXV.
Idque multiplici ratione, §. XXVI.
Cur actio alicui imputari poſſit, §. XXVII.
Quae actiones imputari nequeant, §. XXVIII. XXIX.
Actualis imputatio vel ex lege fit, vel ex alterius arbitrio, §. XXX.
Quid meritum? §. XXXI.
Requiſita meriti, §. XXXII.
Merces, praemium, XXXIII.
Demeritum, culpa, reatus, §. XXXIV.
Reatus culpae & poenae, §. XXXV.
Facultas exigendi reſtitutionem, & ſatisfactionem, §. XXXVI.
Effectus imputationis, quae eſt ex lege, §. XXXVII.
Effectus imputationis quae eſt ex arbitrio alterius, §. XXXVIII.
Actio, quae imputari poteſt, ex relatione ad legem eſt vel neceſſaria, vel non neceſſaria, §. XXXIX.
Haec & media dicitur, §. XL.
Licita eſt vel plene, vel minus plene talis, §. XLI.
Porro actio eſt vel bona vel mala, §. XLII. XLIII.
Quo pacto ab actione bona differat iuſta, §. XLIV.
Iuſtitia actionum eſt vel expletrix, vel attributrix, §. XLV.
Et illa vel rectoria, vel aequatoria, §. XLVI.
Iniuria quid? §. XLVII.
Ab ea differt infortunium, & erratum ſeu culpa, §. XLVIII.
Quantitas actionum bonarum, §. XLIX.
An in iis detur latitudo moralis? §. L.
Quantitas actionum malarum, §. LI.

§. I.

NOn ita sibi relictum hominem, vt sine regula & lege viueret, cum ipsa naturae humanae conditio, tum benignissima supremi Numinis erga res conditas quasuis voluntas neminem dubitare sinet. Atque vel hinc etiam intelligitur, quod eiusmodi sortitus homo naturam est, quae flecti commode atque componi ad legem possit.

§. II.

Atque id vt recte intelligatur, primo ad legem ipsam respiciendum est, & tum ad hominum actiones, vt inde pateſcat, has omnino ad illam exigi & posse & debere. Legis autem nomine generatim quidem quaelibet actionis norma venit: speciatim autem lex vocatur decretum, quo imperans sibi subiectum obligat ad aliquid faciendum vel omittendum.

§. III.

Et *decretum* quidem licet mentis, cumprimis voluntatis actum denotet, hic tamen ita sumitur, prout aliis innoteſcit. *Imperium* autem illi tribuo, qui iustas causas habet, quare obsequium ab aliis exigere possit, & viribus pollet, reluctantes cogendi. Ad causas iustas praeter consensum magna pertinent beneficia, praesertim si accedat, quod imperans subiecto melius prospicere possit, quam ipse sibi, & quod actu imperium teneat.

§. IV.

Digitized by Google

§. IV.

Vt ſubditus obligationem recipiat, neceſſe eſt, vt vſu rationis polleat, libertateque voluntatis gaudeat, & a poteſtate ſuperioris non ſit immunis.

§. V.

Eſt autem *obligatio* qualitas moralis paſſiua, per quam quis praeſtare vel admittere quid tenetur, neceſſitate morali.

§. VI.

Nimirum & hominibus partim certi *ſtatus*, partim *quantitates* & *qualitates* morales imponuntur. Per *qualitates* aut facultas agendi extenditur, hinc *qualitates actiuae*, *ius* & *poteſtas*, aut eadem conſtringitur, hinc *paſſiua* ſiue *obligatio*. Neceſſitas moralis autem eam diſcernit a violenta coactione, quippe quae tantum ad voluntatem pertinet.

§. VII.

Obligationi opponitur *libertas*, hoc eſt qualitas moralis actiua, per quam aliquis aut agere aut omittere quid poteſt, ex ſuo nutu & arbitrio. *Poteſtas* enim alia eſt, quam homo habet in ſe & ſuas actiones, vnde *libertas*, alia, quam habet in aliorum actiones, vnde *imperium*, alia, quam habet in res proprias, vnde *dominium*, alia, quam habet in res alienas, vnde *ſeruitus*.

§. VIII.

Cauſa impulſiua legis eſt conditio illorum, quibus

bus leges ferunſur, maxime totius ſocietatis. Huic ergo conueniens & vtilis eſſe debet, multo minus vires ſubditorum ſuperare. Aſt vt vim ſuam exerat, neceſſe eſt vt *promulgetur*, & ea quidem ratione, vt ſubditi tum de *auctore*, tum de *ſenſu* legis, certiores reddantur.

§. IX.

Interpretatio legis vel *authentica* eſt, vel *doctrinalis*, vel *vſualis*. Iſta ad legislatorem, aut cui ius hocce dedit: illa ad prudentes iurisque peritos pertinet: in hac ad ſimilia proceditur. Ad doctrinalem etiam pertinet *aequitas*, hoc eſt, correctio eius, in quo lex deficit, ob vniuerſalitatem.

§. X.

Ab *aequitate* multum differt *diſpenſatio*. Haec legis obligationem tollit: illa oſtendit factum non pertinere ad legem. Si ad plures actus ſe extendat diſpenſatio, vocatur *priuilegium*.

§. XI.

Diuidunt nonnulli legem in *imperfectam* & *perfectam*: non male quidem, ſi imperfectam vocent, in qua poena expreſſe non additur aut determinatur. Sine omni poena lex eſſe nequit.

§. XII.

Ratione auctoris lex diuiditur in *diuinam* & *humanam*: illa iterum vel *naturalis* eſt, vel *poſitiua*; haec rurſus vel *vniuerſalis* vel *particularis* & particularis denique vel *ceremonialis* vel *forenſis*.

§. XIII.

§. XIII.

Lex diuina poſitiua vnſuerſalis eſt decretum Numinis, quod ex libero ſuo arbitrio ad hominum ſalutem & vtilitatem fecit, & illis qui totum hominum genus repraeſentarunt, publicavit, obligans omnes homines ad aliquid faciendum vel omittendum. Tales leges dari, exempla probant.

§. XIV.

Lex diuina particularis eſt decretum Numinis, quo certam gentem, (Ebraeam) vt illius ſaluti conſuleret, obligauit ad aliquid faciendum vel omittendum. Occupabatur autem vel circa cultum Numinis, vel circa negotia ciuilia, hinc alia *ceremonialis*, alia *forenſis* dicitur.

§. XV.

Leges iſtae particulares, cum finis earum ceſſet, neminem hodie obligant; interim oſtendunt, quae iis praecipiuntur, aut permittuntur, non repugnare iuri naturali.

§. XVI.

Ceterum quod eiusmodi legibus homo obnoxius eſſe queat, tum vt iam ſupra dictum, ex eo patet, quod natura eius ita comparata ſit, vt a poteſtate ſuperioris neceſſario non debeat eſſe immunis, tum quod & intellectu & voluntate praeditus eſt, quibus facultatibus efficitur, vt ad rationem actionum ſuarum reddendam compelli queat, indeque & pro prin-

cipiis actionum humanarum recte reputantur. Quae quo pacto se habeant, hic omnino explicandum.

§. XVII.

Nimirum ad intellectum quod attinet, de eo hic obseruasse sufficit, quod, si nullum impedimentum adsit, & institutio accedat, omnino vniuersalia iuris naturalis principia, comprehendere possit. Hoc experientia docet.

§. XVIII.

Praecipua eius circa actiones ad legem componendas operatio, vt in parte prima docuimus, vocatur *conscientia*. Haec cum diuersa sit, legis quoque naturalis obligatio diuersimode sese exerit.

§. XIX.

Huc spectant regulae, quae de conscientiae obligatione tradi solent, quarum summa huc redit: contra conscientiam veram, siue certa, siue probabilis sit, non esse agendum: probabiliorem sententiam praeferendam esse minus probabili: tutiorem probabili, si haec rationibus infirmioribus nitatur: contra conscientiam dubiam nihil suscipiendum esse: ex duobus malis moralibus neutrum esse eligendum: scrupulum leuioris momenti eiiciendum esse &c.

§. XX.

De conscientia *erronea* anceps est disceptatio. Ego ita censeo: si error sit inuincibilis, iuxta

iuxta conſcientiam eſt agendum: imputari enim nequit: ſi vincibilis ſit de re indifferenti, idem faciendum: ſin de re vetita aut praecepta, excuſandus eſt.

§. XXI.

Ignorantiam non tantum in *vincibilem* & *invincibilem*, ſed & in *efficacem* & *concomitantem*, in *voluntariam* & *inuoluntariam* diuidunt, & hanc iterum vel *in ſe*, vel *in ſua cauſa*, vel *in ſe & ſua cauſa ſimul* talem eſſe, contendunt. Quotidiana haec ſunt, interim quousque ignorantia alicui vitio verti poſſit, demonſtrant.

§. XXII.

Voluntati eatenus libertatem ſupra conceſſimus, quatenus ſi in vnam partem nimis propendet, obiectorum contrariorum repraeſentatione, flecti in contrariam partem poſſit. Quod licet tanto difficilius procedat, quanto grauiora pondera eam in vnam partem determinant, vt conſuetudo, affectus vehementior, & ebrietas, nunquam tamen haec facultas ita homini eripitur, vt exinde actio in foro ciuili ei prorſus imputari nequeat.

§. XXIII.

De affectibus in ſpecie conſtat, penes hominem ſtare, ne ad *vltimum gradum* procedant, multo magis, ne in actum externum erumpant: interim ratio dictitat, magis excuſandos eſſe, qui nos impellunt ad declinandum malum, quam qui ad bonum acquirendum

nos abripiunt. In consuetudine autem & ebrietate, homo ipse palam in culpa est, quare in hunc statum deuenerit, nisi ad hanc fuerit coactus.

§. XXIV.

Voluntariae actioni opponitur *invita per violentiam:* a qua rursus differt, quae metu maioris mali susciptur, quamque *mixtam* vocant: effectum enim quandoque cum inuitis in foro humano communem habet: ad spontaneas tamen recte refertur, quod electio in ea habeat locum.

§. XXV.

Non tantum autem illud aliquis velle censetur, quod ipse efficit, sed etiam quod iubet, adprobat, &c. Atque inde fit, vt *causa moralis* istius actionis, dicatur.

§. XXVI.

Ast non una eademque ratione causa moralis in effectum influit. Hinc nec vno modo illi imputari potest. Nimirum vt bene Grotius docet, concurrunt nonnulli ad effectum aut *faciendo* aliquid, aut *non faciendo:* faciendo alii *primario*, alii *secundario: primario* qui iubent, qui consensum requisitum adhibent, qui adiuvant, qui receptum praestant, aut qui alio modo in ipso crimine participant: *secundario* qui consilium dant, laudant, assentantur: *non faciendo* itidem vel *primario*, vel *secundario: primario*, qui cum vetare, aut opem ferre debebat,

bebat, illud non facit: *secundario*, qui aut non dissuadet, cum debebat, aut factum reticet &c.

§. XXVII.

Ex hactenus dictis satis liquet, eam actionem alicui *imputari* posse, quae vt fieret vel non fieret, penes ipsum stetit: eius enim causa est: & vice versa.

§. XXVIII.

Saepius itaque contingere potest, tum in iis actionibus, quae *immediate*, tum in iis, quae *mediate* ab aliquo proficiscuntur, vt agenti imputari nequeant. In illis quidem, si aut intellectus aut voluntas, in operationibus suis impediantur, aut externa ad agendum requisita desint, aut denique, si actio a potentia & facultate hominis naturali, hoc est, quae directioni voluntatis non subiacet, proficiscatur.

§. XXIX.

Intellectus impeditur per ignorantiam & errorem inuincibilem, & per defectum vsus rationis; voluntas per coactionem & metum: externa ad agendum requisita desunt, si non adsit occasio, si res praeter culpam nostram supra vires nostras sit posita, si per vitae conditionem aliasque causas hanc aut illam agendi facultatem acquirere non potuerimus: ad potentias naturales autem spectat vegetatiua, & in quibusdam operationibus sensitiua, quin & omnium facultatum perfectiones aut imperfectiones naturales huc pertinent. Actio-

nes autem & operationes aliorum hominum & rerum, illi demum imputari possunt, qui illarum causa moralis est.

§. XXX.

Actualis imputatio vel ex *lege fit*, vel ex *arbitrio* eius, cuius interest, eam factam aut non factam fuisse. Prior vel ex *gratia* fit, vel ex *debito*: Illa effectum actionis a tertio patratae in aliquem transfert, & adeo tantum in fauorabilibus locum habet: haec causam imputationis respicit, & vel effectum secum trahit, vnde *efficax*, vel eo destituitur, vnde *nuda* dicitur. Si plurium interfit, actionem factam aut non factam fuisse, vno non imputante, ceterorum iuri nihil decedit.

§. XXXI.

Imputatio, quae fit ex *alterius arbitrio*, producit *meritum*. Est enim meritum, sumpta voce in significatu specialiori, relatio actionis, quam in gratiam alterius suscepimus, ad rem, quam siue ex conuentione, siue ex lege aequitatis, ab altero expectamus. Actio, cui haec relatio inhaeret, *meritoria* dicitur.

§. XXXII.

Requiritur ergo ad meritum, primo vt actio agenti imputari possit: hoc est, vt in agente adsit propositum alteri sua actione aliquid boni conferendi: in recipiente voluntas expressa aut praesumta illud admittendi: porro vt actio non sit debita, qua perfectam, qua imperfectam

fectam obligationem: saltem vt applicatio ad certos homines in nostro posita sit arbitrio: praeterea vt inter actionem, & rem, quam meremur, sit proportio quaedam: & tandem vt, aut ex conuentione. aut lege quadam, alter ad compensandam actionem teneatur.

§ XXXIII.

Respondet itaque merito partim *merces* partim *praemium*. Merces quidem, si expressa praecesserit conuentio: praemium autem, si in arbitrio eius, in cuius gratiam actio est suscepta, positum sit, an, & quousque eam compensare velit. Praemii species sunt *honor*, *laus*, *fama*, *gloria*.

§. XXXIV.

Opponitur autem merito *demeritum*, hoc est, relatio actionis, qua alteri nocuimus, ad rem quae hanc actionem consequi solet. Huc pertinet *culpa* & *reatus*. Culpa, vt vocem istam hic accipimus, est relatio actionis malae, ad illud quod eam consequitur, vi cuius agenti imputari potest. Solet etiam si ad agentem referatur, *macula*, sin ad illum, qui laesus est, *offensa* dici, & in *plenam* ac *minus plenam*, *directam* & *indirectam*, &c. diuiditur.

§. XXXV.

Reatus autem in *reatum culpae* & *poenae* dispescitur. Ille denotat relationem, quae inter agentem & ipsam actionem intercedit, per quam culpae obnoxius esse censetur: hic autem

tem ex imputatione quae fit ex lege fluit, & denotat relationem peccantis ad poenam lege definitam.

§. XXXVI.

Demerito respondet *facultas* exigendi *restitutionem* & *satisfactionem*, hoc est, iniuriae illatae compensationem. Et si laedens ista offerat atque testetur, se facti *poenitere*, cessat. Quemadmodum vice versa, meritum & adeo facultas praemium poscendi, ac obligatio illud dandi, tollitur per subsequentem actionem malam, nisi conuentio hic obstet.

§. XXXVII.

Sed effectus imputationis, quae fit ex lege, non sunt confundendi cum effectibus imputationis, quae fit ex alterius arbitrio. In illa, si actio legi fuerit conformis, sequitur *iustificatio*, & adeo conscientia bona, & immunitas a poena, nisi legislator sua sponte ad praemium se obligauerit; sin actio fuerit mala, sequitur *reatus poenae*.

§. XXXVIII.

At in altera imputatione, si actio fuerit grata, semper sequitur facultas ad poscendum *praemium* aut *mercedem*: sin mala, neutiquam *poena*, sed *reatus culpae*, & obligatio ad *restitutionem* & *satisfactionem*.

§. XXXIX.

Iam si actio, quae imputari potest, ad legem referatur, aut *necessaria* erit, aut *non necessaria*.

Illam

Illam lex praecipit aut vetat, hanc nec uetat, nec praecipit. Neceſſarias actiones, ſumpta voce latius, etiam *morales* dicere poſſes. Omnis enim moralitas lege eſt. Non neceſſariae autem etiam *licitae*, itemque *indifferentes*, minus autem accurate *permiſſae*, vocantur.

§. XL.

Quin & non neceſſariae, quandoque *mediae* vocantur: quod tamen non de *medio participationis*, ſed *negationis*, eſt intelligendum. Vnde fruſtra Hugo Grotius hinc latitudinem quandam moralem elicit.

§. XLI.

Cum autem leges non ſint vnius generis, ſaepius contingit, vt actio quoad *diuinas* ſit neceſſaria, quae quoad humanas licita eſt: & vice verſa. Hinc quae actiones *plene*, quae *minus plene*, licitae ſint, intelligitur.

§. XLII.

Neceſſaria actio vel *bona*, vel *mala* eſt: illa cum lege conuenit, haec illi repugnat. Sed vt actio vere bona ſit, neceſſe eſt, vt quoad omnes *περιϛάσεις* cum ea conueniat. Hoc eſt, quod dicunt: *actionem bonam non tantum materialiter, ſed & formaliter bonam eſſe debere*: *περιϛάσεις* autem ad quas attendi decet, ex trito verſiculo: *quis? quid?* &c. conſtant.

§. XLIII.

Si ergo actio aut plane cum lege non conueniat, aut vel vnica *circumſtantia* deſit, mala eſt.

Tan-

Tantum abeſt, vt vna *περίστασις* legi repugnantem actionem bonam reddere poſſit. Vnde celeberrima *methodus dirigendi intentionem*, corruit.

§. XLIV.

Si ad actionem bonam accedat relatio ad alium, qui ius aut perfectum, aut imperfectum habet, eam a nobis exigendi, vocatur *iuſta*: ipſa relatio *iuſtitia* audit: a qua tamen multum differt iuſtitia, quae hominibus tribuitur, quaeue in conſtanti & perpetua voluntate ſuum cuique tribuendi conſiſtit.

§. XLV.

Iuſtitiam cum Hugone Grotio in *expletricem*, ſiue *particularem*: & *attributricem* ſiue *vniuerſalem* diſpeſco. Hanc nonnulli *charitatem*, itemque *legem charitatis* appellant, eamque legi iuſtitiae opponunt. Eſt autem iuſtitia expletrix, quae praeſtat officia, quae alter iure perfecto exigere poterat: attributrix autem officia exercet, ad quae ius imperfectum alteri competit. Ius autem perfectum in ſtatu naturali ipſe Deus dat, in iis quae ad humani generis conſeruationem abſolute ſunt neceſſaria: in iis, quae non ſunt abſolute neceſſaria, vtut vitam ſocialem promoueant, dat ius imperfectum: in ſtatu ciuili ſummus imperans, ex ſtatu & conditione ciuitatis.

§. XLVI.

Iuſtitia expletrix inepte in commutatiuam &

Digitized by Goog

& distributam: rectius in *rectoriam* & *aequatoriam* diuiditur: illa inter inaequales, haec inter aequales versatur. Rectoriae tot sunt species, quot sunt societates, in quibus alii imperant, alii parent. Aequatoriae tot sunt species, quot sunt officiorum, quae homo erga hominem, ciuis erga ciuem, praestare tenetur, genera. Sic alia est, quae alterum non laedit, alia, quae pacta seruat &c.

§. XLVII.

Iustitia aduersatur *iniustitia*, cuius tot sunt species, quot sunt *iustitiae*. Eam, quae iustitiae expletrici repugnat, *iniuriam* vocant: ad quam adeo requiritur, vt ex proaeresi sit suscepta; vt inferatur inuito; vt actio sit lege prohibita; vt ius alterius perfectum laedatur.

§. XLVIII.

Si propositum absit, nec agens per negligentiam peccauerit, *infortunium*, siue *casus fortuitus* vocatur: ast si negligentia accesserit: *erratum*, siue *culpa*, quae pro diuersis diligentiae, quam agens adhibere debet, gradibus, in *latam*, *leuem*, & *leuissimam*, dispescitur.

§. XLIX.

De *quantitate* actionum istud addendum, bonam actionem absolute spectatam, altera non esse meliorem, cum conuenientia cum lege exactissima esse debeat: ast ratione obiecti, effectorum, aliarumque περιστάσεων, vna actio altera omnino praestantior esse potest.

§. L.

§. L.

Hic vero, vt & in perſonarum, rerumque quantitatibus, *latitudo* quaedam *moralis* deprehenditur. Idque exinde, quod raro admodum definiri poſſit, quantum vnum obiectum praeſtantius ſit altero; vnus affectus nobilior altero.

§. LI.

Malae autem actiones non tantum ratione obiectorum, effectuum &c. comparationem admittunt; ſed ab ipſa lege aut magis aut minus diſtant, vt vna curuitas a rectitudine magis diſcedit, quam altera. Sunt, qui earum grauitatem & leuitatem ex complexu plurium aut pauciorum delictorum aeſtimant: ſed in omnibus rem ita ſe habere, aſſerere non audeo.

CAP. II.
de
ACTIONVM HVMANARVM IMPERFECTIONE, INDEQVE ORTA DIRECTIONIS NECESSITATE.

Σύνοψις.

Quia propenſiones hominum praua ſubinde in crimina erumpunt, legibus opus eſt, §. I.

Quae tum improbis, tum probis proſunt, §. II. III.

Quod vt probetur, vitia actionibus hominum adhaerentia enumeranda ſunt, §. IV.

In iis itaque deprehenditur atheiſmus, §. V.

Variique de DEO errores, §. VI.

Qui ex voluntate praecipue oriuntur, legibusque adeo ſub-

ſubiacent, § VII.

Deismus, idololatria, magia, ſuperſtitio, §. VIII.

Propenſi praeterea homines ſunt ad intemperantiam, §. IX.

Tum in iis, quae ad animum ſpectant, § X.

Tum in iis, quae ad corpus pertinent, §. XI.

In quibus homines quandoque deterioris conditionis ſunt quam bruta, §. XII.

Eadem intemperantia laborant in diſpenſandis opibus, §. XIII.

Et honoribus appetendis aut recuſandis, §. XIV.

Itemque ſecundis aut aduerſis rebus, non ita vt decet, fundis, §. XV.

Apertius ſocialitati repugnant, quae directe alios ſpectant, vitia. §. XVI.

Huc pronitas ſpectat, ad laedendos quouis modo alios, §. XVII. XVIII.

Quae ſi non in omnibus conſpicitur, ignauiae illorum hoc imputandum, §. XIX.

Itemque procliuitas ad alios contemnendos, aut ſe ſupra eos efferendum, §. XX.

Vt & ad pacta violanda, XXI

Ob hominum auaritiam, & iniquitatem, introducenda fuere rerum dominia, §. XXII.

Luxuriae rerum pretium & commercia, originem deben. §. XXIII.

Ex remediis vitiorum, noua orta ſunt vitia, § XXIV.

Ex inhumanitate quae crimina oriantur, §. XXV.

Ingrati animi fructus, §. XXVI.

In ſocietatibus quo pacto vitia hominum ſe exerant, ſpecialim in imperantibus §. XXVII.

In quibus crimina inſuper virtutum nomine tegun-tur, § XXVIII.

Iniuria bellum iuſtum vocatur, §. XXIX.

Pactorum violatio, prudentia, §. XXX.

Cur legatos violari nolint, quos tamen violare quandoque religioni ſibi non ducunt, §. XXXI.

De fallaciis, fraudibus, rapinis, integrarum gentium, §. XXXII.

Concluditur, imperantibus, gentibusque integ-is leges maximopere eſſe neceſſarias. § XXXIII.

Hominum libidini per matrimonium obuiam itum, §. XXXIV.

Sed eo ſucceſſu, vt ob noua vitia nouis opus fuerit legibus, §. XXXV.

Quae in statum paternum & herilem ex hominum vitiis redundent incommoda, & quam necessariae hic sint leges, §. XXXVI.

De statu ciuili idem probatur, §. XXXVII. XXXIIX.

Ex quibus omnibus colligitur non posse hominem viuere sine lege, §. XXXIX.

§. I.

SI sua sponte homines facerent, quod illorum saluti conduceret, nullis opus esset legibus. Iam cum subinde prauis suis propensionibus abrepti, in ea ferantur, quibus & sibi & aliis nocent, ipsa illorum natura, prout hodie est, leges, regulasque, & alias coercitiones postulat.

§. II.

Cum vero duplex hominum genus sit, aliud illorum, qui prauis cupiditatibus suis frena laxant, aliud illorum, qui iniecto velut freno eas domant, id quod illi demum faciunt, qui iuxta moralis doctrinae praecepta, purgare ab innatis vitiis voluntatem instituunt, vtrorumque hic habenda ratio.

§. III.

Etenim illi, qui suis adhuc obtemperant cupiditatibus, nequitia sua & petulantia, & sibi & aliis nocendi finem facturi non essent, nisi legibus, & quae has comitantur, poenis vtcunque coercerentur: reliqui autem emendatioris vitae studiosi, itidem interdum hoc vinculo ad reprimendos affectus tumultuantes, opus habent. Interim hoc discriminis inter vtros-

Digitized by Google

trosque intercedit, quod hi sponte & filiali obsequio faciant, quod illi non nisi inuiti admodum, & veluti reluctantes in se recipiunt.

§. IV.

Sed iuuat paulo specialius, quae actionibus mortalium vitia haerent, siue in haec ipsi consentiant, siue naturae prauitate abripiantur, enumerare, vt facilius intelligantur mala & incommoda, quibus legibus obuiam eundum fuit.

§. V.

Erga Deum quidem per naturam pessime affecti sunt homines. Innata quippe omnibus philautia, stolidusque sui amor eos vrget & agit, vt nihil minus cogitent, quam ita se gerere, placere vt Deo queant. Nonnullos tanta incedit stultitia, vt quod cupiunt, aperte ita se habere profiteantur, Deumque, hoc est supremum mundi rectorem, eumque diuersum separatumque a mundo ipso, esse abnuant.

§. VI.

Alii contra seruili metu, turpique errore ducti, creatis rebus diuinos tribuere honores, & pro vno veroque Deo introducere multos, aut fingere de eo talia, quae cum summa eius perfectione, quam natura omnes condocet, consistere nequeunt, nullo pacto dubitant: speciatim & nonnullos tanta quandoque dementia capit, vt si vel maxime Deum admittant, vix

tamen aut mundum ab eo conditum, aut humanarum eum tangi rerum cura, ſibi perſuadere queant.

§. VII.

Intellectus equidem haec videntur vitia, non voluntatis, quibus adeo legibus obuiam ire ſupervacaneum videtur: ſed fallitur, qui in ſolo intellectu ea collocat, radix & ſcaturigo in voluntate eſt quaerenda, quae flecti ad legem atque accommodari poteſt. Intereſt etiam ipſorum hominum, re impune ſuis eousque cupiditatibus indulgeant, vt quidvis de Deo cogitent, atque loquantur. Quod non alia ratione, quam legibus, effici poſſe, res ipſa docet.

§. VIII.

De iis vero impietatis profanae modis, qui non niſi prauae voluntatis cenſeri fructus debent, eo minus dubitandum. Eſt enim & haec quorundam veſania, vt in medio velut relinquentes, de Deo quicquid dicitur, nihil minus agant, quam vt de Deo rite colendo cogitent. A quibus toto coelo rurſus diſſentiunt alii, qui in contraria currunt, res a Deo conditas, diuino proſequentes honore. Quam venerationem, quae ſoli Deo debetur, ſi qui iurato Numinis exhibeant hoſti, ipſi diabolo, mali omnis auctori, illi adhuc turpius peccare cenſentur haud immerito. Ne quid nunc de illis dicam, qui rationem colendi Numen, ſuis cupiditatibus conuenientem, nec ſuffultam

tam rectae rationi, aut diuinarum literarum monumentis, excogitant, ideo ſuperſtitionis rei.

§. IX.

Eaedem, quae vt tam peruerſe erga Deum ſe gerat, hominem impellunt cupiditates, eundem quoque inducunt, vt data ſaepius opera, deſtinatoque conſilio, perniciem ſibi attrahat atque exitium, eo maxime tempore, cum corpori ſuo genioque quam rectiſſime conſulere, ſibi videtur.

§. X.

Nec a rebus, quae innocentiſſimae videri poterant, haec intemperantia abeſt, qua efficitur, vt damnum maximum afferant, ex quibus inſigne ceteroquin capere emolumentum potuiſſet. Mentem erudire literis, vt quibusdam prodeſt: ita multis nocuit maximopere, ſuo quo flagrarunt ſciendi, & in intimos rerum receſſus penetrandi deſiderio, nullos poſuiſſe limites: vt alii ſemper miſeri eſſe maluerint, quam vel minimum laboris in ſe ſuſpicere, vt felices eſſe diſcerent.

§. XI.

Atque ad animum quidem vt iſta pertinent, ita nec deſunt, qui non excuſatius in corpus quoque ſuum ſaeuiunt. Ingluuie licet perierint multi, perire tamen quenquam poſſe, pauci ſibi perſuadent. Abſtinentia nimia paucioribus equidem nocuit, nocuit tamen qui-

busdam, quibus satius visum, aegrotum esse aut omnino mori, quam gloria & opibus non abundare.

§. XII.

Videtur vero in eo homo omnino deterioris esse conditionis, quam ipsa bruta, quae vt vltra satietatem nec edunt nec bibunt, ita plerumque certo tantum tempore sine formae delectu, ad naturae saltem satisfaciendum, in libidines ruunt, homo contra nec quid natura postulet, nec quid sibi conducat, pensi habens, quouis tempore, & fine modo, haec omnia appetit.

§. XIII.

Accedit, quod praesentibus contenta sint bruta, nec aliud rebus pretium statuant, quam quod ipse velut vsus illis imponit. Quae iterum longe secus in homine se habent: qui sibi esurire videtur, nisi colligat opes, componat thesauros, & in secuturos quoque sibi prospiciat annos. Cumque praesens rerum humanarum conditio omnino eiusmodi quid exigere videatur, tam impotentis effrenatique animi sunt plerique, tam etiam imprudentes, vt aut expleri opibus nequeant, scelere etiam eas augere parati, aut partas vnico statim effundant impetu, aeque in dispensandis rite, quam congerendis diuitiis modum seruare nescii.

§. XIV.

Digitized by Google

§. XIV.

A modeſtia, ad quam natura omnes ducit, & agnoſcenda & colenda, alieni maximopere ſunt homines. Quisque tum demum ſibi viuere videtur, cum eminet ſupra alios. Sibi ergo omnia, ceteris nihil tribuunt: ſeque efferre ſuper alios & ferociter ſuperbire, virtus reputatur. Niſi forte ventri & gulae quidam eousque obſequantur, vt ſui velut immemores, ne illum quidem, in quo a Deo collocati ſunt, tueri locum ſciant.

§. XV.

Ecquis vero eſt, qui tum in ſecundis rebus, tum in aduerſis, ita vt decet, ſeſe gerat? Si ex voto omnia procedant, quam ſe non ferendum aliis homo praebet! In eo ſaltem tum ingenioſus eſt, vt inueniat, quae animum omnium contemptorem prodant. Supra fortunam ſibi tum poſitus videtur, adeo pericula ſpernit, nec humanos extimeſcere videtur caſus. Si faciem fortuna mutet, quid tum abiectius homine? Qui ab omnibus olim timeri volebat, nunc omnes timet: qui ſuperabat omnia, nunc omnia deſperat.

§. XVI.

Haec equidem ita comparata ſunt, vt licet in alios quoque inde incommoda quaedam redundent, ſibi ipſi tamen maxime iis quisque noceat. Longe acrius tamen vim ſuam hominum vitia in turbanda, quae inter omnes

intercedit, ſocialitate, produnt, ſi eas, quae directe ad alias pertinent, actiones conſideremus.

§. XVII.

Quam enim mortales ad alios quouis modo laedendos proni ſunt, ſi aut ſe laeſos, quanquam errore ducti, putent, aut quae alii habent, ea ipſi cupiant, aut plane ſine cauſa, velut furore quodam acti, in alios ruunt? Non vitae parcunt, non corpori; in illam caede, in hoc vulneribus ſaeviunt. Bonis inhiare ſi crimen putatur, eiusmodi tamen hoc videtur, quod expiari facili ratione queat. Si non facto aperto, aſt dolo & circumventione ad ſe trahere, quae alterius ſunt, laudi ducitur.

§. XVIII.

Quos ita, aut liuor aut inuidia, aut odium vndicunque ortum agitat, ſi nocere alteri alia ratione nequeant, in famam eius inſurgunt; hinc contumeliae, detractiones, ſuſurri, libelli famoſi, & quid non? Plane vt exiſtimare poſſes, natos hunc in finem homines editosque in lucem eſſe, adeo omne ſtudium omnesque cogitationes in eo collocant, vt ſe inuicem torqueant, excrutientue miſere.

§. XIX.

Sunt fateor nonnulli, quorum de meliore luto praecordia finxiſſe creditur Titan, quiue vel atrociſſimas patienter deuorando iniurias, manſuetudinis, quae propria humanae naturae eſſe

esse debeat, praeclara statuere videntur exempla; sed aliud vitium obstat, quo minus hoc se polluant. Ignauia, & torpor, & quiduis potius, quam mansuetudo est, iniustis aliorum obuiam non ire machinationibus, virtus autem, si hoc fiat sine omni vindictae cupiditate, eaque lege, quam ipsa omnibus praescribit ratio,

§. XX.

Praeterea licet ipsa omnes quotidiana doceat experientia, naturam nullum hactenus inter homines constituisse discrimen, vt praeferendus vnus alteri sit; omnium minime tamen haec aequalitatis ratio hominibus sese adprobat; hinc contemnere alios, illosque multis nominibus inferiores & postponendos ducere, solenne admodum est. Eo vsque autem haec subinde procedit iniquitas, vt verbis factisque atrocissimis, inhumanisque, se prodat.

§. XXI.

Cumque ex aliis emolumentum quam lubentissime homines capiant, velintque adeo, vt quae sibi ab aliis promissa sunt, ea seruentur quam sanctissime, vix tamen vt praestent, quod ab aliis exigitur, induci possunt. Quare & violare fidem, non seruare pacta, migrare promissa, vix quisquam est, qui religioni sibi ducat, modo id vtile esse intellexerit, nec superstitio, aut damnum grauius inde metuendum, obstet.

§. XXII.

Sed id cumprimis hic obſeruandum, quod exerens ſe in primis mundi incunabilis auaritia hominum, & iniquitas, quae innata omnibus eſt, non permiſerit, vt ex rebus aut ſponte natis, aut aliorum induſtria productis, tantum quisque caperet, quantum vſibus neceſſariis ſufficeret, eodem omnibus in omnia remanente iure. Neceſſe itaque erat, conſtitutis dominiis, vnicuique quod ſuum erat, adſignare.

§. XXIII.

Cum ita nonnulli quibusdam rebus abundarent, aliarum autem laborarent inopia, permutatione rerum obuiam eundem his incommodis erat: quae cum creſcentibus per hominum luxuriam commerciis, nimis operoſa eſſet, neceſſitas iuſſit, certam quoque pretii omnis menſuram conſtituere. Dominio autem rerum atque pretio, ſi addas ſermonem, reſultant inde tria iſta inſtituta vniuerſalia, quae pro praeſenti humani generis conditione, ad ſocialiter viuendum, maximopere ſunt neceſſaria. Sermonis tamen origo, rectius forte a natura ipſa, quam ab hominum inſtitutis accerſitur.

§. XXIV.

Haec autem vt eo comparata ſuerunt, vt grauiora & euidentiora incommoda, ex pravis hominum cupiditatibus oriunda, euitarentur:

rentur: & quod negari nequit, quaedam illorum euitari omnino hac ratione queant; nihilosecius, quae hominum est peruersitas, orta inde occasio est, nouis quibusdam criminibus sese polluendi. Namque quae supra iam indicauimus, atroque notauimus lapillo vitia, furta, circumventiones, fraudesque in contractibus, obtrectationes. & varia mendaciorum genera, vix locum habuissent, nisi hisce institutis vniuersalibus introductis.

§. XXV.

Tanta ergo cum humanae mentis sit prauitas, tanta durities. vt ea sibi inuicem non praestent mortales, sine quibus salui incolumesque esse non possunt, facile qua ratione in iis se gerant, quae vt magnopere hominibus expediunt, ita neutiquam vt salui omnino & incolumes sint, requiruntur, intelligitur. Sunt vtique ad humanitatis officia, quae omnes tamen tantopere expetunt, duri prorsus & asperi: sed longe adhuc difficilius ad beneficia aliis conferenda inducuntur, nisi aut maius emolumentum, aut certe gloriam quandam, auctoritatisque incrementum, inde se relaturos sperent.

§. XXVI.

Equidem ad accipienda beneficia sunt longe promptissimi, nisi forte ambitio obstet, ne quid aliis debere videantur, aut suae sortis miseriam hoc ipso palam profiteri eos pudeat.

Sed

Sed iidem plerumque ad referendas gratias, aut animum saltem gratum declarandum, longe sunt tardissimi. Plane enim ac si iure quodam, quae ab aliis acceperunt, ab iis exigere potuerint, videri volunt: ac quantumuis gratum forte erat, suam subleuari ab amicis inopiam, nimis tamen molestum videtur, parte vel minima bonorum carere, qua istorum liberalitas compensetur.

§. XXVII.

Ceterum cum homo ita erga hominem se gerat non est quod existimes, postquam in integras societates, imo ciuitates ac respublicas coaluerunt, indolem eos mutare suam aut prauos exuere mores. Imo quo maior illorum, qui ciuitates & respublicas repraesentant, est potestas, eo plus sibi licere putant. Nec alium in finem in hoc se collocatos fastigium putant, quam vt impune peccent.

§. XXVIII.

Accedit, quod in priuatae sortis hominibus vitia, quae illorum animis sedent, suis insignire nominibus liceat, cum in integris gentibus, vel potius principibus, qui illas repraesentant, rerumque dominis, ea virtutum splendidarum nominibus tegantur, parumque a crimine absit, si quis de iis secus sentiat.

§. XXIX.

Sic si quis hominem innocentem laedit, iniuria erit; si princeps principem, nulla licet aut iusta

iusta, aut praegnanti causa inuadat, bonaque eius ac subditos, vrbes ac prouincias, aut eripiat, aut deuastet, bellum vocatur, de cuius iustitia nemo nisi imprudens dubitauerit.

§. XXX.

Pacta violare, crimen est in priuatae sortis homine: in principibus aut iis, qui rerum summae praesunt, frangere foedera, pars prudentiae est. Nec hoc iam vllum angit, rectene an secus egerit, quippe quae disquisitio ad illos pertinet, qui non didicerunt regnare, sed in eo saltem elaborandum putant, ne vllum inde ad eos redundet damnum. Ad cetera quod attinet, causam, quam obtentui sumant, inuenire facile est, quam siue veram esse credant alii homines, siue non credant, perinde ducunt.

§. XXXI.

Id sapienter, quod nihil molestius temere ferant, quam legatorum, qui rerum dominos referunt, conculcari, insuperque haberi sanctitatem. Quam rectissime enim suae ita se consulere & saluti & existimationi putant; quae si modo salua sit, quid subditis, quid aliis contingat, sua parum referre arbitrantur. Quod vt minime equidem ferendum, cum suis saltem commodis inseruire leges velint, quibus tamen omnibus ex aequo consultum Deus voluit: ita grauius longe illi peccant, qui nec hac ratione, nec alia quacunque, impediun-

diuntur, quo minus legatorum iura violando aut crudelitati ſuae, & ambitioni, aut aliis aeque pravis cupiditatibus, ſatisfaciant.

§. XXXII.

Sed quid de fraudibus, fallaciis, mendaciis, circumuentionibus, rapinis, furtis, ſimilibusue vitiis dicam? quae in infimae ſortis hominibus nemo non execratur, in integris gentibus & rebus publicis nemo non aut laudat, aut excuſat. Hinc quae inter ciues de rerum dominio, aliisue inſtitutis vniuerſalibus lites oriuntur, longe inter illas frequentiores forent, niſi iniuſta vi ſtatim opprimerentur innocentes : quamuis & ſic bellorum nunquam aut finis, aut modus ſit.

§. XXXIII.

Quare vt omnium hominum, ita vel maxime gentium integrarum, & qui eos referunt, regum, principumque cupiditates legibus coercendae ſunt. Idque eo magis, quod & ipſarummet hoc referat, cum gens alia aut princeps inique erga alias gentes ſe gerendo, illis quidem damnum inferre queat, ſed ſibi ipſi tamen noceat quam maxime. Praeterquam enim quod ita bellis non neceſſariis ſe inuoluat, quae vtcunque etiam cadant, rempublicam eneruant ; vix eſt quod ab aliis maiorem fidem, beneuolentiam, humanitatem, expectet, quam ipſe illis exhibuit, ne dicam, quod eas merito irritet ad vires eius quo-

vis

vis modo imminuendas, nec nocere amplius in posterum queat.

§. XXXIV.

Sed ad singulos homines redeo, qui vt per pravas, quibus reguntur, propensiones ad mala quaevis impelluntur, ita in libidines sua natura proni omnes sunt, quibus & corpora exhaurire viribus, & cuncta impuris polluere commixtionibus, eaque ratione ordinatam humani generis impedire propagationem, summam contra rerum omnium introducere confusionem, parati sunt. Hisce equidem vt obuiam iretur, matrimonium inuentum, aut potius a Deo institutum est: sed quod tamen si suis legibus itidem munitum non esset, plane huic malo iustam medelam non afferret.

§. XXXV.

Quanquam & sic cupiditates hominum refrenari nequeant. Pauci vna coniuge contenti, nouas libidinis explendae occasiones tanto auidius amplectuntur, quanto naturae hominum indomitae solennius est, niti in vetita. Idque vtrique sexui commune. Porro cum imperare alter, alter optemperare debeat, haud raro neuter suo recte officio fungitur. Obsequi maritis, turpe mulieres ducunt, iugumque reputant, quod ferri nequeat. Regere vxores plerique maritorum nesciunt, & aut nimia seueritate id efficiunt, vt non hominum sed bestiarum consortium esse videatur, aut

aut nimia facilitate omni se ipsos auctoritate privant.

§. XXXVI.

Dedit vero hominum miseria & aliis societatibus ac statibus occasionem, in quibus qui constituti sunt, iisdem vrgentur vitiis, vt nisi diuina quadam lege vtcunque cohiberentur, iam pridem sursum deorsum ferrentur omnia. Ecquis est, qui aut liberis aut seruis ea, qua decebat prudentia & aequitate imperet: aut qui illorum rite inuigilet educationi? Quis non ex iis, qui parere debebant, frenum mordere paratus est, nihilque minus agere, quam quod placeat eis, qui illis praesunt, aut ipsorummet expediat commodis. Quem non voluptuosa incuria, ambitioue semper renitens superioribus, hic in transuorsum agite.

§. XXXVII.

Maiora vero erant, quae homines circumstabant, incommoda, quam vt minores istae societates istis depellendis sufficerent. Quare ciuitates tandem, & respublicae constituendae erant. Durissimum quidem illud erat iugum, sed durior, quae hoc subire iubebat, necessitas. Praeclare satis tamen & sic cum homine ageretur, si suos ipse commodis veris, ac duraturis, attemperaret mores. Iam quantumuis omnes & vtilitatem & necessitatem retumpublicarum agnoscant, pauciſſimi tamen suum ita condocefacere ingenium annituntur,

tur, vt ſponte ſua, quod boni ciuis eſt, faciant.

§. XXXVIII.

Maior equidem hic, & merito quidem, vis acceſſit, quae inuitos ac reluctantes perdomaret. Remanet tamen ſemper iſta naturae ferocitas, quae ſubinde erumpit, maximisque criminibus ſe prodit, vt humanas leges, poenasque, ponere in minimis videantur. Vt eos nunc taceam, qui punienda equidem non admittunt, ſed erga imperantes, ipſamque rempublicam, & conciues ita affecti ſunt, vt niſi coacti, nihil eorum, quae illis debentur, praeſtent. Hinc prodere principem, negligere ſalutem patriae, vexare conciues, illorumque impedire commoda, res quotidiana eſt, & valde vſitata.

§. XXXIX.

Atque haec omnia quae attuli, eo comparata fuerunt, vt oſtenderem, hominem ſua natura eſſe animal indomitum, ferox, petulans, laſciuum, fraudulentum, perfidum, ſtultum, in propria incommoda ruens, ſuamque nunquam non ſibi attrahens perniciem, ſibique ipſi non minus quam aliis, in quocunque ſtatu viuat, ſiue princeps ſit, ſiue ciuis, ſiue maritus, ſiue vxor, ſiue pater, ſiue filius, ſiue dominus, ſiue ſeruus, ſemper noxium, libertatis verae non capax, & cui bene eſſe nulla ratione queat, niſi legibus regatur, hoc eſt eiusmodi regulis, & iuſſis diuinis, quae poenam certiſſimam ſecum coniunctam habeant, niſi eas obſeruet.

CAP. IV.

de

PERFECTIONE ACTIONVM HVMANARVM, SEV CONVENIENTIA CVM LEGIBVS NATVRAE.

SECT. I.

de

LEGE NATVRALI GENERATIM, VT ET PRIMO IVRIS NATVRALIS PRINCIPIO.

Σύνοψις.

Quid lex naturalis? §. I.
Eius auctor Deus, §. II.
Cui imperium in omnes homines competit, §. III.
Ob creationem & conseruationem, §. IV.
Qui etiam has leges dare voluit? §. V.
Sine Deo nulla lex naturae, §. VI.
Legis naturalis promulgatio, §. VII.
Obiectum, §. VIII.
Quo pacto differat a positiuis vniuersalibus, §. IX.
An in eam cadat dispensatio item interpretatio secundum aequitatem? §. X.
Quid ius naturae? §. XI.
Quotuplici ratione aliquid dicatur iuris naturalis? §. XII.
Innestigantur leges naturales per primum cognoscendi principium, §. XIII.
Quod pro diuersitate disciplinarum practicarum variat, §. XIV.
Aliud enim est ethicum, XV.
Aliud iuris vniuersi, §. XVI.
Aliud politicum, §. XVII.
Speciatim aliud est iuris diuini tum positiui, tum naturalis, aliud humani, §. XVIII.
Requisita principii iuris naturalis, §. XIX.
Modus illud innestigandi, §. XX. XXI.
Quod tria iuris naturalis principia sint constituenda, §. XXII.
Quid de illo, socialiter viue, sentiendum, §. XXIII. XXIV.
Cur, quartum principium quoad

quoad officia hominis erga bruta non addatur, §. XXV.
Primum principium quoad officia hominis erga Deum, §. XXVI.
Quoad officia hominis erga se ipsum, §. XXVII.
Quoad officia hominis erga alios, §. XXVIII.

§. I.

INter istas itaque leges, quibus regendus homo atque coercendus est, ne praecipiti impetu ruat, eminent naturales, de quibus adeo nunc vberius nobis exponendum est. Est autem lex naturae decretum Numinis, per rectam rationem hominibus innotescens, obligans eos ad faciendum vel omittendum, quod cum natura hominis conuenit, vel non conuenit.

§. II.

Dicitur *decretum Numinis*, quia a voluntate Numinis omnem obligandi vim habet. Haec ni esset, non esset lex. Vtilitas, quae illam comitatur, suadet, vt obseruetur, non obligat. Humanum imperium autem, legem naturalem, de pactis seruandis, supponit.

§. III.

Quod autem Deo summum in omnes homines imperium competat, nec ex muneris & virtutis diuinae eminentia, nec ex potentia, cui resisti non potest, nec ex consensu hominum, sed ex eo probari potest, quod Deus iustas causas habeat, quare obsequium ab hominibus exigat, & quod potentia reluctantes coercendi polleat.

§. IV.

Inter cauſas iuſtas eminet *creatio* & *conſerua-tio*. Qui enim opus aliquod produxit, merito hoc ſibi vindicat, & merito ſuum, hoc eſt ſuo dominio, ſuo imperio obnoxium, dicit. Ipſe nobis libertatem dedit: eandem ergo certis circumſcribere limitibus poteſt. Accedit, quod tantum beneficium ſingulis momentis iteretur.

§. V.

Quod autem etiam velit hominibus obligationem imponere, quin actu hoc fecerit, exinde probo, quia homini non licet eſſe ſaluo & incolumi, niſi leges naturae obſeruet. Deus autem, cum ſumme bonus ſit, vult vt homini *interne* & *externe* bene ſit. Vult ergo, vt leges naturae obſeruet. Qui enim vult finem, vult etiam media.

§. VI.

Impia ergo non minus ac inepta illorum eſt ſententia, qui, etiam ſi ſupponatur non eſſe Deum, nihiloſecius ius aliquod naturae fore, contendunt. Quin & ipſa iuris naturalis exiſtentia, hinc quoque quam luculentiſſime probatur.

§. VII.

Medium promulgandi hancce legem eſt *recta ratio*, vnde & *natura nota* dicitur: quo ipſo innuitur, quod homo rationis vſu pollens, naturae humanae conditionem conſiderando, faci-

facile generalia iuris naturalis praecepta inde elicere possit, & insuper propensio quaedam principiis practicis assentiendi omnium mentibus sit insita.

§. VIII.

Obiectum legis naturalis sunt *actiones hominum*, hactenus quidem indifferentes, sed ita tamen comparatae, vt necessario a Deo debuerint praecipi aut vetari, quia ceteroquin homo nec conseruari, nec homo, id est, animal rationale esse possit.

§. IX.

Quodnam itaque inter leges naturales, & diuinas positiuas, intercedat discrimen, hinc luculenter patet. Illae versantur circa actus, qui necessario debuerunt praecipi aut vetari: hae circa actus, qui non necessario praecipi aut vetari debuerunt: vt nunc modum promulgandi, vtrinque diuersum, taceam.

§. X.

Hinc leges naturae *dispensationem* quoque non admittunt. Si enim Deus eas quoad certos actus tolleret, hoc perinde esset, ac si permitteret, hominem contra naturam suam ageri, hoc est, non hominem esse, quod secum pugnat. Nec *interpretatio* secundum *aequitatem* hic locum habet: arguit enim ignorantiam, aut negligentiam quandam, in ipso legis auctore.

§. XI.

Vt nunc intelligatur, quid *ius naturae* sit, ob-

ſeruandum, vocem *iuris* accipi vel pro *attributo actionis*, ſiue illa iuſta ſit in ſenſu aiente, h. e. *praecepta*, ſiue in ſenſu negante, h. e. *non illicita*: vel pro *attributo perſonae*, ſiue, pro qualitate morali actiua ex conceſſione ſuperioris alicui competente, ad aliquid ab altero homine, iuſte exigendum: vel pro *lege*, aut potius complexu plurium legum, & haec ſignificatio huius loci eſt. Veteres etiam *aequitatem*, item *aequitatem naturalem*, dixerunt.

§. XII.

Interim non vno modo aliquid dicitur eſſe *iuris naturalis*. Aliquando enim idem denotat, ac quod *iuri naturali non repugnat*: quandoque, quod *laudabilius* eſt: interdum καταχρηστικῶς quod *plerumque fit*, ſignificat. Alia etiam *ſimpliciter*, alia in *certo ſtatu*, alia ex *hypotheſi*, iuris naturalis eſſe dicuntur. Legum quoque naturalium haec differentia conſtituitur, vt aliae ſint *principia*, aliae *concluſiones*: aliae *affirmatiuae*, aliae *negatiuae*: rurſus aliae *praeceptiuae*, aliae *permiſſiuae*.

§. XIII.

Ceterum vt leges naturales rite nobis innoteſcant, *primum* earundem inueſtigandum eſt *principium*, quod ad legum particularium nos deducat notitiam. Hoc nomine autem intelligo principium in certo genere, hoc eſt iure naturae primum, ſiue propoſitionem vniuerſalem & euidentem, ex qua ceterae propoſitio-

tiones omnes, rite deduci ac deriuari possint.

§. XIV.

Vt autem variae sunt disciplinae practicae, ita varia quoque constitui possunt ac debent principia, in suo genere prima. Nimirum homo se ipsum considerans, tria in se deprehendit: primo, se multis miseriis & calamitatibus, praesertim quoad mentem, obnoxium esse: deinde naturae suae non conuenire, nec conducere, vt sine lege viuat: & denique corpus & quae huc pertinent, conseruari non posse, nisi impedimenta, & quae ad eius destructionem pertinent, remoueantur.

§. XV.

Primo modo si naturam suam consideret, orietur inde ratio *boni*, tum in genere, tum in specie summi boni. Hinc primum principium ethicum: *illud quod omnia requisita summi boni continet, nostrisque miseriis medetur, vt summum bonum amplectendum & consectandum esse.*

§. XVI.

Si secundo modo naturam suam consideret, enascetur inde notio legis, superioris, obligationis, & haec tandem propositio exurget: *imperanti parendum, eiusque iussis obediendum est.* Et hoc quidem est vniuersale omnis *iuris* principium.

§. XVII.

Si tertio modo naturam humanam spectemus,

mus, nouum inde oritur principium practicum, ad eas disciplinas, quae de prudentia status praecipiunt, sese extendens: *fac ea, quae reuera status tuum conseruant.*

§. XVIII.

Vniuersale autem iuris principium, in duo iterum principia subordinata abit, quorum alterum *Deo*, alterum *hominibus imperium tenentibus*, obediendum esse praecipit. Illud tum ad leges naturales, tum ad diuinas positiuas se extendit: quibus quae in specie assignantur principia, a se non aliter differre possunt, quam vt alterum, connexionem naturalem, quam leges naturae cum hominis natura habent, connotet: alterum a libera Dei voluntate, eas leges profectas esse, arguat.

§. XIX.

Primi ergo, ex quo leges naturales deriuari possunt, principii requisita, vel communia sunt, scilicet quod debeat esse verum, euidens, adaequatum: vel specialia, videlicet vt voluntatem Numinis nobis manifestet, idque per rationem, hoc est naturae humanae considerationem. Per *vltimum* a principio legum positiuarum, per *speciale primum*, a ceterarum disciplinarum practicarum principiis, differt.

§. XX.

Sed ratiocinatio haec circa hominem ita instituenda, vt primo homo ipse, deinde obiecta, circa quae actiones eius occupantur, consi-

Digitized by Google

siderentur, & tandem haec inter se conferantur.

§. XXI.

Obiecta autem, circa quae hominis actiones occupantur, sunt *Deus*, *homo ipse*, & *alii homines*. De brutis aliisque rebus deinceps videbimus. Vulgo dicitur, hominem obligari *Deo*, *sibi ipsi*, & *aliis*: quod tamen non ita capiendum, ac si ille, cui obligari dicimur, obligationem nobis imponeret, aut facultatem semper haberet eam a nobis exigendi: sed *terminus* saltem, ad quem actio tendit, indicatur. Inter hosce *terminos* haec est differentia, vt tantum aliis hominibus a legislatore potestas ea, quae praestare debemus, exigendi, sit concessa, idque ideo, quia hoc ad humani generis conseruationem plane fuit necessarium. Deus autem tum vt legislator, tum vt *terminus* potest considerari: sed vt legislator poenas, siue in hac, siue in futura vita exigit, vnde ei vt *termino* ius officia exigendi tribuere, superuacaneum esses. Sed in officiis hominis erga seipsum, ista facultas plane cessat, cum ad humani generis conseruationem non sit necessaria; sufficit enim si ob eiusmodi delicta puniatur.

§. XXII.

Hisce probe obseruatis, omnes istos frustra se torquere arbitror, qui vnum aliquod principium quaerunt, quod omnia officiorum genera sub se complectatur. Namque tres sunt

diuersi *termini* siue obiecta, ad quae actiones hominis tendunt, cum quibus actiones hominis sunt conferendae, vnde tres iurisprudentiae naturalis partes, *totidemque principia* in suo genere *prima*, resultant.

§. XXIII.

Illis itaque, qui hoc effatum, *socialiter viue*, pro vniuersali iuris naturalis principio venditant, suffragari nequeo. Licet enim & verum, & euidens sit, non tamen est adaequatum. Id quod illi haud dubie intellexere, qui vt hinc se expedirent, officia hominis erga Deum immediate ex totius iuris principio, deriuarunt: officia autem hominis erga se ipsum, huc pertinere negarunt, eo quod nemo sibi ipsi obligetur. Hoc vero falsum esse, ex supra dictis patet. Namque vt aliquis sibi obligatur, non necesse est, vt facultas quoque officia exigendi, illi tribuatur.

§. XXIV.

Sane veteres, vt & nonnulli recentiorum, dum socialitatem iurisprudentiae naturalis fontem constituerunt, nihil aliud in animo mihi habuisse videntur, quam vnam saltem iurisprudentiae naturalis partem, quae scilicet de officiis hominis erga alios exponit. Idemque ni fallor innuunt, qui ius naturae in *diuinum* & *humanum* diuidunt, per illud eam partem, quae de officiis hominis erga DEUM praecipit; per hanc, officia hominis erga alios intelligen-

ligentes: quos inter & Guilielmus Grotius est. Saltem officia hominis erga se ipsum negligunt.

§. XXV.

Quod ad *bruta*, ceterasque res creatas attinet; eas a benignissimo Numine homini concessas esse, vt iis vteretur, constat. Hinc per se peculiare officiorum humanorum obiectum non constituvnt. Interim homines iis abutendo, erga se ipsos peccare possunt. *Affectus* & animi propositum, non *effectus*, in hisce actionibus illicitus est.

§. XXVI.

In prima ergo iurisprudentiae naturalis parte non aliud principium primum agnosco, quam istud: *Deum cole.* Consistit autem cultus Dei in *amore Dei.* Amandum esse DEum video, quia summe bonus est. Eum hoc velle, intelligo, quia hominibus voluntatem dedit, quae in summi cuiusdam boni amorem fertur. Idem principium & euidens, & adaequatum esse, res ipsa deinceps docebit.

§. XXVII.

Altera iurisprudentiae naturalis pars leges suas rite deriuabit ex hocce principio: *temperanter viue.* Hoc ipso ordinatus omnium rerum, quae extra nos positae sunt, vsus indicatur. Sine eo hominem non posse conseruari, experientia docet. DEus autem cum velit, vt homo se conseruet, ordinatum earum

rerum

rerum, quae huc pertinent, vſum, iubet. De ceteris requiſitis nulla lis eſt.

§. XXVIII.

In tertia denique parte militat illud: *ſocialiter viue.* Veritatem huius principii probo, primo, quia rationis vſus maxime ſocialiter viuendo ſe exſerit: deinde, quia loquela hunc in finem homini data videtur: porro, quia extra ſocietatem omnem homo maxime miſer futurus eſſet: quod eo luculentius patet, ſi homo in ſtatu naturali conſideretur: & denique, quia homini ab homine maximum praeſidium petitur, ſed & maximum periculum imminet. Si ergo feliciter & bene viuere cupimus, neceſſe eſt, vt viuamus ſocialiter, & ita nos geramus, ne offendamus alios. Hoc DEUS etiam iubet, cum homini aliter ſaluo eſſe non liceat. Euidens, & quoad hanc partem, adaequatum eſſe hocce principium, omnes agnoſcunt.

SECT. II.

de

OFFICIIS HOMINIS ERGA DEVM.

Σύνοψις.

Eſſe Deum, probatur, §. I. II.
Quo pacto eſſentia eius inueſtiganda, §. III.
Attributa quae DEO cum omnibus entibus ſunt communia, §. IV.
Quae ſpeciatim cum ſpiritibus ei communia ſunt, §. V. VI.
Attributa Dei propria? VII.
Quidita que ſit Deus? VIII.
Attributa eius operatiua, §. IX.
Creatio, §. X.

Et

Et prouidentia diuina, §. XI.
Cultus DEI consistit in eius amore, §. XII.
Cuius variae sunt species? §. XIII.
Quid preces & gratiarum actio, §. XIV.
De cultu Numinis externo quid obseruandum? §. XV.
An certum tempus cultui diuino consecrandum sit? item de sacrificiis, §. XVI.
Virtutes hinc fluentes, §. XVII.

§. I.

IPsas itaque vt nunc edisseramus leges naturales, secundum triplex, circa quod versantur, obiectum, initium merito facimus a cultu Dei. Deum vero cum nemo colere possit, nisi sciat, an, & quid Deus sit, paucis, quid ratio hac de re doceat, exponendum est. Esse Deum, primo probo ex notitia Dei omnium hominum cordibus insita: hoc est, potentia propinqua, propositioni huic, *Deus est*, assentiendi. Hanc omnium gentium consensus arguit. Huc etiam *anticipatio Epicuri* pertinet.

§. II.

Idem demonstro a posteriori, tum ex prouida quae vndique conspicitur rerum gubernatione, tum ex ordine & pulchritudine huius vniuersi, & aptissima rerum singularum structura. Hinc liquido constat, non casu, sed a causa quadam sapienter omnia dirigente, haec prouenire. Hanc si naturam dicas, nubes & inania prensas. Quid enim est natura? vnde ista vi pollet? Deueniendum tandem ad primam causam, quae profecto alia esse nequit, quam ipse DEUS.

§. III.

§. III.

In essentia Dei indaganda, ad ductum rectae rationis ita procedo: considerando rerum universitatem primo deprehendo, omnia entia in quibusdam attributis conuenire, vt in *vnitate*, *veritate*, *bonitate*. Deus itaque cum *ens* sit, existit enim, necesse est, vt itidem hisce attributis gaudeat, sed modo longe perfectiori, cum ceterorum entium sit causa.

§. IV.

Quod ad vnitatem autem attinet, etsi essentia diuina, non vna ratione a nobis concipiatur: in se tamen vna est & indiuisa, non quidem *specifica*, sed *numerica vnitate*, nec non *indiuisibiliter* & *incommunicabiliter*, in ordine ad plures numero essentias: idque tum ob *intrinsecam essendi necessitatem*, tum ob summam *perfectionem* & *independentiam*.

§. V.

Entium vero duae classes sunt, quarum vna *corpora*, altera *spiritus* complectitur. Ad priorem Deum referri non posse, ex eo intelligitur, quia spiritus imperfectior est corpore: imperfectius autem Deo tribuere, absonum est.

§. VI.

Spiritus est substantia cogitans, hoc est *intelligens* & *volens*: ergo & Deo *intellectus* & *voluntas*, sed modo longe perfectiori tribuitur. Idem & de ceteris, quae sua sponte hinc fluunt, attributis: *immutabilitate*, *immortalitate*, & *simplicitate*, est censendum.

§. VII.

§. VII.

Nunc videndum, in quo a ceteris entibus omnibus differat. Hoc autem illud eſt, quod ſit *independens*, idque ideo, quia eſt cauſa prima ceterorum entium omnium. Ergo etiam eſt *infinitus*. Quod enim terminos eſſentiae ſuae habet, id circumſcriptum iis eſt ab eo, a quo *pendet*, qui certum gradum entis, certamque menſuram perfectionis, illi dedit. Qui autem infinitus eſt ratione eſſentiae, infinitus etiam eſt ratione ſpatii, hoc eſt, *immenſus*, & ratione durationis, hoc eſt, *aeternus*. Voces autem, quae in Deo imperfectionem negant, hoc ipſo ineffabilem perfectionem in eo arguunt.

§. VIII.

Atque ita intelligitur, quo pacto Deus dicatur *Spiritus independens*. *Spiritus* enim voce attributa *primi* & *ſecundi ordinis*, altera autem, attributa *tertii* ordinis denotantur.

§. IX.

De operationibus diuinis ita cenſeo: videmus effectum, modum ignoramus. Interim effectum cum ſimilibus hominum effectibus comparantes, modum agendi in Deo, remota omni imperfectione ita concipimus, prout in hominibus ſe habet. Huc pertinent *attributa*, quae vocantur *operatiua*, *iuſtitia*, *omnipotentia*, *omniſcientia*, *amor*, *miſericordia*, *verocitas*, *omnipraeſentia* &c.

§. X.

Ex hiſce attributis *operatiuis* fluunt *opera* Dei, hoc

hoc est operationes cum ipso effectu considera-tae, quas inter eminent *creatio*, & *prouidentia* diuina. Mundum creatum a Deo esse probo, quia a natura eius, quod causam habet, abhorret, aeternum esse. Accedunt argumenta a posteriori, artium inuentio, generis humani multiplicatio, &c.

§. XI.

Per prouidentiam Deus res creatas *conseruat*, *mouet*, *gubernat*. Hanc euincit tum Numinis potentia, sapientia, bonitas, tum rei creatae natura, quae vt se creare non potuit, ita nec conseruare potest, denique ordo constans & perennis causarum & effectuum.

§. XII.

Iam ad cultum Numinis accedimus. Eum dignum esse qui colatur, natura eius praestantissima euincit. Eum hoc velle, supra probatum est. Absoluitur autem omnis cultus Dei *amore* eius: qui hic ita consideratur, prout inter *officia* est. Ad eum excitandum sufficit, quod Deus ipsa bonitas, omniumque bonorum, quae homini contingunt, auctor sit. Hinc vero etiam sequitur: Deum supra omnia amandum: eum propter se ipsum esse amandum: quin hominum esse, vt Deum magis, quam se ipsos ament.

§. XIII.

Amorem Dei alium esse *amicitiae* alium *obedientiae*, alium *concupiscentiae*, in prima parte docui-

Digitized by Google

cuimus. Iſte, ſi accedat deuota exiſtimatio ſummae praeſtantiae & perfectionis, qua Deus pollet, *veneratio* dicitur. Ille progignit *timorem* Numinis, quatenus relatio ad iuſtitiam & potentiam Numinis accedit. Hic cum ſimul a malis, quae nos premunt, liberari cupimus, ſed ita vt diuinae voluntati nos ſubmittamus, producit *ſpem, fiduciam,* & *acquieſcentiam* in voluntate Dei.

§. XIV.

Si ad actum amoris accedat peculiaris actus intellectus, ſuper bono cuius indigni ſumus, vocatur *precatio interna.* Ea enim nihil aliud eſt, quam volitio futuri, ad Deum directa. Mentis autem ad Deum directio ob bonum aliquod, quod ab eodem accepimus, & quo fauorem eius extollimus, vocatur *gratiarum actio.* Hæ cogitationes vt verbis proferantur, non videtur neceſſe eſſe, cum Deus intimos mentis receſſus exploratos habeat: nihiloſecius ſaepius expedit, mentis conceptus certis alligare verbis. Hinc vero & precum conditiones, legesque, intelliguntur, quarum ſumma huc redit: *ita precandum eſſe, vt ſummus Numinis amor exigit.*

§. XV.

Non minus autem & externis factis hunc amorem Numinis teſtari decet, ſi ſcilicet aut neceſſitas quaedam, aut aliorum ſalus hoc exigat. Hinc *cultus* Numinis *externus* fluit. Sum-

ma eius huc redit: *nihil loquendum, nihil faciendum esse, quod cum amore Dei aut directe aut indirecte pugnet.*

§. XVI.

Ratio quoque dictitat, certum tempus beneficiis diuinis expendendis consecrandum esse, vt mens a seculi rebus paulisper reuocetur, ne iis immersa penitus, Numinisque immemor, citatis in praeceps eat gradibus. Certe amare Deum nequit, qui nunquam serio de eo cogitat, quod fieri nequit, si aliis negotiis mens intenta est. Ast sacrificiis Deum colendum esse, quo pacto ex ratione probari possit, non video.

§. XVII.

Reuocanda nunc haec officia ad certas *virtutes* sunt. Vnica quidem virtus est: haec tamen quatenus circa Numinis sensum & cultum versatur, vocatur *pietas*. Tot eius species sunt, quot cultus diuini partes. Sic alia erit *intellectus*, alia *voluntatis*, & haec iterum vel *interna*, vel *externa*, &c. Proprietates quoque virtutis, vt ad singulas virtutes applicari possunt, id quod semel hic monuisse sufficiat, ita & in pietate locum inveniunt, possetque adeo *diligentia sacra*, *obedientia sacra* &c. constitui.

SECT.

SECT. III.
de
OFFICIIS HOMINIS ERGA SE IPSVM

Σύνοψις.

Quod homo obligatus ſit, vt ſe rite conſeruet, §. I. II.
Id quod probatur ex amore Dei, §. III.
Ordo, quem in ſui conſeruatione tenere debet, quo pacto inueſtigandus, §. IV.
Officia hominis circa mentem eiusque facultates, §. V.
Circa corpus, §. VI.
Speciatim circa paſtus & veneris vſum, §. VII.
Quod impuritates quæuis illicitae ſint, §. VIII.
Officia hominis circa regimen ſenſuum externorum, §. IX.
Circa bona fortunæ, §. X. XI.
An conſeruatio ſui violenta licita ſit? §. XII.
Quousque ſe extendat? §. XIII.
Quid pro membris, rebus, pudicitia, honore, liceat? §. XIV.
De iure & fauore neceſſitatis quid generatim cenſendum? §. XV. XVI.
Hinc definitur quid, in res alterius nobis liceat, §. XVIII. XVII.
Virtutes hinc fluentes, XIX.

§. I.

ERga ſe ipſum homo ex praeſcripto legis naturalis ita ſe gerere debet, vt rebus, quibus ad ſui conſeruationem indiget, *ordinate* vtatur.

§. II.

Licet autem homo magno impetu ad ſui conſeruationem feratur, obligatione tamen opus fuit, tum quia aliquando eum cupido ſe deſtruendi incedere poteſt, tum quia homines vt plurimum mediis, quibus ſe conſeruare poſſunt, aliter vtuntur, ac iis vti debent.

§. III.

Velle autem Deum, vt homo vitam conſeruet, exinde probo, quia vita eſt fundamentum omnis felicitatis humanae. Deus ergo tum vult, vt homini bene ſit, vult etiam, vt viuat. Accedit, quod homo vitam ſibi non dederit, ergo eandem pro lubitu dimittere nequit. Quod ſi autem aliquis ea agat, quae officii, & ſtationis, in qua a ſummo imperante, ipſoque adeo Deo collocatus eſt, ratio poſtulat, indeque vitae finis acceleretur, hoc quidem iuſſu ipſius Dei fieri cenſendum eſt, adeoque ab omni αυτοχειρείας crimine, merito abſolvitur.

§. IV.

Vt autem *ordinem* edoceamur, obſeruandum, praeter vitam totius compoſiti, in homine eſſe vitam *rationalem, ſenſitiuam, vegetatiuam*, & vnam altera eſſe praeſtantiorem. Hinc regula generalis: *conſeruatio vitae praeſtantioris praeferenda eſt conſeruationi vitae minus praeſtantis.*

§. V.

Vita hominis praeſtantiſſima, rationalis, conſeruatur, ſi mens a variis morbis, qui eam affligunt, liberetur: quod fit per *notitiam Dei, ſui ipſius*, ceteraque media, quae Ethica praeſcripſit. Vnde & ſequitur, grauiſſime peccare, qui ſingulis mentis facultatibus ita vtuntur, vt mentis humanae miſeria inde augeatur. Sic ratione *intellectus* peccant, qui eum ab erro-

ribus

ribus non liberant, pro ſtatu & conditionis ſuae ratione in veritatem non inquirunt, praeiudicia non exuunt, conſcientiae nullam curam gerunt: ratione *imaginationis*, qui iuſtos illi non ſtatuunt limites: ratione *voluntatis*, qui a prauis propenſionibus eam non purgant: ratione *affectuum*, qui habenas illis laxant, eosque rationis praeſcriptum migrare patiuntur.

§. VI.

Corporis conſeruatio cum ad conſeruationem totius hominis pertineat, neutiquam negligenda eſt, mentis tamen conſeruationi poſtponenda, cum mens corpore multum ſit nobilior. Sed in corpore rurſus conſeruatio vitae ſenſitiuae, praeferenda eſt conſeruationi vitae vegetatiuae, niſi eius deſtructio ad deſtructionem totius compoſiti tendat. *Totius compoſiti* enim conſeruatio praeferenda eſt conſeruationi *partis*, & adeo *vita ſanitati*, *ſanitas* iacturae *membri*.

§. VII.

Ad vitae vegetatiuae conſeruationem immediate, ſed mediate ad conſeruationem totius compoſiti, pertinent *paſtus* & *venus*, quibus natura voluptatem comitem dedit, vt animal ad ſui generisque ſui conſeruationem, tanto acrius exſtimularetur. Ergo non alium in finem paſtu & venere vtendum: multo minus ita illis vtendum, vt vita hominis nobiliſſima inde detrimentum capiat.

§. VIII.

Peccant itaque, qui ideo edunt, aut bibunt, aut veneri operantur, vt inde voluptatem capiant: in ſpecie *ſcortationem*, quae voluptatis cauſa peragitur, *ſodomiam*, & omnem ſeminis profuſionem, ex qua homo generari nequit, contra jus naturae eſſe patet. Accedit enim, quod ſemen ſit pars corporis humani longe praeſtantiſſima, nouae menti hoſpitium praebitura, quod adeo pro lubitu profundere aut perdere, neutiquam, in hominis poſitum eſt arbitrio.

§. IX.

Ceterum vt omnium *ſenſuum externorum* vſus, ſi obiectum illis conueniens adſit, corpus voluptate quadam perfundit, quae cum a natura ſit, non plane eſt fugienda, ita vt hic quoque ordo obſeruetur, primo rebus ſenſibus gratis ita vtendum, ne corpori noceant, ſed vt iis conſeruetur, & homo ad cetera officia promtior reddatur; deinde, cumprimis ita iis vtendum, vt mentis felicitas & ſanitas, iis non impediatur, ſed promoueatur potius. Documento muſica eſſe poteſt.

§. X.

Ceterum ad totius hominis conſeruationem pertinent etiam *bona fortunae*: haec itaque vt homo acquirat, vt honeſtum vitae genus eligat, bonis artibus animum corpusque erudiat, exiſtimationem ſuam tueatur, neceſſe eſt.

Cum-

Cumprimis autem indolem ſuam vnusquisque exploret, diſpiciatque, ad quodnam vitae genus haec apta ſit.

§. XI.

Sed cum fortunae munera ſaepius non tam ad *eſſe* quam ad *bene eſſe*, aliquid conferant, comparanda quidem ſunt, aſt non cum vitae aut ſanitatis diſpendio, quin potius expendendum, naturam paucis eſſe contentam: adeoque, iis, quantum naturae noſtrae ratio poſtulat vtendum: praeterea iis aliis quoque, quod ſuo loco demonſtrabitur, inſeruiendum eſſe. Quod ſi fortuna praeter culpam noſtram, ſua munera nobis deneget, *fortiter* ferenda eſt: idque ideo, quia animum abiiciendo plus nobis nocemus; vnde & deſperatio contra officium eſt: deinde quia communi omnium hominum ſorti quisque ſe ſubmittere debet, & denique quia, Numine ita dirigente, haec ad noſtram ſalutem cedunt.

§. XII.

Diſpiciendum nunc, quid ius fasque ſit, ſi lex, noſtri conſeruationem iubens, cum lege alterum laedendum vetante, concurrat. Cerle cum inuaſus aeque homo ſit ac inuadenst, nullam video rationem, quare ille huius potius, quam ſuam vitam conſeruare debeat. Ceſat ergo ibi obligatio legis, alterum laedere vetantis, idque non ob delictum inuadentis, ſed quod Deus neutiquam praeſumatur homi-

nem obligare voluiſſe, ad ea, quae communi omnium rerum inſtinctui repugnant: hinc & *licita* ſaltem eſt violenta defenſio, non autem *praecepta*.

§. XIII.

Sed ſecus ſe res habet, ſi per violentam defenſionem *plures* laedantur. *Plurium* vita praeponderat vitae *vnius*. Summo ergo imperanti, aut qui eius vices gerunt, reſiſtere nefas. Tota enim hinc turbatur ſocietas. Praeterea, in ſtatu ciuili (de naturali enim alibi dicetur) tum demum violenta defenſio licita eſt, cum iudicia ceſſant, & iactura rei eſt irreparabilis. Vnde & *termini* defenſionis *a quo* & *ad quem*, diiudicari poſſunt.

§. XIV.

Non tantum pro *vita*, ſed & *membrorum incolumitate* talem defenſionem recte ſuſcipi nullus dubito. Nec enim, qui in eo rerum articulo ſunt conſtituti, quodnam inuadentis ſit conſilium, & quae qualisue membrorum iactura futura ſit, ſcire poſſunt. Pro *rebus* tum demum licite hoc fieri puto, ſi nihil amplius vnde viuamus, nobis ſuppetat. *Pudicitia* autem, cum neutiquam vitae hominis ſit aequiparanda, mea opinione, violenter defendi nequit. *De honore* ceterisque rebus, quae ex hominum opinione pendent, idem ſtatuo.

§. XV.

Sed de vniuerſo iure & fauore neceſſitatis

ita

ita cenſeo, ſi neceſſitas *incolumitatis* adſit, diſpiciendum, ſintne leges *humanae*, an *divinae*, quae noſtrae conſeruationi adverſantur. De illis res dubio caret, niſi expreſſum imperantis mandatum obſtet: ſolent enim ferri cum ſenſu humanae imbecillitatis. Hæc autem vel officia erga *Deum*, vel erga *alios* praecipiunt: & *priores* vel *affirmatiuae* ſunt, vel *negatiuae*. Illae neceſſitati cedunt: requirunt enim, vt ſeruari poſſint, *occaſionem*: hae non item, cum intentioni legislatoris hoc e diametro aduerſetur,

§. XVI.

Quae alios homines reſpiciunt, rurſus vel *praecipiunt* aliquid, vel *vetant*. De illis itidem nulla lis eſt. In his autem conſiderandum, an neceſſitas originem a *Deo* habeat, an autem a malitia aliorum *hominum*: & ſi hoc ſit, an illis conſtitutum ſit nos priuare *vita*, an vero nos eo adigere velint, vt legem migremus. Si nos interficere velint, non video quid obſtet, quo minus vſurpare media queamus nos conſeruandi, quae inſtinctus naturalis nobis ſuppeditat. Saltem non videtur Deus velle, vt hominibus improbis liceat leges ſuas in nequitiae inſtrumenta conuertere: aſt ſi eo tendant, vt ad migrandam legem nos adigant, & ad hoc medium nobis ſuppeditent, mors praeferenda eſt vitae. Directe enim hoc pertinet ad Numinis contemptum. Si denique neceſſitas Deum habeat auctorem, medium, quod natura

ſuppeditat, rite adhibebitur, cum Deus hoc ipſo non offendatur.

§. XVII.

Variae, quae moueri ſolent quaeſtiones, hinc facile diiudicantur. Documento ſit, quod omnino vrgente ſumma neceſſitate *res alterius*, inuito domino, ſi is ſubuenire miſeris poſſit, & imploratus licet, renuat, aufferi poſſint. Si enim neceſſitas ius in vitam alterius dat, quidni etiam in bona daret? Accedit, quod ad ſuccurrendum miſeris locupletior obligatus ſit, & quidem, in caſu neceſſitatis, perfecte. Taceo, quod natura dominii hoc requirat.

§. XVIII.

Ex eadem ratione *perdere* res alienas licet, ſi ſcilicet, praeter noſtram culpam res noſtrae in eum ſtatum fuerint adductae, & ſi alia ratione ſeruari nequeant, obſeruata tamen pretii proportione, & vt ſi alias perituraе non fuiſſent, aeſtimationem, aut ſoli, aut pro rata parte, praeſtemus.

§. XIX.

Virtus, quae ex hiſce officiis efflorescit, vocatur *tempernatia*, hoc eſt, ſtudium ad ductum rectae rationis ſe conſeruandi. Latiorem vocis ſignificatum, vſus veterum probat. Iuxta hactenus dicta autem alia erit temperantia intellectus, in rebus cognoſcendis, aut diiudicandis, alia conſcientiae, alia imaginationis, alia voluntatis, & affectuum, alia corporis &c. Et cor-

corporis quidem temperantia, quae cibo potuque recte vtitur, vocatur *sobrietas*, quae veneri leges dat, *castitas*, quae opes rite dispensat, *frugalitas*, quae honores, *modestia*. Quod si res aduersae ingruant, *fortitudine* opus est, quam omnino pro specie temperantiae habeo, cuius duae rursus filiae sunt *patientia* & *fortitudo* stricte sic dicta: illa respicit aduersa, quae incumbunt, haec, quae imminent.

SECT. IV.
de
OFFICIIS HOMINIS ERGA ALIOS, ET QVIDEM ABSOLVTIS, QVAE OBLIGATIONEM PERFECTAM HABENT.

Σύνοψις.

Officia erga alios quotuplicia sint? §. I.
Primum est: neminem laede, §. II.
De damni dati restitutione, §. III. IV.
Quotuplici ratione ea fiat, §. V.
Quid praeterea ab eo, qui laesit, requiratur? §. VII.
De aequalitate omnium hominum agnoscenda, §. VI.
De pactis seruandis, §. VIII.
Cur pacta vim obligandi habeant, §. IX.
De consensu eiusque impedimentis, §. X.
De errore & dolo, §. XI.
De coactione & metu. §. XII.
Effectus & materia pactorum, §. XIII.
Conditiones. §. XIV.
Internuncii, §. XV.
De pactorum interpretatione, §. XVI.
Interpretatio quid? & quotuplex? §. XVII.
Regulae interpretationis declaratiuae, quae ex natura sermonis fluunt, §. XVIII.
Quae ex coniecturis originem ducunt, §. XIX.
Quod istae ad omnem obscurita-

Digitized by Google

ritatem tollendam ſufficiant, §. *XX.*
De interpretatione extenſiua, §. *XXI.*
De reſtrictiua, §. *XXII.*
Quod reſtrictiua interpretatione opus ſit, ſi duae leges ſecum pugnare videantur, §. *XXIII. XXIV.*
Regulae de fauorabilibus & odioſis reiiciuntur, §. *XXV.*
Virtutes hinc fluentes, §. *XXVI. XXVII.*

§. I.

QVoad officia hominis erga alios ratio dictitat: *ſocialiter eſſe viuendum.* Non ſunt autem haec officia vnius generis: alia enim ſunt, quae inter homines quatenus *aequales* ſunt, obſeruanda veniunt: alia autem, quae *inaequalitatem* ob *ſtatum* ſupponunt: illa rurſus vel *abſolute* ad vitam ſocialem ſunt neceſſaria, vt adeo *perfecte* ad ea praeſtanda homo obligetur: vel ita comparata ſunt, ut ſubſiſtere quidem ſine iis vtcunque vita ſocialis, ſed non *commode*, poſſit, adeoque obligationem *imperfectam* ſecum vehunt. Officia, ad quae perfecte obligamur, vel certum *inſtitutum* praeſupponunt, vel non praeſupponunt: illa *abſoluta*, haec *hypothetica* vocantur.

§. II.

Inter abſoluta primum locum tenet illud: *neminem laede.* Hoc ad vitam ſocialem abſolute neceſſarium eſt. Laeditur autem aliquis in *corpore*, per caedem, vulnera &c. in *bonis*, per rapinam, furtum, fraudem, corruptionem: huc etiam pertinent fructus, tum percepti, tum certo percipiendi; in *iuribus*, dum intercipiuntur,

Digitized by Google

tur, aut non redduntur, quae perfecte debentur: in *fama* per *calumnias* &c. imo etiam in *mente*, si alter ad mentem corrigendam perfecte fuerit obligatus. Laesio in bonis a nonnullis *damnum* dicitur.

§. III.

Qui autem alterum laesit, ad *restitutionem* tenetur. Frustra ceteroquin laesionem lex naturae prohiberet. Tenetur autem laedens, siue *per* se siue *per alios* laeserit, idque eatenus, quatenus effectus illi imputari potest. Hoc autem ex iis, quae de causa morali diximus, intelligitur. Ordo etiam, quo tenentur, si plures laeserint, hinc recte diiudicatur. Ast si quaeratur, in quantum quisque teneatur, obseruandum, quod in *indiuiduis* actibus singuli teneantur in solidum: in *diuiduis* io tantum quisque tenetur, in quantum laesit: nisi per conspirationem facinus aliquod patrauerit, ibi enim omnes pro singulis, & singuli pro omnibus, tenentur. Haec ex natura imputationis fluunt.

§. IV.

Quid de *casu fortuito*, damnoque per *culpam* dato, sentiendum sit, ex supra dictis liquet. Si autem *seruus*, aut *animal* nostrum citra nostram culpam damnum dederit, saltem non impedire tenemur, quo minus laesus reparationem consequatur, etsi exinde incommodum in nos redundet, cum ex iisdem commodum capiamus.

§. V.

Digitized by Google

§. V.

Fit autem reparatio, si res corrupta vel ablata restituatur, aut si hoc fieri nequeat, aestimatio tum rei, tum fructuum eius praestetur.

§. VI.

Ceterum ad vitam socialem non sufficit, si quis per malitiam laesit, vt reparationem vltro offerat, sed necesse quoque est, vt se facti poenitere testetur, & vt, si laesus hoc exigat, eius securitati consulat: laesi autem est, veniam dare laedenti, & cum ipso redire in gratiam. Qui per culpam laesit, itidem offerre reparationem, testarique debet, omnem malitiam abfuisse.

§. VII.

Alterum officium absolutum, & cum perfecta obligatione coniunctum, hoc est: *quiuis alterum natura sibi aequalem agnoscat.* Idque primo, quia omnes eiusdem naturae sunt participes, deinde, iisdem legibus naturalibus obligantur; omnes etiam citra antegressum pactum, aut societatem specialem, aeque liberi sunt. Necesse itaque est, vt quisque alterum aequali iure frui patiatur: vt qui aliorum opera ad suum commodum vti vult, idem illis praestare non recuset; vt qui aliquid inter aequales distribuere debet, neutri prae altero indulgeat.

§. VIII.

Tertium officium absolutum, quod obligationem perfectam habet, hoc est: *pacta seruan-*

da

Digitized by Google

daesse. Est autem pactum consensus duorum pluriumue in idem placitum. Quo ipso a *promissione perfecta*, multo autem magis a *simplici assertione*, & promissione *imperfecta*, discernitur. In promissionibus enim fides datur per actum solitarium: interim in iis etiam acceptatio requiritur, cum inuito nullum jus acquiratur, nisi rogatio praecesserit, eique oblatio respondeat.

§. IX.

Ceterum voluit Deus, vt pacta seruentur, cum ceteroquin socialitas salua esse nequeat: & pacta vnicum sint medium ea acquirendi, quibus indigemus, si alii sua sponte ea nobis praestare nolint. Falluntur ergo, qui pacta naturaliter nullam vim obligandi habere contendunt: cuius erroris perperam accusatur Connanus.

§. X

Consensus, qui ad pacta requiritur, declaratur per *signa*, verba, facta, gestus &c. quin & per *silentium*, cum certis circumstantiis consideratum, vnde consensus *tacitus*: quem autem nonnulli *praesumtum* vocant, improprie consensus est, & aequitate nititur. Idem impeditur partim ratione *intellectus*, partim ratione *voluntatis*. Ratione intellectus per *aetatem*, si vsus rationis nondum adsit; per *furorem*, si quis vsum rationis amiserit; per *ebrietatem*, & denique per *errorem*.

§. XI.

§. XI.

Et *error* quidem vt conſenſum impedit, ita & pactum irritum reddit, ſed tum demum, ſi circa eſſentiam rei, aut eius qualitates, de qua paciſcendo potiſſimum actum, fuerit commiſſus. Si ex negligentia aut praecipitantia paciſcentis fuerit profectus, obligatus erit ad penſationem damni ex pacto irrito illati. *Dolus* paciſcentis pactum plane irritum reddit: *tertii* non item, vtut ad damnum datum reſtituendum ſit obligatus.

§. XII.

Ratione voluntatis oritur impedimentum a *coactione & metu*. Metus, hoc eſt terror animi, niſi ita vehemens fuerit, vt omnem rationis excuſſerit vſum, pactum per ſe non reddit irritum. Adeſt enim etiam in metu aliqualis conſenſus. Quod ſi autem fuerit iniuſtus, pactum irritum reddit, non ob defectum conſenſus, ſed quia incutiens iſtum, non habet ius promiſſum acceptandi.

§. XIII.

Effectus pactorum eſt *translatio iuris*: vnde & ſequitur, quod materia pactorum, phyſice & moraliter *poſſibilis* eſſe debeat: cum ceteroquin ſolus conſenſus nullum ius transferre poſſit. Vt ergo pacta ſuper rebus turpibus irrita ſunt: ita ſi quis ex pacto turpia fecerit, alter ad fidem ſeruandam non eſt obſtrictus. Accedit, quod quae cauſa haec pacta irrita reddit,

Digitized by Google

reddit, eadem quoque alterum onere fidem datam seruandi, liberet. Merces autem pro re turpi data, nisi enormis accesserit laesio, repeti nequit, quia etiam vbi gratis datur, repetitio cessat. Sed & quousque super rebus & actionibus nostris aut alienis, paciſci queamus, ex hactenus dictis liquet.

§. XIV.

Conditiones, quae pactis & promissis adiiciuntur, vel *possibiles* sunt, vel *impossibiles*: & hae iterum, vel *potestatiuae*, vel *causales*, vel *mixtae*. Impossibiles pacta irrita faciunt. Tempus & locus itidem certo modo ad conditiones pertinent. *Huius* adiectio tantum supponit temporis, donec possit peruenire in locum, in quo promissio exsolvenda: *illius* efficit, vt, nisi praestituta die, promissio non possit exigi.

§. XV.

Internunciis, qui aliquando adhibentur, mandatum aut *generale*, aut *speciale* dari solet. Si fines mandati migrauerint, mandans non obligatur. Sed distinguendum hic inter internuncium, in quo *vsus iudicii*, & eum, in quo *ministerium corporale* tantum, requiritur. Hinc multae quaestiones diiudicari possunt. Quoad acceptationem autem, ad *consensum*, eiusque *complementum*; & *propositum* promittentis, diligenter est attendendum.

§. XVI.

Ceterum cum consensus per *signa*, inter quae

verba tum *ore* prolata, tum *scripto* consignata eminent, edatur: & vero saepe contingat, vt verba obscuritate quadam laborent: siue haec a *figura externa*, siue ab *interno* eorum sensu proueniat, licet hic potissimum attendatur: omnino quo pacto interpretanda sint, paucis edisserendum est: qua occasione in genere de humanae voluntatis interpretatione, aliquid delibabimus.

§. XVII.

Est autem interpretatio signorum, praecipue verborum, quibus alter ad mentem suam declarandam vsus est, accurata explicatio, vt quid voluerit, clare intelligatur: estque vel *declaratiua*, vel *extensiua* vel *restrictiua*. Ratio diuersitatis ex diuerso modo loquendi, & verba conceptibus nostris accommodandi, petenda est.

§. XVIII.

Ad *declaratiuam* interpretationem requiritur cognitio linguae, & terminorum artis, quin & si obscuritas a figura externa proueniat, scripturae, signorum, notarum, & characterum, quibus aut typographi, aut scribae vtuntur: praesertim autem vocabulorum, tum antiquorum, tum recentiorum &c. Huc etiam duae istae regulae generales pertinent: *verba regulariter ex vsu & proprietate populari intelligenda sunt: verba artis explicanda sunt secundum definitiones prudentium cuiusque artis.*

§. XIX.

§. XIX.

Si ita parum proficiatur, consideranda est natura & indoles ipsius negotii: tum expendenda sunt coniuncta, tum *origine*, tum *loco: effectus* etiam pacti aut legis non negligendus: nec affectus aut conditio loquentis: cumprimis autem ratio legis aut pacti, sedulo ponderanda. Atque hinc regulae istae speciales fluunt: *verba sunt intelligenda secundum substratam materiam: obscurae locutiones explicandae sunt ex eiusdem auctoris loco planiori, licet alio tempore & loco prolato, nisi manifesto adpareat, ipsum sententiam mutasse:* it. *ad antecedentia & consequentia sedulo est attendendum: si verba nude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum, post se essent tractura, e. g. si cum lege diuina aut humana pugnarent, a receptiori sensu paulisper est deflectendum: sermo obscurus ita interpretandus est, prout affectui loquentis, item dignitati & conditioni tum ipsius, tum eius, ad quem loquitur, est conueniens? illa interpretatio quae rationi legis aut pacti est conueniens, est sequenda: reiicienda autem, quae ei repugnat.*

§. XX.

Et istae quidem regulae, maxime coniunctim sumptae, sufficiunt ad obscuritatem verborum tollendam, sive haec ex verbis obsoletis, siue recens confictis, siue peregrinis, siue ambiguis, siue sermone perplexo, siue denique ex duarum orationum contrarietate & pugna, oriatur. Quin & aliquando ad obscuri-

tatem, quae a figura externa prouenit, tollendam conducunt.

§. XXI.

In interpretatione *extenſiua* ex regulis antea allatis vnica ſaltem praecipue militat, quae ſcilicet ad rationem legis, aut pacti, attendere iubet. *Verba itaque legis aut pacti tum extendenda ſunt, quando ratio legis, aut pacti, eſt latior verbis legis aut pacti.* Vbi enim eadem eſt ratio, eadem etiam eſt iuris diſpoſitio. Quae quidem regula tum in affirmatiuis, tum negatiuis legibus procedit: in his tamen vſum inſignem praebet, ad fraudes, quae ad declinandam legis obligationem excogitari ſolent, eludendas. Harum cauillationum quatuor afferuntur ſpecies; cum fit commutatio rerum; cum fit commutatio perſonarum; cum fit commutatio contractuum; & cum modus contrahendi mutatur.

§. XXII.

In interpretatione *reſtrictiua* ceterae quoque regulae, quae in declaratiua militant, locum habent. Sic reſtringenda verba eſſe, ex legis aut pacti *materia ſubſtrata* colligitur, vtpote quae ſemper intelligenda eſt animo loquentis obuerſari, etſi verba videantur latius patere: item ex effectu, ſi abſurdus, aut iniquus ex verbis latioribus ſequatur, quia nemo mentis compos abſurda, aut vana, aut ſibi modeſta, voluiſſe cenſendus eſt &c. Huc pertinet etiam inter-

Digitized by Google

interpretatio ſecundum aequitatem. De *ratione legis* autem obſeruandum: ſi in vniuerſum, quoad actum & potentiam ceſſet, nec voluntas legislatoris, alio modo declarata, obſtet, tum ceſſare legem ipſam.

§. XXIII.

Cumprimis autem reſtrictiua interpretatio adhibenda eſt, ſi duae leges concurrant, quae etſi directe ſecum non pugnent, propter certam tamen temporis circumſtantiam, ſimul obſeruari nequeant. Ex quibus vt iſta praeferatur, quae arctius obligat, rationi eſt conſentaneum.

§. XXIV.

Hinc regulae iſtae ſpeciales, quae paſſim circumferuntur, facile deduci poſſunt: *promiſſio cedit ei, quod iubetur, aut vetatur: lex affirmatiua negatiuae: quod faciendum eſt certo tempore, praefertur ei, quod quouis tempore fieri poteſt: obligatio imperfecta cedit perfectae; recentior antiquiori; ſimplex, etiam antiquior, duplici; lex beneficentiae legi gratitudinis: magis obligati ſumus ei, qui arctiori vinculo nobis eſt coniunctus, & vice verſa: leges imperantis inferioris cedunt legibus ſuperioris; generales ſpecialibus: illa, quae cauſas magis honeſtas aut vtiles habet, praefertur ei, quae cauſas minus honeſtas, minusque vtiles habet, &c.*

§. XXV.

Solent etiam *fauorabilia* ab *odioſis* diſcerni, & hinc variae regulae & in extenſiua, & reſtrictiva interpretatione, elici: ſed cum non ſemper

quid fauorabile, quid odioſum ſit, pateat, & praeterea omnia ex hactenus allatis regulis expediri poſſint, illis ſubſcribo, qui illas regulas non adeo magnum ſecum vehere vſum contendunt.

§. XXVI.

Nunc de virtutibus, quae ex officiis hactenus enumeratis, efflorefcunt, diſpiciendum. Virtutem, quae alterum nullo modo laedit, non poſſum alio, quam generali *iuſtitiae*, nomine deſignare: niſi forte *innocentiam* dicere velis: quae autem illatas iniurias ad ductum rectae rationis excipit virtus, *manſuetudo* vocatur.

§. XXVII.

Aequalitatem naturalem probe obſeruat *aequitas*, liceat enim mihi hac voce ita vti, cuius excellentiſſima ſpecies eſt *humilitas*: ea autem, quae pacta ſeruat virtus, *fidelitas* dicitur, cuius variae iterum ſpecies conſtitui poſſunt.

SECT. V.
de
OFFICIIS GENTIVM ERGA GENTES ABSOLVTIS, QVAE OBLIGATIONEM PERFECTAM HABENT.

Σύνοψις.

Quotuplici ratione gens gentem laedere poſſit, §. I. II.
Ad quid gens, quae alteram laeſit, teneatur, §. III.
Quod una gens alteram pro aequali agnoſcere debeat, §. IV.
Vnde inaequalitas inter gentes oriatur, & quidem ratione exiſtimationis ſimplicis, §. V.
Item intenſiuae, §. VI.
Quid foedus? §. VII.

Quo-

Quotuplex foedus? §. IIX. IX. X.
An foedera inire liceat cum illis, qui in religione a nobis dissentiunt? §. XI.
An cum infidelibus contra fideles? §. XII.
An cum Atheis? §. XIII.
Materia foederum, §. XIV.
Quo pacto quis se gerere debeat, si illi cum pluribus foederatis res sit, §. XV.
De solutione foederum, §. XVI.
Quid sponsio? §. XVII.
An per sponsionem summus imperans, & quousque ipse sponsor, obligetur? §. XIIX.
Quod legati sint inuiolabiles, §. XIX.
Ad quos hoc pertineat, §. XX.
Quotuplici ratione legatus laedatur, §. XXI.
An legati semper admittendi sint? §. XXII.
Postquam admissus est, quousque sit inuiolabilis, §. XXIII.
Si deliquerit, an puniri queat? §. XXIV.
An legatus ad tertium missus, in territorio hostis sit inuiolabilis? §. XXV.
Quid de comitibus. famulis, bonis legati, censendum, §. XXVI.
An legatis competat ius exsyli? §. XXVII.

§. I.

VIdeamus nunc, quo pacto quae hactenus docuimus, in integris gentibus sese habeant. Quod itaque primum est omnium hominum erga alios officium, *neminem laede*, illud etiam merito inter officia gentium erga gentes, eundem occupat locum. Possunt autem gentes laedi, vel quoad *statum* ipsius *reipublicae*, qui vitae singulorum hominum respondet, vel quoad *dominium* & *imperium*, vel quoad *existimationem*, el quoad *iura*, perfecta scilicet, vel denique quoad singula *membra* & *ciues*, qui ciuitatem constituunt, eorumque vitam, bona, famam, iura.

§. II.

Laedit porro gens gentem aut *directe*, si iussu eius, qui summum imperium habet, alteri genti quocunque modo damnum inferatur: aut *indirecte*, si imperans subditorum, aliam gentem ladentium, facinora non puniat, aut cum prohibere possit, non prohibeat: e. gr. si non adhibeat, quae possit ac debeat adhibere remedia, ad impedienda latrocinia, ac piraticam, it. si militibus non soluat stipendia, vt necessitate coacti ipsis amicis noceant. Huc pertinet etiam *receptio* eorum, qui delinquendo, vel alia ratione rempublicam quandam laeserunt.

§. III.

Quod si gens hac ratione gentem laeserit, tenetur ad *restitutionem*. Quam quidem, si res tanti sit, per vim exigere, nec tantum hanc exigere, sed bellum etiam eousque continuare potest, donec securitati suae fuerit prospectum: quod in singulis hominibus, qui in statu ciuili viuunt, secus se habet. Qua de re suo loco pluribus exponemus.

§. IV.

Alterum iuris gentium praeceptum, ad officia absoluta spectans, iubet, vt *vna gens alteram naturaliter sibi aequalem esse*, agnoscat. Hinc quae vna gens ab altera sibi praestari cupit, ea vicissim illi non deneget.

§. V.

§. V.

Deprehenditur autem inter gentes etiam quaedam inaequalitas ratione *existimationis*, tum *simplicis*, tum *intensiuae*. Illa quidem aut imminuitur aut amittitur, cum gens data opera omnia iuris naturalis praecepta negligit, & a communi totius humani generis societate discedit, adeoque se ipsam indignam reddit, quae ab aliis pro aequali agnoscatur. Huc pertinent *coetus latronum & piratarum*.

§. VI.

Existimationem *intensiuam*, per antiquitatem, potentiam, opes, & alia fortunae munera, gentes acquirunt, sed *iure* saltem *imperfecto*. Ius perfectum ad eam non nisi per *pacta*, siue expressa siue tacita, & diuturno vsu firmata, comparatur. Ergo quid de *praecedentia* summorum imperantium, legatorumque, qui eos repraesentant, sentiendum sit, diiudicari hinc facile poterit.

§. VII.

Tertium iuris gentium praeceptum est: *pacta serua*. Solent autem pacta, quae ab integris gentibus super negotiis publicis ineuntur, speciali nomine *foedera* appellitari. Est enim foedus conventio publica, ab iis, qui maiestatem habent, in communem, vel alterutrius vtilitatem facta.

§. VIII.

Solent foedera varie diuidi. Ego ita procedo: alia *iuri naturali nihil addunt*, cum gentes ad ea praestanda foedere se obstringunt, ad quae iam

ceteroquin iure perfecto obligabantur: alia *certum obligationis gradum addunt*, quando se obligant ad ea praestanda, ad qua ceteroquin iure imperfecto tenebantur: alia denique *plane nouam obligationem progignunt*, quando scilicet ad ea se obstringunt, ad quae ceteroquin nec perfecte, nec imperfecte obligabantur.

§. IX.

Quae iuri naturae aliquid adiiciunt, aut *aequalia* sunt aut *inaequalia*. Foedera *aequalia* sunt pacta, quibus vtrinque aequales praestationes promittuntur, vel simpliciter, vel obseruata proportione virium, & aequali etiam modo, vt neutra pars alteri sit obnoxia. *Inaequalia* autem sunt pacta, quibus inaequales praestationes promittuntur, aut altera pars deterioris est conditionis. Est autem aliquis deterioris conditionis vel ita, vt summum imperium simul amittat, vel vt istud retineat. Amittitur summum imperium, si quis ex foedere ea praestare tenetur, quae ipsam facultatem partibus summi imperii fungendi, tollunt: non amittitur, si quae praestanda sunt, actum summi imperii impediunt, ipsam facultatem autem neutiquam tollunt.

§. X.

Sunt porro foedera vel *realia* vel *personalia*: illae in vsum ciuitatis ineuntur, & mortuo licet imperante, non tamen exspirant: haec in commodum imperantis pacisentis ineuntur, eoque mortuo exspirant.

§. XI.

§. XI.

Recte foedera percutiuntur cum omnibus illis, quorum commoda promouere, aut a quibus commodum percipere non est nefas. Ergo & cum illis, qui a vera *religione* sunt *alieni*, ea inire licebit, cum nulla lege prohibeamur, aut commoda illorum promouere, aut ab iis commodum percipere, in quantum veritati aut religioni hoc non est fraudi. Religionis enim diuersitas per se non tollit iuris communionem. Interim cum facile in ipsam religionem damnum aliquod hinc redundare possit, non temere sane eiusmodi foedera sunt ineunda, sed tum demum, si summa nos vrgeat necessitas, & si certi simus, religionem nullo modo in periculum adductum iri.

§. XII.

Quin etiam contra fideles cum infidelibus sine crimine quandoque ferietur foedus, & quidem cum ad defensionem vtriusque, tum ad iniuriae illatae reparationem. Idque ideo, quia eaedem hic quoque rationes militant; nec statim ex eiusmodi foedere ipsa periclitatur religio; imo si vel maxime profanae opes hinc incrementum capiant, id, cum ponamus bellum iustum, nulla ratione a nobis impedire debet, praesertim cum ne ita quidem religio statim in periculum coniiciatur: denique quia nec religio, nec qui eadem nobiscum sacra colit, scelere tuendus, aut in causa iniusta contra arma iusta defendendus.

§. XIII.

Digitized by Google

§. XIII.

Cum *atheis* autem & manifestis Numinis, omnisque honesti contemptoribus, foedera inire, non minus summae imprudentiae, quam impietatis est. Quin absurdum est, secumque pugnat, vinculo quodam iuris obstringere velle hominem, qui Deum tollendo omne ius tollit. Quo ipso ex communione iuris excidunt eiusmodi homines, indignique sunt, qui vllum ab vllo mortalium officium accipiant.

§. XIV.

Materia foederum eodem modo se habet, ac materia quorumlibet pactorum. Irrita ergo sunt, quae super rebus illicitis ineuntur foedera: nec aliter se habent, quae super rebus, quae non positae sunt in nostris viribus, percutiuntur.

§. XV.

Ex foederatis pluribus illi, qui iustam habet belli causam, siue cum extraneo, siue cum alio foederato illi sit negotium, nisi specialiter conuentum sit, ne aduersus hunc auxilium praestetur, succurrendum esse, recte asseritur. Si causae vtrinque iniustae sint, neutri succurrendum. Ad illicita enim nulla est obligatio. Si foederati simul iusta de causa in alium bellum gerant, omnibus succurrendum quantum fieri potest. Si talia fuerint promissa, quae omnibus simul praestari nequeant, praeferendus

dus est, cum quo est foedus antiquius. Hoc regulae bonae interpretationis iubent.

§. XVI.

Exspirant & finiuntur foedera ipso tempore. Nec praesumendum, tacite illud esse renouatum, nisi ex actibus eiusmodi, quae aliam interpretationem non recipiunt. Abrumpuntur etiam alterutrius partis perfidia. Namque si ab vno fuerit violatum, alter quoque minime tenetur, nisi conuentio specialis obstet.

§. XVII.

Ceterum a foederibus multum differunt *sponsiones*, hoc est, pacta quae a ministro summae potestatis ineuntur, circa negotia ad rempublicam spectantia, sine ipsius mandato.

§. XVIII.

Vbi quidem manifestum est, quod summus imperans eiusmodi sponsione nullatenus obligetur, nec teneatur ad id, quod interest, nec ad restitutionem praestandam. Nec sufficit notitia eius & silentium, si sponsio fuerit simplex, (in iis enim, quae sub conditione factae sunt, plane sufficit,) sed actus aliquis externus, per quem voluntas eius declaretur, requiritur. Quoad sponsorum obligationem autem, omnino dispiciendum, accesseritne dolus nec ne: si accesserit, citra controuersiam, vt omnes, qui alios dolo laedunt, ad restituendum damnum datum teneantur. Si non accesserit, saltem tenebuntur ad id, quod interest:

ita

ita quidem vt si fortunae, quas possident, non sufficiant, sponsores ipsi redigi in seruitutem possint, vt laesis fiat satis.

§. XIX.

Solent autem foedera vt plurimum iniri opera *legatorum*. De hisce ergo quid naturae leges praecipiant, hic exponendum est. Summa huc redit: *legatos non esse laedendos*. Eorum enim opera & bella finiuntur, & pax, & tranquillitas inter gentes conseruatur. Sed cum lex naturae in genere dictitet, neminem esse laedendum, legati tamen in eo praecipuum quid prae ceteris habent, quod ne belli quidem tempore & inter armorum strepitum laedi debeant. Idque ideo, quia humani generis, gentiumque omnium salus hoc requirit. Deus ergo, qui omnia ea praecipit facienda, quae ad hunc finem conducunt, legatos etiam non laedendos praecipit. Qui enim vult finem, media etiam huc ducentia approbare censetur.

§. XX.

Praecipue quidem hoc ad illos legatos pertinet, qui belli aut pacis causa mittuntur. Nec tamen illis, qui commerciorum causa, aut ad amicitiam ineundam, vel firmandam, stabiliendamque, splendido hocce munere funguntur, sanctitas deneganda. Etenim vt commercia floreant, vt amicitia & concordia foueatur, hominum omnium, gentiumque maximopere interest.

tereſt. Saltem humanitatis leges palam migraret, qui eiusmodi legatos laederet.

§. XXI.

Laeditur autem legatus, primo ſi non ſine praegnanti cauſa *admittatur*: deinde, ſi in corpore, bonis, exiſtimatione, famulis, ſanctitas eius *violetur*.

§. XXII.

Quod ad *admiſſionem* attinet, poſſunt aliquando non admitti, ſi praegnans hoc iubeat ratio: qualis eſt: ſi mittens callida legationis ſimulatione nos ante hac decepit, & nunc ſimiles fraudes metuantur, item, ſi is, qui mittitur, perfidia, aut alio crimine atrociori erga eum ad quem mittitur, ſe obſtrinxerit, vt & ſi conſtet, legatum non venire vt agat id, quod prae ſe fert, ſed vt ad ſeditiones concitet populum, arcana noſtra exploret, prodatve, &c.

§. XXIII.

Admiſſum non eſſe laedendum, ſatis patet. Idque ne iure talionis quidem licet, cum qui legatum admiſit, iuri iſti, ſi quod habuit, renunciaſſe merito exiſtimetur. Cetera facile definiri poſſunt, ſi ad finem & naturam *legationum* attendatur. Ergo tanta eſt legatorum ſanctitas & inuiolabilitas, quantam legationum finis requirit. Hinc concludo legatum ab eo, ad quem mittitur, non poſſe puniri. Nunquam enim ſummus imperans per legatum ſe alterius imperio ſubiicit. Per legatum

tum enim vt aequalis cum aequali, non vt inferior cum superiori agere voluit. Atque id natura negotiorum, quae a legatis tractantur, exigit. Ergo legatis immunitas ab omni imperio, & poena, est concedenda.

§. XXIV.

Quod si ergo deliquerit, non vt cum subdito, sed vt homine alterius imperio subiecto agendum, hoc est, si res tanti sit, vt reparationem damni dati, vel poenam a legato exigi nostra interfit, dominus legati adeundus est, sique is petitioni nostrae satisfacere renuat, ea omnia nobis licent, quae in principem, subditorum delicta punire nolentem, concessa sunt. Quod si res nullam ferat moram, vt hostis capi, custodiri, & pro periculi magnitudine interfici potest. Finis enim legationum neutiquam requirit, vt quiduis a legatis patiamur.

§. XXV.

Nec legatorum sanctitas eousque se extendit, vt si per territorium hostis, ad quem mittuntur, transeant, non debeant violari. Finis enim legationum sine hocce iure obtineri potest. Nec obstat, quod summum imperantem referant. Namque & ipsi summi imperantes ab hoste laedi possunt; ergo multo magis qui eos repraesentant legati, nisi lex specialis, aut conuentio, intercedat.

§. XXVI.

Quod de ipso legato dictum, illud certa ra-

ratione etiam de *comitibus famulisque* eius est intelligendum. Hi ergo si deliquerint, postulari a legatio potest, vt eos dedat: si hoc facere renuat, ipse se crimine obstringit, adeoque locum habebunt, quae antea de legati delicto diximus. Ipse legatus autem eos punire nequit, cum finis & natura legationis facultatem puniendi comites, aut seruos, non requirat, legatoque adeo non concessa videtur ab eo, ad quem mittitur. Bona eius per iudiciorum ordinem pignoris causa capi nequeant, cum hoc arguat vim superiorem, a qua legatum immunem esse, demonstrauimus. Si soluere debita nolit, eodem modo, vt in delictis procedendum.

§. XXXVII.

Vt vero legato ius asylum in aedibus suis constituendi, & quosuis eo confugientes recipiendi concedatur, natura & indoles legationum nullatenus requirit. Quod si autem simile quid concessum fuerit, nullam tamen rationem video, quo minus imperans, si salus ciuitatis suae hoc exigat, istud reuocare possit. Vnde quid de lite inter Galliae Regem, & Romanum pontificem, hac super re agitata, censendum sit, patet. Interim si per consensum imperantium certa iura legatis competant, quorsum & ritus & ceremonias refero, haec sine praegnanti causa illis denegari nequeunt, cum hoc ipso fama & existimatio eorum laedatur.

SECT. VI.

de

OFFICIIS ERGA ALIOS HYPOTHETICIS.

Σύνοψις.

Quae officia hypothetica vocentur, §. I.
Sermo quid? eius origo, §. II.
Officia circa sermonem ex eius fine definiuntur, §. III. IV.
Fictiones quousque sint licitae: quid veritas, quid mendacium, §. V.
Sermonis firmamentum, iusiurandum, §. VI.
In quo Deus consideratur vt iudex, §. VII.
De iure iurando per idola, resque creatas, concepto, it. de execrationibus, §. VIII.
De intentione iurantis, §. IX.
De obligatione iurisiurandi, § X.
De eius interpretatione, fine, varietate, §. XI.
An remitti a summo imperante possit? §. XII.
Sermonem inter instituta vniuersalia excipit dominium rerum, §. XIII.
Dominium quid? & quotuplex? item de proprietate §. XIV.
Origo dominii, §. XV. XVI.
Eius requisita, §. XVII.
A quibus acquiri possit, §. XVIII.
Modi acquirendi illud, §. XIX.
Occupatio quid? & quotuplex? §. XX.
An ferae, pisces, per occupationem acquirantur? §. XXI.
De acquisitione accessionum, §. XXII. XXIII.
Quo pacto ius in res alterius acquiramus, §. XXIV.
Modi acquirendi derivatiui: speciatim successiones ab intestato, §. XXV.
Quis in illis sit obseruandus ordo? §. XXVI.
De testamentis, §. XXVII.
Cur solennitates iuris ciuilis in illis sint necessariae? §. XXVIII.
Vsucapio quid? §. XXIX.
Eius fundamentum, §. XXX.
Officia hominum circa rerum dominia, § XXXI.
Tertium institutum vniuersale est pretium rerum: in quo hoc consistat, quaeue eius sit causa? §. XXXII.

Fun-

Fundamentum pretii vulgaris, §. XXXIII.
Cur intendatur, item de pretio legitimo, §. XXXIV.
De pretio eminenti, seu nummo, §. XXXV.
Eius materia, §. XXXVI.
Valor definitur a summo imperante, §. XXXVII.
Contractus quid? & quotuplex? §. XXXVIII.
Contractus benefici, §. XXXIX.
Oneroſi, §. XL.
De contractibus, qui aliquid aleae continent, item de pactis adiectis, §. XLI.
Officia contrahentium generalia, §. XLII.
Specialia, §. XLIII.
Quo pacto obligationes, quae ex contractibus oriuntur, soluuntur, §. XLIV.
Virtutes, quae ex his officiis fluunt, §. XLV.

§. I.

OFficia hypothetica voco, quae factum, aut institutum aliquod humanum, praesupponunt. Eiusmodi instituta vniuersalia, sine quibus humnanum genus subsistere non potuit, tria sunt: *sermo, dominium*, & *rerum pretium*.

§. II.

Sermo est sonus hominis articulatus, per quem animi sui sensa alteri homini significare potest, & quandoque debet: ortus autem videtur post linguae primigeniae obliuionem, ex pacto generali, & quidem tacito, quod certo vocabulo rem certam denotare velint. Sane nullus esset sermonis vsus, si quisque pro lubitu quodlibet vocabulum, ad rem quamlibet denotandam, adhibere vellet. Ad specialia autem signa, quae ex conuentione quorundam hominum speciali pendent, hic non attendimus.

§. III.

Finis praecipuus sermonis est, vt vita homi-

SECT. VI.

de

OFFICIIS ERGA ALIOS HYPOTHETICIS.

Σύνοψις.

Quae officia hypothetica vocentur, §. I.
Sermo quid? eius origo, §. II.
Officia circa sermonem ex eius fine definiuntur, §. III. IV.
Fictiones quousque sint licitae: quid veritas, quid mendacium, §. V.
Sermonis firmamentum, iusiurandum, §. VI.
In quo Deus consideratur vt iudex, §. VII.
De iure iurando per idola, resque creatas, concepto, it. de execrationibus, §. VIII.
De intentione iurantis, §. IX.
De obligatione iurisiurandi, § X.
De eius interpretatione, fine, varietate, §. XI.
An remitti a summo imperante possit? §. XII.
Sermonem inter instituta vniuersalia excipit dominium rerum, §. XIII.
Dominium quid? & quotuplex? item de proprietate §. XIV.
Origo dominii, §. XV. XVI.
Eius requisita, §. XVII.
A quibus acquiri possit, §. XVIII.
Modi acquirendi illud, §. XIX.
Occupatio quid? & quotuplex? §. XX.
An ferae, pisces, per occupationem acquirantur? §. XXI.
De acquisitione accessionum, §. XXII. XXIII.
Quo pacto ius in res alterius acquiramus, §. XXIV.
Modi acquirendi derivatiui: speciatim successiones ab intestato, §. XXV.
Quis in illis sit obseruandus ordo? §. XXVI.
De testamentis, §. XXVII.
Cur solennitates iuris ciuilis in illis sint necessariae? §. XXVIII.
Vsucapio quid? §. XXIX.
Eius fundamentum, §. XXX.
Officia hominum circa rerum dominia, § XXXI.
Tertium institutum vniuersale est pretium rerum: in quo hoc consistat, quaenam eius sit causa? §. XXXII.

Fun-

Fundamentum pretii vulgaris, §. XXXIII.
Cur intendatur, item de pretio legitimo, §. XXXIV.
De pretio eminenti, seu nummo, §. XXXV.
Eius materia, §. XXXVI.
Valor definitur a summo imperante, §. XXXVII.
Contractus quid? & quotuplex? §. XXXVIII.
Contractus benefici, §. XXXIX.
Onerosi, §. XL.
De contractibus, qui aliquid aleae continent, item de pactis adiectis, §. XLI.
Officia contrahentium generalia, §. XLII.
Specialia, §. XLIII.
Quo pacto obligationes, quae ex contractibus oriuntur, soluuntur, §. XLIV.
Virtutes, quae ex his officiis fluunt, §. XLV.

§. I.

OFficia hypothetica voco, quae factum, aut institutum aliquod humanum, praesupponunt. Eiusmodi instituta vniuersalia, sine quibus humanum genus subsistere non potuit, tria sunt: *sermo, dominium*, & *rerum pretium*.

§. II.

Sermo est sonus hominis articulatus, per quem animi sui sensa alteri homini significare potest, & quandoque debet: ortus autem videtur post linguae primigeniae obliuionem, ex pacto generali, & quidem tacito, quod certo vocabulo rem certam denotare velint. Sane nullus esset sermonis vsus, si quisque pro lubitu quodlibet vocabulum, ad rem quamlibet denotandam, adhibere vellet. Ad specialia autem signa, quae ex conuentione quorundam hominum speciali pendent, hic non attendimus.

§. III.

Finis praecipuus sermonis est, vt vita homi-

num socialis conseruetur & promoueatur: vnde sua sponte fluit: *sermone ita vtendum, prout natura & ratio socialitatis requirit.* Id quod de aliis etiam signis, quae forte vicem sermonis subeunt, identidem est intelligendum.

§. IV.

Hinc regulae istae speciales fluunt: *quoties aliorum hominum commoda promouere, & damna auertere tenemur, toties etiam tenemur animi nostri sensa signis liquidis, sermoneque recepto, significare.* Ad prius autem tenemur vel ex pacto vel ex lege quadam naturali, vel ex praesentis negotii indole. Item: *quoties aliorum non interest nos loqui, vel animi nostri sensa pandere, nostra autem interest tacere, aut signis diuersum quid a cogitationibus nostris indicantibus vti, toties tacere, vel alienis signis vti licet: multo magis autem idem licet, si aut silentium, aut veritatis dissimulatio, in aliorum vtilitatem cedant.*

§. V.

Non omnes ergo fictiones sunt illicitae: sed falluntur, qui ex hoc capite asserunt, reum non teneri ad crimen iudici confitendum, cum iudex omnino ius habeat veritatem a reo eliciendi. Intelligitur etiam, quid veritas, quidue mendacium sit: veritas, scilicet *ethica*, est conuenientia verborum aut signorum cum nostris cogitatis, quae alter ex nobis intelligendi ius perfectum, aut imperfectum, habebat. *Mendacium* est discrepantia verborum, aut signorum a nostris cogitatis, quae alter ex nobis intelligendi

gendi ius perfectum aut imperfectum habebat: si nullum ius habuerit, vocatur *falsiloquium*. Ad mendacia etiam pertinent *aequiuocationes*, & *restrictiones mentales*, quatenus per eas ius alterius laeditur.

§. VI.

Solent autem homines sermoni, actibusque, in quibus sermonis vsus sese exerit, firmamentum aliquod addere *iureiurando*. Et istud quidem recte fieri inde probo, quoniam nec leges naturales, nec diuinae positiuae obstant. Est autem iusiurandum assertio religiosa, qua diuinam poenam in nos deposcimus, nisi verum dicamus.

§. VII.

Consideratur itaque Deus in iureiurando, non vt *testis*, sed vt *iudex*, poenam grauissimam inflicturus: quas cum nemo adeo impius credatur, vt sua sponte subire velit, verbis nostris inde firmamentum accedit. Necesse itaque est, vt iurans sit persuasus, Deum *omniscium* & *omnipotentem* esse, vt intimos hominum recessus habeat exploratos, & viribus polleat profanos puniendi.

§. VIII.

Quae ergo per *falsos* Deos concipiuntur *iureiuranda*, vt & per *genios* &c. *impia* sunt quin & *irrita* insuper, si iurans ipse nullam diuinitatem illis tribuat. Quod si res magni momenti sit, nec alia ratio negotia expediendi supp-

petat, iuransque eum, per quem iurat, verum Deum esse credat, licet istud acceptare, cum aliud haberi nequeat. *Execrationes* etiam, quibus rem nobis chariſſimam deuouemus, omnino ad iureiuranda refero: vtut in iudiciis eiusmodi formulae non sint vsitate. Ad formalem enim iurisiurandi rationem nihil illis deest.

§. IX.

Patet autem, quod ad iusiurandum & *vsus rationis*, & *intentio* requiratur. Ergo qui illo destituuntur, iurare nequeunt: nec iurant, qui verba sine animo iurandi recitant. Qui autem obligatus est, vt animum intentionemque adhibeat, etiamsi hoc non faciat, nihilosecius obligatur, quia ceteroquin nullus iureiurandorum futurus esset vsus.

§. X.

Iureiurandum nouam obligationem, nec adversus Deum nec aduersus homines producere, ex natura obligationis patet. Hinc quantum ad ea, quae pactis adduntur, regula elici potest: *vbicunque obligatio in pactis cessat, ibi iusiurandum quoque non obligat.* Quid ergo de iureiurandis per *dolum, metum iniustum, errorem*, aut super rebus *illicitis* & *impossibilibus* conceptis, censendum sit, hinc iudicari poterit. Sed illud quoque hinc sequitur: haeredem ex iureiurando defuncti eatenus teneri, quatenus ex promisso aut pacto eius obligatur.

§. XI.

§. XI.

Possumus iureiuranda aliquando quidem *stricte* interpretari, ex causis supra allatis, semper tamen respiciendum est ad mentem deferentis. Huius enim causa concipitur: nec posset ceteroquin finis eius obtineri. Qui quidem finis multiplex esse potest: praecipuus tamen est praecidere controuersias, litibusque imponere finem: ad quem accedit, pactorum & promissorum confirmatio. Pro finium autem diuersitate diuersa etiam iureiurandorum solent constitui genera. Hinc alia sunt *promissoria* alia *assertoria*, & haec iterum in *testificatoria, purgatoria, litis-decisoria* &c. dispesci solent.

§. XII.

Summi imperantes denique iureiuranda, per se valida, irrita reddere nequeunt: interim tamen in iis actibus, qui ipsorum directioni subiacent, cum contra illorum voluntatem suscepti, aut plane illiciti & irriti sint, aut sub conditione, si imperans consenserit, validi, declarare possunt, ipsos actus irritos esse, & adeo iusiurandum illis additum, vi omni destitui.

§. XIII.

Alterum institutum, cui certa officia innituntur, est *dominium rerum.* Res autem, quin ipsa bruta, ab homine non tantum recte possideri, sed destrui etiam & consumi, inde probo, quoniam ceteroquin homo non posset conseruari.

Digitized by Google

§. XIV.

Dominium est ius homini competens, quo alicuius rei substantiam ita sibi vindicare potest, vt eodem modo, in solidum, non pertineat ad alterum. Estque vel *vulgare* vel *eminens*, *plenum* vel *diminutum*: *directum*, vel *vtile* &c. In rebus huic iuri respondet partim *proprietas*, partim *communio*. *Proprietas* est qualitas moralis rei, ita ad aliquem pertinentis, vt eodem modo, in solidum, non pertineat ad alium. Hinc quid *res propria* sit, patet: quae autem in plurium dominio est indivisim, *propria* est in ordine ad alios homines, sed *communis* in ordine ad possidentes. *Communio* est vel *positiua*, vel *priuatiua*: *illa* est qualitas moralis rei ad plures pertinentis, vt in plurium coniunctim sumptorum dominio sit: *haec* est qualitas moralis rei, quae quoad substantiam nullius est, quoad vsum omnibus patet.

§. XV.

Iam quod ad originem dominii attinet, supponendum est ex historia, Deum primis parentibus a se conditis, concessisse *facultatem*, rebus omnibus ad sui conseruationem vtendi. Facultatem inquam: *dominium* enim vix accurate dixeris, cum nondum alii fuerint, qui ab earundem rerum possessione potuerint excludi: adeoque in rebus nec *proprietas*, nec *communio positiua*, vtraque enim dominium supponit, sed *communio priuatiua* illi respondit: quae sane longe

longe alia est ab ea, quam Grotius, & alii nonnulli hic fingunt.

§. XVI.

Sed ob ingenii humani malitiam hic rerum status diuturnus esse, non potuit. Ergo dominium rerum introducendum fuit: idque hoc ordine factum esse valde verosimile est, vt primo, *fructus*, deinde rerum *substantias* inter se diuiserint, addito pacto, vt quae non diuisa essent, illi cederent, qui primus ea sibi asseruisset. Id cum ad praesentem humani generis conditionem plane necessarium fuerit, Numinis accessisse approbationem, inde colligitur.

§. XVII.

Ex natura autem dominii patet, duo requiri, vt res propria fieri possit, primo vt vsum, eumque qui exhauriri possit, praebeat. Quae enim inexhausti vsus sunt, dominio subiicere aut ineptum, aut plane malignum foret, nisi forte cum rebus alias propriis cohaereant. Deinde, vt ab hominibus apprehendi, & custodiri possit. Ceteroquin enim alii ab eius possessione non possent arceri. Et hinc quid de *dominio maris* sentiendum sit, liquet. Nimirum quatenus vsus eius exhauriri, illudque custodiri potest, eatenus dominii est capax: sed quatenus vsum inexhaustum praebet, & custodiri nequit, dominium respuit.

§. XVIII.

Vt autem actu dominium acquiratur, requiritur in acquisituro voluntas, vsusque rationis. Infantes tamen per alios, suffragante lege, qui eos repraesentant, aliquid acquirere possunt.

§. XIX.

Modi acquirendi vel *originarii* sunt, vel *derivatiui*. Originarie acquiruntur vel *res ipsae*, vel *rerum accessiones*: res ipsae olim acquisitae sunt per *diuisionem*: hodie acquiruntur per *occupationem*.

§. XX.

Occupatio est modus acquirendi originarius, quo res quae sunt nullius, siue nunquam vllius fuerint, siue ab aliis sint derelictae, per actum aliquem externum, vt apprehensionem corporalem rerum mobilium, custodiam, designationem limitum &c. nobis vindicamus. Actus externus ideo requiritur, vt alii intelligant, nos rem istam nobis vindicasse. Est autem alia occupatio per *vniuersitatem*, alia per *fundos*, quae a singulis fit.

§. XXI.

Hinc quid de captura ferarum, piscium, &c. sentiendum sit, liquet. Si enim terra, aut aqua, in qua degunt, nullius sint, cedunt occupanti. Ast vero cum per occupationem, quae fit per vniuersitatem, omnes etiam siluae, flumina &c. occupentur, & vero in singulos haec commode distribui nequeant, nec etiam necesse

Digitized by Google

ceſſe ſit, penes totam vniuerſitatem, & ex eius conſenſu, penes eum, qui totam vniuerſitatem repraeſentat, manent. Hinc itaque ferae, piſces &c. in dominio ſunt ſummi imperantis, & a nemine rite occupari poſſunt, niſi ſummo imperante, tacite aut expreſſe conſentiente.

§. XXII.

De acquiſitionibus *acceſſionum* obſeruanda eſt regula: *qui dominus eſt ſubſtantiae, ad eum etiam pertinent acceſſiones.* Acceſſionum autem nomine veniunt omnes *fructus* tum *naturales*, tum *induſtriales*, tum *ciuiles*. Hinc & foetus pertinet ad dominum matris: plantata & conſita in alieno ſolo ad dominum ſoli: quae per alluuionem accreſcunt, ad eum, qui eſt dominus & poſſeſſor agri; niſi conſtet vnde res venerint.

§. XXIII.

Quod ſi autem ob acceſſiones duo ad dominium vnius rei concurrant, quam neque diuidere, neque indiuiſim poſſidere poſſint aut velint, vni quidem res erit adiudicanda, ſed cum hoc onere, vt alteri ſuae partis æſtimationem ſoluat. Vtri autem adiudicanda ſit, ex rei praeualentia, domini indigentia, bona & mala fide rem alienam cum ſua miſcentis &c. erit diiudicandum.

§. XXIV.

Interdum etiam contingit, vt alii ſibi ius in res noſtras acquirant, aut ex *contractu*, aut alia via. Huc pertinent *ius emphyteuticum, ius ſuperficiei, ius*

iur poſſeſſionis bonae fidei, *pignus & hypotheca*, *ſervitutes*, &c. de quibus Romani iuris interpretes agunt.

§. XXV.

Deriuatiue dominium transfertur, vel ex *diſpoſitione legis*, vel *facto prioris domini*. Ad priorem modum pertinent *ſucceſſiones ab inteſtato*. Si enim aliquis moriatur, voluntate ſua ſuper bonorum ſuorum translatione non ſatis declarata, valde veroſimile eſt, eum voluiſſe, vt is ſibi ſuccedat, quem prae ceteris dilexit. Hinc conſenſus praeſumptus enaſcitur. Sed cum ille improprie conſenſus ſit, ſuccurrit illi *lex naturae*, iubens, ne dominia rerum in incerto ſint, & lites nunquam finiendae oriantur, vt is ſuccedat, cui iuxta naturae ordinem quisque prae ceteris bene cupere debebat.

§. XXVI.

Ordo autem, quem quisque in aliis diligendis ſeruare debet, & cui adeo ordo ſucceſſionum ab inteſtato innititur, hic eſt, vt primum locum teneant *deſcendentes*, primi & vlterioris gradus, quia his debentur alimenta: ſecundum *aſcendentes* occupent, ob legem gratitudinis: tertium denique *collaterales*, ob ortus communionem, & proximitatem ſanguinis.

§. XXVII.

Quae autem facto domini prioris, eiusque conſenſu expreſſo, fit translatio, ea aut inter *viuos* fit, aut in euentum *mortis*. Haec *teſtamentum*

tum vocatur. Eſt autem teſtamentum declaratio voluntatis noſtrae, circa ſucceſſiones in bona noſtra, poſt mortem noſtram. Vnde ſequitur, ante mortem teſtatoris, proprie heredi nullum ius in bona eius competere: teſtamentum etiam ante mortem mutari poſſe.

§. XXVIII.

Quemadmodum autem haec translatio multis fraudibus eſt obnoxia, ita leges ciuiles merito improborum hominum molitionibus obuiam eunt. Et huc ſolennitates iſtae iuris ciuilis ſpectant. Quod ſi alicui de voluntate teſtatoris conſtiterit, etſi ſolennitates iuris ciuilis non adſint, ſalua conſcientia tamen hereditatem adire poteſt: aſt heres ab inteſtato alium, quem ſciuit teſtatorem ſibi ſuccedere voluiſſe, ideo quod ſolennitates non adſint, ſalua conſcientia ab hereditate excludere nequit. Sufficit enim ad bonorum translationem conſenſus prioris domini.

§. XXIX.

Vſucapionis quoque hic iniicienda eſt mentio. Eſt autem vſucapio modus acquirendi, quo is, qui bona fide rei alicuius poſſeſſionem nactus eſt, eamque diu quietam & non interruptam obtinuit, plenam eiusdem rei poſſeſſionem nanciſcitur, iure prioris domini extincto.

§. XXX.

Nimirum fundamentum vſucapionis conſiſtit in *derelictione*: adeoque haud inepte ad occu-

occupationem reducitur. Derelictio quippe, vt actus animi, ex certis signis cognosci potest ac debet. Eiusmodi signa animi sunt tum *verba*, tum *facta*, tum etiam *non facta*. Ad non facta pertinet silentium, non quoduis, sed tale, vbi aliquis loqui poterat, ac debebat. Quo minus autem aliquis loquatur, & rem suam sibi vindicet, partim ex *ignorantia*, partim ex *metu* proficiscitur. Vtrique causae remedium paratur a tempore. Non autem credibile est, per longum temporis intervallum aliquem aut resciscere non posse, quid sibi debeatur, aut causam metus non exspiraturam. Hinc itaque si alia ratione nobis non constet, aliquem res suas dereliquisse, ex temporis magno interuallo, recte hoc colligitur. Accedit vero, quod dominia rerum semper incerta ceteroquin futura essent: vnde a iure naturae vsucapionem approbari, recte colligitur. Interim per leges ciuiles ad salutem reipublicae modus vsucapionis determinari, & certum etiam tempus ei praefiniri potest.

§. XXXI.

Officia circa rerum dominia huc redeunt: ne alios rerum suarum dominio vllo modo *directe* aut *indirecte* priuemus: si vero res aliorum bona fide ad nos peruenerint, eaque adhuc in *nostra* sint *potestate*, quantum in nobis est, efficiamus, vt ad dominum legitimum redeant: quod si autem *consumptae* sint, ut tantum red-

reddamus, quantum facti ſumus *locupletiores*: hoc enim aequalitatis ratio poſtulat. Non minus autem de *fructibus*, quam de rebus, hoc eſt intelligendum. Quae autem moueri ſolent qaaeſtiones ſpeciales, hinc facile expediuntur.

§. XXXII.

Tertium inſtitutum vniuerſale eſt *pretium* rerum & actionum. Eſt autem pretium quantitas moralis rerum & actionum, quatenus aliquem vſum in vita communi habent, atque inuicem comparantur, quo in commercium venire aptae ſint. Cauſa vt introduceretur, identidem humana indigentia eſt. Poſt introducta enim rerum dominia, permutatione rerum opus fuit: haec autem commode ſine pretio fieri nequit.

§. XXXIII.

Quod rebus, aut actionibus ipſis inhaeret vocatur *pretium vulgare*: eiusque fundamentum eſt *vtilitas*, quam res aut actiones in vita hominum praebere poſſunt. Omne autem pretium reſpuunt res nullius vſus; & quae dominium non admittunt, ſiue quod per ſe in commercium non veniant, ſiue quod omne pretium ſuperent.

§. XXXIV.

Intenditur autem pretium primo in genere ob *raritatem*, maxime ſi *neceſſitas* & indigentia accedat, porro in artificialibus ob *elegantiam* & *ſub-*

ſubtilitatem operis, *famam* artificis &c. denique ob cauſam particularem, quare aliquis rem magni faciat, vnde *pretium affectionis*. Contraria horum pretium imminunt. Definiuntur autem pretia in ſtatu naturali *contrahentium conventione:* in ſtatu ciuili, a *ſummo imperante*, hinc pretium *legitimum*; aut ex *vſu fori*, hinc pretium *commune*. A pretio *legitimo* plus exigendo diſcedere non licet: *commune* variis de cauſis mox intenditur, mox remittitur.

§. XXXV.

Cum autem permutatione rerum commercia difficulter procedant, neceſſe fuit, vt pretium *eminens*, ſiue *nummus* introduceretur. Siue Tharah, ſiue alius nummi inuentor fuerit, receptus ſane eſt apud gentes plerasque, vnde & *iuris gentium* dicitur.

§. XXXVI.

Materia autem pretii eminentis debet eſſe rara, vtilis, & aeſtimabilis, ſubſtantiae ſolidae, & compactae, vt non facile vſu deteri queat, diminutionem in particulas minutas admittens, cuſtodiae & translationi apta. Aptiſſima itaque ad hunc vſum ſunt *metalla* nobiliora, *aurum*, *argentum*, *aes*, habita tamen ratione praeſtantiae vnius prae alio. In caſu neceſſitatis nummi *plumbei*, *ferrei*, & ſimiles, aliquando vicem verorum nummorum ſubeunt.

§. XXXVII.

Summus imperans valorem nummi definire

re poteſt, ſed vt exterorum etiam habeatur ratio, qui ex quantitate & qualitate metalli eundem aeſtimant. Hinc & nummi ſummorum imperantium *imagines*, & alia ſigna, praeferunt.

§. XXXVIII.

Actus itaque circa res & actiones in commercium venientes, vocantur *contractus*: qui adeo a pactis non aliter ac a genere ſpecies, differunt. Sunt autem contractus vel *veri*, vel *quaſi contractus*: illi, vel *nominati*, ſunt vel *innominati*: nominati ſunt vel *reales*, vel *conſenſuales*, vel *verbales*: innominatorum plures ſunt ſpecies, praecipue tamen quatuor ſolent conſtitui: *do vt des*, *do vt facias*, *facio vt facias*, *facio vt des*. Sunt etiam contractus vel *bilateres*, vel *vnilateres*: item vel *benefici*, vel *oneroſi*: & denique vel *ſimplices*, vel *mixti*.

§. XXXIX.

Iuuabit vſitatiores, & praecipuas contractuum ſpecies paucis delibare. Et ad beneficos quidem pertinet *mandatum*, hoc eſt contractus, quo quis gratis alterius negotia, eodem requirente & committente, expedienda ſuſcipit: *commodatum*, quo rei noſtrae vſum gratis alicui concedimus: *depoſitum*, quo rem noſtram, aut ad nos quocunque modo ſpectantem, alterius fidei committimus, vt eandem gratis cuſtodiat.

§. XL.

Ad contractus oneroſos pertinent: *emtio &*

venditio, hoc eſt, contractus, quo pro certa pecunia, rei alicuius dominium, aut ei aequipollens ius, acquiritur, *locatio & conductio*, hoc eſt, contractus, quo pro mercede alteri vſus rei, aut operae, addicitur: *mutuum*, quo alter alteri rem fungibilem ea lege dat, vt accipiens poſt interuallum, idem genus reddat, in eadem quantitate & qualitate, *ſocietas*, hoc eſt, contractus, quo duo pluresve inter ſe pecuniam aut operas conferunt, eo fine, vt quod inde redit lucri inter ſingulos pro rata diuidatur, & ſi quid damni capiatur, id ſimili modo a ſingulis pro rata feratur.

§. XLI.

Sunt etiam quidam contractus, qui ab euentu quodam fortuito pendent, & hinc *aliquid aleae* continere dicuntur: quorſum pertinet: *ſors diuiſoria, ſponſio, ludorum varia genera, lotaria, olla fortunae, aſſecuratio.* Quin & pacta quaedam *acceſſoria* contractibus addi ſolent: haec vero duplicis generis ſunt: aut enim contractibus prioribus aliquid addunt, vel demunt, eorumque naturam vtcunque mutant: aut ſaltem ſunt quaedam contractuum firmamenta. Prioris generis ſunt pacta illa *adiecta*, quae v. g. contractui emtionis & venditionis adduntur, vt: *addictio in diem, lex commiſſoria, retractus* ſiue *pactum de retrouendendo, venditio per auerſionem, auctio, emtio ſpei* &c. poſterioris generis ſunt: *fideiuſſio, vadimonium, pignus, hypotheca, pactum antichreſeos, lex commiſſoria* &c.

§. XLII.

Digitized by Google

§. XLII.

Officia contrahentium huc redeunt: *ſeruanda eſt in omnibus contractibus aequalitas.* Et in beneficiis quidem hactenus ſeruatur aequalitas, ſi opera detur, ne quis ex iis ſentiat damnum. Hinc regulae ſpeciales, quae paſſim circumferuntur, facili negotio deduci poſſunt. Sed in oneroſis cumprimis accurate aequalitas obſeruanda: idque reſpectu *actuum praecedaneorum*, ſi vitia rei de qua agitur indicentur, ſique caueatur, ne metu volendi libertas tollatur: reſpectu *actus principalis*, ne plus exigatur quam par eſt: reſpectu *eius de quo agitur* ne retineatur, quod plus eſſe ex re apud nos, licet culpa noſtra, deprehenditur.

§. XLIII.

In ſpecie in contractu *emtionis* & *venditionis*, legibus contractus accurata ſtandum. Id quod etiam de pactis *adiectis* cenſendum, modo nihil iniqui contineant. *Monopolia* exercere non erit nefas, ſi hoc non cedat in aliorum detrimentum. In contractu *locationis* & *conductionis*, tantum mercedis dare conductor tenetur, quantum ſe daturum promiſit: ſi merces non fuerit definita, ad vſum communem & conductoris aequitatem, eſt recurrendum. Praeterea vt locantis eſt, praeſtare, vt res quam locat, vſum quem praebere debet, praebere poſſit: ita conductoris, ea ita vt decet vti, & ſi per ipſius culpam aliquid perdatur, iſtud reſtitu-

tas iuſtitiaria dici ſolet, vt ab *homiletica* diſcernatur. Ex iurantium officiis efflorescit *religioſa fidelitas*, quae iurisiurandi leges accurate obſeruat. Ratione dominii, inter virtutes locum occupat *abſtinentia a rebus alienis*. Denique, quae circa contractus occupatur virtus, generali nomine *iuſtitiae* deſignari ſolet: eiusque duae ſpecies celebriores ſunt, *commutatiua*, & *diſtributiua*; haec in contractu ſocietatis potiſſimum, illa in ceteris etiam conſpicitur.

SECT. VII.

de

OFFICIIS GENTIVM ERGA GENTES HYPOTHETICIS.

Σύνοψις.

Applicatio horum officiorum ad integras gentes, §. I.
Quoad ſermonem, §. II.
Quoad rerum dominium: qui modi acquirendi dicantur iuris gentium, §. III.
Occupatio quo ſenſu dicatur iuris gentium, §. IV.
Occupationis ſpecies, §. V.
De acceſſione & ſpecificatione, §. VI.
De praeſcriptione, §. VII.
An imperium quoque praeſcriptione acquiratur? §. VIII.
De contractibus ſummorum imperantium, §. IX.
Quod in iis etiam obſervanda ſit aequalitas, §. X.
De contractibus, quos tutores imperantium ineunt, §. XI.
De monopoliis, §. XII.
Quousque ſummus imperans teneatur ex pacto anteceſſoris ſui, §. XIII

§. I.

ET ita quidem vt hactenus dictum, inter singulos homines res se habet, iam quae horum officiorum, quae hypothetica diximus, inter integras gentes ratio sit, edisserendum est.

§. II.

Et ad sermonem quidem quod attinet, quod de officiis singulorum hominum diximus, eodem prorsus modo de gentibus intelligi potest. Quid autem tempore belli quoad sermonem aliaque signa liceat, deinceps explicabitur.

§. III.

De rerum dominio obseruandum est, quod vulgo quatuor modi acquirendi, qui *iuris gentium* dicuntur, constitui soleant, *occupatio* scilicet, *accessio*, *specificatio*, & *traditio*. Quemadmodum autem traditio citra dubium ad ius ciuile pertinet, & iure naturae peculiarem acquirendi modum non constituit: ita ceteros acquirendi modos ad ius naturae, quatenus tum ad singulos homines, tum ad integras gentes pertinet, reuocare nullus dubito.

§. IV.

Nimirum *occupationem* a singulis quoque hominibus, idque lege naturae, rite fieri, constat. Sunt quidem, qui contendunt, occupationem eo sensu iuris gentium dici, si res, quae in dominio vel imperantis vel priuatorum esse desierunt, permissu imperantis cedant occupanti,

ti, quae alias propter occupationem, quae fit per vniuerſitatem, ad imperantem pertinuiſſent. Aſt vero ſi vel maxime concedam, eiusmodi res ad dominium imperantis pertinere, eo ipſo tamen dum imperans turi ſuo renunciat, res iſtae pro derelictis habentur, & adeo iure naturae tum a ſingulis hominibus, tum ab integris gentibus occupantur.

§. V.

Species huius occupationis, quae iuris gentium dicitur, tres conſtitui ſolent, *venatio*, *inuentio*, & *acquiſitio bellica*. De vltima ſuo loco dicetur. Per venationem, ſi ſilua aut regio nullius ſit, quilibet occupare beſtiam poteſt: ſin dominum habeat, iam non cuilibet venari licet, ſed tum demum, ſi dominus vel imperans hoc conceſſerit, adeoque feras beſtias velut pro derelictis habeat. Cenſentur autem beſtiae nullius eſſe, quando a nemine cuſtodiuntur, & quando verſantur in loco, qui nullius eſt. Si alterutrum horum ſecus ſe habeat, aut ſi ſaltem ſigna dominium prodentia circumferant, a nemine occupari poſſunt. *De inuentione* ex hactenus dictis iudicium ferri poteſt.

§. VI.

De *acceſſione* autem, quorſum & *ſpecificatio* pertinet, res dubio caret. Namque naturae lege acceſſorium ſequitur ſuum principale, & qui eſt dominus ſubſtantiae, ad eum quoque per-

tinent fructus, idque tum quoad singulos homines, tum quoad integras gentes.

§. VII.

Præscriptio, vt nunc ad alia digrediar, siue *vsucapio*, cum iuris naturalis sit, & recte pro specie occupationis reputetur, itidem ab integris gentibus rite vsurpatur. Quod qui negant, & hunc acquirendi modum iuri ciuili vindicant, in manifesto versantur errore.

§. VIII.

Ceterum licet inter *dominium & imperium*, tum alias, tum quoad modum acquirendi, magnum intercedat discrimen: per praescriptionem tamen summum imperium acquiritur, si ex diuturnitate temporis consensus tum eius, qui imperium sibi vindicare poterat, tum etiam subditorum, praesertim in regnis non patrimonialibus, intelligatur. Atque istud tum in diuersis rebuspublicis, tum in eadem republica procedit, ita vt summum imperium hoc modo amitti, ac vel a populo seorsim acquiri, aut etiam inter eos diuidi possit. Vbi quidem ad determinationes legum ciuilium non attendendum esse arbitror: potest enim & debet ista res tantum ex legibus naturalibus aestimari.

§. IX.

Quae de *contractibus* illorum, qui summum imperium habent, disputari solent, in duplici posita sunt discrimine. Vel enim cum *subditis*,

vel

vel cum *aliis gentibus*, & qui eas repraesentant, summis imperantibus, illis res est. Si priori modo spectentur, cum totam gentem non repraesentent, sed reuera priuati sint, illorum contractus huc non pertinent. Interim illud satis clarum est, in hisce contractibus imperantes summos, non tantum *naturaliter*, sed & *ciuiliter*, obligari, licet obligatio ciuilis vim suam coactinam in iis exerere nequeat: cetera etiam, quae ad contractus essentiam pertinent, vt determinationem pretii in emtione & venditione, & in iis locum inuenire.

§. X.

In contractibus itaque gentium, & qui eas repraesentant, summorum imperantium, accurate quoque obseruanda est *aequalitas*. Quod si autem aliquis enormiter fuerit laesus, neutiquam obligatur. Et hoc est, quod dici solet, summos imperantes se ipsos in *integrum restituere* posse. Hoc sensu enim restitutio in integrum neutiquam requirit auctoritatem superioris, nec tantum iuris ciuilis, sed naturalis est, per quod omnes eiusmodi contractus illiciti sunt & irriti. Fabulas autem & commenta narrant, qui talem restitutionem a monarcha quodam vniuersali fieri debere, contendunt.

§. XI.

Quos autem per *tutores* legitime inierunt contractus summi imperantes, ab iis, eo quod fuerint minorennes, neutiquam discedere pos-

sunt. Tutoribus enim per ipsam naturae legem tanta potestas competit, quanta ad eiusmodi actus requiritur.

§. XII.

De *monopoliis* obseruandum, quod gens vna ab altera per pactum hanc facultatem sibi comparare possit, vt illa sibi soli fructus vendat, qui alibi non nascuntur: nec refragatur lex naturae, quamdiu eo fructus vendendo, alias gentes enormiter non laedit.

§. XIII.

Quaeri quoque solet, an ex contractu regum illorum successores teneantur. Quod quidem in regnis *patrimonialibus* dubio caret. Quin & in legitimis non secus se res habet. Obligatur enim per summum imperantem ipsa ciuitas: per ciuitatem rursus summi imperantis successor. Nimirum cum summo imperio imperanti etiam confertur facultas ciuitatem obligandi, eo quod ad eius administrationem hoc sit necessarium, non tamen in infinitum, sed in quantum salus, & vtilitas ciuitatis, hoc requirit. Si ergo contractus per se & directe, non ex casu superueniente, in ciuitatis perniciem tendat, imperans tale quid fecisse existimandus est, ad quod nulla gauisus est potestate, adeoque talis contractus & illicitus est, & irritus.

SECT.

SECT. VIII.

de

OFFICIIS HOMINIS ERGA ALIOS QVAE OBLIGATIONEM IMPERFECTAM HABENT.

Σύνοψις.

Quaenam officia habeant obligationem imperfectam? §. I.
Quod imperfecta obligatio quandoque mutetur in perfectam, §. II.
Cur ad officia humanitatis obligemur, § III.
Quod aliorum commoda promoueantur vel indefinite, §. IV.
Vel definite, §. V.
De officiis innoxiae vtilitatis, item de beneficiis, §. VI.
De animo grato, §. VII.
Quae hinc fluant virtutes, §. VIII.

§. I.

QVae homo erga alium praestare tenetur officia, aut ita comperata sunt, vt magna, quae inter omnes homines intercedit societas, nullo modo sine iis consistere possit, vnde obligatio perfecta fluit: aut vt consistere quidem, sed non satis commode possit, imperfectamque adeo obligationem secum vehunt. De prioribus hactenus egimus: de posterioribus nunc dispiciendum est.

§. II.

Ceterum de obligatione obseruandum, quod imperfecta in perfectam saepius mutetur, & quidem in statu naturali, si necessitas accedat. Ad omnia enim ea, sine quibus socialitas salva esse nequit, perfecte obligati sumus: ergo

&

Digitized by Google

& ad officia humanitatis, si necessitas summa accedat. In statu ciuili autem ex iussu imperantis perfecta obligatio oriri potest.

§. III.

Praeter socialitatis rationem communis etiam, quae inter omnes homines intercedit, cognatio hoc suadet, vt officia humanitatis sibi inuicem praestent, & commoda sua mutuo promoueant.

§. IV.

Promouent autem homines commoda aliorum vel *indefinite*, si quis eam vitae rationem sequatur, ex qua ad alios commodum redundare potest, conatusque illorum, qui aliis inseruire possunt & cupiunt, omni ratione prouehat: vnde et consequitur, artem vtilem, quaue aliis prodesse queamus, addiscendam esse &c. vel *definite*, si in specie huic vel illi homini commodum aliquod praestent.

§. V.

Posterius multiplici ratione fieri potest: vel ratione *mentis*, si aliquem erudiamus, aut curemus, vt ad notitiam sui & Dei, veramque felicitatem perueniat, vt vera religione imbuatur, errores dimittat &c. vel ratione *corporis*, si aut consilio, aut opera aegrotos sanitati restituamus, aut alia iis conferamus, quae ad corporis conseruationem pertinent; vel ratione *opum*, si pauperes pecunia, aliisque rebus, quibus indigent, subleuemus; vel denique ratione *famae* & *existimatio-*

mationis, si operam demus, ne eius quis faciat iacturam, aut si fecerit, vt eam recuperet.

§. VI.

Sed certi hic possunt constitui *gradus*, prout nobis magis, minusue, haec praestatio fuerit molesta. Primus gradus est, si res, quae accipienti prosunt, praestantem non gravant, & hinc *innoxiae vtilitatis* vocantur, aliis non denegemus. Alter autem gradus est, si tale quid gratis in alterum conferamus, quod impensa aut opera laborioſa constat, vt ipsius necessitatibus subueniatur, vel vtilitas quaedam inde ad illum redundet: *beneficium* ceteroquin dici solet. Circa cuius collationem quae moneri solent, ad duo reuocari capita possunt: primo vt nostrae conditionis habeamus rationem, deinde vt dispiciamus, quam & quousque nostrae opis indigus sit, in quem beneficium conferimus.

§. VII.

Vt vero homines ad officia haec humanitatis exercenda eo magis excitentur, in accipientibus vice versa requiritur *animus gratus*: hoc est, vt is, qui beneficium accepit, ostendat, hoc sibi gratum fuisse, dantique eam ob causam se fauere, seque ad paria reponenda esse paratum. Huius officii, vt ceterorum humanitatis officiorum, quoad obligationis modum, eadem est conditio. Accedit, quod omnis

grati,

Digitized by Google

grati animi gratia exſpiratura eſſet, ſi ad eum teſtandum homines cogi poſſent. Interim ingrati animi crimen merito pro turpiſſimo habetur, cum per illud alii a beneficiis conferendis deterreantur.

§. VIII.

Virtutes, ex hiſce officiis fluentes, *charitatis* nomine deſignare placet. Nihil enim vſitatius, quam a *iuſtitia* diſcernere *charitatem*, quod hoc ſenſu admitti poteſt. Idem nomen generale in ſpecie etiam tribuitur iis officiis humanitatis, per quae aliorum commoda indefinite promouemus. Altera horum officiorum claſſis, varias habet iterum virtutes, ex quibus, quae beneficia rite dispenſat, vocatur *liberalitas*, quatenus alios reſpicit. Quod ſi hanc vocem extendere placeat ad res innoxiae vtilitatis, ea virtus, quae beneficia confert, *beneficentia* vocari poſſet. Inter varias liberalitatis latius acceptae ſpecies eminet *hoſpitalitas*. Quae denique beneficia rite accipit, *gratitudo* appellitatur.

SECT. IX.

de

OFFICIIS GENTIVM ERGA GENTES QVAE OBLIGATIONEM IMPERFECTAM HABENT.

Σύνοψις.

Quod & quaedam gentium erga gentes officia obligationem imperfectam habeant, §. I.
De concedendo tranſitu hominum, §. II.
Exercituum, §. III.
Mercium, §. IV.

De

De iure ſtapulae, §. *V.*
De iure veſtigalium, §. *VI.*
De recipiendis exteris, §. *VII.*
An alteri genti facultatem, quod vult emendi apud nos, concedere teneamur? §. *VIII.*
Aut facultatem ſua apud nos vendendi, §. *IX.*
De libertate matrimoniorum, §. *X.*
An quae vni concedimus, omnibus concedere teneamur? §. *XI.*
Quod ſepultura etiam pertineat ad officia humanitatis, §. *XII. XIII.*
Nec obſtat, quod mortui nihil ſentiant, §. *XIV.*
Quid ſepulturae nomine hic nobis veniat? §. *XV.*
Quod per ſepulturae denegationem aliquis puniri poſſit, §. *XVI.*
Nec tamen iure belli gens genti ſepulturam denegare poteſt, §. *XVII.*

§. I.

EST & integrarum gentium haec conditio, vt quaedam officia ad communem, quae inter eas intercedit, ſocietatem, abſolute ſint neceſſaria, & adeo obligationem perfectam a Numine ſibi adiunctam habeant, quaedam autem minus neceſſaria ſint, & adeo imperfectam ſaltem obligationem pariant. Haec ceteroquin *officia humanitatis* vocantur.

§. II.

Poſſunt eiusmodi officia identidem vel *indefinite*, vel *definite* praeſtari. Inter illa tamen, quae definite praeſtantur, ea eminent, quae accipienti proſunt, praeſtantem non adeo gravant. Huc pertinet primo *tranſitus hominum*, non temere alieni denegandus. Et quidem ſingulorum hominum tranſitum, ſi nullum inde nobis inferatur damnum, concedendum eſſe,

esse, extra dubitationem positum esse arbitror.

§. III.

De *magnorum exercituum transitu* non adeo inter omnes conuenit. Vt plurimum enim magnum inde periculum illis imminet, per quorum territoria transeunt. Respiciendum ergo est primo ad *causam*. Etenim si bellum & iustum, & necessarium sit, & aliter geri nequeat, quam vt transitus per territorium meum concedatur, omnino, si ceterae conditiones conspirent, ad eum concedendum obligatus sum, idque eo magis, quoniam & alia naturae lege, vt iniuste oppressis succurramus, obligati sumus. Sed tamen considerandа quoque sunt *pericula*, quae probabili quadam ratione inde ad nos redundare possunt, v. g. vt sedes belli in nostrum transferatur territorium, si hosti itidem transitum petenti eundem denegauerimus &c. Neque enim, vt cum nostra pernicie aliorum commoda promoveamus, obligati sumus. Adeoque nostro metu alterius ius omnino tollitur, quin in hoc rerum statu nullum ius illi competit. Quod si hic metus plane cesset, & insuper ab ipsis transeuntibus nobis nullum periculum immineat, tum demum lex ista vim suam exerit, & transitum nullo modo denegare possumus.

§. IV.

Quod ad *mercium transitum* attinet, dispiciendum,

dum, an merces ad gentis alterius conſeruationem ſint neceſſariae, an vero ſaltem ad voluptatem, luxum, lucrum ſint comparatae. Si prius ſit, tantum abeſt, ut tranſitus denegari queat, vt ad eum concedendum iure perfecto obligati ſint imperantes. Si poſterius, rurſus videndum, an forte tranſitus eiusmodi rempublicam noſtram inſigni quodam commodo, aut lucro, priuet. Si non priuet, inhumanum foret, eundem petentibus denegare. Sin priuet, & certa ſpes ſit, me tranſitum denegando, inſigne commodum in meam rempublicam deriuare poſſe, non puto aliquem ad eum concedendum obligatum eſſe. Licet enim ius perfectum ad eiusmodi lucrum nemo habeat, nemo tamen obligatus eſt, alterius commoda potius, quam ſua, promouere. Quod ſi vero videam tranſitus denegatione, & meam rempublicam, & alteram gentem lucro & commodo priuatum iri, rurſus inhumanum eſt alteri inuidere, quod nos impetrare non poſſumus.

§. V.

Vice verſa autem, vt officia humanitatis eum, aduerſus quem praeſtantur, obligant ad animum gratum declarandum, a tranſeuntibus commerciorum cauſa ſi neceſſitas adſit, iure imperfecto exigere poſſum, vt tantisper in meo territorio ſubſiſtant, & merces ſuas venales praebeant. Atque hinc oritur *ius ſtapulae*, quod ius conſuetudine, aut pactis, in ius perfectum eualeſcere poteſt,

§. VI.

Ex eodem officio humanitatis reciproco fluunt *vectigalia*. Sane vbi transitus nihil oneris alicui affert, vectigal exigere inhumanum puto. Ast vbi imperanti, vt exteri eo commodius transire possint, sunt sumptus faciendi ad muniendas vias, ad ripas arcibus, munimentis, praesidiis, instruendas &c. non modo nihil iniqui illum committere arbitror, qui vectigal exigit, sed & ab animi ingrati crimine eum absolui non posse credo, qui istud denegat. Namque non minus ad officia humanitatis praestanda, quam ad eadem grato animo agnoscenda, iure naturae obligati sumus, cuius maximum documentum est, vt sumptus, quos alius in nostrum commodum fecit, refundamus.

§. VII.

Ad *exteros* sedibus suis pulsos, promiscue *recipiendos*, nullam gentem obligari arbitror, cum talis receptio cum recipientis pernicie coniuncta sit. Quodsi ergo pauci sint, qui recipi cupiunt, sique agri nostri tanta sit fertilitas, vt eos alere possit, praeterea si ea religione, iis moribus sint, vt nullum inde nostrae reipublicae immineat periculum, lex naturae omnino iubet, vt recipiantur. Quid de illis, qui ad *littus accedunt*, vt valetudinis, aquandi, aut alia de causa tantisper apud nos commorentur, sentiendum sit, ex hactenus dictis obscurum esse nequit.

§. VIII.

Digitized by Google

§. VIII.

Si etiam gens aliqua a nobis ea *emere* cupiat, sine quibus mortales vitam degere nequeunt, vt alimenta, vestimenta &c. & nobis tanta earum rerum suppetat copia, vt partem iis concedere queamus, commerciorum facultatem illis denegare nefas erit. Si iisdem rebus ipsi indigeamus, secus est pronuntiandum.

§. IX.

Nec tamen exteris statim concedendum, vt sua apud nos *vendere* possint, praesertim si exinde damnum aliquod nostrae ciuitati afferri possit. Quod si rebus quibusdam gens abundet, aliis autem ad vitam necessariis indigeat, & has, nisi illis venditis, sibi comparare nequeat, saltem non impedienda est, quo minus aliis eas vendere possit, si rerum nostrarum haec sit conditio, vt permittere nequeamus, quo minus apud nos eas vendat.

§. X.

Referri huc etiam solet *libertas matrimoniorum*. Quod tamen caute capiendum. Nimirum, si qui matrimoniorum libertatem expetunt, iisdem nobiscum vtantur sacris, nec scelestum vitae genus sectentur, aut aliis vitiis status huius indoli aduersis laborent, saluo humanitatis iure, illis non potest dari repulsa. Quod si necessitas insuper accedat, populusque virorum, quippe qui vnius saltem aetatis est, ceteroquin periturus esset, iure perfecto hoc a nobis exigere queunt.

§. XI.

Ceterum quod nonnullis populis concedimus ius, illud non ſtatim omnibus concedere tenemur. Aut enim quibusdam ſaltem iſtud concedimus, & quidem vel precario, vel per modum pacti, & alius non ſine impudentiae crimine, idem expetere poteſt, cum praegnans nobis ratio eſſe poſſit, cur vni denegamus, quod indulgemus alteri: aut, ſi promiſcue alicuius rei vſum omnibus concedimus, poſſunt tamen res noſtrae aliam induere faciem, vt noſtra magnopere referat, non amplius id concedere, quod conceſſimus hactenus.

§. XII.

Tandem ad officia humanitatis referre nullus dubito *ſepulturam*. Video quidem non omnes idem de ea ſentire, aliis ad ius gentium a iure naturae diſtinctum, aliis ad ius naturae, aliis ad ius diuinum poſitiuum prouocantibus. Ego vero illis plane ſubſcribo, qui eam ad ius naturae referunt, quod quatenus ad integras gentes pertinet, ius gentium vocatur.

§. XIII.

Nimirum licet poſt mortem corpus nihil ſentiat, adeoque perinde eſſe videatur, quicquid ei eueniat: nihiloſecius ſufficit, quod homines dum viuunt, horrore quodam percellantur, ſi intelligant, corpora ſua inſepulta abiectum iri. Adeoque vt recte nonnulli per ſepulturae denegationem puniuntur, ita per eius conces-

ceſſionem humanitas exercetur. Contrariorum enim contraria eſt ratio. Accedit, quod moribus & conſuetudine hominum, in ſepultura ſignum & monumentum honoris poſitum ſit. Qui ergo honorem, quem iure, licet imperfecto, ab aliis exigere poterat, alicui denegat, citra dubium naturae leges migrat.

§. XIV.

Nec obſtat, quod regeri poteſt, hominem mortuum non ſentire, ſi hac ratione laedatur. Neque enim, vt aliquis in iuribus ſuis laedatur, neceſſe eſt, vt hoc ſentiat, aut intelligat, aut vindicare poſſit. Namque & infantibus nondum natis, & furioſis iniuriam inferri poſſe, ſi iuribus quibusdam priuentur, etiamſi hoc non ſentiant, aut intelligant, apud omnes in confeſſo eſt. Accedit vero, quod cognati & amici defuncti eius vices velut ſuſtineant, & adeo ius habeant, hoc officium ſi forte denegetur, exigendi.

§. XV.

Aſt ne cauillationi locus ſit, haud praetermittendum, me ſepulturae voce in latiori ambitu vti, prout officia, quae cadaueribus praeſtari ſolent, ſiue hoc per cremationem, ſiue per humationem, ſiue alia ratione fiat, (id enim vnice a moribus gentium pendet) denotat. In hanc enim praecipua iſta ratio, quod ſit honoris nobis debiti declaratio, quadrat.

§. XVI.

Quemadmodum autem saepius contingit, vt aliquis iure, ceteroquin sibi competente, priuari possit, ita etiam in sepultura se res habet. Et in ciuitatibus quidem, vt dominio, dignitatibus, simplici existimatione, ita & sepultura aliquis priuari potest per modum poenae. Quod in omnibus quidem delictis atrocioribus procedit, maxime tamen in *αὐτοχειρίας* crimine quam rectissime vsurpatur. Cum enim vltimum poenae humanae gradum, mortem, ipsi occupauerint, adeoque nulla alia ratione puniri possint, hoc vnicum in magistratus viribus, vt alii a simili scelere deterreantur, adhuc est positum.

§. XVII.

In statu naturali, cum poenae ibi non inueniant locum, nec bellicum ius obstet, nunquam licet genti mortuorum sepulturam denegare. Etenim & in bello, vt deinceps docebitur, cuncta ex fine sunt metienda. Ad finem autem belli nihil facere videtur, si cadauera insepulta abiiciantur. Ergo barbaram illarum gentium crudelitatem merito detestantur saniores, quae adeo nullas rationis leges in bello admittere voluerunt, vt in mortuos etiam iram furoremque suum effunderent.

SECT.

Digitized by Google

SECT. X.

de

OFFICIIS CONIVGVM.

Σύνοψις.

Status hominum vel naturalis est, vel aduentitius, §. I.
De statibus aduentitiis quid generatim obseruandum? §. II.
Quid matrimonium secundum leges naturae? §. III.
Quod ad ineundum matrimonium homines obligentur, §. IV.
Quando haec obligatio cesset, §. V.
Matrimonii necessitas, §. VI.
Absoluitur consensu, §. VII.
Polygamia & diuortium an iuri naturae repugnent? §. IIX.
An naturaliter imperium sit penes maritum? §. IX.
De gradibus consanguinitatis, & affinitatis, quid censendum? §. X.
Quo pacto matrimonium se habeat secundum leges diuinas positiuas vniuersales, §. XI.
Quod hodie coniuges ad eandem matrimonii formam ex pacto obligentur, §. XII.
De matrimoniorum effectibus ciuilibus, §. XIII.
Officia & virtutes coniugum, §. XIV.

§. I.

STatus hominum vel *naturalis* est, vel *aduentitius*. Aduentitii ideo introducendi fuerunt, quod sine iis homo aut plane non, aut non commode viuere possit, vnde & approbante & iubente Numine hoc factum esse, recte inde colligitur. Sunt autem eiusmodi status aduentitii quatuor: *coniugalis*, *paternus*, *herilis*, *ciuilis*.

§. II.

De hisce in genere est obseruandum, primo

grati animi gratia exſpiratura eſſet, ſi ad eum teſtandum homines cogi poſſent. Interim ingrati animi crimen merito pro turpiſſimo habetur, cum per illud alii a beneficiis conferendis deterreantur.

§. VIII.

Virtutes, ex hiſce officiis fluentes, *charitatis* nomine deſignare placet. Nihil enim vſitatius, quam a *iuſtitia* diſcernere *charitatem*, quod hoc ſenſu admitti poteſt. Idem nomen generale in ſpecie etiam tribuitur iis officiis humanitatis, per quae aliorum commoda indefinite promouemus. Altera horum officiorum claſſis, varias habet iterum virtutes, ex quibus, quae beneficia rite dispenſat, vocatur *liberalitas*, quatenus alios reſpicit. Quod ſi hanc vocem extendere placeat ad res innoxiae vtilitatis, ea virtus, quae beneficia confert, *beneficentia* vocari poſſet. Inter varias liberalitatis latius acceptae ſpecies eminet *hoſpitalitas*. Quae denique beneficia rite accipit, *gratitudo* appellitatur.

SECT. IX.

de

OFFICIIS GENTIVM ERGA GENTES QVAE OBLIGATIONEM IMPERFECTAM HABENT.

Σύνοψις.

Quod & quaedam gentium erga gentes officia obligationem imperfectam habeant, §. I.

De concedendo tranſitu hominum, §. II.

Exercituum, §. III.

Mercium, §. IV.

De

De iure ſtapulae, §. V.
De iure vectigalium, §. VI.
De recipiendis exteris, §. VII.
An alteri genti facultatem, quod vult emendi apud nos, concedere teneamur? §. VIII.
Aut facultatem ſua apud nos vendendi, §. IX.
De libertate matrimoniorum, §. X.
An quae vni concedimus, omnibus concedere teneamur? §. XI.
Quod ſepultura etiam pertineat ad officia humanitatis, §. XII. XIII.
Nec obſtat, quod mortui nihil ſentiant, §. XIV.
Quid ſepulturae nomine hic nobis veniat? §. XV.
Quod per ſepulturae denegationem aliquis puniri poſſit, §. XVI.
Nec tamen iure belli gens genti ſepulturam denegare poteſt, §. XVII.

§. I.

ESt & integrarum gentium haec conditio, vt quaedam officia ad communem, quae inter eas intercedit, ſocietatem, abſolute ſint neceſſaria, & adeo obligationem perfectam a Numine ſibi adiunctam habeant, quaedam autem minus neceſſaria ſint, & adeo imperfectam ſaltem obligationem pariant. Haec ceteroquin *officia humanitatis* vocantur.

§. II.

Poſſunt eiusmodi officia identidem vel *indefinite*, vel *definite* praeſtari. Inter illa tamen, quae definite praeſtantur, ea eminent, quae accipienti proſunt, praeſtantem non adeo gravant. Huc pertinet primo *tranſitus hominum*, non temere alieni denegandus. Et quidem ſingulorum hominum tranſitum, ſi nullum inde nobis inferatur damnum, concedendum eſſe,

esse, extra dubitationem positum esse arbitror.

§. III.

De *magnorum exercituum transitu* non adeo inter omnes conuenit. Vtplurimum enim magnum inde periculum illis imminet, per quorum territoria transeunt. Respiciendum ergo est primo ad *causam*. Etenim si bellum & iustum, & necessarium sit, & aliter geri nequeat, quam vt transitus per territorium meum concedatur, omnino, si ceterae conditiones conspirent, ad eum concedendum obligatus sum, idque eo magis, quoniam & alia naturae lege, vt iniuste oppressis succurramus, obligati sumus. Sed tamen consideranda quoque sunt *pericula*, quae probabili quadam ratione inde ad nos redundare possunt, v. g. vt sedes belli in nostrum transferatur territorium, si hosti itidem transitum petenti eundem denegauerimus &c. Neque enim, vt cum nostra pernicie aliorum commoda promoueamus, obligati sumus. Adeoque nostro metu alterius ius omnino tollitur, quin in hoc rerum statu nullum ius illi competit. Quod si hic metus plane cesset, & insuper ab ipsis transeuntibus nobis nullum periculum immineat, tum demum lex ista vim suam exerit, & transitum nullo modo denegare possumus.

§. IV.

Quod ad *mercium transitum* attinet, dispiciendum,

dum, an merces ad gentis alterius conſeruationem ſint neceſſariae, an vero ſaltem ad voluptatem, luxum, lucrum ſint comparatae. Si prius ſit, tantum abeſt, ut tranſitus denegari queat, vt ad eum concedendum iure perfecto obligati ſint imperantes. Si poſterius, rurſus videndum, an forte tranſitus eiusmodi rempublicam noſtram inſigni quodam commodo, aut lucro, priuet. Si non priuet, inhumanum foret, eundem petentibus denegare. Sin priuet, & certa ſpes ſit, me tranſitum denegando, inſigne commodum in meam rempublicam deriuare poſſe, non puto aliquem ad eum concedendum obligatum eſſe. Licet enim ius perfectum ad eiusmodi lucrum nemo habeat, nemo tamen obligatus eſt, alterius commoda potius, quam ſua, promouere. Quod ſi vero videam tranſitus denegatione, & meam rempublicam, & alteram gentem lucro & commodo priuatum iri, rurſus inhumanum eſt alteri inuidere, quod nos impetrare non poſſumus.

§. V.

Vice verſa autem, vt officia humanitatis eum, aduerſus quem praeſtantur, obligant ad animum gratum declarandum, a tranſeuntibus commerciorum cauſa ſi neceſſitas adſit, iure imperfecto exigere poſſum, vt tantisper in meo territorio ſubſiſtant, & merces ſuas venales praebeant. Atque hinc oritur *ius ſtapulae*, quod ius conſuetudine, aut pactis, in ius perfectum eualeſcere poteſt,

§. VI.

Ex eodem officio humanitatis reciproco fluunt *vectigalia*. Sane vbi transitus nihil oneris alicui affert, vectigal exigere inhumanum puto. Ast vbi imperanti, vt exteri eo commodius transire possint, sunt sumptus faciendi ad muniendas vias, ad ripas arcibus, munimentis, praesidiis, instruendas &c. non modo nihil iniqui illum committere arbitror, qui vectigal exigit, sed & ab animi ingrati crimine eum absolui non posse credo, qui istud denegat. Namque non minus ad officia humanitatis praestanda, quam ad eadem grato animo agnoscenda, iure naturae obligati sumus, cuius maximum documentum est, vt sumptus, quos alius in nostrum commodum fecit, refundamus.

§. VII.

Ad *exteros* sedibus suis pulsos, promiscue *recipiendos*, nullam gentem obligari arbitror, cum talis receptio cum recipientis pernicie coniuncta sit. Quodsi ergo pauci sint, qui recipi cupiunt, sique agri nostri tanta sit fertilitas, vt eos alere possit, praeterea si ea religione, iis moribus sint, vt nullum inde nostrae reipublicae immineat periculum, lex naturae omnino iubet, vt recipiantur. Quid de illis, qui ad *littus accedunt*, vt valetudinis, aquandi, aut alia de causa tantisper apud nos commorentur, sentiendum sit, ex hactenus dictis obscurum esse nequit.

§. VIII.

§. VIII.

Si etiam gens aliqua a nobis ea *emere* cupiat, sine quibus mortales vitam degere nequeunt, vt alimenta, vestimenta &c. & nobis tanta earum rerum suppetat copia, vt partem iis concedere queamus, commerciorum facultatem illis denegare nefas erit. Si iisdem rebus ipsi indigeamus, secus est pronuntiandum.

§. IX.

Nec tamen exteris statim concedendum, vt sua apud nos *vendere* possint, praesertim si exinde damnum aliquod nostrae ciuitati afferri possit. Quod si rebus quibusdam gens abundet, aliis autem ad vitam necessariis indigeat, & has, nisi illis venditis, sibi comparare nequeat, saltem non impedienda est, quo minus aliis eas vendere possit, si rerum nostrarum haec sit conditio, vt permittere nequeamus, quo minus apud nos eas vendat.

§. X.

Referri huc etiam solet *libertas matrimoniorum*. Quod tamen caute capiendum. Nimirum, si qui matrimoniorum libertatem expetunt, iisdem nobiscum vtantur sacris, nec scelestum vitae genus sectentur, aut aliis vitiis status huius indoli aduersis laborent, saluo humanitatis iure, illis non potest dari repulsa. Quod si necessitas insuper accedat, populusque virorum, quippe qui vnius saltem aetatis est, ceteroquin periturus esset, iure perfecto hoc a nobis exigere queunt.

§. XI.

Ceterum quod nonnullis populis concedimus ius, illud non ſtatim omnibus concedere tenemur. Aut enim quibusdam ſaltem iſtud concedimus, & quidem vel precario, vel per modum pacti, & alius non ſine impudentiae crimine, idem expetere poteſt, cum praegnans nobis ratio eſſe poſſit, cur vni denegaimus, quod indulgemus alteri: aut, ſi promiſcue alicuius rei vſum omnibus concedimus, poſſunt tamen res noſtrae aliam induere faciem, vt noſtra magnopere referat, non amplius id concedere, quod conceſſimus hactenus.

§. XII.

Tandem ad officia humanitatis referre nullus dubito *ſepulturam*. Video quidem non omnes idem de ea ſentire, aliis ad ius gentium a iure naturae diſtinctum, aliis ad ius naturae, aliis ad ius diuinum poſitiuum prouocantibus. Ego vero illis plane ſubſcribo, qui eam ad ius naturae referunt, quod quatenus ad integras gentes pertinet, ius gentium vocatur.

§. XIII.

Nimirum licet poſt mortem corpus nihil ſentiat, adeoque perinde eſſe videatur, quicquid ei eueniat: nihiloſecius ſufficit, quod homines dum viuunt, horrore quodam percellantur, ſi intelligant, corpora ſua inſepulta abiectum iri. Adeoque vt recte nonnulli per ſepulturae denegationem puniuntur, ita per eius con-

ces-

Digitized by Google

ceſſionem humanitas exercetur. Contrariorum enim contraria eſt ratio. Accedit, quod moribus & conſuetudine hominum, in ſepultura ſignum & monumentum honoris poſitum ſit. Qui ergo honorem, quem iure, licet imperfecto, ab aliis exigere poterat, alicui denegat, citra dubium naturae leges migrat.

§. XIV.

Nec obſtat, quod regeri poteſt, hominem mortuum non ſentire, ſi hac ratione laedatur. Neque enim, vt aliquis in iuribus ſuis laedatur, neceſſe eſt, vt hoc ſentiat, aut intelligat, aut vindicare poſſit. Namque & infantibus nondum natis, & furioſis iniuriam inferri poſſe, ſi iuribus quibusdam priuentur, etiamſi hoc non ſentiant, aut intelligant, apud omnes in confeſſo eſt. Accedit vero, quod cognati & amici defuncti eius vices velut ſuſtineant, & adeo ius habeant, hoc officium ſi forte denegetur, exigendi.

§. XV.

Aſt ne cauillationi locus ſit, haud praetermittendum, me ſepulturae voce in latiori ambitu vti, prout officia, quae cadaueribus praeſtari ſolent, ſiue hoc per cremationem, ſiue per humationem, ſiue alia ratione fiat, (id enim vnice a moribus gentium pendet) denotat. In hanc enim praecipua iſta ratio, quod ſit honoris nobis debiti declaratio, quadrat.

SECT. X.

de

OFFICIIS CONIVGVM.

Σύνοψις.

Status hominum vel naturalis est, vel aduentitius, §. I.
De statibus aduentitiis quid generatim obseruandum? §. II.
Quid matrimonium secundum leges naturae? §. III.
Quod ad ineundum matrimonium homines obligentur, §. IV.
Quando haec obligatio cesset, §. V.
Matrimonii necessitas, §. VI.
Absoluitur consensu, §. VII.
Polygamia & diuortium an iuri naturae repugnent? §. IIX.
An naturaliter imperium sit penes maritum? §. IX.
De gradibus consanguinitatis, & affinitatis, quid censendum? §. X.
Quo pacto matrimonium se habeat secundum leges diuinas positiuas vniuersales, §. XI.
Quod hodie coniuges ad eandem matrimonii formam ex pacto obligentur, §. XII.
De matrimoniorum effectibus ciuilibus, §. XIII.
Officia & virtutes coniugum, §. XIV.

§. I.

STatus hominum vel *naturalis* est, vel *aduentitius*. Aduentitii ideo introducendi fuerunt, quod sine iis homo aut plane non, aut non commode viuere possit, vnde & approbante & iubente Numine hoc factum esse, recte inde colligitur. Sunt autem eiusmodi status aduentitii quatuor: *coniugalis*, *paternus*, *herilis*, *ciuilis*.

§. II.

De hisce in genere est obseruandum, primo

omnem ſtatum ex ſocietate particulari prouenire, quae aut pactis, aut lege naturali innititur: deinde officia hominum in ſtatu quodam viuentium, ex natura & indole, praecipue ex *fine* iſtius ſtatus, eſſe metienda. Hoc enim niſi eſſet, fruſtra eiusmodi ſtatus eſſent introducti.

§. III.

Matrimonium itaque, vnde ſocietas & ſtatus *coniugalis* prouenit, ſecundum *leges naturae* conſideratum, eſt pactum maris & foeminae, de corpore mutuo praebendo, procreandæ ſoboli cauſa.

§. IV.

Hocce pactum ſtatim ab aliis in eo differt, quod homines ad iſtud ineundum, quandoque obligentur. Cum enim omnes ſtatus & ſocietates minores, ad humani generis conſeruationem tendant, dubium non eſt, quin huc etiam *ſtatus matrimonialis* ſpectet. Per hunc enim genus humanum propagatur. Deus ergo eius auctor eſt, & omnino iubet, vt homines matrimonium ineant. Accedunt ſtimuli non fruſtra a natura mortalibus inditi.

§. V.

Hoc tamen, cum ſit *praeceptum affirmatiuum* ita capiendum, vt illi, qui tum ob rationes *phyſicas* tum *morales*, ad contrahendum matrimonium non ſunt idonei, eodem minime obligari, cenſeantur.

§. VI.

Digitized by Google

§. VI.

Equidem sunt, qui putant, *finem* istum matrimonii etiam citra tale pactum, & statum, obtineri posse: sed falluntur. Summa enim omnium rerum confusio oritura esset, si quilibet ex qualibet suscipere liberos vellet: quae vt communem totius humani generis perniciem secum esset tractura, ita naturae hominum sociali non potest non repugnare.

§. VII.

Cum vero omne pactum requirat consensum, sequitur, quod sine *consensu* nullum possit esse matrimonium. Et hic quidem consensus ad matrimonium sufficit: minimeque necesse est, vt corporum commixtio ad eius complementum accedat.

§. VIII.

Finis etiam huius pacti, sobolis procreatio, cum obtineri possit, etiamsi *vnus* vir *pluribus* iungatur foeminis, quin lege naturae istud licitum sit, nullus dubito. Ast de matrimonio vnius foeminae cum pluribus viris, secus est sentiendum. Quin nec, vt *perpetuum* hocce pactum sit, necesse est: licet ad sobolis educationem hoc valde conducat. Praeterea, vt cetera pacta, ita & matrimoniale dissolui potest mutuo dissensu: aut si alterutra pars tale quid committat, quod legibus pacti aduersatur, quorsum etiam mores asperos & inconditos refero. Quod si tamen ea lege matrimo-

nium initum sit perpetuum, & vt viro non liceat plures foeminas ducere, omnino sancte isto pacto standum est. Et hoc sensu omnis *polygamiæ simultaneæ & diuortium*, extra casum adulterii & malitiosae desertionis, iuri naturae repugnant.

§. IX.

Nec finis huius societatis requirit, vt *imperium* sit penes *maritum*: vtut ratio dictitet, hoc esse consultius. Ergo si ex lege naturae tantum matrimonium spectemus, coniuges aut aequales esse, aut vxori imperium tribui potest. Interim penes quemcunque sit imperium, limites eius non ultra extendi decet, quam finis matrimonii requirit.

§. X.

De gradibus consanguinitatis, & affinitatis vehementer disputari solet. Ego ita sentio: *ascendentium & descendentium* matrimonia in tantum iuri naturali repugnant, in quantum inde confusio obligationum diuersae naturae oritur. Quoad matrimonia fratrum & sororum, & ceterorum collateralium, hactenus nullam rationem videre potui, qua rite probari possit, ea iuri naturae aduersari.

§. XI.

Longe alia autem matrimoniorum est conditio, si secundum leges diuinas positiuas vniuersales considerentur. Secundum eas enim requiritur vnius viri & vnius foeminae coniun-

iunctio, & quidem perpetua, nec quorumlibet, sed eorum, qui in gradibus lege diuina prohibitis, se mutuo non attingunt: talis denique coniunctio, in qua imperium semper sit penes maritum: quin & finem nouum hae leges addunt, mutuum auxilium. Secundum hasce leges positiuas itaque definiri matrimonium potest, quod sit legitima, & indissolubilis vnius viri & vnius foeminae coniunctio, diuinitus ad liberorum procreationem, & mutui auxilii causa, instituta.

§. XII.

Cum vero hodie inter illos, qui christianam doctrinam profitentur matrimonia ex praescripto legum diuinarum tum naturalium, tum positivarum ineantur, patet, eodem pacto coniuges ad vtrasque obseruandas, obligari, adeoque *polygamiam simultaneam, diuortium &c.* hodie semper, non tantum legibus diuinis positiuis, sed indirecte etiam ipsis naturalibus aduersari.

§. XIII.

Habent autem matrimonia cum aliis pactis id quoque commune, vt per leges ciuiles certa requisita illis addi possint, quae si obseruata non fuerint, in foro ciuili pro validis non habentur. Vnde patet, matrimonium legitimum dici non posse, nisi haec summorum imperantium iussa accurate fuerint obseruata. Huc pertinet *benedictio sacerdotalis* &c. Coniugia autem ad *morgenaticam*, & id genus alia, omnino

vera

vera & legitima ſunt matrimonia, licet quibusdam effectibus ciuilibus deſtituantur.

§. XIV.

Officia coniugum ſecundum leges tum naturales, tum poſitiuas diuinas, ſunt vel *generalia*, vel *ſpecialia*. Generalia ſunt, vt omnes, qui ad matrimonium ineundum idonei ſunt, illud ineant: vnde vagi concubitus, ſcortationes, & id genus aliae impurae commixtiones a iure naturae damnantur: praeterea vt matrimonium iis legibus contrahatur, quae aut a Deo, aut a ſummo imperante, ſunt praeſcriptae: porro vt fides in matrimonio data ſancte ſeruetur: & denique vt debita coniugalia vtrinque praeſtentur. Officia ſpecialia ſunt: maritus vxorem diligat, eam prudenter regat, nutriat, defendat, &c. vxor autem in rebus ad familiam ſpectantibus, marito obtemperet, eum diligat, honore debito proſequatur, eodem cum illo vtatur domicilio, mutuum auxilium tum in educanda ſobole, tum in curanda re familiari praeſtet. Officia generalia producunt virtutes huic ſtatui proprias, *fidelitatem* & *caſtitatem matrimonialem*: ſpecialia, ex parte mariti, *iuſtitiam rectoriam matrimonialem*: ex parte vxoris, *obſequioſitatem matrimonialem*.

SECT.

SECT. XI.

de

OFFICIIS PARENTVM ET LIBERORVM.

Σύνοψις.

Alter ſtatus aduentitius eſt paternus, §. I.
Societatis paternae verum fundamentum, §. II. III. IV.
Ex fine huius ſocietatis fluit imperium parentum, & obſequium liberorum, §. V.
Cur imperium praecipue penes patrem ſit, §. VI.
Eius limites, §. VII.
An ſe extendat vsque ad ius vitae & necis? §. VIII.
An vendi filius a patre poſſit? §. IX.
Quamdiu imperium paternum duret? §. X.
An omnes liberorum actus imperio parentum ſint obnoxii? §. XI.
An liberi ſub imperio paterno conſtituti, ſibi aliquid acquirere poſſint? §. XII.
Quo pacto ſocietas paterna diſſoluatur? §. XIII.
De adoptione, §. XIV.
Conſenſus parentum an neceſſarius ſit ad matrimonia liberorum, §. XV.
Officia parentum, & liberorum, §. XVI.

§. I.

ALter ſtatus aduentitius eſt paternus, qui fundatur in ſocietate inter parentes & liberos, & ad horum educationem ab hominibus, approbante & iubente adeo Numine, inſtitutus eſt. Neceſſarius autem plane fuit, cum, niſi homines ad vitam ſocialem educentur, miſerrimam totius humani generis faciem inde oriri neceſſe eſt.

§. II.

Fundamentum huius ſocietatis ex lege naturae,

Digitized by Google

turae, quae praecipit, vt aliis *humanitatis officia* exhibeamus, rectiſſime petitur. Etſi enim iſta lex obligationem imperfectam ſaltem ſecum vehat: attamen ſi neceſſitas accedat, accedit autem in infantibus, in obligationem perfectam mutatur.

§. III.

Nimirum cum infantes omnium, ſaltem ſaniorum philoſophorum conſenſu, homines ſint, non video, quare non & eadem officia erga illos praeſtare debeamus, quae adultis exhibere tenemur. Maximum autem, quod illis praeſtari poteſt, quodque ſuo iure ab aliis exigunt, humanitatis officium hoc eſt, vt alantur, & honeſtè educentur.

§. IV.

Praeterea totius hominum generis intereſt, cum in infantibus res nullam ferat moram, vt certis hominibus munus haec officia humanitatis exercendi, imponatur. Ad quod ſubeundum cum nulli aptiores ſint, quam ipſi parentes ob naturalem erga liberos amorem, merito inde colligitur, eos lege naturali, vt hancce curam in ſe ſuſcipiant, obligari.

§. V.

Vt vero in ceteris ſocietatibus, ita & in paterna, modus & limites obligationis quam rectiſſime ex fine ſocietatis deriuantur. Finis autem huius ſocietatis cum ſit *nutritio & educatio ſobolis*, is vero obtineri nequeat ſine imperio,

perio, sua sponte inde quiuis intelligit, parentibus *imperium* competere, a liberis autem *obsequium* exigi.

§. VI.

Hoc autem imperium, si ex lege naturali rem metiaris, penes eum praecipue erit, qui ex pacto in societate matrimoniali & paterna superior esse debuit: ex lege diuina positiua autem, primario penes *patrem*, secundario penes *matrem* est.

§. VII.

Vt vero limites imperii paterni accuratius constituantur, dispiciendum, an parentes in statu *naturali*, an vero in statu *ciuili* viuant. In priori omnino maior potestas & auctoritas ad regendam familiam requiritur, quam in posteriori. Namque vt totius ciuitatis interest, quo pacto liberi educentur, ita duriores castigationes, quae *poenae* rationem habent, merito sibi reseruat.

§. VIII.

In neutro tamen statu imperium paternum ad *ius vitae & necis* sese extendit. Namque hoc ad finem huius societatis non requiritur. In statu naturali tamen, si periculi magnitudo hoc exigat, licet filium et hostem occidere: in ciuili autem, saepius patres ex concessione legum hac potestate gauisos fuisse, nouimus, eoque ipso summorum imperantium sustinuerunt vices.

§. IX.

§. IX.

Vendi filium a patre posse non arbitror. Saltem vi imperii paterni hoc facere nequit. Interim vrgente necessitate recte permittit, vt filius se alteri in seruitutem addicat, cum melius sit seruire alteri, quam fame perire: quae promissio, etiamsi forte intercedat pretium aliquod, proprie loquendo tamen non est venditio.

§. X.

Ceterum durat imperium paternum, quamdiu societas illa durat. Hac enim exspirante, filioque nouam familiam constituente, &*imperium* patris, & *obsequium* filii desinunt. Sublata enim causa, tollitur effectus. Interim lex humanitatis postulat, vt filius maxima beneficia in se collata, grato animo semper agnoscat, quod tum factis, tum verbis, tum quauis *reuerentiae* significatione, fieri potest.

§. XI.

Durante societate, omnes quidem actiones liberorum imperio paterno subsunt: in iis tamen actionibus, quae praecise ad societatem istam non pertinent, maior libertas illis tribui solet, si iam vsu rationis polleant, quam si eodem adhuc fuerint destituti. Atque huc referri possunt, quae de *aetatis interuallis* a Grotio, aliisque, differuntur.

§. XII.

Diiudicari hinc potest, quod quaeri solet: an

an liberi ſub imperio paterno conſtituti, ſibi aliquid adquirere poſſint? Enim vero, ſi iudicio polleant, & propria induſtria aliquid adquirant, omnino ſibi adquirunt. Imperium enim paternum facultate adquirendi, qua per naturam gaudent, eos priuare nequit. Interim ſi parentes indigi ſint eorum, quae liberi adquiſiuerunt, aequitas poſtulat, vt in iis concedendis haud ſint difficiles. Quod ſi autem ex rebus parentum aliquid adquirant, non ſibi, ſed parentibus adquirunt, cum fructus ad dominium rei pertinent, & induſtria liberorum alimentis penſetur. Aſt quod liberis vſu rationis deſtitutis donatur, liberorum eſt. Parentes enim in acceptione illorum vices ſuſtinent, & nulla ratio ſuadet, vt liberi eodem priuentur.

§ XIII.

Diſſoluitur haec ſocietas, ſi liberi ob delictum e familia eiiciantur. Inde *exhaeredatio*, aut *abdicatio* ſequitur, per quam tamen an alimenta liberis denegari poſſint? nonnulli dubitant. Sed cum alimentorum ſubminiſtratio ex ſocietate paterna fluat, hac per exhaeredationem ſublata, non video, quo pacto ad illam teneantur parentes.

§. XIV.

Tollitur etiam haec ſocietas, ſi parentes permittunt, vt liberi ab aliis *adoptentur*. Quod quin licite fiat, dubitari nequit, cum, modo

honeſte liberi educentur, perinde ſit, a quo demum iſtud fiat. Vſitatiſſimus autem modus hanc ſocietatem diſſoluendi eſt, ſi liberi, conſentientibus parentibus, ex familia exeant, quod parentes ſui commodi cauſa impedire nequeunt. Finis enim huius ſocietatis hoc non permittit.

§. XV.

Hinc diiudicari poteſt, quousque parentum *conſenſus ad matrimonia* liberorum ſit neceſſarius. Sane pietas & reuerentia iubet, vt illorum conſenſum requirant, quem ſi denegant, idque ex cauſis iuſtis & praegnantibus, liberi illum inſuper habentes, ſine dubio magno crimine ſe obſtringunt; interim ſi ſimul ex familia exeant, ſocietasque paterna adeo diſſoluatur, matrimonium non erit irritum. Non amplius enim ſunt ſub imperio paterno. Quod ſi autem alere vxorem nequeant, familiamque adeo paternam augere hoc matrimonio velint, & hinc ſocietas paterna adhuc ſubſiſtat, iure naturae non tantum *illicitum*, ſed *irritum* quoque eiusmodi matrimonium eſſe arbitror.

§. XVI.

Officia parentum, quae ſub *iuſtitia rectoria paterna* comprehenduntur, vt ex hactenus dictis colligitur, ſunt: ſobolem nutrire, in cognitione Dei, bonis moribus, artibusque, aut ſcientiis inſtituere, vel curare, vt ab aliis in iis inſtituatur, vt aliquando pro generis, fortunae, &

& indolis ratione, vtile euadat humanae societatis membrum. Officia liberorum, quae sub *obsequiositate filiali* comprehenduntur, in eo consistunt: vt obsequium in omnibus, quae legibus diuinis, aut humanis non repugnant, parentibus exhibeant: si vero societas iam dissoluta sit, gratum animum, factis, verbisque, demonstrare non desinant.

SECT. XII.

de

OFFICIIS DOMINORVM ET SERVORVM, ET ALIIS SOCIETATIBVS MINORIBVS.

Σύνοψις.

Status societatisque herilis fundamentum, § I.
Quod huic statui non obstet aequalitas naturalis, §. II.
Imperii herilis limites, §. III
Quid de seruis bello captis censendum, §. IV.
Et de illis, qui ex eiusmodi seruis nati sunt, § V.
De seruitute poenali, §. VI.
Quo sensu seruitus in imperfectam & perfectam dispescatur, §. VII.
Officia dominorum & seruorum, §. VIII.
De familiae, quatenus minores societates complectitur, §. IX.
De familia, quatenus pluriũm hominum per consanguinitatem aut affinitatem coniunctionem, denotat? § X.
De reliquis societatibus minoribus, §. XI.

§. I.

TErtius status est *herilis*, qui innititur societati inter dominum & seruum initae, vi

cuius hic illi ſeruire tenetur. Fundamentum autem huius ſocietatis eſt pactum, quod inter dominum & ſeruum interceſſit. Tale vero pactum iuri naturae non repugnat, cum alteri obedire & ſeruire, naturae humanae non aduerſetur. Quin potius cum hac ratione ſerui ſe conſeruent, quod ceteroquin forte aut plane non, aut non commode facere poſſint, approbante & conſentiente Numine, haec ſocietas initur.

§. II.

Nec obſtat aequalitas naturalis. Haec enim tamdiu ſaltem obtinet, quamdiu per pacta, aut aliam naturae legem, non imminuitur. Quod autem nonnulli dicunt, quosdam *natura* ſeruos eſſe, *de aptitudine* & *potentia*, *non autem* de *actu* intelligendum eſt.

§. III.

Limites imperii herilis ex ſocietatis huius *fine* ſunt aeſtimandi: Finis autem conſiſtit in eo, vt *res familiaris* domini promoueatur, & ſimul *ſervus* ſuſtentetur. Ad hunc finem facultate caſtigandi & emendandi ſeruum, minime autem iure vitae & necis, opus eſt. Sed nec facultas ſeruum abalienandi ad hunc finem requiritur. Vnde colligo, ſeruum, etiam eum qui in perpetuam ſeruitutem ſe addixit, nulla ratione a domino poſſe vendi.

§. IV.

Solent etiam & bello capti in perpetuam ſer-

ſeruitutem, ſed duriorem redigi. Vbi tamen itidem *conſenſus*, aut expreſſus, aut tacitus requiritur: ex cuius lege dominus ad vitam ſerui conſervandam, ſeruus autem ad quaeuis opera ſeruilia, obſtringitur. Et haec ipſa ſeruitus videtur priori occaſionem dediſſe.

§. V.

Qui ex eiusmodi ſeruis naſcuntur, dominorum eſſe cenſentur, partim quod vitam ſuam ob ſeruatos parentes dominis imputant, partim quod ex dominorum bonis nutriti ſunt, & educati. Sed perperam. Quamdiu enim in ſeruitutem non conſenſerunt, domino nullum in eos imperium competit. Et licet ob beneficia a domino in eos profecta, obligati ſint ad animum gratum, ex eo tamen non ſequitur, quod ſubire ſeruitutem debeant. Eo minus itaque vendi poſſunt, quod homines non ſint in commercio. Praeterea humanitas iubet, vt ſemper cogitemus, eos quoque homines eſſe: praeſertim vero mitiorem conditionem promerentur, qui ex eiusmodi ſervis nati ſunt, cum praeter culpam ſuam in huncce ſtatum deuenerint.

§. VI.

Quae per modum *poenae* quibusdam imponitur ſeruitus, huc non pertinet: cum finis eius primarius non ſit commodum aut domini aut ſerui, ſed vt ſummo imperanti fiat ſatis.

§. VII.

Solet ceteroquin ſeruitus in *perfectam* & *imperfectam* diſpeſci. Vbi ſi per imperfectam *mercenaria*, per perfectam autem ea, quae ex captiuitate oritur, intelligatur, res ex hactenus dictis manifeſta eſt. Sin autem ea, quae perpetua eſt, perfecta vocetur, dubium non eſt, quin per conſenſum quilibet ad eam, vt & grauiora non nulla onera, ſeſe obſtringere poſſit.

§. VIII.

Officia domini, quae ex *iuſtitia rectoria herili* fluunt, haec ſunt: vt alimenta, & quaecunque ſeruo promiſit, illi praebeat, item ut imperio in ſeruos moderate & prudenter vtatur. Seruorum officia, quae ſub *obſequioſitate ſeruili* continentur, haec ſunt: vt quaecunque a dominis illis demandantur, bona fide exequantur, commodumque dominorum pro viribus promoueant: vt eosdem amore & honore debito proſequantur; vt increpationes & caſtigationes dominorum, quamuis iniuſtas, patienter ferant. Hinc etiam ſequitur, quod fuga ſibi conſulere nequeant, niſi ſaeuitia domini eousque progreſſa fuerit, vt naturae & indoli huius ſocietatis plane repugnet.

§. IX.

Ex ſocietatibus hactenus conſideratis, tandem conſtituitur *familia*. In qua tamen non alia ſunt officia, quam quae hactenus ſunt indicata. Familia autem erga familiam eadem obſer-

obſeruabit officia, quae homini erga hominem praeſtanda ſunt.

§. X.

Aliquando tamen vox *familiae* denotat coniunctionem plurium hominum, iure ſanguinis, aut nuptiarum, ſe inuicem attingentium. In qua duplex adeo vinculum eſt: *conſanguinitas*, & *affinitas*: conſanguinitatis duae ſpecies ſunt, *agnatio*, quae per mares, & *cognatio*, quae per foeminas exoritur. Officia hominum tali vinculo iunctorum inter ſe ſunt: vt arctiori amore ſe complectantur quam alios, & ſi priuilegia quaedam toti familiae competant, nemo alterum in eorundem vſu & exercitio turbet, vna quoque familia erga alteram leges naturae accurate obſeruet. Huc ſpectant pacta, vt vocantur, *confraternitatis*.

§. XI.

Sunt & aliae ſocietates, praeter hactenus commemoratas, vt *academiae*, *collegia opificum* &c. ſed hae a ſocietate ciuili dependent, & ab eadem diriguntur; nec extra ciuitates reperiuntur, aut eſſe poſſunt: quare non neceſſe eſt, vt ſigillatim conſiderentur, cum officium illorum, qui in iis viuunt, a lege ciuili & praeſcripto ſummorum imperantium definiatur.

SECT. XIII.

de

OFFICIIS SVMMORVM IMPERANTIVM ET CIVIVM.

Σύνοψις.

Ciuitas, quid? §. I.
Eius finis. § II.
Quid requiratur, vt hic finis obtineri queat, §. III.
Ciuitatis structura, §. IV.
Summum imperium quid? §. V.
Est potestas summa, §. VI.
Adeoque & sancta ac inuiolabilis, §. VII. VIII.
An hoc de inuasoribus quoque ac vsurpatoribus intelligendum? §. IX.
Quod haec potestas ad omnia se extendat, §. X.
Summi imperii auctor Deus est, §. XI.
Summum imperium tantum penes imperantem, non autem penes populum est, §. XII.
Interdum tamen per leges fundamentales circumscribitur, §. XIII.
An inaequaliter foederatis & vasallis competat, §. XIV.
Quo modo voluntas ciuitatis per imperantem declaretur? §. XV.
Summi imperii partes seu iura maiestatica, §. XVI.
Illorum diuisio, §. XVII. XVIII.
De iure circa sacra praemonita, §. XIX.
Eius fundamenta, §. XX.
Partes, §. XXI.
Rationes, quibus probatur, quod summo imperanti competat, §. XXII.
De iure ferendi leges ciuiles, §. XXIII. XXIV.
De iure iudiciorum, §. XXV.
Poenarum, §. XXVI.
De imperio stricte sic dicto, §. XXVII.
De iure constituendi magistratus & ministros, §. XXVIII.
Et imponendi tributa, §. XXIX.
De iure piscationis, venationis, &c §. XXX.
De iure conferendi dignitates, §. XXXI.
De iure commerciorum & quae huc pertinent, XXXII.
De imperio & dominio eminenti, §. XXXIII.
Forma reipublicae est vel regularis, eaque ite-

Digitized by Google

iterum triplex, §. XXXIV.
vel irregularis, §. XXXV.
Status quoque reipublicae vel rectus est vel corruptus, §. XXXVI.
Modus acquirendi imperium vel extraordinarius est, scilicet bellum, §. XXXVII.
Vel ordinarius, vt successio, quae aliter in regno legitimo se habet, aliter in patrimoniali, §. XXXIIX. XXXIX.
Itemque vel hæreditaria est, vel linealis, §. XL.
Vbique primogenitorum potior est conditio, §. XLI.
Quae ratio sit electionis, §. XLII.
Modus perueniendi ad imperium in aristocratia, & democratia, §. XLIII.
Quo modo imperium desinat, §. XLIV.
Ciuis quis & quotuplex, §. XLV.
Quo pacto aliquis ciuis esse desinat, §. XLVI.
De mutatione & corruptione rerumpublicarum, §. XLVII.
Officia imperantium pariter ac ciuium, §. XLVIII.

§. I.

REstat quartus & praecipuus status, scilicet *ciuilis*, & officia, quae hinc fluunt. Est autem *ciuitas* societas multorum hominum, per pacta arctissime inter se, tum quoad voluntates, tum quoad vires, vnitorum, ad communem omnium securitatem, comparata. Vocatur etiam *respublica*: licet per hanc vocem aliquando sola forma essentialis, denotetur, quemadmodum vice versa, vocabulum *ciuitatis* nonnunquam pro materia eius sumitur.

§. II.

Finis ciuitatis duplex est, *primarius* alius, alius *secundarius*. Primarius est *securitas*, hoc est, vt ad ductum rectae rationis contra aliorum iniurias se defendere possit, vnde & quo pacto a coetu latronum ciuitas differat, patet:

ſecundarius, vitae maior commoditas. Vt de poſteriori nemo temere dubitauerit: ita de priori, quod ſcilicet *ſecuritas* ſit finis ciuitatis praecipuus, hominum malitia, & in contemnendis naturae legibus proteruia, nos certiores reddit.

§. III.

Hic finis vt obtineri poſſit, neceſſe eſt primo, vt tanta adſit hominum multitudo, quanta ad vim aliorum propulſandam ſufficit: deinde, vt iſti rite inter ſe coniungantur, ne diſſidentes, exteris in praedam cedant.

§. IV.

Coniunctio haec fieri aliter nequit, quam per *pacta*. Et quidem cum in homine duo vitia cumprimis ſint, quae vitae ciuili repugnant, procliuitas ab aliis diſſentiendi, & auerſatio vltro faciendi, quae e re totius vniuerſitatis ſunt, priori quidem obuiam itur per *vnionem voluntatum*; poſteriori per *vnionem virium*. Vt voluntates vniantur, non ſufficit pactum, quo conciues fiunt, ſed requiritur inſuper *decretum* de certa regiminis forma, quia pluriuum hominum voluntates vniri nequeunt, niſi voluntati vnius perſonae, ſiue phyſicae, ſiue moralis, ſubdantur. Virium autem vnio, per quam poſteriori vitio obuiam itur, fit per *nouum pactum* inter imperaturum, & cives, quo ille quidem ad curam communis ſecuritatis & ſalutis, hi autem ad obſequium ſe obſtringunt, & ſimul viriuum ac facultatum ſuarum

Digitized by Google

rum vſum, ad ſecuritatem & ſalutem totius civitatis illi deferunt. Haec philoſophia de origine civitatum docet: ceterum ſi hiſtoriam conſulamus, vix vllum deprehendere exemplum licebit ciuitatis, quae regulariter & per eiusmodi pacta expreſſa, coaluerit.

§. V.

Vt itaque ciues *materiam*: ita ſummum imperium *formam*, ſed eſſentialem ciuitatis conſtituit. Et hoc quidem iuxta hactenus dicta, definiri poteſt, quod ſit ſumma vbique in ciuitate poteſtas. Vocatur alias *maieſtas*.

§. VI.

Nimirum *ſumma* dicitur haec poteſtas, quia a ſuperiore homine in his terris non dependet, vnde & actus eius a nemine irriti reddi poſſunt. Hinc vero & conſequitur eandem nec legibus humanis eſſe obnoxiam, nec ad rationes reddendas poſſe obſtringi. Haec omnia enim ſuperiorem inferunt. Et talem quidem poteſtatem finis ciuitatis requirit.

§. VII.

Sed vero & *ſanctitas* ac *inuiolabilitas* ſummorum imperantium, hinc conſequitur: eamque eadem voce connotamus. Finis autem ciuitatis illam luculenter requirit. Interim ſi ſummus imperans leges fundamentales palam migret, & vt paucis omnia dicam, hoſtilem erga ciuitatem animum induat, adeoque imperans eſſe deſinat, quo minus illi reſiſti queat, non video,

video, quid obſtet. Hoc vero minime ex ſententia quorundam ciuium, praeſentem rerum ſtatum aegre ferentium, diiudicandum eſt, ſed hoſtilis imperantis animus ita ſe prodere debet, vt nemo amplius de eo dubitare poſſit: Interim in hoc caſu, vt recte Hugo Grotius monet, *perſonae imperantis parcendum eſt*, cui merito maieſtas, quam habuit, peculiarem venerationem conciliare cenſetur.

§. VIII.

Sed ſi imperans non tam totam rempubliçam, quam vnum, aut plures ciues laedat, omnino nefas eſſe arbitror, violenta erga eum defenſione vti, aut alia ratione vim illi inferre. Supra enim probatum dedimus, crimine non carere violentam defenſionem, quae plurium aut totius reipublicae perniciem ſecum vehit. Accedit, quod imperans per iniuſtum aliquod facinus neutiquam ſummum imperium amittat. Nec obſtat, quod nonnulli regerunt, hac ratione ſtatum ciuilem deteriorem fore ſtatu naturali, cum in hoc ſine defenſione pereundum ſit, quae tamen in illo concedatur. Raro enim in ciuitate tale periculum alicui imminet, quod tamen etiam per fugam, aut alia ratione, aliquando euitare licebit: cum contra in ſtatu naturali aut ſimile, aut maius periculum, & aeque certum, longe etiam frequentius futurum eſſet, ſi ſinguli in eodem viverent.

§. IX.

§. IX.

Inuasoribus autem, quin vt hostibus resisti possit, dubio fere caret. Interim si consensus ciuium accedat, ex iis fieri possunt legitimi imperantes. De *vsurpatore* itidem dispiciendum, an aut omnibus, aut plerisque consentientibus imperet? Hoc si sit, vt legitimo imperanti omnino est obediendum.

§. X.

Dicitur porro in definitione, *vbique in ciuitate*, vt innuatur, hanc potestatem ad omnia ea, quae in ciuitate sunt, & ad eius salutem & conseruationem pertinent, ita se extendere, vt tum homines, & eorum actiones, tum res & bona illorum eius directioni subiaceant. *Potestatis* autem nomine indico qualitatem moralem actiuam in alios homines, eorumque res & actiones, alicui competentem.

§. XI.

Ceterum licet supra a nobis assertum sit, summam hanc potestatem per pactum imperantibus deferri, hoc ipso tamen non negamus, quod *Deus* eius potestatis sit *auctor*. Quaecunque enim hominum consensu constituuntur, & ad totius humani generis salutem & felicitatem pertinent, ea Deus comprobare haud immerito censetur. Concurrit tamen Deus etiam speciali quadam ratione, voluntates ciuium dirigendo, vt in hunc hominem, in hanc fami-

familiam, &c. ſummam iſtam dignitatem conferant. Qui autem putant, ſummum imperium immediate a Deo conferri, in manifeſto verſantur errore. Naturae enim entium naturalium hoc plane repugnat: vt taceam ἄτοπα quae ex iſta ſententia fluunt.

§. XII.

Confert itaque populus ſummum imperium, ſed *priuatiue*, non *cumulatiue*, hoc eſt, nihil poteſtatis in imperantem ſibi reſeruat. Hoc finis ciuitatis requirit. Vnde patet, quam inepte philoſophentur, qui duplicem maieſtatem, *realem* & *perſonalem*, fingunt. Praeterquam enim quod ſecum pugnet, maieſtatem, hoc eſt ſummam poteſtatem, alicui conferri, quae tamen non ſit ſumma, dum aut alteri ſubiicitur, aut ſaltem ab altero in ſuis operationibus impediri poteſt, finis ciuitatis, vnde poteſtatis huius limites diiudicandi ſunt, duplicem hanc maieſtatem nullo modo admittit.

§. XIII.

Dum vero haec poteſtas imperantibus confertur, interdum conditiones quaedam adiici ſolent, ſiue pacta ſpecialia, quibus ſummus imperans, ad certam regiminis formam & modum adſtringitur. Haec pacta ceteroquin *leges fundamentales* dicuntur. Per quas quidem ſummum imperium omnino ſaluum eſſe puto, niſi talia promiſeris, quae non tantum actum aliquem ſummae poteſtatis impediunt, ſed etiam facul-

facultate hunc, aut illum aut aliquot summi imperii actus, exercendi, eum priuant. Si leges istae animo hostili & tyrannico violentur, subditi non quidem punire imperantem, sed obsequium tamen ei denegare, & a pacto discedere possunt.

§. XIV.

Sic & an *inaequaliter foederati*, & *vasalli* summum imperium habeant, simili fere distinctione adhibita, quam rectissime diiudicatur. In genere etiam summum imperium, non ex nominibus, aut externis institutis similibusque documentis, sed exercitio iurium maiestaticorum cognoscendum est.

§. XV.

Tandem nec illud praetermittendum, cum *voluntas* imperantis pro voluntate ipsius ciuitatis habeatur, diuersimode tamen pro formarum accidentalium diuersitate, eandem sese exerere. Et in illis quidem rebuspublicis, vbi summa rerum collata est in *concilium*, id pro voluntate ciuitatis habetur, quod *maior pars* hominum, ex quibus concilium componitur, statuerit, nisi legibus ciuilibus secus fuerit cautum.

§. XVI.

Asseruimus antea, summam quae Imperantibus competit, potestatem citra omnia quae in ciuitate sunt, versari. Pro diuersitate itaque

que *obiectorum*, diuersas sortitur denominationes, Vnde a nonnullis vt *totum* aliquod *potestatiuum* concipitur, cuius partes *iura maiestatica*, itemque regalia vocari solent.

§. XVII.

Possunt quidem tot iura maiestatica constitui, quot sunt obiecta, circa quae summa haecce potestas versatur. Sed missis aliorum sententiis, considerato reipublicae *fine* & *termino*, *ad quem* actiones summi imperii praecipue tendunt, cuncta ad duo capita reuocari posse, censeo. Nimirum aut cum *exteris*, aut cum *subditis* imperanti negotium intercedit. Si illud sit, oriuntur inde regalia, quae vocantur *aequiparantiae*, quae cum finis reipublicae hoc requirat, citra dubium soli imperanti summo competunt, sed limites horum iurium ex iure gentium sunt constituendi, vnde & de iis iam supra dictum est. Sin hoc sit, oriuntur inde regalia, quae *disquiparantiae* vocantur, de quibus hoc loco agendum.

§. XVIII.

Si finem itaque reipublicae, & quo pacto imperans erga subditos se gerere debeat, consideremus, deprehendimus; actiones ciuium per regulas quasdam generales dirigendas esse, hinc *facultas legislatoria*: easdem leges rite ad actus singulorum esse applicandas, hinc *facultas iudiciaria*: immorigeros autem poenis coërcendos, hinc *facultas puniendi*: cumque ipse summus

Digitized by Google

nius imperans hisce muneribus semper fungi nequeat, alios constituendos esse, qui vices eius sustineant, hinc *ius ministros & magistratus* creandi: sed & cum etiam ciuitas aliquando contra hostium inuasiones sit defendenda, ciues ni sua sponte velint, ad defensionem patriae cogi posse, hinc *imperium* stricte sic dictum: praeterea, quia ad alendos ministros & opera publica magni requiruntur sumptus, eos summo imperanti esse subministrandos, hinc ius *tributa* imponendi, item vsus earum rerum, quae commode inter singulos non potuerunt diuidi, & adeo ius *venationis, piscationis* &c. deprehendimus quoque, e re ciuitatis esse, vt virtutes & praeclara ciuium facta praemiis & dignitatibus compensentur, hinc ius conferendi *dignitates*: & vt commercia, & id genus alia ad salutem ciuitatis dirigantur, hinc ius constituendi ea, quae ad *αὐτάρκειαν* ciuitatis faciunt, vt *ius monetae, commerciorum*, &c. denique maxime ad salutem ciuitatis pertinet, vt religio, quae & vera sit, & adeo ciuitatis conseruationi non aduersetur, in ea floreat, hinc *ius circa sacra*. Nonnulli satis concinne omnia ad tria capita, *regimen, imperium, dominium*, reuocant.

§. XIX.

De singulis nunc pauca delibabimus. Initium facimus ab vltimo, quod praecipuum est, *iure* scilicet circa *sacra*. Sed vt rite intel-

ligatur, quousque ſummo imperanti hoc competat, duo ſunt obſeruanda: primo imperantem tum abſolute *vt imperantem*, tum vt *imperantem chriſtianae religioni addictum* poſſe conſiderari, ſed in ipſa reipublicae adminiſtratione haec debere eſſe coniunctiſſima: deinde religionem chriſtianam quoad *externa*, directione quadam opus habere, ſed hanc directionem ita inſtituendam eſſe, ne indoli & naturae huius religionis aduerſetur. Haec adeo clara eſſe arbitror, vt a nemine in dubium vocari poſſint.

§. XX.

Hiſce praemiſſis, aſſero, primo ſummum imperantem obligatum eſſe, vt impediat, ne religio talis introducatur, quae ſtatum ciuitatis euertere, aut tranquillitatem per ſe turbare poſſit: multo minus itaque *atheiſmo* locum concedet, cum hic palam ſaluti ciuitatis aduerſetur: deinde ſummum imperantem *vt chriſtianum*, obligatum eſſe, ad ſalutem, aeternam ſuorum ciuium promouendam, & hunc in finem illi omnem operam nauandam eſſe, vt vera religio floreat: ſed per vim eam propugnare nequit, cum natura verae religionis hoc non exigat, nec permittat, interim impedimenta, quae obſtant, quo minus floreat, aut in integritate ſua conſeruetur, recte remouere poteſt: non autem ſummi imperantis eſt, *praedicare verbum*, *adminiſtrare ſacramenta* &c. namque

nec

nec natura reipublicae, nec officium ſummi imperantis, nec indoles chriſtianae religionis hoc requirunt.

§. XXI.

Haec cum ſatis manifeſta ſint, haud difficulter quibus partibus ius maieſtatis circa ſacra, abſoluatur, intelligitur. Nimirum, ſummus imperans curare debet, vt idonei *miniſtri* conſtituantur, ſed ita vt inuitis nemo obtrudatur, niſi manifeſta ſit auditorum malitia: ſummus imperans corruptam eccleſiam quoad mores, & quoad dogmata, *reformare* poteſt: ſummus imperans ad religionem quandam amplectendam neminem cogere poteſt: ſi noua *haereſis* ingruat, prohibere doctoribus poteſt, ne noua dogmata diſſeminent, niſi forte pacta ſpecialia obſtent, quod ſi nihiloſecius id faciant, punire eos poteſt; quidni enim hanc malitiam vt cetera delicta, rempublicam turbantia, punire poſſet? *ſeductos*, in quibus nulla eſt malitia, punire nequit, praeſertim ſi error per ſe rempublicam non turbet, omnem tamen operam nauare debet, vt in rectam viam reuocentur, ſummus imperans *ceremonias & ritus ſacras* praeſcribere poteſt, in quantum cum ipſa religione non pugnant, huc & pertinet *indictio feſtorum* &c. ſummus imperans recte conuocat *concilia*, eadem dirigit, iisdem praeeſt, & illorum decretis vim obligandi ciuilem addit; *diſputationibus* quoque de rebus ſacris modum, limites,

& formam praescribere potest: qui sacris operantur, omnino summo imperanti sunt subiecti, hoc enim requirit reipublicae salus: ad summum imperantem pertinet administratio suprema *bonorum ecclesiasticorum*, constat enim, quod bona ecclesiastica re uera sint publica, adeoque summi imperantis, ad certos saltem vsus destinati, hinc & vrgente necessitate ea abalienare, aut in alios conuertere vsus, potest. Qui autem temere hoc facit, animum Numinis & religionis contemptorem palam prodit. Denique & constitutio *fori ecclesiastici* huc pertinet: de ceteris autem ex hactenus dictis iudicium ferri potest.

§. XXII.

Ita ergo cum intelligatur, quaenam iuris huius sint partes, nunc quod soli imperanti hoc competat, probo: primo quia natura ciuitatis requirit, vt omnium rerum & negotiorum suprema administratio sit penes summum imperantem: deinde, quia nec natura religionis, nec ecclesiae christianae requirit, vt penes alium quam supremum imperantem sacrorum sit dispensatio; & denique quia exemplis, & auctoritate veteris ecclesiae, idem comprobari potest.

§. XXIII.

De *legibus ciuilibus*, quas ferre summi imperantis est, nihil fere nunc addendum, cum, quae de legibus in genere dicta sunt, hic quoque

que militent. Requiſita legis ciuilis vel *generalia* ſunt, quod ſcilicet debeat eſſe *honeſta, poſſibilis, vtilis*, vel *ſpecialia*, quod *loco* & *tempori* debeat eſſe conueniens.

§. XXIV.

Ciuilium legum nomine autem veniunt etiam *leges naturales*, quatenus ciuilem obligationem habent. Vis huius obligationis in eo praecipue ſe exerit, vt poena ciuilis legem naturae migrantibus, ſtatuatur. Subuenunt vero leges ciuiles naturalibus & alia ratione, dando ſcilicet facultatem *actionem* inſtituendi, ſine per ſe leges naturales obligationem perfectam habeant, ſiue e re ciuitatis ſit eam illis addere. In actionibus etiam a lege naturae non exacte definitis, *tempus*, *locum*, *perſonas*, aſſignant, aut certam *formam* negotiis praeſcribunt. Legibus autem hiſce, vt particularibus ſummorum imperantium iuſſis, tum demum obtemperandum, ſi legi diuinae non repugnent.

§. XXV.

Facultas iudiciaria, quae alias illis *iurisdictio* vocatur, tum ab ipſo imperante, ſed *independenter*, tum a magiſtratibus inferioribus, ſed *dependenter*, exercetur. Vnde & ſequitur, quod tantum a magiſtratibus inferioribus, non autem a ſummo imperante, prouocari ad alium iudicem poſſit. Vt autem iudicium rite procedat, ratio poſtulat, vt primo adſit *accuſator*.

Perinde autem est, siue accusatio fiat laeso, siue ab illis, qui publica auctoritate ad hoc sunt constituti. Deinde vt accusato concedatur *defensio*: ne non auditus damnetur. Huc pertinent *Aduocati*. Praeterea si causa non sit liquida, vt instituatur *inquisitio*. Haec autem instituatur per *testes*, *iusiurandum* &c. *Tortura* vt vocatur, non tam ad inquisitionem, quam ad delicti confessionem est comparata. Denique *sententia* feratur, & quidem secundum *acta* & *probata*. Si conscientia iudicis repugnet, iterum, & quidem accuratiori studio, inquisitio instituatur.

§. XXVI.

Ad *poenas* autem quod attinet, itidem quae de poenis in genere dicta sunt, maximam partem ad poenas ciuiles etiam pertinent. Saltem in his sequentia adhuc sunt obseruanda: in poenis ciuilibus semper ad *vtilitatem*, cumprimis totius reipublicae, est respiciendum. Ideo enim imperanti facultas puniendi concessa est, vt ad vtilitatem, & salutem reipublicae, eadem vteretur. Nec *omnes actus* praui subditorum puniri possunt, sed illi saltem, qui vt puniantur, ciuitatis interest. Quoad proportionem inter poenam & delictum, cumprimis etiam respiciendum ad damnum, quod inde redundat ad totam ciuitatem, vt quo maius hoc sit, eo grauius etiam puniatur delictum.

Digitized by Google

lictum. Praeterea ſummus imperans tum demum *veniam* impertire poteſt, ſi vtilitas & ratio ciuitatis hoc ſuadeat, aut permittat, nec poena legibus diuinis vniuerſalibus ſit definita. Denique in poenis ciuilibus alius pro alio puniri nequit, cum praecipuus eorum finis hac ratione obtineri nequeat.

§. XXVII.

Poteſt vero ſummus imperans vitam ciuium etiam ob patriae defenſionem, vi *imperii* ſtricte ſic dicti, magnis periculis exponere. Hoc enim finis & conſeruatio reipublicae exigit. Vnde ſequitur, quod ciues militiam detrectantes, ſi nullam habeant cauſam de iuſtitia belli dubitandi, cogere poſſit, itemque quod poſſit eos obſides dare, &c.

§. XXVIII.

Miniſtri ſummorum imperantium in duplici diſcrimine ſunt conſtituti. Alii enim ad negotia reipublicae adminiſtranda adhibentur cum *imperio* quodam ſed *dependente*, alii ſine *imperio*. Illos in ſpecie *magiſtratus* dicere moris eſt: his nomen generale *miniſtrorum* haeret. Poſſunt autem magiſtratuum & miniſtrorum tot ſpecies conſtitui, quot ſunt obiecta, circa quae occupantur. Sic alii de totius reipublicae adminiſtratione ſolliciti eſſe iubentur, vt *conſiliarii intimi*, alii iudiciis praeſunt, vt *iudices*, *aſſeſſores*, *conſiliarii iuſtitiae*, alii aerarii curam gerunt, alii ſacra, alii feuda, diri-

familiam, &c. ſummam iſtam dignitatem conferant. Qui autem putant, ſummum imperium immediate a Deo conferri, in manifeſto verſantur errore. Naturae enim entium naturalium hoc plane repugnat: vt taceam ἄτοπα quae ex iſta ſententia fluunt.

§. XII.

Confert itaque populus ſummum imperium, ſed *priuatiue*, non *cumulatiue*, hoc eſt, nihil poteſtatis in imperantem ſibi reſeruat. Hoc finis ciuitatis requirit. Vnde patet, quam inepte philoſophentur, qui duplicem maieſtatem, *realem* & *perſonalem*, fingunt. Praeterquam enim quod ſecum pugnet, maieſtatem, hoc eſt ſummam poteſtatem, alicui conferri, quae tamen non ſit ſumma, dum aut alteri ſubiicitur, aut ſaltem ab altero in ſuis operationibus impediri poteſt, finis ciuitatis, vnde poteſtatis huius limites diiudicandi ſunt, duplicem hanc maieſtatem nullo modo admittit.

§. XIII.

Dum vero haec poteſtas imperantibus confertur, interdum conditiones quaedam adiici ſolent, ſiue pacta ſpecialia, quibus ſummus imperans, ad certam regiminis formam & modum adſtringitur. Haec pacta ceteroquin *leges fundamentales* dicuntur. Per quas quidem ſummum imperium omnino ſaluum eſſe puto, niſi talia promiſeris, quae non tantum actum aliquem ſummae poteſtatis impediunt, ſed etiam facul-

facultate hunc, aut illum aut aliquot summi imperii actus, exercendi, eum priuant. Si leges istae animo hostili & tyrannico violentur, subditi non quidem punire imperantem, sed obsequium tamen ei denegare, & a pacto discedere possunt.

§. XIV.

Sic & an *inaequaliter foederati*, & *vasalli* summum imperium habeant, simili fere distinctione adhibita, quam rectissime diiudicatur. In genere etiam summum imperium, non ex nominibus, aut externis institutis similibusque documentis, sed exercitio iurium maiestaticorum cognoscendum est.

§. XV.

Tandem nec illud praetermittendum, cum *voluntas* imperantis pro voluntate ipsius ciuitatis habeatur, diuersimode tamen pro formarum accidentalium diuersitate, eandem sese exerere. Et in illis quidem rebuspublicis, vbi summa rerum collata est in *concilium*, id pro voluntate ciuitatis habetur, quod *maior pars* hominum, ex quibus concilium componitur, statuerit, nisi legibus ciuilibus secus fuerit cautum.

§. XVI.

Asseruimus antea, summam quae Imperantibus competit, potestatem citra omnia quae in ciuitate sunt, versari. Pro diuersitate itaque

que *obiectorum*, diuersas sortitur denominationes, Vnde a nonnullis vt *totum* aliquod *potestatiuum* concipitur, cuius partes *iura maiestatica*, itemque regalia vocari solent.

§. XVII.

Possunt quidem tot iura maiestatica constitui, quot sunt obiecta, circa quae summa haecce potestas versatur. Sed missis aliorum sententiis, considerato reipublicae *fine & termino*, *ad quem* actiones summi imperii praecipue tendunt, cuncta ad duo capita reuocari posse, censeo. Nimirum aut cum *exteris*, aut cum *subditis* imperanti negotium intercedit. Si illud sit, oriuntur inde regalia, quae vocantur *aequiparantiae*, quae cum finis reipublicae hoc requirat, citra dubium soli imperanti summo competunt, sed limites horum iurium ex iure gentium sunt constituendi, vnde & de iis iam supra dictum est. Sin hoc sit, oriuntur inde regalia, quae *disquiparantiae* vocantur, de quibus hoc loco agendum.

§. XVIII.

Si finem itaque reipublicae, & quo pacto imperans erga subditos se gerere debeat, consideremus, deprehendimus; actiones ciuium per regulas quasdam generales dirigendas esse, hinc *facultas legislatoria*: easdem leges rite ad actus singulorum esse applicandas, hinc *facultas iudiciaria*: immorigeros autem poenis coërcendos, hinc *facultas puniendi*: cumque ipse summus

Digitized by Google

nus imperans hisce muneribus semper fungi nequeat, alios constituendos esse, qui vices eius sustineant, hinc *ius ministros & magistratus* creandi: sed & cum etiam ciuitas aliquando contra hostium inuasiones sit defendenda, ciues ni sua sponte velint, ad defensionem patriae cogi posse, hinc *imperium* stricte sic dictum: praeterea, quia ad alendos ministros & opera publica magni requiruntur sumptus, eos summo imperanti esse subministrandos, hinc ius *tributa* imponendi, item vsus earum rerum, quae commode inter singulos non potuerunt diuidi, & adeo ius *venationis, piscationis* &c. deprehendimus quoque, e re ciuitatis esse, vt virtutes & praeclara ciuium fact: praemiis & dignitatibus compensentur, hinc ius conferendi *dignitates*: & vt commercia, & id genus alia ad salutem ciuitatis dirigantur, hinc ius constituendi ea, quae ad *αὐτάρκειαν* ciuitatis faciunt, vt *ius monetae, commerciorum*, &c. denique maxime ad salutem ciuitatis pertinet, vt religio, quae & vera sit, & adeo ciuitatis conseruationi non aduersetur, in ea floreat, hinc *ius circa sacra*. Nonnulli satis concinne omnia ad tria capita, *regimen, imperium, dominium*, reuocant.

§. XIX.

De singulis nunc pauca delibabimus. Initium facimus ab vltimo, quod praecipuum est, *iure* scilicet circa *sacra*. Sed vt rite intel-

ligatur, quousque ſummo imperanti hoc competat, duo ſunt obſeruanda: primo imperantem tum abſolute *vt imperantem*, tum vt *imperantem chriſtianae religioni addictum* poſſe conſiderari, ſed in ipſa reipublicae adminiſtratione haec debere eſſe coniunctiſſima: deinde religionem chriſtianam quoad *externa*, directione quadam opus habere, ſed hanc directionem ita inſtituendam eſſe, ne indoli & naturae huius religionis aduerſetur. Haec adeo clara eſſe arbitror, vt a nemine in dubium vocari poſſint.

§. XX.

Hiſce praemiſſis, aſſero, primo ſummum imperantem obligatum eſſe, vt impediat, ne religio talis introducatur, quae ſtatum ciuitatis euertere, aut tranquillitatem per ſe turbare poſſit: multo minus itaque *atheiſmo* locum concedet, cum hic palam ſaluti ciuitatis aduerſetur: deinde ſummum imperantem *vt chriſtianum*, obligatum eſſe, ad ſalutem, aeternam ſuorum ciuium promouendam, & hunc in finem illi omnem operam nauandam eſſe, vt vera religio floreat: ſed per vim eam propugnare nequit, cum natura verae religionis hoc non exigat, nec permittat, interim impedimenta, quae obſtant, quo minus floreat, aut in integritate ſua conſeruetur, recte remouere poteſt: non autem ſummi imperantis eſt, *praedicare verbum*, *adminiſtrare ſacramenta* &c. namque

nec

nec natura reipublicae, nec officium ſummi imperantis, nec indoles chriſtianae religionis hoc requirunt.

§. XXI.

Haec cum ſatis manifeſta ſint, haud difficulter quibus partibus ius maieſtatis circa ſacra, abſoluatur, intelligitur. Nimirum, ſummus imperans curare debet, vt idonei *miniſtri* conſtituantur, ſed ita vt inuitis nemo obtrudatur, niſi manifeſta ſit auditorum malitia: ſummus imperans corruptam eccleſiam quoad mores, & quoad dogmata, *reformare* poteſt: ſummus imperans ad religionem quandam amplectendam neminem cogere poteſt: ſi noua *haereſis* ingruat, prohibere doctoribus poteſt, ne noua dogmata diſſeminent, niſi forte pacta ſpecialia obſtent, quod ſi nihiloſecius id faciant, punire eos poteſt; quidni enim hanc malitiam vt cetera delicta, rempublicam turbantia, punire poſſet? *ſeductos*, in quibus nulla eſt malitia, punire nequit, praeſertim ſi error per ſe rempublicam non turbet, omnem tamen operam nauare debet, vt in rectam viam reuocentur, ſummus imperans *ceremonias* & *ritus ſacras* praeſcribere poteſt, in quantum cum ipſa religione non pugnant, huc & pertinet *indictio feſtorum* &c. ſummus imperans recte conuocat *concilia*, eadem dirigit, iisdem praeeſt, & illorum decretis vim obligandi ciuilem addit; *diſputationibus* quoque de rebus ſacris modum, limites,

& formam praescribere potest: qui sacris operantur, omnino summo imperanti sunt subiecti, hoc enim requirit reipublicae salus: ad summum imperantem pertinet administratio suprema *bonorum ecclesiasticorum*, constat enim, quod bona ecclesiastica re uera sint publica, adeoque summi imperantis, ad certos saltem vsus destinati, hinc & vrgente necessitate ea abalienare, aut in alios conuertere vsus, potest. Qui autem temere hoc facit, animum Numinis & religionis contemptorem palam prodit. Denique & constitutio *fori ecclesiastici* huc pertinet: de ceteris autem ex hactenus dictis iudicium ferri potest.

§. XXII.

Ita ergo cum intelligatur, quaenam iuris huius sint partes, nunc quod soli imperanti hoc competat, probo: primo quia natura ciuitatis requirit, vt omnium rerum & negotiorum suprema administratio sit penes summum imperantem: deinde, quia nec natura religionis, nec ecclesiae christianae requirit, vt penes alium quam supremum imperantem sacrorum sit dispensatio; & denique quia exemplis, & auctoritate veteris ecclesiae, idem comprobari potest.

§. XXIII.

De *legibus ciuilibus*, quas ferre summi imperantis est, nihil fere nunc addendum, cum, quae de legibus in genere dicta sunt, hic quoque

que militent. Requiſita legis ciuilis vel *generalia* ſunt, quod ſcilicet debeat eſſe *honeſta, poſſibilis, vtilis*, vel *ſpecialia*, quod *loco* & *tempori* debeat eſſe conueniens.

§. XXIV.

Ciuilium legum nomine autem veniunt etiam *leges naturales*, quatenus ciuilem obligationem habent. Vis huius obligationis in eo praecipue ſe exerit, vt poena ciuilis legem naturae migrantibus, ſtatuatur. Subueniunt vero leges ciuiles naturalibus & alia ratione, dando ſcilicet facultatem *actionem* inſtituendi, ſine per ſe leges naturales obligationem perfectam habeant, ſiue e re ciuitatis ſit eam illis addere. In actionibus etiam a lege naturae non exacte definitis, *tempus*, *locum*, *perſonas*, aſſignant, aut certam *formam* negotiis praeſcribunt. Legibus autem hiſce, vt particularibus ſummorum imperantium iuſſis, tum demum obtemperandum, ſi legi diuinae non repugnent.

§. XXV.

Facultas iudiciaria, quae alias illis *iuris dictio* vocatur, tum ab ipſo imperante, ſed *independenter*, tum a magiſtratibus inferioribus, ſed *dependenter*, exercetur. Vnde & ſequitur, quod tantum a magiſtratibus inferioribus, non autem a ſummo imperante, prouocari ad alium iudicem poſſit. Vt autem iudicium rite procedat, ratio poſtulat, vt primo adſit *accuſator*.

lictum. Praeterea ſummus imperans tum demum *veniam* impertire poteſt, ſi vtilitas & ratio ciuitatis hoc ſuadeat, aut permittat, nec poena legibus diuinis vniuerſalibus ſit definita. Denique in poenis ciuilibus alius pro alio puniri nequit, cum praecipuus eorum finis hac ratione obtineri nequeat.

§. XXVII.

Poteſt vero ſummus imperans vitam ciuium etiam ob patriae defenſionem, vi *imperii* ſtricte ſic dicti, magnis periculis exponere. Hoc enim finis & conſeruatio reipublicae exigit. Vnde ſequitur, quod ciues militiam detrectantes, ſi nullam habeant cauſam de iuſtitia belli dubitandi, cogere poſſit, itemque quod poſſit eos obſides dare, &c.

§. XXVIII.

Miniſtri ſummorum imperantium in duplici diſcrimine ſunt conſtituti. Alii enim ad negotia reipublicae adminiſtranda adhibentur cum *imperio* quodam ſed *dependente*, alii ſine *imperio*. Illos in ſpecie *magiſtratus* dicere moris eſt: his nomen generale *miniſtrorum* haeret. Poſſunt autem magiſtratuum & miniſtrorum tot ſpecies conſtitui, quot ſunt obiecta, circa quae occupantur. Sic alii de totius reipublicae adminiſtratione ſolliciti eſſe iubentur, vt *conſiliarii intimi*, alii iudiciis praeſunt, vt *iudices*, *aſſeſſores*, *conſiliarii iuſtitiae*, alii aerarii curam gerunt, alii ſacra, alii feuda, diri-

nonnullis bellicae res demandatae ſunt, huc & belli *duces*, *praefecti*, &c. ſpectant, alii denique ad alios imperantes, ad negotia reipublicae tractanda, mittuntur, vt *legati*, quorum iterum varii ſunt ordines. De omnibus in vniuerſum ratio dicti-tat, vt tanta illis poteſtas & auctoritas concedatur, quantam functio illis demandata, poſtulat.

§. XXIX.

De *tributis* hoc ſaltem addendum, *omnibus* quidem *ſubditis* ea imponi poſſe, niſi praegnans ratio & vtilitas reipublicae ſuadeat, quosdam eximere. *Rebus* etiam omnibus imponi tributa poſſunt, niſi itidem certa ratio obſtet, vt in *ſacris*, & *ſordidis*. Quoad *modum* tributa colligendi hic optimus eſt, in quo quam accuratiſſime ſeruatur proportio: proportio inquam, non *arithmetica*, ſed *geometrica*. Huc pertinet *contributio*, vt vocant, ſecundum *aes* & *libram*. Finis autem tributorum alius eſſe nequit, quam vt publicis neceſſitatibus ſubueniatur. Nonnulli addunt *agnitionem ſummi imperii*, quam ſemper adeſſe puto, licet non ſemper finis tributorum ſit. De vectigalibus iam ſupra dictum eſt.

§. XXX.

De iure *venationis*, *piſcationis*, ſimilibusue, ita cenſeo, ſummis imperantibus itidem ex conſenſu totius ciuitatis illa competere. Cum enim haec non commode inter ſingulos diuidan-

dantur, permanſerunt in prima occupatione penes totam ciuitatem. Haec imperantibus, quod ceteroquin non ſine ingentibus ſumptibus reſpublica adminiſtrari poſſit, illa conceſſit. Hinc & prohibere venationem, aut aliis eam concedere poſſunt. Ratio tamen iubet, vt hocce etiam iure ad ſalutem & felicitatem reipublicae vtantur. De iure *fluminum*, *mineralium*, &c. eadem ratione eſt exiſtimandum.

§. XXXI.

Quod ad *ius conferendi dignitates* attinet, obſeruandum, exiſtimationem aliter in ſtatu naturali, aliter in ſtatu ciuili conſiderari poſſe, & hanc vel *ſimplicem*, vel *intenſiuam* eſſe. Per *ſimplicem* aliquis pro honeſto viro & bono ciue reputatur, eaque tum per ſtatus viliores, tum per delicta, ſiue tolerentur publice, ſiue infamiam comitem habeant, imminuitur: *intenſiua* autem exiſtimatio, & talis quidem, quae *ius perfectum* det, in ſtatu ciuili a ſolo imperante conferri poteſt, vtut virtutes & facta praeclara eiusdem ſint fundamentum. Hoc rurſus ex fine reipublicae pendet. Varietas autem dignitatum pro rerumpublicarum diuerſitate fere infinita eſt. In Europa inter dignitates eminet *nobilitas*, tum *ſuperior*, tum *inferior*. Sic aliae quoque ſunt dignitates, quae *militibus*, aliae, quae *ſacri ordinis viris*, aliae, quae *literatis* conferri conſueuerunt.

§. XXXII.

Denique inter ea, quae ad *αὐτάρκειαν* ciuitatis faciunt, eminent *commercia*. Hisce ciuitatem minime carere posse, experientia docet. Summi autem imperantis est dispicere, ne ciuitas inde aliquod detrimentum capiat. Hoc autem fit, si legibus caueat, ne eiusmodi res temere inuehantur, quae ad luxuriam subditos irritare possunt, neue cum eiusmodi gentibus commercia instituantur, quorum mores nostram ciuitatem corrumpere, aut inficere possunt, & denique ne exportentur res, quarum ipsa ciuitas indiga est. Huc etiam pertinet *ius dirigendi ciuium contractus*, circa quod obseruandum: *monopolia* non temere esse concedenda, ob magna quae secum vehunt incommoda, *rescripta moratoria* caute, & non nisi ad inhumanitatem creditorum compescendam, debitoribus esse impertienda; cumprimis *vsurae* certos terminos limitesque constituendos. *Ius definiendi rerum pretia, ius monetae, ius stapulae, ius nundinarum*, & id genus alia, itidem huc pertinent. In quibus omnibus quid salus reipublicae exigat, non temere quenquam fugit.

§. XXXIII.

Exercitium horum iurium, quae hactenus recensuimus, duplex est, vel *ordinarium*, vel *extraordinarium*. Ordinarium vocatur, quod semper a summo imperante, ad finem siue vtilitatem

tem reipublicae vſurpatur: extraordinarium autem, quod vrgente demum ſumma & inenitabili neceſſitate, frequentare licet. Hoc maxime conſpicuum eſt in *imperio*, & *dominio eminenti*. Hoc conſiſtit in poteſtate ſummi imperantis extraordinaria, circa bona ciuium, quae inuitis etiam, vrgente ſumma & inenitabili neceſſitate, ad ſalutem & conſeruationem ciuitatis, eripere poteſt. *Imperium* autem *eminens* voco poteſtatem extraordinariam ſummi imperantis circa perſonas ciuium: qua v. g. ſi hoſtis ad finem per ſe non illicitum, ciuem ſibi tradi cupiat, eundem etiam inuitum tradere poteſt. Vtriusque, tum imperii, tum dominii eminentis, limites & conditiones, ex hactenus dictis facile intelligere licet.

§. XXXIV.

Ceterum ſubiectum ſummi imperii proprium non ſemper vno eodemque modo ſe habet. Et hinc formae iſtae rerumpublicarum, quas accidentales vocant, oriuntur. Sunt autem iſtae formae vel *regulares*, vel *irregulares*. Regulares ſunt, quando ſummum imperium aut penes vnum hominem eſt, vt in *monarchia*: aut penes concilium ex ſelectis ciuibus conſtans, vt in *ariſtocratia*: aut penes concilium ex vniuerſis patribus familias compoſitum, vt in *politia* ſiue democratia. Singulae iſtae formae & commoda & incommoda ſua habent: *monarchiam* tamen ceteris iure praeferri arbitror.

§. XXXV.

§. XXXV.

Sed interdum contingit, vt ſummum imperium diuidatur (verbis Grotii vtor) per *partes potentiales*, hoc eſt, vt diuerſae perſonae non coniunctim, ſed ſeorſim ſimul *ſubiectum proprium* ſummi imperii conſtituant. Et inde adeo reſultat forma *irregularis*, quam alii minus accurate *mixtam* vocant, cuius varii modi iterum eſſe poſſunt. Quod ſi autem plures ciuitates arctiſſimo quodam foedere inter ſe colligentur, vt vnum corpus conſtituere videantur, *ſyſtemata ciuitatum* vocari ſolent.

§. XXXVI.

Sunt & certi rerumpublicarum *morbi*, quorum alii ex ipſo ſtatu prauo ciuitatis, alii ex vitiis imperantium reſultant. Ex his, qui proueniunt, nomina peculiaria rerumpublicarum pariunt, vt corrupta monarchia vocetur *tyrannis*, corrupta ariſtocratia *oligarchia*, corrupta politia *ochlocratia*. Sed non temere hic quidquam pronunciandum; praeſertim vero tyrannidos nemo arguendus eſt, niſi palam conſtiterit, eum animum hoſtilem erga rempublicam induiſſe.

§. XXXVII.

Modus acquirendi imperium monarchicum vel *extraordinarius* eſt, vel *ordinarius*. Extraordinarius eſt *bellum*, de quo obſeruandum, quod tum demum hic acquirendi titulus vim ſuam exerat, ſi conſenſus tacitus aut expreſſus, populi devicti acceſſerit.

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Ordinarius autem modus acquirendi regnum est vel *successio* vel *electio*. Et successio quidem alia est in regno *patrimoniali*, alia in regno *legitimo*, siue non patrimoniali. *Patrimoniale* autem regnum vocatur, quod iure belli aut absoluta deditione aliquis acquisiuit, vt adeo pro lubitu istud abalienare possit. *Legitimum* est, quod a populo in certam familiam translatum est. In patrimoniali itaque successio semper instituitur secundum voluntatem antecessoris, siue expressam, siue tacitam. Tacita autem voluntas ita interpretanda est, vt talem successionem approbasse credatur, quae ad regni & familiae conseruationem maxime est accommodata. Ast in regno legitimo successio dependet ex voluntate populi, quae si non per legem fundamentalem fuerit expressa, partim ex consuetudine, partim ex eo colligitur, quod populus semper talem succedendi rationem approbare credatur, quae ad regni conseruationem est aptissima.

§. XXXIX.

Maxime autem ad regni conseruationem facere videtur, vt regnum non diuidatur; vt illi succedant, qui a primo rege descenderunt; & quidem qui nati sunt secundum patriae leges; ita quidem vt in pari gradu masculi praeferantur foeminis, maiores natu minoribus.

§. XL.

Digitized by Google

§. XL.

Cum vero praeterea succeſſio vel *haereditaria* ſit, vel *linealis*, multis gentibus placuit, hanc illi praeferre: nec immerito. Cum enim in illa lites inexplicabiles oriri poſſint, haec ad regni conſeruationem longe conuenientior eſſe videtur. Si ab ea excludantur foeminae, *agnatica* ſiue *Francica*, ſin admittantur, ſed ita vt tum demum ad eas regreſſus fiat, ſi mares in potiori aut pari gradu defecerint, *cognatica* ſiue *Caſtellana* appellitatur.

§. XLI.

In omnibus hiſce ſuccedendi modis *primogenitorum*, ſi plerarumque gentium mores ſpectes, potior eſt conditio. In patrimoniali quidem regno, ſi voluntas anteceſſoris expreſſe declarata non obſtet: in legitimo itidem, ſi expreſſa populi voluntate non aliter fuerit conſtitutum. Idque non ſine ratione. Ita enim lites de ſucceſſione facile euitantur: familiae & regno conſulitur. Accedit, quod qui aetate praeſtat, iudicio etiam & peritia regnandi, ceteris praeſtare credatur.

§. XLII.

In regnis electiuis ius eligendi Regem populo, aut quibus a populo eſt conceſſum, competit. Quod ſi autem *electio* cum *ſucceſſione* contendatur, vtraque ſua commoda pariter ac incommoda habet: ſucceſſionem tamen electioni praeferendam eſſe, vel ex eo conficitur, quod

quod ſemper maiorem regni curam gerat, qui nouit filium ſuum ſibi ſucceſſurum, quam qui aliis regnum eſt relicturus.

§. XLIII.

In forma *ariſtocratica* electio duplici modo fieri conſueuit: aut enim ipſi optimates ius ſurrogandi in loca vacantia nouos collegas habent: aut populus vniuerſus per ciues eminentiores nouos ſenatores eligit. In *democratia* autem hoc ipſo, quo aliquis ciuis fit, illis, qui coniunctim imperium habent, aſſociatur.

§. XLIV.

Deſinit imperium *familiae* per totius familiae interitum. *Perſonae* autem, per mortem, per abdicationem ſpontaneam, quae tum demum licita eſt, ſi ſalua republica fieri poſſit, per depoſitionem tyranni.

§. XLV.

De *ciuibus* denique addendum, quod hoc nomine non omnes ſubditi, ſed primario patres familias, qui aut ipſi in ſocietatem ciuilem coiuerunt, aut in illorum ſucceſſerunt locum, denotentur. Definiri itaque *ciuis* poteſt, quod ſit homo liber, qui ſecuritatis cauſa, cum aliis in ciuitatem ſub ſummo aliquo imperio coaluit. Solent in *originarios* & *adſcititios*, *nobiles* & *plebeios*, dividi.

§. XLVI.

Deſinit autem aliquis ciuis eſſe *conſenſu* ciuitatis expreſſo aut tacito, ſi ſcilicet aut expellatur,

latur, aut emigrare non impediatur. Nimirum omnino, si ciuitas consentiat, emigrare ciuibus licet. Quod si autem haec emigratio cum magno ciuitatis damno fiat, e. g. si cateruatim discedant, minime consentire ciuitas censetur, adeoque illicitum est.

§. XLVII.

Vt vero corpora naturalia, ita & ciuitates, *mutationi & corruptioni* sunt obnoxiae. Mutantur, cum alia regiminis forma inducitur, vt cum ex monarchia fit aristocratia. Intereunt autem tribus potissimum modis. Vel enim ipsum corpus plane extinguitur, vel fit pars alterius, vel denique in varia imperia dissoluitur. Corpus ipsum tollitur, cum populus aliquis separatum imperium constituens, extinguitur, cum adducitur in seruitutem; cum imperium aliquod in anarchiam degenerat: cum ita dissoluitur, vt ciues eius in varias spargantur oras. Pars alterius ciuitatis fit, cum in aliam ciuitatem adscita particeps redditur iurium & priuilegiorum istius ciuitatis; cum imperium aliquod in formam prouinciae redigitur; cum populus liber adsciscitur in aliam ciuitatem, pluribus ordinibus constantem, ita vt pari cum illis sit iure, cum in statu irregulari ciuitas libera ita adsciscitur, vt vsus quorundam iurium maiestaticorum illi concedatur. In plura diuiditur imperium, si in plures haeredes diuidatur, quorum quilibet summa po-

testate

testate gaudeat, aut si vi bellica in varias partes, quae sui iuris sint, dissiliat, aut denique si mutuo consensu discedant, qui antea vnum corpus constituebant.

§. XLIIX.

Imperantium officia, quae sub *iustitia rectoria ciuili* comprehenduntur, huc redeunt: quaecunque ad securitatem & salutem ciuitatis conducunt, ea sunt facienda, omittenda autem, quae ei repugnant. Officia autem ciuium *vel generalia* sunt, vel *specialia*. Generalia, quae sub *obsequiositate ciuili* comprehenduntur, huc redeunt: imperantibus reuerentiam, fidelitatem, obsequium, exhibeant, salutem totius ciuitatis propriis commodis praeferant; erga ceteros ciues amice & pacifice se gerant. Specialia ad ministros reipublicae, tum sacros, tum ciuiles, tum militares pertinent. Summa autem huc redit; ne quis vllum in republica munus affectet aut suscipiat, ad quod se ineptum deprehendit; & vt quisque munere suo summa fide & industria fungatur.

CAP. V.

de

MEDIIS QVIBVS AD OBSERVANDAS LEGES HOMINES INDVCVNTVR.

SECT. I.

de

POENA TVM DIVINA TVM HVMANA.

Σύνοψις.

Vt homines ad leges obseruandas adducantur, acrioribus quandoque remediis opus est, §. I.

Quo nomine poena & bellum veniunt, §. II.

Vtrumque remediorum genus ad hominum felicitatem comparatum est, §. III.

Imo, pro praesenti humani generis conditione, necessarium est, §. IV.

Poena quid? §. V.

Cur dicatur malum passionis, item quod infligatur ob malum actionis, §. VI.

Infligitur poena tantum ab imperante, §. VII.

Et quidem necessario, §. VIII.

Finis poenae quis? & quotuplex? §. IX.

Quid requiratur, vt finis externus obtineri queat? §. X.

An omnia delicta puniri queant, §. XI.

An delictorum quandoque concedi possit venia, §. XII.

Vt proportio in poenis obseruetur, spectanda est delictorum grauitas, quae ex circumstantiis & causis aestimanda, §. XIII.

Item conditio patientis, §. XIV.

An quis puniri possit ob delictum alterius, §. XV.

De receptione delinquentium, item iure asylorum, §. XVI.

An ab vniuersitate semper poena exigi possit, §. XVII.

Monita quaedam, tum obseruanda, quando quis ob alterius delictum puniri videtur, §. XVIII.

Poena est vel diuina, vel humana, illa totuplex, quotuplices leges diuinae, §. XIX.

Poena iuris naturalis quid? & quotuplex? §. XX. XXI.

§. I.

VT medici, si regulas diaeteticas homines migrando, eam corporis dispositionem contrahant, quae facile in grauissimos morbos, ipsamque mortem erumpere queat, remedia acriora quandoque adhibent, vstionem videlicet, sectio-

ctionem, ceteraue cum insigni quandoque molestia coniuncta: ita & si sua sponte homines eas non obseruent leges, quae ad illorum vnice comparatae sunt salutem, quod omnes tamen, qui virtuti verae operantur, faciunt, grauioribus quibusdam ad haec compellendi sunt remediis.

§. II.

Hoc vero praecipue illorum quidem est officium, qui aliis regendis praesunt, vti post Deum omnes imperantes: sed necessitas quandoque postulat, vt & illis, qui in alios imperium non habent, a supremo imperante, maxime autem a Deo ipso, facultas concedatur, ad sui conseruationem, cum violentia quadam aliorum iniurias atque insultus repellendi. Vnde duplex oritur remediorum genus, quibus ad legum obseruantiam homines compelluntur, prius *poenae*, posterius autem *belli* nomine venit.

§. III.

Vtrumque remediorum genus ad hominum felicitatem est comparatum. Licet enim tum per bellum, tum per poenam, quandoque singuli homines destruantur pereantue penitus, ratio ipsa tamen docet, tum a Deo tum ab imperantibus in ciuitate, magis ad totius societatis, quam singulorum hominum salutem ac conseruationem iure meritoque respici.

§. IV.

Nimirum Deus nihil magis cupit, quam vt homines singuli ex miseriis suis eluctantes verae & aeternae felicitatis reddantur participes,

quorsum moralis doctrina nos ducit. Aſt cum in pauciſſimis hic finis obtineatur, qua eſt benignitate, ſerio cupit, vt externam ſaltem ſuam felicitatem, & tranquillitatem, leges naturae obſervando, conſeruent ac promoueant. Quod vt fiat, cum non huius aut illius, ſed omnium interſit: hinc praeter eas pœnas, quae vitia per naturalem quandam neceſſitatem conſequuntur, aliis omnino coërcitionibus, quibus praeſentiſſimum malum impediretur, opus eſt, per quas hominum generi externa ſua felicitas conſtet. Proinde merito ex eo colligitur, quod non tantum in ciuitatibus ius poenae imperantibus recte competat, ſed quod aliis quoque, in ſtatu naturali viuentibus, facultas, cum aliorum deſtructione ſe conſeruandi, ſit conceſſa.

§. V.

De poenis itaque vt initio agamus, recte definiri poenam exiſtimamus, per malum paſſionis, quod a ſuperiori ſeu imperante, ob malum actionis alicui infligitur.

§. VI.

Per malum paſſionis intelliguntur etiam *actiones*, quatenus *moleſtae* ſunt. Sed neceſſe eſt, vt praecedat malum actionis. Quae enim non invitis aut ſine iuſſu imperantis, aut ſaltem ſine delicto antegreſſo alicui infliguntur mala, poenae rationem non habent.

§. VII.

§. VII.

Causa efficiens est superior seu imperans, siue is Deus, siue homo sit. Poena sequitur legis migrationem: qui ergo leges fert, punire etiam potest.

§. VIII.

Imperantes autem necessario exigunt poenam: homines quidem, quia ad hoc lege naturae obligati sunt: Deus, quia diuinae iustitiae repugnat, non punire peccantes, imo quia hoc amori Dei repugnat, per quem Deus non potest non velle, vt a miseria sua quouis modo retrahantur homines. Pertinetque adeo poena ad *iustitiam rectoriam*, cuius haud ignobilis species est *iustitia vindicatiua*.

§. IX.

Finis poenae vel *internus* est vel *externus*: internus satisfactionem iustitiae constituit, quem Deus praecipue intendat, sed caute tamen & modo Deo conuenienti hoc est intelligendum, ne in diuinam perfectionem simus iniurii. Externus respicit aut vtilitatem integrae alicuius societatis, aut huius & illius hominis: & quidem vel illius, qui peccauit, vt emendetur; vel eius, qui laesus est, vt securitati eius consulatur; vel aliorum quorumlibet, ne simile quid aut faciant aut patiantur.

§. X.

Vt finis externus obtineatur, necesse quandoque est, vt delinquens vel plane e medio

tollatur, saltem vt aut voluntas aut vires nocendi illi adimantur.

§. XI.

Humanae poenae haec quidem est conditio, vt omnia delicta puniri nequeant: aſt in diuina secus se res habet. Omnia delicta a Numine puniri possunt: etiam ea, quae ob deprauatae naturae conditionem hodie euitari nequeunt. Ipsi enim in culpa sumus, vt in hoc statu versemur.

§. XII.

Sic homines, vt supra demonstratum est, recte quandoque delictorum veniam impertiunt, aſt vt felix sit qui Deum non amat fieri nullo modo potest, apertamque inuoluit contradictionem. Alivnde quoque edocemur, Deum, si satisfactio non intercedat, delictorum veniam non concedere. Accedit vero, quod etiam causae, quae id hominibus permittant, hic plane cessent.

§. XIII.

Delictorum grauitatem, quae poenam intendit, metiri decet, ex obiecto, ex effectu, ex propositi prauitate, ex causa, quae peccantem impulit, aut retrahere debuit, ex agentis ad euitandum delictum aptitudine, ex vitio animi accessorio &c. Atque haec maximam partem in foro diuino quoque militant.

§. XIV.

Spectanda etiam in [illegible] humani[illegible]

Digitized by Google

ditio patientis: in diuinis enim, saltem iis, quae post hanc vitam infligentur, hoc locum non habet, sed & illud ad humanas saltem pertinet, quod de poenis pro diuerso reipublicae statu mitigandis aut exasperandis, praecipi solet.

§. XV.

Ob delictum alterius nemo puniri potest, nisi vt causa moralis eius fuerit particeps. Hinc quousque singuli ob delictum vniuersitatis, communitas ob delicta singulorum, imperantes ob delicta subditorum, & vice versa, teneantur, patet.

§. XVI.

Quin & si vnus imperans alium in poenae executione impediat, v.g delinquentem recipiendo, peccat, quo nomine asyla, quae quibusuis, etiam non subditis, patent, detestor: licet ceteroquin aliquis eorum vsus esse possit.

§. XVII.

Ab vniuersitate autem non semper poenam exigi posse arbitror. Licet enim pereuntibus indiuiduis semper durare videatur: merita tamen ex eorum genere sunt, quae vniuersitati non primo, & per se, sed quatenus insunt singulis, competunt.

§. XVIII.

Du[illegible]genter sunt [illegible]nda: primo a po[illegible] sic dicta[illegible]ndum esse [illegible] da-

damnum aut incommodum, quod occasione delicti, ab altero perpetrati, nobis subeundum est: deinde damnum aliquando dari occasione peccati alterius, sed ex causa propria. Hinc facile intelligitur, quo pacto Deus posteros ob delicta maiorum punire dicatur, si vel maxime propria illorum non accesserint delicta. Non ergo necesse est, dominium aliquod Dei absolutum hic fingere.

§. XIX.

Poena vel diuina, vel humana est: illa totuplex est, quotuplices sunt leges diuinae. Positiuae vniuersali respondet poena capitalis homicidii: particulari, poena excidii &c.

§. XX.

Poenae iuris naturalis, vel temporales vel aeternae sunt. Ad illas refero morbos, paupertatem &c. & alia mala, quae improbis obueniunt. A Numine haec iis immitti, prouidentia eius docet: ob delicta immitti, ex iustitia eius euincitur. Nec obstat, quod haec mala per naturalem quandam necessitatem vitia consequantur: eo minus enim euitabilia esse hinc intelliguntur, contra vero & maior virtutis & probitatis necessitas, sua quippe praemia naturae quodam ordine secum vehentis inde apparet.

§. XXI.

Adeoque nec externa impiorum felicitas quenquam morabitur. Haec enim non impedit, quominus

minus sint maxime miseri, sicuti & vir probus inter calamitates externas suo modo beatus dici potest. Accedit, quod vel hinc documentum secuturae vitae, in qua bene sit bonis, malis autem male, capere queamus. Qua de re cum non sine magna probabilitate ratio quaedam ostendat, longe tamen certius ac euidentius haec ex diuinis literis edocemur.

SECT. II.
de
BELLO IN GENERE, SPECIATIM DE CAVSIS BELLI.

Σύνοψις.

Bellum vnde & quid sit? §. I.
An bellum gerere liceat? §. II. III.
Bellum est vel defensiuum vel offensiuum, §. IV.
Bellum punitiuum non datur, §. V.
Causae bellorum speciales, variae, §. VI.
Limites & conditio belli defensiui, §. VII. VIII.
Offensiui, §. IX.
Causae quoque bellorum sunt vel iustificae vel suasoriae, §. X.
Suasoriae cum vere iustificis coincidere debent, §. XI.
Quotuplici ratione bellum iniustum esse possit, §. XII. XIII.
De causis iustificis iniustis, §. XIV.
De causis dubiis, §. XV.
An bellum vtrinque iustum esse possit? §. XVI.
De bello, quod pro aliis suscipitur, §. XVII.

§. I.

ALter modus cogendi homines ad obseruantiam legum naturalium est *bellum*. E-

Digitized by Google

tenim cum gentes integras, in ſtatu quippe naturali conſtitutae, communem iudicem non habeant, omnium tamen ſalus legum naturalium obſeruationem requirat, Deusque ipſe, vt ſe ipſam quaelibet conſeruet, velit, nihil aliud ſupereſt, quam vt vim illis opponant, qui migratis naturae legibus vi eas opprimere aggrediuntur. Eſt itaque bellum ſtatus gentium per vim certantium, qua talium.

§. II.

Quod vero bellum gerere liceat, ſic euinco: conſeruatio ſui non minus ſingulis hominibus, quam integris gentibus a Deo eſt praecepta. Inſtinctus naturalis, quo quaelibet res ad ſui conſeruationem fertur, idem euincit. Si itaque per aliorum malitiam non aliter quam violenter nos conſeruare queamus, ceſſat obligatio legis, quae alios laedere vetat, Deusque adeo bellum, ſiue violentam conſeruationem permittere cenſetur, idque primo, quia cum vtrique legi ſatisfieri nequeat, & gentes inter ſe ſint aequales, nulla ratio adeſt, quare gens alteram potius quam ſe ipſam conſeruare debeat; deinde, quia Deus non praeſumitur, homines gentesque obligare voluiſſe ad iſtud patiendum, quod communi rerum omnium inſtinctui repugnat: & denique quia miſerrima totius humani generis inde oritura eſſet facies, ſi probi improborum iniuriis eſſent expoſiti, & impune ab illis in perniciem dari poſſent. Adeoque

que tantum abeſt, vt bellum naturae hominum ſociali repugnet, vt potius ad improbos omnisque honeſti contemptores in officio continendos nulla efficacior ſit ratio, quam ſi vim vi repelli, & iniuſtos inſultus propulſari videant.

§. III.

Accedit, quod ipſe Deus in diuinis literis bella paſſim approbet, quod euidentiſſimum nobis documentum praebet, iure naturae bellum gerere, neutiquam nefas eſſe. Quae autem in contrarium afferri ſolent, aut de vindicta priuata, iure naturae quoque illicita, aut de bellis iniuſtis intelligenda ſunt, aut eiusmodi admittunt ſenſum, qui noſtro aſſerto nullo modo repugnet.

§. IV.

Conſeruatio autem violenta ſupponit laeſionem. Vnde ſequitur, bellum tum demum rite geri, ſi gens ab alia *laedatur* aut laeſa *fuerit*. Si laedatur, & ſtatim huic laeſioni violenter obuiam eat, vocatur *defenſio*: ſin laeſa fuerit, & reſtitutionem damni dati, non niſi armis obtinere queat, dicitur *iniuriae illatae reparatio*.

§. V.

Hugo Grotius addit *poenam*. Sed poenam non niſi a ſuperiori ſiue imperante infligi poſſe, iam obſeruatum eſt. Gentes autem cum inter ſe ſint aequales, manifeſtum eſt, vnam gentem alteram punire non poſſe. Taceo infinita

finita mala & turbas, quae ex hac ſententia fluere poſſent.

§. VI.

Omnino vero hic repetendum, quod de variis modis, quibus gens aliqua laedi poſſit, ſupra docuimus. Ad tot enim claſſes bellorum cauſae ſpeciales commode referri poſſunt. Saltem de exiſtimatione addendum, tum demum belli iuſtam cauſam nobis ſubminiſtrari, ſi quis aut ſimplicem, aut intenſiuam, ad quam ius perfectum habemus, nobis deneget aut imminuat. Praeterea de omnibus iis, quae iure imperfecto nobis debentur, obſeruandum, ſi caſus neceſſitatis accedat, ius imperfectum mutari in perfectum, adeoque cauſam belli iuſtam inde enaſci.

§. VII.

De *defenſione* nunc porro iſtud neutiquam nobis praetermittendum eſt, quod magnum intercedat diſcrimen inter defenſionem, quae in ſtatu naturali ab integris gentibus, & quae in ſtatu ciuili a ſingulis hominibus, ceſſantibus iudiciis, inſtituitur. Nimirum cum gentes non habeant communem iudicem, pluribus & maioribus periculis expoſitae ſunt, quam ſinguli homines, & in armis omne ſecuritatis ſuae praeſidium collocare neceſſe habent. Hinc cum quarumuis rerum, cuiusuis iuris, quod aliquod momentum vehit, iactura, plura mala poſſit ſecum trahere, & hoſtis ſi videat, primos auſus feliciter ſibi ceſſiſſe,

ad

ad plurima & maiora audenda possit allici, quam rectissime pro quarumuis rerum & iurium, quae aliquod momentum habent, defensione bellum suscipitur. Id quod in defensione eorum, qui in statu ciuili viuunt, secus se habet.

§. VIII.

Praeterea cum gentes ad pericula auertenda nullum implorare iudicem possint, minusque consultum sit, hostis insultus expectare, possunt defensionem suam instituere, quam primum certiores factae sint, alteram gentem hostilia erga se moliri, eique & animum & vires esse, se opprimendi. Eandem quoque eousque continuare possunt, donec sibi fuerit satisfactum, suaeque securitati ita cautum, vt in posterum similes insultus metuere necesse non habeant. Quae itidem in statu ciuili secus sunt comparata.

§. IX.

In *reparatione* eodem fere modo se res habet. In statu ciuili a iudice haec obtinetur, in naturali per arma. Singuli in statu ciuili praeter reparationem iniuriae nihil exigere possunt; at gentes securitatis suae, quam ciuibus iudex praestat, habent rationem.

§. X.

Solent causae belli, & recte quidem, in *iustificas* & *suaforias* dispesci. Ipsum enim principium belli non nisi valde improprie ad belli cau-

quorsum moralis doctrina nos ducit. Aſt cum in pauciſſimis hic finis obtineatur, qua eſt benignitate, ſerio cupit, vt externam ſaltem ſuam felicitatem, & tranquillitatem, leges naturae obſervando, conſeruent ac promoueant. Quod vt fiat, cum non huius aut illius, ſed omnium interſit: hinc praeter eas pœnas, quae vitia per naturalem quandam neceſſitatem conſequuntur, aliis omnino coërcitionibus, quibus praeſentiſſimum malum impediretur, opus eſt, per quas hominum generi externa ſua felicitas conſtet. Proinde merito ex eo colligitur, quod non tantum in ciuitatibus ius poenae imperantibus recte competat, ſed quod aliis quoque, in ſtatu naturali viuentibus, facultas, cum aliorum deſtructione ſe conſeruandi, ſit conceſſa.

§. V.

De poenis itaque vt initio agamus, recte definiri poenam exiſtimamus, per malum paſſionis, quod a ſuperiori ſeu imperante, ob malum actionis alicui infligitur.

§. VI.

Per malum paſſionis intelliguntur etiam *actiones*, quatenus *moleſtae* ſunt. Sed neceſſe eſt, vt praecedat malum actionis. Quae enim non invitis aut ſine iuſſu imperantis, aut ſaltem ſine delicto antegreſſo alicui infliguntur mala, poenae rationem non habent.

§. VII.

§. VII.

Causa efficiens est superior seu imperans, siue is Deus, siue homo sit. Poena sequitur legis migrationem: qui ergo leges fert, punire etiam potest.

§. VIII.

Imperantes autem necessario exigunt poenam: homines quidem, quia ad hoc lege naturae obligati sunt: Deus, quia diuinae iustitiae repugnat, non punire peccantes, imo quia hoc amori Dei repugnat, per quem Deus non potest non velle, vt a miseria sua quouis modo retrahantur homines. Pertinetque adeo poena ad *iustitiam rectoriam*, cuius haud ignobilis species est *iustitia vindicatiua*.

§. IX.

Finis poenae vel *internus* est vel *externus*: internus satisfactionem iustitiae constituit, quem Deus praecipue intendat, sed caute tamen & modo Deo conuenienti hoc est intelligendum, ne in diuinam perfectionem simus iniurii. Externus respicit aut vtilitatem integrae alicuius societatis, aut huius & illius hominis: & quidem vel illius, qui peccauit, vt emendetur; vel eius, qui laesus est, vt securitati eius consulatur; vel aliorum quorumlibet, ne simile quid aut faciant aut patiantur.

§. X.

Vt finis externus obtineatur, necesse quandoque est, vt delinquens vel plane e medio

tollatur, saltem vt aut voluntas aut vires nocendi illi adimantur.

§. XI.

Humanae poenae haec quidem est conditio, vt omnia delicta puniri nequeant: ast in diuina secus se res habet. Omnia delicta a Numine puniri possunt: etiam ea, quae ob deprauatae naturae conditionem hodie euitari nequeunt. Ipsi enim in culpa sumus, vt in hoc statu versemur.

§. XII.

Sic homines, vt supra demonstratum est, recte quandoque delictorum veniam impertiunt, ast vt felix sit quiDeum non amat fieri nullo modo potest, apertamque inuoluit contradictionem. Alivnde quoque edocemur, Deum, si satisfactio non intercedat, delictorum veniam non concedere. Accedit vero, quod etiam causae, quae id hominibus permittant, hic plane cessent.

§. XIII.

Delictorum grauitatem, quae poenam intendit, metiri decet, ex obiecto, ex effectu, ex propositi prauitate, ex causa, quae peccantem impulit, aut retrahere debuit, ex agentis ad euitandum delictum aptitudine, ex vitio animi accessorio &c. Atque haec maximam partem in foro diuino quoque militant.

§. XIV.

Spectanda etiam in poenis humanis est conditio

ditio patientis: in diuinis enim, saltem iis, quae post hanc vitam infligentur, hoc locum non habet, sed & illud ad humanas saltem pertinet, quod de poenis pro diuerso reipublicae statu mitigandis aut exasperandis, praecipi solet.

§. XV.

Ob delictum alterius nemo puniri potest, nisi vt causa moralis eius fuerit particeps. Hinc quousque singuli ob delictum vniuersitatis, communitas ob delicta singulorum, imperantes ob delicta subditorum, & vice versa, teneantur, patet.

§. XVI.

Quin & si vnus imperans alium in poenae executione impediat, v.g. delinquentem recipiendo, peccat, quo nomine asyla, quae quibusuis, etiam non subditis, patent, detestor: licet ceteroquin aliquis eorum vsus esse possit.

§. XVII.

Ab vniuersitate autem non semper poenam exigi posse arbitror. Licet enim pereuntibus indiuiduis semper durare videatur: merita tamen ex eorum genere sunt, quae vniuersitati non primo, & per se, sed quatenus insunt singulis, competunt.

§. XVIII.

Duo hic diligenter sunt obseruanda: primo a poena proprie sic dicta distinguendum esse

damnum aut incommodum, quod occasione delicti, ab altero perpetrati, nobis subeundum est: deinde damnum aliquando dari occasione peccati alterius, sed ex causa propria. Hinc facile intelligitur, quo pacto Deus posteros ob delicta maiorum punire dicatur, si vel maxime propria illorum non accesserint delicta. Non ergo necesse est, dominium aliquod Dei absolutum hic fingere.

§. XIX.

Poena vel diuina, vel humana est: illa totuplex est, quotuplices sunt leges diuinae. Positiuae vniuersali respondet poena capitalis homicidii: particulari, poena excidii &c.

§. XX.

Poenae iuris naturalis, vel temporales vel aeternae sunt. Ad illas refero morbos, paupertatem &c. & alia mala, quae improbis obueniunt. A Numine haec iis immitti, prouidentia eius docet: ob delicta immitti, ex iustitia eius euincitur. Nec obstat, quod haec mala per naturalem quandam necessitatem vitia consequantur: eo minus enim euitabilia esse hinc intelliguntur, contra vero & maior virtutis & probitatis necessitas, sua quippe praemia naturae quodam ordine secum vehentis inde apparet.

§. XXI.

Adeoque nec externa impiorum felicitas quenquam morabitur. Haec enim non impedit, quominus

minus ſint maxime miſeri, ſicuti & vir probus inter calamitates externas ſuo modo beatus dici poteſt. Accedit, quod vel hinc documentum ſecuturae vitae, in qua bene ſit bonis, malis autem male, capere queamus. Qua de re cum non ſine magna probabilitate ratio quaedam oſtendat, longe tamen certius ac euidentius haec ex diuinis literis edocemur.

SECT. II.
de
BELLO IN GENERE, SPECIATIM DE CAVSIS BELLI.

Σύνοψις.

Bellum vnde & quid ſit? §. I.
An bellum gerere liceat? §. II. III.
Bellum eſt vel defenſiuum vel offenſiuum, §. IV.
Bellum punitiuum non datur, §. V.
Cauſae bellorum ſpeciales, variae, §. VI.
Limites & conditio belli defenſiui, §. VII. VIII.
Offenſiui, §. IX.
Cauſae quoque bellorum ſunt vel iuſtificae vel ſuaſoriae, §. X.
Suaſoriae cum vere iuſtificis coincidere debent, §. XI.
Quotuplici ratione bellum iniuſtum eſſe poſſit, §. XII. XIII.
De cauſis iuſtificis iniuſtis, §. XIV.
De cauſis dubiis, §. XV.
An bellum vtrinque iuſtum eſſe poſſit? §. XVI.
De bello, quod pro aliis ſuſcipitur, §. XVII.

§. I.

ALter modus cogendi homines ad obſeruantiam legum naturalium eſt *bellum*. E-

tenim cum gentes integras, in ſtatu quippe naturali conſtitutae, communem iudicem non habeant, omnium tamen ſalus legum naturalium obſeruationem requirat, Deusque ipſe, vt ſe ipſam quaelibet conſeruet, velit, nihil aliud ſupereſt, quam vt vim illis opponant, qui migratis naturae legibus vi eas opprimere aggrediuntur. Eſt itaque bellum ſtatus gentium per vim certantium, qua talium.

§. II.

Quod vero bellum gerere liceat, ſic euinco: conſeruatio ſui non minus ſingulis hominibus, quam integris gentibus a Deo eſt praecepta. Inſtinctus naturalis, quo quaelibet res ad ſui conſeruationem fertur, idem euincit. Si itaque per aliorum malitiam non aliter quam violenter nos conſeruare queamus, ceſſat obligatio legis, quae alios laedere vetat, Deusque adeo bellum, ſiue violentam conſeruationem permittere cenſetur, idque primo, quia cum vtrique legi ſatisfieri nequeat, & gentes inter ſe ſint aequales, nulla ratio adeſt, quare gens alteram potius quam ſe ipſam conſeruare debeat; deinde, quia Deus non praeſumitur, homines gentesque obligare voluiſſe ad iſtud patiendum, quod communi rerum omnium inſtinctui repugnat: & denique quia miſerrima totius humani generis inde oritura eſſet facies, ſi probi improborum iniuriis eſſent expoſiti, & impune ab illis in perniciem dari poſſent. Adeoque

que tantum abeſt, vt bellum naturae hominum ſociali repugnet, vt potius ad improbos omnisque honeſti contemptores in officio continendos nulla efficacior ſit ratio, quam ſi vim vi repelli, & iniuſtos inſultus propulſari videant.

§. III.

Accedit, quod ipſe Deus in diuinis literis bella paſſim approbet, quod euidentiſſimum nobis documentum praebet, iure naturae bellum gerere, neutiquam nefas eſſe. Quae autem in contrarium afferri ſolent, aut de vindicta priuata, iure naturae quoque illicita, aut de bellis iniuſtis intelligenda ſunt, aut eiusmodi admittunt ſenſum, qui noſtro aſſerto nullo modo repugnet.

§. IV.

Conſeruatio autem violenta ſupponit laeſionem. Vnde ſequitur, bellum tum demum rite geri, ſi gens ab alia *laedatur* aut laeſa *fuerit*. Si laedatur, & ſtatim huic laeſioni violenter obuiam eat, vocatur *defenſio*: ſin laeſa fuerit, & reſtitutionem damni dati, non niſi armis obtinere queat, dicitur *iniuriae illatae reparatio*.

§. V.

Hugo Grotius addit *poenam*. Sed poenam non niſi a ſuperiori ſiue imperante infligi poſſe, iam obſeruatum eſt. Gentes autem cum inter ſe ſint aequales, manifeſtum eſt, vnam gentem alteram punire non poſſe. Taceo infinita

finita mala & turbas, quae ex hac sententia fluere possent.

§. VI.

Omnino vero hic repetendum, quod de variis modis, quibus gens aliqua laedi possit, supra docuimus. Ad tot enim classes bellorum causae speciales commode referri possunt. Saltem de existimatione addendum, tum demum belli iustam causam nobis subministrari, si quis aut simplicem, aut intensiuam, ad quam ius perfectum habemus, nobis deneget aut imminuat. Praeterea de omnibus iis, quae iure imperfecto nobis debentur, obseruandum, si casus necessitatis accedat, ius imperfectum mutari in perfectum, adeoque causam belli iustam inde enasci.

§. VII.

De *defensione* nunc porro istud neutiquam nobis praetermittendum est, quod magnum intercedat discrimen inter defensionem, quae in statu naturali ab integris gentibus, & quae in statu ciuili a singulis hominibus, cessantibus iudiciis, instituitur. Nimirum cum gentes non habeant communem iudicem, pluribus & maioribus periculis expositae sunt, quam singuli homines, & in armis omne securitatis suae praesidium collocare necesse habent. Hinc cum quarumuis rerum, cuiusuis iuris, quod aliquod momentum vehit, iactura, plura mala possit secum trahere, & hostis si videat, primos ausus feliciter sibi cessisse,

ad

ad plurima & maiora audenda possit allici, quam rectissime pro quarumuis rerum & iurium, quae aliquod momentum habent, defensione bellum suscipitur. Id quod in defensione eorum, qui in statu ciuili viuunt, secus se habet.

§. VIII.

Praeterea cum gentes ad pericula auertenda nullum implorare iudicem possint, minusque consultum sit, hostis insultus expectare, possunt defensionem suam instituere, quam primum certiores factae sint, alteram gentem hostilia erga se moliri, eique & animum & vires esse, se opprimendi. Eandem quoque eousque continuare possunt, donec sibi fuerit satisfactum, suaeque securitati ita cautum, vt in posterum similes insultus metuere necesse non habeant. Quae itidem in statu ciuili secus sunt comparata.

§. IX.

In *reparatione* eodem fere modo se res habet. In statu ciuili a iudice haec obtinetur, in naturali per arma. Singuli in statu ciuili praeter reparationem iniuriae nihil exigere possunt: at gentes securitatis suae, quam ciuibus iudex praestat, habent rationem.

§. X.

Solent causae belli, & recte quidem, in *iustificas* & *suasorias* dispesci. Ipsum enim principium belli non nisi valde improprie ad belli cau-

causas referri potest. *Iustificae* sunt, quibus efficitur, vt bellum iustum sit, aut tale videatur, *Suasoriae*, quibus impelluntur ad bellum suscipiendum.

§. XI.

Si itaque bellum iustum esse debet, necesse est, vt non tantum causa *iustifica* sit etiam *vere iusta*, sed & vt cum *causa suasoria* coincidat, hoc est, vt nulla alia de causa bellum geramus, quam quoniam ratio dictitat, salua iustitia nos nostra defendere, aut reparationem iniuriae acceptae ab aliis exigere posse.

§. XII.

Multiplici ergo ratione, si causas spectes, bellum iniustum esse potest: primo si nec *iustifica* nec *suasoria* causa adsit, qualia bella recte *ferina* vocantur: quamquam dubitem, an vllum eiusmodi belli exemplum afferri possit: deinde si tantum *suasoriae* causae, nullae autem *iustificae* adsint, quae bella a *latrociniis* non differunt: porro si *iustificae* quidem adsint, sed quae, si accuratius examinentur, *iniustae* sint: & denique si *iustificae*, eaeque *iustae* adsint, sed belligerans alias habeat *suasorias* & non tam ob istas causas, quam ob suasorias bellum gerat.

§. XIII.

Ex hisce iniustorum bellorum speciebus, *tertia*, & *ultima*, sunt vsitatissimae: cum non temere vlla gens tam barbara sit, quae sine omni

omni cauſa iuſtifica bellum intuliſſe videri velit. Quod autem ad quartam attinet, vtut longe frequentiſſima ſit, accurate tamen loquendo per eam non tam ipſum bellum *iniuſtum* redditur, quam *iniuſte* geritur. Difficile quoque eſt huius criminis aliquem conuincere, cum cauſae ſuaſoriae vt plurimum lateant, ſaltem ſummo ſtudio & induſtria a plerisque mortalium occultentur.

§. XIV.

Aſt tertia ſpecies, vt non minus frequens eſt, ita facilius eiusmodi bellorum iniuſtitia detegitur. Poſſunt autem ad eam referri: *iniuſtus metus ex potentia vicini*, aut, ſi vicinus tale quid molitur, quod nobis quidem metum incutit, ſed nondum vllo documento certiores facti ſumus, eum decreuiſſe nos inuadere aut opprimere. Saepius enim eiusmodi metus nos fallit, adeoque, qui ex mera ſuſpicione alterum pro hoſte reputat, ſine dubio illi iniuriam infert. Porro *ſpurius acquirendi dominii aut imperii titulus* e. g. inuentio eorum, quae ab aliis licet barbaris & impiis, poſſidentur, it. donatio ab illis facta, qui non habent facultatem donandi, it. ſi quis ingentem ideo ſibi imperium vindicet, quod cum ingenio & vſu rerum non valeat, illi conducat, a praeſtantioribus regi &c. Denique *falſus iuris titulus*, quando ſcilicet aliquis contendit, alterum ſibi aliquid iure perfecto debere, quod tamen

iure

iure saltem imperfecto debet. Huc pertinent, qui ob denegatum transitum extra casum necessitatis, it. ob denegatam matrimoniorum libertatem in magna foeminarum copia, aut alia officia humanitatis ex illorum sententia non exhibita, statim arma arripiunt. Huc refero etiam studium se in libertatem vindicandi. Quamquam enim libertas naturalis est, postquam tamen semel est amissa, sine consensu eius, qui imperium in nos habet, illam recuperare non possumus.

§. XV.

Quod si causa belli *dubia* sit, adeoque haesitemus, sitne bellum iustum an iniustum: aut si quis per errorem bellum iustum putet, quod iniustum est, & vice versa, aut ex vtraque parte se ostendant argumenta probabilia, eaedem obseruandae sunt regulae, quas de conscientia dubia, scrupulosa, erronea, probabili &c. tradidimus.

§. XVI.

Quaeri etiam solet, an bellum vtrinque iustum esse possit? quod si de causae iustitia intelligatur, citra controuersiam negandum est. Facultas enim moralis non datur ad contraria, idque per ipsius rei naturam. Interim contingere potest, vt alter quidem habeat causam iustam, alter per ignorantiam inuincibilem nesciat, se habere causam iniustam, & adeo vterque *iuste* bellum gerat, cum ignorantia invin-

vincibilis non permittat, vt haec actio pro iniusta reputari possit. Raro admodum tamen tale-quid euenire posse, persuasus sum, cum qui bellum suscipere volunt, omnes causas summa industria excutere & soleant, & debeant.

§. XVII.

Neque tantum pro nobis, sed & pro *aliis* licite quandoque arma capimus. Quod imperantes pro subditis hoc facere & debeant & possint, nemo inficiatus fuerit. Pacto ad hoc obstricti sunt. Eadem ratio militat in sociis & foederatis. In iis, qui iisdem nobiscum imbuti sunt sacris, accedit ipsius religionis vinculum, eiusque conseruatio, ad quam quilibet obstrictus est. Succedunt amici, qui ex lege amicitiae hoc a nobis exigunt: quin omnes homines a nobis contra aliorum iniurias defendendi sunt, si sine nostro periculo hoc fieri possit. Eadem enim lex naturae, quae aliorum commoda promouere iubet, multo magis aliorum defensionem iniungit, ita quidem, vt si necessitas accedat, iure perfecto ad hoc obligati simus. Pro alioruin subditis tum demum recte arma sumere licet, cum ipsi aduersus imperantem insurgere, eiusque iugum excutere possunt.

SECT. III.

de

VARIIS BELLI SPECIEBUS CVMPRIMIS DE REPRESSALIIS.

Digitized by Google

Σύνοψις.

Bellorum varietas, §. I.
Eſt bellum vel publicum, vel priuatum, §. II.
Quid de bellis inferiorum erga ſuperiores cenſendum? §. III.
Eſt quoque vel imperfectum vel perfectum, §. IV.
Repreſſaliae quid? §. V.
A quo exerceri poſſint, §. VI.
Requirunt cauſam liquidam & quae momentum trahat, §. VII.
Item defectum medii ordinarii ius noſtrum conſequendi, §. VIII.
Repreſſaliarum modus & limites, §. IX.
An omnes promiſcue homines per repreſſalias capi queant? §. X.
Repreſſaliarum effectus, §. XI.
Officia illorum, qui repreſſaliis exercent, §. XII.
Earum iuſtitia, §. XIII.

§. I.

VArie bellum diſpeſcitur. Ratione *cauſae* aliud *iuſtum* aliud *iniuſtum* eſt: vtrumque vel *defenſiuum* vel *offenſiuum*. Quoad ritus & variarum gentium mores vel *ſolenne* vel *minus ſolenne* eſt: & illud quidem, ſed minus accurate *iuſtum*, hoc *iniuſtum* appellitatur.

§. II.

Si autem ipſos belligerantes ſpectes, primo in *priuatum* & *publicum* diuidi ſolet: non male quidem, ſi vocabulum *belli* in ſignificatu generaliori accipere liceret. Namque & priuati ſiue ſinguli homines, tum coram iudice, ſe accuſando & defendendo, tum ceſſantibus iudiciis per vim certare poſſunt. Sed vſus repugnat, quem penes eſt & ius & norma loquendi, ex cuius adeo praeſcripto, quod publicum eſt, & ſummorum imperantium, *bellum* appellitatur.

§. III.

§. III.

Nonnulli etiam a bello, quod ſummi imperantes inter ſe gerunt, diſcernunt, quod *inferiores* erga *ſuperiores* gerunt. Aſt vero inferiores aut iuſtam cauſam habent arma contra ſuperiores capeſſendi, aut non habent. Si non habent, *rebellio* potius quam bellum vocabitur. Sin habeant, (habere autem tum demum poſſunt, cum imperantes animum hoſtilem erga rempublicam induunt, & adeo imperantes eſſe deſinunt,) non amplius cum ſuperioribus illis res eſt, ſed potius inter ſe aequales, & in ſtatu naturali poſiti cenſeri debent. Ceſſat enim ibi omnis ratio imperii.

§. IV.

Tandem & in *imperfectum* & *perfectum* bellum diuidi poteſt. *Perfectum* voco, quod ita geritur, vt pax plane abrumpatur, & ſtatus hoſtilis, & vniuerſalis laedendi licentia, in eius locum ſuccedat. *Imperfectum* autem eſt, quod a ſummis imperantibus, aut a ſubditis ex illorum conceſſione ita geritur, vt certi tantum actus bellici vſurpentur. Et huc pertinet illa belli ſpecies quam Graeci ἐνεχυριασμὸν, recentiores barbare *repreſſalias*, nonnulli minus accurate *pignorationem* dixerunt.

§. V.

Poſſunt autem *repreſſaliae* deſcribi, quod ſint bellum imperfectum, quod a ſummis imperantibus, aut ſubditis, ſummis imperantibus con-

sentientibus geritur, & quo ob denegatam vel malitiose protractam iustitiam, alterius reipublicae ciuem, aut res, capiunt, easque detinent, vt illi, qui prius laesus est satisfiat. Nonnulli huc referunt *ἀνδροληψίαν*, Graecis quondam maxime frequentatam, qua alterius ciuitatis homines propter homicidam nec deditum, nec punitum capiebant, & detinebant, donec alterutrum impetrarent.

§. VI.

Vnde quidem patet, *repressalias* non posse exerceri nisi a summo imperante aut eius auctoritate. Est enim species belli. Praeterea cum facile in bellum plenum transire possint, quin vt plurimum sint quaedam belli pleni praeludia, omnino totius reipublicae interest, ne sine summi imperantis consensu aliquis tale quid audeat.

§. VII.

Necesse quoque est, vt causa *liquida* sit & momentum trahat. In causa dubia aut non satis clara, vel re nullius momenti, alterius reipublicae magistratum iniquitatis arguere, & belli pleni, inde forte secuturi, periculum subire, imprudens non minus ac illicitum est. Vt vero intelligatur, iustitiam denegari, aut malitiose protrahi, necesse est, vt laesus aut eius magistratus, auxilium magistratus, cui laedens subest, imploraverit, & aut plane non fuerit auditus, aut auditus quidem, sed lis ita tractata, vt omnibus inde con-

Digitized by Google

conſtet, magiſtratui iſti non eſſe conſtitutum, litem finire, aut accuſanti ius reddere.

§. VIII.

Sed requiritur inſuper, vt nullum *medium ordinarium* illud, quod nobis debetur, conſequendi ſuperſit. Hinc ſi per compenſationem nobis ſatisfieri poſſit, aut a magiſtratu inferiori ſaltem denegata ſit iuſtitia, & adeo ad ſuperiorem adhuc prouocare liceat, nondum fas eſt ad repreſſalias proſilire. Neceſſe quoque eſt, ſi quis iuſte *repreſſaliis* vti velit, vt laeſi magiſtratus ipſe laedentis magiſtratum ad litem decidendam ſollicitet, & fundamenta ac rationes, quibus laeſus innixus ſatisfactionem poſtulet, per legatos, aut alia ratione luculenter proponi curet.

§. IX.

Quod ſi ergo laeſus hac ratione nihil obtinere queat, tum demum licebit *repreſſalias* vſurpare, ita quidem, vt alterius reipublicae ciues capiat, ſi ipſius ſubditi in altera ciuitate detineantur, bona autem, ſi bona fuerint prius capta: ſin bona haberi nequeant, nihil obſtat, quo minus ipſi homines capiantur. Interficere autem eos directe non licet, cum finis repreſſaliarum hoc nec requirat, nec permittat.

§. X.

Sed quod de ſubditis dictum, de *veris* & *per-*

petuis, eorumque bonis, est intelligendum, minime autem de temporariis, hoc est illis, qui aut transeundi, aut exiguae morae causa in civitate aliqua viuunt. Inter hosce enim, & civitatem, quae nos iustitiam denegando laesit, non est eiusmodi nexus, vt ab ipso, qui restitutionem vel satisfactionem nobis debet, ea exacta esse, existimari possit. *Legati* etiam hinc merito eximuntur, cum & in bello pleno inviolabiles sint. Foeminas autem, clericos, literisque operantes &c. nisi forte per pacta illis fuerit prospectum, ius naturae non eximit.

§. XI.

Effectus repressaliarum hic est, vt homines capti tamdiu retineantur, donec aut ipsi, aut illorum amici, satisfactionem a laedente, aut eius magistratu, impetrauerint. Si impetrare nequeant, videntur instar obsidum habendi. Bona autem, si tempus ad satisfaciendum exspirauerit, aut lapso dari, aut vendi etiam iusto pretio possunt, vt inde solutio fiat, ita tamen vt deductis impensis, quod supersit, priori domino reddatur. Is autem, cuius bona hac ratione capta sunt, aut a civitate sua, aut illo, qui huic damno occasionem dedit, restitutionem exigere potest.

§. XII.

Ceterum natura *repressaliarum* & ipsa ratio clarissime docet, repressalias non esse extenden-

dendas vltra damnum paſſum; in executione quoque non eſſe diſcedendum a praeſcripto concedentis; porro nihil licentius in perſonas captas committendum, nec res negligentius cuſtodiendas, priusquam tempus ad ſatisfaciendum deſtinatum, effluxerit. Quae omnia ex hactenus dictis intelliguntur.

§. XIII.

Solent quidem a nonnullis repreſſaliae damnari ex hoc capite, quod nemo teneatur ex facto alieno. Enim vero, ſi accurate rem metiaris, hic ex facto alieno nemo tenetur. Factum enim magiſtratus pro facto proprio cuiusuis ciuis, non quidem *immediate*, ſed *mediate* merito habetur, cum vnusquisque, qui in aliquam ſocietatem ciuilem intrat, tanquam membrum ſe tacite obliget, & corpore, & bonis, pro factis iſtius ciuitatis. Accedit, quod ciuis, qui italaeditur, per magiſtratum ſuum indemnis praeſtari debeat, adeoque reuera non laedatur.

SECT. IV.

de

IIS QVAE BELLVM ANTECEDVNT.

Σύνοψις.

Non licet etiam ob cauſam iuſtam ſtatim arma capere, §. I.

Praeſertim in rebus leuioris momenti, §. II.

In grauioribus etiam tentanda prius amica compoſitio per colloquia, §. III.

Per arbitros, §. IV. V.

Per ſortem, §. VI. VII.

compromiſſum, hoc eſt, eligatur communi conſenſu arbiter, qui inſtar iudicis litem arbitrio ſuo decidat. Stare autem partes litigantes ſententia ab arbitro lata tenentur, ob pactum quod inter illas & arbitrum interceſſit. Arbiter contra omni affectu procul faceſſere iuſſo pronunciare debet, quod ſibi aequum videbitur, idque ex lege naturali, quae omnes homines pro aequalibus agnoſcendos eſſe iubet.

§. V.

Modus iudicandi per rationis dictamen alius eſſe nequit, quam vt rationes & momenta controuerſiae vtrinque luculenter proponantur; hinc probationes per inſtrumenta, teſtes fide dignos, iusiurandum &c. adhibeantur, & tum ſententia ab arbitro feratur; quod ſi alterutra pars ſententia ſtare contra datam fidem nolit, nec manifeſtum ſit, arbitrum munere ſuo minus recte functum eſſe, executio contra renitentes armis expedienda.

§. VI.

Denique &, ſi natura negotii hoc ferat partibusque placeat, per *ſortem* etiam litibus imponi finis poteſt. Per quam neutri parti iniuriam inferri inde conſtat, quod vtriusque conſenſus praecedat. Atque huc refero etiam *certamina ſingularia* ſiue *bella*, vt vocari ſolent, *repraeſentatitia*, ſi ſcilicet duo aut plures, ad litem finiendam armis certare parati ſint, ne to-

tus populus malit grauissimis, quae bellum comtantur, implicetur. Tale certamen non modo recte permittitur, sed & recte a certaturis suscipitur. Fit enim auctoritate publica, adeoque est bellum. Perinde autem est, siue pauci, sive plures, quod in iusto praelio fit, dimicent. Habent insuper eiusmodi certamina haec commoda, vt multorum hominum sanguini & vitae parcatur.

§. VII.

Bene quoque Hugo Grotius monet, licet omnes obstricti sint, ad bellum, quantum possunt, euitandum, ad hoc tamen potius obligatum esse eum, qui petit, quam qui possidet. Namque & ratio dictitat, in pari causa possidentis meliorem esse conditionem. Necesse quoque est, vt qui alterum possessione depellere cupit, claris & luculentis documentis instructus sit, quibus euincat, alterum iniustum esse possessorem. Quandiu enim aliquis persuasus est, se iustum esse possessorem, illi vitio verti nequit, si sua strenue defendat.

§. VIII.

Ceterum si spes omnis euanuerit, aut nunquam adfuerit, amice lites componendi, ille, qui se laesum putat, alterum adhuc semel monere debet, vt sibi satisfaciat, sin hoc renuat, bellum expectet. Atque hoc est, quod *indictionem belli* vocant, nonnulli etiam *ius feciale*, sumpta voce in significatu angustiori, appellitant.

§. IX.

§. IX.

Non ergo a moribus gentium, aut ficto quodam gentium iure, sed ab ipso *iure naturae*, quatenus ad integras gentes pertinet, bellica inductio est arcessenda. Hoc enim cum praecipiat, vt omnia prius ad lites amice componendas tentemus, quam arma arripiamus, sine dubio etiam praecipit, vt alter, quem vt hostem inuadere constituimus, hac de re certior reddatur, vt hoc quoque modo illi occasio bellum euitandi subministretur. Atque cum omnes res bellicae ad summum imperantem spectent, ab eo quoque indictionem fieri debere, nemo inficiatus fuerit.

§. X.

Estque haec belli indictio, vel *conditionata*, quae cum rerum repetitione est coniuncta, & alias *clarigatio* dicitur, & tum maxime locum habere videtur, cum nihil antea de litibus amice finiendis actum fuit, vel *pura*, qua simpliciter alterius amicitiae & societati renunciamus, eumque hostem nostrum declaramus, quae & speciali quadam ratione & per eminentiam, *indictio* dicitur.

§. XI.

Habet autem *indictio* siue *denunciatio* saltem locum in bello, quod vocant *offensiuo*, in quo semper, etiam cum legati fuerint violati, vsurpanda est. In *defensiuo* autem superuacua videtur, cum ibi res ipsa doceat, inuasorem constitu-

ſtituiſſe armata manu, ius, quod ſe habere putat, proſequi. Cum indictione tamen non confundenda eſt belli *promulgatio*, qua ſubditis ſignificatur, hunc vel illum a nobis pro hoſte haberi, & nihil niſi hoſtilia nos ab eo expectare poſſe. Sed nec in repreſſaliis indictione opus eſſe arbitror, cum repreſſaliae exerceri nequeant, niſi iam certo nobis conſtet, laedentis magiſtratum nobis ſatisfacere nolle.

§. XII.

Et poteſt quidem bellum poſt indictionem tum demum inchoari, ſi denuo certiores facti fuerimus, alterum vim armatam expectare malle, quam amice rem componere. Etenim ſi ſtatim poſt denunciationem arma mouerentur, indictio & fine & omni careret effectu.

§. XIII.

Dum imperanti bellum indicitur, omnibus etiam eius ſubditis indictum cenſetur, eo quod vnam *perſonam moralem* conſtituant: quin etiam ſociis eius & foederatis, qui poſt indictionem ad partes eius accedunt, cum non aliter quam vt cauſae inſtrumentales & acceſſoriae, conſiderari poſſint. Aſt ſi finito bello priori, ſociis ob latum auxilium ſeorſim bellum inferendum, ſine dubio noua opus eſt indictione, quia bellum nouum eſt, nec pro acceſſione prioris haberi poteſt. Sed *exteri* mertio excipiuntur, niſi facta illis diſcedendi copia, diſcedere

dere noluerint, tum enim sponte hostibus nostris accessisse censentur.

§. XIV.

Forma indictionis in eo consistit, vt summo imperanti, quo cum nobis res est, nostrum consilium & propositum innotescat. Adeoque perinde est, siue indictio per legatos fiat, siue per literas, item, siue ipsi imperanti, siue subditis eius indicatur bellum, modo ita fiat, vt non possit non imperanti innotescere. *Ritus* autem pro gentium varietate varii esse possunt, & a libero cuiusuis gentis arbitrio pendent, adeoque perinde est, quo pacto vnaquaeque hisce sese gerere velit.

SECT. V.

de

IIS QVAE BELLVM COMITANTVR.

Σύνοψις.

Circa modum gerendi bellum rationis etiam praescripta sequenda, §. I.

Quae ex fine belli intelliguntur, §. II.

An hostis non tantum factis, sed & verbis laedi queat? §. III.

An & quousque liceat hostem interficere? §. IV.

An vbique hoc liceat. §. V.

Captini, supplices, & qui sacram hosti probarunt fidem, an interfici possint? §. VI.

An veneno hostem interficere liceat? §. VII.

An liceat in eum mittere percussores? §. VIII.

Quod res hostium, etiam sacrae & religiosae vastari quaeant, §. IX.

Non tamen pro lubitu, sed quousque finis belli hoc requirit, §. X.

§. I.

§. I.

VT bellum *iuſte* geratur, non ſufficit ea accurate obſeruaſſe, quae hactenus tradita ſunt, ſed requiritur inſuper, vt in ipſo modo belligerandi, rationis praeſcripta ſequamur.

§. II.

Nimirum vt omnis facultas agendi ex fine limites ſuos accipit, ita & bellici iuris limites ex fine ſunt conſtituendi. Tantum ergo in bello licet, quantum finis belli permittit. Sed finis non ex ſolo belli principio eſt aeſtimandus, ſed etiam ex cauſis ſubnaſcentibus. Idem etiam eousque extendendus eſt, vt nonnulla, quae aliquando bellum neceſſario conſequuntur, & extra iſtam cauſam neutiquam iuſte fieri poſſent, in bello tamen iuſte fieri cenſeantur. Namque ſi iſti effectus, qui ſaepius praeter belligerantis propoſitum ex bello fluunt, illi imputari poſſent, nullum profecto bellum iuſte & licite geri poſſet. Quin & innocentiſſimae ceteroquin actiones iniuſtae vocari poſſent, cum praeter intentionem & propoſitum agentis, aliquid mali inde conſequi queat.

§. III.

Hinc nunc porro colligo, ſi finis belli hoc requirat, tum factis, tum verbis aliisque ſignis, hoſtem & laedi, & decipi etiam poſſe. De factis, quae vim apertam ſecum coniunctam habent, nemo temere dubitauerit. De illis autem, quae hoſtem decipiunt, quorſum & verba, & cuncta ſigna

ſigna ſpectant, nonnulli dubitant. Aſt vero cum iam alibi euictum ſit, neminem obligatum eſſe, ſemper ſignis verbisque ita vti, vt cum mente & cogitatis conueniant, niſi ſocialitatis ratio hoc exigat, & vero hoſtes, non in ſtatu ſociali, ſed bellico verſentur, in quo omnia officia & obligationes iuris naturalis, quae ſocialitatem ſupponunt, tantiſper ceſſant, nullam rationem video, quare hoſtis non minus verbis factisque fictis, & adeo dolo non illicito laedi poſſit, quam vi aperta. Atque hinc intelligitur, quid de *iure ſtrategematum* ſit ſentiendum.

§. IV.

In ſpecie nunc ex hiſce colligo, quod in bello liceat hoſtem *interficere*. Finis enim belli ceteroquin obtineri non poſſet. Non tamen in infinitum excurrit haec interficiendi licentia. Namque ſi finis belli, defenſio, aut reparatio iniuriae illatae, ſine iuſta caede obtineri poteſt, ſine dubio eſt illicita. Nec mores gentium illi patrocinantur. Non enim videndum, quid gentes faciant, ſed quid facere debeant. Concludo itaque, quod nec *infantes*, nec *foeminae*, nec *captiui* nec *ſupplices*, nec qui *ſe ipſos dedunt*, per ſe interfici poſſint, niſi forte exinde ſingulare aliquod momentum ad finem belli conferatur. Quin omnis vis, quae corpori infertur, in quantum huc non facit, plane illicita eſt. Vnde & nunquam ſine horrendo, & inexpi-

bili

li scelere stupra inferri foeminis possunt, cum ad finem belli nulla ratione hoc quicquam faciat, & a plus quam barbara libidine procedat.

§. V.

Qui autem iuste interfici possunt, recte interficiuntur in *solo* proprio, hostili, nullius: neutiquam autem in territorio tertii, quo cum nihil nobis est negotii, propter ius, quod illi in suum territorium competit.

§. VI.

Captiui & supplices nec per modum talionis, nec per modum poenae interfici possunt. Talio enim exercenda est in eum, qui deliquit. Poena non habet locum nisi inter imperantes & subditos. Multo minus itaque aliquis propter pertinax studium in partes, aut strenuam defensionem, interfici potest, cum laudandus potius sit ob fidem & fortitudinem, tantum abest, vt ob crimen puniri queat.

§. VII.

Veneno an hostem interficere *liceat*, non adeo expeditum videtur, certe moribus quorundam gentium hoc repugnat. Naturae tamen lege permissum est, hosti quocunque modo nocere, modo finis habeatur ratio. An ergo & spicula, & fontes, & aquas veneno inficere liceat, hinc itidem est definiendum.

§. VIII.

Quoad *percussores*, omnino cum Hugone Grotio distinguo inter eos, qui fidem expressam, vel taci-

Digitized by Google

tacitam violant, & qui eam non violant. Tales percussores, qui hosti nullo modo sunt obstricti, immittere, haud prorsus illicitum videtur, cum perinde sit, siue pauci, siue plures hosti noceant. Ast de illis, qui fidem violant, secus est sentiendum. Nec tantum peccant, qui manum admovent, & percussorum munere funguntur, sed & qui eorum opera vtuntur. Sane cum huius facinoris causa moralis sit, qui iubet, aut eiusmodi hominum opera vtitur, effectus ipsi non imputari nequit.

§. IX.

Si vitam hostium corpusque laedere, multo magis *res* vastare, eisque eripere licet. Nec excipio *res sacras* aut *religiosas*, quippe quae eius sunt, qui summum imperium habet, & saltem ob certum finem vsumque, sacrae & religiosae appellantur. Qui autem res sacras, quibus diuinitatem inesse putat, corrumpit, ideo peccat, quod contra conscientiam agit.

§. X.

Nec tamen & in rerum vastatione vltra limites progrediendum. Si enim rerum vastatio ad finem belli, pacemque accelerandam nihil conferat, eam iure naturae illicitam esse, omnino assero. Stultum sane non minus ac impium est, nullo suo bono nocere alteri. Quarum rerum vastatio itaque nobis nec necessaria, nec vllo modo vtilis est, eam intermitte-

re ratio iubet. Sic cum raro admodum necessarium sit templa, statuas, aedificia tum publica, tum priuata, post victoriam corrumpere, iisdem parcere, naturae leges iubent.

SECT. VI.

de

IIS QVAE BELLVM CONSEQVVNTVR, SIVE DE EFFECTIBVS BELLICIS, ITEMQVE DE IIS QVI IN BELLO MEDII SVNT.

Σύνοψις.

In effectibus bellicis diiudicandis, itidem ad legem naturae respiciendum, §. I.

De acquisitione rerum, eiusque fundamento, §. II.

An res exterorum iure belli acquirantur? §. III.

De acquisitione rerum ab ipsis hostibus iure belli acquisitarum, §. IV.

Omnia imperanti, nihil militibus acquiri, §. V.

Ex consensu imperantis militibus etiam quaedam acquiruntur, §. VI.

Quod socii etiam ad praedae partem admittendi sint, §. VII.

An vbique res hostium capere liceat? §. VIII.

De acquisitione imperii particularis, eiusque fundamento, §. IX.

Imperium in captos tantum summo imperanti acquiritur, §. X.

An bello capti in seruitutem redigi, aut interfici queant? §. XI.

De posteris seruorum bello captorum, §. XII.

Cum imperio in captum etiam iura eius incorporalia acquiri, §. XIII.

Diversi effectus belli iusti & iniusti quoad imperium in captos, §. XIV.

De captiuorum redemptione & permutatione, §. XV.

Captiuorum redemptio legibus ciuilibus minus recte prohibetur, §. XVI.

Ius in captiuum in alterum trans-

Digitized by Google

transferri, item pretium redemptionis pluribus deberi posse, §. XVII.
Conuentionem de pretio redemptionis non posse rescindi, etiamsi captus intelligatur locupletior, §. XVIII.
Quid censendum, si post conuentionem, sed ante solutionem, mors capti interueniat? &c. §. XIX.
De acquisitione imperii vniuersalis, eiusque fundamento, §. XX.
Raro admodum iuste imperium vniuersali iure belli acquiri, §. XXI.
Quotuplici ratione haec acquisitio fiat, §. XXII.
Cuncta hic humanitate & clementia esse temperanda, §. XXIII.
Mediante imperio acquiri etiam res & iura incorporalia vniuersitatis, §. XXIV
Postliminium quid & quotuplex, §. XXV.
De illis, qui postliminio reuertuntur, §. XXVI.
Quidnam isti recuperent, §. XXVII.
An res abalienatas, & earum fructus etiam recuperent? §. XXVIII.
Quo pacto haec in integris populis se habeant, §. XXIX. XXX.
De receptione rerum, §. XXXI.
Seruorum & ancillarum, §. XXXII.
Quaenam postliminio non egeant: item quid iuris, si res postliminii capax, commercio ad tertium peruenerit? §. XXXIII.
De priuatorum officiis bellicis erga imperantes, §. XXXIV.
Erga hostes, §. XXXV.
Neutralitas quid? & quotuplex? §. XXXVI.
An quis ad eam cogi possit? §. XXXVII.
Officia eorum, qui medii sunt erga belligerantes, §. XXXIIX.
Belligerantium erga mediot, §. XXXIX.

§. I.

IN *effectibus bellicis* rite diiudicandis, itidem non ad mores gentium, sed ad ius naturae est respiciendum. Omnem enim bellicam acquisitionem, quae iuri naturae repugnat, illicitam

citam & nullam esse arbitror, quantumuis quoad mores gentium, pro licita reputetur.

§. II.

Primus effectus belli est *acquisitio rerum*. Vbi quidem ratio dictitat, vt, si plus ceperimus, quam exigere ab hoste poteramus, habita ratione tum debiti primarii, tum subnascentis, deductis impensis, quod supereſt, hosti reddamus. Videtur autem acquisitio bellica rerum habere indolem *occupationis*, ita quidem, vt vis dominii, quae in statu sociali tantum se exerere potest, in hostili tantisper suspendatur, & adeo res hostium eousque extra verum dominium positae censeantur, quousque damnum datum est restituendum. Modus itaque acquirendi rem per capturam bellicam, quam rectissime ex modo occupationis definitur. Nimirum ratione aliorum, qui non hostes nostri sunt, sufficit qualiscunque actus externus, sed ratione hostium requiritur, vt res ita in nostra potestate sit, vt eos per vim ab illa arcere queamus. Cum enim quoad hostes status socialis cesset, non sufficit, vt in occupatione, per actum externum mentem possidendi declarasse, quippe quae declaratio nullum habitura esset effectum, sed omnino requiritur, vt rem captam contra eorum insultus defendere queamus.

§. III.

Ast *res exterorum*, quae forte apud hostes nostros

ſtros deprehenduntur, ita per capturam non acquiruntur. Non enim ſunt ſine dominio: & cauſa, quae res hoſtium extra dominium ponit, in iis plane ceſſat. Si tamen eo conſili ſint ad hoſtem miſſae, vt eum iuuent, merito habentur pro hoſtilibus. Quae in naui hoſtili deprehenduntur, tamdiu iure pro hoſtilibus habentur, donec probetur contrarium.

§. IV.

Si res ab ipſis hoſtibus bello acquiſitae fuerunt, diſpiciendum, fueritne bellum iuſtum an iniuſtum. Si fuerit iniuſtum, prioris domini ius nondum exſpirauit, adeoque res illi reſtituendas puto. Sin iuſtum fuerit, a nobis, qui in iuſti domini locum ſuccedimus, eas repetere nequit.

§. V.

Acquiruntur porro res in bello captae *ipſi imperanti*, cuius auſpiciis bellum geritur, non autem militi aut ſubditis. Milites enim ſunt ſaltem *inſtrumenta*, & omnia auctoritate ſummi imperantis agunt, hinc & omnes effectus in illum redundant. Nec admitto illorum ſententiam, qui inter actus publicos & priuatos diſtinguunt. In bello enim priuatus vt priuatus nullam facultatem quicquam gerendi habet, ſed neceſſe eſt, vt ſemper publica auctoritas accedat, ſiue haec ad quosdam, ſiue ad omnes actus impertiatur. Hinc milites per

se nihil in bello acquirere possunt, nisi hoc fiat ex consensu imperantis.

§. VI.

Consentit autem imperans *duplici ratione*, vel vt in genere cuilibet det facultatem res mobiles capiendi & acquirendi: quod tamen minime consultum arbitror, cum hac ratione, quod hosti infertur damnum, aestimari nequeat, an debitum superet nec ne, quod omnino, vt certi bello limites statuantur, necesse est; vel ita vt res, quae bellico iure acquisitae sunt imperanti, deinceps inter milites diuidantur, quae quidem praedae diuisio vt ex arbitrio imperantis pendet, ita diuersimode institui potest. Consentit porro imperans non semper per modum *donationis*, sed interdum ex *contractu* aliquando etiam per praedae distributionem soluitur id, quod debetur, praeclare facta remunerantur, aut sumptus in bellum facti refunduntur. Habet quoque posterior hicce modus plurima commoda, inter quae haud postremum est, quod aequalitas in meritis compensandis in eo rectius obseruari possit.

§. VII.

Socios ad praedae partem admittendos esse, ratio, vt puto, luculenter suadet. Nemini enim officium damnosum esse debet. Et vt gentes obligatae sunt, vt oppressis succurrant, ita illae, quibus succurrunt, vice versa obligatae sunt, vt hoc grato agnoscant animo. Atque

que ad iſtud ſemper quidem obſtrictae ſunt, maxime autem & obligatione quidem perfecta, ſi contractus aut pactum acceſſerit. Subditi autem, niſi promiſſione imperans ſe obligauerit, tale quid exigere nequeunt, & adeo eius liberalitati rem totam permittere tenentur.

§. VIII.

Ceteroquin capere res hoſtium *vbique* licet, ſi diſceſſeris a territorio eius, cum quo nihil nobis eſt negotii. Iſtud enim hac ratione turbare nefas eſt.

§. IX.

Alter effectus belli eſt *acquiſitio imperii particularis* in bello captos. Vbi ſi iterum rectam rationem conſulimus, ex fine belli cuncta ſunt metienda. Nimirum, ſi illi, quos iure belli capiens interficere poterat, ſe ipſos dedunt, eo tempore, quo hocce ius in eos exerceri poterat, ea lege, quod ſeruire velint, ſi tum eos non interficiat, oritur inde ex proprio illorum conſenſu *ſeruitus*. Et hanc, tum a capto, ſi morte ſua parti, pro qua militat, nullum afferre emolumentum poſſit, tum a victore, quod ratio dictitet, a caede, quantum fieri poteſt, vnumquemque ſe abſtinere debere, morti praeferendam eſſe, nemo dubitaverit. Et hinc an & quousque in foeminas, pueros, ſenes, &c. ſeruitus bellica cadat, diiudicari poterit.

§. X.

Sed cum milites cuncta publica auctoritate agant, & nihil sibi acquirant, sequitur, quod per captorum consensum imperium in eos non ipsis *capientibus*, sed immediate *illi cuius auspiciis bellum gerunt*, mediate autem & per imperantis consensum, *militibus*, aliisque acquiratur.

§. XI.

Ex hactenus obseruatis colligo ; seruitutem non esse directe effectum belli, sed eandem vnice ex consensu captorum prouenire, & adeo bellum huic seruituti saltem occasionem praebere : in iis tamen gentibus, quarum moribus receptum est, captos in seruitutem redigere, licet consensus non exprimatur, tacite tamen capti consentire merito censentur : quod si autem expresse dissentiant, capienti nullum in eos acquiritur imperium, sed in ipso actu capiendi, si belli ratio hoc iusserit, eos interficere potest, aut eos custodire tenetur, donec aut redimantur, aut in seruitutem consentiant. Post capturam eos interficere nequit, nisi magnum momentum ad bellum inde conferatur. Cum etiam nemo consentire credatur in eam vitae conditionem, cui mors ipsa sit praeferenda, sequitur, capienti non quiduis licere in seruum. Non potest ergo ipsum interficere, non potest pro lubitu in eum saeuire, non potest vestimenta & alimenta necessaria denega-

re

Digitized by Google

re &c. Qui ergo hisce legibus repugnant gentium mores, palam iniusti sunt & iniqui.

§. XII.

Quod posteri seruorum bello captorum ad parentum suorum dominos pertineant, perperam hactenus creditum, nec iuri naturali vllatenus est conueniens. Licet enim seruorum liberi dominis suis vitam debeant, partim ob vitam parentum in bello seruatam, partim ob alimenta, licet etiam nihil habeant, quo haec beneficia compensent, nihilosecius ad nihil amplius, quam ad animum gratum, neutiquam autem ad seruitutem subeundam obligati sunt.

§. XIII.

Qui autem imperium in captum sibi acquisiuit, ad eum etiam *iura incorporalia* capti pertinent, quatenus in capientem transferri possunt. Namque quae v. g. ex singulari personae proprietate fluunt, & adeo alienari nequeunt, huc non spectant. Haec enim, si manere possunt, manent, si non, extinguuntur.

§. XIV.

Qui bellum *iniustum* gerunt, vt licite neminem interficiunt, aut capiunt, ita nec imperium vllum in captos sibi acquirunt. Licet enim consensus etiam expressus accedat, captus tamen eodem non tenetur, eo quod capiens non habuit ius captum interficiendi, aut promissum ab eo accipiendi. Eiusmodi belligeran-

rantes enim non differunt, saltem in hoc capite, a latronibus. Hinc & qui eiusmodi seruitutem subierunt, aufugere, & bona sua secum auferre possunt, tum durante bello, tum pace iam facta, nisi per pacem nouum seruitutis continuandae accesserit fundamentum, aut seruus oblatam a domino libertatem acceptare noluerit, & adeo nouo consensu, sese domino obligauerit. Qui autem in bello iusto capti sunt, si in seruitutem consenserint, nullo modo aufugere, dominoque se subtrahere possunt: (secus se res habet, si non consenserint) quin, vt omnes serui, domino obsequium debent, adeoque & domino castigatione eos emendaturo, resistere nequeunt.

§. XV.

Ceterum licet dominus imperium in seruum semel rite acquisitum, ob consensum eius retinere possit, humanius tamen est, pro pretio non iniquo eos dimittere, quod multo magis in captis non seruis, procedit. Saepius etiam solent iussu summi imperantis captiui vtrinque permutari, quod manifesto quidem documento est, praecipue & primario ipsi imperanti ius in captos acquiri.

§. XVI.

Leges autem ciuiles captiuorum redemptionem prohibentes, non adeo probare possum. Ita enim multi innocentissimi & fortissimi viri, saepius praeter culpam suam libertate privan-

vantur, vt patria nullum ex illis emolumentum percipere possit.

§. XVII.

Potest etiam *ius* in captiuum in alterum *transferri*, quia ex earum rerum numero est, quae alienari possunt. Sed & istud euenire potest, vt captus pretium redemptionis pluribus debeat, si scilicet ab vno, pretio nondum soluto, dimissus, capiatur ab alio.

§. XVIII.

Conuentio de pretio redemptionis facta ex eo rescindi nequit, quod captus intelligatur locupletior, quam credebatur. Namque error non est circa ipsam pacti essentiam, non adfuit etiam dolus, quia captiuus nulla lege obligatus est, ut capienti indicet, quantas possideat opes. Nec etiam vniuersalis quaedam acquisitio hic locum habet, quia quae quis ignorat, nec ad ea scienda vllum ius habet, nullo modo acquisiuisse, dici potest. Naturae occupationis hoc repugnat. Hinc si captiuus pecuniam celauerit, prodesse ei ad pretium redemptionis potest.

§. XIX.

De quaestione an pretium conuentum, & ante mortem non solutum, ab haerede debeatur, recte censet Grotius, *non deberi*, si in captivitate mortuus sit, nisi ita conuenerit, vt ab ipso contractus momento, pure debeatur pretium: *deberi*, si in libertate fuerit mortuus. Recte

ete quoque asserit, eum qui dimissus est sub pacto, vt faceret dimitti alterum, qui interea mortuus est, non teneri, vt in captiuitatem redeat. Sufficit enim, si praestet aestimationem eius, quod praestari non potest.

§. XX.

Tertius belli effectus est *acquisitio imperii universalis* in victos. De qua tamen idem dicendum, quod de imperio particulari obseruauimus: scilicet, quod directe ex bello non fluat, vtut bellum eius acquisitioni occasionem suppeditet. Nimirum si debitum aut principale aut subnascens tanti sit, vt a populo, quo cum nobis res est, eiusque imperante, nullo modo solui possit, & ille in eam a nobis redactus sit sortem, vt non amplius solutionem eius detrectare queat, omnino necesse est, vt eum modum satisfaciendi approbet, quem victor habita ratione debiti & principalis & minus principalis, vt & securitatis suae, praescripserit. Cum vero nihil amplius, vt victor haec omnia consequi possit, supersit, quam vt imperium eius subeat, lege naturae in hoc imperium consentire iubetur. Si consentire nolit, victori licebit, arma vt erga hostem, vsurpare: sin consentiat, res expedita est. Nec obstat, quod vtplurimum metus consensum extorqueat, namque metus ille iustus est, & ab habente causam iustam incutitur; habeat quoque sibi, quod cogi debeat.

§. XXI.

Digitized by Google

§. XXI.

Quae si recte obseruentur, non adeo multa exempla imperiorum, rite acquisitorum, deprehendere licebit. Namque & raro euenit, vt aliquis iustam belli habeat causam, rarius, vt causa belli tanti sit, vt debitum alia ratione, quam imperii cessione, solui nequeat. Hinc bellicae imperiorum acquisitiones merito suspectae sunt.

§. XXII.

Solet autem haec acquisitio imperii vniuersalis non vno modo fieri. Interdum enim populus siue ciuitatem integram, siue partem ciuitatis constituerit, victoris imperio ita subiicitur, vt ciuitas ipsa penitus tollatur, & omnes *seruitutem personalem* subire cogantur. Id quod tum demum fas fuerit, si victor alia ratione suae securitati consulere nequeat, quod tamen rarissime eueniet. Aliquando autem populus personalem quidem libertatem retinet, sed *seruitutem ciuilem* siue antea sub ea fuerit, siue non fuerit subire tenetur, idque iterum duplici ratione, vel vt victor ea lege imperium ex consensu populi accipiat, qua reges in regno *legitimo* illud habent: vel vt absolute imperium sibi vindicet, ita vt regnum in posterum in eius *patrimonio* esse censeatur. Vtrumque vel ita fieri potest, vt *formam accidentalem reipublicae mutet*, quorsum & illud pertinet, si partem imperii sibi vindicet, ceterorum

rum iurium administratione populo aut regi devicto relicta, & ad rempublicam suam instituat, vel vt *forma* maneat, imperante saltem mutato e. g. cum victam rempublicam certo nexu & vinculo sibi obstringit, tributa, praesidiaque illi imponit &c. Quae omnia ex consensu populi, quem victor pro debiti magnitudine, & securitatis suae ratione exigere potest, pendent.

§. XXIII.

Interim prudentia non minus quam lex naturae iubet, *humanitati* & *clementiae*, quantum fieri potest, relinquere locum, & imperii rigorem temperare, quin victis libertatem & imperium, si summa non obstet necessitas, concedere, aut si hoc fieri nequeat, priuilegia, magistratus, consuetudinesque non temere immutare. Cumprimis religionis libertas vt illis relinquatur, par est. Saltem si falsa imbuti sint, per vim ad veram amplectendam cogi nequeunt. Hoc enim nec religionis, nec imperii, ratio iubet. Interim ne vera apud eos opprimatur, vi imperii recte impediri potest. Atque hinc patet, quodnam sit *ius victoriae*. Quod autem de *iure triumphi* nonnulli addunt, huc non spectat, gentiumque, multo minus solius populi Romani mores, pro legibus reputari nequeunt.

§. XXIV.

Mediante imperio acquiruntur etiam *res* &

& *iura corporalia vniuersitatis.* Quin & credita pariter ac debita ad victorem transeunt. Qui enim dominus est personarum, dominus etiam est rerum & iurium, quae personis competunt.

§. XXV.

Nunc quid de *postliminio* ratio dictitet, paucis edisserendum est. Vocatur autem postliminium ius, quod ex reditu in fines publicos, siue nostros siue sociorum & amicorum, qui in bello easdem partes sequuntur, enascitur, ita vt prior ante captivitatem status reuiuiscat: estque duplex, aut enim postliminio aliquis *reuertitur*, aut aliquid postliminio *recipitur*.

§. XXVI.

Quod ad eos, qui postliminio *reuertuntur*, attinet, ita censeo: si in bello isto fuere capti, & accedente consensu, in seruitutem redacti, & pactum istud per subsequentem pacificationem non fuit sublatum, vt omnem spem ad priorem statum iterum peruemendi, amittunt: ita cum velut pro mortuis habeantur, iuribus suis excidunt, & adeo post pacem factam illis postliminium non competit. Quoad ceteros autem, qui in bello iusto capti, aut nunquam in seruitutem consenserunt, aut si pax nondum sit secuta, secus est pronunciandum. Perinde autem est, quocunque modo eiusmodi homo ex captiuitate euaserit, cum, vt in ea permaneret, non fuerit obligatus,

gatus, modo adsit propositum sua recuperandi. Quando ergo *victi deditique* postliminio non gaudere dicuntur, non aliam inuenire rationem possum, quam quod pactiones cum hostibus factae obstent, quo minus sui iuris fieri queant. Interim dissimulare nequeo, me nullam perspicere causam, quare, si consentiente hoste dimittantur, postliminii non sint capaces: quin existimaverim, omnes, qui ad sua redeunt, postliminii capaces esse, & licet forte hosti per iniustum discessum obligentur, inde tamen non sequitur, quod suis iuribus, quae ceteroquin sibi vindicare poterant, debeant priuiari. Sane ratio clarissime dictitat, ne calamitatem eorum, qui in bello capti fuerunt, iuribus aut bonis eos priuando, augeamus.

§. XXVII.

Recuperat autem, qui ita redit, praeter libertatem, *res omnes*, quas habuerat, omnia *iura* quoque, omnesque dignitates, nisi forte reipublicae ratio postulauerit, vt aliis conferrentur, vbi tamen aequum est, vt compensationem accipiat.

§. XXVIII.

Quod si is, qui interea res istas possedit, eas *alienauerit*, nihilosecius postliminii iure recuperari possunt. Id quod tum de *immobilibus*, tum de *mobilibus*, intelligo. In omnibus quippe eadem est ratio. Nec enim, nisi sub conditio-

ditione, vt reſtituerentur priſtino domino, alienari potuerunt. De *fructibus* autem conſumtis arbitror, quod tantum vltimus poſſeſſor debeat reſtituere, quantum inde factus eſt locupletior.

§. XXIX.

Quod de ſingulis hominibus dictum, de *integris populis* etiam intelligi poteſt. Hi enim ſi vel propriis viribus, vel ſociorum armis, iugum hoſtile, ſub quod ſine iuſta cauſa miſſi fuerant, excuſſerint, ſine dubio libertatem, & ſtatum antiquum recuperant, niſi conſenſus obſtet, aut foedere ſociali aliter cautum fuerit. Quod ſi autem aliqua pars bonorum, quae antea ad populum pertinuerant, adhuc ſub poteſtate hoſtis remaneat, ius ad illam recuperandam retinet, ſiquidem iniuſte illi ſit erepta, quamdiu bellum pace nondum fuit compoſitum.

§. XXX.

Aſt ſi *tertius* aliquis ſuo nomine hoſti ſubactum antea populum bello eripuerit, diſpiciendum, quis habeat cauſam iuſtam imperium eius populi ſibi vindicandi, & in cuius imperium populus conſentiat. Idem quoque de parte alicuius populi eſt ſentiendum. Quod ſi pars populi vindicetur ab illo populo, a quo per vim iniuſtam tantiſper auulſa fuit, aut iſtius ſociis, antiquo iterum corpori adiungetur, & in priſtinum locum ac iura redibit: niſi

forte pacto, & foedere cum sociis inito, aliter fuerit constitutum. Idem & censendum, si propriis viribus in libertatem sese vindicauerit: ad antiquum nimirum redibit corpus, si ciuitas ista iuri suo non renunciauerit, aut alia ratione istud amiserit.

§. XXXI.

De *receptione rerum* obseruandum, quod res omnes, tum immobiles, vt agri, loca sacra, religiosa &c. tum mobiles, si luculenter constet, quod nostrae fuerint, iure postliminii recipiantur, sed tum demum, si hosti nullum amplius ius in eas competat, siue nullum vnquam habuerit, vt in bello iniusto, siue alia ratione compensationem fuerit nactus, vel iuri suo renunciauerit. Nec obstat quoad res mobiles, quod dicitur, eas in praeda esse. In bello enim iniusto nulla praeda recte acquiritur: in iusto tantum praeda quidem acquiritur, quantum debiti magnitudo postulat, quod excedit, iuste acquiri nequit, interim aut iuri suo renunciare, vel alio modo istud iterum amittere potest.

§. XXXII.

Quod de rebus dictum, de *seruis* etiam & *ancillis* est intelligendum. Et licet illi ab hoste fuerint manumissi, haec manumissio tamen prioris dominii ius tollere nequit. Sufficit autem ad eorum receptionem, si a veteri domino aut habeantur, aut facile haberi queant: & adeo

adeo perinde est, habeantne serui animum partes nostras sequendi, an non habeant.

§. XXXIII.

Ceterum hinc etiam patet, res, quae nunquam in potestate hostis fuere, non etiam egere postliminio. Huc spectant non tantum, quae a latronibus aut piratis nobis eripiuntur, sed omnia etiam quae in bello *iniusto*, aut in iusto quidem, sed *iniuste* capiuntur. Quod si res postliminii capax ad tertium commercio peruenerit, sine dubio est restituenda. Interim aequitatis ratio postulat, vt pro ea tantum soluat, quanti ipsi desperatae possessionis recuperatio valitura fuerat. Potest tamen obligatio restituendi temporis diuturnitate exspirare, siquidem derelictio ex ea recte colligi possit. Haec omnia vero quantum ad ciues vnius eiusdemque reipublicae attinet, per leges ciuiles varie ad ciuitatis vtilitatem determinari possunt.

§. XXXIV.

Quae hactenus de officiis bellicis diximus, tum ad ipsas gentes, tum singulos etiam homines, spectant. Horum tamen, vt iam alibi monitum, duplex σχέσις est; alia ad *propriam rempublicam*, alia ad *gentem*, cum qua bellum geritur. Quoad priorem, constat, quod mandatum imperantis, siue generale fuerit, siue speciale, obseruare accurate debeant. Hinc singuli in tantum praedam agere, & sibi aliquid

acquirere possunt, in quantum ab imperante illis hoc est concessum. Ergo si omnem praedam imperanti reddere tenentur, nihil retinere possunt, &c.

§. XXXV.

Si autem eorum erga hostem officia spectes, nihil omnino priuata auctoritate agere possunt. Publica autem auctoritas, vt nocere hosti possint, plerumque per belli promulgationem omnibus conceditur. Vbi tamen eadem regula, quae toti vniuersitati a iure naturae est praescripta, singulos quoque obligat. Nimirum tantum licet, quantum finis belli requirit. Peccant ergo, si eos interficiant, quorum vita nemini nocere magnopere poterat: peccat, si praeter necessitatem agros vastent, aedificia incendant: peccant, si praedas agant, quae debiti magnitudinem excedunt, aut quibus non tam hosti, quam hominibus longe innocentissimis nocetur, &c. Quod si quis hac ratione damnum dederit, ad eius restitutionem omnino tenetur.

§. XXXVI.

Status illorum, qui inter gentes bellum inter se gerentes, medii sunt, barbara voce *neutralitas* dicitur: estque vel *generalis*, cum quis non est socius alterutrius belligerantium, vtut communia officia, quae gens genti debet, utrique praestare paratus sit: vel *specialis*, vbi pacto, vel expresso, vel tacito, aliquis ad mediam

hanc

hanc conditionem ſe obligauit. Poſterius vel ita fit, vt vtraque pars in omnibus aequetur, vel vt certae res, certique actus, excipiantur.

§. XXXVII.

Quando autem quaeritur, an quis vt neutrarum partium ſit, cogi poſſit? diſtinctione opus eſſe arbitror. Nimirum aut per modum *imperii*, quis cogitur, aut *ſine imperio*, ſolo metu. Priori modo, nemo niſi ſubditus cogi poteſt. Aſt poſteriori modo etiam gentes, quae inter ſe aequales ſunt, ſe cogere poſſunt. Praeterea diſpiciendum, an de *facto*, an de *iure* ſermo ſit. De facto nullum eſt dubium, ſi cogens viribus ſit ſuperior. Si de iure ſermo ſit, diſtinguendum porro inter *neutralitatem generalem*, & *ſpecialem*. Ad generalem ab illo, qui habet cauſam iuſtam, recte quis cogi poteſt, hoc eſt, vt non magis hoſti faueat eique auxilia mittat, quam ſibi. Aſt ad ſpecialem nemo cogi poteſt, quia vt foedus ſiue pactum quis mecum ineat, aut plane non aut ſaltem iure imperfecto obligatus eſt.

§. XXXVIII.

Officia itaque eorum, qui medii ſunt, huc redeunt: officia tum abſoluta tum hypothetica, ſiue perfectam, ſiue imperfectam obligationem habeant, erga vtrumque belligerantium, eodem modo aequaliter praeſtent: ſi vni officium humanitatis praeſtant, alteri id non denegent, niſi cauſa diuerſitatis manifeſta ſit, &

alter id nullo plane iure exigere potuerit: ad officia humanitatis vni praestanda nemo obligatus est. si videat alterum idem, eodem iure, exigere posse, & si deneget, magnis periculis se expositum iri: ea, quae vsum in bello habent, nisi per pactum speciale hoc liceat, neutri subministret: nec ea, quae vsum in bello non habent, nisi vtrique ea concedere paratus sit: omnem nauet operam, vt lites componantur, laeso satisfiat, & bello imponatur finis: quod si autem pacto ad actus quosdam particulares sese obligauerit, eodem accurate standum est.

§. XXXIX.

Belligerantes autem erga eos, qui medii sunt, non aliter ac socialitatis ratio postulat, sese gerant. Nihil ergo hostile erga illos moliantur, nec res illorum vastari permittant. Vrgente tamen summa necessitate, licebit castrum in territorio eius, qui medius est, occupare, sed ita, vt cessante necessitate, non tantum reddatur, sed damnum etiam, si quod datum, restituatur.

SECT. VII.
de
PACTIS BELLICIS VT ET DE PACE.

Σύνοψις.

Hosti quoque seruanda fides, §. I.
Etiam piratis, tyrannis, perfidis &c. §. II.
Quid sentiendum, si metus accesserit, §. III.
Quando sine perfidia pacta violare liceat, §. IV.

Quid

Quid pax? §. V.
Eam soli imperantes summi inire possunt, §. VI.
Super rebus in illorum potestate positis, §. VII.
Conditiones pacis, earumque interpretatio, §. VIII.
Quotuplici modo pax rumpatur, §. IX.
De reliquis modis bellum finiendi, §. X.
Ad firmamenta pacis pertinent obsides, §. XI. XII.
Et pignora, §. XIII.
Induciae quid? & quotuplices? item quis earum effectus, §. XIV.
De computatione temporis in induciis, item initio obligationis, §. XV.
Quinam actus tempore inducianum illiciti sint, quinam liciti, &c. §. XVI.
Quomodo induciae finiantur, §. XVII.
De iure commeatus, §. XVIII.
De fide minorum potestatum in bello, §. XIX.
Quid si mandati limites transgrediantur? §. XX.
Super quibus rebus paciſci possint, §. XXI.
De fide priuatorum in bello publico, §. XXII.
De promissis captiuorum, §. XXIII.
De fide tacita, §. XXIV.

§. I.

SAepius contingit, vt belligerantes *pacta* inter se ineant, & haec quidem sancte seruanda esse asserо. Licet enim per bellum status socialis cesset, adeoque ad officia ex statu sociali fluencia nemo sit obligatus; nihilosecius tamen, quoniam, dum cum hoste paciscimur, status hostilis, siue bellicus, tantisper quoad hunc actum tollitur, fides data omnino seruanda est. Accedit, quod, si fidem hosti datam migrare liceret, nihil aliud quam diffidentia perpetua, perpetuumque inde sequi possit bellum.

§. II.

Seruanda autem pacta sunt etiam *latronibus* (sed non quatenus vt latrones metum iniustum nobis incutiunt) *piratis*, *tyrannis*, *perfidis*, *transfugis*, *rebellibus*, &c. Eo ipso enim, dum cum iis paciscimur, nobis ipsis adimimus facultatem eos puniendi, si quidem subditi nostri sint, aut saltem quoad hunc actum eos idoneos esse agnoscimus & declaramus, qui ius aliquod aduersus nos sibi acquirere possint.

§. III.

Quod si *metus* accesserit, idem censendum, quod in genere de pactis metu initis dictum. Nimirum si tertius metum intulerit, fides hosti data seruanda: teriius tamen ad damnum, quod inde nobis datum est, restituendum tenetur. Sis is ipse quo cum nobis res est, metum nobis incusserit, & quidem iustum, seruanda est data fides; quin seruanda est, etiamsi ceteroquin belli causam iniustam habeat, & adeo hoc pacto metus iniustus dici possit. In quo quidem bellicae pactiones a ceteris pactis multum abeunt, idque ea de causa, quod ceteroquin nullus inueniri modus possit bella finiendi, quae tamen vt finiantur, totius hominum generis interest. Interim qui ita consensum nobis extorquet, manet iniustus rerum, quas nobis debebat, possessor. Ast si alio sensu metus iniustus dicatur, potest omnino efficere, vt pactum sit irritum.

§. IV.

Digitized by Google

§. IV.

Duobus tamen modis contingere potest, vt quis sine perfidiae crimine promissum violet: primo, defectu *conditionis*, si scilicet alter non impleuerit, quod prius implere debebat: deinde per *compensationem* rei nostrae aequiualentis, quae est apud alterum, siue alter ex contractu, siue ex alio capite nobis aliquid debeat.

§. V.

Ex pactis, quae bellum finiunt, pax progignitur, hoc est status gentium, quo vnaquaeque erga alteram naturae leges obseruat, siue socialiter vivit. Ad pacem pertinet *amnestia*, cui nonnulli *restitutionem*, & *satisfactionem* addunt.

§. VI.

Possunt autem soli *summi imperantes* pacem facere. Vbi quidem in specie quod ad reges attinet, necesse est, vt facultate consentiendi & paciscendi gaudeant, hoc est, vt sint maturi iudicii, sanae mentis, non in captiuitate, non in exilio &c. In procerum & populi imperio valent ea, quae supra de modo, quo ciuitas per summos imperantes, voluntatem suam exerat, dicta sunt.

§. VII.

Habent praeterea eiusmodi pactiones cum aliis pactis hoc commune, quod imperans non possit paciscí super *rebus in sua potestate non*

positis. Quod vt rite diiudicetur, a *patrimonialibus* regnis sunt discernenda *legitima*, repetendum quoque, quod de eminenti dominio, & contractibus summorum imperantium, iam obseruatum est.

§. VIII.

Conditiones pacis variae esse possunt: de quibus si dubium enascatur, quo pacto intelligi debeant, ad regulas de interpretatione recurrendum est.

§. IX.

Rumpitur autem pax duobus potissimum modis: primo migrando legem socialitatis, ad quam noua pactione obstricti eramus: deinde migrando conditiones, super quibus in pace tacite aut expresse conuentum est. Prius fit, si vis bellica citra nouam causam inferatur, vel ab eorum sociis (si pacis legibus ita fuerit cautum) vel ab illorum subditis, consentiente summo imperante; idque ita, vt aut subditis nostris, aut sociis in pace comprehensis, ista vis inferatur. Posterius fit, quando caput pacis, maioris aut minoris momenti violatur, nisi *poena conuentionis* sit adiecta, aut necessitas alterum impediuerit: vbi tamen si etiam citra necessitatem pax violata fuerit, innocenti integrum est pacem seruare. Non minus & tum pax rumpitur, si quis tale quid committit, quod cum pace speciali consistere nequit.

§. X.

Poteſt quoque bellum finiri eo modo, quo lites omnes etiam ante bellum in ſtatu naturali componi poſſe, ſupra diximus. Vbi tamen ab arbitrio *conciliatoris*, ſiue vt barbare dicitur, *mediatoris*, diſtinguenda eſt deditio. quando ſcilicet victi victoris arbitrio ſe permittunt.

§. XI.

Ad firmamenta pacis pertinent *obſides & pignora*. Et poteſt quidem imperans vi imperii eminentis etiam inuitos ciues in obſides dare. Damnum tamen, quod illis ita infertur, reſtituere tenetur ciuitas. Interim interfici neutiquam poſſunt ab eo, cui traditi ſunt. Namque nec imperii eminentis tanta vis eſt, vt directe vita ciui eripi poſſit, nec ipſe obſes in ſuam vitam eam poteſtatem habet, vt ſuo conſenſu facultatem ſe interficiendi in alium transferre poſſit. Nec tamen, vt ego opinor, obſes fugere poteſt. Obligatus enim eſt imperanti ſummo, qui eum tradidit, obtemperare. Huius autem intentionem fuiſſe, vt obſes maneret, nec aufugeret, vel ex eo clarum eſt, quod ceteroquin tale pactionis firmamentum merum ludibrium futurum eſſet. Si enim hoc modo pactum firmare voluit, citra dubium etiam voluit, vt obſes maneret.

§. XII.

Arbitror etiam obſidem in aliam cauſam retineri poſſe, vt *ſubditum*: ſi alia via iniuriae illatae

latae restitutionem consequendi, non suppetat. Perinde enim est, siue alium subditum detineamus. Ceteroquin causa, propter quam obses traditur, exspirante, ipse etiam obses liberatur. Cessante enim causa, cessat effectus. Sed mortuo rege, qui obsides dedit, tum demum liberantur, si pactum fuerit *personale:* minime autem si *reale* fuerit, aut si obsides non meram alienae obligationis accessionem, sed partem principalem, tanquam expromissores, constituant.

§. XIII.

Pignorum eadem est ratio ac obsidum, nisi quod res ipsa doceat, in pactis nonnulla aliter de obsidibus, quam de pignoribus interpretenda esse. Potest etiam pignus praescriptione acquiri, si ex documentis consuetis derelictio prioris domini constet.

§. XIV.

Ad pacta bellica summorum imperantium, quibus bellum non finitur, pertinent *induciae*. Sunt autem induciae status belligerantium, quo manente bello, bellicis actibus ad tempus, ex conuentione abstinendum est. Solent pro diuersitate *temporis* & *durationis*, item *actuum*, a quibus abstinendum &c. variae earum species constitui. Effectus autem illarum est, quod, postquam tempus definitum exspirauit, non opus sit noua indictione, sed statim vtraque pars ad arma redire possit.

§. XV.

Digitized by Google

§. XV.

In *temporis computatione* diem, a quo inducias ordiri placet, excludere, & diem, ad quem extenduntur, includere, leges bonae interpretationis iubent. Id quod de mensibus atque annis pariter est intelligendum. Obligare autem induciae incipiunt ipsos contrahentes eo temporis momento, quo in pactione conuentum est, subditos vtrinque, ex quo ad notitiam eorum per publicationem peruenire potuerunt: ita tamen, vt actus bellici omnes, antequam ad illorum notitiam peruenerint induciae, omni effectu careant, subditi vero a poena merito liberentur.

§. XVI.

Illiciti ergo sunt induciarum tempore omnes actus bellici, tum in homines, tum in res, siue dolo, siue aperto marte exerceantur: sed actus, quibus hosti non nocetur, & qui proprie non sunt bellici, omnino liciti sunt, nisi conuentio specialis obstet. Si qui autem praeter culpam suam, & per casum fortuitum, post inducias intra fines hosticos deprehendantur, ad sua reuersuri, ad eos extendere induciarum fauorem, humanitati conveniens esse puto. Casus fortuitus enim nemini imputari potest.

§. XVII.

Finiuntur induciae vt alia pacta, dum *tempus* praefinitum *exspirauit*, aut *actus*, ad quem con-

conceſſae ſunt, *abſolutus* eſt: itemque *contraria pactione*, & *violatione*. Si violatae ſint, ſtatim ad arma redire licebit, ea conditione enim eas ſeruare tenemur, ſi & alter ſeruet: niſi poena addita, eaque petita & ſoluta ſit ab eo, qui violauit. De priuatorum actibus hoſtilibus quoad inducias, ex conſenſu imperantium eſt iudicandum.

§. XVIII.

Extra inducias nullum eſt ius commeandi, niſi per modum *priuilegii*, aut *ſpecialis conceſſionis*, quod & ius *ſalui conductus* vocari ſolet, quo aliquis ab omni inſultu hoſtili immunis praeſtatur. Idque vel *hominibus* vel *rebus* conceditur. Interpretatio eius ſecundum regulas conſuetas eſt inſtituenda.

§. XIX.

Quae de fide minorum poteſtatum in bello diſputantur, ex natura *mandati* haud difficulter diiudicantur. Vt ergo qui mandatum accepit, tum demum mandantem obligat, ſi ea faciat dicatue, in quae mandans conſentit: ita minorum poteſtatum pactis ſummus imperans in bello obligatur, quando id faciunt, quod officii illis demandati ratio poſtulat, aut quae functio ſpecialis requirit, quae vel publice nota eſt, vel iis ſaltem, quorum res agitur, itemque quando conſenſus ſummi imperantis pactum ratum habentis, aut tacitus, aut expreſſus, ſubſequitur, & denique ſi ſummi imperantes ex pacto minorum poteſtatum facti ſint locupletiores, ſaltem in hoc

caſu

casu ita quaesita, improbando tale pactum retinere nequeunt.

§. XX.

Etiamsi ministri contra mandata occulta egerint, imperantes tamen tenentur. Sane si hoc non esset, quaelibet pacta irrita reddi possent. Non tenentur, si constet, eos nolle, vt cum hoc aut illo contrahatur. Potestas autem ministro tanta concessa esse semper creditur, quanta requiritur, vt munere suo fungi queat. In inferiores cuique pro officii ratione ius esse, vt pro imperii dependentis modo eos obligare possit, res ipsa docet. Si mandati finis fuerit transgressus, eodem modo res se habet, vt in sponsione. Vbi autem imperans per ministrum obstringitur, altera quoque pars obligatur.

§. XXI.

Et hinc *obiectum* quoque harum pactionum est definiendum. Super iis rebus paciſci ministri possunt, quae non requirunt auctoritatem summi imperantis. Ergo inducias aliquando facere possunt, non autem pacem inire. Bello quaesita nemini concedere possunt? nondum quaesita interdum condonare possunt. Interpretatio denique horum pactorum ita instituenda, vt incommodum tum ex parte imperantis, tum ex parte ministri, quantum fieri possit, euitetur.

§. XXII.

Priuatos in bello publico inter se semper paciſci posse, statui hostili repugnat: qui vt sola auctori-

ctoritate publica tantiſper ceſſat, aut plane tollitur, ita tum demum priuatorum pacta valida eſſe arbitror, ſi conſenſus aut expreſſus aut tacitus ſummorum imperantium acceſſerit. Quod ſi lex ciuilis obſtet, eam ita interpretandam ratio dictitat, ne tale quid a ſubditis exigere videatur, quod eorum vires & humanae conditionis modum excedit. Secus de actibus, qui prohiberi potuerunt, cenſendum eſt.

§. XXIII.

Captiuorum promiſſa, e. gr. de reditu in cuſtodiam, item quod non velint fugere, tum demum valida eſſe arbitror, ſi patriae & reipublicae, cuius membra ſunt, non aduerſentur. Ceteroquin vt illicita, ita irrita ſunt. Arbitror etiam, priuato, svt eiusmodi pacta ſeruent, a magiſtratu cogi poſſe. Cum enim conſenſu ſummi imperantis facta ſint, ſtatus hoſtilis, quoad hunc actum ceſſare videtur.

§. XXIV.

Denique de *fide tacita* obſeruandum, quod ea non tantum ex ſilentio cum certis circumſtantiis ſpectato, & negotii natura, non vltra finem tamen extendenda, ſed ex aliis etiam ſignis, quae ex conſuetudine ſignificant, peti poſſit. Hinc & non minus hiſce ſignis, quam verbis expreſſis obligamur. Ad pactum enim perinde eſſe videtur, quo modo conſenſus declaretur, modo rite declaretur.

S. D. G.

PHILOSOPHIAE PRACTICAE
PARS TERTIA

DE

ACTIONIBVS HOMINVM
SINGVLORVM ET INTEGRARVM SOCIETATVM AD PRVDENTIAE REGVLAS DIRIGENDIS.

Digitized by Google

CAP. I.

de NATVRA ET INDOLE PRVDENTIAE CIVILIS.

Σύνοψις.

Actiones hominum quatenus ad noſtri ſtatus conſeruationem dirigendae ſunt, pertinent ad prudentiam ciuilem, § I.

Quid hoc nomine deſignetur §. II.

Extendit ſe ad omnes ſtatus, §. III.

Sed ſpeciatim ſtatus ſocietatis domeſticae & ciuilis & illorum, qui hanc adminiſtrant, hic in cenſum veniunt, § IV.

Quid vulgo per prudentiam ciuilem & politicam intelligatur, §. V.

De variis ſignificationibus vocis politices, §. VI. VII.

De politica architectonica vbi agendum ſit, §. VIII.

Quid nobis politices nomine veniat, §. IX.

Prudentiam ſtatus & politicam eſſe partem philoſophiae practicae, §. X.

Vtriusque obiectum & finis, §. XI.

Nexus cum ethica & iurisprudentia naturali, §. XII.

Tractandi ratio, §. XIII.

§. I.

ACtiones hominum duplici ratione, vt ſuo loco docuimus, conſiderari poſſunt, vel prout ad legem componendae ſunt, & ita *Iurisprudentia* circa illas occupatur, vel prout ad noſtram, ſtatusque no-

noſtri conſeruationem faciunt, & ita ad prudentiam *ſtatus*, ſeu ciuilem, ſumpta voce in ampliori ſignificatione, pertinent.

§. II.

Per prudentiam itaque ſtatus ſeu ciuilem eam intelligo practicae philoſophiae partem, quae actiones hominum dirigit, prout ad cuiusque ſtatum rite conſeruandum pertinent.

§. III.

Extendit itaque ſe haec ciuilis prudentia ad omnes cuiuscunque conditionis homines pariter ac ad omnes ſocietates, regulasque praeſcribit, quas qui obſeruant, ille ſe ſuumque ſtatum rite conſeruare poſſunt. Applicationem tamen ad omnes ſtatus, aut ſingulorum hominum, aut integrarum ſocietatum inſtituere, res infiniti negotii foret, & inſuper ſuperuacaneum.

§. IV.

Nihiloſecius cum inter omnes ſocietates eminеat domeſtica & ciuilis, & inter ſingulos homines illi, qui rempublicam adminiſtrant, aut ad eius adminiſtrationem aliquid conferunt: de hisce, horumque ſtatu ad regulas ciuilis prudentiae componendo, paulo ſpecialius agere conueniens omnino fuerit.

§. V.

Cumque hactenus fere receptum fuerit, neglectis generalioribus prudentiae ſtatus praeceptis, tantum de ſocietatis domeſticae ac ciuilis

vilis. raro admodum de illorum, qui ciuilia tractant, ſtatu praecipere, hinc ſpecialis haec tractatio per eminentiam *prudentiae ciuilis*, vt & *politices* nomine inſignita fuit.

§ VI.

De *politicae* voce tamen obſeruandum, quod diuerſimode admodum accipiatur. Namque vt alia taceam, ab ea, quam hic obtinet ſignificatione, nonnulli eousque deflectunt, vt mox peritiam quandam iuris, mox neſcio quam peritiam alios fallendi, aut morum etiam elegantiam, aut ſimile quid eadem innuant. Qui ſi totum prudentiae ciuilis vel politices ambitum eiusmodi ſignificatione ſe circumſcribere putant, nec aliud quid admittunt, quod politices nomine tituloque dignum ſit, falluntur turpiter.

§. VII.

Sed & ſi ab iſto vocis vſu diſcedamus, itidem vel pro prudentia ciuitatem conſtituendi, quam alii *politicam architectonicam* vocant, & conſtitutam rite adminiſtrandi, tum quoad iuris naturae & gentium praeſcripta, tum quoad prudentiae ciuilis regulas, accipitur: vel tantum pro ratione ciuitatem quoad prudentiae ciuilis regulas adminiſtrandi. Prior ſignificatio vtut valde vſitata hic in cenſum non venit, cum praecepta iuris in ciuitatis adminiſtratione obſeruanda, ad iurisprudentiam naturalem & gentium ſpectent,

quam a politica discernendam esse, merito contendimus.

§. VIII.

Constitutio autem & structura ciuitatis cum non minus politico, quam iuris naturalis & gentium perito nota esse debeat, perinde esse puto, siue in politica, siue in iurisprudentia naturali tradatur, & cum iam suo loco explicata sit, hic neutiquam est repetenda. Si quae autem iuxta ciuilis prudentiae monita speciatim hic obseruanda sunt, ex ipsa ciuitatis natura vnusquisque facile colligit.

§. IX.

Nec tamen tam arctis limitibus politicam in angustiori licet significatione spectatam, circumscribo, vt tantum in ea de reipublicae administratione agendum sit, sed & simul statum summorum imperantium, a statu reipublicae distinctum, quin & eorum, qui ad reipublicae administrationem concurrunt, modumque horum status conseruandi, sub hac notione comprehendo.

§. X.

Ceterum tum prudentia status in genere, tum speciatim politica, recte habetur pro philosophiae practicae parte, cum quicquid de hac dici potest, in illam quoque quadret. Nec desunt & principia certa, imo nec in demonstrationibus suis euidentia ac certitudine destituitur, licet non semper, nec vbique ea obtineri queat.

queat. Etenim propter circumstantiarum varietatem, applicatio non aeque feliciter vbique procedit, quod tamen certitudini eius & euidentiae, si in se spectetur, nihil derogat, & cum omnibus insuper philosophiae practicae partibus illi commune est.

§. XI.

Obiectum itaque, vt ex dictis patet, prudentiae quidem status, sunt actiones omnium hominum, siue seorsim, siue in certis statibus spectatorum, speciatim autem politices, sunt actiones imperantium & ministrorum, prout tum hae, tum illae, ad prudentiam status sunt componendae. Finis est status tum omnium & singulorum hominum, tum speciatim integrarum ciuitatum, imperantium quoque & ministrorum conseruatio.

§. XII.

Et hic quidem est finis specialis. Generalis est hominum felicitas, ad quam tota philosophia practica est comparata. Nimirum omnis verae felicitatis fundamentum, intima hominis cum Deo coniunctio, in ethica ostenditur: conseruare hanc internam felicitatem iurisprudentia naturalis docet: externa vero, quae hominem circumstant, incommoda, rite amoliri, prudentia status ciuilis commonstrat.

§. XIII.

Tractandi ratio haec erit, quam in practicae

philoſophiae partibus obſeruare ſolemus, vt primum de homine in diuerſis ſtatibus conſiderato, tùm de incommodis, quae eum in his ſtatibus premunt, agamus: porro vt veram felicitatem externam in omnibus ſtatibus deſignemus, & tandem media hanc felicitatem conſequendi ſubiungamus: in his autem iterum primo, quid generatim omnibus hominibus, tum ſpeciatim ſtatui œconomico, ciuili, imperantibus, horumque miniſtris, ſeu aulicis expediat, ordine ediſſeramus.

CAP. II.
de
VARIIS HOMINVM STATIBVS.

Σύνοψις.

Cur de variis hominum ſtatibus hic agendum? §. I.
Quid vox ſtatus generatim denotet? §. II.
Quid hoc loco ſignificet? §. III.
Spectatur hic ſtatus tum ſingulorum hominum, tum integrarum ſocietatum, §. IV.
Status ſingulorum hominum abſolute conſideratorum, §. V.
Relatiue ad alios ſpectatorum, §. VI.
Statuum, in quibus ſinguli homines viuunt, & quos vita ciuilis introduxit, praecipua genera, §. VII.
Statuum horum comparatio, §. VIII.
Quosdam ſtatus a ſocietatibus introductos cum vera hominum felicitate conſiſtere non poſſe, §. IX.
Ob imperfectionem ſtatus iſti non ſtatim ſunt reiiciendi, §. X.
Status integrarum ſocietatum varii ſunt, §. XI.
Status ſocietatis coniugalis, §. XII.
Paternae, §. XIII.
Herilis,

Digitized by Google

Herilis, §. XIV.
Ciuilis, §. XV.
Cur strictior & seuerior imperandi ratio magis magisque inualuerit, §. XVI.
Imperii monarchici imperfectio, & necessitas, §. XVII.
Quod diuersi status haud raro in vno homine concurrant, §. XIIX.
Hinc deducitur, quid sit ratio status? §. XIX.
Qua voce designatur interdum modus conseruandi rempublicam illegitimus, §. XX.
Aut legitimus quidem sed extraordinarius §. XXI.
Aut denique ratio conseruandi statum imperantis, idque iterum diuersimode §. XXII.

§. I.

CVm eo comparata sit haec practicae philosophiae disciplina, vt quisque rationem statum suum prudenter conseruandi ea e doceatur, initio omnino quid status sit, & quanta sit illorum varietas, paucis edisserendum est.

§. II.

Generatim itaque & prout etiam ad res ratione & sensu destitutas extenditur, vox haec denotat complexum eorum omnium, quae ad cuiuslibet conseruationem & durationem pertinent. Speciatim autem in moralibus denotat certam dignitatem, vel respectum potius moralem, hominibus ex consensu & conuentione aliorum hominum impositum, vt ad certos hinc effectus morales aptus reddatur, quos ceteroquin haud producere potuisset.

§. III.

Hoc loco autem ea omnia, quae ad cuiuscunque hominis statum, siue in eo a natura ipsa collocatus sit, siue ab aliis ei impositus sit, conser-

vationem pertinent, totumque adeo externae felicitatis complexum denotat.

§. IV.

Cum vero & integrae quandoque societates instar singulorum hominum sese habeant, ita vt iis certi quoque status imponantur, qui identidem haud exiguam prudentiam, vt rite conserventur, requirunt, imo eo maiorem, quod plurium plerumque interest, vt saluae sint eiusmodi societates atque incolumes: manifestum est, quod & horum vel maxime hic habenda sit ratio.

§. V.

Et singulorum quidem hominum, si in statu velut naturali, & extra omnem societatem constituti, considerantur, summa haec videtur esse felicitas externa, si mens sana sit in corpore sano, sique gaudeant iis, quae ad famem sitimque pellendam requiruntur, & ad tegendum corpus, ac aliorum forte iniurias & insultus repellendos. Atque in eo quidem status illorum consistit.

§. VI.

Sed postquam in societates, praesertim maiores coaluerunt homines, tam arctis limitibus circumscribi status illorum non potest. Praeterquam enim quod crescentibus plurium coniunctione vitiis, luxuria, auaritia, ambitione, inuidia, plurium quoque rerum introducta est necessitas, quibus ceteroquin haud diffi-

difficulter mortales carebant, ipsa natura societatis postulauit, vt certi hominum velut ordines, in quibus suus cuique assignaretur locus, constituerentur. Hinc respectus isti ciuiles, munera, dignitates, tituli, iura, quibus eorum, qui in ciuitatibus degunt, status absoluitur.

§. VII.

Horum ergo statuum, quos vita ciuilis introduxit cum magna sit varietas, generatim tamen ad tres velut ordines praecipuos referri solent, vt primum quidem constituant, qui reipublicae administrationi praesunt, alterum, qui docendo populum ac iuuentutem erudiunt, aut ad vitam ciuilem aptam reddunt, certe reddere debebant, tertium denique illi, qui commerciis, opificiis, & agricultura, quae ad vitam & commode & splendide transigendam pertinent, comparant. Ne quid nunc de illa diuersitate, quae ex dignitate oritur, & secundum quam alius status nobilium, alius plebeiorum esse censetur, dicam.

§. VIII.

Sed de hisce statibus singulorum porro obseruandum quod si inter se comparentur, tanto quisque merito censeatur melior, quanto is est simplicior, tanto perfectior, quanto magis necessarius, tanto sanctior, quanto minus varias hominum cupiditates irritat. Nec de statuum praerogatiua ex hominum opinione iudi-

iudicandum, aut noſtri temporis moribus, cum experientia doceat, eos, qui omnium maxime ſunt neceſſarii, infimo ab omnibus loco poni.

§. IX.

Non id praetermittendum, eſſe quosdam ſtatus, ſeu vitae genera, in quibus ſi homo conſtitutus ſit, neutiquam animum a philautia praua repurgare, centrumque verae & aeternae felicitatis conſequi poteſt. Qui quidem ſtatus cum inſuper ſuperflui ſint, & minus neceſſarii, patet, ſtulte agere eum, ſi quis eiusmodi vitae genus eligat, adeoque & fruſtra eſt, ſi ſperet, prudentiae verae ac genuinae praeceptis ſe ad eius conſervationem vti poſſe.

§. X.

Reliqui vero plerumque ita comparati ſunt, vt in ſe ſpectati imperfecti omnino cenſendi ſint, meliusque adeo homini foret, ſi absque illis vitam degere poſſit, ſed iidem tamen pro vitae huius, variarumque circumſtantiarum ratione, neceſſarii ſunt. Hi ergo vt ob imperfectionem non ſine temeritate reiicerentur, ita ſapientiae pars eſt haud poſtrema, hiſce omnibus ſine verae felicitatis internae iactura, rite vti poſſe.

§. XI.

Statuum porro, in quibus integrae ſocietates conſtitutae ſunt, magna eſt varietas: ſaltem quot ſocietates ſunt, tot ſtatus peculiares inde reſultant. Vt autem ſocietates maxime neceſſariae

ſariae ſunt coniugalis, paterna, herilis, & quae has omnes tandem complectitur, ciuilis: ita reliquae ſocietates, vt academiae, ſocietates mercatorum, collegia opificum, ab ipſis demum rebus-publicis originem trahunt, & ſine iis vix conſiſtunt.

§. XII.

Coniugalis ſocietas cum ipſa humani generis origine orta eſt, & ut maxime eſt naturalis, ita ſummopere quoque neceſſaria, ad humani generis multiplicationem, & ordinatam propagationem.

§. XIII.

Idem cenſendum de ſocietate paterna, quippe per quam itidem generi hominum vniuerſo proſpicitur, vt non tantum ad iuſtam aetatem proueniant, qui ex coningibus nati ſunt, ſed & ita educentur, vt homines ſint, id eſt iis virtutibus imbuti, quibus ad omnia ſocialitatis & humanitatis officia apti reddantur.

§. XIV.

Magis ab antiqua hominum ſimplicitate iam recedit, minusque neceſſaria eſt ſocietas herilis, quippe ſine qua conſiſtere hominum genus potuiſſet. Hanc autem vt ſine dubio ambitio quorundam induxit, ita & auaritia, & luxuria, & vitae commodioris cupiditas fouit mirifice, & fere neceſſariam fecit. Cum vero & in quorundam ſalutem haec ſocietas cedat, & per ſe vitio careat, quam rectiſſime toleratur.

§. XV.

§. XV.

Atque haec minores ſocietates reliquarum ſeu maiorum, ipſarumque rerumpublicarum ſtamina ſunt & elementa. Quo maiores autem ſunt & ampliores, quae hinc oriuntur ſocietates, eo magis a primaeua ſimplicitate recedunt. Hinc creſcentibus imperiis, creuit etiam hominum luxuria, ambitio, auaritia, & auctis his vitiis, ſcelerum quoque atque criminum frequentia creuit, & ita ſtrictiori quoque ac ſeueriori imperandi ratione opus fuit. Quae ſi expendantur, cauſa patebit, cur non tantum ampliora magis magisque facta ſint imperia, ſed & cur libertate in dies magis magisque coarctata, monarchiae dominationes paſſim introductae ſint, imo introduci debuerint.

§. XVI.

Nimirum quo propius a prima origine genus hominum abfuit, eo expreſſiora priſtinae perfectionis in ſumma vitae ſimplicitate retinuit veſtigia. Inter haec aequalitas, veri amoris ac perfecti ſtatus documentum certiſſimum, eminuit. Ab iſta per ſeruilem cumprimis ſtatum, mox autem & per ciuiles conſociationes, diſceſſerunt. Hae cum apud probos ad ſecuritatem ac omnium tranquillitatem eſſent comparatae, improbis occaſionem, ambitionem dominandique libidinem, & alias cupiditates explendi dederunt. Hinc ampliora imperia orta ſunt,

plu-

pluresque occasiones hominum cupiditates irritandi & exsatiandi. Simul vero & crescentibus hoc modo, vti dictum, criminibus, passim strictior dominandi ratio necessario introduci debuit.

§. XVII.

Quare si dicendum quod res est, monarchiae & absolutae dominationes statum hominum corruptissimum & imperfectissimum arguunt, quia ab aequalitate primaeua quam longissime recedunt, ac cum maxima violentia ac coactione coniunctae sunt: sed simul tamen necessariae quandoque sunt, propter corruptos hominum mores. Quo magis enim delicta hominum ac scelera crescunt, eo strictiori regimine ac acrioribus opus est remediis.

§. XVIII.

Iam cum tanta statuum, in quibus homines degunt, sit varietas, nunc porro obseruandum, quod saepius contingat, vt vnus idemque homo simul in diuersis statibus sit constitutus, siue is diuersas personas simplices sustineat, siue etiam membrum aut principale, aut minus principale sit eiusmodi systematis seu societatis, quae velut personam moralem compositam constituit. Vnde diuersi status, quorum haud raro non satis inter se conuenire commoda videntur, interdum concurrunt, singularemque adeo prudentiam requirunt.

Sic

Sic Princeps & ad reipublicae & ad familiae ſuae ſtatum attendere debet, ne dicam, quod idem vt pater, vt maritus, & ſic porro, conſiderari queat.

§. XIX.

Quae ſi quis rite ſecum expendat, haud difficulter, quid famoſiſſima illa *ratio ſtatus* ſibi velit, intelliget. Nimirum reuera nihil aliud eſt, quam prudentia ſtatus. Ratio enim modum ſignificat, quo ſtatus ille conſeruari poſſit, id quod prudentia ſtatus docet. Quod vt extra dubium ponatur, obſeruandum, de ciuili & ſummorum imperantium ſtatu per eminentiam hanc vocem adhiberi. Sed ne iſtud quidem vno ſit modo. Hinc variae oriuntur vocis huius ſignificationes, quae tamen ad quatuor ſumma capita reuocari poſſunt.

§. XX.

Nimirum hac voce generatim interdum indicatur ratio & modus conſeruandi ſtatum reipublicae. Cum vero media illum conſeruandi vel honeſta & legitima ſint, vel turpia & illegitima, nonnulli eandem vocem ad ſcelera tegenda adhibent, illegitimos modos rempublicam conſeruandi eadem innuentes.

§. XXI.

Porro cum media vel legitima vel ordinaria ſint, vel extraordinaria, alii rationem ſtatus vocant, quae rempublicam conſeruat mediis honeſtis quidem, ſed *extraordinariis*. Atque

haec

Digitized by Google

haec cum non omnibus aeque perſpecta ſint, neque perſpecta eſſe debeant, hinc haud raro vituperantur haec media, ſed ab imperitis, qui pro iniquis ea reputant, cum tamen intimius explorata, a iuſtitia ac aequitate non deflectant.

§. XXII.

Alii denique ſtatum reipublicae ſecernunt a ſtatu imperantis, & ſpeciatim rationem ſtatus vocant, quae commodo imperantis conſulit, quod cum iterum diuerſimode fieri queat, ſcilicet vt ſtatui reipublicae ſimul conſulatur, vel vt neglecta reipublicae ſalute, imperanti tantum proſpiciatur, item vt media vel ordinatia vel extraordinaria adhibeantur, varias iterum vocis huius ſignificationes hinc oriri neceſſe eſt. Mitum ergo non eſt, ſi ab aliis laudari, ab aliis vituperari videas rationem ſtatus.

CAP. III.
de
INCOMMODIS QVAE HOMINES IN OMNIBVS STATIBVS PREMVNT.

Σύνοψις.

Homo & ob vitia ſua, & ob externa incommoda miſer eſt, §. I.

Haec per varios ſtatus, quae illis mederi debebant, haud raro inſigniter augent, §. II.

Quo pacto ſinguli homines abſolute ſpectati, ſtatus ſui veram felicitatem & rationem negligant. §. III.

Quo pacto idem faciant

quando ſocietatem cum aliis ineunt, §. IV.
Speciatim in ſocietate matrimoniali, §. V.
Et paterna, §. VI.
Et herili, §. VII.
Priuata haec incommoda augentur per incommoda ſtatus ciuilis, §. VIII.
Quae illorum vitiis adhuc grauiora fiunt, §. IX.
Incommoda ſtatus imperantium, §. X.
Et reliquorum ſtatuum per ſocietates introductorum, §. XI. XII.
Nec ſinguli modo homines, ſed integrae ſocietates quoque ſua incommoda experiuntur, §. XIII.
Speciatim coniugalis & reli. quae minores, §. XIV.
Maxime autem ciuilis, XV.
Cauſae horum incommodorum in prauis hominum cupiditatibus quaerendae, §. XVI.
Nimirum in ambitione, voluptatis cupiditate, & auaritia, §. XVII.
Vnde ratio ſtatus ſpuria reſultat, §. XVIII.
Quae in omnibus vitae generibus ſe exerit, §. XIX.
Quid Machiauelliſmus? §. XX.
Ei opponitur monarchomachiſmus, §. XXI.
Vtrumque vitium perniciosiſſimum eſt, maxime tamen cum religionis ſpecie tegitur, §. XXII.

§. I.

ESſe hominem omnium animalium longe miſerrimum, licet praeſtantiorem omnibus animalibus naturam nactus ſit, fateri omnes neceſſe habent. Nec enim animus tantum variis cupiditatibus excruciatur & velut laceratur, ſed extrinſecus etiam infinita incommoda eum circumſtant, quae eius valde augent calamitatem.

§. II.

Cum vero hiſce incommodis vtcunque aut propulſandis, aut mitigandis, ſtatus inuenti ſint,

sint, aut a Deo ipso introducti, tanta est hominum miseria, ne dicam, an stultitia, vt nouam inde se excruciandi, suasque augendi calamitates, arripiant occasionem. Ita enim est, quae saluberrima constituta sunt, & optimo consilio introducta, si non recte administrentur, pro emolumento, quod inde speramus, damnum potius afferunt: vti & medicamenta, non recte vsurpata, nocent potius quam prosunt.

§. III.

Praeterea quae naturalia maxime sunt, appetenda praecipue esse, si recte nobis consulere velimus, ratio ipsa dictitat. Sed plerique mortalium hic statim in primo limine aberrant, & in minimis ponunt, quae primo loco inter bona externa erant quaerenda. Sic cum humanae felicitatis partem praecipuam sanitas corporis constituat, hanc plerosque adeo negligere videas, vt nullam eius curam animum subire patiantur. Cuius suae stultitiae tum demum poenas dant grauissimas, cum facta sanitatis iactura, nec vllum ex ceteris rebus, quas tanto studio conquisiuerunt, capere fructum possunt.

§. IV.

Vitae solitariae taedio, ceterisque necessitatibus, quocunque nomine veniant, consultum per societates fuit, certe consuli vtcunque potest. Sed tum demum, si quis in iis ineun-

dis, riteque se erga eius membra gerendo, prudentiae leges obseruaret. Quod cum plerique intermittant, taedia illorum & calamitates augentur, inde tantum abest vt diminuantur, aut leuentur. Nonne enim vita solitaria praestat vita altercationum, discordiarum, contentionum, insidiarum, & hinc resultantium periculorum, odii quoque, liuoris atque inuidiae plena?

§. V.

Vel matrimonialis status exemplo hoc comprobari potest. Hic audire passim licet querulas aliorum voces, felices & nimis felices esse, qui nunquam libertatis suae, per matrimonii vinculum, fecere iacturam. Pro voluptate quam nonnulli quaerunt, taediorum plaustra: pro opibus quibus inhiabant, paupertatem: pro vitae solatio, quod optabant, aegritudinem perpetuam, seruitutemque intolerandam, non nisi alterius morte finiendam, referunt.

§. VI.

Hi ergo si procreata sobole hominum generi tandem inseruiunt, inuiti quidem illud plerumque, nec sine magna sua molestia faciunt. Suo autem vitio cum rursus plerique ad educandam sobolem longe sint ineptissimi, & humanae societati pro vtili membro, inutile terrae pondus obtrudunt, suaque mirifice adaugent incommoda, taediaue. Hinc frequentius nihil,

hil, quam conquerentem audire patrem, filium immorigerum, proteruum, prodigum, in gentis dedecus natum, qui exoptatam tantopere senectuti quietem in curas & cruciatus, quorum magnitudinem non capiat, qui non expertus sit, conuertat.

§. VII.

Nec felicius inter dominos & seruos res agitur. Hi si conuenientes nequitiae suae atque ignauiae non sortiantur dominos, duros asperosque domini mores accusare non desinunt, illi perfidia, ignauia, petulantia, renitentia serui, si non maledicta & verbera, gemitus saltem & flebiles exprimit querimonias, aut si parum rerum istarum adficiatur cura, neglectam perditamque rem familiarem, omniumque se ipsum expositum ludibrio videbit. Vti plerisque dominorum, si quam ex eo, quod alios sibi seruientes videant, dulcedinem capiunt, care satis ea venditur.

§. VIII.

Domestica velut haec sunt mala, & vnicuique propria, eaque grauia satis, & vix ferenda, nisi prudentia temperentur & auertantur. Sed accedunt plerumque ad haec communia. Quod enim in scholis docetur, mutuae securitatis causa, & vt ciues omnes tranquille vitam degere possint, constitutas esse ciuitates, id priuatae sortis homines vix ac ne vix quidem sibi persuadebunt. Et cum per bella,

quae rerum domini vt ſuis cupiditatibus ſatisfiat, cuncta caede, rapina, incendiis compleri vident, cum opibus omnibus exhauſti vix miſerum ſpiritum trahunt, num quaeſo hoc ſibi perſuadere poſſunt?

§. IX.

Sed ipſi tamen haec ſua mala augent. Luxuriae & voluptati eousque plerique indulgent, vt cum conferre aliquid ad neceſſitatem debent, nihil ſuperſit amplius: multi etiam commoda quidem ex republica capientes, incommoda declinantes, odiumque hinc & indignationem erga imperantes animo concipientes, aut horum in ſe prouocant ſeueritatem, aut ſaltem iniuriae ſibi factae ſuſpicione, ſe ipſos torquent miſere, excruciantue.

§. X.

Nec felicior imperantium eſt conditio. His namque & cum externis hoſtibus vim vi repellentibus, aut more recepto vim iniuſtam illis inferentibus, & cum ciuium frena nunquam non mordentium pertinacia, & perfidia inſuper miniſtrorum, ſemper eſt colluctandum. Si ſuccumbant aut inſultibus hoſtium, aut ſuorum fraudibus, quid miſerius eſt eiusmodi Principe? ſin vincant, ſuperioresque euadant, in partis tuendis non minor cura ac ſollicitudo, non minora pericula, quam in iis acquirendis. Quaecunque autem illos ſors maneat, perpetuis ſemper agitantur

tur fluctibus, domique semper habent, quod agant, quo se excrucient, si externo vel maxime hoste careant.

§. XI.

Eadem & reliquorum hominum, in quocunque statu degant, est conditio. Qui docent, pro fructu, vitae melioris animique grati documento, calumnias, obtrectationes, odia, inuidiam, & ab auditoribus, & a sociis referunt; hinc pugnae, contentiones, aemulationes, & si quid peius ad humani generis perniciem cogitari potest. Tot hinc in eos, etiamsi suo probe fungantur munere, incommoda, vt haec demum vere misera vita censeri debeat, si quis inconditis & efferatis hominum moribus emendandis, praeficiatur.

§. XII.

Quanquam nec illis, qui aut commercia, aut opificia tractant, sua incommoda desunt. Non dicam de labore & periculis, quae hos status comitantur, cum hoc per ipsorum statuum naturam aliter esse nequeat. Mox aliorum monopoliis, aut fraudibus sociorum, aut iniquis collegiorum statutis, & si quae alia sunt eiusdem generis obstacula, impediuntur, ne consequantur, quod cupiunt: mox ignauia & perfidia suorum, omni spe honesti lucri priuantur, mox alia ratione exoptato excidunt fine.

Digitized by Google

§. XIII.

Haec quae singulos, in quocunque statu degant, premunt incommoda, in ipsas non possunt non redundare societates. Est enim haec mortalium stultitia, vt ipsis societatibus haec mala imputent, quae sibi ipsis tamen tribuere debebant, suisque prauis cupiditatibus. Cum enim, si non ad suum proprium, sed ad bonum totius ciuitatis potius respicerent, euitari aut mitigari maximam partem haec incommoda possent, isti contrario modo se gerunt, & hinc societatum omnium & hominum in iis degentium, certissima pernicies,

§. XIV.

Sic si maritus sibi & non vtrique coniugum, ex vero amore, qui ex vera pietate fluit, consultum cupiat, neutri recte prospicitur, ordo & compages societatis laxatur, finisque, ad quem a DEO instituta est, euertitur, & infinitia alia inde sequuntur mala. De reliquis eodem modo censendum, ne quod iam ex dictis constat, inutili labore repetendum sit.

§. XV.

Speciatim autem in statu ciuili hoc longe est manifestissimum. Quo magis enim is compositus est, eo maiori quoque prudentia regendus est, & eo facilius quoque labefactatur, Ex eo vero, quod quisque sibi bene esse posse putat, etiamsi reipublicae bene non sit, non potest non ea rerum facies oriri, vt quisque sui, ne-

mo

mo reipublicae rite gerat curam. Hinc legum nulla vis, iudiciorum nulla auctoritas, iuſtitiae vix ſpecies, niſi cum ad opprimendos innocentes obtentui ſumitur: ciuis ciuem, vrbs vrbem, ſocietas quaeuis ſocietatem circumuenire, ſupprimere, ſpoliare opibus, iuribus, priuilegiis: nemo ſuo conſiſtere loco, efferre ſe ſupra alium, eniti in altum quisque, & coelum terra, quadrata miſcere rotundis. Hinc ne quies domi nec ſecuritas foris, lacerata, turbata, proſtrata omnia, apertis magis aut occultis, pro circumſtantiarum varietate, his vulneribus,

§. XVI.

Iam ſi in cauſas horum malorum, quibuscum in omni ſtatu hominum generi conflictandum eſt, inquiramus, non alias quam ipſas hominum cupiditates deprehendemus. Harum fontem & ſcaturiginem philautiam, prauam alibi deſignauimus, per quam vt interna animi quiete homo priuatur, ita praecipua etiam omnium externorum incommodorum eſt effectrix.

§. XVII.

Nimirum hac ipſa, & inde reſultante ambitione, voluptatis cupiditate, ac auaritia, homines impelluntur, vt in externis etiam bona minus praeſtantia praeſtantioribus, minus neceſſaria neceſſariis praeferant; vt praepoſtere ſe gerendo ſtatibus omnibus & ſocietatibus

ad augenda incommoda sua abutantur. praecipue autem vt in societatibus constituti semper ad sua magis respiciant commoda, quam totius societatis, qui fons est maximorum, que vbique regnant, malorum. Quod vitium tum maxime se exerit, cum diuersa, quis sustinet personas morales, in quibus ita se gerere, vt ad suam potius quam aliorum quis respiciat vtilitatem, prudentiae quidem esse creditur, reuera caput est omnis imprudentiae, omnisque miseriae.

§. XVIII.

Accedit vero, quod cum homines liberari incommodis suis cupiant, simul vero obstante philautia, recto ordine hoc adgredi detrectent, ad fraudes prauasque confugiant artes, *status* quandam *rationem*, sed *falsam* & *spuriam* se sequi gloriantes, quo ipso magis magisque in deuia flectentes incommoda, quae hac ratione effugere allaborant, augent, grauioribusque se illaqueant malis, in quibus exitum tandem non inueniunt.

§. XIX.

Spuria haec *ratio status* in omnibus uitae generibus, in rusticis, opificibus, mercatoribus, eruditis, philosophis, medicis, iureconsultis, theologis, docentibus, discentibus, ciuibus, ministris & magistratibus, principibus rerumque dominis, & omnibus cuiuscunque conditionis hominibus, deprehenditur, & obseruatur, qua non tantum quisque suum, sed & societatis, cui praeest, aut

cuius

cuius res administrat, statum conseruare, sed perperam, allaborat.

§. XX.

Speciatim autem si in superioribus seu imperantibus, cuiuscunque demum status, hoc vitium deprehendatur, Machiauellismi nomine insigniri potest. Vt enim Florentinus ille politicarum fraudum architectus, principem docuit, malis artibus, infinitisque impostarum generibus, suis commodis, posthabita ciuium salute, consulere, ita facili negotio ad omnes cuiuscunque status imperantes ea accommodari possent, saltem quae praui homines ex spuria ista status ratione moliuntur, iisdem prorsus innituntur fundamentis.

§. XXI.

Inferiorum autem contra superiores molimina, ni fallor, *Monarchomachismi* nomine recte designauero. Licet enim & hoc illorum demum proprium vitium sit, qui statum monarchicum ferre non possunt, & ad eum subuertendum, omnes cogitationes suas, omniaque consilia conferunt, non errat tamen, qui paulo altius huius vitii radices in ipsis animis hominum quaesiuerit. Innata omnibus haec est proteruia & arrogantia, vt cum incommodorum, quae illos premunt, causas in se ipsis agnoscere nolint, in imperantes statim eas conferant, illosque adeo accusare, aut contemnere auctoritatem, aut palam insurgere, sibi religioni non ducant.

§. XXII.

§. XXII.

Longe autem periculosissimum est hocce vitium, si sub religionis specie prodeat. Tum enim & eius foeditas tegitur, & superstitio vires animis addit, specieque honestatis facile decipit incautos, vt nisi tempestiue huic malo obuiam eatur, vltima tum rerum omnium pernicies, in omnibus cuiuscunque generis statibus ac societatibus, non possit euitari. Id quod & de Machiauellismo est obseruandum, si contingat, & illum sub religionis specie homines decipere.

CAP. IV.
de
VERA CVIVSLIBET STATVS FELICITATE.

Σύνοψις.

Pleriqui homines nec internam nec externam felicitatem recte intelligunt, §. I.

Quia ignorant, quid ad status sui conseruationem faciat. §. II.

Hoc vnde intelligatur, & quae vera sit felicitas hominum singulorum absolute consideratorum. §. III.

Et in societatibus constitutorum praesertim domestica, §. IV.

Et matrimoniali, §. V.

Et paterna, §. VI.

Quae felicitas vera sit imperantium, §. VII.

Et in aliis statibus ciuilibus constitutorum. §. VIII. IX.

Vera felicitas integrarum societatum §. X.

Error politicorum de felicitate reipublicae, §. XI.

Refellitur, §. XII.

Quae respublica felix dici queat, §. XIII.

Duo extrema hic vitanda, §. XIV.

Vnum eorum, qui felicitatem

tem fingunt, quae non datur: vbi de rebus publicis idealibus, §. XV.

Non autem damnandi ex hoc capite, qui ciues moribus christianis imbutos cupiunt, §. XVI.

Alterum illorum est, qui ob imperfectionem omnia damnant, §. XVII.

Quorum itidem refellitur sententia, §. XVIII.

§. I.

CVm omnes felices esse cupiant, paucissimi tamen, in quo vera cuiusque felicitas consistat, intelligunt. Nec tantum in summa ista atque interna felicitate designanda cupiditatibus suis praepediti homines aberrant, sed & cum in externis plerique omnem felicitatem quaerant, in his quoque ita coecutiunt, vt quid reuera sibi expediat, non perspiciant.

§. II.

In eo omnes consentiunt, ea, quae reuera ad nostram conseruationem aliquid faciunt, nobis etiam expedire, & ad externam adeo aliquid conferre felicitatem. Sed si speciatim, quid reuera ad nostram conseruationem aliquid faciat, definiendum sit, multos iterum a recto aberrare tramite videas, & ea eligere, quae noceant potius quam prosint.

§. III.

Vt ergo generatim definiamus, in quo vera cuiusque status felicitas consistat, cumprimis ad naturam hominis, & indolem cuiusque status est respiciendum. Seorsim itaque & in se absque omni statu si homo consideretur, nescio, an

aliud

aliud quid desiderare queat, quam vt sanus sit corpore, nec careat vlla re, quae ad victum & amictum sunt necessaria. Haec autem necessitas non ex hominum cupiditatibus, sed ex ipsa naturae conditione est metienda.

§. IV.

Si in certo statu homo sit constitutus, felix censendus est, si ea, quae ad finem istius status consequendum requiruntur, ei suppetant. Sic felix dicendus paterfamilias, cui tanta constat auctoritas, quanta ad familiam tegendam requiritur. & cui eiusmodi familia contigit, in qua tranquille & quiete cuncta tegantur, & denique qui res suas ita administrat, atque tuetur, vt necessaria non deficiant, extremaque, quantum fieri honeste potest, euitetur paupertas.

§. V.

Maritum, qui nactus est coniugem formosam, diuitem, splendido genere ortam, felicem omnes certatim praedicant, cum tamen haec ipsa plerumque eum summe miserum atque infelicem reddant. Ratio contra recta docet, eum felicem esse, cui coniux contigit pia, modesta, prudens, reique familiaris intelligens, cum qua vero & constanti amore vnitus, vitam tranquillam degere possit.

§. VI.

Sic & de parentum felicitate longe aliter vulgus hominum, aliter vir sapiens iudicat.

Ple-

Plerique, quibus ſoboles contigit, nimis ſibi felices videntur, ſi in tenera aetate ea diſcat puer, quibus aliis ſit miraculo, ſi certa ſpes adfulgeat, eum virum eruditum, celebrem, potentem, diuitem futurum. Haec ſunt, quae ſtulte parentes optant, quae ſi conſequantur, prae laetitia nec a lachrymis ſibi temperant. Et tandem ſi omnia didicit filius, non didicit eſſe vir honeſtus, ſi omnia conſecutus eſt, virtute tamen caret, haud raro & animo grato, quem erga ipſos parentes demonſtret.

§. VII.

De ceteris ſtatibus idem prorſus eſt cenſendum. In vera autem imperantium felicitate definienda, nimis plerique politicorum aberrant. Etenim cum haec arctiſſimo vinculo cum ciuium totiusque reipublicae felicitate coniuncta ſit, & praecipue eo abſoluatur, vt ciuium ſuorum amore veneratione temperato fruatur, ex quo ſecuritas, ceteraque bona, quae ſaepius princeps optare poteſt, fluunt, plerique longe ſecus hic ſentiunt, ex diuitiis, potentia, auctoritate, qua apud ciues exteros gaudeat, fama, gloria, omnem imperantium felicitatem ſtulto profecto conſilio metientes.

§. VIII.

Regis ad exemplum componuntur & reliqui, qui eius vicibus funguntur, omnem felicitatis ſuae ſtatum in potentia, diuitiis, facultate quiduis impune agendi, collocantes.

Nec

Nec rectius sentiunt, qui ceteros rectiora docere debebant. In adplausu & concursu auditorum, in fama & existimatione, in diuitiis opibusque, felicitatem, diuinaeque, vt loquuntur, benedictionis fructus quaerunt: cum ratio contra dictitet, tum demum felicem esse dicendum doctorem, non qui multos numerat auditores, aus pro viro docto, ingenioso, diserto, habetur, sed qui iis instructus est facultatibus mentis corporisque, vt ad vitam meliorem multos transferat, certe serio, quantum in se est, transferre laboret.

§. IX.

Felicem porro opificem, mercatorem, rusticum voco, non qui multas congerit opes, quas rite ipse dispensare nescit, vt plerique existimant, sed cui facultas non deest, artem, opificium, sine vllo impedimento exercendi, & ea tantum lucrandi, quantum ad vitae necessitatem, & reipublicae onera ferenda, sufficit. Et sic in reliquis se res habet.

§. X.

Quemadmodum vero in felicitate singulorum hominum designanda, plerique aberrant, ita non rectius de felicitate integrarum societatum sentiunt. Haec enim cum praecipue in interna structura, & partium firma vnione, & vitiorum hanc vnionem impedientium remotione consistat, pauci tamen hoc intelligunt, aut intelligere volunt, tum demum o-

mni

mnibus ſocietatibus, collegiis, ciuilibusque corporibus recte ſe conſulere arbitrantes, ſi id efficiant, vt diuitiis, potentia, auctoritate, iuribus, priuilegiis, ſupra alios eiusdem conditionis ſocietates emineant.

§. XI.

Eundo hoc per omnes ſocietates naturales, vt coniugalem, paternam, herilem, tum ciuiles, quocunque etiam nomine veniant, demonſtrare poſſem, niſi res per ſe manifeſta eſſet. Cumprimis tamen in ipſis rebuspublicis, ceu maioribus ſocietatibus, hoc patet. Has felices dicunt, ſi abundent opibus, ſi aliis ſint formidandae, ſi imperii fines limitesque extendant longe lateque, ſi bella feliciter gerant, & ſi quae his ſunt ſimilia.

§. XII.

Sed grauiſſimus is error eſt, maximeque pernicioſus. Cum enim respublicae ideo conſtitutae ſint, & introductae, vt omnium ciuium ſaluti & ſecuritati ex aequo conſuleretur, non poteſt respublica felix dici, niſi quae ad hunc finem quam optime eſt comparata. Iam vero poteſt omnis respublica potens eſſe, florere auctoritate, bella quamplurima gerere, dilatare imperii ſui fines, ſaltem ad tempus, vt ciues tamen ſimul exhauriantur opibus, quae magno labore acquirunt, ſtatim in vſus publicos conferre teneantur, & ita vitam ſumme miſeram, & plane ſeruilem degant.

§. XIII.

Ex quo etiam patet, vt respublica felix dici possit, requiri vt structurae eius nullum insit insigne vitium, & vt genio populi, & fini reipublicae haec sit accommodata: praeterea vt omnes summi imperii partes, leges, iudicia, religio, ceteraque rite se habeant, & recte etiam administrentur. Haec vero omnia vt ita se habeant, vt nullum prorsus in iis sit vitium, positum est supra conditionem rerum humanarum. Quare vt respublica absolute felix detur, nunquam sperandum: vna tamen felicior, & ad verum finem accommodatior, altera esse potest.

§. XIV.

Et sane occurrunt hic duo errores, magno studio prudentiae ciuilis cultori euitandi: primus illorum est, qui statum reipublicae comminiscuntur, qualem natura hominum non permittit, omnibus scilicet naeuis ac imperfectionibus immunem. Alter illorum est, qui in contrarium currentes, quod videant, emendari cuncta ad summae perfectionis normam non posse, hosce status damnant prorsus, atque reiiciunt.

§. XV.

Atque ad priores quidem quod attinet, facile quidem est, cum Platone, aliisque *rempublicam* quandam *idealem* fingere. Sed illorum tum demum locum inuenirent consilia, si & homines pro lubitu formare, & aeque facile illo-

illorum emendare mores possent. Hoc vero cum ita pronum non sit, non est, vt maiorem animo concipiamus felicitatem, aut perfectionem, quam res humanae permittunt.

§. XVI.

Neque vero hoc ita capiendum, ac si de moribus quoque hominum emendandis, neutiquam sollicitus esse debeat imperans. Imo ipsius interest praecipue, vt quam maxime sit sollicitus. Sed cogitandum, quid per praesentem humani generis conditionem obtineri queat. Et si quae sunt, quae in effectum deduci possunt, illa sunt vrgenda strenue: in ceteris ratio habenda humanae conditionis, ne quid suscipiamus, quod aut effici nequeat, aut maiora adhuc incommoda nobis attrahat.

§. XVII.

Qui vero ob imperfectionem cuncta statim damnant, ac reiiciunt, itidem perperam ac imprudenter agunt. Ita equidem est, si omnes homines vitae essent emendatae, aut rectius, si omnes essent veri christiani, nec rebuspublicis, nec imperantibus, nec legibus, nec poenis, nec iudiciis, nec bellis, nec foederibus opus haberemus. Sed hoc cum vix sperandum sit, vt omnes veri christiani fiant, haec imbecillitatis humanae adminicula neutiquam sunt repudianda.

§. XVIII.

Nec sufficit, quod quidam veri christiani

sint: illi scilicet qui talia suggerunt. Esto enim, eos tales esse, qua in re tamen diligenti opus est exploratione, quamdiu omnes tales non fiunt, abrogatis externis statibus, nihil nisi rerum omnium expectanda est confusio. Quae enim ratio esset immorigeros regendi, cum se ipsos regere nondum didicerunt? Accedit, quod christiani hominis dignitas & perfectio praecipue in mente consistit, cuius hoc documentum est, si externa vitae incommoda patienti fert animo, modumque & rationem externa haec incommoda prorsus tollendi, si quidem eiusmodi rerum status expectandus est, Deo committit.

CAP. V.

de

MEDIIS STATVM CONSERVANDI.

SECT. I.

de

MEDIIS CVIVSCVNQVE STATVM CONSERVANDI, SEV PRVDENTIAE STATVS REGVLIS GENERATIM.

Σύνοψις.

Praecipuum prudentiae caput est, vt quilibet finem status sui exploratum habeat, §. I.

Quod probatur, §. II.

Deinde vt quisque se ipsum, & vires suas rite aestimet, §. III.

Quod non de singulis modo hominibus, sed integris quoque

quoque societatibus est intelligendum, §. IV.
In singulis porro hominibus vera virtus requiritur, §. V.
Omnes virtutes externae etiam vitae felicitati inseruiunt, §. VI.
Speciatim tamen temperantia, fortitudo, patientia, modestia, diligentia, §. VII.
Sed & decori obseruatio huc pertinet, § VIII.
Decorum quid? § IX.
In quibus actibus maxime obseruandum, §. X.
Regulae generales de decoro §. XI.
De decoro circa sermonem, §. XII.
Circa gestus & incessum, §. XIII.
Circa vestitum, §. XIV.
Quod in his omnibus sexus, aetatis, aliarumque circumstantiarum habenda sit ratio, §. XV.
Virtutes homileticae, decorum publicum, solennitates & ceremoniae ciuiles, §. XVI.
Tertium prudentiae praeceptum ad media pertinet, §. XVII.
Obstacula quoque remouenda, & quidem tum ea, quae ab aliis hominibus oriuntur, §. XVIII.
Tum ea, quae ab ipsis negotiis proueniunt, §. XIX.
Hinc ars cognoscendi hominum animos necessaria est, §. XX.
Quod patet etiam, si rerum administri eligendi sint, §. XXI.
Quid faciendum, si ipsius negotii natura obstaculum offerat, §. XXII.

§. I.

Si quis itaque ea, quibus vita hominum circumsepta est, incommoda, rite propulsare, & tranquille feliciterque degere cupit, is primo ad finem status sui, omniumque, quae vnquam suscipit actionum, diligenter attendat, necesse est.

§. II.

Nimirum quod iam supra obseruauimus, ipsa experientia comprobat, saepius a mortalibus

§. XXII.

Longe autem periculosissimum est hocce vitium, si sub religionis specie prodeat. Tum enim & eius foeditas tegitur, & superstitio vires animis addit, specieque honestatis facile decipit incautos, vt nisi tempestiue huic malo obuiam eatur, vltima tum rerum omnium pernicies, in omnibus cuiuscunque generis statibus ac societatibus, non possit euitari. Id quod & de Machiauellismo est obseruandum, si contingat, & illum sub religionis specie homines decipere.

CAP. IV.
de
VERA CVIVSLIBET STATVS FELICITATE.

Σύνοψις.

Plerique homines nec internam nec externam felicitatem recte intelligunt, §. I.

Quia ignorant, quid ad status sui conseruationem faciat. §. II.

Hoc vnde intelligatur, & quae vera sit felicitas hominum singulorum absolute consideratorum. §. III.

Et in societatibus constitutorum praesertim domestica, §. IV.

Et matrimoniali, §. V.

Et paterna, §. VI.

Quae felicitas vera sit imperantium, §. VII.

Et in aliis statibus ciuilibus constitutorum. §. VIII. IX.

Vera felicitas integrarum societatum §. X.

Error politicorum de felicitate reipublicae, §. XI.

Refellitur, §. XII.

Quae respublica felix dici queat, §. XIII.

Duo extrema hic vitanda, §. XIV.

Vnum eorum, qui felicitatem

tem fingunt, quae non datur: vbi de rebus publicis Idealibus, §. XV.

Non autem damnandi ex hoc capite, qui ciues moribus christianis imbutos cupiunt, §. XVI.

Alterum illorum est, qui ob imperfectionem omnia damnant, §. XVII.

Quorum itidem refellitur sententia, §. XVIII.

§. I.

CVm omnes felices esse cupiant, paucissimi tamen, in quo vera cuiusque felicitas consistat, intelligunt. Nec tantum in summa ista atque interna felicitate designanda cupiditatibus suis praepediti homines aberrant, sed & cum in externis plerique omnem felicitatem quaerant, in his quoque ita coecutiunt, vt quid reuera sibi expediat, non perspiciant.

§. II.

In eo omnes consentiunt, ea, quae reuera ad nostram conseruationem aliquid faciunt, nobis etiam expedire, & ad externam adeo aliquid conferre felicitatem. Sed si speciatim, quid reuera ad nostram conseruationem aliquid faciat, definiendum sit, multos iterum a recto aberrare tramite videas, & ea eligere, quae noceant potius quam prosint.

§. III.

Vt ergo generatim definiamus, in quo vera cuiusque status felicitas consistat, cumprimis ad naturam hominis, & indolem cuiusque status est respiciendum. Seorsim itaque & in se absque omni statu si homo consideretur, nescio, an aliud

aliud quid desiderare queat, quam vt sanus sit corpore, nec careat vlla re, quae ad victum & amictum sunt necessaria. Haec autem necessitas non ex hominum cupiditatibus, sed ex ipsa naturae conditione est metienda.

§. IV.

Si in certo statu homo sit constitutus, felix censendus est, si ea, quae ad finem istius status consequendum requiruntur, ei suppetant. Sic felix dicendus paterfamilias, cui tanta constat auctoritas, quanta ad familiam tegendam requiritur. & cui eiusmodi familia contigit, in qua tranquille & quiete cuncta tegantur, & denique qui res suas ita administrat, atque tuetur, vt necessaria non deficiant, extremaque, quantum fieri honeste potest, euitetur paupertas.

§. V.

Maritum, qui nactus est coniugem formosam, diuitem, splendido genere ortam, felicem omnes certatim praedicant, cum tamen haec ipsa plerumque eum summe miserum atque infelicem reddant. Ratio contra recta docet, eum felicem esse, cui coniux contigit pia, modesta, prudens, reique familiaris intelligens, cum qua vero & constanti amore vnitus, vitam tranquillam degere possit.

§. VI.

Sic & de parentum felicitate longe aliter vulgus hominum, aliter vir sapiens iudicat.

Ple-

Plerique, quibus ſoboles contigit, nimis ſibi felices videntur, ſi in tenera aetate ea diſcat puer, quibus aliis ſit miraculo, ſi certa ſpes adfulgeat, eum virum eruditum, celebrem, potentem, diuitem futurum. Haec ſunt, quae ſtulte parentes optant, quae ſi conſequantur, prae laetitia nec a lachrymis ſibi temperant. Et tandem ſi omnia didicit filius, non didicit eſſe vir honeſtus, ſi omnia conſecutus eſt, virtute tamen caret, haud raro & animo grato, quem erga ipſos parentes demonſtret.

§. VII.

De ceteris ſtatibus idem prorſus eſt cenſendum. In vera autem imperantium felicitate definienda, nimis plerique politicorum aberrant. Etenim cum haec arctiſſimo vinculo cum ciuium totiusque reipublicae felicitate coniuncta ſit, & praecipue eo abſoluatur, vt ciuium ſuorum amore veneratione temperato fruatur, ex quo ſecuritas, ceteraque bona, quae ſaepius princeps optare poteſt, fluunt, plerique longe ſecus hic ſentiunt, ex diuitiis, potentia, auctoritate, qua apud ciues exteros gaudeat, fama, gloria, omnem imperantium felicitatem ſtulto profecto conſilio metientes.

§. VIII.

Regis ad exemplum componuntur & reliqui, qui eius vicibus funguntur, omnem felicitatis ſuae ſtatum in potentia, diuitiis, facultate quiduis impune agendi, collocantes.

Nec

Nec rectius sentiunt, qui ceteros rectiora docere debebant. In adplausu & concursu auditorum, in fama & existimatione, in diuitiis opibusque, felicitatem, diuinaeque, vt loquuntur, benedictionis fructus quaerunt: cum ratio contra dictiter, tum demum felicem esse dicendum doctorem, non qui multos numerat auditores, aus pro viro docto, ingenioso, diserto, habetur, sed qui iis instructus est facultatibus mentis corporisque, vt ad vitam meliorem multos transferat, certe serio, quantum in se est, transferre laboret.

§. IX.

Felicem porro opificem, mercatorem, rusticum voco, non qui multas congerit opes, quas rite ipse dispensare nescit, vt plerique existimant, sed cui facultas non deest, artem, opificium, sine vllo impedimento exercendi, & ea tantum lucrandi, quantum ad vitae necessitatem, & reipublicae onera ferenda, sufficit. Et sic in reliquis se res habet.

§. X.

Quemadmodum vero in felicitate singulorum hominum designanda, plerique aberrant, ita non rectius de felicitate integrarum societatum sentiunt. Haec enim cum praecipue in interna structura, & partium firma vnione, & vitiorum hanc vnionem impedientium remotione consistat, pauci tamen hoc intelligunt, aut intelligere volunt, tum demum o-

mni

mnibus ſocietatibus, collegiis, ciuilibusque corporibus recte ſe conſulere arbitrantes, ſi id efficiant, vt diuitiis, potentia, auctoritate, iuribus, priuilegiis, ſupra alios eiusdem conditionis ſocietates emineant.

§. XI.

Eundo hoc per omnes ſocietates naturales, vt coniugalem, paternam, herilem, tum ciuiles, quocunque etiam nomine veniant, demonſtrare poſſem, niſi res per ſe manifeſta eſſet. Cumprimis tamen in ipſis rebuspublicis, ceu maioribus ſocietatibus, hoc patet. Has felices dicunt, ſi abundent opibus, ſi aliis ſint formidandae, ſi imperii fines limitesque extendant longe lateque, ſi bella feliciter gerant, & ſi quae his ſunt ſimilia.

§. XII.

Sed grauiſſimus is error eſt, maximeque pernicioſus. Cum enim respublicae ideo conſtitutae ſint, & introductae, vt omnium ciuium ſaluti & ſecuritati ex aequo conſuleretur, non poteſt respublica felix dici, niſi quae ad hunc finem quam optime eſt comparata. Iam vero poteſt omnis respublica potens eſſe, florere auctoritate, bella quamplurima gerere, dilatare imperii ſui fines, ſaltem ad tempus, vt ciues tamen ſimul exhauriantur opibus, quae magno labore acquirunt, ſtatim in vſus publicos conferre teneantur, & ita vitam ſumme miſeram, & plane ſeruilem degant.

§. XIII.

Ex quo etiam patet, vt respublica felix dici possit, requiri vt structurae eius nullum insit insigne vitium, & vt genio populi, & fini reipublicae haec sit accommodata: praeterea vt omnes summi imperii partes, leges, iudicia, religio, ceteraque rite se habeant, & recte etiam administrentur. Haec vero omnia vt ita se habeant, vt nullum prorsus in iis sit vitium, positum est supra conditionem rerum humanarum. Quare vt respublica absolute felix detur, nunquam sperandum: vna tamen felicior, & ad verum finem accommodatior, altera esse potest.

§. XIV.

Et sane occurrunt hic duo errores, magno studio prudentiae ciuilis cultori euitandi: primus illorum est, qui statum reipublicae comminiscuntur, qualem natura hominum non permittit, omnibus scilicet naeuis ac imperfectionibus immunem. Alter illorum est, qui in contrarium currentes, quod videant, emendari cuncta ad summae perfectionis normam non posse, hosce status damnant prorsus, atque reiiciunt.

§. XV.

Atque ad priores quidem quod attinet, facile quidem est, cum Platone, aliisque *rempublicam* quandam *idealem* fingere. Sed illorum tum demum locum inuenirent consilia, si & homines pro lubitu formare, & aeque facile illo-

illorum emendare mores possent. Hoc vero cum ita pronum non sit, non est, vt maiorem animo concipiamus felicitatem, aut perfectionem, quam res humanae permittunt.

§. XVI.

Neque vero hoc ita capiendum, ac si de moribus quoque hominum emendandis, neutiquam sollicitus esse debeat imperans. Imo ipsius interest praecipue, vt quam maxime sit sollicitus. Sed cogitandum, quid per praesentem humani generis conditionem obtineri queat. Et si quae sunt, quae in effectum deduci possunt, illa sunt vrgenda strenue: in ceteris ratio habenda humanae conditionis, ne quid suscipiamus, quod aut effici nequeat, aut maiora adhuc incommoda nobis attrahat.

§. XVII.

Qui vero ob imperfectionem cuncta statim damnant, ac reiiciunt, itidem perperam ac imprudenter agunt. Ita equidem est, si omnes homines vitae essent emendatae, aut rectius, si omnes essent veri christiani, nec rebuspublicis, nec imperantibus, nec legibus, nec poenis, nec iudiciis, nec bellis, nec foederibus opus haberemus. Sed hoc cum vix sperandum sit, vt omnes veri christiani fiant, haec imbecillitatis humanae adminicula neutiquam sunt repudianda.

§. XVIII.

Nec sufficit, quod quidam veri christiani

quoque societatibus est intelligendum, §. IV.
In singulis porro hominibus vera virtus requiritur, §. V.
Omnes virtutes externae etiam vitae felicitati inseruiunt, §. VI.
Speciatim tamen temperantia, fortitudo, patientia, modestia, diligentia, §. VII.
Sed & decori obseruatio huc pertinet, § VIII.
Decorum quid? §. IX.
In quibus actibus maxime obseruandum, §. X.
Regulae generales de decoro §. XI.
De decoro circa sermonem, §. XII.
Circa gestus & incessum, §. XIII.
Circa vestitum, §. XIV.
Quod in his omnibus sexus, aetatis, aliarumque circumstantiarum habenda sit ratio, §. XV.
Virtutes homileticae, decorum publicum, solennitates & ceremoniae ciuiles, §. XVI.
Tertium prudentiae praeceptum ad media pertinet, §. XVII.
Obstacula quoque remouenda, & quidem tum ea, quae ab aliis hominibus oriuntur, §. XVIII.
Tum ea, quae ab ipsis negotiis proueniunt, §. XIX.
Hinc ars cognoscendi hominum animos necessaria est, §. XX.
Quod patet etiam, si rerum administri eligendi sint, §. XXI.
Quid faciendum, si ipsius negotii natura obstaculum offerat, §. XXII.

§. I.

SI quis itaque ea, quibus vita hominum circumsepta est, incommoda, rite propulsare, & tranquille feliciterque degere cupit, is primo ad finem status sui, omniumque, quae vnquam suscipit actionum, diligenter attendat, necesse est.

§. II.

Nimirum quod iam supra obseruauimus, ipsa experientia comprobat, saepius a mortalibus

tanquam bonum aliquid expeti, quod tamen illis nocet potius, quam prodeſt. Talia, quae nocent, ſi expetat homo, ſi omnes ingenii corporisque vires ad illud conſequendum intendat, quid mirum, ſi pro felicitate, quam ſibi pollicebatur, infinita referat incommoda? Ergo initium & caput omnis prudentiae eſt, euitare ea, quae equidem prodeſſe videntur, ſed reuera nocent, itemque vt bona vera apparentibus, maiora minoribus, duratura cito tranſituris, certa incertis, praeferamus.

§. III.

Ante omnia quoque ſe ipſum, ſuasque vires quilibet rite aeſtimet, ſi quis feliciter aliquid peragere cupit. Maximum enim hinc omnino oritur obſtaculum, ſi quis iis virtutibus, animique & corporis dotibus, non inſtructus ſit, quales ad finem propoſitum ſunt neceſſariae. Hinc & ſequitur, animum corpusque iis artibus ſtudiisque erudiendum eſſe, quae ad finem propoſitum ſunt neceſſariae.

§. IV.

Neque de ſingulis modo hominibus, ſed & ſocietatibus quibusuis haec ſunt intelligenda. Namque & in his, quid cuiuslibet ſocietatis indoles, ſtructura, conditio permittat, ſedulo eſt diſpiciendum. Plurima certe, ſi ad hoc ſemper attenderetur, incommoda, quibus ceteroquin premuntur, declinari atque auerti poſſe, res ipſa facile quemlibet docet.

§. V.

§. V.

Quaenam autem ista sint, per quae quilibet homo, quaelibet societas, ad finem suum apta redditur, id quidem generatim definiri nequit; namque ex fine & circumstantiarum varietate haec metienda sunt. Ad singulos tamen quod attinet, hoc generatim asseri potest, eum, qui vera virtute praeditus est, etiam ad cuiuslibet status conseruationem, aptiorem esse eo, qui illa destituitur, si cetera eodem modo sese habeant. Nullum certe vitae genus est, nullus status, in quem non ex hominum auaritia, voluptatis cupiditate, & ambitione, infinita redundent incommoda. Quare qui haec vitia verae virtutis ope debellat, ad ea vitanda longe est aptissimus.

§. VI.

Et omnes praeterea virtutes ita comparatae sunt, vt externæ etiam felicitati inseruiant. Quod enim bonis haud raro parum feliciter res cedat, id, si modo illi in culpa non sint, ex accidenti fit, & aliorum peruersis moribus est tribuendum. Sunt tamen, quod non diffitendum, quaedam ita comparatae virtutes, vt prae ceteris in vita ciuili non vtiles modo, sed prorsus necessariae videantur.

§. VII.

Sic vt nihil de iustitia dicam, quae omnia, quibus aliis inseruimus, officia complectitur, ac sine qua nullam consistere posse societatem, palam est, temperantiae, fortitudinis, pa-

tientiae, humilitatis ac modeſtiae, diligentiae denique & circumſpectionis, tum in opibus rite diſpenſandis, tum in tuenda & conſeruanda fama ac exiſtimatione, inſignem prorſus in vita ciuili vſum eſſe, nemo credo temere abnuerit. Negotiis enim gerendis hi demum apti merito cenſentur, qui his virtutibus inſtructi ſunt. quibus praeterea aliorum facile ſibi conciliare fauorem, auertere odium & inuidiam, & incommoda quaeuis declinare poſſunt.

§. VIII.

Praeter haſce autem virtutes, quae ex honeſtate fluunt, ceterae etiam, quae ad decorum pertinent, in vita ciuili ornamento non tantum, ſed & praeſidio ſunt ſingulari. Certe decori qui aut negligens eſt, aut imperitus, is ad vitae ciuilis actus plane ineptus habetur.

§. IX.

Decori autem nomine intelligo conformationem actuum externorum ad aliorum ſenſum & iudicium, ne eos offendamus. Sed cum potior ratio habenda ſit honeſti, quam decori, cumque ad illud lege diuina obligemur, ad hoc non item, facile intelligitur, in tantum fas eſſe, vt ad iudicium & ſenſum aliorum nos conformemus, in quantum honeſtatis hoc permittit ratio.

§. X.

Actus autem externi, quippe qui tantum ad decorum pertinent, cum varii ſint & multipli-

tiplices, praecipui tamen merito habentur, *ſermo*, *geſtus*, *inceſſus*, atque *veſtitus*. In his itaque omnibus ne quid committamus temere, quod illorum, quibuscum nobis res eſt, aut quos inter viuendum nobis eſt, iudiciis, ſalua tamen ſemper honeſtatis lege, repugnet, ſedulo illi elaborandum eſt, qui ad vitam ciuilem rite ſe praeparare cupit.

§. XI.

Verum cum iudicia mortalium, & ſenſus etiam admodum varient, vt decorum vni videatur, quod alteri turpe videtur, ne a recto hic aberremus tramite, ſequentia haud inconueniens fuerit obſeruare monita: ſequenda eſt regionis & loci cuiuscunque conſuetudo: exempla eorum ſunt imitanda, qui prudentiorum iudicio elegantioribus cenſentur eſſe moribus: ſedulo euitandum, quicquid vitii ſpeciem praebere poteſt, ſectandum contra, quod honeſtatis, & virtutis opinionem conciliat: caute ſubmouenda omnia, quorum aſpectus offendere, vel cogitatio moleſta eſſe queat: quin & illa ſupprimenda, quæ turpis rei vel refricare memoriam, vel ſpeciem animo obiicere poſſunt: quicquid molle & effœminatum eſt, fugiendum: non negligenda ſunt beneuolentiae, & honoris teſtificandi ſigna.

§. XII.

Speciatim quod ad ſermonem attinet, decori, quod in eo obſeruandum, ratio, huc redire

videtur. Opera danda, ne temere & sine causa sermone nostro alios offendamus, ut sit sedatus, stabilis, non nimis tardus, nec nimis praeceps, non acutus, non contentiosus. Res nostras nunquam extollamus, sed vt res habet, ita eam eloquamur, nisi praegnans ratio aliud iubeat. Si facta aliorum laudanda sint, laudenter cordate, sine adulatione: sin reprehendenda, reprehendantur, sed modeste, & sermonis genere, nihil nisi amorem spirante. In vitiis aliorum corrigendis, si officii nostri ratio hoc postulet, omnium circumstantiarum ratio diligenter habenda. De iocis addi solet, mouendos esse honestos, loco, personis, tempori conuenientes, non acerbos, non obscoenos, non impios, non profanos: sed haec ex sanctiori christianorum disciplina metienda sunt, ad diiudicanda.

§. XIII.

De gestibus, & incessu, omnique corporis motu, haec sunt obseruanda: sit omnis corporis motus, si res moram ferat, aequabilis, non varius, non concitatus: flexus corporis & artuum sit virilis, non effoeminatus, non histrionicus. Vultus talis sit, qui hominem seria agentem deceat, non tamen tristis, nec tetricus.

§. XIV.

Vestitus vt ad corpus tegendum, & modicum ornatum comparatus sit, necesse est. Adhiben-

hibenda eſt corporis mundities, non exquiſita tamen nimis, aut ad mollitiem vergens. Abſit ergo colorum varietas, & affectatus ſplendor, & quicquid iuuenilem arguit leuitatem.

§. XV.

In his omnibus vero ſexus, aetatis, aliarumque circumſtantiarum habenda eſt ratio. Conſiderandum itaque, alium vultum, alium ſermonem decere imperantem, alium ciuem: ille ad maieſtatem, hic ad modeſtiam debet eſſe compoſitus. Alii mores viros, alii foeminas, decent. Quaedam in veſtitu & ſermone mollities illas non adeo dedecet, quae his maximo merito vertitur vitio. Iuuenem comptiorem videre quam ſenem, non adeo turpe eſt. Sed videndum tamen, quocum tibi res ſit. Aliter erga dominum, aliter erga ſeruum, aliter erga parem, &c. vt nos geramus, par eſt.

§. XVI.

Ad haſce igitur ceterasque decori regulas ſi quis rite ſe componere ſciat, iisque adeo virtutibus, quae inde reſultant, vt veracitas homiletica, humanitas ſeu comitas, & affabilitas, exornatus ſit, is ad vitam demum ciuilem aptus cumprimis cenſetur. Nec enim vlla vitae pars, vllus actus ciuilis, quae hodie hominum eſt conditio, ſine decoro peragitur: tanto vero magis eius obſeruatio neceſſaria eſt, in publicis negotiis, iisque, quae ad rempublicam adminiſtrandam pertinent, quanto ſolennius

eſt

est imperantibus hoc ipso auctoritatem conciliare, & ciues ad venerationem & obsequia hoc modo praeparare. Vnde & ratio patet, cur in ritibus & ceremoniis tanta subinde adhibeatur sollicitudo, vt certis etiam legibus, pactis, conuentionibus eos definire, moris sit.

§. XVII.

Iam vt ad cetera pergamus. Si de fine nobis constet, & iis etiam quis polleat virtutibus dotibusque, quibus ad eum obtinendum aptus redditur, de mediis quoque rite adhibendis vt cogitet, necesse est. Nec enim perinde est, quae quis media adhibeat, cum quaedam sint aptiora aliis, & praeterea faciliora difficilioribus, tutiora minus tutis praeferenda esse, ipsa vnumquemque doceat ratio.

§. XVIII.

Sed & obstacula, quae nos impediunt, quo minus ad finem exoptatum pertingere queamus, remouenda sunt. Obstacula autem haec oriuntur primo ab aliis hominibus, quorum opera ad finem nostrum obtinendum nobis est necessaria, idque ita, vt aut nec possint, nec velint nostris desideriis suffragari, aut possint quidem, sed non velint, aut velint, sed non possint.

§. XIX.

Deinde obstacula quoque oriuntur a negotiis & actionibus ipsis, quae ad finem consequendum a nobis sunt suscipiendae, siue per se

se ad istum finem obtinendum parum aptae sint, siue ob certas circumstantias ita sint comparatae.

§. XX.

Ex quo illud porro sequitur, quod, qui status sui rationem rite obseruaturus est, aliorum quoque hominum mores, & propensiones, accurate exploratos habere debeat. Quod si enim intelligat, eos nec posse, nec velle commoda sua promouere, animaduertet in iis ad partes suas pertrahendis operam oleumque perdere, plane superuacaneum esse: quod si vero nolint, cum tamen possint, tum demum ars dirigendi affectus & propensiones hominum, in subsidium vocanda, ita vt eorum inclinationes aut augeantur, magisque incendantur, & inflammentur, aut imminuantur, & contraria propensio excitetur, prout nobis commodum fuerit. Ast si velint, sed non possint, sufficerit eos ita conseruare, vt cum prodesse nequeant; nocere tamen nolint. Nemo enim facile adeo viribus omnibus destitutus est, vt irritatus nocere nequeat.

§. XXI.

Sed cumprimis etiam hoc obseruandum est, si legendi sunt, qui a nobis pendeant, resque nostras administrent, aut nobis etiam sint a seruitiis quibuscunque. Sedulo namque dispiciendum, vt tales legantur, qui ad finem nostrum idonei sunt, cum difficilius qui semel adsci-

adsciti sunt, dimittantur. Vix autem est, vt & hic rite quis se gerat, nisi mores propensiones-que & indolem hominum explorare accurate didicerit.

§. XXII.

Si negotii ipsius natura obstet, aut mutandum consilium, & alia ingredienda via, aut credendum tantisper, & tempori res committenda. Maxime autem circumstantiarum habenda est ratio, & loci, temporis, ceterarumque captanda opportunitas. Hinc inter prudentiae regulas haud postrema est: *occasioni inseruire.* Huc etiam pertinet modus agendi, qui saepius, vt finem rite consequamur, vtramque facit paginam.

SECT. II.
de
PRVDENTIA STATVS OECONOMICI.

Σύνοψις.

Quid de prudentia status in integris societatibus generatim obseruandum sit. §. I

Societatis domestica finis, §. II.

Quo pacto debeat esse comparata, vt finis hic obtineri queat, §. III.

Media, per quae is obtineri queat, §. IV.

Obstacula quae ab hominibus oriuntur, quo pacto remouenda, speciatim quae circa ipsum patrem familias notanda, §. V.

Et circa vxorem, §. VI.

Vt & seruos §. VII.

Ac alios homines, §. VIII.

Quae a rebus ipsis obstacula oriuntur, quo pacto remouenda, §. IX.

Quid obseruandum, si pater fami-

familias plures personas morales sustinea:, §. X.
Item si aliae societates minores cum domestica concurrant, vt coniugalis, §. XI.
Et paterna, §. XII.
Quae inferiores in his societatibus ad statum suum conseruandum, obseruare debeant, §. XIII.

§. I.

IAm vt ad specialia descendamus, primo se offert prudentia status in *personis compositis*, siue *integris societatibus*: in qua praeter generales, quas prudentia status suppeditat, regulas, speciales quaedam obseruandae. Nimirum cum societas dupliciter considerari possit, vel in ordine ad *alias societates*, vel in ordine ad *membra sua*, duae inde oriuntur prudentiae leges, ex hactenus dictis tamen facili negotio deducendae. Prima haec est: *commodum vnius societatis, nisi summa hoc iubeat necessitas, per detrimentum alterius societatis non est promouendum*: est enim hoc saepissime bonum saltem apparens, quod adeo bono vero non est praeferendum. Altera haec est: *commodum huius vel illius membri, est postponendum commodo totius societatis*: destructa enim societate, membro etiam qua tali saluo esse non licet, adeoque commodum membri, quod cum commodo totius societatis pugnat, est reuera bonum apparens, quod bono vero neutiquam est praeferendum.

§. II.

Hisce praemissis, de *domestica societate* ceu praecipua inter minores, aliquid delibabimus,

vt

vt adeo quaenam *oeconomiae* sint fundamenta, inde manifestum fiat. Nimirum *finis* prudentiae oeconomicae est felicitas domestica totius familiae, quae scilicet in affluentia rerum ad vitam honeste transigendam necessariarum consistit. Quicquid ergo ad hunc finem facit, patrisfamilias, iisque, qui domesticam societatem promouere & conseruare cupiunt, est faciendum. Hic finis autem tamdiu bonus est, quamdiu fini generaliori, sub quo continetur, felicitati scilicet totius ciuitatis aut generis humani, non repugnat. Repetendum enim quod alibi demonstratum, multa in se bona esse, quae cum aliis bonis comparata, mala fiunt.

§. III.

Hic finis itaque vt obtineri possit, ipsam societatem oeconomicam ita comparatam & institutam esse decet, vt in ea nullum impedimentum reperiatur: idque tum ratione personarum, quae hanc societatem componunt, de quibus deinceps ex instituto, tum ratione rerum & circumstantiarum v. gr. loci, in quo paterfamilias fortunarum suarum fixit sedem, &c.

§. IV.

Media rem familiarem augendi, & finem societatis oeconomicae promouendi, vel *ordinaria* sunt, vel *extraordinaria*, (horum exemplum vir diuinus Iacobus suppeditat) itemque vel

honesta

honesta licitaque, vel *turpia & illicita*. Illicita licet interdum magnam vtilitatem per compendium afferre videantur, re tamen accuratius expensa, quilibet intelliget, ea re uera plus nocere, quam prodesse. Honestorum varia iterum genera sunt, vt *agricultura*, *mercatura*, *pecuaria &c.* In omnibus autem prudentiae regulae generales probe sunt obseruandae, contra quas peccant, qui v. gr. eiusmodi augendae rei familiaris rationem ineunt, ad quam nulli illis suppetunt sumptus, item, qui vt subito ditescant, naui periculosum iter ingressurae maximam fortunarum suarum committunt partem, tutiora media minus tutis postponentes.

§. V.

Obstacula quoque, quae ab *hominibus*, per quos res familiaris augeri & promoueri debet, oriuntur, sedulo sunt remouenda. Hos inter eminet ipse *paterfamilias*, qui vt ad oeconomicas functiones aptus sit, requiritur cumprimis *naturalis indoles*. Videntur autem per naturam ad oeconomicam administrationem aptissimi, qui temperamento melancholico, sed per sanguineum temperato, gaudent. Hi enim & ingenio & memoria valent. Vtriusque autem in oeconomia magnus vsus est. Sed necesse est, vt etiam accedat *prudentia oeconomica*, vsu & exercitatione comparata, quorsum & commercia cum hominibus artis oeconomicae peritis, plurimum faciunt.

§. VI.

Deinde & ab *vxore* maximum saepius oritur rei familiaris impedimentum. Hanc itaque ad rem oeconomicam tractandam plane compositam esse decet. Nec refert, vt inepte nonnulli sibi persuadent, quantas secum adferat opes, cum a prodiga illae facile dilapidari possint, cum rei oeconomicae perita contra & nouas acquirere, & acquisitas rite conseruare queat. Ratione *indolis* itaque nec prodiga sit, nec voluptati aut delitiis dedita: quoad *vitae genus* consultum fuerit, quae a tenera aetate tali, quod maritus sectatur, adsueuerit, ducere. Quod si ad rem oeconomicam minime accommodata videatur, explorata eius propensione, sensim flectenda, & ad finem, quem sibi paterfamilias proposuit, aptior reddenda est.

§. VII.

Sed & *seruorum* habenda est ratio. Ergo eiusmodi seruos adsciscere decet, qui ad officia, quae ab illis exiguntur, praestanda sint idonei, praesertim qui nec furaces sint, nec otio & voluptatibus dediti, nec prodigi, nec immorigeri. Hunc in finem proderit indolem ac temperamentum eorum habere exploratum. Adsciti autem prudenter emendandi, corrigendi, dirigendique sunt, vt non minus metu quam amore ducti, & iusta alimentorum ac mercedis submini-ſtratione allecti, muneris sibi demandati partibus prompte fungan-

fungantur. Nec quaeuis quibuſuis demandanda ſunt, ſed diſpiciendum, ad quas functiones quisque prae ceteris aptus ſit. Ipſe denique dominus ad eorum actiones ſedulo attendat, vbique praeſens ſit, nec vllam occaſionem rem negligenter ac perperam agendi, ſubminiſtret.

§. VIII.

Sunt & *alii homines*, ad quos patrifamiliae caute rem domeſticam adminiſtraturo, attendere decet. Nimirum & vicinorum, & opificum, aliorumque hominum, quibuscum quotidie illi commercia intercedunt, exploratum habere genium debet. De quibus omnibus vnicum heic obſeruaſſe ſufficit, quod ſcilicet fraudulentos, & ſuis commodis nulla habita iuſtitiae ratione inſeruientes, fugere ac euitare deceat.

§. IX.

Denique quod ad *ipſa negotia* attinet, in eorum intelligentia cardo prudentiae oeconomicae verſatur. Neceſſe ergo eſt, vt pro inſtituti ſui & ſcopi ratione, omnes *partes oeconomiae* ad vnguem calleat, v. g. oeconomiam ruralem, ſiue agriculturam, pecuariam, piſcatoriam, venatoriam, hortenſem &c. Deinde vt in hiſce omnibus tum ad certas circumſtantias, tum maxime ad *tempus* accurate attendat; quando v. g. ſemen terrae committere, venari, piſcari, emere, vendere, &c. deceat.

Nec *locum* negligat, cum alius ad venationem, ad agriculturam alius, alius ad rem frumentariam, alius ad commercia siue maritima, siue alia, magis accommodatus sit. Tandem semper cogitet, non minorem prudentiam in opibus rite acquirendis, quam acquisitis recte *dispensandis*, requiri.

§. X.

Obseruandum quoque, quod paterfamilias saepius *plures personas morales* sustineat, unde & plures fines oriuntur, qui ne sibi aduersentur, aut vnus alterum impediat, id quidem rursus prudentiae opus est. Equidem status totius societatis, & status patrisfamilias inter se ita coniuncti sunt, vt nunquam, vel raro admodum secum pugnent, aut etiam diuersi sint: interim status societatis eiusque felicitas, iuxta communes prudentiae regulas, semper praeponderari debet: sicut si etiam ciuis est, status societatis ciuilis praeferendus est statui societatis domesticae.

§. XI.

Quin in eadem societate domestica plures sunt *societates minores*, in quibus tum status ipsius societatis, tum singularum personarum considerari possent: sed cum hi raro a se inuicem differant, superuacaneum illud foret. Interim ipsarum societatum status, vt sine, ita & re ipsa, maximopere differunt. Sic *societas coniugalis*, quae cum domestica vt plurimum coniungi-

tur

tur, pro scopo habet felicitatem coniugalem, quae vt rite obtineri possit, itidem ad finem, subiecti conditionem, & media, diligenter est attendendum.

§. XII.

Eodem modo se res habet in *societate paterna*, in qua prudentia educandi sobolem, res longe difficillima, summe tamen necessaria est. Pleraque tamen huc redeunt: sedulo dispiciendum, ad quodnam vitae genus, habita ratione ingenii, fortunae &c. liberi maxime sint idonei; hunc in finem indoles illorum rite exploranda, id quod fiet, si accurate indagemus, valeantne cumprimis iudicio, memoria, vi imaginatrice &c. via facillima & suauissima est eligenda, ne labore & taedio fracti, retrorsum eant, & spe nostra nos frustrentur. Interim cauendum, ne dum laborem subterfugiunt, & in studiis nihil nisi delicias sectantur, pro Iunone amplectantur nubem, & viam ingrediantur, quae in deuia & abrupta ducat. Homines quoque illis erudiendis admouendi sunt, qui non tantum artem, quam ipsimet profitentur, probe edocti sint, sed & qui *prudentia informatoria* polleant. Vbique autem aetatis habenda est ratio, & ad ea tractanda admouendi, quae cuilibet aetati sunt conuenientia.

§. XIII.

Habent vero & *inferiores* in hisce societatibus, vxores, liberi, serui, &c. suum statum, &

ad eius conseruationem intenti sunt. De quibus in genere illud monuisse sufficit, quoties status illorum conseruatio statui totius societatis, aut superioris aduersatur, imprudenter agunt, si eum statui societatis aut superioris praeferant. Quod enim inde sibi pollicentur bonum, apparens saltem est, minusque diuturnum.

SECT. III.
de
PRVDENTIA STATUM REIPVBLICAE CONSERVANDI IN GENERE.

Σύνοψις.

Quotuplex finis specialis rerumpublicarum esse possit, §. I.
Quod finis reipublicae verum bonum esse debeat, §. II.
Quotuplici ratione fiat bonum apparens, §. III. IV.
Quod ad naturam & vires ciuitatis quoque respiciendum sit, tum quoad indolem ciuium, §. V.
tum quoad ipsam reipublicae formam, §. VI.
A quibus impedimentum reipublicae afferri possit, §. VII.
Si hoc ab aliis gentibus fiat, quid factu opus, §. VIII.
Quod ab ipsis imperantibus quandoque incommodum oriatur, §. IX.
Quo pacto huic obuiam eundum, §. X.

§. I

ACcedimus itaque ad id, quod caput causae est, rationem videlicet statum totius ciuitatis conseruandi. Hanc vt rite edoceamur, ordiendum est a *fine*. Solet autem praeter

ter communem & generalem omnium ciuitatum finem, securitatem scilicet, at ciuilem felicitatem, quaelibet respublica *finem peculiarem* sibi propositum & constitutum habere. Sic aliae ciuitates ad gloriam, & magnum amplumque imperium per bella, aliae ad diuitias per commercia, aliae ad voluptates, & otium, adspirare dicuntur.

§. II.

Ego vero vt non diffiteor, aliam gentem ciuitatemque ad res bellicas, aliam ad commercia aptiorem esse, ita neutiquam velim huncce finem ciuitati alicui constitutum esse, cum ita facile euenire possit, vt ex *bono vero* fiat *apparens*, & id quod ciuitati salutare esse poterat, eandem corrumpat atque euertat.

§. III.

Nimirum, quod de singulis hominibus dictum de integris etiam intelligi potest ciuitatibus: diuitiae, opes, gloria, imperium, & id genus alia, bona quidem sunt, si iisdem recte vtaris, mala fiunt, si abutaris. Ergo si ciuitas v. g. ad commercia maxime apta sit, prudenter quidem agit, si hac occasione ad finem suum, securitatem scilicet stabilitatemque rite vtetur, minus prudenter, si diuitias earumque acquisitionem pro fine sibi proponat, ita enim eam necessario euerti oportet. Eodem modo in his comparatum est, quae ad res bellicas aptae sunt.

§. IV.

Non minus & tum quoque in bonum apparens degenerant diuitiae, si eo modo acquirantur, vt hoc ipso aliis noceatur. Tum enim iuxta prudentiae legem supra traditam, nocent magis quam prosunt. Bella itidem, quamdiu ad finem licitum, & eo modo geruntur, quo alii non laeduntur, reipublicae prodesse & ad eius perennitatem aliquid conferre possunt: destruunt contra rempublicam, si aliter sint comparata. De iis ciuitatibus, quae voluptatem pro fine habent, nihil addere necesse est, cum quilibet intelligat, eas diuturnas esse non posse.

§. V.

Si ergo ciuitas finem suum, stabilitatem scilicet, obtinere cupit, *naturam suam* & *vires* probe exploratas habeat. Atque hoc alterum momentum est, quod ex praescripti lege, nobis de ea expendendum est. Considerandа autem est tum *materia*, tum *forma* ciuitatis. Ratione *materiae* videndum, quaenam sit indoles ipsorum hominum, qui ciuitatem constituunt, & primo quidem, sintne ad bellum, an ad commercia, an ad opificia, vel alia negotia aptiores, deinde, an per indolis suae ac naturae rationem iugi patientes sint, nec ne: sic multas gentes constat ad seruiendum velut natas & a natura factas esse, cum aliae contra pro libertate vitam dimittere para-

paratae sint, & denique ad quas virtutes & vitia per naturam proniores sint.

§. VI.

Ratione *formae* autem considerandum, quod alia feliciter in statu monarchico procedant, quae in statu aristocratico non sine ingenti periculo, aut damno reipublicae, suscipiuntur. Commercia facilius florent in ciuitatibus liberis, quam in monarchicis. Hae contra ad bella gerenda aptiores sunt, quam illae. Religionum diuersitatem, quantum ad prudentiam status attinet, recte tolerat libera ciuitas, quae in regnis magnis motibus, grauissimisque bellis, saepius subministrat occasionem.

§. VII.

Expendendum porro, vt nunc ad media progrediamur, *a quibus* potissimum *impedimentum* afferri possit, quo minus ciuitas finem suum obtineat. Hi vero ad tres classes reuocari possunt: namque impedimentum afferri potest tum ab *aliis ciuitatibus*, praesertim *vicinis*, tum ab *ipsis summis imperantibus*: tum denique *a ministris*, qui tractandis reipublicae negotiis admouentur. Sed de his in sequentibus ex instituto dicetur.

§. VIII.

Quod ad *alias gentes*, praesertim *vicinas* attinet, prudentia status ciuilis requirit, vt earum vires & voluntatem accurate cognitas habeamus: quem in finem exploratores in aliorum

Principum aulis alere non erit nefas, vt adeo certi reddamur, an possint, aut velint nobis nocere. Quod si possint, & velint, opera danda, vt aut vires illarum, sed via honesta & licita, imminuantur, aut quod tutius, vt beneficiis variisque officiis delinitae, nobis concilientur, & adeo ita nostrae consulatur securitati: via illicita autem & inhonesta illis nocendi vires adimere, imprudens & periculosum est. Si nocere velint, sed nequeant, non videntur adeo timendae, interim vtilius erit, & eas sibi adiungere. Si denique possint, sed nolint, confirmandae, & magis magisque variis officiis deuinciendae nobis, & obstringendae sunt.

§. IX.

Ab *ipsis imperantibus* multiplici ratione ciuitatibus afferri incommodum potest, praecipue tamen tribus modis: si plane non sint ad imperandum idonei: si non sint conuenientes huic aut illi reipublicae formae: si idonei quidem sint, sed iis praediti sint moribus, qui ciuitati perniciem afferre possint.

§. X.

Ergo status ratio in ciuitatibus requirit, non admouere rei summae nisi homines, ad imperandum aptos. Videtur hoc facilius in *rebus-publicis liberis* aut *regnis electiuis*, obtineri posse, quam *successiuis*: interim haec alia commoda habent, quibus istud incommodum pensetur. Praeterea illorum, quibus summa rerum committenda

tenda est, diligenter est exploranda indoles, an statui reipublicae sit conueniens. Viros bellicosos in republica, ad commercia potius quam res bellicas apta, summae rerum praeficere, a summa status imprudentia parum abest. Nec minus vitia, & virtutes eorum, exploratas habere decet. Quos ambitio vexat, quique imperandi libidine flagrant, reipublicae aristocraticae & democraticae clauo non possunt admoueri, nisi prudentiae status regulae plane insuper habeantur.

SECT. IV.

de

PRVDENTIA STATVS CIRCA LEGES ET IVDICIA.

Σύνοψις.

Ad media conseruandi rempublicam cumprimis pertinet prudens administratio iurium maiestatitorum, §. I.

Speciatim leges ita ferendae sunt, vt earum obsequium obtineri queat, §. II.

Nec in superfluis occupentur, §. III.

Ita ferantur, vt ciues sua sponte iis pareant, §. IV.

Nec temere quis ab iis eximatur, §. V.

Multo minus facile mutentur, §. VI.

Porro ita ferantur, vt sua alteri suppetias ferat; quemadmodum & imperantium est, vt ipsi ad suas se componant leges, §. VII.

Circumstantiarum quoque in iis promulgandis habeatur ratio, §. VIII.

In iudiciis prudenter administrandis certus obseruandus ordo, ne lites nimis protrahantur. §. IX.

Item, ne nimii litigantibus faciendi sint sumptus, §. X.

Interdum prudentiae est, ex iure-

iureconsultorum decreto ferre sententiam, §. XI.
Quid circa pronocationes obseruandum, §. XII.
Res magni momenti, non temere iudici inferiori permittenda, §. XIII.

§ I.

SEquuntur nunc porro inter *media* conseruandi statum reipublicae *ipsa negotia*, siue *actiones* ciuitatis. Huc autem pertinent omnia *exercitia iurium*, vt vocantur, *imperii*, in quibus adeo non minus quid lex, quam quid prudentia iubeat, obseruandum, nisi ciuitas fine suo excidere, & se ipsam in perniciem dare velit. Summa autem huc redit, iura maiestatica ita exercenda esse, vt securitas & incolumitas reipublicae quam facillime & commodissime obtineri possit. Ordine itaque cuncta perlustrabimus, & primo quidem ea, quae *disquiparantiae* supra vocauimus, deinde & illa, quae *aequiparantiae* diximus.

§. II.

Inter priora eminet facultas *legislatoria*. *Leges* itaque non ferendae sunt, quarum obsequium aut plane non, aut difficulter obtineri possit. Tantum enim abest, vt eiusmodi leges ad finem reipublicae, eiusque salutem, & perennitatem quicquam faciant, vt potius nihil aeque reipublicae noceat. Namque si magistratus, quod inde euenire necesse est, se imparem obsequio legibus extorquendo ostenderit, auctoritatem eius contemni, & ita reipubli-

publicae compagem velut dissolui necesse est. Maxime hoc observandum, vbi de corrigendis in republica malis agitur. Accedit, quod si nimia subditis imponantur, ad seditiones, rebelliones, tumultus, concitentur, vnde reipublicae ruinam sequi necesse est.

§. III.

Nec in superfluis, & non necessariis, leges occupentur. Vix enim necessariis impetrandis auctoritas legum & magistratus sufficit, quid itaque necesse est, non necessaria iubendo, & onera, & odium subditorum erga magistratus augere.

§. IV.

Ita quoque ferantur, vt subditi sua sponte potius quam necessitate adducti, iisdem pareant. Hinc leges utiles tantum ferendae, aut si forte subditis minus vtiles videri possint, externa quaedam vtilitatis species illis concilianda. Multum huc confert ipsa ratio & modus promulgandi: Si enim aliquid non tantum iubeatur, sed rationes etiam addantur, quibus inductus imperans legem illam sanciuerit, eo facilius subditi obtemperabunt.

§. V.

Praeterea nemo temere a lege eximatur, nec priuilegia facile concedantur. Quod si enim alii idem petant, nec obtineant, illorum, qui impetrarunt, fortunam aegris contuebuntur oculis, & ad seditiones proni erunt. Nihil enim

enim intolerabilius videtur ſubditis, quam inaequalitas. Sin pluribus priuilegium impertiatur, vim legum exſpirare neceſſe eſt, adeoque rurſus fine ſuo excidet ciuitas. Satius autem eſt, vnum aut paucos denegatione priuilegii aut diſpenſationis offendere, quam legum auctoritatem, & ipſam rempublicam periculo exponere. Quod vt eo tutius fiat, ſolent interdum imperantes, clauſulas eiusmodi addere, quibus ſe ipſos omni diſpenſandi facultate priuare videntur, quae eo comparatae ſunt, vt importunis quorundam, diſpenſationem efflagitantium, petitionibus, obuiam ire poſſint.

§. VI.

Nec mutandae ſaepius leges ſunt. Imminuitur enim ita & legum & imperantium auctoritas. Eſt enim incerti & fluctuantis animi indicium, ſemel decreta atque ſancita mox reuocare: minusque obſequii ſperandum, vbi obſequium diſſoluitur: & quod in vna lege fit, id in ceteris fieri aut poſſe, aut debere, populus ſibi perſuadet.

§. VII.

Conſultum quoque fuerit, leges ita ferre, vt vna alteri velut ſuppetias ferat, vt, ſi leges de vectigalibus atque tributis adiuuentur atqve promoueantur per leges ſumptuarias; quemadmodum & ingens momentum, vt leges ciuiles ſancte obſeruentur, (eas autem ſancte obſervari

vari reipublicae maximopere inter est) conferent ipsi imperantes, si sua sponte ad leges a se latas suas actiones componant, & ita ciuibus exemplum praebeant. Exemplo enim plus, quam grauissimis poenis proficitur.

§. VIII.

Nec negligendae sunt circumstantiae loci, temporis &c. quippe quae vtramque hic faciunt paginam. Quam hodie magno applausu recepturi sunt legem ciues, eam, si alio tempore promulgetur, forte detestabuntur.

§. IX.

Iudicia, in quibus leges ad facta ciuium applicantur, vt ita exerceantur, ne respublica vllum inde detrimentum capiat, sed vt finis ciuitatis per ea potius promoueatur, prudentia status iubet: primo vt certus ordo atque modus a republica praescribatur, ne lites protrahantur, & ita improbitati praesidium aliquod circumponatur.

§. X.

Deinde, ne litigantibus nimii faciendi sint sumptus: ita enim pauperes, cum iudicem adire aut nolint, aut nequeant, improborum vexationibus, semper erunt expositi, & defatigati tandem iniuriis, ad magna facile concitabuntur crimina.

§. XI.

Quod si in re dubia ab ipso summo imperante ferenda sit sententia, & vero alterutra pars

ita

ita sit offendenda, indeque motus quidam, aut aliud malum oriri possit, vtile erit, viros iuris peritos consulere, & ex illorum decreto, sententiam ferre. Ita enim imperans omnem inuidiam prompte a se amolietur.

§. XII.

Prouocatio quoque licet nemini temere denegari debeat, ita nec promiscue omnibus in qualibet causa ex prudentiae lege est concedenda. Namque si in qualibet causa prouocare liceat ad summum imperantem, auctoritas iudicis inferioris imminuetur, & occasio lites quascunque protrahendi, improbis suppeditabitur.

§. XIII.

Sic & si lis magni momenti sit, ex cuius decisione damnum aut vtilitas in ipsam rempublicam redundare possit, eam non temere iudici inferiori permittat, sed ipse potius summus imperans eandem pertractet, ponderatis non minus iustitiae, quam status sui momentis.

SECT. V.

de PRVDENTIA STATVS CIRCA POENAS ET PRAEMIA.

Σύνοψις.

Quod in poenis quoque magna adhibenda sit cautio, §. I.

Quod speciatim prudentia quoque iubeat, vt accurate proportio inter poenam & delictum obseruetur, §. II.

Quid

Quid factu opus, si poena sine periculo exigi nequeat, §. III.
De modo hoc casu exigendi pœnas capitales, §. IV.
Prudentiae quoque est, pœnas legibus definire, §. V.
Et quidem paulo graviores, §. VI.
Quod magistratibus inferioribus non temere concedenda sit facultas remittendi aut mitigandi poenas, §. VII.
Quid faciendum in delictis totius multitudinis, §. VIII.
Delictis, non hominibus irascendum, §. IX.
Contra mala inueterata sensim procedendum, §. X.
In praemiis conferendis dispiciendum, vt accipienti sint grata, §. XI.
Nec committendum, vt euilescant, §. XII.
Circumstantiarum denique & hic habenda est ratio §. XIII.

§. I.

CVmprimis in *poenis* magna opus est cautione. Si enim non exigantur, praeterquam quod imperans contra legem naturae peccet, imprudenter etiam agit, cum ita leges euilescant, & ipsa collabascat respublica. Sin exigantur, facile crudelitatis suspicionem subeunt imperantes, vnde odium sequitur, quod ciuitati non perniciosum esse nequit.

§. II.

Vt ergo haec incommoda euitentur, prudentia iubet, vt proportio inter poenam & delictum accurate obseruetur. Quo maior enim est poenae aequitas, eo minor in punientem redundat inuidia.

§. III.

Si sine ingenti periculo poena exigi nequeat, ita remittatur, vt imperans ex fauore

& gratia potius, quam neceſſitate hoc feciſſe, videri queat. In ſpecie ſi forte a viris auctoritate & gratia plebis florentibus, poena ſit ſumenda, & vero hoc ſine magnis motibus, & periculo totius reipublicae fieri nequeat, conſultum erit, eiusmodi poenam excogitare, quae ſpeciem honoris habeat. Commodum quoque erit, aliquando delicta diſſimulare, ne aut puniendo, periculis rempublicam exponamus, aut non puniendo, virium noſtrarum prodamus imbecillitatem.

§. IV.

Quoad modum poenas, praeſertim capitales, exigendi, ſedulo cauendum, ne viri auctoritate & potentia florentes, eo loco ac tempore puniantur, quo fauor plebis erga illos ipſo ſupplicio augeri & inflammari poſſit. Male enim ſaepius admouentur oculi ſpectando illius ſupplicio, cuius cauſam commiſeratio meliorem facere videtur. Expedit etiam quandoque, modo imperans de crimine certus ſit, ſine ordinario iudiciorum ſtrepitu, punire homines, quorum ſupplicium non ſine periculo differtur.

§. V.

Iuuabit etiam poenas legibus definire, nec magiſtratus arbitrio relinquere. Tum enim eo facilius omnem amoris, aut odii, ſuſpicionem declinare poterunt. Videbuntur enim ex legis praeſcripto noxios puniuiſſe.

§. VI.

§. VI.

Nec inutile erit, poenas paulo grauiores legibus indicare, cum hac ratione ſemper ſummo imperanti liceat poenas pauliſper mitigare, & hoc ipſo ſubditorum animos ſibi conciliare, ac clementiae famam acquirere.

§. VII.

Interim ne, ſi temere poena remittatur aut mitigetur, auctoritas legum euileſcat, conſultum fuerit, magiſtratibus inferioribus neutiquam facultatem poenas remittendi, aut mitigandi concedere. Accedit vero, quod hac ratione ſummo imperanti campus ampliſſimus, ſubditorum animos ſibi conciliandi, aperiatur.

§. VIII.

In delictis totius multitudinis ſufficit punire auctores. Ceteris parcere, prudentiae, & humanitatis erit. Poena auctorum enim efficiet, ne alii temere eadem ratione peccent: venia ceteris impertita ſubditorum amorem imperanti parabit. Aſt ſi auctores non fuerint deprehenſi, ex ipſa multitudine quosdam plectere haud abs re fuerit, ne alii ſibi perſuadeant, eiusmodi delicta impune committi, neue omnes puniendo crudelitatis notam ſubeat imperans, aut poena clades potius, quam medicina videatur.

§. IX.

Cumprimis prudenter puniturus; omnem

Digitized by Google

nauet operam, vt flagitiis, non hominibus iraſci videatur. Nihil ergo intermittat, quo ſubditis perſuadeat, ſe inuitum ad punienda delicta, non ex affectu, ſed ex amore iuſtitiae & officii ratione accedere.

§. X.

Contra mala inueterata non impetu, ſed ſenſim procedendum eſt, vt primo imminuantur, mox decreſcant, tandem extinguantur. Medicinam imitentur poenae, haec vero morbos inueteratos non vno impetu tollit, id quod periculoſum, ſed ſenſim eorum vim infringit, donec aegrotus ſanitati reſtituatur.

§. XI.

Ceterum quam neceſſarium eſt, ſcelera puniri, tam vtile eſt, virtutem honeſtare *praemiis*. Hoc autem vt rite & ex prudentiae praeſcripto fiat, tria cumprimis obſeruanda ſunt: primo vt eiusmodi praemia conferantur, quae accipienti ſunt grata & honorifica, reipublicae non damnoſa.

§. XII.

Deinde, cum dignitates & honorum tituli, poſtquam euiluerunt, non amplius pro praemiis reputentur, ſedulo in id imperantibus incumbendum eſt, vt raro & non niſi benemeritis conferantur. Promiſcue enim omnibus collati honores ſordent, nec ab ingenuis magnopere deſiderantur.

§. XIII.

§. XIII.

Denique & circumstantiarum hic quoque habenda est ratio, cumprimis videndum, qua re is maxime delectetur, cuius virtus remuneranda est. Praemio enim indoli cuiusuis conuenienti, vtut exiguo, saepius maior gratia initur, quam magno, sed indoli accipientis non adeo conuenienti.

SECT. VI.

de

PRVDENTIA STATVS CIRCA MINISTROS ET MAGISTRATVS INFERIORES.

Σύνοψις.

Summa & ordo dicendorum, §. I.

In magistratus eligendos esse idoneos, §. II.

Non homines sordidos, §. III.

Sed ingenuos, etiam non nobiles, licet nobilium praecipue habenda sit ratio, §. IV.

Non excludendos esse pauperes, licet aliquando diuites illis praeferri queant, §. V.

Indigenas praeferendos esse peregrinis, §. VI.

Ad quaedam officia iuuenes, ad alia senes aptiores esse, §. VII.

Homines virtuti deditos, praeferendos esse ceteris, §. VIII.

Quid facto opus, si eiusmodi homines non praesto sint, §. IX.

Quod hic vel maxime cuiusque propensio & temperamentum quoque in censum veniat, §. X. XI.

De numero magistratuum & ministrorum, §. XII.

Consultum esse, vt homines idonei per gradus ad dignitates euehantur, §. XIII.

Item, vt aliquando electio sorte temperetur, §. XIV.

Minime autem vt officia ven dantur, §. XV.
Auctoritas quanta magistratibus concedenda, & quo pacto illis conseruanda, §. XVI.
Illis, qui ad consilia adhibentur, facultatem libere sententiam dicendi, concedendam esse, §. XVII.
An expediat, vt officia publica perpetua sint? §. XVIII.

§. I.

DE ministris & magistratibus quae ex prudentiae regulis praecipi possunt, ad quatuor revocabimus capita: *quinam* eligendi sint; *quot* eligendi sint; *quo modo* eligendi sint; & denique *quanta* illis concedenda sit *auctoritas*.

§. II.

Quod ad primum attinet, vtique consultum fuerit, neminem (modo idoneus fuerit) ab officiis publicis excludere. Apprime enim hoc facit ad amorem reipublicae in omnibus excitandum, ad refrenandam illorum, qui magistratus gerunt, insolentiam, ad firmandam subditorum omnium concordiam, ad excitandam virtutem, & ad obedientiam promptam magistratibus conciliandam. Nemo tamen, nisi idoneus, ad publicum munus euehatur. Idoneum autem aliquem esse indicatur ex *indole virtutibusque* ad officium necessariis *ex aetate*, ex *statu*. Et quidem quoad *statum*, vt ab vltimo ordiamur, homines vel *nobiles* sunt, vel *plebeii*, itemque *diuites* vel *pauperes*, vt & *peregrini* vel *indigenae*.

§. III.

De *primo statu* obseruandum, quod omnino quidem e re ciuitatis sit, homines *viliores & sordidos*,

didos, & ordini imperantium decori futuros, ab eiusmodi officiis arcere. Idque ob varias causas. Namque officium magistratus, cui omnino sua constare debet auctoritas, si id genus hominibus demandetur, facile contemnitur; subditi quoque libentius iis parent, quorum etiam, antequam magistratum susciperent, non sordida fuit vitae conditio: quibus accedit, quod eiusmodi homines ad magnas dignitates euecti, vt plurimum insolentius se gerunt, magnisque adeo motibus, & turbis rempublicam saepius exponunt.

§. IV.

Interim *ingenuos*, licet *non nobiles*, ab officiis ciuilibus arcere imprudens fuerit, quia saepius ratione indolis & virtutum praestant nobilibus: quia nobiles hac ratione excitantur, vt animum corpusque magis colant, cum certi sint, non ob nobilitatem, sed ob praeclara merita, ad dignitates & officia ciues euehi. Ceterum si nobiles & plebeii hactenus aequales sint, vt ratione aetatis, prudentiae, &c. vtrique digni sint, qui muneri alicui admoueantur, recte omnino illi his praeferuntur ob nobilitatis decus, quod conseruare reipublicae interest, & quod maiorem ad officia auctoritatem adferant, & maiorum etiam exemplis ad facta praeclara concitentur.

§. V.

Quoad *secundum statum* videtur e re ciuitatis esse, *pauperes* non omnino ab officiis & digni-

tatibus arcere, interim ſi hactenus aequales ſint; vt vtrique aeque idonei ad munus aliquod eſſe cenſeantur, *diuitum* aliquando potior debet eſſe conditio, quia minoribus vtplurimum contenti ſunt ſtipendiis, nec rempublicam facile expilant, cum ipſi iam opibus abundent, quin eandem magis curare atque amare videntur, quia republica deſtructa, maiorem bonorum iacturam faciunt, quam pauperes, & denique quia, quae ad ſplendorem muneris requiruntur, facilius, & ſine reipublicae damno, comparare poſſunt. Maxime itaque hoc procedit in eiusmodi muneribus, quae circa aerarium, & pecuniam publicam diſpenſandam, occupantur: in ceteris enim cum hae rationes raro admodum locum inueniant, non videtur ad diſcrimen hominum, quod ex diuitiis oritur, magnopere attendendum eſſe.

§. IV.

Sed & *indigenae* cum *peregrinis* comparandi ſunt. Peregrinis non temere aditum ad honores concedendum eſſe, probatur, quia hoc ipſo irritantur indigenae, qui vtplurimum nihil aegrius ferunt, quam peregrinos ſibi praeferri: hinc ſaepius grauiſſimas ſeditiones, & bella ciuilia orta eſſe, gentium annales comprobant: quia peregrini nunquam gentis ſuae & patriae amorem ita deponunt, vt non ei plus faueant quam ciuitati, in qua degunt, vnde facile adduci poſſunt, vt rem publicam prodant: quia mores eorum,

eorum, quibus praeficiuntur, non habent exploratos, & adeo prudentiae leges vix accurate obſeruare queunt: accedit, quod contra decus gentis ſit, extraneis officia committere.

§. VII.

Denique nec *aetas* negligenda eſt. Cum enim ad alia officia idonei ſint *iuuenes*, ad alia *ſenes*, tantum abeſt, vt iuuenes arceri ab officiis publicis debeant, vt quandoque expediat, eos praeferre ſenibus. Nimirum in *iuuenibus* maius adhuc eſt animi robur, maior agilitas, labores etiam melius tolerare poſſunt, quam ſenes. Quare ſi quod ſit officium, quod non tam prudentiam & cautionem, quam animi praeſentiam & promptitudinem requirit, illud recte iuuenibus demandabitur: contra in illis, quae exactam prudentiam, & ſummam circumſpectionem requirunt, ſenes iuuenibus, ſi hactenus aequales fuerint, recte praeferuntur.

§. VIII.

Vtramque autem hic paginam facit *indoles* cuiusque & *genius*, & ad virtutes aut vitia *propenſio*. Cum ergo conſtet, omnes quidem homines naturali quadam propenſione aut ad honores, aut ad opes, aut ad voluptates ferri, & hinc omnia vitia originem ducere, id quidem hic neutiquam negligendum eſt. Nimirum citra dubium ad ciuile munus & reipublicae adminiſtrarionem is eſt aptiſſimus, qui vi-

tam emendauit, cum & ambitio,& auaritia,& voluptatis cupiditas,homines in reipublicae administratione occupatos, facile in transuersum agant, quo minus ad id, quod reipublicae expedit, attendant. Accedit autem, quod hi soli vere prudentes vocari possint, quae autem in ceteris laudatur prudentia, calliditas, aut astutia, vel quiduis potius, quam prudentia est.

§. IX.

Nihilosecius cum raro admodum emendatae vitae homines reperire liceat, nedum tot, quot ad reipublicae administrationem requiruntur, prudentiae erit, eos eligere, qui vtut non optimi, nec tamen pessimi sunt,& non adeo mali;cumque pro diuersitate propensionum,alii ad alia negotia aptiores sint, necessitas in sapientiam vertenda, & ipsa hominum ad praua inclinatione,ad reipublicae salutem, vtendum est: quin si vir emendatae vitae iis artibus non sit instructus, quas ciuile munus requirit, non emendatae vitae hominem, sed earum artium peritum, illi praeferre, omnino necessitas iubet.

§. X.

Sed maxima tamen prudentiae pars est, *naturali* quorumuis *propensione* recte vti. Sic ad aerarium recte constituendum, & conseruandum, rite adhibueris homines, in quibus *temperamentum melancholicum* eminet, quippe qui rerum huc pertinentium peritiam facile sibi acquirunt: sed ipsam pecuniam iis minus recte commise-

miſeris, niſi ſimul ratio praeſto ſit, impediendi, ne publicum parte pecuniae fraudare poſſint. Si *cholericum* primum, *melancholicum* ſecundum locum teneat, maior fides illis erit, nec minor ad rem faciendam ſolertia.

§. XI.

Ad conſilia, ad totum reipublicae ſtatum ſpectantia, prudenter adhibentur homines, quorum temperamentum *cholericum ſanguineo* vtcunque eſt temperatum. Namque hi & iudicio pollent, nec tamen nimis pertinaces ſunt in ſententia ſua defendenda, quod non ſemel ciuitatibus perniciem attulit. Si a *ſanguineo* ſuperetur *cholericum*, humanitate & affabilitate ſunt inſignes, & ad legationes, & id genus officia, recte adhibentur. Hac indole quoque prouinciarum gubernatores praeditos eſſe decet, vt prudentia & humanitate continere in obſequio ciues poſſint. Sin autem a *cholerico* ſuperetur *ſanguineum*, fortes, intrepidi, & iudicio valentes inde euadunt, quales bellicos duces, & militiae praefectos eſſe decet. In quibus vero *ſanguineum* temperamentum plane regnat, vt voluptatibus vnice dediti ſunt, ita vix alia negotia, quam quae ad aulae ſplendorem & apparatum pertinent, recte illis demandabuntur.

§. XII.

De *numero* miniſtrorum & magiſtratuum, vt nunc ad alterum momentum accedam, ita ſentio, nec iuſto plures, nec pauciores eſſe debere.

Pluros

Plures oneri erunt reipublicae: pauciores cunctis negotiis rite adminiſtrandis non ſufficient. Interim non immerito nonnulli addunt, eiusmodi officia, in quibus plus imperii quam curae & laboris eſſe debet, neutiquam pluribus committenda eſſe, quoniam ſic facilius auctoritas imminuitur & euileſcit.

§. XIII.

Quoad *modum* officia hominibus idoneis committendi, conſultum fuerit, eos per gradus ad dignitates euehere. Namque ita rerum ciuilium tractationi ſenſim adſueſcunt. Et ſi minores magiſtratus gerentes peccent, quod hominibus nondum exercitatis facile euenire poteſt, minus illud reipublicae pernicioſum eſt, quam ſi in maioribus dignitatibus conſtituti errent. Quo maiorem etiam peritiam, eo plus auctoritatis, & minus inuidiae, ad maiora officia ſecum adferunt. Laudandus quoque gentium illarum mos eſt, apud quas adoleſcentes iuuenesque in contubernium magnorum virorum adſciſcebantur, vt a tenera aetate rerum vſui & tractationi adſuefierent.

§. XIV.

Nec diſplicet mihi illorum ſententia, qui aliquando electionem ſorte temperandam eſſe ſuadent, ita vt primo nonnulli deſignentur, qui aeque idonei ſunt ad officium: deinde quis ex illis praeferri debeat, ſorti committatur. Tale quid in republica Veneta receptum eſſe, conſtat.

ſtat. Ita enim non niſi digni & idonei ad reipublicae adminiſtrationem admouentur, & ſimul inuidia, quae oriri ſolet, ſi ex pluribus, prudentia, virtutibus, genere, &c. aequalibus, vnus ceteris praeferatur, commode declinatur.

§. XV.

Minime autem illorum probare inſtitutum poſſum, qui magiſtratus & officia vendunt: ita enim homines indigniſſimi ad grauiſſima ſaepius euehuntur munera, vnde maximam in rempublicam redundare perniciem, neceſſe eſt. Taceo, quod hoc ipſo miniſtrorum & magiſtratuum auaritia intendatur, dum quisque quicquid ſumptuum fecit, vt officium obtineret, recuperare annititur.

§. XVI.

Auctoritas denique tanta miniſtris & magiſtratibus inferioribus eſt concedenda, quanta requiritur, vt munere ſuo rite fungi poſſint. Et haec quoque a ſummis imperantibus omni modo illis eſt conſeruanda. Si ergo is, qui magiſtratum inferiorem gerit, ob delictum puniendus ſit, puniri autem omnino poteſt, cum, vt bene Grotius docet, ratione ſummi imperantis ſit ſubditus, conſultum fuerit, ea ratione illum punire, ne ipſum officium inde euileſcat. Non male itaque apud nonnullas gentes nemo, niſi depoſito prius & eiurato magiſtratu, puniri ſolet.

§. XVII.

§. XVII.

In specie illis, qui ad consilia adhibentur, facultas libere sententiam dicendi concedi debet. Neque fraudi alicui debet esse, si sententiam dicat, quae aut imperanti non placeat, aut reipublicae non adeo expedire videatur. Sane si ob eiusmodi consilium statim aliquis puniatur, nemo reperietur, qui libere sententiam dicere velit.

§. XIIX.

Ceterum multum ad auctoritatem magistratibus conciliandam facit, si officia publica perpetua sint. Vbi tamen, ne ciuitas inde detrimentum capiat, magna opus est cautione. Minus enim periculum ciuitati imminet, si eiusmodi officia continuentur, in quibus plus laboris est, quam imperii. Contra in quibus multum imperii est, ea vt perpetua sint, non videtur semper e re ciuitatis esse. Qui enim eiusmodi dignitatibus fulgent, facile inde occasionem res nouas moliendi, & rempublicam turbandi, arripere possunt.

SECT. VII.

de

PRVDENTIA STATVS CIRCA AERARIVM, TRIBVTA, ET VECTIGALIA.

Σύνοψις.

Tractationis ordo, §. I.
Vnde aerarium constituatur, §. II.
Quid circa eius constitutionem obseruandum, §. III.
Media augendi aerarium ordinaria, §. IV.
An mercatura imperantes deceat? §. V.
Quod beneficia naturae arte

te quandoque adiuuanda ſint, §. VI.

De publicorum praediorum venditione quid cenſendum? §. VII.

Et de eorundem elocatione, §. VIII.

Quod ſcholarum claſſicarum & regiarum erectio huc etiam aliquid faciat, §. IX.

De modis augendi aerarium extraordinariis, §. X.

De ratione conſeruandi aerarium, §. XI.

De tributis, & vectigalibus quid generatim obſeruandum, §. XII.

Quo pacto ciues ad tributa & vectigalia ſoluenda idonei reddi queant, §. XIII.

Vt tributa & vectigalia imperanti plurimum commodi, parum odii afferant, accurate in iis obſeruanda eſt aequalitas, §. XIV.

Adeoque non temere quisquam ab iis eſt eximendus, §. XV.

Mercibus, quae tantum ad luxuriam faciunt, grauiora vectigalia imponenda, §. XVI.

Nihil denique omittendum, quo eſſici queat, vt tributorum onus ciues minus ſentiant, § XVII.

Quae ſemel impoſita ſunt, non facile ſunt tollenda, ciuiumque magis quam exterorum habenda ratio, §. XVIII.

Occaſioni & hic inſeruiendum, §. XIX.

De modo, quo exigenda ſunt tributa & vectigalia, quid obſeruandum, §. XX.

§. I.

CVm ad miniſtros alendos, ſtipendiaque magiſtratibus exſoluenda, & alia ciuitatis negotia magni requirantur ſumptus, ordo nunc poſtulat, vt quae de aerario ciuitatis rite *conſtituendo*, *augendo*, & *conſeruando*, prudentia ſtatus praecipit, ediſſeramus.

§. II.

§. II.

Conſtituitur autem aerarium ciuitatis partim ex *rebus*, praeſertim *immobilibus* earundemque prouentibus, partim ex *iuribus ſingularibus*, quae imperantibus per leges fundamentales, aut ex conſenſu ciuitatis, concedi ſolent. Et ad *res* quidem quod attinet, iam alibi demonſtratum eſt, cum in occupatione vniuerſitatis non omnia commode inter ſingulos diuidi potuerint, nonnulla imperantibus in vſum ciuitatis fuiſſe conceſſa. Huc pertinent *ſyluae, flumina, metallifodinae* &c. & prouentus, qui ex hiſce progignuntur. Sed & omnia *loca publica* huc referri poſſunt, quorum vſus pro certo pretio priuatis concedi ſolet. Ad *iura* autem non tantum refero *ius tributorum & vectigalium*, ſed & *ius adeundi haereditatem*, ſi ex priuatis nullus haeres aut ſucceſſor adſit, & id genus alia.

§. III.

Circa *conſtitutionem aerarii* itaque prudentia iubet, vt tantum bonorum & iurium imperanti ad publicos ciuitatis vſus concedatur, quantum ciuitatis finis requirit. Sumptuum enim & pecuniae defectu, ſaepius ea ſuſcipere, aut ad finem perducere non potuerunt ſummi imperantes, ex quibus ceteroquin maximum ad reipublicae ſalutem, & ſtabilitatem adferri potuiſſet momentum. Ratio quoque poſtulat, vt ea concedantur, & vſui huic conſecrentur, quae rempublicam maxime iuuant, ſingulis non valde moleſta ſunt.

§. IV.

Digitized by Google

§. IV.

Media aerarium augendi vel *ordinaria* sunt, vel *extraordinaria*. Ad illa refero: sumptuum publicorum, quantum reipublicae salus permittit, imminutionem: fœdera ea lege inita, vt sociorum potentiorum liberalitate subleuemur: huc pertinet, si miles bene exercitatus, pro certo pretio aliis ciuitatibus concedatur. Praeterea multum ad aerarii augmentum conferet, pecuniam publicam pro licitis & honestis vsuris mutuo dare. Nonnullis Italiae rebuspublicis hoc solenne esse dicitur: quae etiam per *montes*, vt vocant, *pietatis*, aerarium callide augere norunt.

§. V.

Addunt nonnulli *mercaturam*. Quae an imperantes, rerumque dominos deceat, nonnulli dubitant. Sed vero cum non omnis mercatura illiberalis sit, & quicquid sordium trahere videtur, id a vitiis hominum trahat, nullam causam video, quare illorum sententiae, qui Principes mercaturam dedecere asserunt, suffragari debeam. Attendendum tamen hic maxime est ad subditorum, quam de mercatura fouent, opinionem, moresque, & regionis situm, &c.

§. VI.

Accedit denique etiam cumulus ad aerarium reipublicae, si aquae per naturam non nauigabiles, industria & arte nauigabiles reddan-

tur, siue *canales* & *tractus* ad minora nauigia effodiendo, siue alia ratione.

§. VII.

Publicorum praediorum venditionem addere non auderem, nisi alios mihi exemplum praeiviſſe viderem: ſed diligenter hic diſpiciendum, quousque imperantis poteſtas, circa bonorum venditionem ſuos proferat limites, & num lucrum tantum ſit, vt reipublicae interſit, bona iſta abalienare.

§. VIII.

De publicorum praediorum elocatione res minus dubia videtur, modo caueatur, ne conductor praediis abutatur, & ea plane inutilia reddat.

§. IX.

Denique & ſcholarum tum *claſſicarum*, tum *regiarum* fundationes nonnulli addunt, eo quod ad ſingulos & vniuerſos magna hinc promanet vtilitas, vectigaliaque ex iuuenum externorum confluxu, publicique adeo reditus adaugeantur.

§. X.

Ad *modos extraordinarios* augendi aerarium, & vrgente neceſſitate vſurpandos, refero: ſi miniſtri & magiſtratus parte ſtipendii priuentur, ea in aerarium relata: ſi pecunia mutuo accipiatur, ſine vſuris, aut vt modicae ſaltem pro ea ſoluantur: ſi tributa extraordinaria indicantur, &c.

§. XI.

§. XI.

Denique quod ad modum aerarium conſervandi attinet, *prima* prudentiae regula eſt, ne bona, aut iura ad aerarium ſpectantia, temere abalienentur: *altera*, vt aerarii rationes rite diſpenſentur: *tertia*, ne citra neceſſitatem pecunia profundatur. Ergo nec miles praeter neceſſitatem alendus, nec immodicae faciendae largitiones, & vt paucis omnia dicam, oeconomicae artis praecepta, diligenter obſeruanda ſunt. Ad auertendas etiam fraudes & dolos, & praeueniendum crimen publici peculatus, non abs re erit, aliis imperium, aliis curam & cuſtodiam pecuniae demandare. Addunt denique nonnulli, ad confuſionem euitandam, valde expedire, diſtincta, & certis vſibus deſtinata, aeraria.

§. XII.

Sed cum ſine dubio, *tributa* & *vectigalia*, ingens momentum ad aerarium ciuitatis conferant, de his nunc ex inſtituto dicendum eſt. Licet vero, vt alibi obſeruatum, a tributis omnino vectigalia differant, prudentiae tamen praecepta vtrobique obſeruanda fere eadem ſunt. Poſſunt autem omnia ad duo velut reuocari capita: *primum* eſt, quod imperans curare debeat, vt ciues ad tributa & vectigalia ſolvenda idonei reddantur: *alterum*, quod modus tributa & vectigalia ſoluendi ita comparatus eſſe debeat, vt imperanti plurimum

commodi, parum aut nihil inuidiae vel odii attrahat.

§. XIII.

Quod ad primum attinet, omnino ciuitas in hoc incumbere debet, vt ciues ſinguli opibus atque diuitiis floreant: ceteroquin enim ad onera reipublicae ferenda minus erunt idonei. Hoc autem obtinebit, per leges ſumptuarias. Facultates enim ciuium non alia magis re, quam luxu, exhauriuntur: hominesque ſua natura ad omnia vitia, maxime autem ad luxum & voluptates valde procliues ſunt. Vbi ergo luxui nec finis, nec modus, ſtatuitur, ciues in magnam paupertatem coniici, & ruinam reipublicae accelerari neceſſe eſt. Praeterea opera danda, vt commercia & opificia floreant, & ita ciues ab ignauia abſtrahantur, itemque vt res monetaria bene ſe habeat, de quibus omnibus in ſequentibus pluribus exponemus.

§. XIV.

Alterum vt obtineatur, in tributis & vectigalibus accurate eſt obſeruanda aequalitas, vt, quantum fieri poteſt, pro fortunarum ac opum ratione quisque conferat. Nihil magis enim ciuium animos exaſperat, & tributorum onera grauiora reddit, quam inaequalitas.

§. XV.

Hinc & nemo temere e tributis & vectigalibus eſt eximendus. Praeſtat hominum de republi-

publica bene meritorum, aut merentium, virtutes alia ratione compenſari, quam publicorum onérum remiſſione, cum haec multum inuidiae ſemper ſecum trahat.

§. XVI.

Mercibus, quae tantum ad luxuriam & delicias faciunt, grauiora vectigalia imponere conuenit, quam iis, quae ad vitam ſuſtentandam, ſunt neceſſariae. Ita enim diuitibus potius, quam pauperibus, onera publica incumbunt: quod omnino e re ciuitatis eſt.

§. XVII.

Iuuabit etiam eiusmodi tributa colligendi modum comminiſci, cuius onus ſinguli vix ſentiant, & qui nihiloſecius aerario publico multum proſit: ſicut & conſultum erit, ciuibus luculenter oſtendere, ciuitatis intereſſe, vt tributa ſoluantur: hinc & neceſſitatis ſpeciem in tributis exigendis praeferre iuuabit: vtile quoque fuerit, mollia nomina & minus exoſa, tributis imponere. Sic conſtat, ipſum *capitationis* nomen multis horrorem incutere.

§. XVIII.

Quae ſemel impoſita ſunt, non facile tolli debent. Poteſt enim eadem reipublicae neceſſitas recurrere, & minori odio exiguntur, quibus iam adſueti ſunt ciues, quam cum noua imponuntur. Sed & ea tributa & vectigalia imponendi ratio probanda maxime, quae exte-

ris magis quam ciuibus oneri esse videtur, vt cum rebus, quae exportantur, imponuntur.

§. XIX.

Occasioni etiam hic inseruiendum, & consensus ciuium ad tributa tum praecipue exigendus, cum res gestae aut gerendae sunt, quae illis placent, aut etiam cum necessitatem reipublicae ipsi sentiunt intelliguntque.

§. XX.

Denique, vt summa fide, nec minori tamen modestia, sine impetu, sine iniuriis a ciuibus exigantur, omni opera annitendum est. An vero reipublicae conducat, tributa & vectigalia publicanis elocare, dubito. Certe si id fiat, legibus constringendi sunt id genus hominum, ne temere modum excedant, aut humanitatis limites in tributis & vectigalibus exigendis, transgrediantur.

SECT. IIX.
de
PRVDENTIA STATVS CIRCA COMMERCIA, ET REM MONETARIAM.

Σύνοψις.

Ordinis ratio: an ciuitati conducant commercia? §. I.

An iis non prudentiae minus, quam naturae & fortunae locus est, §. II.

Requiriturque, vt conuenientes mercatorum multitudo adsit, §. III.

Quo pacto hoc effici queat, §. IV. V.

Quid faciendum, vt mercatoribus, pecunia suppetat, §. VI.

Re-

Digitized by Google

Requiritur porro conueniens optimarum mercium affluentia, §. VII.
Quae aut a natura subministrantur, §. VIII.
Aut aliunde comparantur, §. IX.
Quem in finem amicitia aliarum gentium opus est, quae foedere firmanda, §. X.
Quo pacto per industriam ciuium produci queant, quae commerciis inseruiant, §. XI.
Requiritur porro ad commercia prompta mercimoniorum distractio, §. XII.
Et ad haec copiosus emptorum numerus: hic quo pacto comparari queat, §. XIII.
Quid de mercium ad alias gentes exportatione sit obseruandum, §. XIV.
Quid faciendum, vt venditoribus pretium citra moram soluatur, §. XV.
De commerciis maritimis quid speciatim obseruandum, §. XVI.
Commerciis praecipue inseruit nummus, §. XVII.
De rei nummariae constitutione: speciatim de valore nummi rite definiendo, §. XVIII. XIX.
Cur signum & nomen imperantis, loci, & praefecti rei nummariae, nummo imprimendum, §. XX. XXI.
Quod modus conficiendi nummum nec nimis operosus, nec nimis rudis, optimus sit, §. XXII.
Quo pacto per figuram nummi, falsariorum fraudibus obuiam eundum, §. XXIII.
De rei nummariae conseruatione, §. XXIV.
De eiusdem emendatione, §. XXV.

§. I.

DIcendum nobis nunc de *commerciis* est. Praeterquam enim, quod, vt iam obseruatum, per commercia ciues idonei redduntur, ad tributa & vectigalia soluenda, plurima commoda ciuitati afferunt, vt nonnullae omnem incolumitatem stabilitatemque suam commerciis

merito imputent. Interim quousque ciuitati conducant commercia, ex eius fine, & incolarum ad commercia aptitudine, aliisque momentis est diiudicandum.

§. II.

Licet autem in commerciis & *fortuna* & *natura* plurimum sibi vindicet, nec enim situs cuiuslibet regionis, aut eius fertilitas, saepius permittunt, vt commercia floreant, nihilosecius prudentiae hic quoque locum esse, nemini, iusta aestimatione rem omnem metienti, dubium esse potest. Hanc ergo in consilium adhibebit ciuitas, cuius interest, vt commercia floreant.

§. III.

Primum itaque, quod ex prudentiae praescripto ciuitati circa commercia curandum, hoc est, vt conueniens *multitudo mercatorum* adsit, siue iam indigenae illi sint, siue exteri, siue in importandis mercibus, siue in euehendis illis operam collocent. *Conuenientem multitudinem* requiri dixi. Si enim iusto plures sint, lucrum in minimas partes spargitur, adeoque opes singulorum amplis commerciis vix sufficiunt. Sin autem iusto pauciores adsint, singulis quidem, sed non toti ciuitati consulitur, quae ex pluribus maiora commoda capit. Vnde & sequitur, *monopolium* non esse concedendum, nisi grauis & praegnantissima hoc iubeat ratio, vbi certis tamen limitibus est circumscribendum, cum non vna ratione in commerciorum & ipsius ciuitatis da-

damnum iſtud cedere poſſit. Quid de *ſocietatibus mercatoriis* ſentiendum ſit? hinc intelligere pronum eſt.

§. IV.

Conuenientem autem *commercantium multitudinem* ciuitas acquirre poteſt, ſi praemio propoſito homines ad mercaturam excitet. In ſpecie plurimum huc facit, ſi mercatoribus honoratior inter ciues concedatur locus, nec ab officiis, ad quae idonei ſunt, & dignitatibus publicis excludantur; ſi certa priuilegia illis concedantur; ſi exteri, qui commerciorum cauſa in noſtram ciuitatem ſeſe conferunt, foueantur, & variis beneficiis alliciantur; & hunc in finem vectigalia, quae ab importandis euehendisque mercibus exiguntur, aut tollantur, aut pro re nata imminuantur.

§. V.

Et ad vltimum quidem quod attinet, licet hoc ciuitati parum vtile videatur, hoc damnum tamen, quod pati videtur, maxima deinceps, quam commercia adferunt, vtilitate facile compenſatur. Quicquid ergo ſalua ciuitatis ſalute, mercatoribus gratum eſſe poteſt, & ad promptiorem quaeſtuoſamque mercium diſtractionem aliquid confert, liberaliter illis indulgeatur. Haec omnia vero cum iſto temperamento intelligenda ſunt, vt exteris quidem mercaturae gratia faueatur, ſed vt indigenarum potior habeatur cura, ipſis viciſſim

ciuibus ita proſpiciatur, ne cum maiori damno, exterorum mercatorum ſufflamines.

§. VI.

Sed ipſos mercatores etiam opibus inſtructos eſſe decet, ſine quibus felicem commerciorum ſucceſſum ſperare non licet. Ergo ciuitati in id incumbendum, vt opulentiores ipſi ad commercia exercenda adducantur, aut pecuniae ſuae vſum mercatoribus non denegent: cumque nemo temere id ſine emolumento facturus ſit, vſuras, ſed moderatas, & mercatores non omni commerciorum prouentu priuaturas, concedant: praeterea, cum nulla alia magis re opulentiores a pecuniae vſu aliis concedendo deterreri queant, quam ſi contracta nomina non ſoluantur, ciuitatis erit, legibus & poenis grauiſſimis malitioſis pecuniae decoctoribus inflictis, creditorum ſecuritati conſulere.

§. VII.

Alterum quod ex prudentiae praeſcripto ad commerciorum amplitudinem requiritur, hoc eſt, vt *conueniens* adſit *optimarum mercium adfluentia.* Optimarum inquam. Rerum enim nullius vſus, aut pretii, adfluentia ad commerciorum amplitudinem nihil facit. Nec feliciter procedent commercia, ſi quae apud alias gentes vendentur, noſtra bonitate ſuperent. Rerum vero praeſtantia vt allicit emptores, ita & in commerciis vtramque facit paginam.

§. IIX.

Digitized by Google

Duplici autem fere modo res, quae in commercia veniunt, nobis ſubminiſtrantur. Namque aut *naturae* eas producit *fœcunditas*, aut per *induſtriam* humanam comparantur. Naturae foecunditas vt per ſe in viribus hominum poſita non eſt, ita dubio caret, naturam induſtria multum adiuuari poſſe. Cumprimis autem hic attendendum, quarum rerum prouentus in noſtra regione vberior ſit, & maximum afferre commodum poſſit, & hinc ciues inducendi, vt miſſis, quae minorem adferebant vtilitatem, ea quae magis vtilia ſunt, ſectentur.

§. IX.

Aſt ſi noſtra regio plane nihil eiusmodi proferat, quod in commercia venire, & ea ampliora reddere poſſit, opera danda, vt per commercia ab aliis gentibus naturae munera comparentur, quae cum lucro quodam deinceps aliis vendantur. Operoſior quidem & ſumptuoſior videtur haec commerciorum ratio, interim certiſſimum lucrum affert, & ciuium opes inſigniter auget: praeſertim ſi opportunitas ſitus, huic commerciorum generi faueat.

§. X.

Sed vt haec commercia feliciter procedant, opus eſt amicitia exterarum gentium, a quibus merces deinceps in alias gentes diſtrahendas accipiamus. Haec autem amicitia cum non ſemper ſtabilis atque firma ſit, iuuabit eandem

andem foedere, aut alia ratione firmare. Ceteroquin enim magnam rerum ſuarum iacturam noſtri ciues facere poſſent, ſi gens iſta merces ſuas nobis denegaret, easque alii genti vlterius deinceps diſtrahendas, concederet. Maximam autem vtilitatem ciuitas ex *monopolio* percipere poteſt, ſi ſoli ciues noſtri ab extera gente certum mercium genus, aliis nationibus iterum vendendum, accipiant. Quod quidem, ſi intra iuſtitiae terminos coerceatur, naturae legibus non repugnare, ſuo loco euictum ac comprobatum eſt.

§. IX.

Sed & per *meram induſtriam* humanam talia produci poſſunt, quae in commercium veniunt. Huc refero omnia *artefacta*. Per quae commercia ſaepius ampliſſima reddi, ipſa quemque docet experientia. Ciuitatis itaque eſt, fouere & excitare artifices opificesque, eorumque ſufficientem ſibi comparare numerum, vt artefacta in tanta copia ſuppetant, vt ad commercia aliquod momentum conferant. Ceterum *materia* opificiis aut ab ipſa noſtra regione ſubminiſtratur, aut per commercia aliunde inuehitur. Prius vt maius lucrum adfert, ita ſine dubio praeferendum, & natura arte adiuuanda, nec vllo modo permittendum, vt materia opificiis apta, ad alias gentes temere exportetur. Sed & vt opificia floreant, multum iuuabit, indolem gentis, & ad certa opificia aptitudinem habere exploratam,

Digitized by Google

tam, legibus, praemiis, poenis, ignauiam expellere, magiſtris peritis tirones committere, tironibus permittere peregrinationes, vt maiorem artis aut opificii notitiam ſibi acquirant, collegiis opificum rectores & praeſides dare, &c.

§. XII.

Tertium denique, quod ad commerciorum amplitudinem prudentia commendat, medium hoc eſt, vt *prompta & parata* mercatoribus concilietur mercimoniorum *diſtractio*. Haec autem duplici ratione promouetur: per copioſum emptorum numerum; & ſi curet ciuitas, vt emptionis & venditionis contractu perfecto, venditoribus pretium citra moram illico exhibeatur.

§. XIII.

Quod ad primum attinet, multum equidem huc ipſam aut ciuium & indigenarum, aut hoſpitum in ciuitate degentium, multitudinem conferre, non abnuo. Quare vt haec adſit, ciuitati omnino annitendum eſt. Solent multa, vt ciuibus pariter ac hoſpitibus compleatur ciuitas, media afferri, interque ea cumprimis *religionis* commendatur *libertas*. Quam quousque ciuitas per naturae leges concedere poſſit, alibi dictum eſt. Per priuilegia etiam, & externum ſplendorem, mores incolarum ad elegantiam & humanitatem compoſitos, imperantium aequitatem & clementiam, & alia ratione multi vt in noſtram

noſtram ſe conferant ciuitatem, allici poſſunt. Leges etiam, ad ciuium foecunditatem augendam comparatae, huc faciunt, vt alia taceam.

§. XIV.

Sed cum hac ratione non multum proficiatur ad commerciorum amplitudinem, cumprimis elaborandum, vt merces, quibus abundamus, ad alias gentes, commode exportentur. Aliae autem gentes mercium praeſtantia, pretii aequitate, contractuum integritate, vendentium humanitate alliciendae ſunt. Maximum autem prudentiae mercatoriae arcanum eſt, exploratum habere, quibus mercibus quaelibet gens maxime delectetur, & an eas aliunde, & quomodo, quo pretio, nanciſci poſſit.

§. XV.

Alterum vt rite ſe habeat, efficiet ciuitas, ſi ſingulorum, quantum fieri poterit, conſulat paupertati, ſi rem monetariam rite conſtituat, nimiis tributis & vectigalibus ciues non vexet, vſuris limites ponat, & eos, qui ex malitia ſoluere nolunt, aut perfide in contractibus agunt, poena grauiſſima coerceat.

§. XVI.

Cum etiam varia ſint commerciorum genera, in ſingulis prudentiae quaedam regulae ſunt obſeruandae. Sic quoad maritima commercia de opportuno ad mare ſitu, de nauigatio-

gationis ſecuritate libertateque, de peritia illorum, qui nauibus praeſunt, multa praecipi poſſent. Sed inſtituti memor, ad alia progredior.

§. XVII.

Ceterum cum in commerciis & contractibus vtramque paginam faciat *nummus*, ciuitatis omnino eſt, nummariae rei curam haud perfunctorie gerere. Diſpiciendum itaque, quid ex prudenti praeſcripto de re nummaria rite *conſtituenda*, *conſeruanda*, & *emendanda*, obſeruandum.

§. XVIII.

Et ad *conſtitutionem* quidem quod attinet, ad id cumprimis attendendum, vt nummus ita comparatus ſit, vt finem ſuum conſequi, commerciisque rite inſeruire poſſit, nec ad ciues noſtros, aut ipſam ciuitatem, vllum inde redundet damnum. Sequitur ergo primo, licet ſummus imperans valorem nummo imponere poſſit, ſemper tamen ad materiam eſſe reſpiciendum, vt in noſtra ciuitate eius ſit pretii, cuius eſt extra ciuitatem, praeſertim in vicinia: metalla quoque in vſum nummorum non temere eſſe miſcenda, praeſertim ſi apud illas gentes quibuscum nobis commercia intercedunt, miſtio non ſit vſitata. Ita enim commercia ſufflaminantur, & falſariis quoque occaſio maximo damno ciues & ciuitatem afficiendi, ſuppeditatur.

§. XIX.

§. XIX.

Praeterea, pretium nummi non facile vltra materiae rationem minuendum, aut augendum eſt. Si enim augetur nimis, exteri fraudulenter magnam copiam talium nummorum inferunt, ac pretioſiſſimas res coemunt, magno ſuo lucro, ciuium autem damno, quippe qui minimo pretio rebus ſuis priuantur. Si vero minuitur, exteri iterum facile nummis noſtris inſidias ſtruunt, vt illos nobis ereptos alibi maiore pretio erogare poſſint; atque idem contingere ſolet, ſi nummi noſtri materiae bonitate aliorum gentium nummos ſuperant: quem in finem nonnunquam vetari ſolet, ne nummi ab exteris exportentur: ſed cum ne ſic quidem omnibus fraudibus obuiam iri poſſit, ſatius fuerit, nummos noſtros aliorum gentium nummis ratione pretii attemperare.

§. XX.

Expedit etiam, ſi & nomen, & ſignum eius, cuius auctoritate nummus cuditur, ei imprimatur. Non tantum enim ad auctoritatem & memoriam illi, qui nummum confici curat, conciliandam hoc facit, ſed & ipſi nummo exiſtimationem quandam ſaepius addit; quemadmodum & vtile fuerit locum, vbi nummus confectus eſt, adiicere, praeſertim ſi multi loci ſint cudendae monetae deſtinati. Ita enim facilius falſariorum euitari fraudes poſſunt, rectiusque in eos inquiri poteſt.

§. XXI.

Digitized by Google

§. XXI.

Ad easdem falsariorum fraudes cauendas, consultum quoque erit, nomen eius, qui pro tempore cudendae monetae est praefectus, addere, praesertim in vasto aliquo regno, sicut eundem in finem & tempus adiici solet.

§. XXII.

Cumque varia sit conficiendi nummi ratio, operosior scilicet, rudior & media, prudentes mediam utilissimam reipublicae esse obseruant. Elegantissimus enim & nitidissimus ille conficiendi nummi modus, graecis atque romanis olim frequentatus, vtut insignem elegantiam nummo conciliet, sumptus tamen in eiusmodi nummos maiores faciendi, quam vt vtilitate ad rempublicam promanante, compensari possint. Nec rudiorem illum modum approbo, cum nummus eiusmodi non possit non contemni, & a multis fastidiri.

§. XXIII.

Addunt & hoc nonnulli cum ciuitatis interfit, omnem fraudulentam nummi rasionem & circumcisionem euitare, figuram rotundam ad nummos aptissimam esse, quae ideo apud plerasque gentes recepta videtur. Nummi *ferrati* veterum, qui hodie etiam in vsum reuocantur, ad eundem vsum sunt comparati. Magnitudo vero, crassities, copia nummi, ex vsu ciuitatis & ratione commerciorum est diiudicanda.

Digitized by Google

§. XXIV.

Conseruari autem res monetaria in ciuitate potest, si auctoritate ciuitatis constituantur, qui in bonitatem nummorum quam diligentissime inquirant, & eorum vitia notent: si omni modo caueatur, ne nummi illegitimi & adulterini conficiantur. Proderit ergo artifices monetarios ad officium faciendum iureiurando adstringere, & falsarios grauissimis poenis afficere. Non minus & in eos, qui nummos radunt, circumcidunt, aut tingunt, grauiter animaduertendum est. Praeterea caveatur, ne ab exteris, aut vicinis, improbi nummi inuehantur: id quod fieri poterit, si eiusmodi nummi in vsum venire prohibeantur, aut, iusto illorum pretio constituto, detrahatur illis, quem ceteroquin obtinent, valor, & si nihil intermittatur, vt proborum nummorum iusta in nostra ciuitate adsit copia.

§. XXV.

Quod ad *emendationem* rei nummariae attinet, licet consultius sit efficere, ne res monetaria vlla emendatione indigeat, nihilosecius duplici modo contingere potest, vt improbis nummis ciuitas laboret, primo, si ipsi imperantes improbos nummos cudi fecerint, deinde, si ab exteris sint inuecti. Si hoc sit, promptior videtur medela. Interim ne ciues magnam rerum suarum faciant iacturam, si statim vno impetu nummi reiiciantur, eorumque valor

lor imminuatur, proderit certum temporis illis concedere ſpatium, vt ſi non omnes, partem ſaltem nummorum amoliri, & ad alias iterum transferre gentes poſſint. Sed & ſi ipſi imperantes improbos nummos cudi curauerint, ſenſim procedendum, & non vna vice, ſed pedetentim nummi ad iuſtum pretium reuocandi. Maiorem vero hic ciues facere iacturam neceſſe eſt, quoniam eiusmodi improbi nummi apud alias gentes itidem valore ſuo deſtituuntur: haec ergo vt tolerabilior reddatur, mora temporis opus eſt, quae damnum leuius reddat.

SECT. IX.
de
PRUDENTIA STATVS CIRCA RELIGIONEM.

Σύνοψις.

Religio eſt firmiſſimum ciuitatis vinculum, §. I.

Quod vlterius demonſtratur, §. II. III.

Id quod praecipue de vera religione eſt intelligendum, §. IV.

Erga falſam religionem quo pacto imperans ſeſe gerere debeat, §. V.

An vna tantum in ciuitate religio toleranda? §. VI.

Quid ex prudentiae praeſcripto obſeruandum, ſi diuerſitas religionum permittenda, § VII.

Quid facto opus, ſi forte religio ſtatui ciuitatis aduerſetur, §. VIII. IX.

Operam dandam, vt religio vera ſit dominans, & vt eius pariter ac ciuitatis ſecuritati conſulatur, §. X.

§. I.

RElig*ionem* firmiſſimum eſſe ciuitatis vinculum, & ſolidum fundamentum, nemo, niſi rerum omnium rudis, inficiatus fuerit. Licet enim religionis, praeſertim verae, finis praecipuus ſit, homines ad aeternam conſummatamque felicitatem perducere: ſimul tamen, ſed *ſecundario* homines ad vitam ciuilem aptos reddit, ad virtutes, quae ad vitam ciuilem requiruntur, concordiam, iuſtitiam, &c. eos adhortando, & vt magiſtratibus obediant, praecipiendo. Id quod tamen verae religioni cum falſa commune eſſe poteſt.

§. II.

In ſpecie autem religio ad ſalutem ciuitatis aliquid confert, ſummam in ſubditis erga magiſtratus excitando venerationem. Eorum enim auctoritas tanto maioris fit, quanto creditur ſanctior; ſanctior autem credi non poteſt, quam ſi hominibus perſuaſum ſit, eam omnem a DEO eſſe, ciuesque magiſtratibus obtemperando, ipſi Deo offerre obſequium: confert quoque aliquid, dum ciues ad quiduis pro ſalute ciuitatis agendum, & patiendum, promptos reddit. Certe nemo temere illud prompte ſubire detrectabit, quod a Numine comprobari intelligit, niſi Numinis omnisque honeſti contemptor.

§. III.

Porro ſecuritati imperantium conſulit: certe tanta

tanta eſt hominum improbitas, vt quandoque nec poenae ciuiles, nec aliud quid praeter aeternae & infernalis poenae metum, ab atrociſſimis delictis eos deterrere poſſit. Concordiam quoque tum ſubditorum inter ſe, tum ſubditorum & imperantium alit: remouet enim odiorum & diſcordiarum cauſas & fomitem: & ad quasuis denique virtutes, ex quibus ſalus ciuitatis pendet, ciues impellit.

§. IV.

Haec omnia autem cum *vera religio* longe facilius & rectius efficere poſſit, quam falſa, quantumuis ſplendida & ad ſtatum ciuilem accommodata videatur, prudentia citra dubium iubet, vt ciuitas maximopere curet, vt omnes & ſinguli ciues verae religionis ſcitis atque decretis, imbuantur. Ergo & operam dare debet, vt vera religio floreat, & obſtacula ac impedimenta, quantum poteſt, remouere, quae obſtant, quo minus vera religio vim ſuam apud omnes exercere poſſit.

§. V.

Sed cum non ſemper imperans hoc efficere poſſit, vt veram religionem omnes amplectantur, nec per vim quenquam ad hoc cogere liceat, prudentia porro iubet, vt *falſa* ita *dirigatur*, vt ſtatui ciuitatis non tantum non obſit, ſed vt eius ſalus per eam etiam promoueatur. Diſpiciendum itaque, an religio in ſe talo quid contineat, quod ſtatui ciuitatis e diame-

tro repugnet. Si hoc ſit, v. g. ſi doceat, magiſtratibus non eſſe obtemperandum, omni opera annitendum eſt, vt talis religio penitus ſupprimatur, aut eradicetur. Cum vero aperta vis non ſemper hic multum proficiat, ſed homines ſaepius pertinaciores reddat, alia quandoque ingredienda via, & ſenſim ipſa velut ſectae cuiusdam alimenta ſubtrahenda ſunt. Multo magis autem athei & omnis religionis contemptores, ſiue directe ſiue indirecte religionem omnem tollant, poenis grauiſſimis coercendi ſunt.

§. VI.

De cetero maxime quidem conducere videtur ciuitatis, & ad ciuium concordiam plurimum facere, ſi *vna* ſaltem in ciuitate floreat *religio*: nihiloſecius cum non ſemper hoc obtineri poſſit, rurſus quid magis ciuitati expediat eſt diſpiciendum. Nimirum minus periculi, in ciuitate ariſtocratica, & democratica, a religionum diverſitate proficiſci videtur, quam in monarchia: ergo & in illa facilius tolerari poteſt, ex prudentiae lege, quam in hac. Praeterea ciuitas, cuius intereſt, vt commercia floreant, difficilius religionum diuerſitatem tollere, aut impedire poteſt, quam cuius non adeo, vt commercia floreant, intereſt.

§. VII.

Si itaque *diuerſitas religionum* ex iuris & prudentiae praeſcripto permittenda eſt, proximum eſt,

eſt, vt imperans caueat, ne vlla inter ciues diſcordia, aut alia mala inde oriantur. Haec autem euitari poterunt: ſi imperans hactenus quoad iuris adminiſtrationem & humanitatis officia, erga omnes cuiuscunque religionis (quae toleratur) addictos, aeque benignum atque clementem ſe exhibeat: ſi ſincero affectu veram religionem, vel eam, cui addictus eſt, proſequatur, ita tamen illi faueat, ne alii religioni addicti hoc ſentiant: ſi legibus conſtituat, ne qui diuerſae religioni addicti ſunt, verbis aut ſcriptis contumelioſis ſe mutuo laceſſant, diſputationesque ſine conceſſione & auctoritate ſummi imperantis ſuper capitibus religionis, de quibus diſceptatur, inſtitui prohibeat, & contranitentes grauiter puniat; ſi, quantum fieri poteſt bona vtriusque partis pace, operam nauet, vt in externis ritibus & ceremoniis, quaedam ſit conuenientia.

§. VIII.

Aſt ſi iuris & prudentiae leges aliam inire viam iubeant, quod forte religio quaedam ſtatui ciuitatis, eiusque tranquillitati palam adverſetur, ſequentia monita ſunt obſeruanda: principiis eſt reſiſtendum, & noua haereſis in ipſa quod aiunt ſupprimenda herba, ne, poſtquam adoleuit & vires acquiſiuit, non ſine ingenti totius ciuitatis periculo, motus concitentur. Quod ſi iam eousque progreſſa fuerit, vt periculoſum ſit, aperta vi aliquid ten-

tare, alia via incedendum, & ſenſim vires religioni ſubtrahendae.

§. IX.

Interim nec temere irritandi ſunt homines diverſae religionis, aut ad externos quosdam ritus cogendi, cum pro his non ſegnius quam pro ipſa religione pugnent: quod ſi vero aperta vi aliquid tentare lubeat, iuuabit prius vires, ſi fieri poterit, eorum diuidere, & ſi forte inter eos natae ſint diſcordiae & diſſenſiones, alere, & hinc partem alteram blandimentis conſopitam, in partes trahere: multo minus autem imperans ruinam ipſius religionis prae ſe ferat, ſed alium ſumat titulum: cum nulla res homines ad reſiſtendum pertinaciores reddat, quam religionis opinio ſuperſtitioque.

§. X.

Tandem nec illud praetermittendum, valde expedire ad concordiam, vt vera religio ſit *dominans*, & vt ea ita roboretur, vt qui illi addicti ſunt, caeterorum molitionibus profligandis pares eſſe poſſint. Nihil quoque priuatis ſine publica auctoritate hic agere liceat: nec conuenticula aut congreſſus clandeſtini religionis cauſa aut ſpecie, concedantur, ſiquidem inde ciuitati periculum immineat.

SECT. X.
de
PRVDENTIA STATVS CIRCA FOEDERA ET LEGATOS.

Σύνο-

Σύνοψις.

De iuribus maiestaticis, quae aequiparantiae dicuntur, quid generatim obseruandum, §. I.

Eorum praecipua hic considerandа sunt, §. II.

De foederibus quaenam hic obseruanda, §. III.

Et primo quidem quoad eos, quibuscum foedera ineuntur, §. IV.

Non esse temere ineunda foedera cum pluribus. §. V.

Nec cum longe distantibus, nisi in certis casibus, §. VI. VII.

Quis sociorum ratione potentiae instituendus sit delectus, §. VIII. IX. X.

Quid de foederibus cum hominibus impiis atheisque initis, censendum sit, §. XI.

Ad formam quoque ciuitatis, quacum foedera inimus, respiciendum est, §. XII.

Circa modum pangendi foedera, dispiciendum, an legatus sufficienti pacifcendi facultate instructus sit, §. XIII.

Curandum quoque, vt verbis claris foedus concipiatur, et vt subscriptio ceteraque rite se habeant, §. XIV.

Nec negligenda firmamenta foederum, aut ceremoniae atque ritus solennes, XV.

Ad tempus aliasque circumstantias hic quoque respiciendum, §. XVI.

De foederibus perpetuis quid censendum? §. XVII.

Cum primis & finis habenda est ratio, ex quo magna foederum resultat varietas: de precipuis generibus quaedam monentur, §. XVIII.

De legatis quid obseruandum, & quidem circa eorum receptionem, & admissionem, §. XIX. XX.

Et, si ad alios mittendi sunt: vbi & de legatorum virtutibus, indole, conditione, &c. XXI. XXII. XXIII.

§. I.

ACcedimus nunc ad ea iura maiestatica, quae supra *aequiparantiae* diximus: quae sicut quoad honestatem non ex natura ciuitatis, sed iure gentium, definiuntur: ita si exponendum

sit, quo pacto ciuitas ex prudentiae praescripto ea exercere possit, itidem non minus ad ciuitatem ipsam, quam ad alias gentes, quibuscum ciuitati negotium intercedit, respiciendum est.

§. II.

Possent autem hic iterum singula officia *gentium* erga *gentes*, in parte secunda latius exposita, considerari, vt quae in iis exhibendis prudentiae partes sint, dispiceremus: sed cum de singulis vix quod momentum trahat, obseruare liceat, de praecipuis aliquid delibasse sufficerit.

§. III.

Primo itaque sese nobis *foedera* offerunt, de quibus quatuor prudentia status obseruare iubet, siquidem ita ea inire velimus, vt non plus nobis noceant, quam prosint: vt consideremus eos, *quibuscum* foedera inituri sumus: vt ad *modum* attendamus: vt *temporis* aliarumque περιστάσεων habeamus rationem: vt ad *finem* foederis respiciamus.

§. IV.

Quoad *eos* itaque, *quibuscum* foedere inituri sumus, dispiciendum, sintne *plures*, an *vnus*; *vicini* an *remoti*; *potentes* an *minus potentes*; soleantne *fidem* datam sancte *seruare*, an vero temere *violare*; & denique quali forma ea respublica gaudeat, cum qua in foederis descendere societatem decreuimus.

§. V.

Digitized by Google

§. V.

Haec si rite expendamus, facile deprehendemus, non temere foedera ineunda esse cum *pluribus*. In tanta enim ingeniorum & finium, quos quisque sibi proponit, varietate, fieri secus non potest, quam vt nonnulli, cum spe sua se excidisse vident, perfide foedus abrumpant, aut saltem rationes foederis conturbent. Iam vero vt nihil molestius, ita & reipublicae aliquando nihil pernicioſius, quam si sociorum perfidia fructu, quem ex foedere percipere poterat, & sperabat, priuetur.

§. VI.

Nec cum sociis *longe distantibus* (nisi forte commerciorum causa) prudenter foedera percutiuntur, si ita remoti sint, vt intervallo loci, vel alia difficultate excluſi, nobis subuenire nequeant. Secus tamen pronuntiandum, si nostram ciuitatem saltem pecunia adiuuare possint. Quod si non ita remoti sint, vt succurrere nequeant, foedera cum remotioribus (si cetera rite se habeant) praeferenda interdum sunt foederibus cum vicinis. Sane quod Iuuenalis ait: *inter finitimos vetus atque antiqua simultas, immortale odium, & nunquam sanabile vulnus*, ipsa subinde comprobatur experientia. Hinc cum alia ratione nobis nocere vicini nequeant, haud raro ipsam perfidiam in subsidium vocant.

§. VII.

§. VII.

Interim remotiores ſemper vicinis praeferendos eſſe neutiquam aſſeuerauerim. Poteſt enim euenire, vt de fide & integritate vicini, nobis nullus ſit dubitandi locus. Praeſertim vero ſi commune ſit periculum, quod imminet, & vicinum noſtrum aeque ac nos ipſos tangere poſſit, nullam rationem video, cur foedus cum ipſo detrectare debeamus. Ipſa enim neceſſitas & propriae ſalutis ſtudium, arctiori vinculo eum nobiscum colligabit, & datam ſeruare docebit fidem.

§. VIII.

Quis ſociorum ratione *potentiae* inſtituendus ſit delectus, prolixis praeceptionibus inculcari ſolet. Sane foedera cum potentioribus, quos lubido nos opprimendi incedere poſſit, non carere periculo, extra dubitationem poſitum eſt. Haec ergo, quanto ſtudio poteſt, ciuitas declinet. Quod ſi tamen ſumma neceſſitas, eiusmodi foedera inire iubeat, ſaltem in id incumbat, ne tale forte in ſe recipiat onus, quod ſeruitutem ſecum trahere poſſit. Si quid ergo ex foederis lege praeſtandum ſit, tale potius eligatur onus, quod tranſiens ſit, quam quod ſit perpetuum, nec patiatur vllo modo eiusmodi leges foederi adiici, quae ſummum imperium aut directe, aut indirecte, imminuere poſſint. Ergo & cauendum, ne nimium a potentioribus accipiamus auxilium, hoc eſt, quod

quod noſtris viribus, & copiis maius ſit: nec ſumma rerum copiis auxiliaribus foederatorum permittenda, nec niſi vrgente ſumma neceſſitate, auxilia accipienda.

§. IX.

Non tamen ita in oppoſitam ſtatim currendum eſt partem, vt exiſtememus, foedera cum *miſeris*, omnique *potentia deſtitutis*, nobis expedire. Enim vero cum iis foedera inire, qui plane aut nullis, aut exiguis viribus inſtructi ſunt, non modo inſulſum videtur (niſi honeſtatis ratio illis ſubuenire iubeat) ſed aliquando etiam noſtrae ciuitati admodum periculoſum eſſe poteſt. Nihil aliud enim, qui eiusmodi foedera pangit, agit, quam vt quaerat, cum quo cadat. Interim eiusmodi aliquando euenire rerum facies poteſt, vt omnino hoc noſtrarum partium ſit, & noſtri ſtatus id ſuadeat ratio. Si enim is foedus nobiscum inire cupiat, cuius ruina nos quoque tractura ſit, quantumvis miſer & inops ſit, tantum abeſt, vt eiusmodi detrectare foedus queamus, vt qui hoc fecerit; ab imprudentia excuſari nequeat. Niſi forte conſultius fuerit, occulte illos iuuare, quam aperte ſe ſocium profitendo, maiora pericula ſibi accerſere.

§. X.

Nec illi ſalutaria ſemper ſuadere mihi videntur, qui foedere iungendos, *viribus & potentia pares* eſſe cupiunt. Licet enim mutuus qui inter

inter eos intercedit metus, ad foederis perpetuitatem, multum conferre videatur: saepius tamen & nocet, & si aemulatio accedat, haec autem vix vnquam aberit, intempestiue abrupto foedere, omnis, quem ex eo speramus, peribit fructus. Quemadmodum vero, vt hactenus dictum, interdum ea rerum nostrarum, & sociorum quoque esse conditio potest, vt ex prudentiae praescripto, cum potentioribus, & miseris rite foedera ineantur: ita & de illis, qui viribus nobis pares sunt, eadem ratione est censendum. Si enim communis sit, quae vtrumque premit, necessitas, si certo nobis constet, aemulationi nullum esse locum, nihil obstat, quo minus eiusmodi foedera percuti possint.

§. XI.

Sed cumprimis ad *mores* illorum, quibuscum foedere iungi cupimus, haud perfunctorie est attendendum. Nihil enim solemnius est hominibus, qui suis ita inseruiunt commodis, vt diuina humanaque pedibus conculcare iura parati sint, quam alios foederum religione deceptos opprimere. Cum hisce ergo foedere iungi, a summa profecto parum abesset imprudentia. Atque cùm non maior fides a profanis, Numinisque contemptoribus hominibus speraripossit, horum societates & foedera summo declinare studio, magnae vtique erit prudentiae: nisi forte ratio vi eos ad officium faciendum cogendi, suppetat.

§. XII.

§. XII.

Tandem & *forma* eius ciuitatis, qua cum foedera pangimus, consideranda est. Namque vt diuersis formis ciuitates gaudent, ita & non vnum eundemque sibi constitutum habent finem. Quae autem non in vnum finem nobiscum conspirant, ab iis non est, vt constantiam fidemque in foedere seruando expectemus. Accedit, quod ipsa formae diuersitas obstet, quo minus, nisi alia eos causa compellat, in veram & duraturam amicitiam eiusmodi ciuitates coalescere queant.

§. XIII.

Ad *modum* foedera percutiendi nunc accedo. Huc refero, quod foedera vt plurimum iniri soleant per legatos: de quibus deinceps praecipiemus: id saltem monuisse nostra hic interest, praecipue attendendum esse, an legatus nomine ciuitatis foedus percussurus, tanta instructus sit potestate, quanta, vt foedus validum sit, requiritur. Si enim tanta potestate non fuerit gauisus, alteri pronum erit, abrupto pro lubitu fodere, magnis periculis & incommodis nos exponere.

§. XIV.

Non minus etiam curandum, vt verbis claris & perspicuis foedus concipiatur, ne subdola interpretatione, aut praua cauillatione, verba in alium detorquere sensum, nobisque ita illudere possint, quod multis solenne fuisse gen-

gentium annales comprobant: ſed & vt ſubſcriptio, ceteraque, quae ad inſtrumenti integritatem pertinent, rite ſe habeant, omni modo, elaborandum eſt: cum vel minimus defectus a perfidis ad foedus abrumpendum, obtentui ſumi poſſit.

§. XV.

Nec negligenda ſunt firmamenta foederum, pignora, obſidesque. Fluxa enim & lubrica pierorumque hominum fides eſt, adeoque nullam temere rationem vinculis quibusdam eam conſtringendi, praetermittere decet. Cumque interdum difficulter adducci poſſint, vt obſidibus pignoribusque foedera firment, iuuabit honorem aut amicitiae ſpeciem obſidibus obtendere, aut aliis blandimentis efficere, vt noſtrae ſecuritati proſpiciatur. Sed nec ritus & ceremonias, quae ad augendam foederum ſanctitatem adhiberi ſolent, negligere decet. Ea enim eſt quorundam indoles, vt ritibus externisque ceremoniis facilius in officio contineantur, quam foederis aut iureiurandi religione. Accedit, quod hoc ipſo inuidia augeatur & deteſtatio ſceleris, ſi forte perfide foedus violauerint.

§. XVI.

Vlterius, in foederibus ad *tempus aliasque circumſtantias* eſt attendendum. Temporis opportunitas vtramque hic quoque facit paginam. Cumprimis e re noſtra fuerit, eo tempore

pore foedera inire, quo non tam neceſſitate quadam ad hoc compellit, quam ſponte noſtra id in animum induxiſſe videamur. Tum enim aequiſſimis legibus foedus percutere licebit. Contra ſi alter ſentiat, neceſſitate quadam ad foedus ineundum nos compelli, iis conditionibus, quae nobis valde moleſtae parumque vtiles erunt, illud inibit. Fortaſſis etiam plane detrectabit foedus, minusque honorificum cenſebit, in foederis ſocietatem allici, cum alius praeſto nobis non eſt, cuius auxilium imploremus.

§. XVII.

Praeterea prudentia monet, vt non patiamur foedere vltra tempus, quam nobis expedit duraturo, nos conſtringi. Saltem foedera perpetua ſummo ſtudio ſunt fugienda. Vt enim neſcimus, quis in poſterum rerum noſtrarum futurus ſit ſtatus, ita facile euenire poteſt, vt quod nunc commodum nobis affert foedus, alio tempore vltimam extremamque attrahat perniciem. Atque hoc in omnibus quidem foederibus eſt attendendum, cumprimis tamen in iis, quae cum ſuperioribus ineuntur, aut in quibus nos deteriori ſumus loco.

§. XVIII.

Quod primum in omnibus actionibus, & adeo foederibus quoque eſt, id vltimo ponimus loco: quod ſcilicet praecipue ad *finem* ſit reſpiciendum. Ratione finis autem alia ſunt *foedera*

bellica, alia *commerciorum* cauſa percutiuntur. In his omnes illae uſurpandae ſunt praecautiones, quae ad commerciorum amplitudinem & incrementum faciunt: cumprimis cum illis eiusmodi foedera percutienda, a quibus magnam mercium rariorum & pretioſarum copiam, ſoli impetrare poſſumus. Quae in bellicis foederibus obſeruanda ſint, patebit, ſi, quae de prudentia ſtatus circa rem bellicam obſervanda ſunt, expoſuerimus. Illud hic monuiſſe ſufficiat, foedera *offenſiua* non niſi ſumma vrgente neceſſitate, percutienda eſſe.

§. XIX.

Cum foedera praecipue ope *Legatorum* ineantur, de hiſce nunc porro diſpiciendum, & de legatis prudenter recipiendis, & caute mittendis diſſerendum eſt. Et circa *recipiendos* quidem aliarum gentium ad noſtram ciuitatem *legatos*, prudentia iubet, vt ſumma humanitate excipiantur, & nihil intermittatur, quo illorum beneuolentia nobis conciliari poſſit. Cum enim haud raro viri magnae auctoritatis mittantur, hi nobis conciliati, prompte rurſus illorum, a quibus miſſi ſunt, animos in noſtras trahent partes: atque cum ritus & ſolennia vtramque hic fere faciant paginam, in hiſce non decet eſſe pareum, cum praeſertim ſine ciuitatis damno heic alicui liberali eſſe liceat: ſimul tamen ſedulo cauendum, ne arcana noſtra explorent, idque ea ratione, ne offendantur.

§. XX.

Digitized by Google

§. XX.

Praeterea ad omnes illorum actiones attendendum, cnmprimis ne forte ciuitatis noſtrae miniſtros auro corruptos, in ſuas trahant partes: ſi noſtra interſit, tempus aliquod praeterlabi, priusquam audiantur, ſub honoris quadam ſpecie v.g. quod apparatus, quo excipere eos velimus, nondum praeſto ſit, moram nectere prudentiae erit: ſi illorum petitis annuere, rerum noſtrarum conditio non patiatur, nihil intermittendum, quo aſperitatem repulſae emollire liceat.

§. XXI.

Aſt circa *legatos* ad alias gentes *mittendos*, ſequentes non ſunt negligendae leges: ſi felicem negotii ſucceſſum ſerio cupimus, legatus mittendus eſt, qui morum iſtius gentis, ad quam mittitur, eiusque ſtatus, & aulae, probe eſt peritus, & qui nullo vnquam facinore illi genti, aut miniſtris eius ſe odioſum reddidit: & cuius indoles ad indolem iſtius gentis & aulae proxime accedit: tum in ceteris prudentiae ciuilis capitibus probe ſit eruditus, tum maxime rituum & ceremoniarum callentiſſimus.

§. XXII.

Iudicio non minus practico, quam ingenio polleat legatus, vt prompte & velut in arena quandoque conſilium capere poſſit: affabilitate praeterea & humanitate omnium ſibi con-

ciliare animos sciat. Hac indole fere praeditos esse, qui temperamento *sanguineo cholerico* gaudent, supra diximus.

§. XXIII.

Iuuabit etiam hominibus generis nobilitate, & diuitiis florentibus, hanc demandare prouinciam, vt eo maiori polleant auctoritate, & ne ciuitati omnes in legationem faciendi sint sumptus. Quod si forte lites ob praecedentiam metuantur, mittantur legati secundi ordinis, aut qui eo loco sunt, vt eos aliis postponi, nobis non sit dedecori. Accurate denique mandatis, praesertim arcanis instruantur, ne limites sibi praescriptos migrent, & tale quid nostro nomine promittant, quod sine ingenti nostrae ciuitatis damno, seruari nequeat: quod si mandati limites fuerint transgressi, grauiter puniantur.

SECT. XI.
de
PRVDENTIA STATVS CIRCA BELLVM ET PACEM.

Σύνοψις.

Haud infima prudentiae ciuilis pars est prudentia bellica, §. I.
Ordo dicendorum, §. II.
Ante bellum quid agendum? §. III.
De apparatu bellico, §. IV.
Pecuniam belli nervum esse, §. V.
De commeatu & annona, §. VI.
De armis, §. VII.
De milite: speciatim an equitatus praeferendus sit peditatui? §. VIII.
Quid de militia mercenaria censendum? §. IX.

Duo

Duo militum genera esse constituenda, ordinariorum & subsidiariorum, §. X.
In illis delectus esse instituendus, §. XI.
In quo respiciendum ad patriam aetatem, §. XII.
Corpus, animum, vitae genus, §. XIII.
Disciplina militaris in qua consistat, §. XIV. XV.
De Ducibus: summum imperium in bello uni esse committendum, §. XVI.
An consultum sit, ut in statu monarchico ipse summus imperans praelio interfit? §. XVII.
De virtutibus bellici ducis, §. XVIII.
De eiusdem felicitate, §. XIX.
De fortalitiis & propugnaculis quid observandum, §. XX. XXI.
Etiamsi in apparatu bellico nihil desit, non tamen temere bellum suscipiendum est, sed quando circumstantiarum ratio felicem nobis pollicetur euentum, §. XXII. XXIII.
In ipso bello quid agendum? maxima rerum momenta aggredienda esse, §. XXIV.
Nec pugnam temere subeundam, §. XXV.
Occasioni inseruiendum, §. XXVI.
Cumprimis & loci habendam esse rationem, §. XXVII.
Et famae, §. XXVIII.
Duces militibus exemplum praeeant, §. XXIX.
De strategematibus, corruptoribus, §. XXX.
De urbium obsidionibus, §. XXXI.
Quid post bellum agendum? Victoria moderate utendum, §. XXXII.
Quid ab illis exigatur, qui victi sunt, §. XXXIII.
Victoris quae debeat circa pacem esse circumspectio, §. XXXIV.
De bellis ciuilibus, eorumque causis, §. XXXV. §. XXXVI.
Quo pacto praecauert queant, §. XXXVII.
Quid agendum, si iam discordiae ciuiles in bellum eruperint, §. XXXVIII.

§. I.

PRaecipuam fere prudentiae ciuilis partem facit *prudentia bellica*, quam cum prudentia

togata, omne iſtud abſoluere, quod ad reipublicae adminiſtrationem requiritur, haud immerito nonnulli dixerunt. Huc ergo cum ordo nos duxerit, quaenam prudentiae in bellicis rebus ſint partes, vberiori commendatione exponendum eſt.

§. II.

Vt vero rite prouehamur, eodem incedimus ordine, quem in iure belli ediſſerendo obſeruavimus, vt ſcilicet quid *ante bellum*, quid *in bello*, quid *poſt bellum* ad ciuitatis ſalutem, ex prudentiae praeſcripto agendum ſit, euoluamus.

§. III.

Ante bellum tria maximopere curanda ſunt: vt paratum habeamus militem bonum & exercitatum, ſi armata manu noſtra nobis vindicare placeat: vt ad aliorum inſultus propulſandos munitae vrbes & propugnacula, quibus nos tueri queamus, nobis praeſto ſint: vt bellum ſuſcepturi, deliberemus, ſitne hoc e re noſtrae ciuitatis.

§. IV.

Atque vt a *milite* ordiamur, cum is ſine *apparatu* nec ali, nec armari in hoſtem poſſit, de eo prius dicendum eſt. Apparatum autem voco res ad omnem belli vſum neceſſarias, quales ſunt *pecunia*, *commeatus*, *arma*. Haec ſi quidem anrea praeſto non ſint, omnis de bello cogitatio fruſtranea, irrita, vana eſt.

§. V.

Digitized by Google

§. V.

Et *pecuniam* quidem belli neruum esse, nemini, nisi rerum omnium plane imperito, dubium esse potest. Per sumptus enim atque expensas & efficacia & vtilia redduntur arma, & pleraeque belli res consilio & pecunia conficiuntur. Vnde autem solui stipendium militi poterit, nisi pecunia adsit? aut sine stipendio vix hodie habebis militem.

§. VI.

Commeatus & *annona* succedit, quae duplicem in vsum paranda, primo ne milites, qui in castris sunt, egeant, & aut fame pereant, aut fuga sibi consulant: deinde vt qui vrbibus sunt praesidio, si forte has obsidione cingi contingat, habeant, vnde viuant, hostiumque vim tolerare possint.

§. VII.

De *armis* nemo dubitat. Armamentarium ergo constituendum, in quo ad certum equitum peditumque numerum tela & arma serventur. Huc refero etiam *tormenta*, *machinas bellicas*, *pulueris pyrii iustam copiam*, *naues* & *omnem apparatum nauticum*, si situs regionis bellum maritimum postulet aut admittat, & id genus alia.

§. VIII.

Haec si rite se habeant, de *milite* ipso cogitandum. Hic vt prudentiae praecepta luculentius pateant, primo de *militibus*, deinceps

de *ducibus* dicendum. Milites vel *equites* ſunt vel *pedites*. Vtra pars in bello praeferenda ſit, viros prudentes diſputare video. Ego certe vtut non inficias eam, equitatus magnum in bello vſum eſſe, peditatus tamen longe eſſe maiorem aſſerere non dubito. Praeterquam enim quod in praeliis non minor pediti vis ſit quam equiti, pedites etiam adhiberi poſſunt ad vrbes expugnandas & propugnandas, vbi equitum aut nullus, aut non tantus eſt vſus, praeterea loca montana & impedita pedites facilius accedunt quam equites, & denique pedites minoribus ſumptibus aluntur quam equites. Nec tamen ideo equitum nullus vſus eſt. Quin potius vbi res militaris bene eſt comparata, tale adhibetur temperamentum, vt equeſtri non minus quam pedeſtri militiae locus ſit, ſed vt haec illam ſuperet. Gentes equitatu vnice valentes, ad latrocinia, quam iuſta praelia aptiores eſſe, ipſa quemlibet docere poteſt experientia.

§. IX.

Porro expediatne, milites *mercede conductos* habere, an *ipſos ciues* in hoſtem armari, diſceptari memini. Sunt, qui *mercenariam militiam* laudant: ſunt, qui vituperant. Ego quidem ad bellum eam militiam aptiorem eſſe cenſeo, quae ciues ſelectos non pro mercede, ſed pro gloria gentis, pro libertate, pro patria pugnaturos in aciem educit: ſed cum ciuitas ſalutem

tem expendo, ad quam ipſum bellum comparatum eſſe decet, illorum ſententiae, qui hanc militiam ſuadent, ſubſcribere nequeo. Certe ſi cives ipſi arma capere iubeantur, & commercia & opificia, per quae neruus rerum gerendarum, pecunia, ciuitati adfertur, ceſſare oportet; quod ſi contingat, nec bellum feliciter geretur, nec procul a ruina aberit ipſa ciuitas. Meminiſſe quoque iuuabit, ſtatum earum ciuitatum, quae olim propriis ciuibus pugnarunt, plane alium eſſe a ſtatu rerumpublicarum, quae hodie in Europa florent.

§. X.

Placet itaque *mercenaria militia*: non tamen quaelibet, ſed talis, quae delectum inſtituit virorum ad militiam aptorum, non autem quoslibet corradit. Non enim multitudo, ſed virtus militum hoſtem vincit. Delectus itaque vt rite & cum iudicio inſtituatur, illorum non diſplicet mihi ſententia, qui duo militum genera conſtituunt, *ordinariorum* & *ſubſidiariorum*: *ordinarios* quidem, qui aſſidue & ex munere atque arte velut militent: quorum non adeo magnam copiam eſſe neceſſe eſt, ne ſeditiones moueant, aut nimii ad eos alendos requirantur ſumptus. *Subſidiarios* autem voco, qui non niſi vrgente neceſſitate arma capiunt, hac ceſſante, aliarum rerum ſatagere iubentur, vt adeo interea ſtipendiis eos alere non neceſſe ſit: interim quandoque in re militari

litari inſtrui poſſunt, vt ad hoſtem excipiendum parati ſint. Iuuabit hunc in finem ruſticos in certas claſſes deſcribere, & eos ad rem militarem erudire, vt ſubſidiariorum militum vicem ſuſtineant. Ruſtica enim plebs varias ob cauſas, ad hunc vſum vrbana accommodatior videtur.

§. XI.

Sed cum *ordinarii* ipſum robur exercitus conſtituant, & in bello vtramque facere paginam debeant, potiorem curam, maioresque promerentur ſumptus. Atque vt horum delectus rite inſtituatur, *quomodo* legendi ſint diſpiciendum. Solent autem quinque boni militis notae adferri: *patria, aetas, corpus, animus, vita.*

§. XII.

Et *patriae* quidem omnino habenda eſt ratio, cum locorum & regionum conditio ad hominum temperamentum & indolem plurimum conferat: nec enim vbique fortes naſcuntur viri. Aptiores autem ad militiam cenſentur, qui confragoſos, ſaltuoſos, ſeptentrionales incolunt locos. Hi enim ex ſoli conditione duritiae adſueuerunt, laborumque ſunt tolerantiores, quin & audaciores, & ad hoſtium impetum ſuſtinendum fortiores. *Aetas* autem illa ad militiam accommodatiſſima videtur, quae a iuuenili leuitate, ad virile robur & conſtantiam, vergit. Certe iuuenes potius quam

ſenes

ſenes legendos eſſe, ratio ſuadet, cum illi & viribus praeualeant, & facilius ad virtutem bellicam inſtitui ac erudiri poſſint.

§. XIII.

Ratione *corporis*, illos, qui grandi ac praelongo praediti ſunt, quibus ſtricti ſunt artus, minax vultus: ratione *animi* audaces, atque verſatos, legendos eſſe, itidem nemo dubitauerit. Sed cumprimis ad *vitae genus* reſpiciendum. Homines itaque agriculturae, venationi, iisque ſtudiis, in quibus corporis quaedam eſt exercitatio, longe praeferendi ſunt illis, qui opificia & artes ſellularias tractant; vt enim illis maius & corporis & animi eſt robur, ita hi vt plurimum molles ſunt, & effoeminati, & ad belli incommoda toleranda parum apti.

§. XIV.

Ita ergo lectum militem ad robur & virtutem bellicam, per *diſciplinam militarem* conformare decet. Diſciplina autem militaris, auctore Iuſto Lipſio, quatuor abſoluitur partibus: *exercitio*, *ordine*, *coercitione*, & *exemplis*. Per *exercitia* miles electus ad arma & opus condocefaciendus eſt, vt tirones tractare arma, ſeruare ordines, militari ambulare gradu celeriter & aequaliter: item vt portare pondus, ſolem, & puluerem ferre, &c. diſcant. *Ordinem* miles tum in acie, tum in itinere, iuxta leges militares incedendo ſeruat: perque eum miles

les a milite iusto distat spacio, prouideturque, ne agmen vltra, quam par est, laxetur aut conglobetur. Atque istud quidem eo magis necessarium videtur, quo saepius confusio, neglectusque ordo integros perdidit exercitus.

§. XV.

Per *coercitionem* miles continentiam, modestiam, abstinentiam edocendus est. *Continentiam*, ne cibo venerique indulgens, voluptate diffluat, corporisque & animi perdat robur: *modestiam*, in verbis, vestibus & factis, vt vbique mores milite & forti viro dignos prae se ferat, verboque ducis sit audiens, atque ad quoduis signum & nutum intentus atque paratus: *abstinentiam*, ne aut amicis noceat, aut praedae inhiando victoriam perdat, aut eius corrumpat fructum. *Exempla* vero id efficiunt, vt boni fortesque praemiis affecti, alios ad praeclara facinora concitent: mali & ignaui poenas scelerum suorum dantes, alios ab eiusmodi flagitiis deterreant.

§. XVI.

De militibus hactenus praecepimus, nunc de *ducibus* dicendum. Duces vel *summi* sunt siue *primarii*, vel *intermedii* siue *secundarii*. Summus belli dux est ipse imperans summus. Vbi quidem in ciuitate aristocratica aut democratica, plane necessarium, vt vni alicui in bello summi imperii vices demandentur, vt tamen ipsi ciuitati actionum suarum rationem red-

reddere cogatur. Multitudinem enim imperantium in bello plurimum nocere, quin felicem belli euentum ſperari vix poſſe, vbi pluribus imperium eſt collatum, extra dubium poſitum eſſe arbitror. Interim proderit, liberam potius quam limitibus mandatorum adſtrictam auctoritatem, illi concedere: vt enim incerti ſunt belli caſus, ita incerta conſilia, quae adeo certis mandatis non poſſunt definiri.

§. XVII.

An vero in ciuitate monarchica *ipſe princeps* pugnae intereſſe debeat, non adeo expeditum videtur. Praeſentiam principis multum conferre, & militibus animum velut & ſpiritum largiri, apud omnes in confeſſo eſt. Contra, principe interfecto, aut capto, de ſumma rerum ſaepius actum eſt. Ergo non videtur illorum reiicienda ſententia, qui principis praeſentiam requirunt in eiusmodi bello, vbi ſalus totius ciuitatis in periculum adducitur, in ceteris non item.

§. XVIII.

Bellici autem *ducis* nomen titulumque is demum promeretur, qui rei militaris eſt peritus, eamque ipſo vſu eſt edoctus: qui virtute pollet, hoc eſt, qui probus eſt, fortis, diligens, laborem tolerans, temperans, fidelis, facilis, humanus, &c. qui prouide cuncta circumſpicere, & vaſto animi ambitu cuncta complecti didi-

didicit, quae ad belli adminiſtrationem ſunt neceſſaria: qui magna eſt auctoritate apud ſuos, & apud hoſtes: apud ſuos, vt eos ſemper dicto obedientes, & ad quiduis ſuſcipiendum promptos paratosque habeat: apud hoſtes, quoniam ipſa experientia comprobatum eſt, famam ducis hoſtibus interdum metum incutere, & ad victoriam munire viam.

§. XIX.

Addunt nonnulli, quod *felices* quoque eſſe debeant, ſiue quod illis non debeat deeſſe fortuna: ſed cum fortuna non aliud ſi, quam ipſa Numinis prouidentia, externas actionum cauſas ita diſponens, vt optatus inde ſequi euentus poſſit: & vero aſſeri nequeat, Deum velut foedere ſe certis hominibus adſtrinxiſſe, quod in illorum fauorem cuncta ſemper ita diſponere, aut agere velit, quenquam hoc ſenſu *felicem* dici poſſe, abnuo. Interim illud lubentiſſime concedo, diuinae prouidentiae in bello quoque primas deferendas eſſe partes, & omnia conſilia quantumuis accurata & exacta, inuito Numine capta, irrita atque vana eſſe.

§. XX.

Vt milite tum ad inuadendos alios, tum ad noſtram ciuitatem defendendam, opus eſt: ita ad defenſionem etiam requiruntur *propugnacula & fortalitia*. Atque hoc alterum eſt, quod ante bellum cuiuis imperanti eſt agendum. Equi-

Equidem non desunt, qui fortalitiorum vsum non adeo magnum esse contendunt: & maximos insuper sumptus ad ea extruenda & conseruanda requiri, asserunt: sed vt gentium fortalitia contemnentium mores in exemplum trahi nequeunt, eo quod vt plurimum ex diffidentia subditorum & imperantium hoc proficiscatur, ita ea ad hostium impetum sustinendum, non tantum vtilia, sed maxime necessaria esse, nemo ciuilium rerum mediocriter peritus, inficiatus fuerit.

§. XVI.

Interim omnino multa fortalitia & superuacua sunt, & cum ingentes sumptus requirant, oneri potius ciuitati sunt, quam emolumento. Vt itaque heic quoque ciuitati consulatur, iuuabit pauca fortalitia pro territorii amplitudine, sed iis locis extruere, vt per ea impediri hostis queat, quo minus in ipsa viscera regionis penetret: eiusmodi, si fieri potest, eligendus est locus, vbi natura ipsa munimenta quaedam suppeditat, vt eo facilius & minoribus sumptibus per artem & industriam iuvari possit: iusta obseruetur magnitudo; si enim iusto maiora sint, maius etiam requirunt praesidium, & copiosiorem apparatum. Reipublicae autem interest, vt a non adeo multis praesidiariis propugnaculum defendi possit. Quoad modum ea muniendi, nonnulli illum commendant, quo cespite ac substratis sarmentis

tis muniuntur, quia eiusmodi munimenta facilius tormentis reſiſtunt, facilius etiam reparari, &, ſi neceſſitas iubeat, mutari poſſunt. Cetera ex illorum, qui de architectura militari praecipiunt, commentariis haurienda ſunt.

§. XXII.

Accedimus nunc ac tertium, quod ſcilicet, etiamſi omnia nobis praeſto ſint ad bellum gerendum, non tamen ſemper ciuitati noſtrae expediat, etiam ex cauſa iuſta bellum ſuſcipere. Nimirum omne bellum infinitam ſecum trahit malorum cohortem; euentus praeterea belli ſemper incerti ſunt: non temere ergo tale quid committendum, quod vltimam perniciem noſtrae ciuitati attrahere poſſit. Ergo tum demum licebit bellum eligere, ſi praeter iuſtam cauſam, tanta inde ad noſtram ciuitatem redundare vtilitas poſſit, quae incommoda, quibus bellum nos exponit, multis modis ſuperet: & ſi media ad finem perueniendi adeo certa nobis praeſto ſint, vt morali aeſtimatione, & diſcedendo ab euentibus prudentiam & conſilia humana ſuperantibus, de felici ſucceſſu certi eſſe queamus. Nec negligenda eſt occaſio. Optima autem occaſio bellum gerendi eſt, cum vitiis hoſtium vti poſſumus, v. g. cum diſcordiis inteſtinis, aut bellis ciuilibus praemuntur, aut alio caſu illorum vires ſunt imminutae.

§. XXIII.

Digitized by Google

§. XXIII.

Sed noſtrae quoque ciuitatis conſiderandus eſt ſtatus: ſic imprudentia ſumma erit, eo tempore hoſtem externum ſuis ceruicibus attrahere, vbi ſeditiones aut rebelliones ſunt metuendae, & pars ciuium parata ſit, pro hoſtibus arma capere. Interdum tamen, ſi ſcilicet militibus aut turbulentis ingeniis ciuitas abundet, ad ſeditiones euitandas, aut ſufflaminandas, bellum externum aliquid confert, cum respublica hoc modo hominibus tranquillitatem publicam turbare aptis, liberetur. Hinc & neutiquam illorum hominum, quoties de bello agitur, conſilia ſequenda ſunt, quorum intereſt bellum ex bello ſeri.

§. XXIV.

Et haec quidem bellum antecedunt. Nunc quae *in ipſo bello* ex prudentiae praeſcripto obſeruanda ſunt, perſequi lubet. Huc autem cuncta fere redeunt: maxima rerum momenta bello ſunt aggredienda, nec in minoribus commorandum. Parcitur enim hac ratione militi, tempori, impenſis. Capite occupato, cetera ſponte ſequuntur. Maxima autem rerum momenta & capita haec ſunt, per quae ſedes certa in hoſtico nobis comparatur, per quae impediri poteſt, ne hoſti auxilia mittantur, & denique quorum deditio & oppugnatio ceteris deditionis & imperii noſtri agnoſcendi imponit neceſſitatem.

§. XXV.

Vnius praelii euentui totam rei summam permittere, summae est imprudentiae. Cum enim omnes praeliorum euentus dubii sint atque ancipites, tota respublica vnico quasi ictu prosternetur. Quin si vel maxime summa rerum non periclitetur, raro tamen & non nisi vrgente necessitate pugnandum, semper enim incerti sunt praeliorum euentus. Adeoque iuuabit cunctando hostem defatigare, & illi occasionem rem bene gerendi eripere. Sed si necessitas accedat, deficiente v. g. commeatu, supplemento, pecunia, res omnino in discrimen mittenda, & in rebus asperis praeceps capiendum est consilium.

§. XXVI.

Porro occasioni inseruiendum est. Hanc enim prudenter obseruare, ingens momentum ad res bellicas adfert. Huc refero etiam *tempus* & *locum*. Tempus nimirum eiusmodi captandum, quando hostis imprudentia ruit, & nobis se dat opportunum: quo copiae eius diuisae sunt, aut imminutae, aut debilitatae: item quo forte metus aliquis eos incessit: quoad nostras copias autem eo tempore confligendum, quo magnam in milite nostro deprehendimus ad pugnandum alacritatem, siue haec ex superstitione quadam falsaque persuasione, siue aliunde orta sit: huc & illud pertinet, si forte fauentem nobis habeamus ventum,

tum, & ipſum pro nobis militare videatur coelum.

§. XXVII.

Cumprimis etiam loci habenda eſt ratio, vtrum inimicis an nobis ſit accommodatus, ſitue ſatis amplus, vt noſtras explicare quaemus copias, an forte anguſtiae nobis proſint, ſitne foſſis, paludibus, arboribus, impeditus &c. Atque hunc in finem neceſſe eſt, vt duces & locorum ſitum, & naturam regionis, & hoſtium exercitum, valeatne equitatu, an peditatu, &c. probe cognitum & exploratum habeant.

§. XXVIII.

Praeterea famae ratio habenda, ſed caute. Iuvat interdum, & falſum rumorem in prudentiam vertere: praeſertim ſi fama hoſtes aut nimis audaces, aut meticuloſos reddiderit, interim rumori cuiuis non temere credendum, cum ab hoſtibus ſaepius ad nos fallendos proficiſcatur. Securitas autem omnis fugienda, & in hoſte nihil contemnendum: multi enim viciſſent, niſi facile ſe vincere poſſe, exiſtimaſſent.

§. XXIX.

Denique ipſi duces praeclarum militibus praebeant exemplum. Ad militem enim inflammandum plurimum facit, ſi duces ſemper ſint animo hilari ac alacri, & conſtanti, ac intrepido, vt ſemper velut certi de victoria eſſe videantur.

§. XXX.

Prudentiae quoque erit, vti quandoque strategematibus, cum magnum belli compendium habeant, & ita minori damno & periculo victoria obtineatur. Quod nonnulli addunt, missis corruptoribus hostes ad exuendam fidem inducendos esse, & id genus alia, mihi non placent, cum talia sine crimine, vt alibi probatum, fieri nequeant.

§. XXXI.

Et ita quidem in praeliis se res habet. In vrbium obsessionibus milites, vel *obsidentes* sunt vel *obsessi*. Obsidentium est, terrere obsessos, per insidias eos elicere, omni modo impedire, ne commeatus obsessis subuehatur, &c. obsessorum autem, obsidionem fortiter tolerare, frugali dimensione commeatum distribuere, & sedulo curare, ne vllius rei ad vitam tolerandam necessariae inopia laborent, a fossis, aggeribus, muris arcere hostem, eruptionibus cautis eundem fatigare, & quouis modo vires eius imminuere &c.

§. XXXII.

Iam quid *post bellum* faciendum sit, ex prudentiae regulis edisserendum. Obseruandum autem, quod qui *praelio* victus est, nondum statim *bello* victus sit. Vnius praelii euentus nondum rem omnem conficit. Quod si quis itaque in praelio victor euaserit, is victoria *caute, leniter & modeste* vti debet. *Caute*, ne crescente

scente rebus secundis fiducia, negligentior factus, & ab hoste oppressus, omnem victoriae perdat fructum: *leniter*, ne hostes ipsa desperatio fortiores reddat: *modeste*, ne ambitione elatus, fortunae inconstantiam experiatur. Sin *cladem* acceperit, prudentia opus est, ad vires iterum colligendas, cladisque magnitudinem rite aestimandam, vt rite definiatur, expediatne fortunae aleam porro subire, aut pace non turpi periculis se subducere. Sed & fortitudine opus est, ne statim vnius praelii infelici successu frangamur, aut animum abiiciamus, sed vt prompte damnum passum resarcire annitamur.

§. XXXIII.

Qui vero *bello* etiam victi sunt, illis de pace cogitandum. De pace itaque ex prudentiae praescripto hoc obseruare iuuabit: si in bello videamus, fortunam nobis deesse, extrema neutiquam tentanda aut expectanda sunt. Pax ergo facienda, cum adhuc viribus vtcunque instructi sumus. Tum enim non plane leges a victore accipere cogimur, sed facilius pacem tolerabilem impetramus. Porro allaborandum, vt pacem tutam & securam consequamur: vt leges pacis verbis claris & perspicuis concipiantur, ne vlla cauillatione, aut fraudulenta interpretatione, eludi queant.

§. XXXIV.

Victor autem ita se gerat, vt victi non tam

neceſſitate adducti, quam beneuolentia & humanitate conciliati, pacem ineant: hinc conditiones nec duras, nec iniquas, ab iis exigat: caveat, ne victi ſubdola pacis ſimulatione tempus ſaltem vires colligendi lucrentur: perfidos, & inſidias hac ratione ſibi ſtruentes, durioribus conditionibas, conſtringat. Si colloquio finire bellum placeat, operam nauet, vt ſuae ſatis proſpiciatur ſecuritati, ſi quidem ipſe ſummus imperans in illud deſcendere velit. Nec minus quoad arbitros, ſortemque, certae adhibendae ſunt cautiones.

§. XXXV.

Tandem & *bellorum ciuilium* eſt iniicienda mentio. Per haec vero cum ciuitas facillime deſtrui atque peſſundari poſſit, eo omnia conuertenda ſunt conſilia, vt aut *euitentur*, aut orta cito *componantur*. Vtrumque commode fieri poteſt, ſi ad cauſas & ſcaturigines horum bellorum attendamus. Praeter generales autem atque communes, *luxum* ſcilicet, & cetera aut imperantium aut ſubditorum *vitia*, quibus omnes rerumpublicarum mutationes & euerſiones imputandae, ita tamen vt diuinae prouidentiae primus concedatur locus, ad tres veluti fontes omnia bella ciuilia reuocari poſſunt.

§. XXXVI.

Primo namque oriuntur eiusmodi inteſtini motus, ſi ciues potentiores, ambitionis oeſtro

per

perciti, & aemulatione inflati, alios ferre nequeant, plane libertatem reipublicae opprimere, vel deiectis legitime imperantibus, ipsi occupare summam rerum in animum inducant: deinde, quando multitudo, aut metu, aut rerum inopia, aut nimia imperantium vel seueritate, vel indulgentia concitatur: quorsum multum faciunt duces turbulenti, hominesque ambitiosi, obaerati, vani, & omnes illi, qui rebus turbatis se quam rectissime sibi prospicere posse putant: & denique, cum ipsi imperantes imperio suo abutuntur, & tyrannicos induunt mores.

§. XXXVII.

Hisce probe cognitis, huic malo parabitur medicina, cauebiturque, ne erumpat: si inter ciues seruetur aequalitas: & si nunquam concedatur, vt ciuis nimiam potentiam & auctoritatem sibi adquirat, itemque si omnia discordiarum tollantur semina: si imperans causam metus tollat, seueritatem humanitate & clementia temperet, si leges sumptuarias ferendo & alia ratione plebis inopiae consulat: si vires multitudinis (quod maxime in exercitibus procedit, si forte & eos hocce malum afflauerit) diuidat, auctores & concitatores seditionum amoueat, viros probos & disertos submittat, qui promissis, aut spe veniae, & aliis modis seductos reuocent, vacillantes confirment: si animum generosum & imperterri-

tum praeferat, &c. Imperantium autem vitia, modo adhuc vlla sit ciuitas, ferenda, cum satius sit alicui vtut malo, quam nulli parere, & hoc ipso quibusuis quidlibet committendi licentiam concedere.

§. XXXVIII.

Quod si iam in bellum eruperint hi motus, iuvabit capita & auctores rebellionis e medio tollere, quocunque id etiam fiat modo. Multitudo enim sine duce languet, vt corpus sine anima: milites promissis aut alia ratione diuidendi, aut in partes trahendi: erga victos autem victor clementer se gerat, cum hoc ipso ad maiorem fidem, & promptius obsequium, adstringi possint.

SECT. XII.

de

PRVDENTIA STATVM CIVITATIS MONARCHICAE, ET IN EA STATVM IMPERANTIVM, CONSERVANDI.

Σύνοψις.

Ordinis ratio. §. I.
Arcana imperii quid? §. II.
Arcana & iura dominationis, item flagitia dominationis, §. III.
Simulacra imperii, §. IV.
Quod haec omnia in singulis rebuspublicis obseruari queant, §. V.
Quaenam sint arcana imperii in genere, §. VI.
Quaenam arcana & iura dominationis, §. VII.
Et simulacra imperii, §. VIII.
De statu monarchico quaenam sint obseruanda, §. IX.
Quo pacto ipse princeps debeat esse comparatus, & quidem quoad dotes naturae, §. X.

Et

Et quoad ea, quae ab exercitatione proueniunt, §. XI.
Consiliarii principi sunt necessarii: quos adhibere debeat, §. XII.
Quomodo eos audire debeat, §. XIII.
Quod cumprimis operam dare debeat princeps, vt ipse emendatae sit voluntatis, §. XIV.
Quae prae ceteris eum deceant virtutes, §. XV.
Arcana imperii monarchici, speciatim quo pacto illud conseruandum sit contra plebem, §. XVI.
Contra patricios, §. XVII.
Arcana dominationis in statu monarchico, §. XVIII.
Et quidem quoad imperii susceptionem, §. XIX.
Quoad administrationem: & primo quidem de capite rerum non remittendo, de existimatione conseruanda, §. XX.
De successore certo designando, §. XXI.
De iuribus principis tuendis, & fama antecessorum conseruanda, §. XXII.
De custodia militari: it. de hominibus fidelibus promouendis, omnium animis conciliandis &c. §. XXIII.
De aequalitate inter omnes seruanda: omnibusque actionibus ad certum scopum dirigendis, §. XXIV.
De iuribus dominationis monitum, §. XXV.
Quaenam sint iura dominationis in statu monarchico, §. XXVI.
Simulacra imperii in statu monarchico ad demulcendam plebem, §. XXVII.
Ad demulcendos proceres, §. XXVIII.
Flagitia dominationis in statu monarchico, §. XXIX.
Flagitia imperii, §. XXX.
Quo pacto ab iis differant flagitia dominationis, item de arcanis domus, §. XXXI.
Arcana dominationis in actibus publicis, seu actus tyrannici quinam sint, §. XXXII. XXXIII.
Sophismata tyrannica, §. XXXIV.

§. I.

COnsiderauimus hactenus ciuitatem in genere, modumque eam conseruandi edisseruimus.

mus. Descendendum nobis nunc est ad specialia, & quae singulis rerumpublicarum formis expediant, exponendum est.

§. II.

Obseruandum autem hic est, in qualibet ciuitate duo posse considerari: *statum* ipsius *reipublicae*, prout hanc aut illam formam accidentalem habet, e. g. statum monarchiae, aristocratiae, & *statum* ipsorum *imperantium*. Posset addi *status ciuium* siue subditorum, si operae pretium esset, seorsim de ratione eum conseruandi, dispicere. Media statum huius vel illius reipublicae conseruandi solent vocari *arcana imperii*. Quae pro diuersitate formarum accidentalium varia sunt. Sic alia sunt arcana imperii in monarchia, alia in aristocratia &c.

§. III.

Media autem statum imperantium conseruandi vocari possunt *arcana dominationis*. Et haec quidem vel circa facta aliorum versantur, & non tantum iusta sunt, sed & ne speciem quidem iniustitiae praebent: vel circa facta imperantium propria, & iusta quidem sunt, saepi[illegible] tamen iniustitiae speciem praebent. Si[illegible] cantu[illegible] *ra dominationis*: sin illi[illegible] nent, & in speciali[illegible] *tionis* salutant[illegible] *flagitia do*[illegible] Taciti[illegible]

§. IV.

Interdum etiam contingit, vt quidam in ciuitate externam imperii ſpeciem habeant, cum tamen nihil minus quam imperium ipſum teneant. Hinc oriuntur *ſimulacra imperii*, quae ab illis, qui reuera imperio gaudent, ſtudioſe conſeruari ſolent, & confirmari, vt adeo iis, qui ad ſummam rerum adſpirare poterant, hoc pacto delinitis, res ſuas eo melius firmare & ſtabilire poſſint.

§. V.

Tria ergo in qualibet reipublicae ſpecie obſeruanda ſunt: *arcana imperii; arcana & iura dominationis; ſimulacra imperii* & arcana inania. Quibus denique addi poſſunt *flagitia dominationis*, non vt imitemur ea, ſed vt eo rectius caueamus. *Arcana* autem dum haec media appello, neutiquam in ſpecialiori ſignificatu hac voce vtor, quaſi ita occulta ſint, vt a nemine ſciantur, ita enim a me doceri non poſſent: ſed ſignificatum huius vocabuli [illegible] lioribus limitibus circumſcribo, & i[illegible]edia arcana voco, quod dum v[illegible]um ſimulatione, & fi[illegible] ſoleant.

§. I.

[illegible]*imperii* in g[illegible]
[illegible]ri capita[illegible]
[illegible]blicae i[illegible]ra
[illegible]ceſſitati[illegible]nec
[illegible]ma-

magiſtratus iuribus imperii, cum odio & damno ſubditorum, abutatur. Si forte in eorum vſu peccatum ſit, virium diſſimuletur, & callida interpretatione interpoletur: de iuribus imperii non temere diſceptetur, aut ſi diſceptandum ſit, caueatur, ne in vulgus iſta diſſenſio promanet: ab vſu & exercitio iurium imperii ſummo ſtudio arceantur, quibus imperium non competit.

§. VII.

Arcana & iura dominationis, vt ad imperantium auctoritatem & ſecuritatem vnice comparata ſunt, ita ad ſequentia fere capita reuocari poſſunt: in omnibus conſiliis & factis non minor ſit aequitas quam conſtantia: ob diuerſa aliorum iudicia, imperantes non moueantur: prudenter etiam imperantes externa dominationis ſigna, nomina, titulos, ſibi ſolis reſeruant, & in quauis fortuna fortiter retinent: ſi imperantium plures ſint, ſummo ſtudio euitetur diſcordia: ſanctitatis & ſingularis praeſtantiae opinionem in animis ſubditorum excitare, magnopere e re imperantium eſt: illis, a quibus imperantibus periculum imminet, aliud quid obiiciendum, aut ſub ſpecie honoris removendi &c.

§. VIII.

Denique quoad *ſimulacra imperii* omnis prudentiae vis eo tendit, vt ſimulacra maneant ſimulacra, hoc eſt, ne illis qui eiusmodi ſimulacris

lacris deliniuntur, verum aliquod ius imperii concedatur.

§. IX.

Iam quod ad *ſtatum monarchicum* attinet, poſſet hic iterum & finis, & conditio agentis, indolesque eorum, quibuscum illi negotium intercedit, diſtincte conſiderari, ſed cum operae pretium non ſit, ſingulis prolixe immorari, ſuffecerit de ipſis imperantibus pauca delibaſſe, vt ipſos actus, per quos finis obtineri poſſit, eo diligentius expendere queamus.

§. X.

Nimirum cum maxima impedimenta ab *ipſo agente* ſaepius oriantur, non eſt, vt princeps putet, feliciter ſe imperaturum, niſi ad imperii adminiſtrationem ſit idoneus. Duo autem ſunt, quae, ſi ab ipſo DEO omnium bonorum fonte diſceſſeris, principem ad imperii adminiſtrationem idoneum reddunt, *natura & exercitatio*. Per *naturam* princeps habet, quod a parentibus generis claritate & egregiis maiorum facinoribus conſpicuis, in lucem ſit editus: ad auctoritatem enim & exiſtimationem comparandam hoc plurimum facit: deinde corporis decus, formam, ac vultus maieſtatem, quae & amorem & venerationem apud omnes principi conciliare apta eſt: porro corporis temperamentum, per quod ad certas actiones ciuiles diſponitur. Videtur autem principi maxime conuenire ſanguineum cholerico temperamentum: hinc

hinc enim & iudicii praestantia & affabilitas illa comitasque sequitur, qua omnium ad se allicere animos potest. Addo denique, quod a diuina prouidentia sapienter cuncta dispensante, quamque fatum vocant, prouenit, quod natus sit certo loco, aut tempore. Multi principes cetera boni & sapientes, feliciter imperaturi fuissent, si alio loco, aut tempore nati essent: contra alii, non adeo boni & sapientes, nunquam fortunam adeo sibi fauentem fuissent habituri, nisi hoc loco, siue tempore, in orbis huius scenam prodiissent.

§. XI.

Quae ab *exercitatione* proueniunt, partim ad *intellectum*, partim ad *voluntatem*, partim denique ad *corpus* pertinent. Ratione *intellectus* principem *prudentia rectoria* instructum esse decet, quae quibus partibus absoluatur, ex hactenus dictis nemini obscurum esse potest. Supponit haec prudentia accuratam notitiam regni, eiusque subditorum, legum, ciuium, opum &c. Comparatur autem suffragante bonitate indolis, per bonam educationem, si a teneris vnguiculis princeps artibus imperaturo profuturis, imbuatur: per doctrinam, si eas artes scientiasque colat, quae ad reipublicae administrationem sunt necessariae: per experientiam, ad quam cum multi anni requirantur, historiarum diligens lectio vices eius supplebit; per vsum, si rebus ciuilibus & militaribus

ribus tractandis, ab ineunte adolescentia adsuefiat.

§. XII.

Sed cum vix vlli mortalium, nedum principi tanta ingenii felicitas temere contingat vt boni & consummati principis partes per se solus rite explere possit, omnino iuuabit aliorum *consilia* non spernere. Feliciter ergo imperaturus princeps consilia sapientum audiat. Sed & hic prudentiae praeceptis opus est, vt sciat, quos audire debeat, & quomodo eos audire debeat. Ad prius quod attinet, adhibeat in consilium viros probos, eiusque rei, super qua in consilium adhibentur, peritos. Neutiquam autem audiat homines ambitiosos, suis saltem cupiditatibus & commodis inseruientes, & hinc consiliis temerariis principem praecipitem daturos.

§. XIII.

Audiat autem eos: *mature*, cum adhuc bonis consiliis locus est: *cum iudicio*, hoc est, vt quid optimum sit eligat: permittat quoque illis libere sententiam dicere: proderit hunc in finem, si princeps ipse sententiam suam celet, ne forte metu percussi, aut dissensione sua principem offendere nolentes, veritatem dissimulent: adeoque nec bona consilia praemiis, nec mala poenis afficiat. Quod si princeps non eo sit iudicio, vt, quid factu optimum sit, eligere valeat, non displicet mihi illorum sen-

ten-

tentia, qui ſuadent, vt tunc princeps vnum, cuius peritiam, prudentiam, atque fidem exploratam habet, eligat, eiusque ſententiam ſemper ſequatur.

§. XIV.

Quemadmodum autem omnium actionum moralium atque ciuilium fons eſt ipſa voluntas hominis, huius cumprimis ratio habenda eſt feliciter imperaturo. Atque cum per naturam omnes homines, aut ad ambitionem, aut auaritiam, aut voluptatem propenſi ſint, nec principum in hoc capite alia ſit conditio, prima & praecipua principis cura ſit, emendare voluntatem, eiusque morbis afferre medelam. Certe principem aut ambitioni, aut auaritiae, aut voluptati indulgentem, ciuitatis commoda minus recte promouere poſſe, apud omnes in confeſſo eſt. Ego vero fidenter aſſero, quod nec *arcana dominationis* rite adhiberi poſſint, niſi ab emendatae voluntatis principe. Ita nimirum eſt, quam primum vel latum vnguem imperans a iuſtitiae regula deflectit, plus ſibi nocet, quam prodeſt. Quantacunque enim videri poſſit vtilitas, quae ad illum inde redundat, apparens tamen ſaltem, non vera eſt vtilitas. Aſt qui voluntatem nondum correxit, profecto non poteſt non a rectae rationis & iuſtitiae regula quotidie deflectere.

§. XV.

§. XV.

Atque si voluntatem rite emendauerit princeps, non possunt non *ceterae virtutes*, quarum magnus tum in ceteris vitae humanae negotiis, tum maxime in reipublicae administratione vsus est, sua sponte consequi. Pietati cumprimis, atque iustitiae, clementiaeque operabitur princeps. Hisce enim similibusque virtutibus omnino feliciter imperaturum ornatum esse decet, cum & per se necessariae sint, & ad existimationem comparandam, ac amorem subditorum ei conciliandum, multum vtique conferant.

§. XVI.

Iam ad ipsa *media*, & primo quidem per quae status ipsius ciuitatis monarchicae conseruari potest, accedo, quae *artana imperii monarchici* appellitari possunt. Et quidem cum statui monarchico periculum immineat & *a plebe*, & *a patriciis nobilioribusque ciuibus*, huc cuncta fere redeunt: plebi pariter ac patriciis & voluntas, & facultas, statum monarchicum mutandi adimenda est. Voluntas adimitur plebi, si illi persuadeatur, imperantem iusto titulo imperium occupasse, & possidere: si subinde certior reddatur, quot, & quanta bona ex statu monarchico ad totam ciuitatem redundent: nonnulli quoque tergiuersationem in accipiendo imperio huc referunt: praeterea, si otium plebi auferatur, & vulgus bello aliisque negotiis

tum praeferat, &c. Imperantium autem vitia, modo adhuc vlla sit ciuitas, ferenda, cum satius sit alicui vtut malo, quam nulli parere, & hoc ipso quibusuis quidlibet committendi licentiam concedere.

§. XXXVIII.

Quod si iam in bellum eruperint hi motus, iuvabit capita & auctores rebellionis e medio tollere, quocunque id etiam fiat modo. Multitudo enim sine duce languet, vt corpus sine anima: milites promissis aut alia ratione diuidendi, aut in partes trahendi: erga victos autem victor clementer se gerat, cum hoc ipso ad maiorem fidem, & promptius obsequium, adstringi possint.

SECT. XII.

de

PRVDENTIA STATVM CIVITATIS MONARCHICAE, ET IN EA STATVM IMPERANTIVM, CONSERVANDI.

Σύνοψις.

Ordinis ratio. §. I.
Arcana imperii quid? §. II.
Arcana & iura dominationis, item flagitia dominationis, §. III.
Simulacra imperii, §. IV.
Quod haec omnia in singulis rebuspublicis obseruari queant, §. V.
Quaenam sint arcana imperii in genere, §. VI.
Quaenam arcana & iura dominationis, §. VII.
Et simulacra imperii, §. VIII.
De statu monarchico quaenam sint obseruanda, §. IX.
Quo pacto ipse princeps debeat esse comparatus, & quidem quoad dotes naturae, §. X.

Et

Et quoad ea, quae ab exercitatione proueniunt, §. XI.
Consiliarii principi sunt necessarii: quos adhibere debeat, §. XII.
Quomodo eos audire debeat, §. XIII.
Quod cumprimis operam dare debeat princeps, vt ipse emendatae sit voluntatis, §. XIV.
Quae prae ceteris eum deteant virtutes, §. XV.
Arcana imperii monarchici, speciatim quo pacto illud conseruandum sit contra plebem, §. XVI.
Contra patricios, §. XVII.
Arcana dominationis in statu monarchico, §. XVIII.
Et quidem quoad imperii susceptionem, §. XIX.
Quoad administrationem: & primo quidem de capite rerum non remittendo, de existimatione conseruanda, §. XX.
De successore certo designando, §. XXI.
De iuribus principis tuendis, & fama antecessorum conseruanda, §. XXII.
De custodia militari: it. de hominibus fidelibus promouendis, omnium animis conciliandis &c. §. XXIII.
De aequalitate inter omnes seruanda: omnibusque actionibus ad certum scopum dirigendis, §. XXIV.
De iuribus dominationis monitum, §. XXV.
Quaenam sint iura dominationis in statu monarchico, §. XXVI.
Simulacra imperii in statu monarchico ad demulcendam plebem, §. XXVII.
Ad demulcendos proceres, §. XXVIII.
Flagitia dominationis in statu monarchico, §. XXIX.
Flagitia imperii, §. XXX.
Quo pacto ab iis differant flagitia dominationis, item de arcanis domus, §. XXXI.
Arcana dominationis in actibus publicis, seu actus tyrannici quinam sint, §. XXXII. XXXIII.
Sophismata tyrannica, §. XXXIV.

§. I.

COnsiderauimus hactenus ciuitatem in genere, modumque eam conseruandi edisseruimus.

mus. Descendendum nobis nunc est ad specialia, & quae singulis rerumpublicarum formis expediant, exponendum est.

§. II.

Obseruandum autem hic est, in qualibet ciuitate duo posse considerari: *statum* ipsius *reipublicae*, prout hanc aut illam formam accidentalem habet, e. g. statum monarchiae, aristocratiae, & *statum* ipsorum *imperantium*. Posset addi *status ciuium* siue subditorum, si operae pretium esset, seorsim de ratione eum conseruandi, dispicere. Media statum huius vel illius reipublicae conservandi solent vocari *arcana imperii*. Quae pro diuersitate formarum accidentalium varia sunt. Sic alia sunt arcana imperii in monarchia, alia in aristocratia &c.

§. III.

Media autem statum imperantium conseruandi vocari possunt *arcana dominationis*. Et haec quidem vel circa facta aliorum versantur, & non tantum iusta sunt, sed & ne speciem quidem iniustitiae praebent: vel circa facta imperantium propria, & iusta quidem sunt, saepius tamen iniustitiae speciem praebent. Si hoc sit, vocantur *iura dominationis*: sin illud, nomen generale retinent, & in specialiori significatu *arcana dominationis* salutantur. Quod si vero plane iniusta sint, *flagitia dominationis*, itemque *arcana domus*, stilo Taciti appellitari possunt.

§. IV.

§. IV.

Interdum etiam contingit, vt quidam in ciuitate externam imperii speciem habeant, cum tamen nihil minus quam imperium ipsum teneant. Hinc oriuntur *simulacra imperii*, quae ab illis, qui reuera imperio gaudent, studiose conseruari solent, & confirmari, vt adeo iis, qui ad summam rerum adspirare poterant, hoc pacto delinitis, res suas eo melius firmare & stabilire possint.

§. V.

Tria ergo in qualibet reipublicae specie obseruanda sunt: *arcana imperii; arcana & iura dominationis; simulacra imperii* & arcana inania. Quibus denique addi possunt *flagitia dominationis*, non vt imitemur ea, sed vt eo rectius caueamus. *Arcana* autem dum haec media appello, neutiquam in specialiori significatu hac voce vtor, quasi ita occulta sint, vt a nemine sciantur, ita enim a me doceri non possent: sed significatum huius vocabuli amplioribus limitibus circumscribo, & ideo haec media arcana voco, quod dum vsurpantur, vt plurimum simulatione, & fictione quadam, occultari soleant.

§. VI.

Et *arcana* quidem *imperii* in genere ad sequentia possunt reuocari capita: nulla detur occasio illis, qui reipublicae insidiantur, iura imperii sub specie necessitatis inuadendi: nec ma-

magiſtratus iuribus imperii, cum odio & damno ſubditorum, aburatur. Si forte in eorum vſu peccatum ſit, vitium diſſimuletur, & callida interpretatione interpoletur: de iuribus imperii non temere diſceptetur, aut ſi diſceptandum ſit, caueatur, ne in vulgus iſta diſſenſio promanet: ab vſu & exercitio iurium imperii ſummo ſtudio arceantur, quibus imperium non competit.

§. VII.

Arcana & iura dominationis, vt ad imperantium auctoritatem & ſecuritatem vnice comparata ſunt, ita ad ſequentia fere capita reuocari poſſunt: in omnibus conſiliis & factis non minor ſit aequitas quam conſtantia: ob diuerſa aliorum iudicia, imperantes non moueantur: prudenter etiam imperantes externa dominationis ſigna, nomina, titulos, ſibi ſolis reſeruant, & in quauis fortuna fortiter retinent: ſi imperantium plures ſint, ſummo ſtudio euitetur diſcordia: ſanctitatis & ſingularis praeſtantiae opinionem in animis ſubditorum excitare, magnopere e re imperantium eſt: illis, a quibus imperantibus periculum imminet, aliud quid obiiciendum, aut ſub ſpecie honoris removendi &c.

§. VIII.

Denique quoad *ſimulacra imperii* omnis prudentiae vis eo tendit, vt ſimulacra maneant ſimulacra, hoc eſt, ne illis qui eiusmodi ſimulacris

lacris deliniuntur, verum aliquod ius imperii concedatur.

§. IX.

Iam quod ad *ſtatum monarchicum* attinet, poſſet hic iterum & finis, & conditio agentis, indolesque eorum, quibuscum illi negotium intercedit, diſtincte conſiderari, ſed cum operae pretium non ſit, ſingulis prolixe immorari, ſuffecerit de ipſis imperantibus pauca delibaſſe, vt ipſos actus, per quos finis obtineri poſſit, eo diligentius expendere queamus.

§. X.

Nimirum cum maxima impedimenta ab *ipſo agente* ſaepius oriantur, non eſt, vt princeps putet, feliciter ſe imperaturum, niſi ad imperii adminiſtrationem ſit idoneus. Duo autem ſunt, quae, ſi ab ipſo DEO omnium bonorum fonte diſceſſeris, principem ad imperii adminiſtrationem idoneum reddunt, *natura & exercitatio*. Per *naturam* princeps habet, quod a parentibus generis claritate & egregiis maiorum facinoribus conſpicuis, in lucem ſit editus: ad auctoritatem enim & exiſtimationem comparandam hoc plurimum facit: deinde corporis decus, formam, ac vultus maieſtatem, quae & amorem & venerationem apud omnes principi conciliare apta eſt: porro corporis temperamentum, per quod ad certas actiones ciuiles diſponitur. Videtur autem principi maxime conuenire ſanguineum cholerico temperamentum: hinc

hinc enim & iudicii praestantia & affabilitas illa comitasque sequitur, qua omnium ad se allicere animos potest. Addo denique, quod a diuina prouidentia sapienter cuncta dispensante, quamque fatum vocant, prouenit, quod natus sit certo loco, aut tempore. Multi principes cetera boni & sapientes, feliciter imperaturi fuissent, si alio loco, aut tempore nati essent: contra alii, non adeo boni & sapientes, nunquam fortunam adeo sibi fauentem fuissent habituri, nisi hoc loco, siue tempore, in orbis huius scenam prodiissent.

§. XI.

Quae ab *exercitatione* proueniunt, partim ad *intellectum*, partim ad *voluntatem*, partim denique ad *corpus* pertinent. Ratione *intellectus* principem *prudentia rectoria* instructum esse decet, quae quibus partibus absoluatur, ex hactenus dictis nemini obscurum esse potest. Supponit haec prudentia accuratam notitiam regni, eiusque subditorum, legum, ciuium, opum &c. Comparatur autem suffragante bonitate indolis, per bonam educationem, si a teneris vnguiculis princeps artibus imperaturo profuturis, imbuatur: per doctrinam, si eas artes scientiasque colat, quae ad reipublicae administrationem sunt necessariae: per experientiam, ad quam cum multi anni requirantur, historiarum diligens lectio vices eius supplebit; per vsum, si rebus ciuilibus & militaribus

ribus tractandis, ab ineunte adolescentia adsuefiat.

§. XII.

Sed cum vix vlli mortalium, nedum principi tanta ingenii felicitas temere contingat vt boni & consummati principis partes per se solus rite explere possit, omnino iuuabit aliorum *consilia* non spernere. Feliciter ergo imperaturus princeps consilia sapientum audiat. Sed & hic prudentiae praeceptis opus est, vt sciat, quos audire debeat, & quomodo eos audire debeat. Ad prius quod attinet, adhibeat in consilium viros probos, eiusque rei, super qua in consilium adhibentur, peritos. Neutiquam autem audiat homines ambitiosos, suis saltem cupiditatibus & commodis inseruientes, & hinc consiliis temerariis principem praecipitem daturos.

§. XIII.

Audiat autem eos: *mature*, cum adhuc bonis consiliis locus est: *cum iudicio*, hoc est, vt quid optimum sit eligat: permittat quoque illis libere sententiam dicere: proderit hunc in finem, si princeps ipse sententiam suam celet, ne forte metu percussi, aut dissensione sua principem offendere nolentes, veritatem dissimulent: adeoque nec bona consilia praemiis, nec mala poenis afficiat. Quod si princeps non eo sit iudicio, vt, quid factu optimum sit, eligere valeat, non displicet mihi illorum sen-

ten-

tentia, qui suadent, vt tunc princeps vnum, cuius peritiam, prudentiam, atque fidem exploratam habet, eligat, eiusque sententiam semper sequatur.

§. XIV.

Quemadmodum autem omnium actionum moralium atque ciuilium fons est ipsa voluntas hominis, huius cumprimis ratio habenda est feliciter imperaturo. Atque cum per naturam omnes homines, aut ad ambitionem, aut auaritiam, aut voluptatem propensi sint, nec principum in hoc capite alia sit conditio, prima & praecipua principis cura sit, emendare voluntatem, eiusque morbis afferre medelam. Certe principem aut ambitioni, aut auaritiae, aut voluptati indulgentem, ciuitatis commoda minus recte promouere posse, apud omnes in confesso est. Ego vero fidenter affero, quod nec *arcana dominationis* rite adhiberi possint, nisi ab emendatae voluntatis principe. Ita nimirum est, quam primum vel latum vnguem imperans a iustitiae regula deflectit, plus sibi nocet, quam prodest. Quantacunque enim videri possit vtilitas, quae ad illum inde redundat, apparens tamen saltem, non vera est vtilitas. Ast qui voluntatem nondum correxit, profecto non potest non a rectae rationis & iustitiae regula quotidie deflectere.

§. XV.

§. XV.

Atque si voluntatem rite emendauerit princeps, non possunt non *ceterae virtutes*, quarum magnus tum in ceteris vitae humanae negotiis, tum maxime in reipublicae administratione vsus est, sua sponte consequi. Pietati cumprimis, atque iustitiae, clementiaeque operabitur princeps. Hisce enim similibusque virtutibus omnino feliciter imperaturum ornatum esse decet, cum & per se necessariae sint, & ad existimationem comparandam, ac amorem subditorum ei conciliandum, multum vtique conferant.

§. XVI.

Iam ad ipsa *media*, & primo quidem per quae status ipsius ciuitatis monarchicae conseruari potest, accedo, quae *artana imperii monarchici* appellitari possunt. Et quidem cum statui monarchico periculum immineat & *a plebe*, & *a patriciis nobilioribusque ciuibus*, huc cuncta fere redeunt: plebi pariter ac patriciis & voluntas, & facultas, statum monarchicum mutandi adimenda est. Voluntas adimitur plebi, si illi persuadeatur, imperantem iusto titulo imperium occupasse, & possidere: si subinde certior reddatur, quot, & quanta bona ex statu monarchico ad totam ciuitatem redundent: nonnulli quoque tergiuersationem in accipiendo imperio huc referunt: praeterea, si otium plebi auferatur, & vulgus bello aliisque negotiis

tiis occupatum teneatur: cumprimis etiam profuerit eos amouere, qui nimium popularitati ſtudent, & ex cauſa quadam ſpeciali praeſentem rerum ſtatum aegre intuentur. Faculras autem illi adimitur, ſi conuentus & congreſſus impediantur, & quae id genus alia ſunt, deinceps pluribus commemoranda, cum in hoc capite arcana imperii & arcana dominationis conueniant.

§. XVII.

Vt *patriciis* in ſtatu monarchico obuiam eatur, iuuabit, non temere homines ambitioſos magnis muneribus & dignitatibus admouere: magiſtratus iis demandare, de quibus imperans certior factus, quod ſtatum monarchicum non aegre ferant: curare, vt certus ſit ſucceſſor & heres imperii: iura imperii absque aliorum arbitrio tractare: omni opera anniti, ne viri ex illuſtribus proſapiis oriundi, aut magna inopia premantur, aut nimiis diuitiis & auctoritate efflorescant.

§. XVIII.

Ad *arcana dominationis* quod attinet, princeps firmiter hoc ſibi perſuaſum habeat, omnia, quae ſtatum ciuitatis, aut ſtatum monarchiae conſervant, ſibi quoque expedire. Numquam ergo in animum inducat, ſuam vtilitatem vtilitati reipublicae anteponere, cum hoc reuera ſit bonum apparens, quod bono vero praeferre, ſumma eſt imprudentia.

§. XIX.

§. XIX.

In ſpecie *arcana dominationis* alia ſunt circa imperii *ſuſceptionem*, alia circa eius *adminiſtrationem* vſurpanda. Ad imperii ſuſceptionem, ſequentia pertinent: curet princeps, vt inauguratio more maiorum, ſolemnibusque ac ritibus conſuetis peragatur: eos, qui itidem ad imperium adſpirarunt, aut adſpirare potuerunt, diligenter obſeruet, & ſi periculi magnitudo exigat, cuſtodiat, cumprimis impediat, ne ad exteros aut vicinos principes transgreſſi, vires ad impugnandum principatum accipiant.

§. XX.

Quae ad prudentem *imperii adminiſtrationem* ſpectant arcana dominationis, haec ſunt: nunquam remittat caput rerum ſedemque imperii. Si enim conſeruentur, quae maximum momentum trahunt, cetera facile ſequuntur: ergo neque longe, neque in remotis terrarum oris, arma ſua peregrinari patiatur, quin potius terminos imperii coerceat. Operam nauet, vt rerum bene feliciterque geſtarum gloriam in ſe deriuet: contra vt amoliatur & in alios transferat odium & inuidiam, quae res male geſtas ſequi ſolet: nulla ratione permittat, vt maieſtas ſua ludibrio habeatur, neue quis alium magis colat quam principem.

§. XXI.

Praeterea ſollicitus ſit de ſucceſſore, (ſi ſucceſſio

ceſſio obtineat) ita quidem vt nihil omittat, quo minus in filium poſt mortem ſuam ſumma rerum transferatur: ſin ipſe herede deſtituatur, dabit quidem operam, vt ſe mortuo ſucceſſor non ſit incertus: aſt ſe viuo ſucceſſorem certum conſtituere, inconſultum, & periculoſum erit. Plerorumque hominum enim ea eſt indoles, vt habere quam expectare regnum malint. Hunc in finem curioſae & illicitae de futuro ſucceſſore inueſtigationes grauiter puniendae ſunt.

§. XXII.

Sedulo quoque caueat, ne qui officiis publicis praeſunt, tale quid agant, quod principi ſoli competit, neue quis inſcio aut inuito principe partem ſummi imperii exerceat, aut tale quid committat, quo plebis animum a principe abalienare, & ad ſe trahere poſſit. Sed nec omittat quicquam, quod ad aliorum principum, tum anteceſſorum ſuorum, tum eorum, qui aliis gentibus praeſunt, auctoritatem & venerationem augendam pertinet. Tantum enim cuiuis principi decedit, quantum omnibus detrahitur. Ergo acta atque decreta anteceſſorem ſeuere & ſancte tueatur, nec temere conuellat: omnes eos grauiter puniat, qui maieſtatem anteceſſoris laeſerunt: non contemnat eos, qui eandem perſonam apud alias gentes gerunt: nec foedus ineat cum populis, qui principes imperio exuere, aut iis auxilia mittat.

§. XXIII.

§. XXIII.

Nec absre fuerit, regale corpus, regalemque aulam, idonea custodia militari diligenter munire: hominibus sibi fidelissimis, praesertim sanguinis vinculo sibi iunctis, & quorum intereſt, regiam domum florere, dignitates maximas, & officia, quibus plurimum momenti ineſt, committere: militem praemiis, ciues tributorum remissione, omnes humanitate, comitate, facilemque aditum quibusuis concedendo, sibi conciliare: & quae alia sunt eiusdem commatis. Praecipue autem attendat ad eos, qui gratia plebis & auctoritate, opibusque florent, nec temere iis officiis aut prouinciis praeponat, ex quibus salus imperii pendet.

§. XXIV.

Aequalitatem, quantum fieri poteſt, seruet: & hinc neminem ita euehat atque attollat, vt per eum solum ceteris ad principem aditus pateat: omnes denique actiones qua priuatae, qua publicae, praesertim quoad matrimonium, sobolis educationem ad firmandum imperium, auctoritatemque acquirendam, comparatae sint.

§. XXV.

Sequuntur *iura dominationis*, ab arcanis dominationis distincta. Nimirum debet princeps poteſtate sibi conceſſa iuxta praescriptum legum diuinarum, praecipue ad vtilitatem rei-

publicae vti: interim si secundario ad sui potius conseruationem eadem vtatur, profecto non peccabit. Probe itaque hoc illi obseruandum, ne quid committat, quod legibus diuinis, aut saluti ciuitatis aduersetur; leges suae ciuitatis, cum iis non teneatur, migrare ei non erit nefas, modo certus sit, quod legibus salua mansura sit sua auctoritas, & quod cetteroquin ista actio ciuitati nullum adferre damnum possit.

§. XXVI.

Hisce praemissis ad *iura dominationis* sequentia referre nullus dubito; praeuenire poterit iis, qui nocere possunt, & volunt. Certior nimirum de illorum proposito esse debet, ne innocentes opprimat: si certus sit, aliquem aduersus statum reipublicae aut principis aliquid moliri, eum etiam non obseruato iudiciorum ordine, e medio tollere potest, si quidem periculum in mora sit. Potest etiam poenas, ad alios a similibus flagitiis deterrendos, si aut reipublicae, aut propria salus, hoc requirat, exasperare. Ast de innocentibus coniuratorum filiis, aut propinquis, poenas sumere, nefas est. Sic & si legibus ciuilibus certum matrimonii genus prohibitum sit, rite istud inire potest, cum legibus ciuilibus non teneatur. Quod nonnulli de imperio & dominio eminenti addunt, caute capiendum. Hoc enim saltem vrgente necessitate, in salutem totius reipu-

blicae,

blicae, neutiquam autem in propriam vtilitatem vti poteſt.

§. XXVII.

Simulacra imperii, quae in *ſtatu regio* ſiue *monarchico* locum habent, duplicis generis ſunt: vel enim ſunt *ſimulacra ſtatus democratici*, quibus plebs demulcetur: vel ſunt ſimulacra ſtatus *ariſtocratici*, quibus proceres & patricii deliniuntur. Ad priora referri ſolent: varias voluptates, ludos, ſpectacula plebi praebere, eandem laudare, ei gratias agere: libertatem dicendi ſcribendique quibusuis concedere: ad leuiora delicta connivere: plebi priuilegia quaedam ſine ciuitatis aut imperantis damno concedere, eandem quandoque vectigalibus liberare: ex plebeiis quosdam ad magnas dignitates euehere: mores antiquos retinere, nec temere hic quicquam immutare, &c.

§ XXVIII.

Simulacra autem *ſtatus ariſtocratici*, quae ad firmandum principatum faciunt, ſequentia ſunt: vocabula eiusmodi magiſtratuum introducere aut relinquere, qualia in ſtatu ariſtocratico eſſe ſolent: a nouis & faſtuoſis titulis, quibus offendi poſſunt, abſtinere: negotia eiusmodi ſenatui aut proceribus demandare, quae magnam ſpeciem imperii habent, ex quibus tamen reuera nihil poteſtatis ad eos proficiſcitur: in externis honoris & affectus ſignificationibus erga proceres, haud parcum eſſe, &c.

§. XXIX.

Reſtant *flagitia dominationis* in *ſtatu monarchico*, paucis attingenda. Hae autem arcanis & iuribus dominationis plane reſpondent, quippe a quibus in eo ſaltem abeunt, quod in his honeſtatis quoque habeatur ratio, in illis nec diuina nec humana curentur iura, ſed quadrata miſceantur rotundis, modo imperans fine ſuo potiatur.

§. XXX.

Sed poſſunt etiam flagitia dominationis extendi, & etiam certa *flagitia imperii* conſtitui, cum ſcilicet in vtilitatem totius ciuitatis leges diuinae migrantur, quae tamen neutiquam pro vera utilitate reputari debet. Namque vtilitati ciuitatis conſulendum quidem eſt, ſed vt vtilitas totius humani generis, omniumque gentium, eidem praeferatur. Huc pertinet omnis abuſus iurium maieſtaticorum, vtut ad vtilitatem ciuitatis tendat, e. g perfidia in foederibus, bella iniuſta, leges belli violatae, omnes denique fraudes, doli & machinationes, quibus innocentes laeduntur.

§. XXXI.

Ab hiſce autem in eo abeunt *flagitia dominationis*, quod haec non ad vtilitatem ciuitatis, ſed tantum imperantis comparata ſint, illisque adeo multum ſint turpiora. Idque iterum dupliciter, vel in *actibus priuatis* atque *domeſticis*, & ad propriam familiam ſpectantibus, quae-

quaeuis flagitia perpetrando: vel *in actibus publicis*, & directe ad ciuitatem spectantibus, diuinas leges proterue migrando. Priora flagitia stilo Taciti vocantur *arcana domus*. Huc pertinent incestus, adulteria, diuortia, cognatorum & consanguineorum caedes, ad firmandam potentiam comparatae, & id genus alia crimina.

§. XXXII.

Actus posteriores ab Aristotele actus tyrannici salutantur, quarum alii ad occupandam, alii ad stabiliendam tyrannidem pertinent, & ad sequentia reuocari capita possunt: religionem vnice in dominandi instrumentum vertunt: idque mirum non est, cum eiusmodi homines nulli religioni reuera sint addicti: potentia, auctoritate, diuitiis, florentes viros, quamtumuis probos & innocentes, eo, quod ab illis conatibus suis impedimentum obiectum iri metuunt, vi aut fraudibus e medio tollunt, & Tarquinianam papauerum decussionem imitantur: auctoritate imperii summi ad priuatas iniurias vlciscendas abutuntur: vectigalia, tributa, & quae ad conseruationem ciuitatis destinata sunt, in proprios vsus conuertunt, illicitisque & non tolerandis exactionibus populum ad summam paupertatem redigunt.

§. XXXIII.

Praeterea leges ad suas cupiditates attem-

perant: ſub ſpecie dominii eminentis dominia & bona priuatorum inuadunt: eos, quibus libertatis cura demandata eſt, diſſenſionibus ac ſimultatibus callide inter ſe committunt: procerum ciuiumque conuentus prohibent, ſtudia artesque liberales proſcribunt, quin quouis modo ne amicitia, familiaritas, concordia inter ciues ſit, impedire annituntur: & hunc in finem diſcordias & diſſenſiones ipſi aut diſſeminant, aut fouent: cumque animo ſint valde ſuſpicaci, ſemperque metuant, id agunt, vt ab exploratoribus ac delatoribus obſeſſae paſſim inſeſſaeque ſint vrbes & domus: vilioris conditionis hominibus plurima indulgent, vt aliquando eorum opera contra ingenuos vti poſſint: peregrinis potius fauent, quam ciuibus: nec denique ipſis domeſticis fidunt, quin maximopere ab illis ſibi cauent: adeo vndique ſuſpicionibus agitantur miſerrimi mortalium.

§. XXXIV.

Nec deſunt illis artes, quibus crudelitatem & dominandi libidinem tegere, & bonum quandoque principem mentiri poſſunt. Ariſtoteles eas σοφίσματα tyrannica vocat. Praecipua huc redeunt: cum ipſi veris virtutibus ſint deſtituti, ſpeciem tamen virtutis induunt, & vbique boni principis laudem affectant: vbique ciuitatis vtilitatem & populi ſalutem crepant, ſuis interim commodis, vnice inſerui-

vientes: quoties iuribus maiestaticis ad suam libidinem abutuntur, reipublicae tamen necessitatem semper prae se ferunt, e. g. in legibus ferendis, tributis imponendis, dominio eminenti &c. cumprimis pietatem & religionem obtentui sumere, vt eo tutius suis cupiditatibus inseruiant, illis valde solenne est: si praestantes viros sine periculo tollere nequeunt, vel si sciunt, ab illis nullum sibi imminere periculum, eosdem variis blanditiis prosequuntur, vt ipsam virtutem in iis plurimi facere uideantur: quae maxima odia, minorem vtilitatem afferre possunt, summo studio euitant, &c.

SECT. XIII.

de

PRVDENTIA STATVM CIVITATIS ARISTOCRATICAE, ET DEMOCRATICAE, ET IN IIS STATVM IMPERANTIVM CONSERVANDI.

Σύνοψις.

Tractationis ratio, §. I.
Arcana imperii in statu aristocratico contra principem, §. II.
Contra plebem, §. III.
Arcana dominationis, §. IV.
Iura dominationis, §. V.
Simulacra imperii, §. VI.
Flagitia dominationis aristocraticae, §. VII.
Transitus ad statum democraticum, §. VIII.
Arcana imperii contra potestatem regiam, §. IX.
Contra optimates, §. X.
Contra infimam plebem, it. iura

iura dominationis, §. XI.
Simulacra imperii & flagitia dominationis democraticae, §. XII.
Quo pacto haec se habeant in rebuspublicis irregularibus, §. XIII.

§. I.

INter eas ciuitatum formas, in quibus summa rerum penes plures inter se iunctos est, eminet *aristocratia*. In qua cum iterum alius status sit totius *ciuitatis*, alius *imperantium*, de mediis vtrumque ex prudentiae praescripto conseruandi, nobis ordine eo, quem in capite praecedenti seruauimus, dicendum est. Namque vt de fine, de conditione, & indole, & virtutibus imperantium, & parentium, multa dicamus, superuacaneum erit, cum quiuis ex hactenus dictis, quid hic prudentia iubeat, facile intelligere possit.

§. II.

Arcana itaque *imperii* in *statu aristocratico* partim aduersus *plebem*, ne democratiam inducat, partim aduersus *principatum*, siue monarchiam tendunt. *Principatui* sequentia opponuntur: vt maiores dignitates, quae multum auctoritatis alicui conferunt, non sint perpetuae, praeter ipsam senatoriam, qua quis in numerum optimatum cooptatus est: non permittatur priuato ea agere, quibus plebis fauorem sibi conciliare potest: nec militiae temere praeficiatur, quem lubido patriam opprimendi incedere possit. Iuuabit hunc in finem duces extra-

traneos militibus praeficere. Arces munitas extruere, nemini optimatum liceat. Caueatur quoque, ne quis ex optimatibus ciuibusque, matrimonio vel alia ratione extero principi iungatur, ne forte eius viribus ſuffultus, contra rempublicam aliquid moliatur: plures ex vna familia inter optimates non recipiantur, aut ad ſummam rerum tractandam admoueantur: maioris momenti negotia pluribus potius, quam vni committantur: certus optimatum numerus definiatur: ex illuſtribus familiis nati non temere opprimantur, ne ad deſperationem acti plebem concitent &c.

§. III.

Plebi autem, ne quid aduerſus ſtatum ariſtocraticum moliatur, ita obuiam iri poteſt: plebs a magiſtratibus dignitatibusque maioris momenti, & iure ſuffragia in reipublicae adminiſtratione ferendi, occulta quadam ratione arceatur: armorum vſus, poſſeſſio, exercitatio non temere plebi concredatur: ſi neceſſitas iubeat plebeios officiis quibusdam admouere, iis admoueantur, quae plurimum oneris & taedii, parum vtilitatis, nihil imperii habent: educatio iuuentutis talis praeſcribatur, quae ſtatui ariſtocratico ſit conueniens: optimatum diſſenſiones & diſcordiae ſummo ſtudio euitentur & occultentur: ples tributis aliisque oneribus non nimis grauetur, ne in deſperatio-

tio-

tionem acta ſtatum reipubl. euerſum eat, demagogi remoueantur &c.

§. IV.

Arcana & iura dominationis in *ſtatu ariſtocratico*, praecipue ad vtilitatem & conſeruationem patriciorum, & familiarum, ex quibus optimates eliguntur, earundemque incrementum, pertinent. Patet itaque, quod omnia ea, quae ipſum ſtatum ariſtocraticum conſeruant, etiam ſtatum imperantium conſeruent, & adeo ad arcana dominationis referri poſſint. In ſpecie tamen ſequentia dominationis arcana hic deprehendere licet: conducit optimatibus prohibere matrimonia patriciorum cum plebeiis: ſplendor familiarum patriciarum omni modo augeatur & conſeruetur, inopiae etiam earum ſuccurratur, ne plebeiis ſint ludibrio, familiae plebeiae inter patricias non recipiantur.

§. V.

Iura dominationis ſunt: eiicere ciues nimis potentes, ſi ab iis ciuitati periculum immineat: proſcriptorum liberos a iure ordinis prohibere: imminente periculo ſine iudiciorum ordine eos tollere, qui ſtatum ciuitatis turbare volebant. Quae autem ab aliis adduntur, admiſſio lupanarium, vſurae iniquae &c. cum iuri naturae repugnent, plane probare nequeo.

§. VI.

Simulacra imperii, quae in *ſtatu ariſtocratico* vſur-

vsurpari possunt, itidem duplicis generis sunt: vel enim sunt simulacra imperii *regii*, vel sunt simulacra imperii *democratici*. De posterioribus iam in capite praecedenti dictum est. Priora tum demum obtinent, si quis in ciuitate sit, qui principis aut ducis titulo ornetur, vt in republica Veneta, & in eo fere consistunt, vt splendidus & magnificus titulus illi concedatur, & honoris quaedam ac reuerentiae signa erga illum edantur &c.

§. VII.

Flagitia dominationis aristocraticae cum flagitiis dominationis regiae fere conueniunt. Summa huc redit: in oligarchia innocentes quique & cordati proscribuntur, aut tolluntur e medio, vectigalia & tributa ad excessum imponuntur, diuina humanaque iura pro lubitu violantur &c.

§. VIII.

In democratia, vt de ea quoque aliquid subnectamus, cum arcana imperii & dominationis fere coincidant, iunctim praecipua indicabimus. Cum autem huic statui periculum immineat, a potestate *regia*, *aristocratica*, & *infima viliſſimaque plebe*, quae hisce malis opponi remedia possint, edisserendum.

§. IX.

Regiae potestati eodem modo obuiam ibitur, quo eidem in aristocratia obuiam iri posse, diximus. Populus Romanus iureiurando se contra regi-

regiam dignitatem obstringens, & nihil non omittens, vt nomen regis execrabile redderetur, exemplum eiusmodi consiliorum suppeditare potest.

§. X.

Contra *optimates* sequentia vsui erunt; proderit, mediae conditionis & fortunae homines ad reipublicae clauum admouere: sin & melioris fortunae homines admouendi sint, opera detur, vt illi hos numero vincant: omnis occasio magnam auctoritatem acquirendi, ex nobilioribus familiis prognatis, eripiatur: auctoritas illorum, qui plebis iura defendunt, sancta sit & inuiolabilis; cumprimis summam inter omnes seruare aequalitatem, & omnes euitare dissensiones, & discordias, decet, quibus facile nonnulli ad statum popularem ciuitatis euertendum, abuti possunt: consultum quoque erit, cuiuis e populo concedere facultatem, magistratum accusandi, & ad populum ipsum prouocandi: omnes etiam leges statui populari accommodare iuuabit: mitis denique gubernatio, iustitiae administratio, religionis sinceritas, status democratici firmissima sunt fulcimenta.

§. XI.

Infimae plebi obuiam ibitur, si curetur, ne penuria rerum & inopia prematur, ne adsint demagogi, qui eam in perniciem ciuitatis concitare possint, vt & denique si quaeuis delicta, quae

quae in perniciem ciuitatis tendere possunt, seuerissime puniantur. *Iura dominationis* eodem modo se habent, vt in statu aristocratico.

§. XII.

Simulacra imperii, quae in hoc statu adhiberi possunt, vel sunt *imperii regii*, vel *aristocratici*, iam in praecedentibus explicata. *Flagitia dominationis* consistunt in summa & pernicioſa plebis dominantis licentia, vnde mox anarchia, & summa rerum omnium confusio, consequi solet.

§. XIII.

De illis denique reipublicæ formis, quas *irregulares* supra vocauimus, obseruandum, quod vt plurimum ad vnam ex regularibus proxime accedant, vbi quidem facile fuerit, cum quodam temperamento, regulas prudentiae de regularibus formis ad eas applicare. Potest etiam contingere, vt certo modo regulae de omnibus formis rerum publicarum traditae, in vna eademque forma irregulari locum inueniant.

SECT. XIV.

de

PRVDENTIA AVLICA.

Σύνοψις.

Tractationis ratio, §. I.
An & quousque ministri sui status habere rationem queant? §. II.
Cur speciatim de aulicis agendum? dicendorum ordo, §. III.
De fine & scopo vitae aulicae, §. IV.
Quod ad hunc finem obtinendum idoneus quis esse debeat, §. V.
Quoad dotes naturales, speciatim ratione indicii, VI.

Ingenii, §. VII.
Memoriae, §. VIII.
Pranas voluntatis propensiones maximopere nocere aulico, §. IX.
Vt & affectus, §. X.
De corporis dotibus, quibus ornatus esse debeat, §. XI.
De iis quae fortunae vocantur munera, §. XII.
Quo pacto aulicus circa ea se gerere debeat, §. XIII.
De iis, quae ab exercitatione pendent, speciatim de virtutibus intellectus, §. XIV.
Et voluntatis, §. XV.
Quod cumprimis aulico necessaria sit pietas, §. XVI.
Diligentia, §. XVII.
Patientia & modestia, §. XVIII.
Iustitia, §. XIX.
De simulatione & dissimulatione quid censendum? §. XX.
Caute ea vtendum esse, XXI.
De diuersis simulandi & dissimulandi modis, §. XXII.
Quod decori etiam debeat esse obseruans aulicus, §. XXIII.
De adulatione aulica, §. XIV.
Cum non omnes istis dotibus & virtutibus polleant, vnumquemque se ipsum prius explorare debere, quam hoc vitae genus eligat, §. XXV.
Sed & notitia aliorum hominum aulico est necessaria, §. XXVI.
Praesertim ipsius principis, § XXVII.
Cum aliter se gerere debeat erga principem, qui praeditus est temperamento cholerico, XXVIII. XXIX.
Aliter erga eum, qui temperamento gaudet sanguineo, §. XXX.
Aliter erga eum, qui temperamento gaudet melancholico, XXXI.
De ipsis aulici actionibus rite dirigendis, §. XXXII.
Quid illi faciendum vt principi innotescat. §. XXXIII.
Modi gratiam principis comparandi & conseruandi, turpes & illegitimi, §. XXXIV.
Honesti & genuini, §. XXXV.
Quo pacto se gerere debeat erga proceres, §. XXXVI. XXXVII.
Quod prudentiae quoque aulicae pars sit, euitare inimicorum tela, XXXVIII.
Hinc in causam odii, quod nos alii prosequuntur, inquirendum: cuius, si in nobis sit,

fit, quatuor constituuntur fontes, §. XXXIX.
Quo pacto singulis obuiam eundum, §. XL. XLI.
Sed & artes aulicorum cognitas habere decet: quaenam praecipuae sint, §. XLII. XLIII.
Quo pacto illis obuiam eundum, §. XLIV.
Vitia aulicorum, quibus se ipsos praecipites dant, §. XLV.
Quid agendum aulico, si princeps mutetur, §. XLVI.

§. I.

QVae hactenus ediſſeruimus, ad ſtatum tum ciuitatis in genere, tum in ſpecie monarchicae, ariſtocraticae & democraticae, tum denique ipſorum imperantium, in ſingulis hiſce rerumpublicarum formis, conſeruandum pertinent. Nunc de ſtatu *ſingulorum*, & quidem non omnium, ſed *eorum*, qui in illuſtri loco a fortuna conſtituti ſunt, & ad rerum ciuilium adminiſtrationem aliquid conferunt, ex inſtituti noſtri lege diſpiciendum eſt.

§. II.

Licet enim omnium ciuium, praecipue autem miniſtrorum prima & praecipua cura eſſe debeat, ciuitatis, & imperantis conſeruatio: non tamen nefas eſt, de proprii ſtatus conſervatione eſſe ſollicitum, idque eo magis, quod ipſa vitae ciuilis conditio, quam miniſtri ſequuntur, multis magnisque periculis ſaepius eos exponat.

§. III.

Atque hoc licet de omnibus adminiſtris verum ſit, praecipue tamen de *aulicis* eſt intelligendum, qui vt propius principem attingunt, faciliusque ad magnas dignitates, honores,

diuitias, perueniunt, eo maiori inuidiae, pluribusque maleuolorum artibus & machinationibus sunt obnoxii. Ad hosce ergo praecipue respiciemus, ita tamen vt facile ad omnes & singulos, quae tradentur, accommodari possint. Sequemur autem regulas, quas de prudentia status in genere tradidimus, & cuncta ad tria, *finem* scilicet, *conditionem personae*, & *rationem mediorum*, siue haec personas, quibuscum illis negotium intercedit, siue negotia ipsa spectent, reuocabimus capita.

§. IV.

Et *finis* quidem vel *generalis* est, quem in tota vitae ratione aliquis sequitur, vel *specialis*, quem in hac aut illa actione sibi quis propositum habet. Quoad priorem obseruandum, eos multum turpiterque falli, qui tantum honoris, aut diuitiarum, aut voluptatis causa, vitam aulicam sectantur: & licet illi, qui honores sibi propositos habent, interdum non male rem gerere videantur, haud raro etiam fine suo vtcunque ad tempus potiantur, stabilem tamen firmamque fortunam sibi polliceri nequeunt, & adeo mortalium omnium sunt miserrimi. Contra qui hoc sibi constitutum habet, vt bona fide patriae & principi inseruiat, vt longe feliciores actionum suarum successus sibi polliceri potest, ita si vel maxime aut fine suo excidat, aut aduersae fortunae ictus experiatur, tranquillo tamen erit animo,

&

& felicitatis ſuae aut nullam, aut exiguam valde iacturam faciet. De *fine ſpeciali* huius aut illius actionis, id dubio caret, quod fini generali, ſiue directe, ſiue indirecte, debeat ſubiici eique inſeruire.

§. V.

Sed ad *finem* cum nemo adſpirare debeat, niſi is ad eum conſequendum ſit idoneus, indolem aulici, qualis per naturam, fortunam, induſtriam, eſſe debeat, pualo accuratius conſiderabimus.

§. VI.

Et ad *naturam* quidem quod attinet, haud vulgaribus animi pariter ac corporis dotibus emineat neceſſe eſt, qui *politici viri* nomen titulumque promereri cupit. In ſpecie ratione intellectus *iudicium practicum* in eo requiro. Etenim cum, vt ſupra docuimus, in aliis hominibus imaginatio, in aliis iudicium emineat, aulicum quidem virum ex eorum numero eſſe volo, in quibus iudicium imaginationem vincit. Illi enim, in quibus maior eſt vis imaginationis, quam iudicii, in multiplici inuentionum & rationum copia plerumque natant, & aegre expediunt aliquid, cui inſiſtant. Atque hoc eſt, quod Thucydides alicubi ait, hebetiores (ratione imaginationis) quam acutiores, vt plurimum melius rempublicam adminiſtrare.

§. VII.

Nec tamen omni *vi imaginandi* destituatur aulicus, cum saepius promptum & expeditum consilium, aut simile quid, ab eo exigatur, quod sine imaginandi facultate vix rite peragi potest. Quin cum eloquentia, mascula quidem, sed prompta, & omnibus occasionibus accommodata, politico viro valde necessaria sit, haec autem imaginationis effectus sit, sane sua sponte inde consequitur, quod haec quoque vir politicus instructus esse debeat.

§. VIII.

Memoria excellens vt cum iudicio summo vix vnquam consistit, ita politico aulicoque viro vix speranda est, interim mediocri memoria eum pollere necesse est, cum *experientia*, quae prudentiam cum vsu gignit, sine memoria nulla esse possit.

§. IX.

Voluntatis propensiones prauae vt omnes cum instituto viri politici & aulici pugnant, ita vt emendatam purgatamque ab iis voluntatem habeat, necesse est. Inter ceteras *ambitio* equidem aulico videtur minimum nocere, cum hac saepius ad res pro patria, principe propriaque gloria praeclare fortiterque gerendas, inflammetur: sed non minora tamen secum incommoda vehit, & qui accuratius cuncta secum reputauerit, eam aeque pernicioſam ac reliquas propensiones prauas deprehendet.

§. X.

§. X.

Affectus vt prauam propensionem sequuntur, ita idem de illis iudicandum est. Nunquam prudentiae bene cum affectibus conuenit: cum prudentia ciuili autem e diametro pugnant. Iam pridem ergo prudentes iudicarunt, ad vitam aulicam ciuiliumque rerum tractationem eum plane ineptum esse, qui affectibus suis imperare, iisque limites terminosque accurate statuere, non didicit.

§. XI.

Denique *corporis robur*, decori gestus, & id genus alia, maxima sunt naturae munera, quibus profecto nemo carere potest, qui aut aulicam eligere vitam, aut ciuilium rerum susciperе tractationem, secum constituit.

§. XII.

Ad *fortunae* nunc accedo *munera*, hoc est ea, quae a diuina pendent prouidentia, interim ita comparata sunt, vt homo iisdem ad suam felicitatem aut calamitatem vti possit. Huc refero, *natalium conditionem*. Qui a parentibus, generis nobilitate conspicuis, prognati sunt, longe facilius ad honores & dignitates, ciuiliumque rerum tractationem viam aditumque sibi muniunt, quam qui a plebeiis in lucem editi sunt. Ergo nisi in hisce summa & excellentissima virtus, natalium defectum compensет, aut aliae causae tale vitae genus suadeant, minus quidem tutum erit, istud eligere,

re, aut alii praeferre. Praeterea huc refero *ipsius reipublicæ faciem.* Multum profecto refert, in qua republica, quo tempore, aliquis nascatur, aut in scenam istam rerum civilium prodeat. Quare si reipublicae status, temporumque iniquitas praeclaris ausibus obstet, non est quod vir prudens miretur. Sed & *fauor magnorum virorum*, qui iuuenes rebus tractandis primum admouent, huc pertinet. Vtut enim virtus, aut alia causa hunc acquirere fauorem quandoque apta sit, saepius tamen contingit, vt nonnulli prae aliis insigni affectu, & beneuolentia, nos complectantur, & nos nullam huius rei reddere queamus causam.

§. XIII.

Sed in iis, quae natura & fatum tribuunt, nihil aliud hominibus relictum est, quam vt diuini Numinis propitium fauorem, pia grataque agnoscant mente, & muneribus hisce prudenter vtantur ad finem, quem sibi proposuerunt, rite obtinendum. Sed in iis, quae industria humana comparari possunt, omne studium collocandum est, vt nihil eorum nobis desit, quod ad politici viri consummatam laudem pertinet.

§. XIV.

Ratione *intellectus* itaque prima & praecipua politici viri virtus est *prudentia*, iudicii practici filia, sed quae industria humana si non acquiri,

quiri, certe adiuuari, & haud mediocriter augeri poteſt. Quas autem alibi conſtituimus prudentiae partes, *attentio*, *circumſpectio*, *prouidentia*, *diſcretio*, hic quoque omnino locum inueniunt, & ciuilem aulicamque prudentiam penitus abſoluunt. Et *diſcretionis* quidem, quam alii *ſolertiam* quoque vocant, cumprimis munus eſt, perſonas negotiaque conſiderare, & quam ad inſtitutum noſtrum finemque apta aut inepta ſint, rite diiudicare, qua de re in ſequentibus ex inſtituto dicetur. *Dexteritas* autem, quam nonnulli addunt, ex ingenii promptitudine oritur, qua quis celeriter medium magnas difficultates ſuperandi excogitare, & periculoſos adeo negotiorum ſcopulos ſyrtesque perite transmittere nouit. Haec itaque ſi cum prudentia iuncta fuerit, tale quid inde efflorescit, quod aulicum ratione intellectus perfectum plane consummatumque reddit.

§. XV.

Non minorem autem curam *voluntatis virtutes* promerentur. Quin auſim dicere, voluntatis emendationem, correctionemque, in aulico vtramque facere paginam. Nullam veram virtutem edere poteſt, qui voluntatem nondum emendauit, multo minus affectibus imponere frenum, iisque leges dare poterit. Quin ad veram prudentiam non aliam eſſe viam, quam voluntatis correctionem, itidem

alibi comprobauimus. Aſt voluntate emendata prius riteque correcta, non deerunt viro politico iſtae virtutes, quarum maximus in omni vita & reipublicae adminiſtratione vſus eſt.

§. XVI.

Inuabit tamen praecipuas, quibus aulicum politicumque ornatum eſſe decet, indicare. Has inter primum locum occupat ipſa *pietas*. Diſerte dico, ſine pietate nulla eſt prudentia. In ſpecie ciuilem virum expendere decet, omnes fortunae aut fauentis, aut aduerſae, caſus a Numine eſſe. Sine fauore ergo Numinis, fruſtra vllos ſucceſſus, vel in minimo negotio, ſibi promittere poteſt. Quomodo autem fauorem Numinis ſibi promittet, ſi iſtud non colat pieque viuat? Denique ſine pietate ceterae virtutes, quibus aulicum inſtructum eſſe oportere, omnes confitentur, fruſtra ſperantur aut optantur, vt adeo nullus dubitem aſſerere, ſine pietate neminem boni aulici politicique partes explere poſſe.

§. XVII.

Si officia hominis erga ſe ipſum ſpectes, *diligentiam*, *patientiam*, *modeſtiam*, quam alii *humilitatem* vocant, virtutes aulicis proprias merito dixeris. Aut crediſne, hominem ſui incurium, negligentem, domini ſui gratiam promereri poſſe? Non patiuntur moram negotia, quibus ſaepius totius ciuitatis ſalus innititur.

Haec

Hæc autem hominibus, genio ſaltem indulgentibus, aut otium ſectantibus, demandare, ſumma profecto eſſet imprudentia.

§. XVIII.

Aſt qui *patientiam* virtutem aulico ſuperuacuam putauerit, ſine dubio rerum aulicarum admodum rudis eſt. Nihil ibi frequentius, quam aliorum iniuriis, contumeliis, laceſſi: voluntate principum nihil mutabilius, aut inconſtantius: nullibi majora crimina aut ſcelera, praeſertim ſi ipſe princeps voluntatem non emendauerit: haec ſi quis ferre patienter non didicit, exeat aula. Namque vel minimo ſigno ſuam prodidiſſe indignationem, periculo non vacat. Addidi *modeſtiam*. Hanc vultu, verbis, factis, teſtari decet. Superbo homine nihil intolerabilius. Modeſtia contra & principis acquiritur beneuolentia, & ceterorum aulicorum odia, ſi non tolluntur, ſaepius tamen mitigantur.

§. XIX.

Succedunt officia erga alios. Hic *iuſtitiam* & inſeruiendi promptitudinem, inter maxima aulici ornamenta reputo. Iuſtitiam, quod nullum negotium ſine ea rite adminiſtrari queat: inſerviendi promptitudinem, quod haec facillima tutiſſimaque ad omnium beneuolentiam nobis conciliandam, via ſit.

§. XX.

Non praetermittendum hic nobis eſt, quod vulgo

vulgo dici solet, *simulationem dissimulationemque* inter praecipuas aulici virtutes referendam esse, vt communi plurimorum sententia, regnare quoque nesciat, qui nescit dissimulare. Nec est vt istud reprehendamus, si cetera recte se habeant, cum alibi iam euictum sit, sine vllius iniuria fictionem, simulationemque, quandoque vsurpari posse. Nec enim vlla naturae lege obligati sumus, ut semper signis quibusuis ita vtamur, vt cum nostra conueniant mente. Vtendum ergo aulico dissimulatione, sed erga eos potissimum, qui animi sensus ideo explorant & expiscantur, vt deinceps aut nobis, aut aliis, eo grauius noceant.

§. XXI.

Aulicus ergo, quanto pluribus periculis atque insidiis expositus est, tanto diligentius & *cautius dissimulatione* vtatur. Dixi *cautius*. Namque omnino ita se res habet, vt nonnemo pronuntiauit, dissimulatione ita vtendum esse, vt medici antidotis vtuntur, quae perite adhibita prosunt, imperite, & inopportuno tempore, nocent. Intempestiua enim dissimulatio hoc demum efficit, vt nemo tandem nobis fidat credatue.

§. XXII.

Solet autem simulatio ac dissimulatio tribus potissimum modis vsurpari, *silentio*, *sermone*, *factis gestibusque externis*. *Silentio*, cum non tantum consilia arcana, & quicquid aut nobis

bis aut amicis nocere possit, si manifestetur, reticemus; sed iniurias etiam nobis illatas non sentire videmur. Et talis dissimulatio quam facillime procedit, & semper ac vbique adhiberi potest. Cum verbis dissimulandum, maiori opus est artificio. Nonnulli hic sermonem interrumpunt, & aliud dicendi argumentum subito arripiunt: alii ad tria potissimum attendendum monent, ne veritatem dictorum praecise negemus, aut quid praeter decorum regeramus, sed vt verbis ambiguis loquentem suspensum teneamus. Factis denique & gestis externis dissimulamus, cum v. g. tristes oris corporisque habitum ad laetitiam componimus, & vice versa, &c. Sed eousque hæc a nobis saltem probantur, quousque honestatis limites non transgrediuntur.

§. XXIII.

Tandem & *decori* obseruantissimum virum politicum esse decet. Idque adeo necessarium est, vt nonnulli existimauerint, eo ipso totam politicam absolui. Perperam quidem. Humanitas, vrbanitas, affabilitas, veracitas homiletica, ad beneuolentiam principis aliorumque illi conciliandam, ad existimationem comparandam, & conseruandam, plurimum profecto conferunt. Cumprimis huc pertinet παῤῥησία, qua subrustico & intempestino pu-

pudore excusso, fidenter ea agunt & dicunt, quae officii ratio agere aut dicere jubet.

§. XXIV.

Solet hic vt proprium aulicorum vitium exagitari *adulatio*, & merito quidem, si tale vitium hoc nomine tegatur, quod non tantum decori, sed honesti etiam limites migrat. Ast qui decori leges tantum adulatione violant, excusatius peccant. Qui vero eos qui principem laudant, si quidem laudanda agit, aut veneratione ducti, perperam ab eo facta, paulisper emolliunt, vt tamen ea neutiquam probent, statim adulationis accusant, vix satis, quid adulatio sit, pensi habere videntur. Interim quanto hic opus sit iudicio, Tiberius, ineptos adulatores reiiciens, & reprehendens, quemuis luculenter edocere potest.

§. XXV.

Tot quidem tantisque virtutibus, & naturae fortunaeque muneribus, cum ciuilem virum instructum esse oporteat, cuilibet sane incumbit, priusquam aulicum aut simile vitae genus sectari incipiat, se ipsum accurate explorare, vt, sitne satis aptus ad illum, quem sibi proposuit, finem consequendum, inde condoceatur. Atque hoc est, quod nonnulli volunt, dum *notitiam sui ipsius* inter ipsa prudentiae aulicae elementa collocant.

§. XXVI.

Postquam autem aliquis, indole sua probe explo-

explorata, ſecum conſtituit eiusmodi vitae genus amplecti, de *mediis* vt ſollicitus ſit, neceſſe eſt: inter quae *notitia hominum*, quibuscum illi negotium intercedit, & qui finem eius aut promouere aut impedire poſſunt, haud omnino vltimum occupat locum. Poſſunt autem homines, quibuscum politico negotium intercedit, ad tres referri claſſes, quarum prima ipſos *principes* rerumque dominos, altera *ceteros aulicos*, tertia *ſubditos* & qui imperio regendi & gubernandi ſunt, continet. De omnibus in genere obſeruandum, quod pro temperamenti, aetatis, ſtatus, fortunae ratione, varii illorum ſint mores, vt in Ethica pluribus eſt expoſitum, quodue ad hanc diuerſitatem ſedulo ſit attendendum, ſiue illorum beneuolentiam conciliare & conſeruare, ſiue odium & inuidiam amoliri, ſiue illis aliquid perſuadere, eosque in noſtras pertrahere partes, cupiamus.

§. XXVII.

Sed cum *principis* potiſſimum habenda ſit ratio, eo quod omnis aulici fortuna ab eius beneuolentia pendeat, quid ciuili viro proſit, mores principis perſpectos habere, vberius commonſtrabimus. Nimirum & principum non ſemper iidem ſunt mores, idque partim ab aetate, loco, tempore, aliisque cauſis, ſupra commemoratis, partim & maxime quidem a temperamento prouenit. Ceterae enim cauſae

nihil

nihil aliud efficiunt, quam vt si conspirent, naturalem propensionem augeant, sin ei repugnent, imminuant, aut varia ratione temperent.

§. XXVIII.

Si itaque in principe temperamentum *choleri*cum primum teneat locum, iuxta ea, quae alibi diximus, superbus erit, iracundus, humilium obsequiorum amans, impatiens contradictionis, alieni iudicii, si ab ipso discordet, contemptor, ad iniurias inferendas pronus, idem tamen placabilis, praesertim si laesi iniuriae illatae memoriam mox deponant.

§. XXIX.

Quaenam aulici hic partes sint, vt eiusmodi principi se probet, eleganter edisserit auctor *aulici inculpati*, quem in latinam linguam *Abraham Marionettra* vertit; *cui cum tali principe vivendum est, oculos & aures apertas habeto semper, vt prompte & intelligat & exequatur mandantis nutum, nihil obiectans, nihil morae nectens: ne contradictionibus opinionem principi moneat arrogantiae, ac se sapientiorem ipso credere videatur. Nihil dubitet ad infima se submittere ministeria, etiam illa, quae fortunae suae parum conveniant, iniuriarum tolerans esto, nec diu memor, ac post offensam tanto officiosior &c. part. II. cap. X.*

§. XXX.

Contra in quibus *sanguineum* temperamentum praevalet, principes vt voluptates & delicias

litias sectantur, ita humanitate, lenitate, clementia, liberalitate se commendant. Austerimores his valde displicent: contra ex aulicis illi maxime probantur, qui animo sunt hilari, lepidi, faceti, qui seria quandoque iocis apte temperare norunt. Atque hi dum facile ad principis familiaritatem admittuntur, magna prudentia requiritur, ne familiaritas contemptum pariat, aut alia ratione principis animus irritetur.

§. XXXI.

Ast *melancholici* temperamenti princeps vt anxius, meditabundus, diffidens, suspicax, ac plerumque malignus est, ita difficile est eius gratiam sibi conciliare, difficilius retinere. Interim circumspecte & cautissime cum eiusmodi ingeniis agendum est. Linguam imprimis moderari oportet, & de singulis verbis velut in consilium ire, nec aliquid loquendum, aut faciendum, quod vel minimam suspicionis occasionem praebere potest. Veneratione potius nimium quam modicum esse decet, in consiliis haesitantem potius quam vrgentem, in postulando verecundum. Dum enim & auaritia laborant eiusmodi principes, non alia magis re, quam importunis postulationibus, offendi possunt.

§. XXXII.

Iam quod ad ipsas *actiones*, quibus ad finem sibi propositum vir aulicus contendere debet,

attinet, ad tria ea reuocari possunt capita : aliae sunt, quibus quis imperanti *innotescit*; aliae, quibus eius *benevolentia comparatur & conseruatur*; aliae, quibus *inimicorum machinationes auertuntur*.

§. XXXIII.

Vt aliquis principi *innotescat*, non vna ratione fieri potest. Interdum sola tantum hic militat fortuna. Generis nobilitas plurimum quandoque huc confert. Vsitatiores viae tamen duae sunt : si quis insigni quodam & memorabili facinore efficiat, vt prae ceteris principi innotescat; & si aliorum, gratia & auctoritate in aula florentium, commendatione adiutus, aditum sibi ad principem muniat.

§. XXXIV.

Sed non sufficit innotuisse principi. *Benevolentia* etiam & *gratia* eius comparanda, & comparata conseruanda est. Modi vel *spurii* sunt & *illiciti*, *minusque tuti*, vel *genuini*, *liciti*, & *adeo tuti*. Ad *spurios* & *illicitos* refero, si quis affectibus principum, vitiisque quantumuis turpibus, obsequatur, illorumque amori venereo & libidinibus, conciliando illis foeminas; auaritiae, novos modos exactionum inueniendo, &c. inseruiat. Huc pertinent etiam seruiles & illiberales adulationes.

§. XXXV.

Modo *honesti* & *genuini* sunt: si quis in rebus honestis & licitis, quoad modum agendi inclinatio-

nationi & propensioni principis se attemperet: si quis fidem & industriam suam vbique principi probet: si in consiliis principi dandis caute & prudenter se gerat, hoc est, si suadeat honesta, certo profutura, neutiquam autem quae ambigui & ancipitis sunt euentus, aut periculum magnum secum coniunctum habent. Si princeps in praecipitia feratur, verbis modestis, & summam venerationem spirantibus, ostendatur periculum. Nimirum cum hic officii ratio & prudentia iubeat, affectui principis reluctari, id vero sine periculo amittendae gratiae nunquam fiat, ab ipso modo consilium proponendi & duriora emolliendi, medela petenda est. Denique & domestici & familiares principum, aulaeque proceres, officiis, & si fieri potest, beneficiis nobis obstringendi sunt, cum illorum fauor multum prosit, odium ita obsit, vt plerosque praecipites dederit. Iuuabit quoque, quod ad beneuolentiam conseruandam pertinet, causam, propter quam princeps nobis fauet, accurate explorare. Hac enim cognita, eo facilius quae hunc amorem imminuere possunt, euitantur.

§. XXXVI.

Sed ad *proceres aulicos* quod attinet, magna rursus in illorum amicitia ambienda, opus est cautione. Nimirum non inepte nonnulli procerum aulicorum *quatuor* constituunt *genera*: alii

alii natalium splendore fulgent, gratia principis intimiore destituti: alii gratiosissimi apud principem, nullis tamen honoribus funguntur: alii honoribus quam gratia validiores, alii denique & gratia florent, & negotiis admouentur.

§. XXXVII.

Primi ordinis proceres, non tam prodesse, quam aliquando nocere possunt. Colendi itaque sunt, saltem eousque ne noceant. Sed secundi ordinis procerum gratia omni modo captanda est, cum multiplici ratione, merita nostra apud principem commemorando, errata nostra excusando, aduersus aliorum iniurias protegendo, nobis prodesse possunt. Tertium procerum genus apud eos maxime reperitur principes, qui voluptatibus dediti, publicarum rerum incuriosi, praecipuo ex ministris summam fere rerum concredere solent. Et horum gratiam studiosius, quam ipsius dominantis, quaerere solent. Quod si principes ipsi negotia publica curent, magna opus cautione, ne ministrum colendo principem offendas, aut ministrum negligendo eum contra te irrites. Tandem qui & gratia principis valent, & rerum administrationi praesunt, pari fere cum principe honore colendi sunt, cum hisce inuitis, nemo feliciter ad ciuilium rerum tractationem eniti possit.

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Tandem & quae ratio sit *inimicorum tela* in aula vitaque ciuili declinandi, paucis addendum est. Nimirum illorum inimicitia, a quibus tua vnice fere fortuna pendet, vt & omnium aulae procerum, cum difficultates quae superari nequeant, tibi obiicere possint, summo studio euitanda, cum summa stultitia esset, hisce inuitis aut renitentibus, fauentem sibi aulae fortunam polliceri. Quin inter prudentiae aulicae regulas haud postrema est, neminem temere esse offendendum, cum nemo facile adeo omniam virium expers sit, vt nocere nequeat. Interim cum saltem illorum, qui infra proceres positi sunt, inimicitias euitare difficile sit, a prudentia aulica rursus remedia petenda sunt.

§. XXXIX.

Nimirum odii, quo nos alii prosequuntur, causa aut in nobis, aut in iis, quorum partes sequimur, posita est. Si posterius est, odium non adeo erit vehemens, interim prudentiae erit, vnam partem ita sequi, ne alteram nimis offendamus, aut iniuriis nec necessariis, nec profuturis, irritemus. Iuuabit enim clanculum, aut sine proditionis aut perfidiae crimine, quosdam, qui alteram partem sequuntur, nobis conciliare. Si odii causa in nobis posita sit, quatuor eius fontes esse possunt: aut enim

ipsi alios laesimus, aut *alii nos* laeserunt, aut *invidia* alios vrit, aut denique *aemulatio* vexat.

§. XL.

Quod ad *primum fontem* attinet, omnino tutius & sapientius est, neminem, praesertim si potentior sit, laedere. Si autem *laesimus*, nihil nobis intermittendum est, quo iterum placetur, nec vllum satisfactionis genus temere detrectandum. Poenitentiae significatio, submissio, & quae ceteroquin a laedentibus exigi solent, ad animum laesi placandum, magnam vtique vim habent. Ast si *laesi* fuerimus, maiori fere artificio opus est. Namque illi, qui nos laeserunt, semper deinde sibi timent, sibique a nobis cauent, nunquam fidunt. Ita enim est plerorumque indoles: quos laeserunt, oderunt. Ergo prudentiae erit, iniurias, quantum fieri potest, dissimulare, ad reconcilitaionem se promptum praebere & nihil non agere, vt vindictae metum illis adimamus. Nihil vero imprudentius, quam minas spargere, aut in vltionem & implacabile odium exardescere, cum ita & aliorum odia ac inimicitias augeri necesse sit.

§. XLI.

Vt *inuidiam* euitemus, proderit inuidentibus ostendere bonum, quod ipsi expetunt, si in nostra potestate sit, ad ipsorum quoque decus ac commodum facturum, amicitiam illorum quouis modo ambire, fastum, splendorem nimium

mium, iactantiam, & quicquid inuidiam aliorum excitare & augere potest, summo euitare studio. Tandem *aemulatio* ita declinari aut emolliri poterit, si ea, quae potentior, aut potentioris patrocinio fultus, expetit, non desideremus, si consilia nostra regamus, si eos, quos aemulatio afflauit, veneratione deliniamus, eorum spem ad altiora erigamus, id contra deprimamus, quod nos expetimus &c.

§. XLII.

Sed cumprimis iuuat *artes aulicorum*, quibus ad alios opprimendos vti solent, bene cognitas exploratasque habere, cum eo melius eiusmodi tela declinari, aut in ipsos auctores retorqueri queant. Praecipuae autem sequentes sunt: vt vel sub honoris specie, vel alia ratione ab aula amoueatur, si facilius sit absentem quam praesentem opprimere; eadem arte, si qui in prouinciis magna auctoritate pollent, in aulam reuocari solent, vt eo tutius in eos grassari liceat; item vt principi inuisi suspectique reddantur, idque vel calumniis, vel fictis laudibus.

§. XLIII.

Et ad calumnias quidem quod attinet, iam fere in disciplinam calumniandi ars abiit, adeo frequens est. Nimirum vt calumniis a principe credatur, literas fictas, & alia calumniarum firmamenta adhibere valde solenne est. Inter ipsos vero calumniandi modos is maxi-

me eminet, quo aliquem de dicto accusant, quod in se verum, adeoque principem eo magis irritare aptum est, licet accusato nunquam tale quid in mentem venerit. Laudes vero hunc in finem vsurpantur, vt aut princeps, aut proceres ad inuidiam, aemulationem, odiumque adeo concitentur: & ita innocenti paretur pernicies. Vltimus denique modus alium opprimendi, vis est, quem eo rarius vsurpant, quo manifestior est iniuria, & quod hanc sequitur, periculum.

§. XLIV.

Hisce artibus vt rite obuiam eatur, sequentia sunt obseruanda: defectus, qui nobis obiiciuntur, si iisdem laboremus, tollendi, emendandi, aliisque vitutibus pensandi sunt: non temere ab aula aut a latere principis discedendum, ne obtrectatores absentia nostra abutantur: amici quidam sinceri comparandi, qui nos absentes defendant, & calumnias nobis detegant: si detectae fuerint, nihil intermittendum, quo innocentia nostra omnibus manifesta reddatur. Interim magna sapientiae pars est, tepescentem principis affectum statim odorari, vt causa eius explorata, statim malo imminenti obuiam iri possit.

§. XLV.

Vt autem multi aliorum obtrectationibus praecipites dantur, ita nonnulli suis vitiis principum odium sibi attrahunt, *iactantia* scilicet, *nimia*

nimia libertate & familiaritate, superbia, vanitate, auaritia, perfidia, conspiratione, discordiarum excitatione, secretorum proditione, ambiguorum & periculosorum consiliorum suppeditatione, gratiae principalis ostentatione, &c.

§. XLVI.

Quod si princeps *mutetur*, difficile est aulico in magna dignitate constituto, locum suum tueri, interim si ad prudentiae regulas mores suos componat, & hic fructum eius vberrimum percipiet. Si vero fortunae inconstantiam aliquis experiri cogatur, quod plerisque contingit, prudentiae erit, se ipsum imminenti periculo subducere, deponere personam, & ad priuatam viuendi conditionem redire: quam quidem homo sapiens, & emendatae voluntatis lubentissime amplectetur, & non minori constantia iratam fortunam feret, quam fauentem ridentemque tulit.

S. D. G.

SERIES PARTIVM ET CAPITVM.

I.

Philosophiae practicae

pars prima

de ratione perueniendi ad summam felicitatem.

Cap. I. de natura & indole tum philosophiae practicae, tum maxime ethicae. pag. 3

Cap. II. de natura hominis.

SECT. I. de prima & praecipua hominis parte, quam mentem vocant, eiusque facultatibus. 14

SECT. II. de media hominis parte, seu mente vna cum corpore agente, & facultatibus hinc resultantibus. 29

SECT. III. de corpore eiusque partibus, vt & rebus extra hominem positis, quae ad mores aliquid conferunt. 62

Cap. III. de morbis mentis humanae, cumprimis voluntatis. 86

Cap. IV. de sanitate mentis humanae, cumprimis voluntatis, siue de summa hominis felicitate. 125

Cap. V. de signis, ex quibus latentes hominum mores & propensiones cognosci possunt. 157

Cap.

Cap. VI. de remediis morborum, quibus mens cumprimis voluntas laborat, siue de mediis summam felicitatem consequendi. 174

II.

Philosophiae practicae pars secunda de officiis hominum, gentiumque integrarum, ad legem naturae componendis.

Cap. I. de natura & indole iurisprudentiae naturalis & gentium. 201
Cap. II. de actionibus hominum prout directionis cuiusdam sunt capaces. 208
Cap. III. de actionum humanarum imperfectione, indeque orta directionis necessitate. 224
Cap. IV. de perfectione actionum humanarum, seu conuenientia cum legibus naturae.
Sect. I. de lege naturali generatim, vt & primo iuris naturalis principio. 242
Sect. III. de officiis hominis erga Deum. 252
Sect. II. de officiis hominis erga se ipsum. 259
Sect. IV. de officiis hominis erga alios & quidem absolutis, quae obligationem perfectam habent. 267
Sect. V. de officiis gentium erga gentes absolutis, quae obligationem perfectam habent. 278
Sect. VI. de officiis erga alios hypotheticis. 290
Sect. VII. de officiis gentium erga gentes hypotheticis. 309

Sect.

Sect. VIII. de officiis hominis erga alios, quae obligationem imperfectam habent. 315
Sect. IX. de officiis gentis erga gentem, quae obligationem imperfectam habent. 318
Sect. X. de officiis coniugum. 327
Sect. XI. de officiis parentum & liberorum. 333
Sect. XII. de officiis dominorum & seruorum, & aliis societatibus minoribus. 339
Sect. XIII. de officiis summorum imperantium & ciuium. 344
Cap. V. de mediis, quibus ad obseruandas leges homines inducuntur.
Sect. I. de poena tum diuina tum humana. 369
Sect. II. de bello in genere, speciatim de causis belli. 377
Sect. III. de variis belli speciebus, cumprimis de repressaliis. 385
Sect. IV. de iis quae bellum antecedunt. 391
Sect. V. de iis quae bellum comitantur. 397
Sect. VI. de iis quae bellum consequuntur, siue de effectibus bellicis, itemque de iis qui in bello medii sunt. 402
Sect. VII. de pactis bellicis, vt & de pace. 422

III.

Philosophiae Practicae

pars tertia

de actionibus hominum singulorum, & integrarum societatum, ad prudentiæ leges dirigendis.

Cap. I. de natura & indole prudentiae ciuilis. 435
Cap. II. de variis hominum statibus. 440

Cap. III.

Cap. III. de incommodis, quae homines in omnibus ſtatibus premunt. 449
Cap. IV. de vera cuiuslibet ſtatus felicitate. 460
Cap. V. de mediis ſtatum conſeruandi.
SECT. I. de mediis cuiuscunque ſtatum conſervandi ſeu prudentiae ſtatus regulis generatim. 468
SECT. II. de prudentia ſtatus Oeconomici. 478
SECT. III. de prudentia ſtatum reipublicae conſeruandi in genere. 486
SECT. IV. de prudentia ſtatus circa leges & iudicia. 491
SECT. V. de prudentia ſtatus circa poenas & praemia. 496
SECT. VI. de prudentia ſtatus circa miniſtros & magiſtratus inferiores. 501
SECT. VII. de prudentia ſtatus circa aerarium, tributa & vectigalia. 510
SECT. VIII. de prudentia ſtatus circa commercia & rem monetariam. 518
SECT. IX. de prudentia ſtatus circa religionem. 531
SECT. X. de prudentia ſtatus circa foedera & legatos. 536
SECT. XI. de prudentia ſtatus circa bellum & pacem. 548
SECT. XII. de prudentia ſtatum ciuitatis monarchicae, & in ea ſtatum imperantium conſervandi. 568
SECT. XIII. de prudentia ſtatum ciuitatis ariſtocraticae, & democraticae, & in iis ſtatum imperantium conſeruandi. 587
SECT. XIV. de prudentia aulica. 593

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM.

Abstinentiam milites sunt edocendi 556
de Accessione 311
Acquiescentia in diuina voluntate quid 257
Acquisitio rerum ab ipsis hostibus bello acquisitarum 404. acquisitio rerum cui fiat 405. acquisitionis rerum fundamentum & modi 405
Actio cur alicui imputari queat 217. Actio inuita per violentiam 216. iusta quomodo differat a bona 222. mixta? 216. necessaria quid & quotuplex? 221. Actio vt bona sit, omnes circumstantiae conuenire debent 221
Actiones hominum duplici ratione considerari possunt 435. omnino ad legem naturae dirigi possunt 210. 213. plene & minus plene licitae 221. quaenam imputari queant 217
Actionum humanarum obiecta 249
Addictio in diem 306
Admiratio quid? 90. an cadat in bruta? 91. certo modo vtilis est & salutaris 92. cur affectibus annumerari non debeat 47. cur philosophiae mater dicatur 92. est morbus intellectus 92 hominis quomodo se habeat 91. cur pars felicitatis censeatur, nil admirari, itemque finis philosophiae 93. admirationis obiectum est res insolita 91
Adolescentia quid? 20
Adoptio 337
Adulationis aulicae nomine quid veniat 306

Aemu-

Aemulatio quid? 55. quo pacto declinanda aut emollienda 615
Aequalitas in contractibus seruanda 302. etiam imperantium 313. naturalis non obstat statui herili 340. aequalitatem etiam princeps seruare debet in administratione reipublicae 581
Aequitas quid? 278. naturalis quid? 212
de Aequiuocationibus quid censendum 243
Aerarium, quomodo constituendum 512. vnde constituatur 511. quo pacto augeatur 514. augendi modi extraordinarii 513. quo pacto rite conseruandum 515
Aerario quinam praeficiendi 506
Aetates certis annis definiri non possunt 70. 71. quomodo mores mutent 16
Aeternitas Dei 255
Affectus aliorum quo pacto excitandi 198. an imputationem impediant 215. an pro morbis voluntatis habendi 121. cum prudentia aulica e diametro pugnant 399. deriuatiui 52. alios iterum gignunt affectus 56. mentales 28. non sunt confundendi cum inclinationibus 104. nonnulli inter se sunt coniuncti 58. principes quot 51. quidam ratione essentiae sunt indifferentes 122. quidam per se sunt praui 122. quomodo ex propensionibus oriantur 121. quo pacto per virtutem emendentur 154. ratione existentiae in homine non emendato omnes praui sunt 123. semper in bonum aut malum aliquod futurum feruntur 44. sensuales 28. 38. seqq. sunt commotiones

nes voluntatis & actiuae & passiuae 42. quomodo differant a mentalibus 39. quo pacto differant ab affectibus brutorum 40. affectuum causae vel proximae sunt vel remotae 66 causa remota 66. diuisio 51. effectus varii 47. generatio 42. 43. gradus 43. incommoda 51. moderamen voluntate emendata sponte sequitur 189. propria sedes 40. non in intellectu est constituenda 41. sensualium duae classes 39. vsus 50
in Affectibus considerandus terminus a quo & ad quem 44. de affectibus hominum virtuti operantium quid censendum 123
Agnatio quid 343
Amare proprium est voluntatis 100
Ambitio an noceat aulico 598. variat pro statuum diuersitate 116
Ambitioni deditus quo pacto se gerat erga Deum 111. seq. erga se ipsum & alios 112. seq. in statibus 113. ratione decori. 113
Ambitionis incommoda sedulo expendenda 183
indoles 110
Amicitia ambitiosi & auari qualis? 115. 116. bonorum cum bonis, summae felicitatis fructus est 156. cum exteris per foedera firmare, ad commerciorum amplitudinem facit 423. seq. voluptuosi qualis? 109
Amnestia ad pacem pertinet 425
Amor quid? 52. amicitiae 141. complacentiae 144 concupiscentiae 140. Dei quid sit? 144. Dei pro diuersa obiectorum conditione diuersa sortitur nomina 145. quomodo excitari queat 256

Amoris diuersi gradus. 155. diuini effectus. 145. tres species in respectu ad Deum inter se debent esse coniunctæ 142
Amor laudis. 56. obedientiae quid? 142. sui abstracte spectatus nullum vitium inuoluit. 98. concrete spectatus semper est prauus. 100. etiam ad corpus se extendit. 98. vitiosus est odium sui. 99. vnde prauus fiat? 99
Amor variat ob accedens iudicium 52. et secundum boni differentiam. 33
Ἀγχίνοια quid? 19
Androgyni veri sunt homines. 69
Anticipatio Epicuri. 253
Antipathia perperam pro affectu habetur. 45
Apparatus bellicus. 550
Appetitus naturales. 23. sensitiui nomine quid veniat? 36 sensitiuus non differt a voluntate. 37. habet suos motus 38
Arbitri officium. 393
Arcana dominationis non nisi a principe emendato recte adhibentur. 576. dominationis quid? 570. quænam? 572. aristocraticae. 590. regiae. 575. quotuplicia. 579. domus quid? 570. quaenam? 585. imperii quid? 580. quaenam? 571. imperii aristocratici aduersus plebem. 589. aduersus principatum. 588. imperii democratici 591. 592. imperii monarchici quaenam? 577
Arcanorum nomine quid veniat. 571
Aristocratia quid? 363
Arma quando capere liceat. 392
Armamentarium quomodo constituendum? 551
Artefacta, commercia ampla reddunt. 524
Attis nomine quid veniat. 22
Astrorum influxus hominem non priuat libertate. 26
Assecuratio quid? 306
Asyli ius an competat legatis. 289
Athei in republica non sunt tolerandi. 334. 354
Atheismus est vitium voluntatis 227. seq.
Attentio, prudentiae pars in quo consistat 153. etiam aulico est necessaria. 601
Attributa Dei operativa. 255. Deo cum omnibus creaturis communia. 254. Deo cum spiritibus communia. 255
Auaritia in varias species abit. 57. Auaritiae incommoda sedulo sunt meditanda 183. indoles. 114. ob auaritiam hominum introducenda fuere dominia rerum 284

Auarus quo pacto se gerat erga Deum. 114. erga se ipsum et alios. 115. in statibus et ratione decori. 115. 116
Auctio 306
Audacia 55
Aulicae vitae scopus et finis. 596. quis ad eum obtinendum sit idoneus. 592. Aulici munera fortunae. 599. virtutes voluntatis. 601. seqq. Aulicorum prudentia. 595. 600. seqq. quatuor genera. 611. Aulicus affectibus imperare debet. 599. artes aulicorum probe cognitas habeat. 615. decori obseruantissimus esse debet. 605. quibus dotibus corporis ornatus esse debeat. 599. quo pacto principi innotescere possit. 610. quo pacto se gerere debeat erga principem cholerico temper. gaudentem. 607. seq. erga melancholico temperam. praeditum. 610. erga sanguineum. 609. si laeserit alios, aut ipse laesus fuerit, quid agere debeat. 614. quid si princeps mutetur. 617
Αυτοχειρίας crimine quinam sint absoluendi. 260
Axiomata generalia de bono. 130

B.

Bella ciuilia quo pacto praecaueri possint. 567. quo pacto componenda. 568. qua ratione reipublicae profint, eandemque destruant. 488. repraesentatitia quid? 393. Belli defensiui limites et conditio. 380. seq. effectus vnde rite diiudicari queant. 403
Belligerantium officia erga medios. 422
Belli iusti et iniusti diuersitas quoad imperium in captiuos. 409. seq. occasio non negligenda. 560. 562. offensiui limites et conditio. 381. de bellis inferiorum erga superiores quid censendum. 382. in bello quid agendum. ibid.
Bellorum causae dubiae. 384. causae iustificae et suasoriae. 381. causae iustificae iniustae. 383. causae speciales, variae. 380. ciuilium causae. 366. seq. necessitas. 371. varietas. 386
Bellum quid et vnde. 328. an gerere liceat. 328. an statim post indictionem inchoandum. 396. an vtrinque iustum esse possit. 384. cui indicatur. 396. iustum quodnam dici queat. 382. non temere suscipiendum. 560. perfectum et imperfectum quid? 287. publicum & priuatum. 356. punitium non datur. 329. quando licite geratur. 329. quando sit eligendum. 560. ante bellum quid agendum. 550. post bellum quid faciendum. 564. Bellum quo pacto finiatur. 427. quo pacto iuste geri

Digitized by Google

geri queat. 398. quoque licite ſuſcipitur pro aliis. 384. quotuplici ratione iniuſtum eſſe queat. 382. rite quoque indicendum eſt. 394
Benedictio ſacerdotalis quouſque neceſſaria ſit ad coniugium. 331
Beneficentia quid? 318
Beneficium quid? 317
Beneuolentia quid? 53. principis qua ratione comparanda. 610
in Bonis quo pacto quis laedatur. 268
Bonitas actionum conſiſtit in puncto. 148
Bonorum certi dantur gradus. 130. eccleſiaſticorum adminiſtratio ad principem pertinet. 356
Bonum abſolute tale. 128. actiuum. 129. apparens multiplex. 130. communionis. 129. et malum in affectibus ad nos referri debet. 47. indiuiduale. 128. paſſiuum. 129. relatiuum. 128. verum vnum eſt. 130
Bruta ab homine deſtrui poſſunt. 295. per ſe peculiare officiorum humanorum obiectum non conſtituunt. 351

C.

Calamitates externae vnde oriantur et augeantur. 124
Calliditas, vitium intellectus. 94
Calumniandi modi. 615
Capti bello an in ſeruitutem redigi queant? 408. qui in ſeruitutem conſenſere, an effugere poſſint? 410
Captiui an interfici queant? 399. an vendi poſſi ut? 411. redimi & permutari poſſunt. 410. de Captiuorum promiſſis. 432. iura incorporalia an cum imperio acquirantur. 409. redemtio legibus ciuil. minus recte prohibetur. 410
de Captura ferarum et piſcium quid ſentiendum. 298. ſeq.
Caſtitas quid? 267. matrimonialis. 338
Cauſa moralis quotuplici ratione quis eſſe poſſit. 216
Cerebri conſtitutio multum confert ad memoriam. 60
Ceremonias praeſcribere ſummi Imperantis eſt. 355
Charitas diſtinguitur a iuſtitia. 318
Charitatis officia. 318
Cholerici temperamenti mores. 67
Cholericum temper. vnde oriatur. 66
Cibus an inter bona referendus. 132
Circulatio ſanguinis. 65. in quo conſiſtat. 153
Circumſpectio aulico neceſſaria. 605
Ciuilis ſocietatis incommoda. 456
Ciuis quis, et quotuplex. 367. quo pacto quis eſſe deſinat. 367.

Ciuitas quid? 345. finem ſuum obtinere cupiens naturam ſuam et vires exploratas habere debet. 488. quomodo ciuibus et hoſpitibus compleri queat. 525. in ciuitate qualibet duo conſiderari poſſunt. 570. Ciuitatis finis quotuplex. 345, forma et materia. 347. ratio ſtatus 490. ſtructura. 346
Clarigatio quid? 395
Coercitio militum neceſſaria. 556
Cogitationum nomine quid veniat. 34. vanitas & prauitas vnde? 120
Cognatio quid? 343
Colloquia cur inter gentes inſtituantur. 392
Color faciei quale documentum morum praebeat. 164
Commeatus ius quousque ſe extendat 430. quem in finem ſit comparandus. 551
Commercia vt feliciter procedant, quid faciendum. 523. de commerciis maritimis quid ſpeciatim obſeruandum. 526. ſeq.
Commerciorum directio cui competat. 352
Commiſeratio. 56
Commoda aliorum quotuplici ratione promoueantur. 316
Commodatum. 305
Communio quid? et quotuplex? 296. priuatiua an unquam fuerit. 296
Compromiſſum. 393
Concilia conuocari a principe poſſunt. 355
Conductoris officium. 307
Concurſus Numinis non tollit hominis libertatem. 26
Congratulatio. 56
Coniectura. 18
Coniugalis ſocietatis incommoda. 456
Coniugia ad morganaticam an vera ſint coniugia? 331. ſeq. Coniugum officia. 332. de conſanguinitatibus quid cenſendum. 330
Conſcientia quid et quotuplex. 19. 214. ambitioſi. 118. auari et voluptatibus dediti. 119. Conſcientia cauteriſata quid? 94 certa. 20. cur liori, regulae, teſtis nomine veniat. 21. hominis virtuti dediti qualis? 152. dubia et erronea. 20. Conſcientiae diuerſitas vnde? 19. erroneae quae ſit obligatio. 215. morſus quid? 59. de conſcientiae obligatione regulae 214. quo ſenſu tribuatur vis obligandi. 20. Conſcientiae vitia. 94
Conſenſus gentium non facit ius gent. 207. quotuplex. 271. quo pacto impediatur. 271

Con-

Conseruatio sui quo ordine instituenda. 260. ad conservationem sui homo obligatus est. 259. seq.
Consiliarii principi sunt necessarii 575. quomodo audiendi. 575. Consiliariis facultas libere dicendi sententiam concedenda. 510
Consiliis quinam ministri adhibendi. 507. 575
Constantiae in supprimendis affectibus necessitas. 185. 188
Consternatio. 54
Consuetudo an imputationem impediat. 216. inter causas morborum intellectus et voluntatis refertur. 95. 102
Consultatio quid? 21
Contemptus non est affectus. 57
Continentia militibus necessaria. 556
Contractus quid? et quotuplex? 305. ciuium dirigi ab imperante possunt. 362. oneroſi. 305. qui aliquid aleae continent. 306. quos tutores imperantium ineunt. 313. summorum Imperantium. 312. seq.
Conuentio de redemtionis pretio an rescindi queat. 411
Conuersatio cum probis sectanda. 187. ex corpore quaenam mentis imbecillitates oriantur. 96. in corpore quomodo quis laedatur. 268
Corporis constitutio multum ad mores hominum confert. 102. propensionibus praebet occasionem. 64. quoque in emendatione vitae habenda est ratio. 189. ratione corporis quomodo officia humanitatis praestentur. 316.
Corpus non pro animae ergastulo habendum. 64
Corruptio rerumpubl. quo pacto fiat. 368
Creatio mundi probatur. 256
Credulitas morbus intellectus. 95
Crimina imperantium virtutum nomine teguntur. 236
Culpa quid? 223. quotuplex? 219
Cultui diuino an certum tempus consecrandum sit. 258.
Cultus Dei externus in quo consistat. 257. generatim in quo consistat. 256
Curiositas quid? 57
Custodia militaris principi necessaria. 387

D.

Damnum distinguendum a poena proprie sic dicta. 375
Damnum quid? 269
Decori necessitas in publicis negotiis. 426. obseruantissimus vir politicus esse debet. 605. obseruatio cur necessaria. 472. regulae. 473. seqq.
Decorum quid? 472. in quibus actibus maxime obseruandum? 473. quo pacto ad virtutem spectet. 150. va-

riat ratione sexus, aetatis, et aliarum circumstantiarum, 475
Decretum. 21
Dedignatio. 58
Defensio quid? 379. accusato concedenda. 358. alia est in statu naturali, alia in ciuili. 380. quando inchoari, et quousque continuari possit. 381. violenta an sit licita. 263. quousque se extendat. 264
Deformitas in quo consistat. 26. Deformitatis vis quoad mores. 76
Dei erga homines quae sit operatio. 144. essentia, quo pacto inuestiganda 254. seqq. existentia probatur. 253. possessio ab omnibus obtineri potest. 138
Deismus. 228
Delectatio cur omnibus affectibus insit. 50
Delicta an omnia puniri queant. 373. Delict's, non hominibus irascendum, 500. in delictis totius multitudinis puiendis, quid facere prudentia iubeat. 499. Delictorum grauitas unde metienda. 374. venia an concedi quandoque queat 374. ob delictum alterius an quis puniri queat. 375
Demeritum. 219
Democratia quid? 363
Depositum quid? 305
Derelictionis signa. 302
Desiderium. 59
Desperatio quid? 54. contra officium hominis est. 263
Deum cole, principium iuris nat. 251
Deuotionis amor. 53
Deus an omnino amore concupiscentiae amandus sit 143. diuersimode nobis exhibetur. 141. omnia requisita summi boni possidet. 136. perenne et aeternum bonum est. 138. per se expetendus est. 139. solus animam hominis tranquillam reddere potest. 137. solus summum bonum est. 133. 135. triplici amoris genere complectendus. 142. voluntatem sanitati restituit. 136
ius Dignitates conferendi soli principi competit. 361. ad dignitates homines idonei per gradus euehendi. 508
cur Deo imperium in homines competat. 243. seq. de Deo varii errores 227
Dignitatum varietas. 361
Diligentia aulico necessaria. 602. vera virtutis proprietas. 146. seq. Diligentiae vsus in vita ciuili. 478
Directio aliorum dupliciter instituenda. 196

Disci-

Digitized by Google

Disciplina militaris in quo consistat. 601
Discretio aulico necessaria, 601. in quo consistat. 153
Dispensatio quid. 212. an cadat in leges nat. 245
circa Disputationes quale ius competat summo imperanti. 356
Definatio quid? 19
Diuitiae an inter bona referendae. 132. hominum voluntates varie mouent. 82. pro summo bono haberi non possunt. 134. Diuitiarum quae in mores hominum visit. 82
Diuitum mores. 83
Diuortium an iuri nat. repugnet. 329
Dolor quid? 59
Dolor perperam inter affectus refertur. 45. 73
Dolus an pactum irritum reddat. 372
circa Dominia rerum quae sint hominis officia. 302
Dominii origo. 296. seq. requisita. 297. de dominio maris quid sentiendum. 297
Dominium quid? 211. modi dominium acquirendi. 298. Dominium a quibus acquiri possit. 295. eminens quid? 363. quomodo differat ab imperio? 312. quo modo in alios transferatur. 300. rerum quid et quotuplex? 296
Dominorum officia. 342
Dubitatio 90. cur laudari soleat. 90
Duces bellici quotuplices. 556. militibus exemplum praebeant. 563. de Ducis bellici felicitate. 568. virtutes. 557

E.

Ebrietas an imputationem impediat. 216
Educatio causa morborum intellectus et voluntatis. 95. 102
Electionis quae sit ratio. 367
Embryones an sint pro hominibus reputandi. 69
an Emendi facultatem alteri genti concedere teneamur. 323
Emptio et venditio quid? 306. Emptio spei. 306
Entia moralia 78. magna in mores et affectus hominum efficacia pollent. 78
Equitatus an sit praeferendus peditatui. 551
Erratum s. culpa. 823
Error, quid? 89. quando pactum irritum reddat. 372
Errori quo pacto obuiam eundum. 177
Eruditio non constituit summum bonum. 135
Ethica quid? 6. cum theologia morali amice conspirat. 7. cur dicatur pars philosophiae practicae. 7. 8. num re-

ete pro ſcientia habeatur? 2. quo pacto differat a ceteris pract. philoſ. partibus. 8
Ethices methodus, 13. vſus primarius, 191. vſus ſecundarius in aliorum directione. 195
Eunuchi veri ſunt homines. 69
Examen vitae quotidianum inſtituendum. 187
de Execrationibus quid cenſendum. 294
Exempla quid apud milites efficiant. 556. virtuti deditorum imitanda. 187
Exhaeredatio quousque ſe extendat. 337
Exiſtimatio an cauſam belli ſubminiſtret. 380. intenſiua a quo conferri poſſit. 361. non eſt affectus. 57. ſimplex quid? et qua ratione imminuatur. 361. eam princeps conſeruare debet. 579. Exiſtimationem intenſiuam quo pacto gentes acquirant 281. ſimplicem quo pacto gentes amittant. 281. ratione exiſtimationis quomodo officia humanitatis praeſtentur. 317
Experientia. 62
Exploratores alere an liceat. 490
Exteros ſedibus pulſos recipere an gentes teneantur. 322

F.

Facta quale documentum morum praebeant. 120. ſeq.
Facultas exigendi reſtitutionem et ſatisfactionem. 220. locomotiua externa. 73
Facultates mentis purae 17. Facultatum mixtarum numerus. 32. principium. 31
Falſiloquium quid? 293
Famae ratio et in bello habenda. 562
Famam anteceſſorum princeps conſeruare debet. 580. in Fama quo pacto quis laedatur. 269
Fames male inter affectus refertur. 45. 73
Familiae vox quotupliciter ſumatur. 343
Faſtidium quid? 59
Fati nomine quid veniat. 84. Fatum homini libertatem non adimit. 26
Fatuus differt a ſtulto. 96. quis dicatur. 96
Fauor quid? 56. regulae de Fauorabilibus reiiciuntur. 277
Federa aequalia et inaequalia quae dicantur. 282. an inire liceat cum diuerſae religionis hominibus. 283. an cum infidelibus contra fideles. 283. cum pluribus non facile ſunt ineunda. 539. nec cum longe diſtantibus niſi in certis caſibus. 539. ſeq. offenſiua non temere percutienda ſunt. 546, realia et perſonalia. 282. ſi percutiantur

tiantur per legatos quid obſeruandum. 543. in federibus ad tempus aliasque circumſtantias eſt attendendum. 544. in federibus quoque ad formam ciuitatis, cum qua ea inimus, eſt reſpiciendum. 543. de federibus cum atheis et impiis quid obſeruandum. 284. 544. In federibus precipue finis atrendendus. 545. de federibus quid ex prudentiae praeſcripto, obſeruandum. 538. de perpetuis quid cenſendum. 544
Federis ſubſcriptio vt recte ſe habeat, opera danda. 544
Federum diuiſio. 281. ſeq. firmamenta non ſunt negligenda. 544. materia qualis eſſe debeat. 284. varietas. 545
Fedus quid. 281. verbis claris concipiatur. 543
Felicitas impiorum ſecuturae vitae documentum eſt. 376. ſumma differt a ſummo bono. 128. quo pacto acquiratur. 176. vera in quo conſiſtat 127. a pauciſſimis intelligitur. 461
Felicitas vera ſingulorum hominum abſolute conſideratorum. 462. in certo ſtatu conſtitutorum. 464. rationem ad felicitatem perueniendi reuelatio oſtendit. 193
Felicitatis ſummae effectus. 145. ſq. fons in voluntate quaerendus. 127
Fictiones quousque ſint licitae. 292
Fideiuſſio. 306
Fidelitas quid? 278. religioſa. 399
Fides quid? 18
Fides etiam hoſti ſeruanda. 423
Fidem in Chriſtum philoſophia neſcit. 11. de fide minorum poteſtatum in bello. 430. de fide tacita. 432
Fiducia quid. 54. in Deum. 257
Filius an vendi a patre poſſit. 336
Flagitia dominationis. 570. 593. ariſtocraticae. 591. democraticae. 593. regiae. 584
de iure Fluminum quid cenſendum. 361
Fori eccleſiaſtici conſtitutio ad principem pertinet. 386
Forma reipublicae irregularis ſ. mixta quid. 364. Formae rerumpublic. accidentales. 363
Formoſitas quid? 76. an inter bona referenda. 131. Formoſitatis vis quoad mores. 76
de Fortalitiis quid ex prudentiæ praeſcripto obſervandum. 559
Fortitudo quid? 262. Fortitudinis vſus in vita ciuili. 472
Fortuna quid. 84. 558. aduerſa, virtuti deditum non reddit miſerum. 154

Digitized by Google

Fortunae ſuae faber quo ſenſu quilibet dicatur. 84
Fortunati quinam dicantur. 84
Fortunatorum mores. 85
Fraudes integrarum gentium excuſari ſolent. 238
Frugalitas. 267
Furor. 97

G.

Gaudium animi, ſummae felicitatis fructus. 156
Gloriae vanitas ſedulo meditanda. 183
Gratiarum actio quid? 257
Gratitudo quid? 56

H.

circa Haereſin quale ius competat principi. 355
Herilis ſocietatis fundamentum et limites. 340
Hilaritas. 59
Homo et ob vitia ſua et ob externa incommoda miſer eſt. 450. homini bonus potius quam malus. 132. in nonnullis eſt deterioris conditionis quam malus. 230. ſeq. ſine lege viuere nequit. 210
Homini ipſi imputandum eſt, ſi miſer maneat. 191
Hominis dignitas vnde metienda. 64. in hunc modum introitus. 85, partes eſſentiales. 15
Honores an inter bona referendi? 132, an pro honore liceat defenſionem ſuſcipere? 264
Honores non poſſunt pro ſummo bono haberi. 134
Hoſpitalitas quid? 315
Hoſtis an non tantum factis, ſed et verbis laedi queat. 398. ad humanitatis officia cur obligemur. 316. etiam gentes obligantur. 319
Hoſtem interficere an et quousque liceat? 399. an vbique liceat? 400
Humilitas quid? 278. 148
Humilitatis vſus in vita ciuili. 472
Hypotheca. 306

I.

Idololatria quid? 228
Ignauia cauſa morborum intellectus. 95
Ignotantia quid? 89. quotuplex? 215
Ignorantiae qua ratione medela afferatur. 177
Imaginandi actus an cogitationes conſtituant. 34
In imaginando mens concurrit et paſſiue et actiue. 32. 33
Imaginatio quid? 32. aliorum quo pacto dirigenda. 197. emendata etiam voluntatem emendat. 189. ad imaginationis emendationem quae pertineant. 188

Ima-

Imagines fictae interdum affectum excitare possunt. 46
Imitatio aliorum corruptionem voluntatis auget. 102
Immensitas Dei. 255
Immortalitas animae totius philosophiae practicae fundamentum praecipuum. 16
Imperandi ratio strictior et seuerior cur magis magisque inualuerit. 446
Imperans an ad salutem subditorum aeternam procurandam teneatur. 354. diuersimode considerari potest. 354. quousque mores subditorum emendare teneatur. 467
Imperantes ipsi ad leges suas se componere debent. 495. quotuplici ratione ciuitati incommodum afferre possint. 490. quousque obligentur in contractibus. 313
Imperantibus leges nat. maximopere sunt necessariae. 238
Imperantium mores. 80. officia. 369. status incommoda. 454
ob Imperfectionem non cuncta sunt damnanda. 467
Imperii monarchici imperfectio et necessitas, 446. particularis acquisitio bellica quo fundamento nitatur. 407. paterni limites. 335. sedes nunquam remittenda. 579. vniuersalis acquisitio bellica quo fundamento nitatur. 412. quotuplici ratione fiat. 413
Imperium quid? 211. coniugale an naturaliter sit penes maritum? 330. eminens quid? 363. paternum cur praecipue penes patrem sit? 335. quamdiu duret? 316. quis habeat. 210. quo modo desinat. 367. stricte sic dictum quousque se extendat. 359. vniuersale humanitate ac aequitate temperandum. 413. vniuersale raro iure belli acquiritur. 413
Imprudentia quid? 94
Imputatio actualis quotupliciter fiat. 218. ex arbitrio alterius. 218. ex gratia. 218. efficax et inefficax. 218
Imputationis ex lege et arbitrio alterius effectus. 220
Impuritates quaeuis illicitae. 262
Incessus quomodo mores hominis prodat. 165. in incessu quoque decorum obseruandum. 474
Inclinationum nomine quid veniat. 27
Incommoda priuata augentur per incommoda status ciuilis. 456. quae homines in omnibus statibus premunt. 449. seqq.
Incommodum horum causae vbi quaerendae. 457. seq.
Incredulitas quid? 94
Independentia Dei. 255

Indictio belli est duplex. 394. bellica in bello defensiuo supernacanea est. 395. vnde sit accersenda. 395
Indictionis bellicae forma. 397
Indifferentes actiones. 221
Indigenae ratione dignitatum praeferendi peregrinis. 504
Indignatio quid? 55
Inductiae quid? et quotuplices. 428. quo pacto finiantur. 42. Induciarum effectus. 428. terminus a quo et ad quem. 429. tempore quinam actus sint liciti aut illiciti. 429
per Industriam ciuium commercia ampliora redduntur. 524.
Infantes an in bello interfici queant. 399
Inferiorum media rationem status conseruandi. 485
Infinitas Dei. 255
Informatores quinam sint patri familias adsciscendi. 485
Infortunati, quinam dicantur. 85. Infortunatorum mores. 85
Infortunium quid? 223
Ingenium quo pacto per voluntatis morbos corrumpatur. 120. sumitur vel late vel stricte 35
Ingenii morbi quo pacto per virtutem curentur. 154
Ingeniorum diuersitas. 35. huius diuersitatis causae. 36. 78
Ingrati animi fructus. 236
Ingratitudo an crimen? 318
ex Inhumanitate quae vitia oriantur. 236
Inimicitia quo pacto aulico euitanda. 613
Iniuriae requisita. 223. illatae reparatio. 379
Iniuria imperantium, bellum iustum vocatur. 236. seq. ob iniurias leuiores non statim arma corripienda sunt, 392
Iniustitiae species. 223
Innocentia quid? 278
Innoxiae vtilitatis officia. 317
Inquisitio quomodo instituenda. 358
Insania quid? 96
Inseruiendi promptitudo aulico maximum ornamentum. 603
Intellectus aliorum quo pacto dirigendus. 197. determinatio affectum consequitur. 48. imbecillitates. 89. seqq. morborum causae. 95. neutiquam est sedes affectuum. 41. operationes. 17. non sufficiunt ad summi boni possessionem. 139. puri et imaginationis discrimen. 33. puri perceptiones nobis sunt obscurae. 34. quae-

quaenam vis sit. 214. quomodo differat a voluntate. 23. quomodo sanitati restituendus sit. 177. quo pacto per virtutem emendetur. 151. sq. Intellectus totus affectibus corrumpitur. 48
Intemperantia in appetendis et recusandis honoribus. 231. in congerendis et dispensandis opibus. 230. in rebus secundis et aduersis ferendis 231. ad Intemperantiam homines propensi sunt. 229
de Internunciis conventionum. 273
Interpretatio quid et quotuplex? 274. legis quotuplex. 212. restrictiua adhibenda, quando duae leges secum pugnare videntur. 277. Interpretationis regulae. 276. seqq. Interpretatio secundum aequitatem. 277. an cadat in legem nat. 245
Inuasores an sint inuiolabiles. 249
de Inuentione quid censendum. 311
Inuidia quid. 56. affectus in se malus est. 122. Inuidiam quomodo aulicus euitare queat. 614
Ira quid? 55
Irrisio 56
Irritamenta prauarum cupiditatum vitanda. 186
Iudici inferiori non facile res magni momenti permittenda. 496
Iudicia a quibus iure exerceantur. 357. quo pacto sint exercenda. 495
Iudiciorum processus. 357
Iudicium quid? 22. practicum? 18
Iudicii defectus. 90
Iura dominationis quaenam. 572. 582. de Iuribus dominationis monitum. 581. seq. aristocraticae 590. democraticae. 593. Iura majestatica. 352. aequiparantiae. 537. quo pacto rite exerceantur. 492
an Iurare liceat? 398. de iure et fauore necessitatis, 265. seq.
In iuribus quomodo quis laedatur. 268
Iuris bellici limites ex fine belli metiendi. 398
Iuris gentium finis quis? 205
Iuris nat. quotuplici ratione aliquid esse dicatur. 246
Iurisprudentia naturalis quid? 202. an detur? 202. Ethicam semper supponit. 12. et gent. quomodo differat a ceteris philos. pract. partibus. 207. quaenam officia complectatur. 5. Iurisprudentiae nat. finis duplex. 204. finis secundarius interdum sufficit. 204. in officiis integr. gent. tantum intendi tur. 205. fundamentum. 5. nat.

nat. et gent. dignitas. 207
Ius emphyteuticum quid? 299. feciale quid? 394. gentium a iure nat. distinctum non datur. 205. seq.
Ius in res alterius quo pacto acquiratur. 299
Iusiurandum quid? 293. an nouam obligationem progignat. 294. an remitti possit a summo imperante. 295. quo pacto sermoni det firmamentum. 293. ad iusiurandum requiritur intentio. 294
In iureiurando Deus non vt testis sed vt iudex consideratur. 293. de iureiurando per idola concepto quid censendum. 293
Iureiurandorum diuersitas. 295
Iurisiurandi finis. 295
Ius Naturae quid? 246. perfectum et imperfectum vnde dependeat. 221
Iustitia actionum in quo consistat. 222
Iustitia aulicorum maximum ornamentum est. 603. commutativa et distributiua. 309. correctrice cur opus sit. 147. seq. expletrix et attributrix quid? 222. vindicatiua. 373
Iustitiae diuisio. 222. expletricis diuisio. 222. seq.
Iuuenes in contubernium magnorum virorum adsciscere laudabile est. 508. quibus officiis adhiberi debeant. 505
Iuuentus quid? 70
Iuuenum mores. 71

L.

neminem Laedendum esse. 268. quotuplici ratione gens gentem laedere possit. 268. ad lædendos alios, homines proni sunt. 232
Laedentium et laesorum officia. 270
Laesio alterius quotuplici ratione fiat. 268. ad laesionem non requiritur vt aliquis eam sentiat. 325
Laetitia. 54
Latitudo moralis an detur? 224
Latronibus quousque sit seruanda fides. 424
Laudis vis in mores hominum. 82
Legati an semper sint admittendi? 287. etiam eximuntur a repressaliis. 390. quinam sint inviolabiles. 286. circa legatorum receptionem et admissionem quid obseruandum. 546. seq.
Legatorum virtutes, indoles, et conditio, quales esse debeant. 547. seq.
circa Legatos ad alios mittendos, quae leges sint obseruandae. 547
Legatos violari Imperantes nolunt, sed eos violare religioni

Digitized by Google

gioni ſibi non ducunt. 237
Legatus admiſſus quouſque ſit inuiolabilis. 287. ad tertium miſſus, an in territorio hoſtis ſit inuiolabilis. 288. an famulos ſuos delinquentes punire queat. 289. quotuplici ratione laedatur. 287. ſi deliquerit, an puniri poſſit. 288
Leges ciuiles ferre ſummi Imperantis eſt. 356. quo pacto ſubueniant naturalibus. 357. diuinae quousque cedant neceſſitati. 265. fundamentales qu'd? 350. naturales non dantur ſine Deo. 244. eas Deus dare voluit. 244. gentibus integris maximopere ſunt neceſſariae. 238. inueſtigantur per certum cognoſcendi principium. 246. non nunquam etiam ciuiles vocantur. 357. quomodo differant a poſitiuis. 245
Leges non ſaepius mutandae. 494. diuinae particul. quem vſum hodie habeant. 213. quo pacto ferendae. 492. tum probis tum improbis proſunt. ibid.
Legibus ciuilibus quousque ſit obtemperandum. 357
Legis cauſa impulſiua et promulgatio. 211. 212. ciuilis requiſita. 357. nat. promulgatio. 244. nat. auctor Deus. 243. obiectum. 245
Lex quid? 210. charitatis. 222. commiſſoria. 306. naturalis quid? 243. nulla datur, quae non ſit lata a ſuperiore. 207. perfecta et imperfecta. 212. poſitiua vniuerſalis et particularis. 213. ſine lege homines viuere non poſſunt. 226
Liberalitas quid? 318
Liberorum officia. 339. actus an omnes imperio paterno ſubſint. 336
Libertas quid? 211. hominis non tollitur per concurſum Dei. 25. ſeq. quo ſenſu hominis voluntati tribui queat. 24. ſummae felicitatis fructus. 156
Libertate ſublata an poenae et praemia locum habeant. 25
Libidini hominum per matrimonium obuiam itum. 239
Liquorum varia genera in corpore humano. 65
Lites quo pacto inter gentes componendae ſint. 393
Libri qui ad virtutem excitant legendi. 187
Locantium officia. 307
Locatio et conductio. 306
Loci in bello diligenter ratio habenda. 563
Locorum quoad mores efficacia. 77
Loquela in quo conſiſtat. 73
Lotaria. 306
Luctа carnis et ſpiritus. 38
Luxuriae rerum pretium et commercia originem debent. 224

M.

Machiauelliſmus 459
Macula 219
Magia 228
Magiſtratus quid? 359. quinam ſint eligendi. 502. quomodo eligendi. 508. quot eligendi. 507
Magiſtratibus quanta ſit concedenda auctoritas, et quo pacto illis conſeruanda. 509
Maieſtas quid? 347
contra Mali inueterata ſenſim procedendum. 500
Mala originem philoſophia ignorat. 191
Mandatum quid? 305. 431. ſi quis fuerit tranſgreſſus, quid iuris? 278
Manſuetudo. 278. falſa 235
Mares an gaudeant praerogatiua prae feminis. 69
Maritus quinam felix dicendus. 462
Mater plus confert ad generationem quam pater. 85
Materia ſubſtrata in interpretatione ſedulo obſeruanda. 277
Matrimonii legibus cur opus fuerit. 239. neceſſitas. 329
Matrimoniorum libertas. 323. effectus ciuiles. 331. obligatio quando ceſſet. 328
ad Matrimonium ineundum obligamur. 328. abſoluitur conſenſu 329. ſecundum leges nat. quid? 328. quo pacto ſe habeat ſecundum leges poſit. vniuerſ. 331. ſeq.
Media illicita plus nocent quam proſunt. 481. rite adhibenda ſunt prudentiae ciuilis ſtudioſo. 476
Medicina voluntatis an praemittenda medicinae intellectus? 196
Mediorum officia erga belligerantes. 421
Melancholici temperamenti mores. 67
Melancholicum temp. vnde oriatur. 66
pro Membris an liceat defenſionem ſuſcipere. 264
Membrorum quorundam poſitus ſingularis affectum conſequitur. 49
Memoriae ſenſualis natura. 59. 60. in memoria mens noſtra ſe habet aut paſſiue. 60. aut actiue. 61
Mendacium quid? 292
Mens corpore longe praeſtantior. 64. hominis immaterialis & immortalis. 15. ſeq. circa mentem officia hominis. 260
Mentis facultates 16. ſeq. ratione mentis quomodo officia humanitatis praeſtentur. 316
Mercatoribus vt ſuppetat pecunia, quid faciendum. 522

Digitized by Google

Mercatorum conueniens multitudo requiritur, vt commercia floreant. 520. quomodo acquiri possit. 521
Mercatura an deceat imperantes. 513
Merces quid? 219
Merces duplici modo nobis subministrantur. 513. pro re turpi data, an repeti queat. 273
Mercibus quae tantum ad luxuriam faciunt, grauiora vectigalia imponenda. 517. de mercium ad alias gentes exportatione quid obseruandum. 526
Mercium conueniens adfluxus ad commerciorum amplitudinem requiritur. 522. prompta distractio quo pacto promoueatur. 525. transitus quousque denegari queat. 321
Meritum quid? eiusque requisita. 218
Methodus dirigendi intentionem. 222
Metus quid? 54
Metus iniustus ex potentia vicini bellum facit iniustum. 383. quo sensu pactum irritum reddat. 272
Milites an et quousque aliquid in bello acquirere possint. 405. seq. quotuplices. 551. subsidiarii. 553
Militis boni notae. 554
Militum delectus quo pacto instituendus. 553. seqq.
de Militia mercenaria. 552. seq.
Ministri an et quousque status sui rationem habere queant. 595
Ministris quanta sit concedenda auctoritas. 509. quanta concedenda potestas. 360
Ministri super quibus rebus paciscí queant. 431
Ministrorum electio sorte nonnunquam temperanda. 508
indolem et temperam. imperans probe perspectum habere debet. 505. seq.
Ministros ecclesiae idoneos constituere summi imperantis est. 315
Miseriae humanae causa in ipso homine quaerenda. 88
Miseria ex vitiis resultans sedulo expendenda. 180
Miseria hominis per varios status haud raro augetur. 451
mentis non emendatae. 123. augetur per conscientiae terrores. 124
Modestia quid? 267. aulico necessaria. 602
Modestiae vsus in vita ciuili. 472. a modestia alieni sunt homines. 231
Modi acquirendi Iuris Gentium quinam dicantur. 310
Monarchia quid? 363. ceteris formis accident. praeferenda. 363

Monarchicum imperium quo pacto acquiratur. 364. de ſtatu monarchico quid obſeruandum. 573
Monarchiſmus quid? 459. ſaepe ſub religionis ſpecie tegitur. 460
Monopolia an ſint licita. 307. integrarum gent. quousque ſint licita. 314. an ſint concedenda. 362. 520
Montes pietatis aerarium augent. 513
Moralitas actionum vnde? 221
a Morbo certa pendet mentis diſpoſitio. 75
Morborum mentis cauſam philoſophia ignorat. 11. voluntatis cauſae. 102
Morbus mentis quid? 89. corporis quid? 75
Mores quid? 27. 189. aliorum exploratos habere debet prudentiae ciuilis ſtudioſus. 46. latitantes difficulter cognoſci poſſunt. 159. cognoſcuntur tamen ex lignis 160. quoad ſingula vitae genera varient. 87. ſunt vel boni vel mali. 159
Mors an inter bona aut mala referenda. 131
Mortem non timet virtuti deditus. 155
Morum diuerſitas ratione aetatis. 70
Motus certi in corpore affectus praecedunt. 42. faciei quo modo mores hominum prodant. 164. praui ſupprimendi ſunt. 185. vitales, 69. voluntatis ſuos habent gradus. 43
Mutatio rerumpublicarum quo pacto fiat. 368
Mutuum quid? 306
in Mutuo quaenam officia ſint obſeruanda. 307

N.

Naturae beneficia quandoque per artem corrigenda ſunt. 513
Neceſſitas moralis quid? 221
Neutralitas quid & quotuplex? 420
ad Neutralitatem quis cogi poſſit? 421
Nobilium in magiſtratibus eligendis praecipue eſt habenda ratio. 542
Nobilium mores. 79
Notitia ſui ipſius commendatur. 179. quo pacto rite inſtituenda. 179. ſui ipſius et aulicorum aulico maximopere neceſſaria. 606. ſeq.

Digitized by Google

Notitiam principis habere debet aulicus. 607
Nummi inuentor. 304. ferrati quem in finem comparati. 529. valor rite definiendus. 528. circa rei nummariae conseruationem et emendationem quid obseruandum. 530. seq.
Nummo cur signum et nomes imperantis, loci etc. imprimendum. 528. 529
Nummus quomodo conficiendus. 529. quomodo comparatus esse debeat, vt inseruiat commerciis. 527

O.

Obedientia, verae virtutis proprietas. 147
Obligatio quid? 219. imperfecta quandoque mutatur in perfectam. 315. legis pro conscientiae diuersitate diuersimode se exerit. 214
Obligationem quis recipere possit. 215
Obligationes contractuum quo pacto soluantur. 308
Obliuio quid? 60. non in nostra posita est potestate. 91
Obscuritas verborum quo pacto tollatur. 278
Obsequiositas matrimonialis. 332
Obsequium liberorum vnde fluat? 335
Obsidentium et obsessorum officium. 564
Obsides ad firmamentum pacis pertinent. 427. quando liberentur. 428
Obstacula finis prudentiae studioso remouenda sunt. 476. quae ab aliis hominibus oriuntur quomodo remouenda. 477. quomodo ea quae proueniunt ab ipsius negotii natura 478
Obstaculorum varietas. 476. seq.
Occasioni inseruiendum. 478
Occupatio quid et quotuplex. 298. quo sensu dicatur iuris gent. 310
Occupationis iuris gent. species. 311
Ochlocratia quid? 364. regulae de odiosis reiiciuntur. 278
Odium. 52. multiplex. 53
Oeconomica prudentia. 6. quomodo differat ab ethica. 9
Oeconomicae prudentiae finis. 480. quibus mediis obtineatur. 480
Oeconomici status obstacula quo pacto remouenda. 487 seq.

Officia erga alios quotuplicia. 268. hominum in ſtatu viventium ex fine metienda. 328. hypothetica. 291. media non ſunt virtutes. 203. non tamen in iurisprud. nat. neglig. 203. perfecta et imperfecta. 203. publica vt ſint perpetua, cum expediat. 510. vendere imprudentiae eſt. 509
ab Officiis publicis nemo temere excludendus. 502
in Officiis vel honeſtas ſpectatur vel vtilitas. 5
Officium quid. 201. ſumitur interdum pro actionibus, quae non fluunt ex virtute. 149
Oligarchia quid? 364
[illegible]a fortunae. 306
de Operationibus Dei quid cenſendum. 255
Opinio quid? 18
Opinionis ſpecies. 18
ratione Opum quomodo officia humanitatis praeſtentur. 316
Ordo a militibus obſeruandus. 556
Organorum dilatatio et contractio affectum conſequuntur. 49
ὀργὴ vltimus affectuum gradus. 44

P.

Pacem ſoli imperantes inire poſſunt. 415
Pacis conditiones et interpretatio. 416. firmamenta. 417
Pacta adiecta. 306. cur habeant vim obligandi. 271. quando ſine perfidia violare liceat. 425
Pacta ſeruanda eſſe. 270. ſeq. ad pacta violanda homines procliues ſunt. 233
Pactorum conditiones quotuplices. 273. Interpretatio. 274. materia debet eſſe poſſibilis. 272. violatio in imperantibus prudentia dicitur. 237
Pactum quid? 271. antichriſtos. 306
Parentum conſenſus an ſit neceſſarius ad liberorum matrimonia. 398. felicitas in quo conſiſtat. 462. officia. 338
παῤῥησία politico neceſſaria. 605
Partium conformatio an mores arguat. 166
Paſtu quomodo vtendum. 261
Paterfamilias quinam felix dicendus. 462. ſi paterfamilias plures ſuſtineat perſonas, quid obſeruandum 484
Patientia quid. 267. aulico neceſſaria. 607. ſeq.

Digitized by Google

Patientiae vſus in vita ciuili. 472
Patriciis quomodo in ſtatu monarchico obuiam ſit eundum. 578
Patrisfamilias requiſita et indoles. 481.ſeqq.
Pauperes non omnino ab officiis et dignitatibus arcendi ſunt. 503
Pauperum mores. 83
Pax quid ?425. quotuplici modo rumpatur. 426
Pecunia belli neruus. 551
Perceptionis imbecillitates. 89
Percuſſores an mittere liceat in hoſtem. 400
Peregrinis non facile aditus ad honores concedendus. 504
Pertinacia a quibusdam pro vitio cardinali habetur. 104
Phantaſia hominis virtuti dediti, qualis, 154. in affectibus corrumpitur. 48
Phantaſiae corruptio in quo conſiſtat, 119. 120. imbecillitates a morbis voluntatis augentur. 120
Philautiae rectae requiſita. 97
Philautia praua praecipuus voluntatis morbus. 97. 100. 101. fons omnium vitiorum moralium. 101. hominem tranquillum eſſe non ſinit 101. homini non eſt naturalis. 101
Philoſophia in multis imperfecta eſt. 191. hominis cum Deo coniunctionem non adſequitur. 192. ignorat modum placandi Deum iratum. 192. practica quid? et eius partes. 4. 5. non pugnat cum theologia morali. 9. quo pacto ab eadem differat? 10
Phlegmatici temperamenti mores. 68
Phyſiognomi quot modis mores hominum latentes colligant. 168
Pietas quid, et quotuplex? 258. aulico neceſſaria. 602. ſine pietate nulla eſt prudentia. 602
Pietatis proprietates. 258
Pignus quid. 306. an poſſit praeſcriptione acquiri. 428
Piratis etiam ſeruanda fides. 424
Piſcationis ius cur competat ſummo imperanti. 360
Plebeiorum mores. 79
Plebi quomodo in ſtatu ariſtocratico obuiam ſit eundum. 589. quomodo ſit adimenda voluntas et facultas ſtatum monarchicum mutandi. 577.ſeq.

Poena quid. 372. cur dicatur malum passionis. 372. an exigi possit ab vniuersitate. 375. capitalis si sine periculo exigi nequeat, quid factu opus. 497. seq. iuris naturae quotuplex? 376
Poenae causa efficiens. 373. legibus sunt definiendae. 498. medicinam imitari debent. 500. necessario ab imperante infliguntur. 373. paulo grauiores indicandae. 499
Poenam mitigandi facultas magistratibus inferior, neutiquam concedenda. 499
Poenarum finis duplex. 373. necessitas. 371. in poenis magna adhibenda cautio. 497. in poenis ciuilibus ad vtilitatem reipublicae est respiciendum. 358. non omnes actus praui subditorum puniri possunt. 358
Poenitentia quid? 59
Politicae vox diuersimode accipitur. 437. architectonicae propria sedes. 438
Politica quomodo differat ab Ethica? 9. Ethicam semper supponit. 12. per politicam quid vulgo intelligatur. 436
Politices nomine quid nobis veniat. 438. obiectum et finis. 439
Politicorum indoles naturalis, qualis esse debeat. 592. seq.
Polygamia an iuri nat. repugnet? 329. etiam legibus diuin. posit. vniu. repugnat. 331
Postliminium quid et quotuplex? 415
Postliminii omnes sunt capaces. 416
Postliminio quaenam non egeant. 419. qui reuertuntur quidnam recuperent. 415. seq.
Potentes quinam dicantur. 81
Potentiam et minus potentium mores. 81
Potestas quid? 349. quotuplex? 211
Potus an inter bona referendus. 132
Praecedentia summorum imperantium. 281
de Praediorum publicorum venditione et elocatione quid censendum. 514
Praeiudicia practi- exuenda sunt. 118. seq. quo pacto exui queant. 178
Praeiudiciorum scaturigo. 94.95
Praeiudicium auctoritatis perniciosissimum. 103
Praemia quo pacto prudenter sint conferenda. 500. seq.

Praemium quid? eiusque species. 219
Praescientia Numinis non infringit hominis libertatem. 26
Per praescriptionem an acquiratur imperium. 317
Praesumtio quid? 19
Precatio interna. 257
Precum conditiones. 257
Pretia rerum moribus hominum occasionem praebent. 82.
Pretii eminentis materia qualis esse debeat. 304. vulgaris fundamentum. 303
Pretium affectionis. 304. a quibus definiatur. 304. commune et legitimum. 304. conuentum pro captiuis, et ante mortem eorum non solutum, an ab haerede debeatur? 411. rerum in quo consistat. 303. cur sit introductum. 303. vulgare cur intendatur et remittatur. 303
Primogenitorum in successione vbique potior est conditio. 366
Princeps auarus quo pacto se gerat. 116. quibus virtutibus ornatus esse debeat. 577
Principis boni requisita. 273. seq. monarchae praesentia in bello an sit necessaria. 532. prima cura sit, vt emendet voluntatem. 576
Principium iuris nat. quomodo inuestigandum. 248. seq. primum cognoscendi pro diuersitate disciplinarum variat. 247
Principia actionum. 213. iuris nat. tria constituenda sunt. 249. seq.
Principii Iuris N. requisita. 248
de Priuatorum fide in bello publico. 432
Priuatorum imperantes et hostes. 420
Priuilegium quid? 213. non facile concedendum. 493
Procerum aulicorum amicitia quomodo ambienda. 612
Procliuitas ad alios contemnendos. 233. perperam iudicandi affectum consequitur. 47
Promissio simplex et perfecta quomodo differant a pacto. 221
Promulgatio belli. 396
Propensio ad mala per actus contrarios imminui potest. 185. eminens quo pacto explorari queat. 182
Propensiones malae non in omnibus eodem modo se habent.

bent. 116. cur in quibusdam magis se prodant, in aliis magis lateant. 117. an menti soli insint? 106. maxime nocent aulico. 598. propensionum humanarum varietas vnde. 106. prauarum incommoda serio meditanda. 182. in proportione inter poenam et delictum quid obseruandum. 358
Proportionem hanc accurate obseruare prudentia iubet. 497
Propositum serium vitam emendandi necessarium. 182
Proprietas quid. 296
de Propugnaculis quid obseruandum. 559. seq.
Prouidentia in quo consistat. 153. aulico necessaria. 601. Dei euincitur. 256. diuina etiam in bello se exserit. 558
Prouinciarum gubernatores qua indole esse debeant. 507
Prouocatio ad alterum iudicem quousque sit licita. 357. circa prouocationes quid obseruandum. 496
Prudentia quid denotet. 153. quomodo acquiri possit. 178. bellica praecipua prudentiae ciuilis pars est. 550
Prudentiae partes. 153. praecepta generalia. 469. 470. 476. species. 6. Status nexus cum Ethica et Iurispr. 440. obiectum et finis. 439
Prudentia status quid? 436. in integris societatibus. 479
Pseudographema. 93
Pudor quid? 57
Pueritia quando incipiat et desinat. 70
Puerorum mores. 70
Pugna non temere subeunda. 562. rationis et appetitus sensitiui. 37. sedulo distinguenda a lucta carnis et spiritus. 38
Pusillanimitas. 55

Q.

Qualitates morales. 81. actiuae et passiuae. 211
Quantitas actionum. 223. seq.
Quantitates morales. 81

R.

Rapinae integrarum gentium excusari solent. 238
Ratiocinationis imbecillitates. 93. variae species. 18. vitia quomodo euitentur. 177. seq.
Ratio quo seniu recta dici queat. 10. principium cognoscendi est in philosophia. 10. de ratione legis quid obseruandum. 277

Ratio ſtatus quid? 448. quo pacto negligatur. 451. ſeqq. ſpuria in omnibus vitae gener. ſe exerit. 458
Reatus quid. 219. culpae. 219. poenae. 220
Rebellio. 387
pro Rebus an liceat defenſionem violentam ſuſcipere? 264
Rebus extra nos poſitis nemo niſi emendatae voluntatis rite vti nouit. 154
Receptio rerum quousque ſe extendat. 418
Recordatio quomodo fiat. 61
Reformatio eccleſiae an competat ſummo Imperanti. 355
Regalia aequiparantiae et diſquiparantiae. 352
Regnum patrimoniale et legitimum. 365
Reipublicae finis verum bonum eſſe debet. 487. quotupliciratione fiat bonum apparens. 487. ſeq quae ſit vera felicitas. 466
Religio an vna tantum in ciuitate toleranda. 534. chriſtiana per vim propagari nequit. 354. quoad externa opus habet quadam directione. 354. eſt firmiſſimum ciuitatis vinculum. 532. ſeq. ſi ſtatui ciuitatis aduerſetur, quid factu opus. 535. vera ut dominans ſit, opera danda. 536. circa religionem falſam quo pacto Imperans ſe gerere debeat. 538
Religionis libertas allicit hoſpites. 525. diuerſae homines non facile irritandi ſunt. 536
Religionum diuerſitas ſi permittenda, quid ex prudentiae praeſcripto faciendum. 534. ſeq.
Remedia quibus homines ad leges obſeruandas compelluntur. 370. ſeq. quae philoſophia proponit, ad voluntatis emendationem non ſufficiunt. 189. ex remediis vitiorum noua orta ſunt vitia. 234
Reparatio quo pacto fiat. 269
Repraeſentatio obiecti in affectibus dupliciter fit. 46
Repreſſaliae quid? 387. a quo exercere poſſint? 388
Repreſſaliarum effectus. 390. iuſtitia. 391. modus et limites. 389. obiectum. 389. requiſita. 388
Rerumpublicarum finis ſpecialis quotuplex eſſe poſſit. 487. irregularium regulae prudentiae. 503. morbi. 364
Reſcripta moratoria caute ſunt impertienda. 362
Res ſacras hoſtium an et quousque vaſtare liceat. 407
Res externae quale documentum morum ſubminiſtrent. 162. ſeq. exterorum an iuri belli acquirantur. 404. ſeq.

Digitized by Google

extra hominem positae. 77. non nisi per accidens malae sunt. 131. hostium an vbique capere liceat. 407
Respublica quid? 345
Respublicae quomodo intereant, 368
Respublicae ideales. 466
Restitutionem gentes per vim exigere possunt. 280
Restitutionis conditio in statu naturali et ciuili. 381
Restrictiones mentales. 293
Reuelatio rite inuestiganda. 193
Resselationis signa. 194
Ritus et ceremoniae in federibus non negligendae. 544
Robur an inter bona referendum. 131

S.

de iure circa Sacra monita, 353. iuris circà sacra fundamenta. 354. partes. 355. ius circa sacra pertinet ad summum imperantem. 356
Sacrificia non sunt iuris nat. 258
Sanctitas summorum imperantium quousque se extendat. 347. seqq.
Sanguineum temperamentum vnde oriatur. 66
Sanguinis motus extraordinarius affectum consequitur. 49. natura. 65
Sanitas quid? 75. bonis annumeranda. 131. corporis non constituit summum bonum. 135. a sanitate certa pendet mentis dispositio. 75
Satisfactio quid? 59
Scholarum erectio quid faciat ad aerarii augmentum. 514
Scientia an inter bona referenda. 131. quid sit. 18
Scortatio iur. nat. repugnat. 262
Scriptura S. sedulo scrutanda. 195
Scrupulosa conscientia. 21
Securitas quid? 54. vt acquiratur quid opus sit. 346
Senectutis gradus. 71
Senes quibus officiis adhiberi debeant. 505
Senum mores. 71
Sensus externi quid? et quot? 73. interni. 72. officia circa regimen sensuum externorum. 262

Digitized by Google

Sepulturae nomine quid veniat, 325
Sepultura nec iure belli denegari potest. 326. pertinet ad officia humanitatis. 324. in sepultura signum honoris positum, 325
Sermo quid? 291. officia circa sermonem ex fine cognoscuntur. 292. officia gentium circa sermonem. 310
Sermo firmissimum rationis argumentum, 24. in sermone quodnam decorum obseruandum. 473
Sermonis finis. 291. obiectum quo pacto animum hominis detegat. 169. origo. 334. 291
Serui quales sint adsciscendi. 482. de seruis bello captis. 341
Seruitus bellica quousque cadat in feminas, pueros etc. 407. non directe est effectus belli. 408. vnde oriatur. 407. perfecta et imperfecta. 342. poenalis. 341
Seruorum officia. 342. posteri an ad dominos pertineant. 409
Seruus natura quo sensu quis dicatur. 340
Sexus praerogatiua. 69. diuersitas. 69
Signa propensionum causalia. 166. seq. moralia. 166. naturalia. 162. physiognomica. 163. seq.
Simulacra imperii. 571. democratici et monarchici. 593. quam prudentiam requirant. 572
Simulacra status aristocratici et democratici. 383
Simulatio et dissimulatio. 604
Sitis affectibus non est annumeranda, 45. 73
Soboles quo pacto educanda. 485
Sobrietas, 267
Socialitas fons totius iurisprud. nat. esse non potest. 250
Socialiter esse viuendum. 168. viue; primum principium in officiis erga alios. 252
Societas dupliciter considerari potest. 479. in societatibus quo pacto se vitia hominum exerant. 236
Societatis contractus. 306. 308
Socii an ad praedae partem sint admittendi. 406
Societatum integrarum incommoda. 456. vera felicitas. 464
Sociorum ratione potentiae quis instituendus electus. 540. seq.

Sodo-

Sodomia iuri nat. repugnat 262
Somnia quid? 74. in somniis cur exhibeantur res praeteritae et futurae 74
Somniorum diuersitas. 75. in morum doctrina habenda est ratio. 75
Somnus quid? 74
Sophismata tyrannica, 586. seq.
Sordities. 57
Sors diuisoria. 306. per sortem litibus gentium quandoque finis imponi potest, 393
Spes quid? 54
Spirituum animalium agitatio causa proxima affectuum. 46
Sponsiones quid? 285. an in sponsionibus summus imperans obligetur. 285
Sponsionis contractus. 306
Sponsores quousque obligentur. 285
ius Stapulae. 321
Statui ciuili quam necessariae sint leges nat. 240
Status nomine quid veniat. 79. 441. aduentitii. 327. civilis. 345. de statu coniugali, paterno et herili quid censendum. 445
Status externi ob imperfectionem abrogari non possunt. 444. 468. integrarum societatum varii. 444. quidam a societatibus introducti cum vera hominis felicitate pugnant. 444. quo pacto rite conseruari possit. 469. seqq. singulorum hominum. 442. seq. sui finem quisque exploratum habere debet. 469. seq. varii haud raro in vno homine concurrunt. 347
Statuum per societates introductorum incommoda. 455
Strategemata an sint licita. 399
Strategematibus vti prudentiae est. 364
Stultus quisnam dicatur. 96
Subditorum mores. 80
Successio aliter se habet in regno patrimoniali, aliter in regno legitimo. 365. Francica et Castellana. 366. praeferenda electioni. 366. circa successionem imperiorum quae obseruanda sint. 365
Successiones ab intestato. 300

Digitized by Google

Successor certus designandus principi in regno monarchico. 580
Summum bonum est vltimus hominis finis, non summa felicitas. 128. in quibus non consistat. 134. quo pacto possideatur. 139
Summi boni characteres. 133. praestantia et necessitas saepius meditanda. 184
Summi imperii auctor Deus est. 349. partes. 352. subiectum proprium variat. 368
Summum imperium quid? 347. ad omnia se extendit. 349. an competat inaequaliter federatis. 351. interdum diuiditur in partes potentiales. 364. in bello vni tantum est committendum. 556. per leges fundamentales interdum circumscribitur. 350. tantum penes imperantem est, non autem penes populum. 350
Summus imperans quousque teneatur ex contractu antecessoris. 314
Superstitio quid? 228
Supplices an interfici queant. 399
Suspicio. 94
Sympathia non est affectus. 45
Syncretismus voluptuosis tribuitur. 188
Συνείδησις et Συνήρησις quid? 19
Συγκατάθεσις secundus affectuum gradus. 43

T.

Temperamentorum diuersitas vnde. 66. mixtio. 68
Temperamentum aliorum non semper accurate explorari potest. 168. causa affectuum remota. 46. mores hominum quodammodo prodit. 161. per voluntatis emendationem non tollitur. 173
Temperanter viue: primum principium iuris nat. in offic. erga se ipsum. 251
Temperantia quid? et quotuplex. 266
Temperantiae vsus in vita ciuili. 473
Temporis vis quoad mores hominum. 77
Terror quid? 54. cur ex affectuum numero eiiciatur. 45
Testamentum quid? 391. Cur in testamentis solennitates ciuiles sint necessariae. 301

Theologiae moralis ſubiectum. 11
Theologia moralis quomodo differat a philoſ. practica. 9. 10
Timor Dei quid? 257
Tituli ſpurii imperium aut dominium acquirendi. 383
de Tortura quid cenſendum. 388
Tranquillitas animi ſummae felicitatis effectus. 155
Tranſitus militaris quousque denegari queat. 320
Translatio iuris eſt effectus pactorum. 212
Trepidatio quid. 54
Tributa plurimum faciunt ad augendum aerarium. 515. quomodo colligenda. 518. ad tributa ſoluenda quo pacto ciues idonei reddantur. 517. in tributis maxime obſeruanda eſt aequalitas. 516. a tributis nemo temere eximendus. 516. ſeq. in tributis occaſioni etiam inſerviendum. 318
Tributorum onus vt ciues minus ſentiant quid faciendum. 517
Triſtitia quid? 54
Triumphi ius. 414
Tyrannis quid? 364
Tyrannis etiam ſeruanda fides. 424
Tyrannorum mores. 80

V.

Vadimonium. 306
Vaſallis an competat ſummum imperium. 351
Vectigalia an ſint iuris nat. 322. plurimum faciunt ad augendum aerarium. 515. in vectigalibus maxime obſervanda aequalitas. 516
circa Venationem quid iuris? 318
Venationis ius cur competat principi. 60
Vendendi facultatem an alteri genti concedere teneamur? 323
Venditio per auerſionem. 306
Veneratio quid? 58. Dei quid? 257
Venere quomodo vtendum. 261
Veniam delictorum quando imperans impertire poſſit. 358

Veracitas quid? 308. iustitiaria. 309
Verba quo pacto mores hominum indicent. 169
Verbum Dei praedicare non est summi imperantis. 354
Veritas ethica quid? 292. in vestitu quodnam decorum obseruandum. 474
Victi cur non gaudeant postliminio. 416
Victi quo pacto se gerere debeant. 565
Victoria quo pacto vtendum. 564. seq.
Victoriae ius. 414
Victoris quae circa pacem debeat esse circumspectio. 566
Vigilia quid. 74
Vires suas quilibet rite aestimet. 470. naturae frustra a nonnullis extolluntur. 190
Virorum mores. 51
Virtus quid? 146
Virtus non est ipsum summum bonum. 135. pro temperamenti varietate diuersimode se exerit. 173. quomodo differat ab officiis. 149. recte habetur pro dono Dei. 190. saltem vnica est. 149. vera hominem aptum reddit ad statum suum conseruandum. 471. vnde diuersa sortiatur nomina. 150. virtutes cardinales quod? 156. omnes externae etiam vitae felicitati inseruiunt. 472. omnes inseparabiliter sunt connexae. 151. quo sensu vitiis deditis tribuantur. 109. veras quomodo discernendae a falsis virtutum imaginibus. 172
Virtuti dediti in dignitatibus praeferendi sunt ceteris. 506
Virtutis verae proprietates. 146. seq.
Virtutum homileticarum vsus in vita ciuili. 475
Vita corporis sensualis in quo consistat, it. vegetatiua. 65
Vita hominis an inter bona referenda. 131
Vitia actionum humanarum ex voluntate oriuntur. 220. cardinalia. 103. seq. oriuntur ex praua philautia. 105. tria esse probatur. 104. seq. quae per naturam insunt, non confundenda cum iis, quae insunt per consuetudinem. 171
Vitiorum indoles. 170
Vituperii in mores hominum vis. 82

Volun-

Voluntas quid? 23. aliorum quomodo dirigenda. 197 an ad legem flecti possit. 215. ciuitatis quomodo per imperantem declaretur. 351. quandoque praecedit, quandoque sequitur intellectum. 23. quomodo differat ab intellectu. 24. semper bonum appetit. 26
Voluntatis actus. 27. eliciti et imperati. 28. emendatio vnica via ad prudentiam. 601. temporis aliquod requirit interuallum. 186
Voluntatis morbi. 97. seq. sanitas in quo consistat. 137. 145
Voluptas animi est consequens summi boni, 134. perperam affectibus annumeratur 45. 73
Voluptates corporis non sunt summum bonum. 134
Voluptatibus dediti quomodo se gerant erga Deum, seipsos et alios. 107. seq. quo pacto se gerant in statibus et ratione decori. 160
Voluptatis cupiditas in quo consistat. 107. incommoda sedulo meditanda. 182
Vsucapio quid? 301. an etiam rite a gentibus vsurpetur? 112
Vsucapionis fundamentum. 301. modus ab imperante determinari potest. 303
Vsurpatores an sint inuiolabiles? 349
Vxoris bonae indoles. 482

Z.

Zelotypia quid? 58

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google